KÂVYAMÂLÂ. 93.

THE
PÂNDAVACHARITA

BY

SHRI MALADHÂRI-DEVAPRABHASÛRI

EDITED BY

PAṆḌIT KEDÂRANÂTHA

AND

WÂSUDEVA LAXMAṆA SHÂSTRÎ PAṆASHÎKAR.

PUBLISHED BY

TUKÂRÂM JÂVAJÎ,

PROPRIETOR "NIRṆAYA-SÂGAR" PRESS, 23, KOLBHÂT LANE,

BOMBAY.

1911.

Price $4\frac{1}{4}$ *Rupees.*

PRINTED BY B. R. GHANEKAR,

AT THE "NIRNAYA-SAGARA" PRESS, 23, KOLBHÂT LANE, BOMBAY.

काव्यमाला. ९३.

श्रीमलधारिदेवप्रभसूरिविरचितं

पाण्डवचरितं महाकाव्यम् ।

जयपुरमहाराजाश्रितेन महामहोपाध्यायपण्डितदुर्गाप्रसादतनयेन पण्डितकेदारनाथेन, मुम्बापुरवासिपणशीकरोपाह्व-लक्ष्मणशर्मात्मजवासुदेवशर्मणा च संशोधितम् ।

मुंबय्यां
तुकाराम जावजी
इत्येतैः स्वीये निर्णयसागराख्ययन्त्रालये बा० रा० घाणेकरद्वारा मुद्रयित्वा प्रकाशितम् ।

शाकः १८३३, खिस्ताब्दः १९११.

मूल्यं ४। सपादरूप्यचतुष्कम् ।

भूमिका ।

जैनकविः श्रीदेवप्रभसूरिः कदा समुत्पन्न इति समुपस्थिते विचारे श्रीधरकृताया न्यायकन्दल्या वृत्तिं रचितवता राजशेखरेण स्वग्रन्थे लिखिता एते श्लोका दृष्टिपथमागताः—

श्रीप्रश्नवाहनकुले कोटिकनामनि गणे जगद्वन्द्ये ।
श्रीमध्यमशाखायां वंशे श्रीस्थूलिभद्रमुनेः ॥ १ ॥
गच्छे हर्षपुरीये श्रीमज्जयसिंहसूरिवरशिष्यः ।
पष्ठाश्मीव्रततपाः षड्विकृतित्यागसाहसिकः ॥ २ ॥
... ...
... ...
तत्क्रमिको देवप्रभसूरिः किल पाण्डवायनचरित्रम् ।
श्रीधर्मसारशास्त्रं च निर्ममे सुकविकुलतिलकः ॥ १२ ॥

राजशेखरोऽयं कदासीदिति तु डेक्कनकालेजपुस्तकालये विद्यमानान्न्यायकन्दलीपुस्तकादेवं ज्ञायते यदय १४८० शकसंवत्सरात्पूर्वमेवासीदिति । यतस्तत्पुस्तकशकाङ्कोऽयं (१४८०=A. D) स्पष्टमेवोल्लिखितः । अतः शकादस्मात् पूर्वभवत्वं सिद्धमेवास्य पाण्डवचरितविधातुर्देवप्रभस्य । सोऽयं देवप्रभसूरिः कोटिकगणमध्यमशाखायां श्रीप्रश्नवाहनवंश्ये हर्षपुरीयगच्छे समासीदिति पाण्डवचरितस्यैवान्ते समासादितयानया प्रशस्त्या विद्मः—

श्रीकोटिकाख्यगणभूमिरुहस्य शाखा
या मध्यमेति विदिता विटपोपमाख्याः ।
श्रीप्रश्नवाहनकुले सुमनोऽभिरामः
ख्यातोऽस्ति स्वच्छ इव हर्षपुरीयगच्छः ॥
तत्राजनि श्रुतसुधाम्बुधिरिन्दुरोचिः-
स्पर्धिष्णुकीर्तिविभवोऽभयदेवसूरिः ।
शान्तात्मनोऽप्यहह निस्पृहचेतसोऽपि
यस्य क्रियाखिलजगज्जयिनी बभूव ॥
यद्वक्रीड इवावतीर्य परमज्योतिर्विवर्तः क्षितौ
तत्पट्टे वरचन्द्रमाः समजनि श्रीहेमसूरिप्रभुः ।

---

१. डाक्टर पीतरसनमहोदयस्य तृतीये रिपोर्टपुस्तके १३२ संख्याकमथ २७५ सङ्ख्याकं च पत्रमवलोकयम्.

चित्रं यद्वचनामृतानि नृपतिः श्रीसिद्धराजः पपौ
विश्वेषामपि लेभिरे तनुभृतामायूंषि वृद्धिं पुनः ॥
तस्य पदे मदनादिद्वेषिजयी विजयसिंहसूरिरभूत् ।
यद्वपुषि स्पर्धाभूल्लावण्यामृतशमामृतयोः ॥
श्रीचन्द्रसूरिरभवत्तदीयपदभूषणं गुणैकनिधिः ।
विद्यायाश्च मदस्य च येन वितेने चिरवियोगः ॥
धर्मज्ञानविवेकसंयमतपःसंकेतकेलीगृहं
स श्रीमान्मुनिचन्द्रसूरिरभवत्तत्पट्टभूषामणिः ।
ब्रूमस्तस्करपुष्करस्य महिमा किं नाम यत्सौरभै-
र्गण्यन्ते वत मादृशा अपि जनैः संख्यासु संख्यावताम् ॥
श्रीदेवप्रभसूरिर्बभूव तच्चरणकमलरोलम्बः ।
येन कलेः कीर्तिरवैरभितो मुखरीकृतं भवनम् ॥
मुनिचन्द्रसूरिपट्टे श्रीदेवानन्दसूरयोऽभूवन् ।
स्तोत्राय यद्गुणाना ध्रुवं न वेधा अपि सुमेधाः ॥
तेषा कल्पतरुस्त्रिविष्टपगवी चिन्ताश्मवैहासिका-
दादेशात्कविमार्गवल्गनकलानैपुण्यशून्यैरपि ।
श्रीदेवप्रभसूरिभिस्तनुभुवां पाण्डोश्चरित्रं किम-
प्येतत्तद्‌ (?) द्युधादिशिष्यहृदयोल्लासार्थमग्रन्थ्यत ॥
श्रीयशोभद्रसूरिणां तथात्र व्यापृता दृशः ।
यथैतदगमत्सर्वं विद्वल्लोकावलोक्यताम् ॥
ज्ञानैकमयमूर्तीनामस्मिन्नवरसान्विते ।
श्रीनरचन्द्रसूरीणां प्रज्ञया कतकायितम् ॥
श्रीत्यावलोकनेनैव कर्णक्रोडनवातिथेः ।
कर्तुमातिथ्यमर्हन्ति ग्रन्थस्यास्य मनीषिणः ॥

मङ्गलं महाश्रीः ॥

श्रीमदभयदेवसूरिः प्रथमो गुरुस्ततस्तता परम्परा प्रशस्तितः स्पष्टैव। श्रीदेवप्रभसूरि-णान्येऽपि रचिता ग्रन्था इति तत्कर्तृत्वेन प्रसिद्धान्मृगावतीचरितादवसीयते। पुस्तकस्यास्य मुद्रणे प्रतीकत्रयमस्माभिः समुपलब्धम्। एकमजयमेरुतोऽस्माकं सहृदयैः श्रीभवदत्तशास्त्रिभिः प्रेषितमन्यद्द्वयमपि पुण्यपत्तनस्थदक्षिणपाठशालापुस्तकालयतः श्री. के. बी. पाठकमहोदयैः सकृपं प्रेषितमासीदिति ताभ्यामर्पयन्तौ धन्यवादान् विरमावः

केदारनाथ-वासुदेवशर्माणौ ।

श्रीदेवप्रभसूरिविरचितस्य पाण्डवचरितस्य सूचीपत्रम् ।

वधूनामवरोधत्वं कारागारं विदुर्बुधाः ।
आसामभाग्यभाजां हि राजा भवति नात्मजः ॥ १६७ ॥
तत्प्रसीद कलत्रार्थमन्यत्र व्यवसीयताम् ।
उदारास्त्वादृशां दाराः संपत्स्यन्ते पदे पदे ॥ १६८ ॥
अप्रार्थ्यप्रार्थनः सोऽथ बभार म्लानमाननम् ।
सकृदप्यपराधेषु धानुष्कः किं न दूयते ॥ १६९ ॥
दध्यौ नृपोऽभ्यधादेष नौपतिः सोपपत्तिकम् ।
नृपश्चेन्नास्य दौहित्रः किं जामात्रा मया फलम् ॥ १७० ॥
न चान्तरेण गाङ्गेयं धुर्यो राज्यस्य संभवी ।
न ह्याकाशप्रकाशाय प्रभुरन्यो विना रविम् ॥ १७१ ॥
दत्तेऽवश्यं न चान्यस्मै राज्यमूर्जस्वि शान्तनुः ।
सुधासर्वस्वमम्भोधिर्न्यधात्पुत्रे कलानिधौ ॥ १७२ ॥
इतः कर्षति चेतो मे नौतन्त्राधिपतेः सुता ।
संकटे पतितोऽमुष्मिन्मूढधीः करवाणि किम् ॥ १७३ ॥
इत्थं विकल्पैर्भूपालः काममाचान्तमानसः ।
मोघफाल इव द्वीपी निजं पुरमुपाययौ ॥ १७४ ॥
तदानीमागतो राजसेवावसरलालसः ।
निर्वर्ण्य तातवैवर्ण्यं चितां शान्तनवोऽभ्यधात् ॥ १७५ ॥
विनयातिक्रमः किं मे किमाज्ञालङ्घि केनचित् ।
किंवा सस्मार मे मातुर्यन्मे श्यामाननः पिता ॥ १७६ ॥
तस्मान्निःशेषमागम्य सोऽगमन्नौपतेर्गृहम् ।
विहितस्वागतश्चैनमवदन्नृपनन्दनः ॥ १७७ ॥
तातस्तावन्न पृष्टोऽपि यथावत्कथयिष्यति ।
अमात्यात्तातसध्रीचः सर्वं जानाम्यदः पुनः ॥ १७८ ॥
ततः सर्वात्मना यत्नात्करिष्ये पितुरीप्सितम् ।
इत्थं विमृश्य सोऽमात्यं पप्रच्छ विजने सुधीः ॥ १७९ ॥

महाभाग महाभाग्यैरथ शान्तनुराप्यते ।
इत्थं निराकृथा यत्तत्सुष्ठु नानुष्ठितं त्वया ॥ १८० ॥
अवदन्नौपतिः प्रीतः कुमार शृणु कारणम् ।
शान्तनोरपि येनासि प्रार्थनाभङ्गहेतवे ॥ १८१ ॥
सोऽन्धकूपे क्षिपेत्पुत्रीं ससापत्न्ये ददीत यः ।
वसन्त्याः शान्तनोर्गेहे सपत्नोऽस्यास्त्वमेव हि ॥ १८२ ॥
सपत्नीतोऽपि तज्जातं नितान्तमतिरिच्यते ।
कोशातक्या फलेष्वेव रसः परिसमाप्यते ॥ १८३ ॥
नररत्न सपत्नोऽसि येषां तेषां कुतः सुखम् ।
जाग्रत्यसहने सिंहे सुखायन्ते कियन्मृगाः ॥ १८४ ॥
अप्रसन्नः प्रसन्नो वा भवान्येषां द्वयेऽपि ते ।
आपदां पदमाद्याः स्युः संपदामपरे पुनः ॥ १८५ ॥
कुमार मम दौहित्रो यस्तु भावी कथंचन ।
दूरे महोदयस्तस्य समीपे विपदः पुनः ॥ १८६ ॥
त्वां समुत्सृज्य राज्यश्रीः श्रीमन्किं वृणुते परम् ।
हित्वा वार्धिं महासिन्धुः किं तल्लमुपसर्पति ॥ १८७ ॥
यः सर्वकमनीयायाः श्रूयते जनकः श्रियः ।
प्रजानुरागजलधिः सोऽपि त्वय्येव जृम्भते ॥ १८८ ॥
स्नेहतो दुहितुः पश्य नायतौ दुःखमायतम् ।
प्रणयातिक्रमं तेन कृतवानसि ते पितुः ॥ १८९ ॥
जगाद शान्तनोः सूनुर्मातामह महान्भ्रमः ।
तवैष यदिदं वाक्यं तुच्छोचितमुदाहरः ॥ १९० ॥
भिदेलिमा हि प्रकृतिः कुरुवंशान्यवंशयोः ।
भवेत्स्वभावो नह्येकः कलहंसबकोटयोः ॥ १९१ ॥
सापत्न्यमिति संबन्धो विवेकिनि कुरोः कुले ।
अभूतपूर्व एवायं नैव विज्ञायते क्वचित् ॥ १९२ ॥

मम सत्यवती माता गङ्गातोऽपि विशिष्यते ।
संबन्धो जन्मसंबन्धात्प्रतिपन्नो महान्ननु ॥ १९३ ॥
यस्तस्या भविता सूनुः स ममेवोपयाचितैः ।
शुभः स देशः कालो वा यत्र भ्रात्रा समागमः ॥ १९४ ॥
स्वादयिष्यति ते पुत्री पुत्रेण विहितं मया ।
सुखं विनयतः पूर्वं पश्चात्तु तनुजैः कृतम् ॥ १९५ ॥
दूयते किं च तातोऽपि मया भृशमबन्धुना ।
रथस्यैकरथाङ्गस्य प्रत्यूहो हि पदे पदे ॥ १९६ ॥
एकां शृणु प्रतिज्ञां मे बाहुमुत्क्षिप्य जल्पतः ।
सत्यवत्यास्तनूजस्य राज्यं नान्यस्य कस्यचित् ॥ १९७ ॥
अहं तु हन्तुमेतस्य प्रत्यूहव्यूहमन्वहम् ।
चापभृत्तां करिष्यामि सुतोऽस्मि यदि शान्तनोः ॥ १९८ ॥
अद्यैवास्तं मया राज्यं तुष्टाश्च मम देवताः ।
सत्यवत्या सधर्मिण्या यत्तातः सुमना भवेत् ॥ १९९ ॥
उदात्तामिति गाङ्गेयगिरमाकर्ण्य विस्मितैः ।
स्थिराणि खेचरैर्व्योम्नि विमानानि वितेनिरे ॥ २०० ॥
विस्मयात्फुल्लनयनस्ततः सत्यवतीपिता ।
अत्यन्तलुब्धो विश्रब्धं कुमारं पुनरभ्यधात् ॥ २०१ ॥
साधु साधु कुमारेन्द्र त्वमेव पितृवत्सलः ।
स्फीतं गुणगणक्रीतं यदेवं राज्यमुज्झसि ॥ २०२ ॥
राजपुत्रा हि राज्यार्थमकृत्यान्यपि कुर्वते ।
उदात्तं तत्क्रमायातं को नाम त्वमिव त्यजेत् ॥ २०३ ॥
परं कुमार ये केचिद्भवितारस्तवात्मजाः ।
न तेऽन्यस्य सहिष्यन्ते राज्यमूर्जितबाहवः ॥ २०४ ॥
त्वत्तो ये जन्म लप्स्यन्ते पवित्रक्षात्रतेजसः ।
कस्तान्विशिष्यते सोढुमन्यसिंहानिवाहवे ॥ २०५ ॥

राज्यमाच्छेत्तुमुत्सिक्तैः शक्तैस्ते तनुजन्मभिः ।
आत्तश्रीः पुनरश्रीको भविता मत्सुतासुतः ॥ २०६ ॥
इत्थं नानाधिवैधुर्यं भावि संभाव्य भूरिशः ।
सुतायामायतौ तात पुनः स्खलति मे मनः ॥ २०७ ॥
इत्युक्तवन्तं तं दूष्यन्नन्तः शान्तनवोऽभ्यधात् ।
एतामपि तवेदानीं चिन्तां व्यपनयाम्यहम् ॥ २०८ ॥
शृणु त्वं व्योम्नि शृण्वन्तु सिद्धगन्धर्वखेचराः ।
ममैकं मुषिताशेषपापग्रहमभिग्रहम् ॥ २०९ ॥
स्वर्गश्च सापवर्गश्च यस्य ख्याता फलद्वयी ।
आजन्ममन्मथोत्पातं ब्रह्मचर्यमतः परम् ॥ २१० ॥
माता मातामहस्तातो भाविनो बान्धवाश्च ये ।
एषामानन्दधुर्यस्य व्रतस्यास्य किमुच्यते ॥ २११ ॥
चारणश्रमणैः पूर्वमिति मे प्रतिपादितम् ।
प्रथमं च चतुर्थं च व्रतेष्वनुपमे व्रते ॥ २१२ ॥
प्रतिपेदे मया पूर्वं प्राणिनामभयव्रतम् ।
ब्रह्मव्रतमिदानीं तु मम भाग्यमहो महत् ॥ २१३ ॥
अस्तु त्रस्तविपद्व्रातं तार्तीयकमपि व्रतम् ।
पितृशुश्रूषणं नाम ममाजन्म निरत्ययम् ॥ २१४ ॥
इति प्रस्तुवतस्तस्य श्रद्धालोर्मूर्ध्नि बन्धुरम् ।
भृङ्गबद्धस्वनोत्कर्षं पुष्पवर्षं दिवोऽपतत् ॥ २१५ ॥
उच्चैरुरिति वाचश्च देवा धन्यासि जाह्नवि ।
त्वं चासि शान्तनो श्लाघ्यः सोऽयमीदृग्ययोः सुतः ॥ २१६ ॥
सर्वेऽपि ज्ञानिनो ब्रूत पृच्छामः खेचरा वयम् ।
यद्येतद्व्रतमारब्धं केनापि गृहमेधिना ॥ २१७ ॥
तत्त्वसत्त्वैकनिस्पन्दमयो यदयमाददे ।
ईदृग्ब्रह्मव्रतं भीष्मं भीष्मस्तेनैष गीयताम् ॥ २१८ ॥

सत्त्वं चेदेकमप्यस्ति किमन्यैर्बहुभिर्गुणैः।
तदेव हन्त चेन्नास्ति किमन्यैर्बहुभिर्गुणैः॥ २१९॥
अहिंसा ब्रह्मचर्यं च पितृभक्तिश्च निश्चला।
त्रयस्त्रिभुवने श्लाघ्याः शान्तनोस्तनुजे गुणाः॥ २२०॥
सर्वव्रतानां पारीणो मा सरीणः क्वचिद्भव।
इत्यभिष्टुत्य निश्छद्म सद्म स्वं खेचरा ययुः॥ २२१॥
ततो दुहितरं तूर्णमाहूयोत्सङ्गसङ्गिनीम्।
कुर्वन्नुदीरयामास कुमारं नाविकेश्वरः॥ २२२॥
गुणग्रामैकवास्तव्यो नास्त्येव त्वत्समः पुमान्।
पितुरर्थे कृतं सद्यो यद्ब्रह्मव्रतमद्भुतम्॥ २२३॥
तवानेन चरित्रेण चित्रीयितमनाश्चिरम्।
वृत्तान्तमेकमाख्यामि कुमार शृणु सांप्रतम्॥ २२४॥
कालिन्दीकूलपालीषु विहरन्नहमेकदा।
अशोकानोकहतले विश्रामाय समागमम्॥ २२५॥
तदा च जातां केनापि तत्र निस्त्रिंशचेतसा।
सश्रीकामुत्थितामेकामद्राक्षं मञ्जुबालिकाम्॥ २२६॥
अपत्यमनपत्योऽहं स्पृहयालुरहर्निशम्।
सुरूपां तामुपादातुं प्रवृत्तोऽस्मि सविस्मयः॥ २२७॥
विजातिर्वा सुजातिर्वा काप्यसाविति वेत्ति कः।
एवं विकल्प्य व्यावृत्य चलितोऽस्मि स्ववेश्मनि॥ २२८॥
अत्रान्तरेऽन्तरिक्षान्तरुल्ललास सरस्वती।
अस्ति **रत्नपुरे** स्वस्तिधाम्नि **रत्नाङ्गदो** नृपः॥ २२९॥
तस्य **रत्नवती** कुक्षिशुक्तिमुक्तेयमात्मजा।
खेचरेणापहृत्यात्र विमुक्ता पितृवैरिणा॥ २३०॥
तामेतामतनुप्रेमा **शान्तनुः** परिणेष्यति।
इति व्योमगिरा बालां ग्राहितस्तामहं तदा॥ २३१॥

तनयामनपत्यायाः प्रियायास्तामुपानयम् ।
नामधेयं व्यधां चास्याः सत्यं सत्यवतीत्यहम् ॥ २३२ ॥
मम पत्न्या च यत्नेन वात्सल्यजलकुल्यया ।
केलिकाननवल्लीवदियं वृद्धिमनीयत ॥ २३३ ॥
त्रिलोकीतिलकीभूता प्रभूतगुणमन्दिरम् ।
सेयं सत्यवती पुत्री कृत्रिमा मम नौरसी ॥ २३४ ॥
पिता भवत्यपत्यानामीदृशां मादृशा कुतः ।
आस्पदं कल्पवल्ल्या हि सुमेरुर्न पुनर्मरुः ॥ २३५ ॥
तदस्या दिव्यवाचैवं निर्णीतः शान्तनुः पतिः ।
वीक्षितुं पितृभक्तिं तु त्वदीयामित्यजल्पिषम् ॥ २३६ ॥
तदिदानीमुपादत्स्व मत्सुतां तातहेतवे ।
अतःपरं त्वमेवास्या विश्रामः सुखदुःखयोः ॥ २३७ ॥
इत्यालप्य कुमारस्य प्रसरत्पुलकाङ्कुरः ।
सुतां सत्यवतीं प्रीतामर्पयामास नौपतिः ॥ २३८ ॥
अलमम्ब विलम्बेन रथोऽयमधिरुह्यताम् ।
इति तां रथमारोप्य पुरं शान्तनवो ययौ ॥ २३९ ॥
नभश्चरेभ्यो निःशेषं वृत्तान्तं ज्ञानपूर्विणः ।
प्रसन्नस्य पितुर्नीत्वा स चक्रे तामुपायनम् ॥ २४० ॥
पितापि भीष्ममाश्लिष्य निर्भरस्नेहपूर्वकम् ।
आत्मैकवेद्यमानन्दममन्दं वरमन्वभूत् ॥ २४१ ॥
दृशा पीयूषवर्षिण्या श्रीविश्राममहीरुहम् ।
सिञ्चन्नुवाच गाङ्गेयमुत्सङ्गस्थापितं पिता ॥ २४२ ॥
शृण्वन्ति पितुरादेशं ये तेऽपि विरलाः सुताः ।
आदिष्टं ये तु कुर्वन्ति सन्ति ते यदि पञ्चषाः ॥ २४३ ॥
आत्मना यस्तु विज्ञाय करोति पितुरीप्सितम् ।
एक एव स मे सूनुर्जाह्नवीशुक्तिमौक्तिकम् ॥ २४४ ॥

ततः परं सहस्राणि वत्सराण्यायुरस्तु ते ।
एतस्य कुरुवंशस्य पताकाश्रियमाप्नुहि ॥ २४५ ॥
प्रमोदादेवमाशीर्भिरभिनन्द्य निजात्मजम् ।
नृपः सत्यवतीं सौम्ये मुहूर्ते पर्यणीयत ॥ २४६ ॥
ततः सत्यवतीं पत्नीं नवप्रेमां समीयुषः ।
भूपालस्य पुमर्थेषु कामः कामं प्रियोऽभवत् ॥ २४७ ॥
रतिपुत्रफला दारा इति नीतिवचस्तया ।
सत्यापयन्त्या सुषुवे पुत्रश्चित्राङ्गदाभिधः ॥ २४८ ॥
तेजस्वितिलकः पादैराक्रमन्भूभृतां शिरः ।
योऽभवज्जातमात्रोऽपि बालार्क इव दुःसहः ॥ २४९ ॥
विचित्रवीर्य इत्यासीत्सत्यवत्याः सुतोऽपरः ।
बभूव भूभृतो यस्माद्वंशः प्रांशुप्ररुत्वरः ॥ २५० ॥
तदा तयोः समग्रेषु हितकर्मसु जाग्रतः ।
प्रादुर्बभूव सौभ्रात्रं गङ्गासूनोरकृत्रिमम् ॥ २५१ ॥
सोऽग्रजन्मानुजन्मानौ कृत्वाङ्कतलतल्पगौ ।
उल्लापैः श्रोत्रपीयूषैः खेलयामास भूरिशः ॥ २५२ ॥
क्षत्रगोत्रोचितैस्तैस्तैरन्यबालविलक्षणैः ।
एतयोर्बाल्यचापल्यैः स तुतोष क्षणे क्षणे ॥ २५३ ॥
अथाल्पीयो विदित्वायुरग्रिमस्तत्त्वदृश्वनाम् ।
शुभध्यानेन तत्याज शान्तनुर्मानुषीं तनुम् ॥ २५४ ॥
विधिवद्विदधे भीष्मः पितुः स्वस्योर्ध्वदेहिकम् ।
इह च प्रेत्य च प्रीत्यै तादृशा हि सुताः पितुः ॥ २५५ ॥
सोऽथ चित्राङ्गदं राज्ये शिशुमेव न्यवीविशत् ।
न हि विस्मृतिमभ्येति प्रतिपन्नं महात्मनाम् ॥ २५६ ॥
स भीष्मेणेव भीष्मेण तथोग्रं धाम लम्भितः ।
उदयन्नपि दुष्प्रेक्ष्यो यथाभूद्भानुमानिव ॥ २५७ ॥

अभूत्कश्चित्स भूपानां हृदि चित्राङ्गदोऽगदः ।
नागदो नागदङ्कारः कोऽप्यासाद्य चिकित्सते ॥ २५८ ॥
तेन नैक्षित भीष्मोऽपि संविभागी जये परः ।
अतः स युद्धमेकाकी चक्रे सार्धं विरोधिभिः ॥ २५९ ॥
स निर्मलकलासद्मच्छद्मनाम्न्येत्य जग्रसे ।
नीलाङ्गदेन संग्रामे शीतांशुरिव राहुणा ॥ २६० ॥
शिरःशेषोऽपि चेद्वैरी तदा बाधेत राहुवत् ।
उपानीयत भीष्मेण सोऽप्यतो नामशेषताम् ॥ २६१ ॥
अथ राज्यं कनिष्ठाय गरिष्ठो जाह्नवीसुतः ।
ददौ विचित्रवीर्याय बन्धवे बन्धुवत्सलः ॥ २६२ ॥
तं भीष्मचापमाहात्म्यादपचक्रे न कश्चन ।
यूथनाथान्तिके केन कलभः परिभूयते ॥ २६३ ॥
चतसृष्वपि विद्यासु गन्ता विद्यासु कौशलम् ।
चक्रे कनीयसो भ्रातुर्भीष्मः सज्ये च धन्वनि ॥ २६४ ॥
अनहंयुतयात्यन्तं भूम्ना वैनयिकेन च ।
बबन्ध बान्धवस्नेहं भीष्मस्तस्मिन्विशेषतः ॥ २६५ ॥
दाराणामनुरूपाणां भ्रातुरुद्वाहहेतवे ।
गवेषणाय स प्रैषीन्निजान्प्रति दिशं नरान् ॥ २६६ ॥
मार्गदत्तदृशे तस्मै कदाचिद्धूलिधूसरः ।
तेषामेकतमोऽभ्येत्य कथयामासिवानिति ॥ २६७ ॥
देव श्रीकाशिराजोऽस्ति प्रकाशः काश्यपीतले ।
यस्य मन्दाकिनी नित्यमनर्घ्या गृहदीर्घिका ॥ २६८ ॥
अम्बिकाम्बालिकाम्बा च तिस्रस्तस्यासते सुताः ।
विभान्ति पुरतो यासां तृणवत्त्रिदिवस्त्रियः ॥ २६९ ॥
तासां तातेन विश्रब्धं प्रारब्धोऽस्ति स्वयंवरः ।
रचयांचक्रिरे मञ्चास्तत्र वै चित्रशालिनः ॥ २७० ॥

राजानो राजपुत्राश्च शतशः सन्त्युपस्थिताः।
आपतन्त्यधुना केचिदापतिष्यन्ति केचन ॥ २७१ ॥
ततः कलाकलापेन रूपेण वयसापि च।
योग्या विचित्रवीर्यस्य सुतास्ताः काशिभूपतेः ॥ २७२ ॥
गाङ्गेयस्तद्वचः श्रुत्वा तत्त्वदृष्टिरतर्कयत्।
किमहो काशिराजेन नानुजो मे निमन्त्रितः ॥ २७३ ॥
न गन्तव्यमनाहूतैर्महीपालैः स्वयंवरे।
अतो गत्वाहमेकैकः करिष्ये सर्वमीप्सितम् ॥ २७४ ॥
एवं विमृश्य गाङ्गेयो रथेन प्रस्थितो द्रुतम्।
जवनैर्वाजिभिर्वेगादगमच्च स्वयंवरे ॥ २७५ ॥
तत्र सिंहासनासीनानुच्चैर्मञ्चेषु भूपतीन्।
सोऽपश्यद्ब्रह्मासुराकल्पान्विमानेष्वमरानिव ॥ २७६ ॥
उरोलोलन्मनोहारिहारास्तिस्रोऽपि बालिकाः।
दृष्ट्वा विचित्रवीर्यार्थे स हर्तुमकरोन्मनः ॥ २७७ ॥
प्रत्येकमात्मनः कन्यालाभं संभाव्य भूपतीन्।
तांस्तान्विवृण्वतो भावान्हसति स्म स मानसे ॥ २७८ ॥
अथ तासां पुरो धात्र्या कीर्त्यमानेषु राजसु।
रथात्तार्क्ष्य इवोत्फालः स रङ्गाङ्गणमाविशत् ॥ २७९ ॥
स तं स्वयंवरं राजनक्रचक्रसमाकुलम्।
बाढं विलोडयामास पयोधिमिव लीलया ॥ २८० ॥
आच्छिद्य कन्यारत्नानि सर्वेषामेव पश्यताम्।
रथमारोपयामास भीष्मो भीष्मपराक्रमः ॥ २८१ ॥
स्यन्दने भयनिस्पन्दा वेपमानवपुर्लताः।
सुताश्च काशिराजस्य स्निग्धमुग्धमभाषत ॥ २८२ ॥
वत्साः किमपि मा भैष्ट नानिष्टं वः करिष्यते।
भीष्मोऽस्मि शान्तनोः सूनुर्भवतीनां प्रियंकरः ॥ २८३ ॥

राजा विचित्रवीर्योऽस्ति जैत्रदोर्वीर्यदुर्जयः ।
एते सर्वेऽपि यस्याग्रे गुणैर्बहुतृणं नृपाः ॥ २८४ ॥
अनुभूय प्रियाभूय तस्य स्मरसमाकृतेः ।
हस्तिनापुरसाम्राज्यं चिरं निविशताद्भुतम् ॥ २८५ ॥
विनयावर्जितोऽत्यन्तं तस्याहं बन्धुरग्रजः ।
तदर्थं रथमारुह्य युष्मानानेतुमागतः ॥ २८६ ॥
तस्मिंस्ता निस्तरङ्गेण रागेणाक्रान्तचेतसः ।
इदं गाङ्गेयवचनं तथेति प्रतिपेदिरे ॥ २८७ ॥
प्रतिपत्तिचलन्मौलिनृत्यत्ताटङ्करश्मिभिः ।
ताः स्फीतप्रीतयश्चक्रुस्तस्य नीराजनामिव ॥ २८८ ॥
राज्ञां मनोरथैः सार्धं रथं भीष्मो न्यवर्तयत् ।
कुर्वन्कुण्डलितं चापमुच्चैः स्वरमुवाच च ॥ २८९ ॥
सर्वे शृणुत भो भूपाः प्रौढदोःस्थानशालिनः ।
युष्माकं पश्यतां सैष भीष्मः कन्या हरत्यमूः ॥ २९० ॥
ततो वः कोऽपि जागर्ति यदि दोर्दण्डचण्डिमा ।
तदा कोऽप्यायुधं धत्तामयमूर्ध्वंदमोऽस्म्यहम् ॥ २९१ ॥
तदा क्षुब्धार्णवनिभो रङ्गक्षोभभवो ध्वनिः ।
स कश्चिदासन्मन्येऽसौ बिभिदे येन रोदसी ॥ २९२ ॥
रभसोत्थास्नुभूपानां कृष्णाभिः सिचयाञ्चलैः ।
भूगताभिर्मयं भूरि प्रसूतमसिधेनुभिः ॥ २९३ ॥
पलायनकृतेऽवश्यं व्यवस्यन्तोऽपि कातराः ।
संबाधकृतसंरोधात्प्रचेलुर्न पदात्पदम् ॥ २९४ ॥
मुक्ताकलापमुक्तानां चूर्णैः कीर्णावनिर्बभौ ।
अमेयगाङ्गेययशश्चन्दनेनेव चर्चिता ॥ २९५ ॥
रत्नाङ्गदानामन्योन्यकोटिघट्टनसंभवः ।
क्षोमाणि क्षोणिपालानामधाक्षीदाशुशुक्षणिः ॥ २९६ ॥

तदानीं तत्र केषांचिदभ्यस्तस्तेयकर्मणाम् ।
मूलोन्मूलनदौर्गत्यस्तुत्यः शान्तनवोऽभवत् ॥ २९७ ॥
वीक्ष्य भीष्मं भयक्षोभाच्छिरस्तः स्रस्तबन्धनः ।
केनापि राजपुत्रेण किरीटो नोपलक्षितः ॥ २९८ ॥
नृपपञ्चाननाः केचिल्लीलालालसचेतसः ।
असिमुष्टिमवष्टभ्य यथास्थितमवस्थिताः ॥ २९९ ॥
अथ शौण्डीरदोर्दण्डाः केऽपि संभूय भूमिपाः ।
सद्यः संवर्मयामासुरसिवीरा हि काश्यपी ॥ ३०० ॥
पुलकोद्भेदमेदस्विवपुषां पौरुषस्पृशाम् ।
तेषां वर्मत्रुटत्संधियुद्धसङ्गं व्यधाद्दृढम् ॥ ३०१ ॥
काशिराजपुरोगैस्तैर्भृशं सर्वाङ्गवर्मितैः ।
विपक्षक्षितिपैरेत्य भीष्मो भीष्ममभाष्यत ॥ ३०२ ॥
हंहो क्षत्रकुलोत्तंस किमक्षत्रं वितन्यते ।
अयं स्वयंवरध्वंसो महांस्ते हेतुरंहसाम् ॥ ३०३ ॥
श्रियः स्त्रियो वा माभूवन्नाहूता दुर्नयेन याः ।
विपदागर्तवर्ते यत्पातयन्त्येव ताः पतिम् ॥ ३०४ ॥
तत्प्रतीच्छ शरैस्तीक्ष्णैः पापस्यास्य व्यपोहकम् ।
गुरुस्तवास्मदिष्वासः प्रायश्चित्तं प्रदास्यति ॥ ३०५ ॥
अथाभाषत गम्भीरधीरः शान्तनुनन्दनः ।
भो भूमिपालाः सुष्ठूक्तं युष्माभिर्न्यायनिष्ठुरैः ॥ ३०६ ॥
परमुर्वी च कन्या च सर्वसाधारणी भवेत् ।
गृह्णातु स हि यस्यास्ति विक्रमो निपुणः पुनः ॥ ३०७ ॥
नैवास्ति विक्रमो यस्य स हास्यः स्पृहयन्नपि ।
दरिद्र इव रत्नानि विविधानि धनं विना ॥ ३०८ ॥
विक्रमेण धनेनैव विना यत्तस्करा इव ।
कन्यारत्नानि गृह्णीथ तद्यूयमपराधिनः ॥ ३०९ ॥

आगस्विनां च दण्डाय कोदण्डो मम पण्डितः ।
इत्युक्त्वा स क्षुरप्रेण तेषां केतूनपातयत् ॥ ३१० ॥
अथ तेऽपि रथश्रेणिप्रारब्धपरिमण्डलाः ।
मध्येकृत्य शितैर्भीष्मं पत्रिभिः पर्यताडयन् ॥ ३११ ॥
अभ्यापतन्तो युगपन्निपीततपनातपाः ।
तस्य ते विशिखाश्छायां तेनिरे नापनिन्यिरे ॥ ३१२ ॥
वीरंमन्यतया दृप्तानन्यनिन्दापटीयसः ।
स तानवज्ञया पश्यन्मृगारातिर्मृगानिव ॥ ३१३ ॥
प्रतिक्षिपन्तः स्वच्छन्दमायुधान्युद्धतानि ते ।
जैत्रस्थामानमात्मानं मेनिरे जितकाशिनम् ॥ ३१४ ॥
इत्थं प्रगल्भमानेषु ससंरम्भेषु तेष्वथ ।
खिन्ना नरेन्द्रनन्दन्यः स्वं निनिन्दुर्मुहुर्मुहुः ॥ ३१५ ॥
धिगस्मान्मन्दभाग्यानां धुरि वर्तामहे वयम् ।
इतो भ्रष्टास्ततो भ्रष्टा भविताः स्मोऽधुना ध्रुवम् ॥ ३१६ ॥
क्वैते नृपाः परोलक्षाः क्व वायं दोर्द्वितीयकः ।
तदिदानीं विपन्नेऽस्मिन्विपन्नं नो मनोरथैः ॥ ३१७ ॥
इत्थं ताः कुमुखीर्वीक्ष्य भीष्मस्तत्कर्म निर्ममे ।
मूर्धानं धूनयद्भिर्यत्त्रिदशैर्ददृशे दिवि ॥ ३१८ ॥
निशितौ सर्वतो मुष्ट्या तान्प्रत्येकं व्रणाङ्कितान् ।
शरैश्चकार सुश्लोकां स्वप्रशस्तिं लिखन्निव ॥ ३१९ ॥
यावद्विपक्षमक्षेपं लघुहस्तः क्षिपन्निषून् ।
वीक्षांचक्रे शतैरेकोऽप्यसंख्यैरात्मसंख्यया ॥ ३२० ॥
भीष्मग्रीष्मरवेः क्षिप्तमार्गणैः किरणैरिव ।
काप्यल्पा अपि नैक्षन्त क्षत्रनक्षत्रजातयः ॥ ३२१ ॥
राजैकः काशिराजस्तु विच्छायवपुरञ्जसा ।
रणव्योमैकदेशस्थः स्तोकस्तोकं विलोकितः ॥ ३२२ ॥

हृष्यन्मनोभिः कन्याभिर्मुक्तामिव विलक्षताम्।
जाह्नवीसूनुरह्नाय तदानीं प्रत्यपद्यत ॥ ३२३ ॥
उपेत्य प्रीणयामास स तथा काशिभूपतिम्।
यथा विचित्रवीर्याय स्वयं प्रादादसौ सुताः ॥ ३२४ ॥
स प्रीतिस्फारनेत्राभिस्ताभिर्बालाभिरन्वितः।
हस्तिनापुरमारब्धमहोत्सवमुपाययौ ॥ ३२५ ॥
स वैवाहिकमाङ्गल्यैस्तिस्रस्ताः काशिनन्दिनीः।
भ्रात्रा विचित्रवीर्येण प्रमोदादुदवाहयत् ॥ ३२६ ॥
ताः प्राप्य नृपतिः प्रेमरसैककनकालुकाः।
सिञ्चन्पञ्चापि विषयान्सिषेवे सोऽतिशाद्वलान् ॥ ३२७ ॥
इषून्पञ्चापि पञ्चेषुः प्रक्षिपन्नपि लक्षशः।
प्रेयसीनामसौ मान्य इति तस्य प्रियोऽभवत् ॥ ३२८ ॥
कामो नासक्तिसेव्योऽपि तेनादृश्यत गौरवात्।
प्रायेण यौवनान्धानां सुलभो हि विपर्ययः ॥ ३२९ ॥
ततो विचित्रवीर्यस्य संप्राप्तावसरः स्मरः।
धर्मार्थौ जग्रसे राहुः सूर्याचन्द्रमसाविव ॥ ३३० ॥
स प्रेयसीनां तिसृणां यश्चतुर्थः सदा भवेत्।
तल्लोके लोकपालानां भवति स न पञ्चमः ॥ ३३१ ॥
कामासक्तस्य तस्येत्थं प्रावर्तत बलक्षयः।
अनङ्गेऽतिप्रसङ्गो हि विरङ्गायैव केवलम् ॥ ३३२ ॥
क्षीयमाणबलं ज्ञात्वा गाङ्गेयस्तमवोचत।
असौ स्वच्छस्त्वयि स्वच्छे वत्स त्रासो मणेरिव ॥ ३३३ ॥
पीनवर्मितसर्वाङ्गान्कथं शत्रून्विजेष्यसि।
अनङ्गेनापि कल्याणं यस्त्वमेवमजीयथाः ॥ ३३४ ॥
धर्मार्थावेव न परं कामासक्तस्य नश्यतः।
मूलं सर्वपुमर्थानां वपुरप्यपचीयते ॥ ३३५ ॥

---

१. अत्र च दीर्घकरणम् 'न तिसृचतसृ–' (६।४।४) इति पाणिनीयसूत्रविरुद्धं ज्ञेयम्.

दुःसहाः पुष्पबाणस्य बाणाः पुष्पमया अपि ।
यत्तेऽभूवंस्ततः प्रौढान्सोढासि कथमायसान् ॥ २३६ ॥
व्यधीयत तवैताभिरबलाभिर्बलक्षयः ।
बलवद्भिस्तु रुद्धस्य न जाने किं भविष्यति ॥ २३७ ॥
कुरङ्गाक्षीषु नात्यन्तः प्रसङ्गः संगतः सताम् ।
अत्यासन्नाभिरेताभिर्दूरे स्युर्गुरवो गुणाः ॥ २३८ ॥
भीष्मो विचित्रवीर्याय शिक्षामेवं प्रयच्छति ।
तत्र पुत्रानुशिष्ट्यर्थमाययौ सत्यवत्यपि ॥ २३९ ॥
साप्यभाषिष्ट तनयं बाष्पाविलविलोचना ।
अकस्मादेव मे वत्स किं च नात्सि मनोरथान् ॥ २४० ॥
मुखं स्नुषाणामुद्वीक्ष्य मुदमासादयं पराम् ।
इदानीमस्मि सोत्कण्ठा तवापत्यविलोकने ॥ २४१ ॥
सा नु सांप्रतमेतेन त्वद्दौर्बल्येन दुर्बला ।
सहोदयव्यया पुत्रैः सवित्रीणां मनोरथाः ॥ २४२ ॥
सर्वासां क्षत्रियस्त्रीणां परं वीरप्रसूरहम् ।
इमं वत्स ममोत्सेकं लीलयैव त्वमच्छिदः ॥ २४३ ॥
कुरुवंशकुलस्त्रीणां पुत्रिणीनामहं त्वया ।
धुरि संस्थापिता वत्स त्वयैवोत्थापिताधुना ॥ २४४ ॥
तत्स्वगोत्रोचिताचारव्यभिचारं समाचर ।
अस्मिंस्त्वत्पूर्वजो ब्रूहि पथि कः पथिकोऽभवत् ॥ २४५ ॥
तदा युक्तस्तव ज्यायान्बन्धुर्धत्ते मुदं यथा ।
यथा सिद्धेन्ममेच्छा च प्रवर्तेथास्तथानिशम् ॥ २४६ ॥
अनुशिष्टिमिति श्रुत्वा भ्रातुर्मातुश्च सादरम् ।
विचित्रवीर्यः स्वं कर्म स्मृत्वा दूरमलज्जत ॥ २४७ ॥
अदीपिष्ट तदादिष्टं निर्मले तस्य चेतसि ।
अर्पितं दर्पणे भानोर्भृशमुज्जृम्भते महः ॥ २४८ ॥

शिक्षामादाय तां मूर्ध्ना प्राञ्जलिस्तौ विसृज्य च ।
राजा धर्मार्थकामेषु समवृत्तिरजायत ॥ ३४९ ॥
आबभाराम्बिका गर्भमन्यदोद्दामदोहदम् ।
सुलग्ने सुतमुद्दीप्तप्रभापूतमसूत च ॥ ३५० ॥
भीष्मेण सत्यवत्या च महोत्सवपुरःसरम् ।
धृतराष्ट्र इति श्लाघ्यं तस्य नाम विनिर्ममे ॥ ३५१ ॥
स दधौ जनुषान्धत्वं केनापि प्राच्यकर्मणा ।
स नास्ति प्राङ्निबद्धे हि यो रुणद्धि शुभाशुभे ॥ ३५२ ॥
अम्बालिकापि तनयं तस्यानुजमजीजनत् ।
आजन्म पाण्डुरोगत्वाद्यः पाण्डुरिति पप्रथे ॥ ३५३ ॥
गुणाम्बुनिधिरम्बायास्तनूजः समजायत ।
यं चक्रुर्गुरवः सर्वविदुरं विदुराभिधम् ॥ ३५४ ॥
अथ तेषु कुरोर्वंशं जन्मनालंकरिष्णुषु ।
शुभैरुज्जृम्भितं भावैः प्रलीनमशुभैः पुनः ॥ ३५५ ॥
सूचकश्चरटश्चौरः कृपणः पारदारिकः ।
एते शब्दास्तदा प्रापुरभिधेयेन वन्ध्यताम् ॥ ३५६ ॥
लोभे सर्वत्र साम्राज्यमेकच्छत्रं नयेस्तदा ।
निरन्वयविनाशेन व्यनश्यद्दुर्नयः पुनः ॥ ३५७ ॥
तदा नाधिर्न च व्याधिर्बाधते स्म जनं क्वचित् ।
न दुर्बलो बलिष्ठेन कश्चनाप्यभ्यभूयत ॥ ३५८ ॥
नावृष्टिर्नातिवृष्टिश्च तदा प्रादुरभूद्भुवि ।
इति प्रीतिरघाताय नान्याप्यासीत्कुटुम्बिनाम् ॥ ३५९ ॥
पुष्यन्ति स्म फलन्ति स्म कालेऽवश्यं महीरुहः ।
पुष्यन्ति स्म रसोत्कर्षं पुष्पेषु च फलेषु च ॥ ३६० ॥
अनुभावात्कुमाराणामित्यभूदुदयोद्भवः ।
भवेद्वाङ्मनसातीतः प्रभावो हि महात्मनाम् ॥ ३६१ ॥

किंतु स्त्रीव्यसनेनातिमनोभीष्टेन सर्वदा ।
चिराय मिलितेनैव भूयोऽप्यालिङ्गितो नृपः ॥ ३६२ ॥
ततः क्षीणतनुः सोऽभूत्प्रियास्वासक्तमानसः ।
रामासु भृशमासक्तिः कारणं राजयक्ष्मणः ॥ ३६३ ॥
राजयक्ष्मपरीवारकासश्वासापनिद्रता ।
रुजोऽन्या अपि राजानमरुजन्ननु वासरम् ॥ ३६४ ॥
चित्रैर्विचित्रवीर्यस्तैरातङ्कैराकुलीकृतः ।
संचक्राम परं लोकं कामस्याहो दुरन्तता ॥ ३६५ ॥
तस्मिन्नस्तमिते सूनुभानौ सत्यवती तदा ।
शोकान्धकारवैधुर्यमधत्त द्यौरिवाधिकम् ॥ ३६६ ॥
विललाप च हा वत्स हा परिच्छदवत्सल ।
हा कौरवकुलोत्तंस हा गमः कामिमां दशाम् ॥ ३६७ ॥
इत्थं सा विलपन्त्येव मूर्च्छिता भूतलेऽपतत् ।
अस्तोकं शोकसंतापं तदा च न विवेद तम् ॥ ३६८ ॥
मूर्छाव्यपगमं प्राप्ता कथंचिच्चन्दनादिभिः ।
स्मृत्वा पुत्रगुणान्भूयो मुक्तकण्ठं रुरोद सा ॥ ३६९ ॥
अभ्युपेत्य तदाभ्यर्णमुरस्ताडनपूर्वकम् ।
रुदन्ति स्म गलद्बाष्पमम्बिकाप्रमुखाः स्नुषाः ॥ ३७० ॥
वयमेकपदाः स्वामिंस्त्वयास्तं समुपेयुषा ।
दुस्थामवस्थामानीता नलिन्य इव भानुना ॥ ३७१ ॥
क्रीडादिष्वपि न क्रीडामेकाकी कृतवानसि ।
इदानीं तु विमुच्यास्मान्किमेको गतवानसि ॥ ३७२ ॥
विप्रयोगासहिष्णूनां त्वदुपास्तिसुखस्पृशाम् ।
कस्मादकस्मादस्माकमिदं वैमुख्यमागमः ॥ ३७३ ॥
निजमेनं प्रियावर्गं जानासि विरहासहम् ।
तद्देहि देहि प्राणेश द्रुतं प्रतिवचोऽधुना ॥ ३७४ ॥

एवं विलापवैकल्यं प्राप्ताः संस्थाप्य तास्तदा ।
चकार तस्य गाङ्गेयो निवापप्रमुखाः क्रियाः ॥ ३७५ ॥
बाल्ये चापल्यललितैः कुमाराणां मनोरमैः ।
स शोकं स्तोकतां निन्ये सत्यवत्याः कथंचन ॥ ३७६ ॥
तथाजनि कुमाराणां बन्धुस्नेहः परस्परम् ।
यथैषां क्षणमप्यस्थादेको नैकतमं विना ॥ ३७७ ॥
बालेष्वपि कुमारेषु स्वर्गतेऽपि नराधिपे ।
भयाद्भीष्मस्य राजानो सीमानं न ललङ्घिरे ॥ ३७८ ॥
तेषां शस्त्रे च शास्त्रे च भीष्म एवाभवद्गुरुः ।
अम्भोधराणामम्भोधिरेव कुक्षिंभरिर्भवेत् ॥ ३७९ ॥
नृलोक इव लोकेषु तेषु त्रिष्वपि बन्धुषु ।
गोत्राधारतया पाण्डुर्मध्यमोऽपि वि(व्य)शिष्यत ॥ ३८० ॥
कनिष्ठं धृतराष्ट्रस्तं गुणज्येष्ठममन्यत ।
लघीयानपि जायेत गुणैर्लोको गुणैर्गुरुः ॥ ३८१ ॥
धृतराष्ट्रमभाषिष्ट भीष्मो मधुरया गिरा ।
वत्स राज्यमिदानीं त्वां ज्यायांसमुपतिष्ठताम् ॥ ३८२ ॥
स जगाद न योग्योऽस्मि राज्यस्याहं ध्रुवं ततः ।
पाण्डुमभ्येति राज्यश्रीर्दिनश्रीरिव भास्करम् ॥ ३८३ ॥
असौ त्रयाणामस्माकं योग्यो राज्यधुरंधरः ।
उक्तो मुक्ताकलापेऽपि मध्यस्थो नायको परम् ॥ ३८४ ॥
गुणश्रेणिसुधासिन्धुबन्धोरुज्जागरौजसः ।
अहं तु नित्यमेतस्य दास्यायैव कृतस्पृहः ॥ ३८५ ॥
इति निर्बन्धतस्तस्य सुमुहूर्ते महोत्सवात् ।
राज्याभिषेकमाधत्त पाण्डोर्भीष्मः प्रमोदतः ॥ ३८६ ॥
कीर्तिज्योत्स्नाभरव्याप्तरोदसीकन्दरोदरे ।
तत्रोदिते नवे राज्ञि भृशं मुमुदिरे प्रजाः ॥ ३८७ ॥

भीष्मे च धृतराष्ट्रे च धृतराज्यधुरे सति ।
न विदामास साम्राज्यचिन्ताभारक्लमं नृपः ॥ ३८८ ॥
दुष्टनिग्रहनिःशूकजागरूकभुजद्वयः ।
पाण्डुः प्रचण्डदोर्दण्डान्वशीचक्रे विशांपतीन् ॥ ३८९ ॥
कन्दर्पकामिनीरूपदर्पसर्पस्य जाङ्गुली ।
गान्धारीप्रभृतिरष्टावुपादायादसोदराः(?) ॥ ३९० ॥
सुबलक्ष्मापतेः सूनुर्गान्धारपतिरन्यदा ।
शकुनिर्भीष्ममभ्येत्य बद्धाञ्जलिरभाषत ॥ ३९१ ॥ (युग्मम्)
कुलदेव्योपदिष्टाय विशिष्टक्रमशालिने ।
तिष्ठन्ते धृतराष्ट्राय स्वसारो मे पतिंवराः ॥ ३९२ ॥
अम्बिकासूनुना नूनमनूनगुणधारिणा ।
एतास्तदार्य सोत्साहं विवाहयितुमर्हसि ॥ ३९३ ॥
इत्थमभ्यर्थितस्तेन स्वह्नि जह्नुसुतासुतः ।
एतासां पतिमष्टानां धृतराष्ट्रमतिष्ठिपत् ॥ ३९४ ॥
अनुरूपगुणग्रामा पाण्डोरुड्डामरौजसः ।
का कलत्रं भवित्रीति चिन्ताभूद्भीष्मचेतसि ॥ ३९५ ॥
भीष्मः पाण्डुयुतो जातु पान्थं राजपथे क्वचित् ।
चित्रं चित्रपटव्यग्रकराग्रं कंचिदैक्षत ॥ ३९६ ॥
नारीरूपं पटे तत्र दृष्ट्वा पाण्डुरचिन्तयत् ।
एतस्यामेव पर्याप्तं सौन्दर्यकथया ध्रुवम् ॥ ३९७ ॥
नह्येषा रूपरेखा स्यान्मानुषीषु पुरंध्रिषु ।
तदियं किं रतिः किंवा कमला किमु रोहिणी ॥ ३९८ ॥
एतस्याः कोमलाकारावङ्घ्री पङ्करुहे ध्रुवम् ।
अङ्गुल्यो यत्र पत्रन्ति सौन्दर्यं मकरन्दति ॥ ३९९ ॥
जङ्घाकाण्डे किलैतस्या नाले पादसरोजयोः ।
रम्भास्तम्भायितं चाभ्यामूरुभ्यां यौवनोत्सवे ॥ ४०० ॥

नितम्बस्थलमेतस्या जैत्रभूमिर्मनोभुवः ।
यः सदैवात्र वास्तव्यः शास्ति विश्वत्रयीमसौ ॥ ४०१ ॥
बलिष्ठ एव मध्योऽस्याः कृशोदर्याः कृशोऽपि हि ।
यो वलित्रितयाक्रान्तोऽप्यधिकं पुष्यति श्रियम् ॥ ४०२ ॥
अपूर्वं निर्वृतिस्थानमेतस्याः स्तनमण्डलम् ।
मुक्ता व्यक्ता विलोक्यन्ते यत्र हारिणि भासुराः ॥ ४०३ ॥
एतस्याः सरलाकारो रोमराजिर्विराजते ।
कन्दर्पदन्तिनो बिभ्रत्यालानस्तम्भविभ्रमम् ॥ ४०४ ॥
यदस्या वदने पश्ये पार्वणेन्दोर्विलोकनम् ।
गुञ्जापुञ्जेन सार्धं तत्तपनीयस्य तोलनम् ॥ ४०५ ॥
अस्याः सुकेश्याः कबरीभारः केनोपमीयते ।
समालम्बितरोलम्बैः सुस्निग्धो यस्य कालिमा ॥ ४०६ ॥
इत्येवं चिन्तयत्येव स्मेरवक्राम्बुजे नृपे ।
सौधमानीय गाङ्गेयः पृच्छति स्म तमध्वगम् ॥ ४०७ ॥
भद्र प्रबुद्धराजीवमुखी केयमलिख्यत ।
इह चित्रपटे नारी दिव्यनारीविजित्वरी ॥ ४०८ ॥
पान्थः पुरस्तादस्तोकविस्मयस्मेरचेतसे ।
अथासौ मूलतस्तस्मै तं वृत्तान्तमचीकथत् ॥ ४०९ ॥
मथुरेत्यस्ति वास्तव्यैः श्रीमद्भिर्भूषिता पुरी ।
आलिङ्गतीव कालिन्दी या मुदा वीचिबाहुभिः ॥ ४१० ॥
तेजोधाम यदुर्नाम तस्यामासीन्नरेश्वरः ।
यतोऽभूद्भुवनोत्तंसो वंशो यादवभूभुजाम् ॥ ४११ ॥
प्रतापी तनुजस्तस्य शूरः शूरसमोऽभवत् ।
लीनं यत्रोदिते शत्रुकौशिकैर्गिरिकन्दरे ॥ ४१२ ॥
तस्य शौरिः सुवीरश्च द्वावभूतां तनूद्भवौ ।
कविवद्भैरपि भ्रान्तं भुवि स्वैरं ययोर्गुणैः ॥ ४१३ ॥

राज्यं च यौवराज्यं च तयोर्दत्त्वा यथाक्रमम् ।
ययौ तपस्यामध्यास्य दिवं सूरनराधिपः ॥ ४१४ ॥
रामलक्ष्मणयोः साम्यं तैस्तैस्तौ भेजतुर्गुणैः ।
ताभ्यां परमरातिभ्यो वनक्लेशः समर्पितः ॥ ४१५ ॥
दत्त्वा शौरिः सुवीराय राज्यमुज्जृम्भवैभवम् ।
स्वयं कुशार्तदेशेषु विजहार यदृच्छया ॥ ४१६ ॥
स तेषु वासवस्पर्धिशौर्यः शौर्यपुरं व्यधात् ।
श्रीपतीन्बिभ्रता भूरीञ्जिग्ये येनामरावती ॥ ४१७ ॥
अन्धकवृष्णिप्रमुखास्तत्र शौरेस्तनूरुहः ।
वभूवुर्बहवो बाहुस्थामसंस्थापितश्रियः ॥ ४१८ ॥
शौरिर्वितीर्य साम्राज्यं सुतायान्धकवृष्णये ।
प्रतिगृह्य परिव्रज्यां शिवश्रियमशिश्रियत् ॥ ४१९ ॥
संजज्ञिरे सुवीरस्य भोजवृष्ण्यादयः सुताः ।
अम्लायन्यत्प्रतापेन शत्रुस्त्रीपत्रवल्लयः ॥ ४२० ॥
सुवीरो माथुरं दत्त्वा साम्राज्यं भोजवृष्णये ।
सौवीराख्यं पुरं कीर्तिसिन्धु सिन्धुषु निर्ममे ॥ ४२१ ॥
विहरन्नन्वहं तत्र वाप्यां वाप्यां वने वने ।
पुण्यप्रागल्भ्यलभ्यानि स सुखानि न्यसेवत ॥ ४२२ ॥
भुञ्जतो मथुराराज्यं भोजवृष्णेर्महौजसः ।
उग्रसेनोऽसिसेनानामन्तकृत्तनयोऽभवत् ॥ ४२३ ॥
आसीदन्धकवृष्णेश्च सुभद्रेति सधर्मिणी ।
निष्ठा यत्र सदाचारतारतम्यमुपाययौ ॥ ४२४ ॥
दिशां नाथा इव प्रौढा दशाभूवन्सुतास्तयोः ।
येषु नीतिनिवासेषु नाभवत्कोऽपि गोत्रहा ॥ ४२५ ॥
समुद्रविजयः पूर्वमक्षोभ्यस्तदनन्तरम् ।
स्तिमितः सागरश्चैव हिमवानचलस्ततः ॥ ४२६ ॥

धरणः पूरणस्तस्मादभिचन्द्राभिधोऽपि च ।
वसुदेवश्च दाशार्हो दशाप्येते प्रकीर्तिताः ॥४२७॥ (युग्मम्)
तेषामुपरि पुत्राणां सुभद्रां सुषुवे सुताम् ।
परमां मुदमध्यास्त यज्जन्मनि निजं मनः ॥ ४२८ ॥
यज्जन्मलग्नमालोक्य ज्ञानिनोऽकथयन्निदम् ।
यद्भवित्री सवित्रीयं सम्राजामङ्गजन्मनाम् ॥ ४२९ ॥
जनानां प्रेषितं दुःखैः सुखैरुन्मुषितं पुनः ।
किं न जन्मोत्सवे तस्याः शुभोदर्कमभूद्भुवि ॥ ४३० ॥
पुत्रजन्ममहेभ्योऽपि विशिष्टोऽन्धकवृष्णिना ।
तस्या जन्मोत्सवश्चक्रे प्रीतिरत्र प्रयोजिका ॥ ४३१ ॥
कल्याणपुषि पौषेऽह्नि दीनोद्धरणपूर्वकम् ।
प्रीत्या पितृभ्यामेतस्या नाम कुन्तीति निर्ममे ॥ ४३२ ॥
सा बभूव शिशुत्वेऽपि कामं पृथुमनोरथा ।
पृथेति प्रथितामाख्या····मभजत्ततः ॥ ४३३ ॥
प्रापत्प्रसर्पत्कन्दर्पं सा क्रमान्नवयौवनम् ।
यत्र पित्रोर्वरस्यार्थे चिन्ता जागर्ति चेतसि ॥ ४३४ ॥
अस्याः स्वच्छन्दमुत्सङ्गखेलिन्यामन्यदा नृपः ।
ज्येष्ठं समुद्रविजयं व्याजहार तनूरुहम् ॥ ४३५ ॥
एतस्या मम वत्सायाः को नाम भविता वरः ।
इति मे वत्स महतीं चिन्तामुच्छेत्तुमर्हसि ॥ ४३६ ॥
सोऽप्यभाषिष्ट यद्येवं प्रेष्यतां कोऽपि पूरुषः ।
देव देशेष्वशेषेषु वरवीक्षाविचक्षणः ॥ ४३७ ॥
यथा स प्रतिभाप्रौढोऽभिरूपो रूपशालिनम् ।
सुशर्म सदृशं शुद्धान्वयमन्वेषते वरम् ॥ ४३८ ॥
स्वयंवरे तु दोषोऽयं यदेकस्मिन्वरे वृते ।
ईर्ष्यया कलहायन्ते नितान्तमपरे नृपाः ॥ ४३९ ॥

इति ज्येष्ठात्मजगिरा मामाहूय महीपतिः ।
आदिशत्सर्वदेशेषु यथा कोरक गम्यताम् ॥ ४४० ॥
वरः कश्चिद्वरेण्यश्रीर्यस्तुभ्यमवभासते ।
उपागत्य तमस्माकं वेगेनैव निवेदय ॥ ४४१ ॥
भूपालो दुहितुस्तस्या रूपं चित्रपटे ततः ।
लेशेनालिख्य देशेषु क्रमाद्भ्राम्यन्निहागमम् ॥ ४४२ ॥
असौ रूपेण कन्दर्पदर्पहा पाण्डुभूपतिः ।
मया दृष्टश्च हृष्टश्च जातोऽस्मीप्सितलाभतः ॥ ४४३ ॥
आर्य शौर्यपुरेशस्य सुता तत्पाण्डुभूभुजा ।
युज्यतामनुरूपेण द्विरेफेणेव मालती ॥ ४४४ ॥
किं च काञ्चनवर्णास्याः कनिष्ठास्ति सहोदरा ।
नाम्ना माद्रीति रूपेण यस्याः श्रीरेव सोदरा ॥ ४४५ ॥
विख्यातो दमघोषाख्यस्तां वृणीते स चेदिपः ।
ज्यायस्यां किंत्वनूढायामियं नोद्वाहमर्हति ॥ ४४६ ॥
तदार्य सर्वकार्येषु तिष्ठते त्वयि निर्णयः ।
एते सुखिन्यौ कन्ये स्तामास्तामन्यद्विकल्पना ॥ ४४७ ॥
इत्थं तेनार्थिता भीष्मस्तत्सर्वं प्रत्यपद्यत ।
स्वयं वाञ्छितमागच्छत्को निराकुरुते कृती ॥ ४४८ ॥
अथोत्पाद्य नवं रागं सा मृगाक्षी मनोभुवा ।
आश्लिष्यत पटात्तस्मात्पाण्डुश्चित्रपटे तदा ॥ ४४९ ॥
स मध्येमनसं कुन्तीमश्रान्तं धारयन्नपि ।
बहिरालोकयामास स्थाने स्थाने पुरःस्थिताम् ॥ ४५० ॥
कदा कुन्तीमुखाम्भोजे मन्नेत्रभ्रमरद्वयी ।
पाता लावण्यकिञ्जल्कमित्यासीदुत्सुको नृपः ॥ ४५१ ॥
पृष्ट्वा सत्यवतीं शौर्यपुरे कोरकसंयुतम् ।
कार्यस्थैर्याय भीष्मः स्वं प्रेषयामास पूरुषम् ॥ ४५२ ॥

अथ शौर्यपुरे गत्वा समेतस्तेन कोरकः ।
कुन्तीविभूषितोत्सङ्गमपश्यद्यादवेश्वरम् ॥ ४५३ ॥
व्यजिज्ञपच्च राजेन्द्र तवादेशाद्गतोऽस्म्यहम् ।
अध्वक्रमात्सदामत्तहास्तिके हस्तनापुरे ॥ ४५४ ॥
उत्फुल्लपुण्डरीकाक्षस्तत्र पाण्डुक्षितीश्वरः ।
अदृश्यत दृशामेकः पार्वणश्चान्द्रिकोदयः ॥ ४५५ ॥
नेत्रयोस्तत्र पुंरत्ने गते विषयतां मया ।
अद्यापि रत्नगर्भेति भूरित्थं पर्यभाव्यत ॥ ४५६ ॥
तस्य पीनोन्नतावंसौ लीलाशैलौ नृपश्रियः ।
विशालं वीरलक्ष्म्याश्च तल्पकल्पमुरस्थलम् ॥ ४५७ ॥
प्रीणितार्थिजनस्तस्य पाणिः कल्पद्रुपल्लवः ।
विश्वत्राणकृते बाहोः कः पुरीपरिघः पुरः ॥ ४५८ ॥
पितृतुल्यः पितृव्योऽस्ति पाण्डोर्भीष्म इति श्रुतः ।
स चित्रपटवृत्तान्तं सर्वं वेत्ति स मन्मुखात् ॥ ४५९ ॥
चक्रवर्त्यतिवर्तीनि तदङ्गे लक्षणान्यपि ।
शक्रोऽपि स्पृहयत्येव यस्मै स शास्ति विक्रमः ॥ ४६० ॥
पात्रं कलाकलापस्य विश्वस्य नयनोत्सवः ।
असौ योग्यो वरः कुन्त्या रोहिण्या इव चन्द्रमाः ॥ ४६१ ॥
कुन्तीं वरीतुं तेनायं प्रहितो निजपूरुषः ।
देव संप्रति कर्तव्यमेतस्या दिशतु स्वयम् ॥ ४६२ ॥
संभाव्य भूमिपालस्तमौदासीन्यस्पृशा दृशा ।
प्रातरावेदयिष्याम इत्युक्त्वा व्यसृजत्तदा ॥ ४६३ ॥
उत्थितायां सभायां च कोरकः स्वं गृहं ययौ ।
प्रीता पाण्डुगुणैः कुन्ती कन्यान्तःपुरमाययौ ॥ ४६४ ॥
पाण्डोरवनिमार्तण्डस्यावदातान्गुणान्रहः ।
धात्र्या निवेदयांचक्रे कुन्तीसाकूतमानसा ॥ ४६५ ॥

पराक्रमेण रूपेण विनयेन नयेन च ।
असमः सैष मातस्ते जामाता प्रतिभाति मे ॥ ४६६ ॥
भाग्यान्याविर्भविष्यन्ति न जाने कीदृशानि मे ।
विघटन्ते हि कार्याणि प्रतिकूले विधातरि ॥ ४६७ ॥
अथादिष्टो विशां पत्या प्रातराकार्य कोरकः ।
पाण्डवे पाण्डुरोगित्वान्न दातास्मि निजां सुताम् ॥ ४६८ ॥
कोरकेण नरेन्द्रोक्तं पुरुषाय न्यवेदयत् ।
तेनापि भीष्मपाण्डुभ्यां हस्तनापुरमीयुषा ॥ ४६९ ॥
एकान्ते तं नरं नीत्वा पाण्डुः पप्रच्छ सादरम् ।
ब्रूहि राजसुता भद्र किं नु मय्यनुरज्यते ॥ ४७० ॥
सोऽशंसदेव तां वेद्मि रागिणीमिङ्गितैस्त्वयि ।
तदा त्वां वर्णयामास कोरकः क्षितिपाग्रतः ॥ ४७१ ॥
भृशं रोमाञ्चितौ तस्याः कपोलफलकौ तदा ।
निमेषविमुखे जाते नेत्रे स्फारितपक्ष्मणी ॥ ४७२ ॥
सा श्रोत्रपुटमाधत्त निषिद्धविषयान्तरम् ।
सवेपथु वपुर्यष्टिमुवाह च मुहुर्मुहुः ॥ ४७३ ॥
मन्मथेनाथ पृथ्वीश पञ्चभिर्युगपच्छरैः ।
प्रहतः प्राप तं तापं येन नाप रतिः क्वचित् ॥ ४७४ ॥
क्षणं तस्थौ नृपः सौधे धारायन्त्रगृहे क्षणम् ।
क्षणं पल्लवपल्यङ्के कौसुमस्रस्तरे क्षणम् ॥ ४७५ ॥
जलार्द्रचन्दनं चन्द्रकर्पूराण्यपि भूपतेः ।
विलुम्पन्ति स्म संतापं न स्मरज्वरसंभवम् ॥ ४७६ ॥
अविन्दन्नरविन्दानामपि तल्पे रतिं क्वचित् ।
ययावुपवने पाण्डुः पुष्पाडम्बरबन्धुरे ॥ ४७७ ॥
कुन्तीविरहदाहार्तिप्रतीकारचिकीर्षया ।
तत्र प्रतिद्रु विश्राम्यन्सोऽद्राक्षीत्खदिरद्रुमम् ॥ ४७८ ॥

तस्य स्तम्भं निरालम्बं कीलैः कीलितमायसैः।
एकं नरं निरुच्छ्वासं दुःखितं सममैक्षत ॥ ४७९ ॥
सरसोदरमाकारं तस्यालोक्य क्षितीश्वरः।
आचकर्ष बलोत्कर्षाल्लीलया लोहकीलकान् ॥ ४८० ॥
छिन्नद्रुपातमपतत्सोऽतिमूर्छाविसंस्थुलः।
भूपतिर्लम्भयामास चेतनां चन्दनैश्च तम् ॥ ४८१ ॥
स पुमान्मुद्रिकान्यस्तमणिस्नपनवारिभिः।
सेचं सेचं व्रणश्रेणीं प्रगुणीकृतवान्स्वयम् ॥ ४८२ ॥
अथोचे पृथिवीनाथः पृथुना प्रश्रयेण तम्।
ब्रूहि कोऽसि महाभाग कथं चेयं दशा तव ॥ ४८३ ॥
स जगाद जगद्बन्धो वैताढ्यगिरिमण्डनम्।
अस्त्यानकास्ति(?) मत्पौरं पुरं हेमपुराभिधम् ॥ ४८४ ॥
तस्य स्वामी विशालाक्षनामा विद्याधरोऽस्म्यहम्।
भ्रमन्स्वैरविहारेण महीमिह समागमम् ॥ ४८५ ॥
वनस्यास्य श्रियं पश्यन्नुपेत्य रिपुभिश्छलात्।
बद्धोऽस्मि करिणीव्यग्रः करीव करिबन्धकैः ॥ ४८६ ॥
यच्छन्प्राणानतुच्छेच्छं किं तन्मे यस्य नेशिषे।
तद्ब्रूह्ययं जनः किं ते प्रियं कर्तुं प्रवर्तताम् ॥ ४८७ ॥
अवदन्नृपतिर्भ्रातः किं ममातः परं प्रियम्।
यस्त्वं विद्याधरेन्द्रत्वं कुशली पालयिष्यसि ॥ ४८८ ॥
पुनरूचे विशालाक्षः सशल्य इव लक्ष्यसे।
भद्र त्वमपि तद्ब्रूहि पुरो मम मनीषितम् ॥ ४८९ ॥
अथाकथयदुर्वीशः सर्वमाकूतमात्मनः।
आवेदिता हि सुहृदं फलन्त्येव मनोरथाः ॥ ४९० ॥
ततः प्राह विशालाक्षो नृत्यत्प्रीतिमना नृपम्।
मम वंशक्रमायाता मुद्रिका गृह्यतामियम् ॥ ४९१ ॥

असौ तव चिन्मत्क्लेशं(?)दाता सपदि कामितम् ।
देवतोपहितानां हि वस्तूनां महिमाद्भुतः ॥ ४९२ ॥
अदृश्यीकरणं वश्यीकरणं व्रणरोहणम् ।
विषनिग्रहणं चास्याः प्रथमः कुसुमोद्गमः ॥ ४९३ ॥
शतकृत्वश्च निर्णीतप्रभावेयमिति ब्रुवन् ।
पाण्डोस्तामर्पयामास बलाद्विद्याधरेश्वरः ॥ ४९४ ॥
इयं संक्रामतु प्रीतिरावयोः पुत्रसंततौ ।
स किं स्नेहो न यः पुंसां संतानमनुधावति ॥ ४९५ ॥
इत्याख्याय विशालाक्षे स्वपुरीं समुपेयुषि ।
मुद्रिकां तां धरित्रीशः पर्यधत्त निजाङ्गुलौ ॥ ४९६ ॥
दृष्टप्रतिकृतिं कुन्तीं पाण्डुश्चित्ते चकार च ।
तदात्मानमपश्यच्च तत्र यत्रास्ति सा वने ॥ ४९७ ॥
तत्र तां निभृतं धात्र्या समं विश्रम्भभाषिणीम् ।
अदृश्य एवं शुश्राव प्रजानामधिभूरिति ॥ ४९८ ॥
दूरं तयानया मातर्दुःस्थयावस्थया मम ।
कथंचिद्दिवसो यातः कथं यास्यति यामिनी ॥ ४९९ ॥
जलार्द्रया न यच्छुष्कं शुष्कमेभिश्च पङ्कजैः ।
मम निर्वर्ण्यतामेषा वपुःसंतापवर्णिका ॥ ५०० ॥
मुक्ता मुक्ताकलापस्य मुक्ताः संतापशान्तये ।
ध्यानास्फोटं स्फुटन्ति स्म पश्य मातर्ममोरसि ॥ ५०१ ॥
मृणालवलयैरेभिरभिश्चन्दनचर्चनैः ।
अलं मातरलं मातः किमु स्वं क्लेशयिष्यसि ॥ ५०२ ॥
कोरकेण समाख्यातः स शीतद्युतिशीतलः ।
मातर्मयि कथंकारमग्नेरपि विशिष्यते ॥ ५०३ ॥
निर्मन्तुमपि मां बाणैर्बाधते कुसुमायुधः ।
तिरस्कृतोऽपि रूपेण न तं हन्ति मनागपि ॥ ५०४ ॥

स्मरस्तस्मिन्नपि शरैर्निशितैः प्रहरेद्यदि ।
सुभगः सुस्थितंमन्यः स मां किं न स्मरेत्ततः ॥ ५०५ ॥
गण्डोपर्यपरो ह्येष विकटः पिटकोदयः ।
उन्निद्रश्चन्द्रिकावीचिरिन्दुर्यदयमुद्गतः ॥ ५०६ ॥
विपर्येति विपर्यस्तैर्भाग्यैर्भुवनमप्यदः ।
मम येनोत्सुकायन्ते चन्द्रस्यापि मरीचयः ॥ ५०७ ॥
हेतोः कुतोऽपि तातो मां न तस्मै दातुमीहते ।
हा हा मातर्निराशास्मि शरणं मृत्युरेव मे ॥ ५०८ ॥
ततस्तामभ्यधाद्धात्री वत्से मास्मोत्सुका भव ।
दुष्प्रापः प्राप्यते प्रेयान्कृशोदरि किमुत्सुकैः ॥ ५०९ ॥
उपायं चिन्तयिष्यामि कंचिदव्यभिचारिणम् ।
झटित्येव यदाकृष्टं द्रष्टासि पुरतः प्रियम् ॥ ५१० ॥
इत्थमाश्वास्यमानापि यादवेन्द्रसुता यदा ।
भृशं लब्धात्मलाभेन संतापेनाभ्यभूयत ॥ ५११ ॥
तदा धात्री ययौ दूरं नवपल्लवहेतवे ।
त्वरन्ते भृशमाप्ता हि स्वजनव्यसनोदये ॥ ५१२ ॥
अथान्तश्चिन्तयामास यादवेश्वरनन्दिनी ।
दृष्ट्वा निरन्तरायोऽयं समयो मम मृत्यवे ॥ ५१३ ॥
विचिन्त्येति दृढा बद्धनीविः संयमितांशुका ।
अशोकपादपस्याधः सन्नद्धोद्बन्धनाय सा ॥ ५१४ ॥
इह संनिहिताः सर्वाः शृण्वन्तु वनदेवताः ।
जन्मान्तरेऽपि भूपालः पाण्डुरेवास्तु मे पतिः ॥ ५१५ ॥
अभिधायेति शाखायाः कण्ठे पाशं व्यधात्पृथा ।
अयं प्रायः प्रतीकारः स्त्रीणां हि व्यसनोदये ॥ ५१६ ॥ (युग्मम्)
पाशालम्बितमात्मानं सा स्म यावद्विमुञ्चति ।
असिधेनुकरस्तावद्धात्रीपतिरधावत ॥ ५१७ ॥

भीष्मं च धृतराष्ट्रं च पाण्डुं च विदुरं तथा ।
दृष्ट्वामून्वर्धयामासुर्जनाः शुद्धान्तवासिनः ॥ २९ ॥
अम्बालिकाम्बिकाम्बानां सत्यवत्याश्च सत्वरम् ।
गत्वा दास्यः प्रसन्नास्याः पुत्रजन्म न्यवेदयन् ॥ ३० ॥
जातमात्रे सुते तस्मिन्बालार्कसमतेजसि ।
उच्चचार वियत्युच्चैरशरीरा सरस्वती ॥ ३१ ॥
असौ सत्यवतां मुख्यः सतामग्र्यः समग्रधीः ।
शौण्डीर्यस्थैर्यगाम्भीर्यवसतिर्विनयी नयी ॥ ३२ ॥
धर्मबद्धरतिर्भूपः सार्वभौमो भविष्यति ।
वार्द्धके व्रतमादाय निर्वाणं च गमिष्यति ॥ ३३ ॥
तत्समाकर्णनात्त स्युर्भीष्मादीनां मुदः कथम् ।
अपरेषामपि तदा हर्षं नाख्यातुमीश्महे ॥ ३४ ॥
स्वयमेव पुरे पौरैरुत्सवो निर्मितस्तदा ।
आदेशस्तु विशांपत्युरभवत्सिद्धसाधनम् ॥ ३५ ॥
निःशेषदिविषद्वर्गप्रमोदपिशुनास्तदा ।
समाकर्ण्यत सानन्ददुन्दुभिध्वनयो दिवि ॥ ३६ ॥
सुतस्य तस्य भीष्माद्यैः किंचिद्वीक्ष्याङ्गलक्षणैः ।
युधिष्ठिर इति श्लाघ्यमन्वर्थं नाम निर्ममे ॥ ३७ ॥
तपोधर्मैकनिष्ठायाः पृथाया जात इत्यसौ ।
लेभे नाम्ना तपःसूनुर्धर्मसूनुरिति क्षितौ ॥ ३८ ॥
तस्य पश्चादजातारिरिति त्रैलोक्यविश्रुतम् ।
तेन तेनावदातेन नामधेयमजायत ॥ ३९ ॥
समाजग्मुर्महीपालैः प्रहितानि सहस्रशः ।
प्राभृतानि सहस्राणि पाण्डोरात्मजजन्मनि ॥ ४० ॥
उपायनमुपादाय कुन्त्याः पितृगृहादपि ।
आययौ विकसद्रोमकोरकः कोरकस्तदा ॥ ४१ ॥

गौरवार्हविशेषेण तं पाण्डुपृथिवीपतिः ।
सत्कृत्य कृत्यनिष्णातः स्नेहसारमवार्तयत् ॥ ४२ ॥
महीतलमिलन्मौलिमाश्वास्य विहितानतिम् ।
कुन्ती नितान्तवात्सल्यात्पृच्छति स्मेति कोरकम् ॥ ४३ ॥
श्वश्रूभिः सकृदप्यसि न विसृष्टा पितुर्गृहे ।
तद्ब्रूहि कुशलं कच्चिद्बन्धुवर्गस्य मेऽधुना ॥ ४४ ॥
बन्धुसंतानवृध्द्या च मामानन्दय संप्रति ।
इति पृष्टोऽभवद्धृष्टो व्याकरोति स्म कोरकः ॥ ४५ ॥
श्रूयतां देवि साम्राज्यं देवेनान्धकवृष्णिना ।
समुद्रविजये न्यस्य प्रव्रज्या स्वयमाददे ॥ ४६ ॥
भोजवृष्णेश्च तनयो मथुराराज्यमूर्जितम् ।
उग्रसेनः करोतीति प्रागपि ज्ञातवत्यसि ॥ ४७ ॥
ततःप्रभृति मे स्वामी समुद्रविजयोऽनुजान् ।
आत्मनोऽप्यधिकं पश्यन्नपात्सौर्यपुरं प्रजाः ॥ ४८ ॥
पूर्वोपार्जितसौभाग्यः स्वच्छन्दं व्यचरत्पुरे ।
वसुदेवकुमारस्तु रेमे बन्धुप्रसादतः ॥ ४९ ॥
अन्यदा वसुदेवस्य तत्रत्यः पुत्रमात्मनः ।
वणिक् सुभद्रं कंसाख्यमर्पयामास सेवकम् ॥ ५० ॥
तथा कलाभिस्तेनापि कुमारः पर्यचर्यत ।
समानमात्मनो मेने स यथा तमहर्निशम् ॥ ५१ ॥
अस्ति चात्र जरासंधो राजा राजगृहे पुरे ।
स्वैरं क्रीडति यस्याज्ञा त्रिखण्डक्षितिमण्डले ॥ ५२ ॥
विसृज्य दूतमेतेन भूमण्डलबिडौजसा ।
अकस्मात्स्वामिनोऽस्माकमादिष्टमिदमन्यदा ॥ ५३ ॥
अस्ति निर्व्याजशौण्डीर्यसिंहः सिंहपुरे पुरे ।
नृपः सिंहरथो नाम स चाज्ञां नो न मन्यते ॥ ५४ ॥

जीवग्राहं गृहीत्वासुं बद्ध्वा पाप्मानमानय ।
आनीते तव दास्यामि स्वां जीवयशसं सुताम् ॥ ५५ ॥
रुचिरं पुरमेकं च काञ्चनाञ्चितमन्दिरम् ।
ततो विसृज्य तं दूतं प्रतस्थेऽस्मत्प्रभुः स्वयम् ॥ ५६ ॥
युग्मम् ।
प्रणम्य वसुदेवोऽथ ज्येष्ठबन्धुं व्यजिज्ञपत् ।
किमिदं देव सिंहस्य चपेटोत्पाटनं मृगे ॥ ५७ ॥
सति मय्यपि भृत्ये च स्वयं कोऽयमुपक्रमः ।
अरुणे प्रगुणे ध्वान्तं न ह्यपाकुरुते रविः ॥ ५८ ॥
एवमाबद्धनिर्बन्धं बान्धवं लघुमात्मवत् ।
वरूथिन्यामवस्थाप्य जयाय व्यसृजन्नृपः ॥ ५९ ॥
सोऽपि शौर्यावतंसेन कंसेन सह जग्मिवान् ।
बद्ध्वा सिंहरथं बन्धोर्दिनैरल्पैरुपानयत् ॥ ६० ॥
कृत्वा जयोत्सवं जातं मुदा राजगृहं नृपम् ।
क्रोष्टुकिः समभाषिष्ट ज्ञानी रहसि सानुजम् ॥ ६१ ॥
येयं जरासन्धसुता कर्मण्यत्र पणीकृता ।
क्षयकृल्लक्षणैरेषा पितृश्वशुरपक्षयोः ॥ ६२ ॥
इत्यूचिवांसं विद्वांसं तं विसृज्य प्रजेश्वरः ।
ऊचे कुमारमारम्भः शुभोदर्कोऽस्ति नैष नः ॥ ६३ ॥
ततो व्यज्ञपयद्राज्ञो वसुदेवः कृताञ्जलिः ।
सा स्यात्कन्या यथान्यस्य तथोपायोऽस्ति मे स्मृतः ॥ ६४ ॥
सावधानोऽधुना देवः श्रोतुमेतं प्रसीदतु ।
इतो युष्माकमादेशादस्मि सिंहपुरे गतः ॥ ६५ ॥
कन्दरादिव निर्गत्य सिंहः सिंहरथः पुरात् ।
भटान्नस्त्रासयामास बलाद्दन्तावलानिव ॥ ६६ ॥
ममाप्यत्यद्भुतैस्तैस्तैर्भुजविक्रमवैभवैः ।
तेन प्रादुरभाव्यन्त भाले घर्मजलोर्मयः ॥ ६७ ॥

प्रसादपात्रं पीनांसः **कंसाख्यो** मम सारथिः ।
भङ्गुरं बलमालोक्य रथात्तूर्णमवातरत् ॥ ६८ ॥
रथं **सिंहरथस्यासौ** जितशत्रुपराक्रमः ।
भुजदम्भोलिना भूभृद्गर्वचौरमचूर्णयत् ॥ ६९ ॥
मयूरबन्धनं बद्ध्वा ततः **सिंहरथो** रथी ।
मन्मानसैकहंसेन **कंसेनाक्षेपि** मे पुरः ॥ ७० ॥
ततो विषस्वसुस्तस्या दुहितुर्मगधेशितुः ।
असौ **सिंहरथानेता** परिणेतास्तु संप्रति ॥ ७१ ॥
उवाच **श्रीसमुद्रोऽथ समुद्रविजयो** वचः ।
गतापायसुपायं मे मनोहरमुदाहर ॥ ७२ ॥
परं पुरा वणिक्पुत्रस्त्वयासौ प्रतिपादितः ।
तदस्मै वणिजे पुत्रीं **जरासन्धो** न दास्यति ॥ ७३ ॥
इति जल्पत एवास्य **कंसः** सेवार्थमागमत् ।
वसुदेवश्च तं राज्ञे **कंसोऽसावित्यचीकथत्** ॥ ७४ ॥
तेजः साक्षादिव क्षात्रं तमूर्जस्विभुजार्गलम् ।
प्रांशुमांसलमालोक्य नृपतिः पुनरभ्यधात् ॥ ७५ ॥
इत्यद्भुतोऽयमाकारः सुलभो न वणिक्कुले ।
ततोऽस्य पितरं पृष्ट्वा क्रियते कुलनिर्णयः ॥ ७६ ॥
अथाहूय महीभर्त्रा पृष्टः शपथपूर्वकम् ।
सुभद्रः सत्यमाचख्यौ सर्वं **कंसस्य** पश्यतः ॥ ७७ ॥
यमुनायामनुस्रोतो वहन्तीमहमेकदा ।
अपश्यं कांस्यमञ्जूषां प्रातः शौचार्थमीयिवान् ॥ ७८ ॥
आदाय तामथोत्पाट्य पार्वणेन्दुसमाननम् ।
उच्छृङ्खलप्रभाजालमिममालोकयं सुतम् ॥ ७९ ॥
उग्रसेनस्य नामाङ्कामेतां च मणिमुद्रिकाम् ।
एतच्च पत्रमत्रेदं लिखितं वाच्यते यथा ॥ ८० ॥
युग्मम् ।

उग्रसेनसधर्मिण्या धारिण्या गर्भकर्तृकः ।
अभवद्दोहदो भर्तृमांसभक्षणलक्षणः ॥ ८१ ॥
कथंचित्पूरिते तस्मिन्नमात्यैर्मतिशालिभिः ।
पौषे कृष्णचतुर्दश्यां विष्टौ सूनुरजायत ॥ ८२ ॥
तं दोहदानुभावेन निर्णीय जनकद्विपम् ।
विन्यस्य कांस्यपेटायामुद्भटाकारधारिणम् ॥ ८३ ॥
मातापि तदहं जातं मथुरातोऽथ धारिणि ।
पत्युः क्षेमाय चिक्षेप गम्भीरे यमुनाम्भसि ॥ ८४ ॥
युग्मम् ।
इति पत्रार्थतो देव ज्ञातोऽसावुग्रसेनजः ।
पुत्रस्नेहस्तथाप्यत्र तदा प्रादुरभून्मम ॥ ८५ ॥
अथानीय निजं गेहमस्योत्सवपुरःसरम् ।
कांस्यपेटोपलब्धत्वान्नाम कंस इति व्यधाम् ॥ ८६ ॥
असावपुण्याद्वर्धिष्णुस्तेजः क्षत्रकुलोचितम् ।
ततः क्रीडन्बलादेष बालकैः कलहायते ॥ ८७ ॥
जनेभ्योऽहमुपालम्भं लेभे च प्रतिवासरम् ।
कुमारवसुदेवस्य ततोऽमुं सेवकं व्यधाम् ॥ ८८ ॥
ततो जगाद सानन्दं समुद्रविजयो नृपः ।
असद्गोत्रादृते कस्य दृश्यते बलमीदृशम् ॥ ८९ ॥
इत्युक्त्वा सह कंसेन गत्वा राजगृहे च सः ।
चक्रे सिंहपुराधीशमुपदां मगधेशितुः ॥ ९० ॥
अस्यायमवदातस्य कंसः कर्तेति सादरम् ।
नृपो निवेदयामास मगधानां महीभुजे ॥ ९१ ॥
ततः प्रीत्या ददौ पुत्रीं कंसाय मगधेश्वरः ।
प्रतिपन्नं युगान्तेऽपि नान्यथा हि महात्मनाम् ॥ ९२ ॥
उग्रसेननृपद्वेषान्मथुरामेव सादरम् ।
कंसाय याचमानाय स दत्ते स्म प्रसादतः ॥ ९३ ॥

अथ **सिंहरथो**ऽप्युच्चैरुत्खातः प्रतिरोपितः ।
नत्वा प्रसादयामास तं फलैः कलभो यथा ॥ ९४ ॥
जरासन्धेन सत्कृत्य विसृष्टाः स्वपुरं प्रति ।
जग्मुस्तिग्मेन वेगेन **समुद्रविजया**दयः ॥ ९५ ॥
सत्यसन्धजरासन्धसमर्पितबलो बली ।
कंसस्तु मथुरां गत्वा तातं निष्करुणोऽरुधत् ॥ ९६ ॥
सेनाभि**रुग्रसेनो**ऽपि तेन सार्धमयुध्यत ।
अखिद्यत जयश्रीस्तु तयोर्युद्धे गतागतैः ॥ ९७ ॥
कथंचनापि निर्जित्य **कंसः** क्रूरशिरोमणिः ।
साक्षेपचेताश्चिक्षेप पितरं काष्ठपञ्जरे ॥ ९८ ॥
दृढं निगडबद्धोऽपि ज्ञाते तस्मिन्निजात्मजे ।
सुतेन विजितोऽस्मीति पिता तु मुदमावहत् ॥ ९९ ॥
सुभद्रवणिजं **सौर्यपुरा**दानाय्य सोऽञ्जसा ।
कृतज्ञमानी संपूज्य पर्युपास्ते स्म तातवत् ॥ १०० ॥
इतश्च केलिशैलेषु प्रासादेषु वनेष्वपि ।
शौरिः **शौर्यपुरे**ऽत्यन्तं विजहार यदृच्छया ॥ १०१ ॥
वसुदेवः सुनेत्राणां नेत्राणाममृताञ्जनम् ।
मनसस्तु सदा ध्येयो मन्त्रोऽभूच्चतुरक्षरः ॥ १०२ ॥
समुद्रविजयः पौरैरेत्य विज्ञापितोऽन्यदा ।
देव त्वयापि नाथेन वयमत्यन्तदुःखिताः ॥ १०३ ॥
कन्दर्पस्य सरूपेण रूपेणाक्षिप्तचेतसः ।
शौरिमेवानुधावन्ति त्यक्त्वा वेश्मानि नः स्त्रियः ॥ १०४ ॥
अनुगासुकतां शौरेस्तासु प्राप्तासु सर्वतः ।
कलत्रकर्तृका कापि शुश्रूषा नास्ति नः प्रभो ॥ १०५ ॥
अथ पृथ्वीपतिः प्रीत्या सान्त्वयित्वा विसृज्य तान् ।
वसुदेवं समाहूय रहस्येवं समादिशत् ॥ १०६ ॥

वत्स स्वच्छन्दचर्याभिरभूरत्यन्तदुर्बलः ।
कुरु सर्वकलाभ्यासं सौधमध्यस्थ एव तत् ॥ १०७ ॥
कुर्वन्नुर्वीपतेराज्ञामेवं राजानुजोऽन्यदा ।
एकामपश्यदायान्तीं दासीमन्तःपुरोदरात् ॥ १०८ ॥
विलेपनं करात्तस्याः सोऽलुम्पन्नर्मलीलया ।
ततः सकोपं साक्षेपं वसुदेवं जगाद सा ॥ १०९ ॥
कुमारमेदुरामोदमङ्गरागं किमाच्छिदः ।
देवाय शिवया देव्या प्रेमतः प्रहितो ह्यसौ ॥ ११० ॥
सौधमध्ये निरुद्धोऽसि स्थाम्ना देवेन धीमता ।
विशत्यविनयादेव पञ्जरे सिंहशावकः ॥ १११ ॥
साथ पृष्टा कुमारेण निजसंरोधकारणम् ।
तत्पुरे पौरवृत्तान्तं सर्वं मूलादचीकथत् ॥ ११२ ॥
ततो म्लानमुखाब्जश्रीर्व्यतीत्य कथमप्यहः ।
वसुदेवो विभावर्यामेकाक्येव क्वचिद्ययौ ॥ ११३ ॥
प्रातरन्वेषणे पूर्वप्रतोलीद्वारि दूरतः ।
दग्धमानुषसंस्थानो भस्मराशिरदृश्यत ॥ ११४ ॥
प्रतोल्यां लम्बमानं च पत्रमेकमुदैक्षत ।
शुचोच्चैर्वाचयामास समुद्रविजयः स्वयम् ॥ ११५ ॥
पुंसो यस्य गुरून्यावदुपालम्भः प्रवर्तते ।
तस्य श्रेयस्करो मृत्युर्जीवितं तु त्रपाकरम् ॥ ११६ ॥
ततः शौरिः कृतोद्वेगो गुरूणामगुणैकभूः ।
विरचय्य चितामत्र कृशानुमविशत्स्वयम् ॥ ११७ ॥
तदेवं वाचयन्नेव देवो मूर्छामुपागमत् ।
ज्ञात्वा विपन्नं सोदर्यं को हि धैर्यं न मुञ्चति ॥ ११८ ॥
व्यलपच्चाप्तचैतन्यो हा वत्स गुरुवत्सल ।
दत्त्वा नः शोकमस्तोकमगमः कामिमां दशाम् ॥ ११९ ॥

भाग्यैकलभ्यं सौभाग्यं **वसुदेवस्य** संस्मरन् ।
राजानमनुचक्रन्द सर्वोऽपि विधुरो जनः ॥ १२० ॥
जनन्यास्तु **सुभद्रायाः** सुतशोकाशुशुक्षणिः ।
तथा नितान्तं जज्वाल प्राणानप्यहरद्यथा ॥ १२१ ॥
न गीतं गीतशालासु न लास्यं लास्यवेश्मनि ।
बभूव शौरिशोकेन न च तूर्यध्वनिः क्वचित् ॥ १२२ ॥
वसुदेवशुचा देवो न दिदेव शरद्यपि ।
वसन्ते च शरद्वेश्मन्यरोदीद्दीनलोचनः ॥ १२३ ॥
एवं वर्षाणि भूयांसि भूशक्रस्यातिचक्रमुः ।
एत्यान्यदा निमित्तज्ञो बभाषे **क्रोष्टुकि**र्नृपम् ॥ १२४ ॥
दृष्टादृष्टनिमित्तेन भृशं निश्चिन्वता मया ।
यज्जीवति प्रफुल्लश्री**र्वसुदेवो** निरामयः ॥ १२५ ॥
एवं तद्गिरमाकर्ण्य कर्णपीयूषसारणिम् ।
भूयोऽपि राजकार्येषु किंचित्प्रावर्तत प्रभुः ॥ १२६ ॥
स्वयंवरेऽथ **रोहिण्याः** सुताया **रुधिरा**ह्वयः ।
अरिष्टनगरस्वामी स्वामिनं नः समाह्वयत् ॥ १२७ ॥
देवोऽपि बन्धुभिः सार्धं महर्धिकपरिच्छदः ।
शौरिशोकविनोदार्थं न कन्यार्थं पुनर्ययौ ॥ १२८ ॥
जरासन्धमहाराजप्रमुखे राजमण्डले ।
आसीने मञ्चमत्युच्चमध्युवास नृवासवः ॥ १२९ ॥
मन्मथाङ्कुररोहिण्या रोहिण्याथ कटाक्षिताः ।
भूपाः स्वं रोचयांचक्रुः स्फुटितानन चेष्टिताः ॥ १३० ॥
परं धात्रीपतिर्धात्र्या संकीर्तितगुणाश्रियाम् ।
तेषामेकोऽपि **रोहिण्या** रोचते स्म न कश्चन ॥ १३१ ॥
राज्ञोऽवज्ञाय सर्वांस्तानेकं पाटहिकं दृशा ।
ईक्षांबभूव साकाङ्क्षं सा मृगाक्षी मुहुर्मुहुः ॥ १३२ ॥

सोऽप्येवं वादयामास पटहं प्रकटाक्षरम् ।
अकालक्षेपमेणाक्षि सज्जा क्षीणीति भामिनि ॥ १३३ ॥
गुणैः कुमुदकुन्देन्दुसुन्दरैः सा वशंवदा ।
तस्य कण्ठे निचिक्षेप स्रजं कुब्जकृतेरपि ॥ १३४ ॥
कृतकोलाहलाः सर्वे धृत पाणविकाः नगाः ।
जरासन्धाज्ञया योद्धुमुपतस्थिरे नृपाः ॥ १३५ ॥
तं पाटहिकमभ्यूरीकुर्वाणं रुधिरं प्रति ।
तं पराक्रमिणश्चक्रुः कुन्ताकुन्ति शराशरि ॥ १३६ ॥
उद्बुद्धप्रबलक्रोधो रुधिरस्तानयोधयत् ।
न हि क्षुभ्यन्ति शौण्डीराः प्रत्यर्थिषु बहुष्वपि ॥ १३७ ॥
अथ प्रत्यर्थिभूपाले रुधिरे विधुरीकृते ।
तैः समं तौर्यिकस्तूर्णं समरायोदतिष्ठत ॥ १३८ ॥
नभश्चरोपनीतेन सायुधेन रथेन (?) सः ।
ते(ता)नेकोऽपि पिनष्टि स्म न वैरिनिकरायुधम् ॥ १३९ ॥
अबलं स्वबलं वीक्ष्य जरासन्धो भयातुरः ।
देवं समुद्रमादिक्षत्तस्याक्रमणहेतवे ॥ १४० ॥
तौर्यिकोऽयमिति ज्ञात्वा सावज्ञम (ज्ञं सोऽ) भ्युपेक्षयन् ।
[तेन] निलुम्पता (तेन) सैन्यं निन्ये देवोऽपि विस्मयम् ॥ १४१ ॥
रूपाद्विसदृशं तेजस्तस्य पश्यन्स्वयं ततः ।
देवः शौर्यपुराधीशः शरं धनुषि संदधे ॥ १४२ ॥
तेनापि प्रहितं देवो विनीतमिव सेवकम् ।
एवं साक्षरमद्राक्षीत्पादाग्रे पतितं शरम् ॥ १४३ ॥
कौतुकेन तमादाय व्यक्तां मुक्ताफलोपगाम् ।
तत्रोच्चैर्वाचयामास देवस्तामक्षरावलीम् ॥ १४४ ॥
शवदाहमयं छद्म कृत्वागाद्यः पुरा पुरात् ।
स ते पादाम्बुजं देव वसुदेवो नमस्यति ॥ १४५ ॥

मुक्त्वा स्यन्दनमानन्दस्यन्दमानाश्रुलोचनः ।
आगच्छ वत्स वत्सेति देवो जल्पंस्तमभ्यगात् ॥ १४६ ॥
सोऽपि स्वरूपमास्थाय रथादुत्तीर्य वेगतः ।
ववन्दे देवपादाब्जं स्नपयन्नयनाम्बुभिः ॥ १४७ ॥
गाढमालिङ्ग्य वेगेन स पुरो विनयान्वितः ।
कुत्र वर्षशतं वत्स शिष्टवानित्यपृच्छत ॥ १४८ ॥
सोऽपि व्यज्ञापयद्देव त्वत्प्रभावादयं जितः ।
कृतरूपपरावर्तः स्वैरं भ्रान्तोऽस्मि भूतले ॥ १४९ ॥
इत्थं तदा विदित्वा तं **समुद्रविजयानुजम्** ।
प्रमोदमेदुरं चेतो दधिरे रुधिरादयः ॥ १५० ॥
ततः स **रोहीणीं** रोहद्विशेषप्रेमविक्लवाम् ।
उपायंस्त सदानन्दश्चन्द्रमा इव रोहिणीम् ॥ १५१ ॥
शौरिं जगाद देवोऽथ वत्सागच्छ निजां पुरीम् ।
ग्रहा अपि परक्षेत्राच्छ्लाघ्याः स्वं क्षेत्रमागताः ॥ १५२ ॥
ततः **शौरि**रभाषिष्ट त्वदादिष्टं तथेति मे ।
परं स्वपुरमेष्यामि कालेन कियताप्यहम् ॥ १५३ ॥
स्नुषा वः शतशः सन्ति नरखेचरकन्यकाः ।
ततस्ताः शीघ्रमादाय प्रणन्तास्मि भवत्क्रमौ ॥ १५४ ॥
एवमापृच्छ्य निर्बन्धात्स जगामोत्तरां दिशम् ।
देवोऽपि सपरिवारः पुरमात्मीयमाययौ ॥ १५५ ॥
शौरिः शौर्यकथाबन्धैः समयं गमयन्मुदा ।
अश्रौषीदेकदा देवः कौबेर्यां तूर्यनिःस्वनम् ॥ १५६ ॥
दृशौ व्यापारयंस्तस्यामपश्यन्मणिनिर्मितम् ।
स्वामी श्रेणीं विमानानामभ्यायान्तीं विहायसा ॥ १५७ ॥
नभोनिभालनोत्फुल्लनयनस्य नरेशितुः ।
एत्यः **शौरिः** समेतीति कश्चिदूचे नभश्चरः ॥ १५८ ॥

प्रत्युद्गम्य ततो देवः प्रवर्तितमहोत्सवे ।
उत्तुङ्गतोरणश्रेणौ शौरिः प्राविविशत्पुरे ॥ १५९ ॥
मथुरातः समागम्य कंसः संस्मृतसौहृदः ।
शौरेश्चकार माङ्गल्यमन्यराजन्यजित्वरम् ॥ १६० ॥
अथ देवमनुज्ञाप्य चिरं शुश्रूषणेच्छया ।
विनयादनयच्छौरिं मथुरां मथुरापतिः ॥ १६१ ॥
पुत्रीं निजपितृव्यस्य देवकस्य स देवकीम् ।
सुरूपामनुरूपेण शौरिणा पर्यणाययत् ॥ १६२ ॥
कंसबन्धुर्विविक्तात्मा मुक्तिकामोऽतिमुक्तकः ।
उत्सवे तत्र भिक्षार्थी शमवान्मुनिराययौ ॥ १६३ ॥
कंसपत्नी जीवयशा यौवनोन्मादमेदुरा ।
तदानीं संमुखीनासीन्निःसीमतपसो मुनेः ॥ १६४ ॥
असौ शिथिलधम्मिल्ला मुनिं स्रस्तनांशुका ।
क्षीवा श्लथ(थी)भवन्नीवी दृश्यात्मा(श्यता)भिन्नमभ्यधात् ॥१६५॥
एहि देवर नृत्यावः स्वमुत्तत्र महोत्सवे ।
तमित्यालप्य सा दोर्भ्यां कण्ठे साग्रहमग्रहीत् ॥ १६६ ॥
अस्तारुण्यमहारण्यभल्लूकि निरपत्रपे ।
अपेहीति सतां रूक्षमधिक्षिप्योक्तवानिति ॥ १६७ ॥
यद्विवाहोत्सवे मत्ता नृत्यस्यत्यन्तगर्विता ।
तस्याः सप्तमगर्भेण तव घातिष्यते पतिः ॥ १६८ ॥
एवं वाङ्मयमन्त्रेण वित्रासितमहोदया ।
सामुञ्चच्च मुनेः कण्ठं सोऽगमच्च यथागतम् ॥ १६९ ॥
सा कंसस्य तदाचख्यौ सोऽपि क्षोभमगाद्भृशम् ।
मृत्युदौर्गत्ययोर्वार्ता न स्यात्कस्यार्तिहेतवे ॥ १७० ॥
मृत्युतो बिभ्यदन्येद्युः कंसः कौटैककोविदः ।
दाक्षिण्यस्य निधिं नीत्वा रहः शौरिमभाषयत् ॥ १७१ ॥

कृतार्थितार्थिनं मित्र किंचित्त्वामहमर्थये ।
ये गर्भाः सप्त देवक्या भवेयुस्ते भवन्तु मे ॥ १७२ ॥
बलभद्रादयः सन्ति भूयांसोऽपि ममात्मजाः ।
एभिः सप्तभिरेषोऽस्तु ममापत्यैरपत्यवान् ॥ १७३ ॥
एषोऽप्यमून्यपत्यानि स्नेहतो लालयिष्यति ।
इत्यालोच्य प्रियां शौरिस्तथेति प्रतिपन्नवान् ॥ १७४ ॥
जातमात्रानपि क्रूरः संरक्ष्यारिष्टमन्दिरे ।
ततः कंसोऽग्रहीद्गर्भान्देवक्याः षडपि क्रमात् ॥ १७५ ॥
मथुरायामियं वार्ता प्रावर्तत समन्ततः ।
सुताः षडप्यहन्यन्त ते कंसेन दुरात्मना ॥ १७६ ॥
खेदोऽभूच्छौरिदेवक्योरिमां श्रुत्वा जनश्रुतिम् ।
पुत्रव्यापादनोदन्तः पीडायाः परमोऽवधिः ॥ १७७ ॥
दधौ सप्तमहास्वप्नसूचि(तं)तां निश्चितोदयम् ।
उदारमन्यदा देवी देवकी गर्भमद्भुतम् ॥ १७८ ॥
पत्युः शशंस सा स्वप्नान्प्रातस्तामरसानना ।
भरतार्धपतिः पुत्रो भावीत्याख्यत्स तत्फलम् ॥ १७९ ॥
अवादीद्देवकी देवी स्वामिन्नात्मजलाभतः ।
कंसदौष्ट्याच्च मे चेतः प्रसीदति विषीदति ॥ १८० ॥
त्वयि नाथेऽप्यनाथास्मि प्रभो धिङ्मामपुण्यकाम् ।
पुत्रं यज्जातमात्रं मे कंसो विध्वंसते मुहुः ॥ १८१ ॥
यद्येनमप्यसौ पुत्रं पापो व्यापादयिष्यति ।
देवक्यपि तदा स्वामिन्विपन्नैव न संशयः ॥ १८२ ॥
अथाभाषत शौरिस्तां प्रिये जीवन्मृतोऽस्म्यहम् ।
यस्य मे पश्यतः कंसो जघान पशुवत्सुतान् ॥ १८३ ॥
तन्मया तनयः सोऽयं संरक्ष्यः कंसराक्षसात् ।
स्वगर्भं दौर्हृदैर्हृद्यैः पालयेर्मा स्म खिद्यथाः ॥ १८४ ॥

रक्षोपायस्त्वसावस्ति नन्दो मे गोकुलाधिपः ।
तनूजमेनं यत्नेन स गुप्तं वर्धयिष्यति ॥ १८५ ॥
इति पत्या कृताश्वासा जातविश्वासमानसा ।
देवकी पालयामास गर्भं सुखसुखेन तम् ॥ १८६ ॥
अयं मे हन्त हन्तेति भीतः कंसोऽपि पत्तिभिः ।
रक्षां सप्तमगर्भस्य करोति स्म विशेषतः ॥ १८७ ॥
अथोर्जस्विप्रभाजालं श्रीवत्साङ्कितवक्षसम् ।
आश्विनस्य सिताष्टम्यां लग्ने लोकोत्तरे निशि ॥ १८८ ॥
लक्षणाख्यातसंभाव्यभरतार्धमहर्द्धिकम् ।
देवताधिष्ठितं देवी देवकी सुषुवे सुतम् ॥ १८९ ॥ (युग्मकम्)
ये यत्र गर्भरक्षार्थमासन्कंसपदातयः ।
ते भरतार्धदेवीभिर्निद्रामानिन्यिरे तदा ॥ १९० ॥
ज्ञात्वा निद्रायितांस्तांस्तु देवी शौरिमजूहवत् ।
सोऽपि तं बालमादाय प्रतस्थे गोकुलं प्रति ॥ १९१ ॥
देवमुक्तपतत्पुष्पदन्तुरीभूतभूतलाम् ।
प्रज्वलद्दीपिकाश्रेणिविश्राणितनवश्रियम् ॥ १९२ ॥
शौरिः सुरैर्धृतच्छत्रमुद्धूताद्भुतचामराम् ।
तनयं तनयन्नुग्रसेनेनाजल्पि गोपुरे ॥ १९३ ॥
किमेतद्दृश्यते नेत्रप्रियं भावुकमद्भुतम् ।
कथय प्रथय श्रोत्रपुटे पीयूषसारणिम् ॥ १९४ ॥
ततः स्मेरमुखः शौरिरेतस्मात्काष्ठपञ्जरात् ।
यस्त्वां मोचयिता सोऽयमिति मन्दमचीकथत् ॥ १९५ ॥
सोऽप्यूचे कंसतः प्राप्तो बन्धोऽप्येष धिनोति माम् ।
येन जागरितोऽद्राक्षमपूर्वमिदमद्भुतम् ॥ १९६ ॥

---

१ "श्रावणस्य" इति पण्डितदेवविजयगणिविरचिते गद्यमये पाण्डवचरिते स्थितः
०। अत्र "श्रावणस्यासिताष्टम्याम्" इति भवेत् ।

शिशोस्तस्यानुभावेन सुखोत्तारमिति द्रुतम् ।
उत्तीर्य यमुनां **शौरि**रगमन्नन्दगोकुलम् ॥ १९७ ॥
तदैव दैवयोगेन **यशोदा नन्द**गेहिनी ।
तनयां जनयांचक्रे मनोरमतमाकृतिम् ॥ १९८ ॥
तामादाय यशोदायाः समर्प्य च तनूरुहम् ।
कृतकृत्यमनाः **शौरिः** स्वस्थानं पुनराययौ ॥ १९९ ॥
तां **नन्द**पुत्रीं **देवक्याः** स च वेगादुपानयत् ।
दूरीकृतप्रमादास्ते पत्तयश्च जजागरुः ॥ २०० ॥
बालिकां तामुपानिन्युस्ते **कंसाय** निरादराः ।
सावज्ञं वीक्ष्य सोऽप्येनामकरोल्लूननासिकाम् ॥ २०१ ॥
प्रीत्या भीत्या च योऽश्रान्तं स्मर्यते मित्रशत्रुभिः ।
बध्यः सोऽप्यनया **कंसः** कट(ष्ट) सत्यं मुनेर्वचः ॥ २०२ ॥
इत्थं हसित्वा सोल्लुण्ठमतिमुक्तमहामुनिम् ।
स मृत्युंजयमात्मानं मन्वानो राज्यमादधे ॥२०३॥ (युग्मकम्)
कन्यामवज्ञया **कंसो देवक्याः** पुनरर्पयत् ।
उड्डामरभुजस्थाम्नामु(म)नास्था क्षामधामसु ॥ २०४ ॥
अथाभूद्गोकुलं सर्वं शिशुना तेन कान्तिमत् ।
पूर्वाद्रेरिव बालेन प्रालेयद्युतिना शिरः ॥ २०५ ॥
तदासीदुद्यदानन्दं मनो **नन्दयशोदयोः** ।
तादृशस्य सुतस्याप्तौ को हि नाम न हृष्यति ॥ २०६ ॥
नन्दोऽथ तस्य कृष्णत्वान्नाम **कृष्ण** इति व्यधात् ।
अङ्कमारोप्य गोप्यस्तं लालयन्ति स्म विस्मिताः ॥ २०७ ॥
ववृधे गोकुले बालः पाल्यमानो **यशोद**या ।
सिच्यमानः शचीदेव्या कल्पद्रुरिव नन्दने ॥ २०८ ॥
गच्छन्नुत्सङ्गमुत्सङ्गात्पाणिं पाणेश्च संचरन् ।
स गोकुलमृगाक्षीणामभूदत्यन्तवल्लभः ॥ २०९ ॥

तं तमुत्सवमुद्दिश्य तनयालोकनोत्सुका ।
आगमद्गोकुले देवी वात्सल्येनान्तरान्तरा ॥ २१० ॥
सापीप्यत्सूनवे स्तन्यं स्नेहतः प्रस्नुतस्तनी ।
मुहुरुल्लापयांचक्रे विविधोल्लापपण्डिता ॥ २११ ॥
ध्रुवं भाग्यैरहं त्यक्ता त्यक्तानेन सुतेन यत् ।
इति स्वमन्तर्निन्दन्ती **नन्दपत्नी**मुवाच सा ॥ २१२ ॥
त्वं **यशोदे** त्रिभुवनस्त्रीणामुपरि वर्तसे ।
तनयेनामुना नित्यमङ्कस्ते यदलंकृतः ॥ २१३ ॥
कुलं वा गोकुलं वापि रम्यं यत्रैष खेलति ।
प्रशंस्यैवं **यशोदां** सा मन्थरं मथुरां ययौ ॥ २१४ ॥
वैरं पूर्वमथ स्मृत्वा **पूतना शकुनि**स्तथा ।
विद्याधर्यावुपागत्य विष्णोर्निधनमीषतुः ॥ २१५ ॥
ते च देवतया मृत्युं लम्भिते कृष्णगृह्यया ।
स एव निधनं गच्छेदिच्छेदत्यहितं सताम् ॥ २१६ ॥
रिङ्खन्नस्खलितं कृष्णः कण्ठीरवकिशोरवत् ।
गोकुले दधिदुग्धानां हठाद्भाण्डान्यलूलुठत् ॥ २१७ ॥
सोऽभूत्तथापि गोपालप्रेयसीनामतिप्रियः ।
पश्य कस्यापि न द्वेष्यस्तपनोऽतितपन्नपि ॥ २१८ ॥
सप्ताष्टहायनः सोऽथ यशोभिर्व्यानशे दिशः ।
चम्पकप्रसवो नव्यः स्फुटन्परिमलैरिव ॥ २१९ ॥
गुणैर्लोकोत्तरैस्तैस्तैरिदानीं **नन्दनन्दनः** ।
विजयी **गोकुले**ऽस्तीति पप्रथे **मथुरान्तरे** ॥ २२० ॥
कीर्तिकोलाहलं श्रुत्वा तं सूनोः **कंस**शङ्कितः ।
हिताय प्राहिणोच्छौरि**र्बलदेवं** तदन्तिके ॥ २२१ ॥
कृष्णः प्रीत्या तमद्राक्षीदविदन्नपि बान्धवम् ।
जन्मान्तरकृतः स्नेहः प्रह्वयत्येव मानसम् ॥ २२२ ॥

बलदेवान्तिकेऽध्यैष्ट स कलाः सकला अपि ।
उपाध्यायश्च बन्धुश्च स तस्य द्वयमप्यभूत् ॥ २२३ ॥
अगस्तेः पिबतो वार्धीन्कालो यावानभूत्पुरा ।
तावानेव चतुर्विद्याबोधे कृष्णस्य बुध्यताम् ॥ २२४ ॥
रम्ये वपुषि कृष्णस्य बाल्ययौवनयोः समम् ।
त्रुट्यच्च वर्धमानं च प्रभुत्वमभवत्तदा ॥ २२५ ॥
अभिरूपेण रूपेण जितः कृष्णेन मन्मथः ।
जघान स तु गोपस्त्रीः कोपात्तत्रानुरागिणीः ॥ २२६ ॥
ताडिताः पञ्चभिर्बाणैः पञ्चबाणेन तास्तदा ।
कृष्णमेव न्यषेवन्त तज्जेतारमहर्निशम् ॥ २२७ ॥
काश्चिदत्युच्चरोमाञ्चाः सानन्दाश्चन्दनद्रवैः ।
मांसलेऽसस्थले तस्य लिलिखुः पत्रवल्लरीः ॥ २२८ ॥
उच्चित्य शिखिपुच्छानि प्रोच्छलत्पुलकाङ्कुराः ।
चक्रुः काश्चन कृष्णस्य मौलिमण्डनमद्भुतम् ॥ २२९ ॥
वेपमानकराः काश्चिन्नवैः कुसुमदामभिः ।
वक्षःस्थलमलंचक्रुस्तस्य श्रीवत्सलाञ्छितम् ॥ २३० ॥
गोप्यस्ताः परितः कृष्णमण्डलीबन्धबन्धुरम् ।
प्रदत्ततालमुन्मीलल्लीलं हल्लीसकं जगुः ॥ २३१ ॥
रतिस्तावत्सुखं तावत्तावद्दानं दधुः पृथु ।
गोपालसुदृशां तासां यावत्कृष्णस्य दर्शनम् ॥ २३२ ॥
ताभिरध्यापितः सोऽथ ललितं मन्मथं तदा ।
यथा कामकथावादे पराजीयन्त तेन ताः ॥ २३३ ॥
बन्धुना बलदेवेन रक्ष्यमाणः प्रतिक्षणम् ।
इति कृष्णः सुखं क्रीडन्गोकुले कालमत्यगात् ॥ २३४ ॥
इतश्च श्रीशिवादेवी स्थिता शौर्यपुरे पुरे ।
एकदा कार्तिके कृष्णद्वादश्यां क्षणदात्यये ॥ २३५ ॥

गर्भावतारपिशुनान्महास्वप्नांश्चतुर्दश ।
दृष्ट्वा चित्रागते चन्द्रे निद्रामुद्रां व्यमुञ्चत ॥२३६॥ (युग्मकम्)
प्रहृष्टा यावदाचष्टे देवी देवाय तान्प्रगे ।
क्रोष्टुकिस्तावदागच्छच्चारणश्रमणोऽपि च ॥ २३७ ॥
तान्निशम्य वरस्वप्नांस्तत्फलं तावशंसताम् ।
तीर्थंकराणां जननी राजन्नेतान्समीक्षते ॥ २३८ ॥
ततो जगत्त्रयत्राणव्यवसायविशारदः ।
लोकोत्तरप्रभावोऽयं भावी तीर्थंकरः सुतः ॥ २३९ ॥
श्रुत्वेति राजा राज्ञी च पीवरां प्रीतिमीयतुः ।
ज्ञानिनो बहुमानेन नत्वा व्यसृजतां च तौ ॥ २४० ॥
देवी विशेषलावण्यं देवश्चाभ्युदयं परम् ।
देशश्च दुरितध्वंसं लेभे गर्भानुभावतः ॥ २४१ ॥
श्रावणे श्वेतपञ्चम्यां चन्द्रे चित्रागते निशि ।
लग्ने सौम्यग्रहैर्दृष्टे शिवया सुषुवे सुतः ॥ २४२ ॥
तदानीं दिक्कुमारीभिः सूतिकर्म विनिर्ममे ।
स्नात्रं चक्रे च शक्रेण तस्येत्यश्रौषमाप्ततः ॥ २४३ ॥
कुन्ति देवि मयापीदमीक्षितं चक्षुषा पुनः ।
यद्वैर्यादवेन्द्रस्य रत्नैः सौधमपूर्यत ॥ २४४ ॥
आजन्मनाप्तसौख्यानामपि प्राणभृतां तदा ।
जातमात्रेऽप्यहो तत्र सुखाद्वैतमजायत ॥ २४५ ॥
तस्य जन्मोत्सवे देवः कारागारमशोधयत् ।
अमारिं (१) घोषयामास दीनांश्चोपचकार च ॥ २४६ ॥
सोऽरिष्टानि पिनष्टि स्म तदा नेमिर्लता इव ।
अरिष्टनेमिरित्यस्य ततो नाम विनिर्ममे ॥ २४७ ॥
उपास्यमानः स सुरैर्नन्द्यमानश्च यादवैः ।
पाल्यमानश्च धात्रीभिः सुखं सुखमवर्धत ॥ २४८ ॥

निर्ममे शौरिणा पूर्वं क्षणे जातेऽपि नोत्सवः ।
मथुरायां ततश्चक्रे तज्जन्मनि विशेषतः ॥ २४९ ॥
आगतो देवकीं द्रष्टुं कंसः शौरिगृहेऽन्यदा ।
छिन्नैकनासिकां कन्यां क्रीडन्तीं तामुदैक्षत ॥ २५० ॥
तामालोक्य मुनेर्वाक्यं स्मृत्वा सोऽभूद्भयातुरः ।
न मृत्युसदृशं दुःखं न संतोषसदृक्सुखम् ॥ २५१ ॥
स सौधमेत्य पप्रच्छ कंचिन्नैमित्तिकं रहः ।
मुनिना यन्मयि प्रोक्तं तत्सत्यं किमुतान्यथा ॥ २५२ ॥
सोऽवोचन्नृप तत्सत्यं नान्यथा मुनिभाषितम् ।
जीवन्नेव तवारातिर्देवक्याः सप्तमः सुतः ॥ २५३ ॥
न वेद्मि क्वचिदस्तीति ज्ञानोपायं तु ते ब्रुवे ।
प्रदीपेनेव ते वैरी येनावश्यं प्रकाश्यते ॥ २५४ ॥
वपुष्मानिव दर्पोष्माश्यामलोविन्ध्यबान्धवः ।
ऊर्जस्विगर्जितो यस्ते दुष्टोऽरिष्टाभिधो वृषः ॥ २५५ ॥
यश्चास्ति भृशमभ्यस्तदौःशल्यः केशिसंज्ञकः ।
लोकोपद्रवनिर्शूकः शूकेलस्ते तुरङ्गमः ॥ २५६ ॥
एतावानीय दीनत्वमुद्दाममदमेदुरौ ।
मुच्येतां मथुरापुर्यां बहिःस्वच्छन्दचारिणौ ॥ २५७ ॥
तावुभाविभवन्मत्तौ हेलया यो हनिष्यति ।
केसरीवान्तकृत्तेऽसौ राजकुञ्जर नान्यथा ॥ २५८ ॥
शार्ङ्गं यदस्ति ते धाम्नि दुःस्पर्शमितरैर्जनैः ।
तस्याधिज्यस्य यः कर्ता प्राणहर्ता तवापि सः ॥ २५९ ॥
शार्ङ्गं तु शार्ङ्गपाणेस्तद्भविष्यति भविष्यतः ।
एतत्त्वादिष्टमुत्कृष्टज्ञानैर्मुनिवरैः पुरा ॥ २६० ॥ (युग्मम्)
मल्लस्ते प्रतिमल्लो यः शूरश्चाणूरसंज्ञकः ।
यस्ते(स्तं) हन्ता स ते हन्ता मा कृथाः कंस संशयम् ॥ २६१

. निर्दयः. २. दुर्विनीताश्वः.

गजौ स्तस्ते श्रियः पद्मौ- पद्मोत्तरेतिसंज्ञकौ ।
एतयोर्जीवितान्तस्य यो विधाता तवापि सः ॥ २६२ ॥
वास्तव्यो योऽस्ति **कालिन्द्याः कालियो** नाम पन्नगः ।
यस्तस्य दमकः स्वैरं प्राणानां शमकः स ते ॥ २६३ ॥
श्रुत्वेति प्रोल्लसत्कम्पः कंसः कातरलोचनः ।
तं विसृज्य समादिक्षत्तूर्णमामन्त्र्य मन्त्रिणम् ॥ २६४ ॥
स्वादुभिर्मृदुभिर्घासैरेतावानीय पीय(न)ताम् ।
वृषाश्वौ स्वेच्छया मुञ्च यमुनावनराजिषु ॥ २६५ ॥
चाणूरमुष्टिकौ पुष्टिमुपानय रसायनैः ।
यथा नियुद्धे जीयेते तौ च मल्लौ न केन चित् ॥ २६६ ॥
मन्त्रिणा प्रौढमंत्रेण यथादिष्टमनुष्ठितम् ।
निस्तन्द्रचन्द्रशालिन्या शरदा च विजृम्भितम् ॥ २६७ ॥
जगुर्जगच्चमत्कारि कलं कलमगोपिकाः ।
मदः सप्तच्छदामोदैः सहैव करिणामभूत् ॥ २६८ ॥
सरोजानां रजःपुञ्जैरयुज्यन्त जलाशयाः ।
दिगन्तास्तु व्ययुज्यन्त पयोदानां कदम्बकैः ॥ २६९ ॥
गोष्ठोपकण्ठे सोत्कण्ठगोपीयुक्तोऽथ रासकैः ।
चन्द्रिकोन्निद्रचन्द्रासु कृष्णश्चिक्रीड रात्रिषु ॥ २७० ॥
दिवसे तु स धेनूनां वृन्दं वृन्दावने वने ।
पालयामास गोपालबालकैः परिवारितः ॥ २७१ ॥
अथ कूलेषु **कालिन्द्या**स्तदा स्वच्छन्दचारिणौ ।
अरिष्टकेशिनौ दुष्टौ क्रमाद्गोष्ठमुपेयतुः ॥ २७२ ॥
तत्र तौ चक्रतुर्लोकं सशोकमुपमर्दनात् ।
पयांसि पपतुस्तक्रमन्थनीश्च ममन्थतुः ॥ २७३ ॥
आभ्यां वृषतुरङ्गाभ्यां चक्रे गोकुलमाकुलम् ।
वत्सः **कृष्णो**ऽत्र नास्तीति **नन्दः** खेदमुपासदत् ॥ २७४ ॥

१ कलमः शालिधान्यविशेष

गोपेभ्यस्तदुपश्रुत्य वनगोष्ठमुपागतः ।
दुर्नयग्रहमाह्वास्त कृष्णस्तं दुर्मदं वृषम् ॥ २७५ ॥
सोऽपि शृङ्गे महाभीष्मे रोषादाधाय संमुखे ।
अधावत्कृष्णमाहन्तुं यमसैरिभसंनिभः ॥ २७६ ॥
मृणालकन्दलीमोटं मोटयित्वा शिरोधराम् ।
निष्ठुरं मुष्टिना हत्वा सोऽन्तं कृष्णेन लम्भितः ॥ २७७ ॥
यः कृष्णे मुष्णाति प्राणांस्तस्याभूद्विधुरो ध्वनिः ।
स एवासीत्तदा नान्दी कंसविध्वंसनाटके ॥ २७८ ॥
कृष्णे जयिनि गोपीनां योऽभूज्जयजयारवः ।
तदथ(त्र) स प्रबन्धस्य प्रथमः पणवोऽभवत् ॥ २७९ ॥
तदैवाथ जनोन्माथप्रवृत्तं वीक्ष्य केशिनम् ।
कृष्णस्तमक्षरै रूक्षैः साक्षेपमिदमभ्यधात् ॥ २८० ॥
दुर्विनीतं विनेतारं किं रे मां न निरीक्षसे ।
अनाथमिव मथ्नासि यदेवं मम गोकुलम् ॥ २८१ ॥
इत्याक्षिप्तः स कृष्णेन खुरैः कुद्दालयन्महीम् ।
दशनैर्दशनान्पिषन्नाभिमुख्यमुपागमत् ॥ २८२ ॥
प्रक्षिप्य कूर्परं तस्य यमदण्डोपमं मुखे ।
कृष्ता(त्वा)स्तजीर्णपटवत्पाटयामास लीलया ॥ २८३ ॥
अञ्चलोत्तारणैर्वृद्धास्तरुण्यस्त्ववगूहनैः ।
तस्य प्रचक्रिरे घोषयोषितः पारितोषिकम् ॥ २८४ ॥
नन्दनन्दनचापल्यकर्तृकोऽरिष्टकेशिनोः ।
बधः शशंसे कंसाय घोषान्तश्चारिभिश्चरैः ॥ २८५ ॥
तं निशम्य मुनेर्वाचं सत्यां निश्चित्य सोऽन्यदा ।
आहूयाभिदधेऽमात्यं मृत्युभीतो बृहस्पतिम् ॥ २८६ ॥
अस्त्यमात्य ममारातिः सानन्दं नन्दगोकुले ।
ततस्तद्ग्रहणोपायं निरपायं विचिन्तय ॥ २८७ ॥

बृहस्पतिरथोवाच देव देवसभोपमम् ।
रङ्गं शार्ङ्गाधिरोपाय निर्मापय मनोरमम् ॥ २८८ ॥
आहूयतां च भूपालाश्चापारोपमहोत्सवे ।
विहायाहवशौण्डीरान्दशार्हान्सुतवत्सलान् ॥ २८९ ॥
इदं चाघोष्यतां चापं यः समारोपयिष्यति ।
तस्मै कंसः स्वसारं स्वां सत्यभामां प्रदास्यति ॥ २९० ॥
निजैरनुत्सुकैः स्थेकैः(यैः) शौण्डीरैरद्भुतैर्भटैः ।
भृतासिदण्डैः कोदण्डमण्डपः परिवेष्ट्यताम् ॥ २९१ ॥
आयातश्च ततश्चापसमारोपणकर्मणि ।
स तैर्गोपस्तवारातिर्जीवग्राहं ग्रहिष्यते ॥ २९२ ॥
इत्यासूत्रितमन्त्रं तं मन्त्रिणं मथुरापतिः ।
त्वमेवेदं विधेहीति सप्रसादं समादिशत् ॥ २९३ ॥
मन्त्रिणानुष्ठिते तस्मिन्मिलत्सु क्षोणिभर्तृषु ।
इमं वृत्तान्तमज्ञासीदनाधृष्टिर्बलाग्रजः ॥ २९४ ॥
छन्नं शौर्यपुरात्सोऽथ प्रस्थितो मथुरां प्रति ।
अवात्सीद्बन्धुवात्सल्याद्गोकुलं नाकुलं निशि ॥ २९५ ॥
बलं बलादनुज्ञाप्य कृष्णमादाय गच्छतः ।
प्रातर्द्रुमाकुले मार्गे वटेऽस्य स्यन्दनात्खलः(न्) ॥ २९६ ॥
रथं महारथो नेतुं नालङ्क्ष्ष्ठो(लं प्रेष्ठो) यदाग्रतः ।
तदा पूर्वामिवोन्मूल्य कृष्णो दूरेऽक्षिपद्वटम् ॥ २९७ ॥
वीक्ष्य विष्णोर्भुजस्थामारिष्टोनाधृष्टिरञ्जसा ।
तमालिलिङ्ग सर्वाङ्गं भूयो भूयश्चुचुम्ब च ॥ २९८ ॥
उपेत्य मथुरां सोऽथ पुष्पप्रकरदन्तुरम् ।
मुक्तमुक्ताफलोल्लूलं स प्रापच्चापमण्डपम् ॥ २९९ ॥
उच्चमञ्चस्थितान्पश्यन्स्वःपतीनिव भूपतीन् ।
रथं मुक्त्वा बहिस्तत्र स विवेश सकेशवः ॥ ३०० ॥

१. वितानम्.

मण्डपान्तकृतार्थस्य धन्वनोन्तर्निषेदुषीम् ।
निर्जितामर्त्यरामां स **सत्यभामां** न्यभालयत् ॥ २०१ ॥
निपेतुः **सत्यभामायाः** पीवरांसस्थले हरौ ।
मुग्धाः स्निग्धा विदग्धाश्च पञ्चेषुविवशा दृशः ॥ २०२ ॥
कालिङ्गवाङ्गकाश्मीरकीरप्रभृतिभूमिपाः ।
आगम्य धनुरायम्य स्वं स्वं मञ्चं पुनर्ययुः ॥ २०३ ॥
हसित्वाताननाधृष्टिर्धृष्टो धन्वजिघृक्षया ।
व्यापारितकरो दूरात्पतति स्म विसंस्थुलः ॥ २०४ ॥
भग्नमाणिक्यमुकुटः स्फुटन्मुक्तालतश्च सः ।
सतालं **सत्यभामाया** वयस्याभिरहस्यत ॥ २०५ ॥
कोदण्डं चण्डदोर्दण्डकोपादारोप्य तं तदा ।
विष्णुरुत्थापयत्तासां हास्यस्थानेऽद्भुतं रसः(सम्) ॥ २०६ ॥
कोऽयं दुर्वारदार्वीय इति चिन्ताकुले जने ।
पत्यामुना च **भामायां** कृतार्थंमन्यचेतसि ॥ २०७ ॥
प्रसह्य गृह्यतामेष चापारोपणलम्पटः ।
मा स्म यासीदसौ येन रुष्टोऽस्मै **मथुरा**पतिः ॥ २०८ ॥
इति कंसभटोत्तंसहक्कां केशिनिसूदनः ।
धीरं शुश्राव गोमायुनिनादमिव केसरी ॥ २०९ ॥ (त्रिभिर्विशेषकम्)
अनाधृष्टिः पुरस्कृत्य तदानीमकुतोभयः ।
नि(नी)रागं तान्भटान्भित्त्वा **कृष्णो** भानुर्घनानिव ॥ २१० ॥
याति यात्येष गृह्णीत गृह्णीताह्वायसादराः ।
इति ब्रुवाणाः सुभटा या(व)द्धावन्ति पृष्ठतः ॥ २११ ॥
रथाश्ववेगतस्तावदनाधृष्टिर्जनार्दनम् ।
गोष्ठे वलान्तिके मुक्त्वा ययौ शौरिपुरे स्वयम् ॥ २१२ ॥
नायमस्मादृशां साध्य इत्युपागत्य ते भटाः ।
कंसायावेदयामासुस्तस्योर्जितमनुत्तमम् ॥ २१३ ॥

तदाकर्ण्य भृशं कीर्णज्वलिताङ्गारदुःसहम् ।
मनोदुःखं वहन्कंसः प्रकृतिव्यत्ययं ययौ ॥ ३१४ ॥

आराध्यमप्यनाराध्यं गुरुमप्यगुरुं तदा ।
मथुराधिपतिर्मेने प्रत्यासन्नविपत्तिकः ॥ ३१५ ॥

कोपप्रसादावस्थाने व्यवस्थाया व्यतिक्रमम् ।
न्यायस्यापि विपर्यासं स चक्रे मरणातुरः ॥ ३१६ ॥

नियुद्धच्छद्मना पेष्टुमरिष्टारिं स दुष्टधीः ।
चापस्योत्सवमारोप्य पुनर्भूपानजूहवत् ॥ ३१७ ॥

वसुदेवोऽथ दुर्भावं तस्य ज्ञात्वासमानुपात् ।
रामाय दापयामास सर्वां शिक्षां मनोरमाम् ॥ ३१८ ॥

समुद्रविजयादीनां सर्वेषामग्रजन्मनाम् ।
शौरिर्विज्ञापयामास कंसाचरणमादितः ॥ ३१९ ॥

अजूहवच्च शौरिस्तान्कृष्णावष्टम्भहेतवे ।
अन्यैव हि मनःस्फूर्तिर्गुरुष्वभ्यर्णवर्तिषु ॥ ३२० ॥

अथ कंसाज्ञया राज्ञः प्रतीहारो यथोचितम् ।
तदोपदेशयामाखुः पृथग्मञ्चेषु गौरवात् ॥ ३२१ ॥

ततः क्षौमकृतोल्लोचं मञ्चमेकं मनोरमम् ।
कंसोऽपि स्वयमध्यास्त विमानमिव वासवः ॥ ३२२ ॥

तदाह दशदिक्पालसमाः शौरिनिमन्त्रिताः ।
न्यवेश्यन्त कृतोच्चूले मञ्चेः कंसेन सादरम् ॥ ३२३ ॥

अथालोक्य नृपान्कांश्चिद्गच्छतो गोकुलाध्वना ।
अवोचत बलं विष्णुर्मल्लालोकनकौतुकी ॥ ३२४ ॥

मथुरामार्य गच्छावः पश्यावो मल्लसंयुगम् ।
प्रसीद मान्यथा कार्षीः पूर्यतां मे मनोरथः ॥ ३२५ ॥

एतस्य पितुरादेशमाख्यातुं समयोऽधुना ।
इति रामोऽपि निश्चित्य यशोदामभ्यधात्तदा ॥ ३२६ ॥

मथुरां गन्तुमिच्छावस्ततो नौ स्नपय द्रुतम्।
सा प्रत्यूचे न युवयोः स्नपनावसरो मम ॥ ३२७ ॥
क्रोधारुणाक्षः साक्षेपं **बलस्तां** प्रत्यभाषत।
अरे दासि न जानासि स्वात्मानमतिगर्विता ॥ ३२८ ॥
तामित्युक्त्वा करे धृत्वा **कृष्णं** कृष्णमुखं रुषा।
स्नानायाह्नाय **कालिन्दीं** कालिन्दीकर्षणो ययौ ॥ ३२९ ॥
उपनीरं स वानीरतले विष्णुमभाषत।
वत्स विच्छायवदनः किमिदानीं विलोक्यसे ॥ ३३० ॥
हरिः प्रत्याह दासीति किमात्थ मम मातरम्।
मातुर्न्यक्कारमाकर्ण्य सकर्णो हि क्षमेत कः ॥ ३३१ ॥
रोहिणीतनयः **कृष्णं** मूर्ध्नि चुम्बन्नवोचत।
यशोदा नैव ते माता न च **नन्दः** पिता तव ॥ ३३२ ॥
देवकाङ्गभवा देवी **देवकी** जननी तव।
स्तन्यं या तुभ्यमभ्येत्य ददाति स्मान्तरान्तरा ॥ ३३३ ॥
पिता च **वसुदेवो** नौ सुभगः खेचरार्चितः।
कुशार्ताधिपतिर्यस्य **समुद्रविजयो**ऽग्रजः ॥ ३३४ ॥
ममार्य किमु सोदर्य इत्युक्तो विष्णुना बलः।
अवदद्वत्स बन्धुस्ते वैमात्रेयोऽस्ति केवलम् ॥ ३३५ ॥
उद्दामबहुधामानो यादवा ज्ञातयस्तव।
भरतार्धपतिस्त्वं च ज्ञानिभिः कथितोऽसि नः ॥ ३३६ ॥
ईदृशि त्वादृशां जन्म न गोपालकुले भवेत्।
मरुस्थले हि कल्पद्रुरात्मलाभं लभेत किम् ॥ ३३७ ॥
देवकीवसुदेवाभ्यां वत्सवात्सल्यतः परात्।
पितृभ्यां गोत्रसर्वस्वं गोपितोऽसि भयादिह ॥ ३३८ ॥
कृष्णः पप्रच्छ संभ्रान्तः कुतो भयममूदृशाम्।
येन क्षिप्तोऽस्मि पित्रास्मिन्गोकुले गोपसंकुले ॥ ३३९ ॥

ततः कंसस्य वृत्तान्तं व्याजहार हरेर्बलः ।
कर्षकेणेव सद्वीजं गुप्तं काले फलेद्वचः ॥ ३४० ॥
अथ बन्धुवधोद्बुद्धरोषोऽरिष्टारिरभ्यधात् ।
सर्वे मे सिद्धगन्धर्वाः प्रतिज्ञां शृणुत क्षणम् ॥ ३४१ ॥
सर्वेषां पश्यतां राज्ञां पापं कंसं न हन्मि चेत् ।
ध्रुवं तदाहं गृह्येयं तदीयभ्रूणहत्यया ॥ ३४२ ॥
रोहिण्यङ्गरुहो रोहत्पुलकाङ्कुरदन्तुरः ।
ततो भ्रातरमालिङ्ग्य निजगाद प्रमोदतः ॥ ३४३ ॥
साधु वत्स त्वमात्मीयकुलस्य तिलकायितम् ।
भूभृदाक्रमणोर्जस्वि तेजो यस्य रवेरिव ॥ ३४४ ॥
तदिदानीमिह स्नात्वा व्रजावो मथुरां प्रति ।
इत्युदीर्य बलः कृष्णं निनाय यमुनाजले ॥ ३४५ ॥
तत्र दृष्टिविषः कालः कालियो नाम पन्नगः ।
तीरवासी जले क्रीडन्कृष्णं दष्टुमधावत ॥ ३४६ ॥
निःशूकं दन्दशूकं तं लोकः स्फारस्फटोत्कटम् ।
हरिं च बालमालोक्य हाहाकारपरोऽभवत् ॥ ३४७ ॥
सोऽतिभीष्मो विषोल्काभिर्यावद्दशति केशवम् ।
असौ तमग्रहीत्तावल्लीलया जलकन्दले ॥ ३४८ ॥
लीलाकमलनालेन नस्तयित्वा(?) जनार्दनः ।
आरुह्य वाहयामास तमहिं जात्यवाजिवत् ॥ ३४९ ॥
दुर्दमं दम्यमानं तं पन्नगं वीक्ष्य विस्मिताः ।
तस्थुर्धृत्वा विमानानि नभोभागे नभश्चराः ॥ ३५० ॥
कृष्णेन दृढमूरुभ्यामाक्रम्य दमितस्तथा ।
स यथा सर्वथा जज्ञे निर्विषो मरणावधि ॥ ३५१ ॥
प्रमीतप्रायमालोक्य लोकोत्तरकृपापरः ।
दूरादुत्सृज्य तं विष्णुः स्नात्वा तीरमुपागमत् ॥ ३५२ ॥

* 'नाशयित्वा' इति भवेत्; 'नष्टयित्वा' इति वा नामधातुकल्पनेन भवितुमर्हति.

यमुनातीरवास्तव्यैर्वीतविघ्नैस्तपस्विभिः ।
स यथार्थाभिराशीर्भिरभ्यनन्द्यत भूरिशः ॥ ३५३ ॥
तेन नव्यावदातेन सानन्दैर्नन्दनन्दनः ।
घोषादागत्य वेगेन गोपालैः पर्यवार्यत ॥ ३५४ ॥
गायद्भिः कृष्णगीतानि वादयद्भिश्च शृङ्गिकाः ।
तैः समं रामगोविन्दौ चेलतुर्मथुरां प्रति ॥ ३५५ ॥
विस्मयोत्फुल्लनयनैर्वीक्ष्यमाणः पुरीजनैः ।
मथुरागोपुरं गोपैरुपेतः प्राप केशवः ॥ ३५६ ॥
अतुल्ययोः प्रतोल्यन्तर्विशतो रामकृष्णयोः ।
कंसादिष्टमहामात्रप्रयुक्तौ मदविह्वलौ ॥ ३५७ ॥
पद्मोत्तरो हरिं हन्तुं चम्पकश्च हलायुधम् ।
उद्धुरौ सिन्धुरौ प्रेतपतिप्रायावधावताम् ॥ ३५८ ॥
लीलायितशतैस्तैस्तैः पद्मोत्तरमनुत्तरैः ।
कुशलो गजशिक्षासु खेलयामास केशवः ॥ ३५९ ॥
उत्खाय दन्तमुशले सलीलं तस्य दन्तिनः ।
निष्ठुरैर्मुष्टिभिर्विष्णुर्ददौ कीनाशदासताम् ॥ ३६० ॥
कण्ठीरव इवोत्प्लुत्य भित्त्वा कुम्भस्थलं बलात् ।
हन्ति स्म रौहिणेयोऽपि निष्कम्पश्चम्पकद्विपम् ॥ ३६१ ॥
विपुलं वालुकाकीर्णं विकीर्णकुसुमोत्करम् ।
सश्रीकमुत्पताकं तौ जग्मतुर्मल्लमण्डपम् ॥ ३६२ ॥
रङ्गं विशति गोविन्दे निवृत्तविषयान्तराः ।
लोकस्य विस्मयस्मेरा निपेतुर्युगपद्दृशः ॥ ३६३ ॥
स एष कौशिकीनाशः स एष वृषमर्दनः ।
नन्दस्य नन्दनः सोऽयं सोऽयं सर्पस्य दर्पहा ॥ ३६४ ॥
गोपालतिलकः सोऽयं सोऽयं सिन्धुरघातकः ।
श्लाघ्यमानो जनैरेवमदृश्यत परस्परम् ॥ ३६५ ॥

अपरं जनमुत्सार्य सोत्साहः सपरिच्छदः ।
आरुरोह दुरारोहं मञ्चमेकं जनार्दनः ॥ ३६६ ॥
अथाभ्यधत्त तं रामो वत्स सोदर वत्सल ।
व्यापार्यतामितो दृष्टिर्विपद्दृष्टिर्द्विषज्जने ॥ ३६७ ॥
इमं किरीटकेयूरहारकुण्डलमण्डितम् ।
उच्चैः सिंहासनासीनं पश्य कंसं स्ववैरिणम् ॥ ३६८ ॥
असौ ते बन्धुविध्वंसनवनाटकसूत्रभृत् ।
तदस्य दर्श्यतामङ्को मृत्युनामाद्य नूतनः ॥ ३६९ ॥
इतोऽपि ज्ञातिवर्गं स्वं दृशा स्वीकुरु सान्द्रया ।
असौ तव पिता ज्येष्ठः समुद्रविजयो नृपः ॥ ३७० ॥
अयं च वसुदेवाख्यः ख्यातो जनयिता तव ।
अक्रूराद्यास्तवैतेऽत्र बन्धवः शौर्यसिन्धवः ॥ ३७१ ॥
इतश्चान्येऽपि राजानो जानन्तस्त्वामुदित्वरम् ।
विस्मयेन निरीक्षन्ते निरीक्ष्यन्तां त्वयाप्यमी ॥ ७२ ॥
कंसे च ज्ञातिवर्गे च द्विष्टे प्रीतिपरेऽप्यथ ।
क्रोधरूक्षा बहुस्नेहमुग्धाश्चासन्दृशौ हरेः ॥ ३७३ ॥
समुद्रविजयो राजा कृष्णं नेत्रपुटैः पिबन् ।
वसुदेवं प्रति स्निग्धां मुदा गिरमुदाहरत् ॥ ३७४ ॥
वत्स प्रसेदुरस्माकमद्यैव कुलदेवताः ।
सुतस्त्रैलोक्यमाणिक्यं यदसौ ददृशे दृशा ॥ ३७५ ॥
इयन्तं समयं यावद्वञ्चिते मम लोचने ।
वत्सकृष्णः सतृष्णाभ्यां यन्नैताभ्यामपीयत ॥ ३७६ ॥
अथाभाष्यत कंसेन हरिं वीक्ष्य बृहस्पतिः ।
शत्रावमुत्र जैत्रे स्युर्वाचः कथमृषेर्मृषा ॥ ३७७ ॥
अरक्ष्यत कथं चासौ मयि वैरिणि शौरिणा ।
अथवा सति चाणूरे रक्षितोऽपि न रक्षितः ॥ ३७८ ॥

इति कंसे वदत्येवं तुङ्गजूटोद्भटाकृती ।
चन्दनद्रवलिप्ताङ्गौ न्यस्तांसस्थासकौ तदा ॥ ३७९ ॥
दृढं चण्डातकौ चण्डभुजौ पुष्टवपुष्टरौ ।
अध्यूषतुः सभामध्ये हृष्टौ चाणूरमुष्टिकौ ॥ ३८० ॥ (युग्मम्)
ततोऽभ्यर्णीभवन्मृत्युः कातरो मथुरापतिः ।
नियुद्धायादिशद्दूराच्चाणूरं दृष्टिसंज्ञया ॥ ३८१ ॥
कृष्णं कटाक्षयन्दृष्ट्या चाणूरः क्रूरमानसः ।
वाचमुच्चारयांचक्रे राजचक्रस्य पश्यतः ॥ ३८२ ॥
योऽत्रास्ति क्षत्रियोत्तंसः शूरंमन्यश्च यः किल ।
अधुना मल्लयुद्धेन स मया सह युध्यताम् ॥ ३८३ ॥
इत्याक्षिप्तो हरिः क्षिप्रं फालयो(लिनो)त्तीर्य मञ्चतः ।
चाणूरस्याग्रतो भूत्वा प्रगल्भमिदमभ्यधात् ॥ ३८४ ॥
एषोऽस्मि क्षत्रियोत्तंसः शूरमान्य तथास्म्यहम् ।
तवास्मि रे कृतान्तश्च विपक्षक्षोददीक्षितः ॥ ३८५ ॥
अथावोचत चाणूरः सिन्दूरारुणलोचनः ।
अरे रे बालगोपाल किमलीकं प्रगल्भसे ॥ ३८६ ॥
नाद्यापि ते मुखस्यास्य स्तन्यगन्धो निवर्तते ।
ततस्तपन्ते गात्रेऽस्मिन्पतन्तो मम मुष्टयः ॥ ३८७ ॥
पयःपानेन पीनत्वमानीतो गोष्ठतर्णकः ।
रे कक्षाकोटरे क्षिप्तो मया क्षिप्रं विनङ्क्ष्यसि ॥ ३८८ ॥
अरिष्टारिरभाषिष्ट ततो धीरोचितं वचः ।
विकत्थनं तदापीत्थं मल्लराज न राजते ॥ ३८९ ॥
आजन्मविहिताभ्यासः क्व त्वं मल्लमतल्लिका ।
गोपालकुलविद्यानां पारदृश्वा क्व वास्म्यहम् ॥ ३९० ॥
किंत्वनेन नियुद्धेन द्रक्ष्यतेऽन्तरमावयोः ।
चण्डेन पवनेनैव तूलपूलनगेन्द्रयोः ॥ ३९१ ॥

इत्युक्त्वा स भुजास्फोटं केशवे वल्गु वल्गति ।
हाहाकारपरो लोकः परस्परमभापत ॥ ३९२ ॥
तरुणः क्व नु चाणूरः क्व चासौ गोकुलार्भकः ।
न युक्तमनयोर्युद्धं वृषतर्णकयोरिव ॥ ३९३ ॥
एवमाकर्ण्य लोकोक्तिं कंसः कोपादवोचत ।
असौ यदृच्छालापेषु दक्षो दुःशिक्षितो जनः ॥ ३९४ ॥
इह केन समाहूतावायातौ गोपदारकौ ।
दुग्धमत्तौ स्वयं ह्येतौ युध्येते को निषेधति ॥ ३९५ ॥
इत्याक्षेपवचः श्रुत्वा शूरसेनमहीपतेः ।
लोकस्तदा तदाकूतं मत्वा मौनमशिश्रियत् ॥ ३९६ ॥
गर्वात्कुर्वन्भुजास्फोटं स्फोटयन्निव रोदसी ।
ततश्चाणूरमल्लोऽपि नियोद्धुमुपचक्रमे ॥ ३९७ ॥
तयोर्नवनवोन्मीलन्मल्लविज्ञानदर्शनः ।
तदेकताना राजानो जाताश्चित्रार्पिता इव ॥ ३९८ ॥
बाल्यचापल्यललितैर्हरेर्मल्लातिशायिभिः ।
समुद्रविजयादीनां तदा कन्दलिता मुदः ॥ ३९९ ॥
विष्णुर्विज्ञाननिष्णातस्तदानीं पाददर्दुरैः ।
कंसस्य मनसा सार्धं कम्पयामास मेदिनीम् ॥ ४०० ॥
भीतस्ततो हरिं हन्तुमपरं मथुरापतिः ।
दुष्टं मौष्टिकमादिक्षन्नास्त्यकृत्यं दुरात्मनाम् ॥ ४०१ ॥
श्रीपतिं प्रतिधावन्तं दृष्ट्वा मौष्टिकमादरात् ।
सीरपाणिरभाषिष्ट रोषपाटललोचनः ॥ ४०२ ॥
रे रे दुष्ट दुराचार योद्धुमुत्तिष्ठसे कथम् ।
चण्डदोर्दण्डकण्डूतिमेष व्यपनयामि ते ॥ ४०३ ॥
इत्युदीर्य समुत्तीर्य मञ्चाद्रोमाञ्चितो हली ।
द्राग्योधयितुमारेभे स मुष्टामुष्टि मौष्टिकम् ॥ ४०४ ॥

आहतो हृदये विष्णुश्चाणूरेणाथ मुष्टिना ।
यादवानां समं वार्ष्णेयः पतति स भुवस्तले ॥ ४०५ ॥
हरिं मूर्च्छालुमालोक्य चक्रे हाहारवं जनः ।
उच्छलन्नासनात्कंसः पुनः किलकिलारवम् ॥ ४०६ ॥
हरे पुनः प्रहाराय स स्वं मल्लं समादिशत् ।
भवेदासन्नपातानां मर्यादाया व्यतिक्रमः ॥ ४०७ ॥
स मुष्टते हरिं हन्तुं तस्मिन्नुत्सृज्य मौष्टिकम् ।
तं दृढैः कूर्पराघातैर्बलाद्व्यावर्तयद्बलः ॥ ४०८ ॥
अथोन्मीलितचैतन्यस्फारोज्जागरपौरुषः ।
उत्तस्थौ केशवः साकं यादवानां मनोरथैः ॥ ४०९ ॥
मूर्च्छामेघावलीमुक्तस्तेजस्तीव्रं वहन्हरिः ।
कंसस्य कौशिकस्येव भानुवद्दुःसहोऽभवत् ॥ ४१० ॥
कृष्णेन विकसद्वक्राम्भोजमोजायितं तथा ।
चाणूरेण यथा वेगात्कृतान्तस्यातिथीयताम् ॥ ४११ ॥
कंसस्य वदनाम्भोजे समुद्रविजयस्य च ।
हिमांशुश्चाहिमांशुश्च विष्णुरेकोऽप्यभूत्तदा ॥ ४१२ ॥
मृत्युमेभिरभिज्ञानैर्ज्ञात्वारिष्टादिदारिभिः ।
कंसः कक्षीकृतक्षोभः स्वान्भटानिदमब्रवीत् ॥ ४१३ ॥
रेरे गृह्णीत गृह्णीत चाणूरपरिपन्थिनम् ।
स्वयंभूमल्लमुन्मत्तमेनं गोपालबालकम् ॥ ४१४ ॥
एत····ह्यश्च संगृह्य निग्राह्यो निर्भयैः परम् ।
चौरस्वीकारकर्तापि शीर्षच्छेद्यो हि चौरवत् ॥ ४१५ ॥
व्याजहार हरिः कंसं विकटभ्रुकुटिस्ततः ।
किं दुरात्मानमात्मन्य(घ्न)जिह्वामालोच्य नोच्यते ॥ ४१६ ॥
अस्मिन् रङ्गगृहान्तर्मे भुजसूर्योष्मणा कृतः ।
त्वया दुष्कर्मकिंपाकपरीपाकोऽनुभूयताम् ॥ ४१७ ॥

इति व्याहृत्य संहर्तुं कंसं संततसोपमम् ।
हरिस्तन्मञ्चमारोहदुदयाचलसोदरम् ॥ ४१८ ॥
बालबान्धवविध्वंसस्मरणारुणलोचनः ।
तत्रारूढः पुनः प्रौढमभ्यधत्त स निर्भयः ॥ ४१९ ॥
सन्ति ये तव मित्राणि सन्ति ये ते च बान्धवाः ।
राजानस्ते महौजस्काः सन्तु त्राणाय तेऽधुना ॥ ४२० ॥
अरे स्मरसि निस्त्रिंश जातमात्रान्ममाग्रजान् ।
निःशूकहृदयस्फारशिलास्वास्फालयिष्यसि ॥ ४२१ ॥
आसीद्दोर्दण्डशौण्डीर्यगर्वः खर्वेतरस्तव ।
तत्त्वया त्रातुमात्मानमायुधे दीयतां मनः ॥ ४२२ ॥
इत्युक्त्वाङ्घ्रिप्रहारेण भङ्क्त्वा मुकुटमुद्भटम् ।
क्षितौ चिक्षेप तं मञ्चाद्धृत्वा केशेषु केशिजित् ॥ ४२३ ॥
रामोऽपि युद्धमाधत्ते मौष्टिकेन समं दृढैः ।
बन्धैस्तथा यथा मञ्चात्सर्वेऽप्युच्चैः प्रचक्रमुः ॥ ४२४ ॥
प्रस्विद्यद्वेपमानाङ्गः साश्रुणी भयकातरे ।
दिक्षु रक्षणसाकाङ्क्षः कंसश्चिक्षेप चक्षुषी ॥ ४२५ ॥
अत्रान्तरे कृतान्ताभाः सुभटा मथुरापतेः ।
अरे पापमिमं गोपं हिंस्त हिंस्तेति वादिनम् ॥ ४२६ ॥
केचित्कुन्तकराः केचित्तीक्ष्णनिस्त्रिंशपाणयः ।
युगपत्ते हरिं हन्तुं स्वामिभक्त्या ढुढौकिरे ॥४२७॥ (युग्मम्)
रुद्धं कंसभटैः कृष्णं वीक्ष्य दोःपाशपीडनात् ।
रामेण मौष्टिकश्चक्रे चाणूरपरिचारकः ॥ ४२८ ॥
ततः समन्तादेकस्मादुत्पाट्य स्तम्भमुत्कटम् ।
भटान्निर्द्घाटयांचक्रे(१) तांस्तार्क्ष्यः पन्नगानिव ॥ ४२९ ॥
मध्येरङ्गं विडम्ब्योच्चैर्हृदि पादप्रहारतः ।
कीनाशग्रासतां निन्ये कंसः केशिविनाशिना ॥ ४३० ॥

१. 'निर्घाटयांचक्रे' इति स्यात्

कंसेन कृष्णभीतेन स्वात्मरक्षणकाङ्क्षिणा ।
जरासन्धस्य यत्पूर्वमानिन्ये सैन्यमुद्भटम् ॥ ४३१ ॥
हन्तुं कंसस्य हन्तारमहंकारवशाद्भृशम् ।
सर्वं संमर्दयामासुस्तं दुर्योधमुदायुधम् ॥ ४३२ ॥
समुद्रविजयानीकैस्तद्बलं मगधेशितुः ।
प्रभञ्जनैरिव रजस्तूर्णं निन्ये विशीर्णताम् ॥ ४३३ ॥
बन्धुविध्वंससामर्षः कंसं स्वकुलपांसनम् ।
रङ्गाद्बहिर्निचिक्षेप धृत्वा कोशेषु केशवः ॥ ४३४ ॥
अतः किलकिलारावमुखराः शौरिवेश्मनि ।
दत्त्वा श्रीस्थानमास्थानं तस्थुः सर्वेऽपि यादवाः ॥ ४३५ ॥
हृष्टो रथमनाधृष्टिर्बलेन सह केशवम् ।
आरोप्य प्रापयामास शौरिर्मन्दरमादरात् ॥ ४३६ ॥
कृष्णमायान्तमालोक्य लोकोत्तरवपुःश्रियम् ।
पिबन्तो नेत्रपुटकैर्यादवाः प्रययुर्मुदम् ॥ ४३७ ॥
शौरिस्तु निकषापत्यस्नेहसोल्लासमानसः ।
प्रत्युद्गाय हृषीकेशमाशिश्लेष मुहुर्मुहुः ॥ ४३८ ॥
पादारविन्दं गोविन्दो ववन्दे ज्यायसः पितुः ।
तं सोऽप्युद्धुररोमालिमालिङ्ग्याङ्के न्यवेशयत् ॥ ४३९ ॥
समुद्रविजयः पश्यन्नास्यतामरसं हरेः ।
संपन्नसुमनोभावः स्वं चक्रे निर्निमेषताम् ॥ ४४० ॥
अभ्येत्य देवकी तत्र प्रस्नवक्लिन्नकञ्चुका ।
चिरेण पुत्रगात्रस्य स्पर्शसौख्यमशिश्रयत् ॥ ४४१ ॥
चकार मथुरानाथमुग्रसेनं नरेश्वरम् ।
सत्यभामां सुतां सोऽपि जिष्णवे विष्णवे ददौ ॥ ४४२ ॥
दिव्यस्य धनुषः पूर्वमारोपणपणीकृताम् ।
गुरुभिस्तामनुज्ञातः परिणिन्ये जनार्दनः ॥ ४४३ ॥

इतः परीतः शोकेन कंससीमन्तिनीजनः ।
विललाप विलिप्ताङ्गः सर्वतः क्षोणिरेणुभिः ॥ ४४४ ॥
समस्ताभिः सपत्नीभिः समेत्यात्यन्तदुःखिता ।
ययौ जीवयशास्तत्र यत्र कंसोऽस्ति संस्थितः ॥ ४४५ ॥
व्यात्तदीनाननं दूराद्रजोभिरवगुण्ठितम् ।
तमुद्वीक्ष्य मृगाक्ष्यस्ताः समस्ता मुमुहुर्मुहुः ॥ ४४६ ॥
अवसाने च मूर्छायाः प्रोच्छलच्छोकविह्वलाः ।
सोरस्ताडं सपूत्कारमरुदन्मेदिनीगताः ॥ ४४७ ॥
अथ कंसस्य संस्कारे जातेऽपि मगधात्मजा ।
यादवेष्वतिसाक्षेपा न निवापाञ्जलिं ददौ ॥ ४४८ ॥
उच्चैरवोचदेतच्च सरामैः सजनार्दनैः ।
यादवैः सह दास्यामि प्राणेशाय जलाञ्जलिम् ॥ ४४९ ॥
सप्रतापाज्जरासन्धात्क दवादिव यादवाः ।
कान्दिशीकाः प्रयास्यन्ति शरणाय मृगा इव ॥ ४५० ॥
इति प्रतिज्ञामेतस्या निशशाम विशांपतिः ।
उद्बुद्धक्रोधकल्लोललोलमेतज्जजल्प च ॥ ४५१ ॥
प्रगल्भते किमत्रैवं मुधा मगधनन्दिनी ।
यच्छिक्षितं तदाख्यातु पितुर्गत्वाधुनैव सा ॥ ४५२ ॥
इत्यवज्ञागिरं राज्ञः श्रुत्वा राज्ञी समुत्सुका ।
जगाम ग्रामनगराण्युल्लङ्घ्य पितुरालयम् ॥ ४५३ ॥
राजा राजगृहे जातामेतां विज्ञाय सादरम् ।
अभीत इव भीतोऽपि सर्वानाह्वास्त यादवान् ॥ ४५४ ॥
अथ क्रोष्टुकिमाहूय नृपः पप्रच्छ तैः सह ।
विरोधिनि जरासन्धे यत्कर्तव्यमतः परम् ॥ ४५५ ॥
स व्याजहार राजंस्ते भवितारौ सुताविमौ ।
भरतार्धमहर्द्धीनां विश्रामौ रामकेशवौ ॥ ४५६ ॥

किंतु क्षेत्रं च कालं च समाश्रित्य शरीरिणाम् ।
भवन्ति भागधेयानि विविधानि न संशयः ॥ ४५७ ॥
ततः क्षेत्रमिदं मुक्त्वा पश्चिमाम्भोधिरोधसि ।
युष्माभिः सपरीवारैर्गम्यतामधुना द्रुतम् ॥ ४५८ ॥
तस्मिन्यत्र स्थितः **कृष्णो** भाग्यजागरडिण्डिमौ ।
सत्यभामा सुतौ सूते तत्र स्थाप्या पुरी वरा ॥ ४५९ ॥
इत्युपश्रुत्य सत्कृत्य तं विसृज्य प्रजेश्वरः ।
कुशार्तमथुरालोकैः सह प्रस्थानमादधे ॥ ४६० ॥
बिभ्राणो भाविकल्याणपिशुनैः शकुनैर्मुदम् ।
सरिद्भूधरकान्ताराण्यतिचक्राम स क्रमात् ॥ ४६१ ॥
स क्रोष्टुकिसमादिष्टे पश्चिमाम्भोधिरोधसि ।
सैन्यं निवेशयामास वितीर्णनगरभ्रमम् ॥ ४६२ ॥
सुतावसूत **सत्यापि** तत्र सौस्थ्येन तस्थुषी ।
कल्पद्रुमावविद्राणसुवर्णा मेरुभूरिव ॥ ४६३ ॥
ततो नैमित्तिकादेशात्केशवो लवणाधिपम् ।
सुस्थितं संमुखीकर्तुमकार्षीदष्टमं तपः ॥ ४६४ ॥
आहूतस्तापसस्तेन रत्नप्राभृतसंभृतः ।
उपेन्द्रमुल्लसत्प्रीतिरुपतस्थेऽथ सुस्थितः ॥ ४६५ ॥
व्याहरच्च हृषीकेशं निदेशस्थितमात्मनः ।
जनमेनं विजानीहि ततः कार्ये नियोजय ॥ ४६६ ॥
प्रीत्या प्रत्याह गोविन्दस्तोयधेः संनिधेहि मे ।
प्रवरं नगरीस्थानं पूर्वकेशवरूढितः ॥ ४६७ ॥
इत्युक्तो नगरीभूमिं पाञ्चजन्यं च मञ्जुलम् ।
कौस्तुभं च मुकुन्दाय प्रदायान्तर्दधेऽम्बुधिः ॥ ४६८ ॥
अहोरात्रेण तत्रेन्द्रनिदेशाद्धनदः स्वयम् ।
चक्रे **द्वारवतीं** नाम विजितस्वपुरीं पुरीम् ॥ ४६९ ॥

वप्रो वज्रमयस्तस्यां नभःस्पृक्कपिशीर्षकः ।
अभ्रंलिहानि वेश्मानि नानामणिमयानि च ॥ ४७० ॥
दिनानर्धचतुर्थांश्च यक्षा वैश्रवणाज्ञया ।
रत्नैरनर्घैर्ववृषुर्जलैर्वर्षाघना इव ॥ ४७१ ॥
तत्राभिरामानारामान्नन्दनोद्यानबान्धवान् ।
किंकरैः कारयामास कुबेरो वासवाज्ञया ॥ ४७२ ॥
ततो द्वारवतीराज्ये समुद्रविजयादिभिः ।
मुकुन्दः प्रोद्यदानन्दसौरभ्यैरभ्यषिञ्चत ॥ ४७३ ॥
पुरन्दरपुरीसख्यां राजन्वत्यां सुरा इव ।
तस्यां पुरि सदानन्दाः स्वैरं नन्दन्ति यादवाः ॥ ४७४ ॥
लीलावनेषु वापीषु क्रीडाद्रिषु यदृच्छया ।
समं नेमिकुमारेण रेमाते रामकेशवौ ॥ ४७५ ॥
आश्चर्यं पश्चिमा येयं ज्योतिषामस्तकारिणी ।
यादवानां पुनः सापि महाभ्युदयहेतवे ॥ ४७६ ॥
इति प्रीतस्य देवस्य जनार्दनमहोदये ।
सांप्रतं त्वेतदायातमुत्सवादुत्सवान्तरम् ॥ ४७७ ॥
यद्देवि कुन्ति ते पुत्रजन्मना यादवेश्वरः ।
दिष्टयेति वर्धितश्चारैरायातैर्हस्तिनापुरात् ॥ ४७८ ॥
पुत्रोत्पत्तिं तवाकर्ण्य मुदमुद्वहताधिकम् ।
त्वन्माङ्गल्याय देवेन तदद्य प्रहितोऽस्म्यहम् ॥ ४७९ ॥
इति वृद्धिं स्वबन्धूनां श्रुत्वा सर्वातिशायिनीम् ।
कुन्ती वहन्ती रोमाञ्चं प्रत्यवोचत कोरकम् ॥ ४८० ॥
साधु कोरक साधु त्वं कथामिष्टामचीकथः ।
महोत्सवानुबन्धी मे जातोऽयं तनयोत्सवः ॥ ४८१ ॥
बान्धवा मम जीयासुर्जीयासुर्बन्धुसूनवः ।
ममाशिषमिमां तेषां प्रियंवद निवेदयेः ॥ ४८२ ॥

अत्र पुंस्त्वं चिन्त्यम्.

इत्थमाभाष्य सत्कृत्य कुन्त्या कृत्येषु दक्षया ।
कोरकः प्रोद्गतप्रीतिर्गमनाय व्यसृज्यत ॥ ४८३ ॥
युधिष्ठिरकुमारोऽपि बालकल्पाङ्घ्रिपोपमः ।
मातृवात्सल्यपीयूषैः पोषितो ववृधे क्रमात् ॥ ४८४ ॥
अव्यक्तवर्णरमणीयवचःप्रचारो
रिङ्खन्कदाचन कदाचन पादचारी ।
नव्योल्लसद्दशनहास्यमनोहरास्यः
कस्य प्रतिक्षणमभून्न मुदे कुमारः ॥ ४८५ ॥

मलधारिश्रीदेवप्रभसूरिविरचिते पाण्डवचरिते महाकाव्ये कृष्णनेमिजन्मद्वारकास्थापनयुधिष्ठिरजन्मवर्णनो नाम द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

तृतीयः सर्गः ।

धर्मकल्पद्रुमस्याथ पुनरेव फलार्थिनी ।
नाशिक्येऽकारयत्कुन्ति श्रीचन्द्रप्रभमन्दिरम् ॥ १ ॥
प्रदीपा यत्र निस्त्रासनानामणिविनिर्मिते ।
प्रभाध्वस्ततमःस्तोमे मङ्गलायैव केवलम् ॥ २ ॥
प्रसादमुक्तिरात्मीया नाशिक्यमिति तत्र सा ।
गत्वा गत्वा पुनश्चक्रे जिनधर्मप्रभावनाम् ॥ ३ ॥
धर्मकर्मैकनिर्माणव्यसनव्यवसायिनी ।
पुनरापन्नसत्त्वाभूत्पाण्डुराजसधर्मिणी ॥ ४ ॥
तस्याः स्वप्ने क्षिपद्वृक्षभञ्जनोऽथ प्रभञ्जनः ।
आनीय नन्दनोद्यानादङ्के कल्पमहीरुहम् ॥ ५ ॥
पत्ये शशंस सा स्वप्नमेनमेनोविनाकृता ।
तदर्थमर्थिकल्पद्रुस्तत्पुरः सोऽप्यचीकथत् ॥ ६ ॥
पवमानोपमानस्ते बलिष्ठैकशिरोमणिः ।
प्रदत्तजगदाश्वासो भविता तनयोऽद्भुतः ॥ ७ ॥
इत्याकर्ण्य दधौ सान्यं हर्षरोमाञ्चकञ्चुकम् ।
उत्कल्लोलं भवेच्चेतः श्रुतेऽपि तनुजन्मनि ॥ ८ ॥

उत्पाटयामि शैलेन्द्रमपि निर्दलयामि वा ।
तस्याः प्रादुरभूदेवं स्फूर्तिर्गर्भानुभावतः ॥ ९ ॥
दूरमुज्जागरौजस्का वज्रमप्यङ्गुलीमुखे ।
सा तदा पक्वकर्पूरकणचूरमचूरयत् ॥ १० ॥
इतश्च गर्भदौरात्म्यात्कुनैरौपयिकैरपि ।
गान्धारी प्रसवं प्राप न मासैर्लङ्गितापि हि ॥ ११ ॥
उदरं बिभ्रती दूरमलिञ्जरसहोदरम् ।
क्लेशावेशवशाच्चित्ते गान्धारीदमचिन्तयत् ॥ १२ ॥
गर्भाविर्भावितस्थामनिर्जितोल्लाहसाहसा ।
अमन्दोन्मादयदानन्दा सा दिनान्यत्यवाहयत् ॥ १३ ॥
अहो मे दत्ततापस्य पापस्य परमो विधिः ।
यदेतन्नरके दुःखमिहैवानुभवाम्यहम् ॥ १४ ॥
यत्त्वीदृशं पुरस्तान्मे कुन्ती सुतमजीजनत् ।
पश्य सर्वकषस्यापि सा दुःखस्यापि चूलिका ॥ १५ ॥
अधुनापि निराधिर्यन्निकटप्रसवा पुनः ।
तन्मामन्तःशितैः कुन्तैः कुन्ति कुन्ती प्रतिक्षणम् ॥ १६ ॥
इति चिन्तापरस्वान्ता नितान्त दुःखविह्वला ।
उदरं ताडयामास सा शीघ्रप्रसवार्थिनी ॥ १७ ॥
पीडोत्पीडकृताबाधमाधिना ताडनेन च ।
अभूदपरिपूर्णोऽपि गर्भस्तस्यास्तदा बहिः ॥ १८ ॥
मांसपिण्डोपमं सा तं पश्यन्ती साश्रुलोचना ।
विषादमासदद्दूरं दध्ने क्रुद्धो विधिर्न किम् ॥ १९ ॥
त्वं मे मनोरथानित्थं किं न कृन्तसि निष्कृप ।
इति दैवमुपालभ्य लब्धार्तिः सा मुहुर्मुहुः ॥ २० ॥
विलेन मांसपिण्डेन किमनेन ममाधुना ।
इत्युत्स्रष्टुं समारेभे सा बहिस्तमवज्ञया ॥ २१ ॥

अथ ज्ञातप्रबन्धाभिरेत्य वृद्धाभिरादरात् ।
प्रत्यषिध्यत सा बाढं मा मा मेत्युक्तिपूर्वकम् ॥ २२ ॥

अजल्पंश्च पपातेदं पुत्ररत्नं तवोदरात् ।
अभाग्येनार्धनिष्पन्नं वायुनेव तरोः फलम् ॥ २३ ॥

एतत्तु तव कल्याणि न मौग्ध्यं ज्ञातुमीश्महे ।
यदुपक्रमसे त्यक्तुमवस्करमिवात्मजम् ॥ २४ ॥

अथ साकथयत्तथ्यं मातरः शृणुत क्षणम् ।
गर्भाधाने ममामुष्मिन्प्रवृत्तमिव चेतसा ॥ २५ ॥

अहं महीपतेः पत्नी न तावदभवं पुरा ।
भविष्यामि महीपालमाता त्वेतत्प्रसादतः ॥ २६ ॥

इत्थं मयि कृताशायां कुन्त्यसूत युधिष्ठिरम् ।
तां संप्रत्यहमश्रौषमासन्नप्रसवां पुनः ॥ २७ ॥

ततो मेदस्विनिर्वेदात्स्वं निन्दन्ती मुहुर्मुहुः ।
तूर्णप्रसवसाकाङ्क्षा कुक्षिं निजमकुट्टयम् ॥ २८ ॥

उशन्ति सत्यमेवैतद्बुद्धिः कर्मानुसारिणी ।
तदिदं जातमीक्षध्वं ब्रूत यत्तत्करोम्यहम् ॥ २९ ॥

ततस्तामभ्यधुर्वृद्धा आधिं वत्से मुधा व्यधाः ।
कर्माणि हि प्रतिप्राणि पृथक्प्रसवते फलम् ॥ ३० ॥

वत्से मात्सर्यमुत्सार्य परमार्थे मनः कुरु ।
पश्यैकाग्रमनाः कुन्ती धर्ममाराधयत्यलम् ॥ ३१ ॥

धर्मप्रभावसंपन्ननिःशेषाभीष्टसंपदि ।
ततश्च मत्सरं वत्से धत्से कुन्त्यां कथं वृथा ॥ ३२ ॥

स्वल्पैः कल्पद्रुमप्रायैर्धर्मं नोपमिमीमहे ।
संकल्पतुलया ते हि यल्लोकमुपकुर्वते ॥ ३३ ॥

यदीच्छावीरुधं वत्से विधातासि फलेग्रहिम् ।
धर्मालवालमेतस्याः सिञ्च श्रद्धामृतैस्ततः ॥ ३४ ॥

लक्ष्यते लक्षणैरेभिर्भावी वहु युधिष्ठिरः ।
तवात्मजोऽपि तन्मा स्म खिद्यथाः सर्वथा शुभे ॥ ३५ ॥
असौ ते त्रिंशतं मासान्गर्भे तस्थाविदं कियत् ।
द्वादशापि समाः कश्चित्तिष्ठत्युदरकन्दरे ॥ ३६ ॥
इदानीं तु सुतस्यास्य जीविताय यतामहे ।
इत्युक्त्वा ताभिरभ्यक्तसर्पिषा तूलसंचयः ॥ ३७ ॥
तेन प्रावृत्य तं बालं स्वर्णकुब्यां निधाय च ।
एकान्ते तं व्यवस्थाप्य निधानमिव दध्रिरे ॥ ३८ ॥
अद्य संपूर्णसर्वाङ्गो मातुः स्तन्येन सोऽर्भकः ।
दधौ वृद्धिं परां वालविटपीव घनाम्भसा ॥ ३९ ॥
असूत दिवसे यस्मिन्गान्धारी तं तनूरुहम् ।
तस्मिन्यामैस्त्रिभिः पश्चात्सुतं कुन्त्यप्यजीजनत् ॥ ४० ॥
तयोर्भाग्यमहो भिन्नमप्येकदिनजातयोः ।
यदाद्योऽजनि दुर्लग्ने सुलग्ने कुन्तिसूः पुनः ॥ ४१ ॥
उद्दिश्य पाण्डुजन्मानमभून्नभसि भारती ।
विजयी वज्रकायोऽयमुद्दामवलमन्दिरम् ॥ ४२ ॥
भक्तः सहोदरे ज्येष्ठे जगद्विदुरवान्धवः ।
भावी मोहच्छिदाच्छेकः क्रमात्सिद्धिवधूवरः ॥ ४३ ॥ (युग्मम्)
प्रीता कुन्ती सुतेनैव दिवि देवा महोत्सवम् ।
चक्रुश्चकार पाण्डुस्तु युगपत्सुतयोर्द्वयोः ॥ ४४ ॥
दुर्योधन इत्याद्यस्य **भीम** इत्यपरस्य च ।
धृतराष्ट्रश्च पाण्डुश्च पुत्रयोर्नाम चक्रतुः ॥ ४५ ॥
भीमस्यातोऽभवन्नाम **मरुत्तनय** इत्यपि ।
स्वप्ने कल्पद्रुमव्याजाद्यतोऽसौ मारुतात्मजः ॥ ४६ ॥
पञ्चभिर्लालितौ यत्नाद्धात्रीभिर्मातृवत्सदा ।
तौ क्रमाज्जग्मतुर्वृद्धिं पञ्चास्यपृथुकाविव ॥ ४७ ॥

रिङ्खन्दुर्योधनः पश्चादेत्य भीमेन रिङ्खता ।
बलिना बालचापल्याद्धृत्वा पादे जिघृक्षया ॥ ४८ ॥
कदाचिच्च स भीमेन प्रीत्या मात्रा समर्पितम् ।
भक्ष्यं हठेन हस्ताग्रादाच्छिद्योच्चैररोद्यत ॥ ४९ ॥
मिथः कलिकरौ जातु जातु केलिपरायणौ ।
एकत्रैव भुजो जातु तावभूतामनारतम् ॥ ५० ॥
हासयन्नथ वासन्तीं चन्द्रिकाचन्दनाञ्चितः ।
मल्लिकामोदसुरभिः सुरभिः समजृम्भत ॥ ५१ ॥
वसन्तेनोपनीतानि प्राप्य चूताङ्कुरच्छलात् ।
नवान्यस्त्राणि पुष्पास्त्रस्तृणं जगदजीगणत् ॥ ५२ ॥
जगज्जिगीषोः पञ्चेषोः प्रयाणे जयशंसिनः ।
ध्वनयो दुन्दुभीयन्त मधुराः पिकयोषिताम् ॥ ५३ ॥
गलद्बहुलकिञ्जल्कपङ्किलीभूतभूतलम् ।
पुष्पडम्बरितं पाण्डुः क्रीडावनमथागमत् ॥ ५४ ॥
भीमं षण्मासदेशीयमादाय मधुराकृतिम् ।
पत्या सह ययौ कुन्ती वसन्तश्रियमीक्षितुम् ॥ ५५ ॥
विकाशिकेशरे पुष्प्यत् तिलके चारुचम्पके ।
पत्न्या सार्धं वने राजा विजहार मनोरमे ॥ ५६ ॥
लीलयापि क्षिपन्पाणिं बालः सुलभचापलः ।
मूलादुन्मूलयामास विविधान्सविधद्रुमान् ॥ ५७ ॥
प्रियया सार्धमासाद्य दोलान्दोलनकौतुकम् ।
आरुरोह महीपालः सहेलः केलिपर्वतम् ॥ ५८ ॥
कुन्त्यपि प्रेक्षितुं शीलग्रामणी रामणीयकम् ।
समारोहद्वरारोहा पत्यानुपदिका मुदा ॥ ५९ ॥
स्वैरमाराममारामं वापीं वापीं सरः सरः ।
सर्वमालोकयांचक्रे गिरेस्तस्य नृपप्रिया ॥ ६० ॥

पर्यन्तशिखरस्याग्रे समासादितजन्मनः ।
कङ्केलिपादपस्याधः सा विधत्ते स्म विश्रमम् ॥ ६१ ॥
कुरुवंशनवोत्तंस जगन्नेत्रसुधाकर ।
इत्थमुल्लापयामास भीमं कृत्वाङ्कखेलिनम् ॥ ६२ ॥
एवमुल्लाप्यमानस्य भीमस्योत्सङ्गसङ्गिनः ।
श्रमध्वंसाय धात्रीव निद्राभून्नेत्रगोचरा ॥ ६३ ॥
वने च विहरन्स्वैरममन्दानन्दकन्दलः ।
स्वयं चम्पकपुष्पाणां स्रजं जग्रन्थ पार्थिवः ॥ ६४ ॥
तामुपादाय दायादतुल्यां निजतनुद्युतिम् ।
आत्मसंमुखमायान्तं कुन्ती कान्तं व्यलोकयत् ॥ ६५ ॥
त्वं कण्ठ वर्धसे दिष्ट्या प्रेम्णा प्रेयानिमां स्रजम् ।
न तुल्यमुपनेतेति मुदः साभूद्वशंवदा (१) ॥ ६६ ॥
पिबन्ती लोचनैर्नाथमभ्युत्तस्थौ झटित्यसौ ।
विस्मृतात्मा नचाबोधि भीममुत्सङ्गशायिनम् ॥ ६७ ॥
तदैव नृपतिः कान्ताकण्ठे चिक्षेप च स्रजम् ।
भीमोऽतिनिःसहवपुस्तदुत्सङ्गात्पपात च ॥ ६८ ॥
करौ व्यापारयामास पुत्ररक्षार्थमेकतः ।
स्रजोऽर्थे चान्यतः कण्ठं सा शोकप्रमदाकुला ॥ ६९ ॥
ततः शृङ्गाल्लुठन्बालो हाहारवमुखैर्जनैः ।
गण्डशैलकलां बिभ्रत्साश्रुनेत्रैरदृश्यत ॥ ७० ॥
अधोऽधः पततस्तस्य शिलासोपानतः क्रमात् ।
प्रादुर्बभूवुष्टात्काराः कुन्तीहृन्मर्मभेदिनः ॥ ७१ ॥
पूर्वकायनता कुन्ती विलापतुमुला सुतम् ।
तत्पीडागमनायेव सिञ्चति स्माश्रुवीचिभिः ॥ ७२ ॥
पश्यतामेव सर्वेषां लोठं लोठं तदा तटे ।
स बालः स्थूलपाषाणानुपागमदुपत्यकाम् ॥ ७३ ॥

१. 'तुभ्यमेवोपनेतेति' इति प्रतिभाति.

प्लवंगमा इवोत्प्लुत्य जङ्घाला वायुरंहसः ।
तस्यानुपदमुत्तालमुत्तेरुर्नृपपत्तयः ॥ ७४ ॥
हा वत्स क्का(प्य)[पि] दृश्योऽसि मया जीवन्पुनः कदा ।
दूरतः पेतुषो वत्स यद्वा ते जीवितं कुतः ॥ ७५ ॥
इत्थं विलापैरत्यन्तकरुणैर्मर्मभेदिभिः ।
उच्चैः प्रतिरवव्याजाद्रोदयन्ती गिरीनपि ॥ ७६ ॥
कुन्ती शोकाकुला जाता डिम्बेन सह पाण्डुना ।
पुत्रालोकनसोत्कण्ठा शनैःशोकादवातरत् ॥ ७७ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)
उवाच राज्ञी प्राणेश केनैताश्चूर्णिताः शिलाः ।
न जानामीति देवोक्ता देवी पुनरभाषत ॥ ७८ ॥
अमू भीमद्रुहः कोऽपि दारुणो दारयिष्यति ।
शङ्के स्वेनैव पापेन शीर्णास्तु कणशः स्वयम् ॥ ७९ ॥
तेनानवासपूर्वेण नगोत्तारक्रमेण च ।
पुत्रशोकेन चात्यन्तं कुन्ती वैक्लव्यमागमत् ॥ ८० ॥
अथातिरंहसा कांश्चिद्व्याकोशास्यकुशेशयान् ।
पत्तीनागच्छतो दूराद्वीक्षांचक्रे क्षितीश्वरः ॥ ८१ ॥
तत्प्रमोदानुमानेन परिज्ञाय नृपोऽभ्यधात् ।
देवि त्वं वर्धसे दिष्ट्या कुशली तव नन्दनः ॥ ८२ ॥
इति वर्धयतो राज्ञीं राज्ञस्तेऽपि व्यजिज्ञपन् ।
अग्रेऽसौ विजयी स्वामिन्नक्षताङ्गस्तवात्मजः ॥ ८३ ॥
देवीक्रोडस्थितस्यैव त्वत्पुत्रस्य मनागपि ।
पेतुषोऽपि गिरेः शृङ्गान्मुखरागो न भिद्यते ॥ ८४ ॥
एतत्कथितमस्माभिरन्यदत्यद्भुतं पुनः ।
पुरो गत्वा स्वबालस्य स्वयमालोकयिष्यसि ॥ ८५ ॥
इति वार्तासुधापानपोषिताशेषवैशसा ।
त्वरितं त्वरितं भीमजननी पुरतो ययौ ॥ ८६ ॥

राजापि राजमानास्यः प्रेयसीपृष्ठतो व्रजन् ।
समाससाद तं देशं यत्रास्ति क्षेमवान्सुतः ॥ ८७ ॥
शिलाचूर्णमये तल्पे सुखोत्तानशयं सुतम् ।
अक्षतं शतपत्राक्षं तौ निरीक्षांबभूवतुः ॥ ८८ ॥
तमुद्वीक्ष्य तयोरासीत्प्रीतिर्वाचामगोचरा ।
तौ समालोक्य बालोऽपि हर्षादुद्बाहु नृत्यति ॥ ८९ ॥
ऊर्ध्वमूर्ध्वं लसद्बाहुं भीममादाय वक्षसा ।
कुन्ती सानन्दमालिङ्ग्य चुचुम्ब प्रस्नुतस्तनी ॥ ९० ॥
गतप्रत्यूहमुत्फुल्ललोचनं पाण्डुभूपतिः ।
बलादाच्छिद्य पत्नीतः सानन्दं सस्वजे सुतम् ॥ ९१ ॥
पृथा पप्रच्छ पृथ्वीशमार्यपुत्र द्रढीयसी ।
असौ शिला समग्रापि बिभिदे कणशः कथम् ॥ ९२ ॥
पार्थिवः कथयामास प्रिये तव तनूरुहः ।
वज्रकायोऽयमाख्यायि भारत्या ननु दिव्यया ॥ ९३ ॥
तदस्य वपुषा बाढं वज्रेणेवाभिताड़िता ।
शिलेऽयं केलिशैलस्य चूर्णीभावमुपाययौ ॥ ९४ ॥
योऽपि खण्डीकृतो दृष्टः प्रस्तरोऽद्य त्वया पथि ।
तदपि त्वत्तनूजस्य तनूघातविजृम्भितम् ॥ ९५ ॥
तच्छ्रुत्वा विस्मितस्वान्ता कुन्ती कान्तिमुपेयुषी ।
आदाय दयिताङ्कीममालिलिङ्ग मुहुर्मुहुः ॥ ९६ ॥
प्रपातभूमिं भीमस्य भृङ्गारावर्जितैर्जलैः ।
निषेव्य श्रेयसे वृद्धाः क्षणादानर्चुरक्षतैः ॥ ९७ ॥
ततो मुदितयोः[1] पाता[2] सुतया[3] प्रियया समम् (?) ।
उत्तम्भितध्वजां राजा राजधानीमुपाययौ ॥ ९८ ॥
अभ्रमूवल्लभारूढं निशाशेषे कदाचन ।
स्वप्ने महेन्द्रमद्राक्षीत्पृथा पृथुमनोरथा ॥ ९९ ॥

---

१. भीमकुन्त्योः. २. रक्षकः. ३ 'सुतेन' इति स्यात्.

सा स्वप्नं कथयामास पत्युः प्रातः प्रमोदिनी ।
तस्यै सोऽपि समाचख्यौ शक्राभं भाविनं सुतम् ॥ १०० ॥
ततः प्रीतिं परां प्राप्ता श्लाघ्यं गर्भं बभार सा ।
प्रातःकालोपलब्धो हि स्वप्नः सद्यःफलप्रदः ॥ १०१ ॥
स्वयं सागरपर्यन्तां मेदिनीमनुपद्रवाम् ।
मण्डलीकृतकोदण्डा कर्तुमीहांबभूव सा ॥ १०२ ॥
समयेऽपि समागत्य प्रजाः संहरतस्तदा ।
कृतान्तस्यापि सा कर्तुं स्पृहयामास निग्रहम् ॥ १०३ ॥
सूर्याचन्द्रमसौ जातु यत्तुतोद विधुंतुदः ।
तस्मिन्नपि बभूवेयमभिषेचनकाङ्क्षिणी ॥ १०४ ॥
इत्थं गर्भप्रभावोत्थधीरोदात्तमनोरथा ।
तनयं जनयामास सा मुहूर्ते मनोहरे ॥ १०५ ॥
तदेव दिवि वाग्देवी सर्वतः शुश्रुवेतराम् ।
असावाराधितज्येष्ठो जगदेकधनुर्धरः ॥ १०६ ॥
दुर्धर्षोऽत्यन्तसौम्यास्यः सामर्षो नयवत्सलः ।
भविष्यति क्रमात्कर्मनिर्मुक्तो मुक्तिवल्लभः ॥ १०७ ॥ (युग्मम्)
तदनन्तरमाकाशे संगीतमुदजृम्भत ।
रम्भोर्वशीप्रभृतयो नृत्यमप्सरसो व्यधुः ॥ १०८ ॥
जगुर्जगन्मनोहारि मूर्छनं किंनरेश्वराः ।
अजायत पुनर्वाद्यनादाद्वैतं तथा दिवि ॥ १०९ ॥
प्रदत्तत्रिदशानन्दे तस्मिन्नात्मजजन्मनि ।
प्रमोदकृतसंवादः पाण्डुश्चक्रे महोत्सवम् ॥ ११० ॥
तं चकार स नाम्नापि गुणैरर्जुनमर्जुनम् ।
इन्द्रस्य दर्शनात्स्वप्ने जातोऽसाविन्द्रसूरिति ॥ १११ ॥
अथ श्लाघ्यतमस्वप्नसूचितौ निचितौ श्रिया ।
यमलौ जनयांचक्रे मद्रराजसुता सुतौ ॥ ११२ ॥

तावप्याकाशभारत्या कथितौ यद्भविष्यतः ।
सत्त्वशौर्ययुतौ सिद्धिगामिनौ गुरुवत्सलौ ॥ ११३ ॥
प्रदत्तया पितृभ्यां तौ विनीतौ नयशालिनौ ।
नकुलः सहदेवश्चेत्याख्यया ख्यातिमीयतुः ॥ ११४ ॥
अमी कुमाराः पञ्चापि दिविपत्पादपा इव ।
यशःकुसुमसौरभ्यसुभगां ख्यातिमाययुः ॥ ११५ ॥
गान्धारीप्रमुखाश्चाष्टौ धृतराष्ट्रस्य याः प्रियाः ।
अजायन्त सुतास्तासां क्रमाद्दुर्योधनानुजाः ॥ ११६ ॥
पुत्राणां नवनवतिस्तेषां नामानि तद्यथा ।
आसीद्दुःशासनः पूर्वो दुःसहो दुःशलस्तथा ॥ ११७ ॥
रणः श्रान्तः समाढ्यश्च विन्दः सर्वसहोऽपि च ।
अनुविन्दः सुभीमश्च सुबाहुर्दुष्प्रधर्षणः ॥ ११८ ॥
दुर्मर्षणः सुगात्रश्च दुष्कर्णो दुःश्रवास्तथा ।
वैरवंशो विकर्णश्च दीर्घदर्शी सुलोचनः ॥ ११९ ॥
उपचित्रो विचित्रश्च चारुचित्रः शरासनः ।
दुर्मदो दुष्प्रगाहश्च युयुत्सुर्विकटाभिधः ॥ १२० ॥
ऊर्णनाभः सुनाभश्च तथा नन्दोपनन्दकौ ।
चित्रबाणश्चित्रकर्मा सुवर्मा दुर्विमोचनः ॥ १२१ ॥
अयोबाहुर्महाबाहुः श्रुतवान्पद्मलोचनः ।
भीमबाहुर्भीमबलः सुषेणः पण्डितस्तथा ॥ १२२ ॥
श्रुतायुधः सुवीरश्च दण्डधारो महोदरः ।
चित्रायुधो निषङ्गी च पाशो वृन्दारकस्तथा ॥ १२३ ॥
शत्रुंजयः शत्रुसहः सत्यसन्धः सुदुःसहः ।
सुदर्शनश्चित्रसेनः सेनानीर्दुष्पराजयः ॥ १२४ ॥
पराजितः कुण्डशायी विशालाक्षो जयस्तथा ।
दृढहस्तः सुहस्तश्च वातवेगसुवर्चसौ ॥ १२५ ॥

महाभारते तु विविंशतिः.

आदित्यकेतुर्बह्वाशी निर्बन्धोऽपि प्रयास्यपि ।
कवची रणशौण्डश्च कुण्डधारो धनुर्धरः ॥ १२६ ॥
उग्ररथो भीमरथः शूरबाहुरलोलुपः ।
अभयो रौद्रकर्मा च तथा दृढरथाभिधः ॥ १२७ ॥
अनाधृष्टः कुण्डभेदी विराजी दीर्घलोचनः ।
प्रमथश्च प्रमाथी च दीर्घालापश्च वीर्यवान् ॥ १२८ ॥
दीर्घबाहुर्महावक्षा दृढवक्षाः सुलक्षणः ।
कनकः काञ्चनश्चैव सुध्वजः सुभुजस्तथा ॥ १२९ ॥
विराजश्चेत्यमी सर्वे रणकर्मविशारदाः ।
सर्वे शौण्डीरदोर्दण्डाः सर्वे सर्वार्थकोविदाः ॥ १३० ॥
धृतराष्ट्रोऽथ भीष्मादीनुपावेश्य परे दिवि[ने] ।
मौहूर्तिकान्समाहूय पप्रच्छ स्वच्छमानसः ॥ १३१ ॥
आख्यातमशरीरिण्या भारत्या यद्युधिष्ठिरः ।
भविता भुवनश्लाघ्यो न कोऽप्यत्रास्ति संशयः ॥ १३२ ॥
किंत्वनन्तरमेतस्माद्राजा दुर्योधनः किमु ।
भविष्यति न वेत्येवं ज्ञानेनालोच्य शंसित ॥ १३३ ॥
अत्रान्तरे दिगन्तेषु रजोभिः परिजृम्भितम् ।
उदतिष्ठन्त निर्घाताश्चकम्पे च वसुंधरा ॥ १३४ ॥
शिवाश्चाशिवशंसिन्यो विरेसुर्विरसं तथा ।
मार्तण्डमण्डलं चाभूत्परिवेषेण भीषणम् ॥ १३५ ॥
एतानि दुर्निमित्तानि प्रेक्ष्य तल्लक्षणानि च ।
ज्ञानिनः सर्वविदुरं विदुरं प्रत्यचीकथन् ॥ १३६ ॥
अयमूर्जस्वलो राजा राजचक्रविजित्वरः ।
भविष्यति परं कालः कुलस्य च जनस्य च ॥ १३७ ॥
इति नैमित्तिकादिष्टमनिष्टं विदुरस्ततः ।
सभासमक्षमाचख्यौ धृतराष्ट्रस्य शृण्वतः ॥ १३८ ॥

तच्चाकर्ण्य-विषं कर्णपुटयोरम्बिकासुतः ।
पुनःपर्यनुयुङ्क्ते स्म कुले शान्तिः कथं भवेत् ॥ १३९ ॥
अथ संदेहसंदोहच्छिदुरो विदुरस्तथा ।
अप्रेयोऽपि वचः पथ्यं तथ्यं च तमुदाहरत् ॥ १४० ॥
निखिलस्य कुलस्यास्य क्षेमं चेत्कर्तुमिच्छसि ।
तदेनमेनसां पात्रं दुष्पुत्रं त्यक्तुमर्हसि ॥ १४१ ॥
तनयेनापि किं तेन कुलप्रलयकारिणा ।
तेन हेम्नापि किं कार्यमार्य कर्णौ छिनत्ति यत् ॥ १४२ ॥
आसतां शतमेकोनमपि स्वस्तिकृतः सुताः ।
अल्पमल्पेतरस्यार्थे त्याज्यमित्थं विदुर्बुधाः ॥ १४३ ॥
आम्बिकेयस्तदाकर्ण्य न यावत्प्रत्यभाषत ।
पाण्डुरुद्दामरप्रीतिस्तावद्विदुरमभ्यधात् ॥ १४४ ॥
ईदृशानि न लभ्यन्ते पुत्रभाण्डानि कुत्रचित् ।
ममोपयाचितैरेष जातो दुर्योधनः सुतः ॥ १४५ ॥
क्षयः कुलस्य चेत्पुत्राद्वृद्धिस्तर्हि कुतो भवेत् ।
भानोश्चेद् ध्वान्तमाकाशे प्रकाशः स्यात्कुतस्ततः ॥ १४६ ॥
युधिष्ठिरादपि ज्येष्ठः पूर्वं गर्भावतारतः ।
असौ राज्याब्जसविता भविता गोत्रवर्धनः ॥ १४७ ॥
तच्छिवाः सन्तु पन्थानः स्वस्थानगमनाय वः ।
अभिधायेदमास्थानादुदस्थात्पाण्डुभूपतिः ॥ १४८ ॥
दुर्योधनस्य दुःशल्या नाम यामिर्बभूव या ।
सिन्धूनामधिराजस्तामुपयेमे जयद्रथः ॥ १४९ ॥
अथ ते धृतराष्ट्रस्य वर्धन्ते स्म शतं सुताः ।
दोष्णोर्येषां स्म जागर्ति स्फूर्तिस्त्रैलोक्यतोलने ॥ १५० ॥
धार्तराष्ट्राः शतं पञ्च पाण्डवास्ते तु संहताः ।
शतं पञ्चोत्तरं स्वैरं रेमिरे हस्तिनापुरे ॥ १५१ ॥

भीष्मं च धृतराष्ट्रं च पाण्डुं च विदुरं तथा ।
प्रतिप्रभातमभ्येत्य नमस्यन्ति स्म भक्तितः ॥ १५२ ॥
ततः सत्यवतीं पूज्यामम्बिकाम्बालिके तथा ।
अम्बा-गन्धारिका-कुन्ती—मुख्यांश्च प्राणमन्नमी ॥ १५३
मातॄणां च पितॄणां च तया वात्सल्यमत्तया ।
निर्विशेषं मनस्तेषु गुरवो हि समाशयाः ॥ १५४ ॥
शैशवादप्यजायन्त पाण्डवाः परमार्हताः ।
यस्य यादृक्परो लोकस्तस्य चेष्टा हि तादृशी ॥ १५५ ॥
दिवा वा यदि वा नक्तं भक्तिप्रह्वीकृता इव ।
चेतस्तेषां न मुञ्चन्ति पञ्चापि परमेष्ठिनः ॥ १५६ ॥
रंहस्वितापरीक्षार्थं निर्णीतपणपूर्वकम् ।
सहस्रतालमुत्तालास्ते कदाचिद्द्धाविरे ॥ १५७ ॥
गङ्गायाः पुलिने जातु सिकताकणकोमले ।
सर्वे कुमाराश्चिक्रीडुस्ते शश्वत्पांशुकेलिभिः ॥ १५८ ॥
तुङ्गात्तटीविटङ्कात्ते जलकेलिकुतूहलात् ।
यमुनायां कदाचिच्च झम्पापातं वितेनिरे ॥ १५९ ॥
रंहःकेलिरजःकेलिजलकेलिषु लीलया ।
तान्बन्धूनधरीचक्रे बलोदारो वृकोदरः ॥ १६० ॥
सदावदातप्रकृतिर्धर्मात्मा धर्मनन्दनः ।
बबन्ध बन्धुषु स्नेहं विशेषेण सुयोधने ॥ १६१ ॥
वत्सलोऽपि विशेषेण बान्धवेषु वृकोदरः ।
क्रीडया लोलयद्बालान्दुःशासनमुखानिति ॥ १६२ ॥
क्षिप्ताः कदाचित्कक्षायां भीमेन भुजपीडनात् ।
श्वासावरोधदौस्थ्येन संस्थिता इव तेऽभवन् ॥ १६३ ॥
भीमः कदाचिदेतेषामन्योऽन्यं शिरसा शिरः ।
नालिकेरद्वयास्फालमास्फालयदनेकशः ॥ १६४ ॥

धृत्वा कदाचित्पादाग्रे क्रोशमात्रीं भुवं नयन् ।
नासाजानुललाटादौ त्वचयामासिवानसौ (?) ॥ १६५ ॥
तान्बध्वा बाहुपाशेन मज्जयित्वा चिरं जले ।
भीमः केलिप्रियो जातु मृतप्रायानमुञ्चत ॥ १६६ ॥
धार्तराष्ट्राः कनीयांसः क्रीडन्तस्ते कदाचन ।
कुतूहलात्कपित्थादीनुच्चानारुरुहुस्तरून् ॥ १६७ ॥
ततः पादप्रहारेण तानाहत्य महीरुहान् ।
फलैः सार्धमपात्यन्त ते भीमेन भुवस्तले ॥ १६८ ॥
खेदिता अपि **भीमाय** न ते किंचन चुक्रुधुः ।
स्नेहोऽयं न पुनर्द्रोहस्तस्येति ज्ञातपूर्विणः ॥ १६९ ॥
लब्धास्पदं मनोधात्र्यां वैरिभूरुहकारणम् ।
मात्सर्यबीजमाबाल्यादभूद्दुर्योधनस्य यत् ॥ १७० ॥
तदानीं **भीमसेनस्य** बलविस्फूर्तिकीर्तिभिः ।
तच्चक्रे किंचिदुच्छूनं नव्याभिरिव वृष्टिभिः ॥ १७१ ॥
ओजायितानि **भीमस्य** खिद्यमानांश्च बान्धवान् ।
वीक्ष्यावलेपात्कोपाच्च बाढं **दुर्योधनो**ऽभ्यधात् ॥ १७२ ॥
कदर्थ्यन्ते कथं **भीम** भ्रातरोऽमी स्तनंधयाः ।
तव दोर्दण्डकण्डूतिहरोऽसि तदुपेहि माम् ॥ १७३ ॥
तेनेत्थं स्पर्धमानेन समाहूतो **वृकोदरः** ।
अभ्यधत्त महाभाग नाहं बन्धुषु दुर्मनाः ॥ १७४ ॥
परमित्थं मम स्नेहचापल्यं पर्यवस्यति ।
वनेषु दन्तिनो दन्तक्रीडापि तरुभञ्जिनी ॥ १७५ ॥
ततोऽवलेपं कोपं वा मुधा **दुर्योधन** व्यधाः ।
यद्वा नैवास्ति मर्यादा काप्यनालोच्य वादिनाम् ॥ १७६ ॥
त्वया हि मम दोःकण्डूर्न मनागप्यपोह्यते ।
न ह्येरण्डो गजेन्द्रस्य कटकण्डूयने क्षमः ॥ १७७ ॥

अस्ति चेत्तव दोर्दर्पो यद्वासूया बलीयसी ।
तदेहि त्वं नियुध्यस्व बुध्यस्व बलमात्मनः ॥ १७८ ॥
इत्याक्षिप्तः स भीमस्य नियुद्धाय पुरोऽभवत् ।
किं लोकाधिकधामानः सहन्ते तेजसो वधम् ॥ १७९ ॥
यदा विरमतो नैतौ नियोद्धरि युधिष्ठिरे ।
तदा तौ परितस्तस्थुः कुमाराः प्रेक्षकाः परे ॥ १८० ॥
मर्मप्रहारनिर्मुक्तमनलंकृतरम्ययोः ।
नियुद्धमेतयोरासीदशिक्षितमनोहरम् ॥ १८१ ॥
तयोर्द्वयोरपि ख्यातबलिभ्योऽपि बलिष्ठयोः ।
प्रावर्ततोत्तराधर्यपरावृत्तिः क्षणे क्षणे ॥ १८२ ॥
दिनेन्दुदिननाथाभैस्तयोर्जयपराजयौ ।
दुःशासनार्जुनादीनामकथ्येतां मुखैस्तदा ॥ १८३ ॥
नियुध्यमानोऽवज्ञाङ्गः क्रीडयापि वृकोदरः ।
क्रमाद्दुर्योधनं दूरान्निन्ये निःसहदेहिताम् ॥ १८४ ॥
चिराददभ्रं बिभ्राणः पराजयपराभवम् ।
श्यामास्यः प्रययौ बन्धुमध्याद्दुर्योधनः शनैः ॥ १८५ ॥
तथैवावस्थितं रङ्गे भीममेत्य युधिष्ठिरः ।
रजोऽवगुण्ठनं प्रेम्णा प्रममार्ज प्रवाससा ॥ १८६ ॥
बन्धोर्नियुद्धखिन्नस्य वपुर्विपुलमंसलम् ।
स्नेहात्संवाहयामास मृदुपाणिर्धनंजयः ॥ १८७ ॥
नकुलः सहदेवश्च प्रमोदादभितः स्थितौ ।
स्वाञ्चलव्यजनैर्भीमं वीजयांचक्रतुश्चिरम् ॥ १८८ ॥
दुर्योधनो रहःस्थाने स्थित्वा चक्रे जडोचितान् ।
निजाशयप्रमाणेन विकल्पानब्जनालवत् ॥ १८९ ॥
अर्धराज्यहरो योऽपि सोऽपि वध्यो महौजसाम् ।
किं पुनर्ब्रूमहे तस्य सर्वराज्यहरोऽपि यः ॥ १९० ॥

ततः सर्वप्रकारेण मम वध्यो युधिष्ठिरः ।
उदीयमानोऽप्युच्छेद्यो विरोधी व्याधिवद्बुधैः ॥ १९१ ॥
किं त्वसाध्यः परीतोऽयं भीमेन विजयेन च ।
भूपाल इव संपन्नो विक्रमेण नयेन च ॥ १९२ ॥
ततो भीमार्जुनावेव पुरस्ताद्वधमर्हतः ।
द्वौ दुर्वारमहावीर्यावजातारेर्भुजाविव ॥ १९३ ॥
तत्रापि प्रथमं निर्भीर्भीमो निःसीमविक्रमः ।
कीनाशपुरवास्तव्यः कर्तव्यः प्रसभं मया ॥ १९४ ॥
व्यापादिते मयामुष्मिन्युधिष्ठिरकिरीटिनौ ।
भवितारौ हठात्कृष्टस्तम्भप्रासाददुर्बलौ ॥ १९५ ॥
तदा नियुद्धसंबन्धरजःपरिचयादिव ।
मलीमसामिमां सन्ध्यां चक्रे दुर्योधनो रहः ॥ १९६ ॥
ततश्छिद्राणि दुष्टात्मा भीमस्य स्वच्छचेतसः ।
नित्यमन्वेषयामास स नटः कूटनाटके ॥ १९७ ॥
परं विविधकेलीषु गङ्गायाः कूलपालिषु ।
समं सर्वैः कुमारैस्तैः सोऽपि चिक्रीड सर्वदा ॥ १९८ ॥
कुमारान्क्रीडतस्तत्र विदित्वा सुतवत्सलः ।
भूपतिः कायमानानि कमनीयान्यकारयत् ॥ १९९ ॥
क्रीडाशौण्डतया तेषु भक्तिं सुप्तिं च ते व्यधुः ।
सर्वदाप्यधिकः किं तु भीमोऽभूद्भोजनावधि ॥ २०० ॥
कूले परेद्युर्गङ्गायाः सौगन्धिकसुगन्धिनि ।
सुष्वाप सिकतातल्पे केलिश्रान्तो वृकोदरः ॥ २०१ ॥
आहारं मधुरं स्निग्धं तस्य भुक्तवतस्तदा ।
बभूव सुखनिद्रापि दीर्घनिद्राविजित्वरा ॥ २०२ ॥
इदमन्तरमासाद्य दुष्टबुद्धिः सुयोधनः ।
भीमं बद्धा लतापाशैः प्रचिक्षेप छलाज्जले ॥ २०३ ॥

लतापाशान्बिसच्छेदं छेकश्छित्त्वा वृकोदरः।
स्नात्वा क्षणेन गङ्गायाः करीन्द्र इव निर्ययौ ॥ २०४ ॥
निद्रायमाणमन्येद्युस्तं तथैवाङ्गमर्मसु।
धार्तराष्ट्रोऽपि धृष्टात्मा दन्दशूकैरदंशयत् ॥ २०५ ॥
सकोपाः सफटाटोपा दंष्ट्रया गरलोग्रया।
तीक्ष्णाग्रया दशन्तोऽपि बिभिदुस्ते तनुत्वचा ॥ २०६ ॥
क्रमाज्जागरितो निर्भीर्भीमस्तानवहेलया।
दूरेणापोहयन्नागाञ्शिशुनागानिव क्षणात् ॥ २०७ ॥
ततः सुयोधनो दौष्ट्याद्भीमे भोक्तुमुपस्थिते।
अज्ञातमशनस्यान्तर्विषमं विषमक्षिपत् ॥ २०८ ॥
सद्यःप्राणहरे तस्मिन्दत्ते भीमं सुयोधनः।
कृतं तदत्र यन्नान्तर्गतवन्तममन्यत ॥ २०९ ॥
प्रत्युतोर्जितमातेने तेन भीमस्य तत्क्षणात्।
पुंसां जाग्रत्सु भाग्येषु विपत्तिरपि संपदे ॥ २१० ॥
क्रीडामात्रमिदं सर्वमेतस्येति विचिन्तयन्।
भीमो न कोपमलिनं मनश्चक्रे मनागपि ॥ २११ ॥
धृतराष्ट्रतनूजास्तु निष्फलारम्भदुःस्थिताः।
तेजोभिः पाण्डुपुत्राणां दन्दह्यन्ते स्म केवलम् ॥ २१२ ॥
विदित्वा विदुरस्तेषामेनमुच्छृङ्खलं कलिम्।
विजने भीष्ममुख्यानां पुरस्तादिदमभ्यधात् ॥ २१३ ॥
अमी वर्महराः सर्वे प्रतिभोत्कर्षशालिनः।
कुमाराः समजायन्त तन्नोपेक्षितुमर्हथ ॥ २१४ ॥
कलाकलापोपनिषन्निषण्णमनसो यथा।
एते भवन्त्युपाध्यायाः प्रयतध्वं तथाधुना ॥ २१५ ॥
अस्त्वेषां कः कलाचार्यः सर्वविद्याब्धिपारगः।
साकाङ्क्षमिति पृष्टस्तैराचष्ट विदुरः पुनः ॥ २१६ ॥

अत्रैवास्ति **कृपो** नाम कलाचार्यः प्रसिद्धिभाक् ।
देवस्य **शान्तनो**र्नित्यं यत्रासीत्पुत्रवासना ॥ २१७ ॥
स वः प्रार्थनया विद्वानेतानध्यापयिष्यति ।
लभ्यतेऽयमुपाध्यायः पुण्यैरत्यन्तपीवरैः ॥ २१८ ॥
तत्समाकर्ण्य **गाङ्गेयः** कुमारान्निखिलानपि ।
समाकार्य **कृपाचार्य**मध्यापयितुमार्पयत् ॥ २१९ ॥
अध्यगीषत ते शास्त्रं शब्दपारायणादिकम् ।
ततः प्रारेभिरेऽध्येतुं धनुर्वेदमनिर्विदः ॥ २२० ॥
लघुसंधानविच्छेदप्रहारच्छेकबाहवः ।
तेषामभूवन्भूयांसः शस्त्रे सब्रह्मचारिणः ॥ २२१ ॥
इतोऽभूत्तत्र वास्तव्यः सधर्मा विश्वकर्मणः ।
पुमानतिरथिर्नाम सदाचारैकमन्दिरम् ॥ २२२ ॥
विधोरिवानुराधाभूत्तस्य **राधा** सधर्मिणी ।
कदाचिदपि या नैव ज्येष्ठोपास्तिमपास्यत ॥ २२३ ॥
तयोः **कर्ण** इति ख्यातः सुतः सत्त्वैकभूरभूत् ।
यत्रौदार्यं च शौर्यं च द्वयं निःसीमतां गतम् ॥ २२४ ॥
पङ्कोपमे कुले तस्मिन्परां वृद्धिमुपेयुषः ।
नलिनस्येव तस्यासीदुत्तमैरेव संगतिः ॥ २२५ ॥
कलाकूपारपाराय स्पृहयालुरहर्निशम् ।
स शिष्यान्शस्त्रशास्त्राणामियेष गुरुसंनिधौ ॥ २२६ ॥
प्रणिपत्य **कृपाचार्य**मेत्य सोऽपि खलूरिकाम्[1] ।
कुमारैः सममाधत्त शस्त्रश्रममनारतम् ॥ २२७ ॥
कृपाचार्योपदेशस्य स्वातिवर्षस्य सर्वतः ।
तेषु **कर्णकिरीटि**भ्यां मुक्ताशुक्तिपुटायितम् ॥ २२८ ॥
आत्तेऽपि विद्यासर्वस्वे **कृपाचार्या**त्समंततः ।
किरीटिकर्णयोः प्रज्ञा मनागपि न तृप्यति ॥ २२९ ॥

---

[1] शस्त्राभ्यासभूमिम् ।

क्रीडाजुषां कुमाराणां पुरीपरिसरेऽन्यदा ।
तदीयाघातभीत्येव कूपान्तः कन्दुकोऽपतत् ॥ २३० ॥
विदधुर्विविधोपायान्कन्दुकाकर्षणं प्रति ।
परां क्लान्तिं कुमारास्ते वृथारम्भास्तु लेभिरे ॥ २३१ ॥
तेष्वेवं क्लिश्यमानेषु वर्षीयान्पथिको द्विजः ।
विप्रेण सममेकेन यूना कश्चिदुपागमत् ॥ २३२ ॥
ततो जगदिरे तेन कुमारास्ते द्विजन्मना ।
एतस्य कन्दुकस्यार्थे कथं ताम्यन्त पुत्रकाः ॥ २३३ ॥
इयं वो मधुरा मूर्तिरियं विस्फूर्तिरुत्तरा ।
इयं वश्चातुरी चापे किणसंचयसूचिता ॥ २३४ ॥
तदल्पीयसि कार्येऽस्मिन्किमारम्भोऽयमीदृशः ।
करप्राप्ये फले को हि समारोहति भूरुहम् ॥ २३५ ॥
तदेषोऽहमिदानीं वः करिष्यामि समीहितम् ।
इत्युक्त्वादर्शयत्तेषामिषीकां करवर्तिनीम् ॥ २३६ ॥
मयाभिमन्त्रिता ह्येताः समानेष्यन्ति कन्दुकम् ।
इत्याख्यायाक्षिपत्तासामेकं विप्रोऽनुकन्दुकम् ॥ २३७ ॥
बिभेद कन्दुकं सद्यः सा च नाराचलीलया ।
सुहस्तहस्तमुक्तानि बाणायन्ते तृणान्यपि ॥ २३८ ॥
अन्ते तामन्ययाविध्यत्तामप्यपरया तथा ।
एवं परम्परायोगादुपादत्त स कन्दुकम् ॥ २३९ ॥
भुवनाद्भुतभूतेन कर्मणा तेन विस्मिताः ।
प्रणम्य बद्धाञ्जलयः कुमारास्तं व्यजिज्ञपन् ॥ २४० ॥
आर्येक्षांचक्रिरेऽस्माभिश्चापाचार्याः सहस्रशः ।
परं नृलोके नालोकि कस्यापि प्रौढिरीदृशी ॥ २४१ ॥
गुरुर्वा त्वं पिता वा त्वमस्माकमसि संप्रति ।
एते स्मः किंकराः सर्वे ब्रूहि किं करवाम ते ॥ २४२ ॥

कुरुवंशे ध्वजायध्वमध्वनीनाः सदध्वनि ।
इत्याश्वास्य द्विजः सर्वान्प्रसन्नांस्तानवोचत ॥ २४३ ॥
अध्वश्रमाविलं दूरमनेन विनयेन च ।
मनो मे कटकेनेव वारि निन्ये प्रसन्नताम् ॥ २४४ ॥
दर्शयध्वमुपाध्यायं ममेदानीं तवात्मनः ।
ननु युष्माकमातिथ्यं भवतादिदमेव मे ॥ २४५ ॥
स हि युष्मदुपाध्यायः कृपाख्यः स्वजनो मम ।
तस्यान्तेवासिनो युष्मान्दृष्ट्वा हृष्टोऽस्मि संप्रति ॥ २४६ ॥
इत्युक्तैर्मण्डलीभूय सर्वैस्तैः परिवारितः ।
पार्थदत्तभुजालम्बः प्रविवेश द्विजः पुरे ॥ २४७ ॥
गृहाभिमुखमायान्तं तमालोक्य गुणालयम् ।
प्रत्युज्जगाम रोमाञ्चसंवर्मितवपुः कृपः ॥ २४८ ॥
स्वच्छन्दनिर्यदानन्दबाष्पवीचिविलोचनः ।
पञ्चाङ्गालिङ्गितक्षोणिर्नमस्यति च तं कृपः ॥ २४९ ॥
कृपं दृशा पिबन्सोऽपि प्रसारितभुजद्वयः ।
तथालिङ्गद्यथा जातौ तावेकवपुषाविव ॥ २५० ॥
कृपः सिंहासने भक्त्या निवेश्य तमभाषत ।
अद्येदं मन्दिरं पूतं यदाक्रान्तं भवत्क्रमैः ॥ २५१ ॥
संवत्सरे समग्रेऽपि वासरोऽयं सुवासरः ।
अवतारः सरस्वत्यास्त्वं यत्रातिथिरागतः ॥ २५२ ॥
अनम्यत कृपाचार्यमादरेण द्विजो युवा ।
अभ्यनन्दत्तमाशीर्भिः सोऽपि स्वजनवत्सलः ॥ २५३ ॥
कोऽयं महात्मा यस्येत्थं कुरुध्वे पर्युपासनाम् ।
इति राजसुतैः पृष्टः कृपः पुनरवोचत ॥ २५४ ॥
वत्साः सोऽयं गुरुर्द्रोणः कलानां कुलमन्दिरम् ।
अयमेव रहस्यज्ञो धनुःपारायणे पुनः ॥ २५५ ॥

प्रख्यातः सूनुरस्यायमश्वत्थामेति नामतः ।
न परं पितरं मूर्त्या योऽनुचक्रे गुणैरपि ॥ २५६ ॥
इत्याख्याय विसृष्टेषु कुमारेषु मुदा कृपः ।
द्रोणाचार्याय विदधावातिथ्यमतिथिप्रियः ॥ २५७ ॥
प्रसन्नमन्यदा द्रोणं व्याजहार रहः कृपः ।
प्रणयात्प्रार्थ्यसे किंचिन्नान्यथा कर्तुमर्हसि ॥ २५८ ॥
चापाचार्यस्त्वदन्योऽस्ति यथा न भुवनत्रये ।
तथामीभ्यः कुमारेभ्यो नास्ति सप्रतिभः परः ॥ २५९ ॥
व्याकुरुष्व तदा तेभ्यश्चापोपनिषदं निजाम् ।
स्थानन्यासेन विद्यायास्त्रैलोक्यप्रथितो भव ॥ २६० ॥
शालिबीजं च विद्यां च वप्तुकामैर्मनीषिभिः ।
सुक्षेत्रं च सुपात्रं च विना पुण्यैर्न लभ्यते ॥ २६१ ॥
एतावद्भिर्दिनैरेते भित्तिवच्चित्रकर्मणाम् ।
मया त्वदुपदेशानामुपानीयन्त योग्यताम् ॥ २६२ ॥
तथेत्यङ्गीकृते तेन गत्वा भीष्मान्तिकं कृपः ।
सर्वमावेदयामास द्रोणवृत्तान्तमादितः ॥ २६३ ॥
द्रोणाचार्यमथाकार्य सत्कृत्य कनकोत्करैः ।
अर्पयामास गाङ्गेयः पौत्रान्ग्राहयितुं कलाः ॥ २६४ ॥
तदा वैकटिकस्येव माणिक्येषु सुजातिषु ।
संस्कारस्तेषु सर्वेषु दिदीपे सुतरां गुरोः ॥ २६५ ॥
संयोगो गुरुशिष्याणामन्योन्यं प्रीतिशालिनाम् ।
तेषामत्यद्भुतः सोऽभूदिन्दुकैरवयोगवत् ॥ २६६ ॥
वृष्टिं मेघ इवाचार्यः शिक्षां समतया ददौ ।
सा त्वाधारवशाद्भेजे परिणामं पृथक्पृथक् ॥ २६७ ॥
उपदिष्टं धनुर्वेदं सर्वं वेत्ति स्म फाल्गुनः ।
विवेदानुपदिष्टं तु स्वयं शुश्रूषणं गुरोः ॥ २६८ ॥

धनंजयस्य गुर्वङ्गसंवाहनभवश्रमः ।
महान्तमपि हन्ति स्म शस्त्राभ्यासपरिश्रमम् ॥ २६९ ॥
सुधास्वादं गुरोः पादपयः पीत्वा रजस्वलम् ।
निजां कपिध्वजश्चक्रे चित्रप्रज्ञामनाविलाम् ॥ २७० ॥
विनयं कुर्वतात्यर्थमर्जुनेन विशेषतः ।
सर्वशिष्यप्रियस्यापि गुरोरावर्जितं मनः ॥ २७१ ॥
गुरुभक्तिसुधासेकसंपत्त्या सितवाजिनः ।
शिक्षावल्लिः फलस्फीतिमाततानातिशायिनीम् ॥ २७२ ॥
सर्वातिशायिसद्बोधमकरन्दकरम्बिते ।
शिष्यप्रसूनपुञ्जेऽस्मिन्नर्जुनेनाम्बुजायितम् ॥ २७३ ॥
लक्ष्ये स्थिरे चले दूरेऽनपराद्धेषुमर्जुनम् ।
पश्यञ्जज्ञे सकर्णोऽपि कर्णो मनसि मत्सरी ॥२७४॥
असौ साधारणः पन्थाः पुत्रो भवति यत्प्रियः ।
गुणैर्गुरोस्ततोऽप्यागात्प्रियतामर्जुनः पुनः ॥ २७५ ॥
अवोचदेकदाचार्यो विनयावर्जितोऽर्जुनम् ।
कर्तास्मि त्वां गुणैरेभिर्जगत्येकधनुर्धरम् ॥ २७६ ॥
प्रसादः स गुरोस्तच्च चापचातुर्यमद्भुतम् ।
पार्थस्येदं द्वयं बाढं बाधते स्म सुयोधनम् ॥ २७७ ॥
सद्गुणैः पाण्डवैः सार्धमुत्सलन्मत्सरौ तदा ।
कर्णदुर्योधनौ मैत्रीमन्वभूतां परस्परम् ॥ २७८ ॥
अनध्यायदिने क्वापि गोधाधारी धनुर्धरः ।
वने पुष्पकरण्डकाख्ये किरीटी क्रीडितुं ययौ ॥ २७९ ॥
अपश्यत्तत्र तूणीवत्पूर्णास्यमफलैः शरैः ।
सारमेयममेयात्तविस्मयात्कंचिदर्जुनः ॥ २८० ॥
अभूत्तस्य मनस्येव तं वीक्षितवतस्तदा ।
अस्ति क्वापि प्रदेशेऽस्मिन्धुर्यः कश्चिद्धनुष्मताम् ॥ २८१ ॥

अथासावग्रतो गच्छन्योग्यानिरतमुन्नतम्।
एकं पुमांसमद्राक्षील्लक्ष्यभेदैककोविदम् ॥ २८२ ॥
संधानादानमोक्षेषु तस्य संप्रेक्ष्य लाघवम्।
पार्थस्तं विस्मितोऽपृच्छत्कोऽसि त्वं कश्च ते गुरुः ॥ २८३
सोऽवदद्भद्र पल्लीन्दोर्हिरण्यधनुषः सुतः।
एकलव्याभिधानोऽस्मि पुलिन्दकुलसंभवः ॥ २८४ ॥
शास्त्रतत्त्वाम्बुधिद्रोणी द्रोणाचार्यश्च मे गुरुः।
श्रूयते धन्विनां धुर्यः शिष्यो यस्य धनंजयः ॥ २८५ ॥
प्रत्यावृत्तस्ततः पार्थो विच्छायवदनः पथि।
आगच्छन्नुच्छलन्मन्युर्मनस्येवमचिन्तयत् ॥ २८६ ॥
कुन्देन्दुधवलैरेष मा पराजयते गुणैः।
शङ्के शिष्यप्रसादोऽपि चक्रेऽस्य गुरुणाधिकः ॥ २८७ ॥
इति चिन्तामषीलेपश्यामलः साश्रुलोचनः।
पार्थो व्यर्थश्रमंमन्यो गुर्वन्तिकमुपाययौ ॥ २८८ ॥
अथोन्नमय्य चिबुकं तं स्नेहाद्गुरुरब्रवीत्।
दिनेन्दुवत्कथं वत्स वहसि म्लानमाननम् ॥ २८९ ॥
कृतान्तः कुपितस्तस्य तस्य संनिहितोऽशनिः।
साक्षेपस्तक्षकस्तस्य निकारं ते चकार यः ॥ २९० ॥
यथार्थमवदत्पार्थः कः प्रभोऽन्यः करोति माम्।
किं केशरिकिशोरोऽपि केनचित्परिभूयते ॥ २९१ ॥
किंत्वाश्लिष्य पुरा प्रोक्तस्त्वयाहं वत्स ते समः।
मम शिक्षामधीयानो न धन्वी भविता परः ॥ २९२ ॥
इति प्राक्सुकृतासाद्यात्प्रसादाद्यदुदीरितम्।
वचस्ततोऽभवन्मिथ्या मथ्नाति मम मानसम् ॥ २९३ ॥
यत्ते शिक्षाग्रणीरेको मयाद्य ददृशे वने।
अहं प्रभो पुरस्तस्य कलां नाप्नोमि षोडशीम् ॥ २९४ ॥

उज्जगार गुरुर्वत्स शिष्यो मे नास्ति कश्चन।
यस्त्वया हन्त तुल्योऽपि त्वयाधिक्ये तु का कथा॥ २९५॥
एवंवादिनमाचार्यमर्जुनो विनयान्वितः।
एतं वो दर्शयामीति वदन्तिन्ये तदन्तिके॥ २९६॥
पादपान्तरितो भूत्वा तत्ताद्दक्तस्य लाघवम्।
गुरुं प्रथममालोक्य जगाम पुरतस्ततः॥ २९७॥
आयान्तमेकलव्योऽपि द्रोणमुद्वीक्ष्य दूरतः।
आगत्य भूमिलुठनैर्न्यपतत्तस्य पादयोः॥ २९८॥
ज्याकठोरप्रकोष्ठाङ्कं प्रशान्तं ब्रह्मचारिणम्।
चिरं संभावयामास द्रोणस्तं सान्द्रया दृशा॥ २९९॥
अब्रवीच्च कुतो वत्स सैष शिक्षाक्रमस्तव।
नहीदृशं ममाम्नायं भवेत्कार्मुककौशलम्॥ ३००॥
विहस्य गुरवेऽशंसदेकलव्यः कृताञ्जलिः।
विदांकुरुत मे विद्यां द्रोणाचार्याज्जगद्गुरोः॥ ३०१॥
नसौ विद्योपदेशस्ते मत्तः किं भाषसे मृषा।
यथार्थं भद्र जल्पेति गुरुस्तं भृशमभ्यधात्॥ ३०२॥
एवमुक्तो विनीतात्मा पल्लीपतितनूरुहः।
मृण्मयं दर्शयामास स द्रोणं द्रोणपार्थयोः॥ ३०३॥
पार्थः पृथुलवेदिस्थां चम्पकैरर्चितार्चनाम्।
तां गुरोः प्रतिमां वीक्ष्य वन्दते स्म मुहुर्मुदा॥ ३०४॥
एकलव्यं च पप्रच्छ भ्रातरावेद्यतां मम।
आजगाम गुरुर्द्रोणः कुत्र ते नेत्रपात्रताम्॥ ३०५॥
सोऽप्यस्मै कथयामास महाभाग मयैकदा।
गुरुरभ्यर्थितश्चापशिक्षाहेतो रहःस्थितः॥ ३०६॥
तदा विनयनम्रोऽपि योग्योऽयोग्योऽप्ययं सखे।
हेतोः कुतोऽपि गुरुणा सर्वथापि निराकृतः॥ ३०७॥

गुरुपादाः प्रसादाय ध्यानाध्यक्षीकृता अपि ।
भवन्त्येवेति निश्चित्य प्रदेशेऽत्र समागमम् ॥ ३०८ ॥
साक्षादिव गुरुं पश्यन्नभ्यर्च्य प्रतिमामिमाम् ।
दिवानिशमिषून्पश्यन्नभ्यासमहमादधे ॥ ३०९ ॥
नमोऽस्तु गुरवे तस्मै प्रसादाद्यस्य पश्यतः ।
मादृशो मलिनात्मापि विधत्ते चापचापलम् ॥ ३१० ॥
यो हि स्मरणमात्रेण हन्ति संतमसं भृशम् ।
अवाप्नोतु गुरोस्तस्य तरणिः करणिः कथम् ॥ ३११ ॥
इति जल्पन्तमानन्दात्तं सरोमाञ्चकञ्चुकम् ।
अतुच्छपार्थवात्सल्यविवशो गुरुरब्रवीत् ॥ ३१२ ॥
पल्लीन्द्रपुत्र चेदस्मि गुरुरङ्गीकृतस्त्वया ।
तदत्रार्थे कृतार्थेन दीयतां गुरुदक्षिणा ॥ ३१३ ॥
एकलव्यस्तदाकर्ण्य विकस्वरमुखाम्बुजः ।
तं बभाषे प्रभो ब्रूहि वस्तु किं ते सुदक्षिणा ॥ ३१४ ॥
विभवो वा शिरो वास्तु मदीयं तव दक्षिणा ।
एतेनाप्याधमर्ण्या ते न विमुच्येय निश्चितम् ॥ ३१५ ॥
इत्युक्तो गुरुरप्यूचे वाचं निस्त्रिंशतोचिताम् ।
वामेतरकराङ्गुष्ठो निलूय मम दीयताम् ॥ ३१६ ॥
तन्निशम्य प्रसन्नास्यः कृतार्थंमन्यमानसः ।
सोऽसिधेनुकया छित्वा गुरवेऽङ्गुष्ठमर्पयत् ॥ ३१७ ॥
पुष्पवृष्टिः सुरैर्मुक्ता तस्योपर्यपतत्तदा ।
गुरुभक्तिद्वितीयेन कः सत्त्वेन न रज्यते ॥ ३१८ ॥
द्रोणाचार्योऽपि साश्चर्यः प्रीतचेतास्त्रपानतः ।
तमाश्लिष्याभ्यधाद्वत्स दुष्करं कृतवानसि ॥ ३१९ ॥
अतःप्रभृति कोदण्डमङ्गुलीभिरपि स्फुटम् ।
आकर्षन्नपराद्धेषुः कदाचिन्न भविष्यसि ॥ ३२० ॥

इति प्रीत्या तमाश्वास्य व्यावृत्तो वर्त्मनि व्रजन् ।
गुरुर्धनंजयेनैतद्विनयादन्वयुज्यत ॥ ३२१ ॥
तैस्तैः शिष्यगुणैः काममुपेतोऽपि प्रभो त्वया ।
असौ गुणैकगृह्येण कथं न ग्राहितः श्रमम् ॥ ३२२ ॥
इति पर्यनुयुक्तोऽथ द्रोणाचार्योऽप्यचीकथत् ।
शृणु कारणमत्रार्थे वत्स त्वं गुरुवत्सल ॥ ३२३ ॥
शस्त्रे शास्त्रे च केनापि मा स्म पार्थोऽतिरिच्यताम् ।
इयं मम प्रतिज्ञास्मिन्नवज्ञाहेतुतां ययौ ॥ ३२४ ॥
यथार्थमिदमासाद्य गुरोरुत्तरमर्जुनः ।
मेने प्रत्युपकाराय प्राणानपि न किंचन ॥ ३२५ ॥
अथागत्य विनीतांस्ताञ्शिष्यानध्यापयद्गुरुः ।
अमुक्ते करमुक्ते च शस्त्रे तेऽपि व्यधुः श्रमम् ॥ ३२६ ॥
अशिक्षतां गदायुद्धं भीमदुर्योधनौ पुनः ।
कलापारंगमैर्यातं कुमारैरखिलैः क्रमात् ॥ ३२७ ॥
शिखिपिच्छमवस्थाप्य तालपादपमूर्धनि ।
द्रोणाचार्योऽथ कोदण्डे तानारोप्य परीक्षितुम् ॥ ३२८ ॥
लक्ष्याभिमुखमालीढं स्थानमास्थाय तिष्ठतः ।
शरस्तु मद्गिरा मोच्यो गुरुस्तानित्यशिक्षयत् ॥ ३२९ ॥
मण्डलीकृतकोदण्डं गुर्वादेशानुसारतः ।
निक्षिप्तचक्षुषो लक्ष्ये ते तस्थुः स्थिरचेतसः ॥ ३३० ॥
प्रत्येकं तेऽन्वयुज्यन्त गुरुणा किमु पश्यथ ।
मां च वृक्षं च लक्ष्यं च बन्धूनेतांश्च पुत्रकाः ॥ ३३१ ॥
तेऽप्यभाषन्त पश्यामस्त्वां चैनं च महीरुहम् ।
सर्वांश्च बान्धवानेताँल्लक्ष्यं चैव पुरःस्थितम् ॥ ३३२ ॥
तेन तद्वचसाचार्यः सव्यथोऽन्तरचिन्तयत् ।
अजात्यरत्नवदमी योग्या नोत्तरकर्मणाम् ॥ ३३३ ॥

अथ पार्थे व्यवस्थाप्य तथैव गुरुरादिशत्।
प्रेक्षे चन्द्रकमेवाहं पिच्छेऽस्मिन्निति सोऽवदत्॥ ३३४॥
तामर्जुनगिरं श्रुत्वा निश्चिक्ये मुदितो गुरुः।
राधावेधोपदेशस्य योग्योऽयमिति चेतसि॥ ३३५॥
अन्यदा स्वर्णदीतोये मज्जनाय गुरुर्ययौ।
कुमारा अपि सर्वेऽपि सुविनीतास्तमन्वयुः॥ ३३६॥
मज्जन्तमन्तःसलिलं गम्भीरिमगुरुं गुरुम्।
जङ्घाकाण्डेऽथ जग्राह ग्राहः कश्चिद्दृढग्रहः॥ ३३७॥
स विक्रमकलासारान्कुमारानखिलानपि।
अलंभूष्णुरपि ग्राहनिग्राहाय समादिशत्॥ ३३८॥
अगाधजलदुर्गस्थं ते च तं हन्तुमक्षमाः।
उदासांचक्रिरे सर्वे गुरोः पार्श्वचराश्चिरम्॥ ३३९॥
अकिंचित्करतां तेषां विभाव्य गुरुरादरात्।
मुखमालोकयामास प्रह्वबाहोः किरीटिनः॥ ३४०॥
गुरुं रक्षन्निजग्राह ग्राहं पार्थः पतत्रिभिः।
हस्तवांश्च मनस्वी च किं न कुर्याद्धनुर्धरः॥ ३४१॥
द्रोणाचार्योऽथ पार्थाय पृथुदोर्वीर्यशालिने।
राधावेधोपदेशाख्यं प्रददौ पारितोषिकम्॥ ३४२॥
प्रदत्तोपनिपत्तेन भृशं रेजे धनंजयः।
अर्थिविश्राणितसुधासर्वस्व इव वासवः॥ ३४३॥
आकलय्य कुमारांस्तान्सर्वविद्यास्वधीतिनः।
द्रोणाचार्योऽथ भीष्माद्यैरुपेतं पाण्डुमभ्यगात्॥ ३४४॥
सत्कृत्य विष्टरेऽभ्यर्णः स भूपेनोपवेशितः।
अभाषत सभां दन्तज्योत्स्नाभिः स्नपयन्निव॥ ३४५॥
महाराज कुमारास्ते समस्ते शास्त्रवर्त्मनि।
परमां प्रौढिमारूढाः परीक्ष्यन्तां ततोऽधुना॥ ३४६॥

अभिनन्द्य गुरुं प्रीत्या राजा विदुरमादिशत् ।
पुरीपरिसरे रम्ये रच्यतां रङ्गभूरिति ॥ ३४७ ॥
अपशल्यां समां सौम्यां भुवमभ्यर्णपाथसम् ।
अदर्शयत्तदोपेत्य विदुरस्य गुरुस्ततः ॥ ३४८ ॥
तत्राहतेन गुरुणा निर्मिते बलिकर्मणि ।
विदुरोऽपि क्षितीशार्थे प्रेक्षागारमकारयत् ॥ ३४९ ॥
अवरोधवधूहेतोर्वेदिकाश्च गरीयसीः ।
उर्वीशवर्गयोग्यांश्च मञ्चानुच्चानचीकरत् ॥ ३५० ॥
दिने गुरुसमादिष्टे दूताहूता महीभुजः ।
एत्य मञ्चानलंचक्रुर्गिरीनिव मृगारयः ॥ ३५१ ॥
सहितो धृतराष्ट्रेण जाह्नवीयेन चान्वितः ।
प्रेक्षागारमगात्पाण्डुः पुत्रशिक्षादिदृक्षया ॥ ३५२ ॥
कुन्ती निजतनूजानां विक्रमालोकनोत्सुका ।
सत्यवत्यादिभिस्तत्र समं श्वश्रूभिराययौ ॥ ३५३ ॥
कुमारास्त्रपरीक्षार्थं क्ष्माचरव्योमचारिणाम् ।
रेजे समाजो निर्व्याजप्रीति संमीलितस्तदा ॥ ३५४ ॥
द्रोणाचार्यकृपाचार्यैर्विविधायुधपाणिभिः ।
तैरानुपदिकैः सार्धं रङ्गे प्रविशतां तदा ॥ ३५५ ॥
युधिष्ठिरं तथा भीमं कर्णदुर्योधनार्जुनान् ।
मुक्त्वान्येषां गुरुः प्रादादनुज्ञां श्रमदर्शने ॥ ३५६ ॥
केचित्तेषु कुमारेषु गजाश्वाद्यधिरोहिणः ।
कोदण्डे दर्शयामासुर्निजं शिक्षासु कौशलम् ॥ ३५७ ॥
तेषामाबाणसंधानलक्ष्यभेदावधेरपि ।
एकमेव जनः कालं कलयामासिवांस्तदा (?) ॥ ३५८ ॥
संचरत्सु यथालक्ष्यं तद्बाणेषु नभोऽङ्गणे ।
भयेन संकुचन्ति स्म सर्वतःप्रेक्षिणो जनाः ॥ ३५९ ॥

राजन्यतनयोपज्ञे लक्ष्यभेदे पदे पदे।
साधु साध्विति लोकस्य कलः कलकलोऽभवत् ॥ ३६० ॥
स्थिरत्वं सौष्ठवं केचिल्लाघवं दृढमुष्टिताम्।
आश्रित्य दर्शयामासुस्ते खड्गादिषु कौशलम् ॥ ३६१ ॥
अमुक्ते यन्त्रमुक्ते च पाणिमुक्तेऽप्यदर्शयन्।
समस्तेऽप्यायुधे किंचिद्गुरुशिक्षां विचक्षणाः ॥ ३६२ ॥
अथोपतस्थे रङ्गान्तर्गुर्वादिष्टो युधिष्ठिरः।
लोकश्च तत्र चिक्षेप स्रग्ग्रामसदृशो दृशः ॥ ३६३ ॥
एकां लक्ष्ये निचिक्षेप निजां दृष्टिं सुनिश्चलाम्।
तस्मिन्विस्मयनिष्पन्दां कोटिसंख्यां जनः पुनः ॥ ३६४ ॥
असावचिन्त्यमाहात्म्यः प्रह्वीकृतजगत्त्रयः।
असावशेषशौण्डीरचूडारत्नमनुत्तरम् ॥ ३६५ ॥
असावनुपमज्ञाय यथैकपथिकोत्तमः।
असावनन्यसामान्यसत्यपूतवचःक्रमः ॥ ३६६ ॥
इत्थं लोककृतां श्लाघां श्रुत्वातिप्रीतचेतसः।
पुण्डरीकोपमाः पाण्डोर्दृशः पेतुर्युधिष्ठिरे ॥ ३६७ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)

रथी सोऽथ रथारूढः प्रौढविक्रमसंक्रमः।
निःशेषं दर्शयामास शस्त्रकौशलमात्मनः ॥ ३६८ ॥
अथातो नित्यसंस्पृष्टौ दुर्योधनवृकोदरौ।
गदायुद्धाय संनद्धौ रङ्गोत्सङ्गेऽवतेरतुः ॥ ३६९ ॥
रङ्गेण रङ्गगगने सूर्याचन्द्रमसाविव।
तौ प्रदक्षिणवारीभिरभितश्चेरतुश्चिरम् ॥ ३७० ॥
तौ विस्मयेन पश्यन्तस्तदा दिविषदो दिवि।
फलमाकलयामासुर्नेत्रयोर्निर्निमेषयोः ॥ ३७१ ॥
दुर्योधने च भीमे च पक्षपातात्पृथक्पृथक्।
एकापि परिपत्तत्र द्वैधीभावमुपाययौ ॥ ३७२ ॥

धैर्यं दुर्योधनस्याहो भीमस्याहो सुसौष्ठवम् ।
इति लोकप्रशंसाभिः शब्दाद्वैतं तदाभवत् ॥ ३७३ ॥
ततो हृदि स्थिते भीमे प्राणनाशोपदेशकृत् ।
गुरुर्दुर्योधनस्योच्चैर्जागरामास मत्सरः ॥ ३७४ ॥
ततो लोचनयोः किंचिद्गान्धारीतनुजन्मनः ।
क्रोधाश्रयाशज्वालेव प्रादुरास पिशङ्गता ॥ ३७५ ॥
धृतराष्ट्रतनूजस्य क्रोधान्धस्य शरीरतः ।
स्वेदबिन्दुव्रजव्याजान्निर्ययुर्मत्सरोर्मयः ॥ ३७६ ॥
ततो वीक्ष्य तदाकारं निर्विकल्पमना अपि ।
विदाञ्चकार परितस्तदाकूतं वृकोदरः ॥ ३७७ ॥
क्रोधधूमध्वजस्फूर्जद्धूमसंचयसंनिभः ।
उज्जृम्भते स्म भीमस्य मूर्ध्नि मूर्धरुहोच्चयः ॥ ३७८ ॥
क्षणाद्दशनभीत्येव स्फुरति स्मौष्ठपल्लवः ।
तस्याङ्गान्यपि रोमाञ्चव्याजात्प्रासानसञ्जयन् ॥ ३७९ ॥
कोपावेगादधावेतां तावुद्घूर्णगदौ ततः ।
संहारमारुतोद्धूताविव विन्ध्यहिमालयौ ॥ ३८० ॥
संजग्माते न तौ यावत्प्रहाराय परस्परम् ।
अभाषिष्ट गुरुस्तावदश्वत्थामानमात्मजम् ॥ ३८१ ॥
वत्स वत्सौ महावीरौ निवारय जवादिमौ ।
माभूत्क्षोभः क्षणादेवं रङ्गस्यास्य गरीयसः ॥ ३८२ ॥
उभावपि ततस्तेन वारितौ गुरुसूनुना ।
तावुपाविशतां स्थानं सावहित्थौ निजं निजम् ॥ ३८३ ॥
निवार्य तूर्यनिर्घोषं रोदसीभेदभैरवम् ।
कोलाहलं च लोकानां गुरुर्गिरमवोचत ॥ ३८४ ॥
यो मे पुत्रादपि प्रेयान्प्राणेभ्योऽपि प्रियंकरः ।
सर्वास्त्राम्भोधिपारीणस्तं पार्थं पश्यताधुना ॥ ३८५ ॥

आनद्धोभयतूणीरः करोपहितकार्मुकः ।
बद्धगोधाङ्गुलित्राणः कवचच्छन्नविग्रहः ॥ ३८६ ॥
ततो विवेश बीभत्सुर्गिरान्तःसदसं गुरोः ।
मध्येसुरपुरं जन्तुर्यत्नेनेव सुरद्विपः ॥ ३८७ ॥ (युग्मम्)
त्रिजगत्येकवीरोऽयमयमस्त्रविदां वरः ।
कुरुगोत्रप्रदीपोऽयमयं भुवनरक्षिता ॥ ३८८ ॥
तेजसामेकधामायमयं न्यायनिकेतनम् ।
कीर्तीनां कुलवेश्मायमयमुत्साहमन्दिरम् ॥ ३८९ ॥
इत्यानन्दाज्जनैरुक्ताः शृण्वत्याः सर्वतो गिरः ।
प्रश्रयेण समं कुन्त्याः पेतुः प्रीत्याश्रुविप्रुषः ॥ ३९० ॥
धृतराष्ट्रस्य पाण्डोश्च पुलकच्छद्मना बहिः ।
फाल्गुनं पश्यतोर्जाताः शुभस्नेहाङ्कुरा इव ॥ ३९१ ॥
दिदृक्षयेव पार्थस्य लोकवक्त्रेषु राकया ।
एत्यामावस्यया तस्थे गान्धारीवदने पुनः ॥ ३९२ ॥
संसज्जनैः स्थितैस्तैस्तैरर्जुनस्तुतिघट्टनैः ।
दिदीपे कोपसप्तार्चिः सुयोधनशमीतरौ ॥ ३९३ ॥
कर्णस्तु सर्वशास्त्राब्धिकर्णधारभुजोर्जितः ।
सार्जुनं तं जनं हन्तुमियेष प्रस्तुतस्तुतिम् ॥ ३९४ ॥
कलितोद्दण्डकोदण्डमालीढस्थानमास्थितः ।
किरीटी ददृशे साक्षाद्धनुर्वेद इवाङ्गवान् ॥ ३९५ ॥
जनस्याभून्मुदा तूर्यनिनादैरभिनन्दितः ।
ब्रह्माण्डभाण्डभेदीव कलः कोलाहलो महान् ॥ ३९६ ॥
उपजग्मुषि विश्रान्तिमथ तस्मिन्कथंचन ।
अस्त्रकौशलमात्मीयं दर्शयामास फाल्गुनः ॥ ३९७ ॥
लक्ष्ये चले स्थिरे स्थूले लघीयसि च लाघवम् ।
के नाम विस्मयं नापुः पश्यन्तः सव्यसाचिनम् ॥ ३९८ ॥

दृढानि दृढमुष्टित्वाद्दुर्भेद्यान्यपि भिन्दता ।
जिष्णुना वैरिवारस्य दृढं चेतोऽप्यभिद्यत ॥ ३९९ ॥

तस्मिन्बहूनि चित्राणि विचित्राणि वितन्वति ।
चित्रीयन्ते स्म के नाम न माद्यद्दोर्मदा इव ॥ ४०० ॥

शरग्रहणसंधानसमाकर्षणमुक्तयः ।
शतशो लक्ष्यभेदाश्च तस्यैक्ष्यन्त समं जनैः ॥ ४०१ ॥

न यत्र निपतन्ति स्म नायना अपि रश्मयः ।
लक्ष्यं तत्राप्यणीयोऽपि भिन्दन्ति स्मार्जुनेषवः ॥ ४०२ ॥

चक्रवद्भ्रमतो लोहवपुषो यत्र पोत्रिणः ।
निचखान मुखे पञ्च वाणान्युगपदर्जुनः ॥ ४०३ ॥

राधावेधादिकं तत्तत्पार्थोऽन्यदपि दुष्करम् ।
करोति स्म यदालोक्य सुरैरपि विसिष्मिये ॥ ४०४ ॥

चक्रप्रासगदाखड्गप्रभृतिष्वपि कौशलम् ।
शस्त्रेषु क्षेत्रवाहस्य निर्वाहमगमत्परम् ॥ ४०५ ॥

क्षणात्पांशुः क्षणाद्ध्रस्वः क्षणाद्भूमौ क्षणाद्दिवि ।
क्षणात्क्रीडन्रथक्रोडे तत्र जिष्णुरदृश्यत ॥ ४०६ ॥

मन्त्रास्त्राण्य(प्य)नुध्यानमात्रजातोदयानि सः ।
आग्नेयवारुणादीनि कुरुभर्तुरदर्शयत् ॥ ४०७ ॥

ततः समर्थितप्राये तस्मिन्महति कर्मणि ।
समालोके च सर्वस्मिन्नानन्दमकरन्दिते ॥ ४०८ ॥

संवर्तपुष्करावर्तनिध्वानप्रियबान्धवः ।
भुजास्फोटध्वनिः कर्णस्फोटकृद्भैरवोऽभवत् ॥ ४०९ ॥(युग्मम्)

भूभृतः किमु शीर्यन्ते दीर्यते किमु मेदिनी ।
पतन्ति विद्युतः किंचित्क्षुभ्यन्ति किमुताब्धयः ॥ ४१० ॥

विकल्पजातमत्यन्तं कुर्वन्नुद्भ्रान्तमानसः ।
विसंस्थुलं समुत्तस्थौ सर्वोऽथ स सभाजनः ॥ ४११ ॥

आवव्रे पञ्चभिर्द्रोणः पाण्डवैः सायुधैस्तदा ।
मूर्तिमान्परमात्मेव महाभूतैः शरीरिभिः ॥ ४१२ ॥
अश्वत्थामान्विताः स्थामबन्धुरा बान्धवाः शतम् ।
तारका इव शीतांशुं परिचक्रुः सुयोधनम् ॥ ४१३ ॥
अमन्दरमदक्षुब्धक्षुभ्यदम्भोधिभैरवम् ।
कातरीकृतशौण्डीरं सिंहनादं समावहत् ॥ ४१४ ॥
भुजास्फोटानुसारेण प्रक्षिप्तनयनाम्बुजैः ।
विस्मयस्तिमितैस्त्रासलोलैश्चालोकितो जनैः ॥ ४१५ ॥
भीमाकृतिरपि प्रांशुः सासितूणीरकार्मुकः ।
काञ्चनं कवचं बिभ्रत्सुमेरुरिव जङ्गमः ॥ ४१६ ॥
बीभत्सुं प्रति बीभत्से क्षिपन्गुञ्जारुणे दृशौ ।
रङ्गमध्यमथाध्यास्त कर्णः शौर्यमहार्णवः ॥ ४१७ ॥
(चतुर्भिः कलापकम्)
ततः कर्णः कृपाचार्यं द्रोणं च द्रुहिणोपमम् ।
ननाम नामितारातिर्नोतिप्रह्वान्तराशयः ॥ ४१८ ॥
ततः सगर्वं सोऽवोचत्पार्थ मानेन कर्मणा ।
मंस्थाः कर्मठमात्मानं मामालोकय संप्रति ॥ ४१९ ॥
अथ पार्थो यथा यद्यत्कर्म निर्मितवान्पुरा ।
कर्णः सातिशयं तत्र प्रथयामासिवांस्तथा ॥ ४२० ॥
ततः सहर्षमुत्थाय धृतराष्ट्रात्मजाग्रणीः ।
कर्णं निबिडमालिङ्ग्य प्रणयादित्यवोचत ॥ ४२१ ॥
कर्ण त्वमेकवीरोऽसि त्वं त्रिलोकीविभूषणम् ।
त्वं धनुर्वेदविद्यायाः परां सीमानमीयिवान् ॥ ४२२ ॥
त्वमेव वैरिदोर्दर्पसंपदां पश्यतोहरः ।
त्वमेव कीर्तिनिर्यासडिण्डिमः सर्वधन्विनाम् ॥ ४२३ ॥
इदं राज्यमिमे प्राणा इमाः कुरुकुलस्त्रियः ।
सर्वं त्वदीयमेवैतद्ब्रूहि येन प्रयोजनम् ॥ ४२४ ॥

कर्णोऽप्युवाच मेऽस्त्येव समस्तं सुहृदि त्वयि ।
पार्थाय केवलं भूयात्सौहार्दं ते मयि स्थिरम् ॥ ४२५ ॥
किंतु पार्थस्य दोर्दण्डकण्डूतिज्वरितात्मनः ।
इच्छन्ति द्वन्द्वयुद्धेन भुजो भिषजितुं मम(ः) ॥ ४२६ ॥
गिरमाकर्ण्य कर्णस्य तामधिक्षेपपांसुलाम् ।
हुतो वह्निरिव क्रोधाज्ज्वलितः फाल्गुनोऽभ्यधात् ॥ ४२७ ॥
कर्ण निर्नाम निर्मज्ज मदीयशरसागरे ।
अस्रोदकैर्निजस्त्रीणां दृशः किं प्लावयिष्यसि ॥ ४२८ ॥
कर्णस्ततोऽब्रवीत्कोपात्पार्थ केयं विभीषिका ।
गृहाणास्त्रं हराम्येष सर्वं गर्वं तवाधुना ॥ ४२९ ॥
ततो द्रोणाभ्यनुज्ञातः प्रगृह्य सशरं धनुः ।
युद्धश्रद्धाय कर्णाय कपिकेतुरतिष्ठत ॥ ४३० ॥
तयोः समरसंरम्भदर्शनोत्सुकचेतसाम् ।
आसीत्कुसुमितेव द्यौर्विमानैस्त्रिदिवौकसाम् ॥ ४३१ ॥
तदीयसमरारम्भविलोकनकुतूहली ।
अनूरुसारथिस्तस्थौ स्थिरीकृतरथः क्षणम् ॥ ४३२ ॥
तौ प्रजाभिरदृश्येतां रणायान्योन्यसंमुखौ ।
विन्ध्याद्रिविपिनोत्सङ्गे मत्तौ दन्तावलाविव ॥ ४३३ ॥
अभूवन्कर्णतः केचित्केचिदर्जुनतः पुनः ।
खेचरामरमर्त्यानां तदा द्वैधमजायत ॥ ४३४ ॥
पुरः कर्णस्य को जिष्णुरिति दुर्योधनादयः ।
कः कर्णोऽग्रेऽर्जुनस्येति दधुर्भीमादयो मुदम् ॥ ४३५ ॥
कुन्ती तु कुन्तभिन्नेव तनयस्नेहविक्लवा ।
मूर्च्छान्धकारविधुरा पपात जगतीतले ॥ ४३६ ॥
तां तथा विदुरः प्रेक्ष्य प्रेक्षाभिश्चन्दनद्रवैः ।
क्षणादाश्वासयामास शीतैश्च व्यजनानिलैः ॥ ४३७ ॥

विषमैव गतिः कामं समरस्येति कातरम् ।
पाण्डोर्वदनमालोक्य राधेयमवदत्कृपः ॥ ४३८ ॥
कुन्तीकुक्षिसरोहंसः कुरुवंशैकमौक्तिकम् ।
पाण्डुहेमाद्रिकल्पद्रुर्बीभत्सुर्विदितोऽस्ति नः ॥ ४३९ ॥
तत्त्वमप्यात्मनो ब्रूहि मातरं पितरं कुलम् ।
ताम्यतस्तव चेद्वाहू रणाय कपिकेतुना ॥ ४४० ॥
तां कृपस्य कृपाणाग्रशितामाकर्ण्य भारतीम् ।
झटित्युत्थाय संरम्भादभाषत सुयोधनः ॥ ४४१ ॥
किं कुलेन पितृभ्यां वा गौरवं हि गुणैर्नृणाम् ।
अधिरोहति मूर्धानमरविन्दं किमन्वयम् ॥ ४४२ ॥
रणः शौण्डीरिमप्रेक्ष्यः कुलं न क्वापि प्रेक्ष्यते ।
शौण्डीरस्तद्बलात्कर्णः फाल्गुनं योधयिष्यति ॥ ४४३ ॥
किं नाम सोऽपि शौण्डीरः क्षमते यः परानपि ।
न नाम सहते सिंहो गर्जाभिः स्फूर्जतो घनान् ॥ ४४४ ॥
अथ जल्पवता राज्ञा विधत्ते युद्धमर्जुनः ।
राज्ये कर्णस्तदङ्गानामभिषिक्तो मयाधुना ॥ ४४५ ॥
इत्युदीर्य कृपाचार्यप्रभृतीन्धृतराष्ट्रसूः ।
कर्णराज्याभिषेकाय तत्कालमुपचक्रमे ॥ ४४६ ॥
पुरोहितमथाहूय कर्णं स्वर्णासनस्थितम् ।
स्वभुक्ते सोऽङ्गसाम्राज्येऽभ्यषिञ्चत्तीर्थवारिभिः ॥ ४४७ ॥
निष्कलङ्कमृगाङ्काभं तस्य च्छत्रमधार्यत ।
अर्जितं निजदोर्दण्डैर्यशः स्वमिव पिण्डितम् ॥ ४४८ ॥
प्रकीर्णकानि कर्णस्य धूयन्ते स्म वधूजनैः ।
अभिषेक्तुं तमायान्त्यो गङ्गोर्मय इवाम्बरात् ॥ ४४९ ॥
चिरं जयाङ्गराजेति शब्दोद्गारपुरःसरम् ।
तस्य भोगावलीं पेठुर्बन्दिनो विश्वबन्दिनः ॥ ४५० ॥

कर्णः प्रत्युपकाराय ययाचेऽथ सुयोधनम् ।
क्षेमानमर्थयामास सोऽपि सौहार्दसंपदः ॥ ४५१ ॥
सौहार्दं हि कियन्मात्रं प्राणा अपि तवैव मे ।
इत्युक्तवन्तं राधेयं मुदाश्लिष्यत्सुयोधनः ॥ ४५२ ॥
ततः प्राप्ताङ्गसाम्राज्यः पुनरादाय कार्मुकम् ।
रणारम्भाय राधेयो दूरादाहास्त फाल्गुनम् ॥ ४५३ ॥
साम्राज्यमङ्गदेशानामुपश्रुत्यात्मजन्मनः ।
स्मरदानन्दसंदोहविसंस्थुलपदक्रमः ॥ ४५४ ॥
स्रस्तोत्तरीयसिचयः प्रफुल्लनयनोत्पलः ।
कर्णस्य जनकोऽभ्यागात्तत्रातिरथिसारथिः ॥ ४५५ ॥
कर्णः पितरमालोक्य दूरादुत्सृज्य कार्मुकम् ।
पपात पादयोस्तस्य दैवतं हि परं पिता ॥ ४५६ ॥
अङ्गराज्याभिषेकार्द्रमानन्दाश्रुकणोदकैः ।
पुनरुक्तं शिरः सोऽपि तनूजस्याभिषिञ्चति ॥ ४५७ ॥
आलिङ्गति स्म सर्वाङ्गं सुतमुत्थाप्य सारथिः ।
उन्मीलत्पुलको मूर्ध्नि भूयोभूयश्चुचुम्ब च ॥ ४५८ ॥
विज्ञाय विज्ञतिलकस्तमित्थं सारथेः सुतम् ।
कर्णमभ्यर्णमागत्य वदति स्म वृकोदरः ॥ ४५९ ॥
सूतात्मज न पार्थेन कथंचिद्योद्धुमर्हसि ।
गृह्यतां प्राजनं चापमपहाय कुलोचितम् ॥ ४६० ॥
अङ्ग त्वमङ्गसाम्राज्ययोग्योऽसि न कथंचन ।
मृगारातिपदे हन्त गोमायुः किमु जायते ॥ ४६१ ॥
इति व्याहरति स्वैरं भीमे भीमभुजोर्जिते ।
आगत्य रभसाद्भ्रातृमध्याद्दुर्योधनोऽभ्यधात् ॥ ४६२ ॥
वीराचारानभिज्ञोऽसि भीम यत्कुलमीक्षसे ।
चुलुकाचान्तसप्ताब्धेः कुलं कुम्भोद्भवस्य किम् ॥ ४६३ ॥

तत्त्वान्तरं किमप्येतत्कर्ण इत्युदितं भुवि ।
दिव्याङ्गलक्षणं सूती न सूते सुतमीदृशम् ॥ ४६४ ॥
अथातिरथिराह स्म साधु साधु सुयोधन ।
असौ मे नाङ्गजः सूनुर्यथा प्राप्तस्तथा शृणु ॥ ४६५ ॥
त्रिःस्रोतःस्रोतसि पुरा प्रभाते गतवानहम् ।
अपश्यं रत्नमञ्जूषां पुण्यैर्लक्ष्मीं निजामिव ॥ ४६६ ॥
गृहे नीत्वा पुरः पत्न्यास्तामुद्घाट्य तदन्तरे ।
सकुण्डलं स्फुरत्कान्तिं वचनागोचरश्रियम् ॥ ४६७ ॥
राजकुञ्जरदर्पोष्मध्वंससंभाविताकृतिम् ।
एकमालोकयं बालं सिंहार्भकमिवोद्भटम् ॥ ४६८ ॥
तमालोक्य कृतालोकं पत्नीं राधामथाभ्यधाम् ।
अनपत्या प्रिये संप्रत्यनेन भव पुत्रिणी ॥ ४६९ ॥
इत्युक्ता सापि मामाह प्राणेश घुसृणारुणे ।
जाते प्राच्या दिशो वक्त्रे स्वप्नोऽद्य ददृशे मया ॥ ४७० ॥
जानामि भानुमानेत्य सप्रसादं जगाद माम् ।
वत्से संपत्स्यते तेऽद्य शौण्डीरतिलकः सुतः ॥ ४७१ ॥
तं दृष्ट्वा दधती हर्षमुज्जागरमजागरम् ।
तदैव च त्वयानेन दिष्ट्या पुत्रेण वर्धिता ॥ ४७२ ॥
इत्याख्याते शुभे स्वप्ने प्रियायाः पुलकस्पृहः ।
मञ्जूषातः समाकृष्य तमङ्के बालमक्षिपम् ॥ ४७३ ॥
कर्णस्याधः करं कृत्वा सुतः प्राप्तोऽयमित्यसौ ।
प्रापितः कर्ण इत्याख्यां तनयः सुदिने मया ॥ ४७४ ॥
स्वप्ने रविवितीर्णत्वादपरं रविभूरिति ।
अस्य यद्भागधेयस्य नामधेयमजायत ॥ ४७५ ॥
भवन्ति स्म गुणा बाल्यादस्मिन्नस्मत्कुलातिगाः ।
पङ्के पङ्करुहो वृद्धिः सौरभं तु स्वतोभवम् ॥ ४७६ ॥

असौ राजकुले क्वापि लब्धजन्मा न संशयः ।
इति कुन्दोज्ज्वलैरस्य गुणैरनुमितं मया ॥ ४७७ ॥
असौ मद्वंशजत्वेन यदधिक्षिप्यते मुहुः ।
काकोलकुलजत्वेऽपि कुत्सनं कोकिलस्य तत् ॥ ४७८ ॥
इमामाकर्ण्य कर्णस्य कथामतिरथेर्मुखात् ।
दधुः सभासदः सर्वे विस्मयस्तिमितं मनः ॥ ४७९ ॥
कुन्तीति चिन्तयामास दिष्ट्या जीवति मे सुतः ।
नेत्रयोश्चिररात्राय ममाभूत्पारणाव(वि)धिः ॥ ४८० ॥
सैवेयं यन्मणिस्तोममण्डिता कुण्डलद्वयी ।
अहमेकैव धन्यास्मि यस्याः कर्णार्जुनौ सुतौ ॥ ४८१ ॥
कोऽन्यः स्पर्धेत पार्थेन यो हि न स्यात्सहोदरः ।
अमृतेनामृताभीशुरेव स्पर्धितुमर्हति ॥ ४८२ ॥
कर्णो वः सोदरो बन्धुरिति संबन्धमादितः ।
समये धर्मजादीनां ज्ञापयिष्यामि जातुचित् ॥ ४८३ ॥
एवं विकल्पकल्लोलैः कुन्त्यामाक्रान्तचेतसि ।
सभायां भुजमुत्क्षिप्य क्रुधा दुर्योधनोऽभ्यधात् ॥ ४८४ ॥
अभिषिक्तोऽयमङ्गेषु यादृशस्तादृशो मया ।
नाभीष्टो यस्य कस्यापि स नामयतु कार्मुकम् ॥ ४८५ ॥
तामाकर्ण्य गिरं पाण्डुसूनुषु ज्वलितात्मसु ।
भयोद्भ्रान्तस्य लोकस्य जज्ञे कोलाहलो महान् ॥ ४८६ ॥
पाण्डुर्द्रोणमभाषिष्ट दृष्ट्वा तदसमञ्जसम् ।
प्रचण्डपुत्रभाण्डानामकाले कलहः किमु ॥ ४८७ ॥
एषामस्माभिरासूत्रि कलामात्रपरीक्षणम् ।
कुमाराणां विरोधोऽयं तदाचार्य निवार्यताम् ॥ ४८८ ॥
मिथो विरोधं बन्धूनामवेक्षितुमिवाक्षमः ।
तदानीं च पतिर्भासामस्तगह्वरमाविशत् ॥ ४८९ ॥

अथोत्क्षिप्य भुजं द्रोणः पाण्डवान्कौरवानपि।
सिंहपोतानिवान्योन्यं युध्यमानान्व्यवारयत् ॥ ४९० ॥
भुजोत्कर्षाच्च बीभत्सोः कुमाराणां च मत्सरात्।
आनन्दश्च विषादश्च समं पाण्डोरभूद्द्वयम् ॥ ४९१ ॥
धृतराष्ट्रकृपद्रोणगाङ्गेयादिभिरन्वितः।
विसृज्य संसदं पाण्डुर्निजमन्दिरमासदत् ॥ ४९२ ॥
कृतकर्णस्तुतिः कश्चित्कश्चित्पार्थस्तवोल्बणः।
कश्चिद्दुर्योधनस्तोता जनः स्वं स्वं गृहं ययौ ॥ ४९३ ॥
इतरेतररन्ध्रवीक्षिणस्ते विनयाच्छादितमत्सराः कुमाराः।
सकलासु कलासु केलियोग्या मिलिता एव वितन्वते स्म नित्यम्॥

इति मलधारिश्रीदेवप्रभसूरिविरचिते पाण्डवचरिते महाकाव्ये भीमदुर्योधनादिजन्मकुमारकलारोपणास्त्रदर्शनवर्णनो नाम तृतीयः सर्गः ॥३॥

चतुर्थः सर्गः।

अथान्यदावदातश्रीः श्रीमान्पीनांसकुट्टिमः।
खण्डितारातिदोष्काण्डः पाण्डुः संसदमासदत् ॥ १ ॥
हिरण्मयमयं भेजे शारदाम्भोधरद्युतिः।
भद्रासनं शशिकान्तसुमेरुशिखरोपमम् ॥ २ ॥
दधार रत्नकेयूरे स(स्व)प्रभारुणिताम्बरे।
वमद्भ्यामिव बाहुभ्यां प्रतापं मूर्ततां गतम् ॥ ३ ॥
अरातिकीर्तिसर्वस्वमावर्त्येव विनिर्मितम्।
स बभारोज्ज्वलं हारमुरःस्थलविलम्बिनम् ॥ ४ ॥
शिरस्युवाह पीतानां विपक्षमहसामिव।
अमान्तमन्तः संदोहं स रत्नमुकुटच्छलात् ॥ ५ ॥
कपोलदर्पणे द्रष्टुमात्मीयकमनीयताम्।
विकर्तनाविवायातौ स दधौ स्वर्णकुण्डले ॥ ६ ॥
जयप्रशस्तिमेतस्य चामरग्राहिणीजनाः।
कङ्कणौघरणत्कारकैतवेन वितेनिरे ॥ ७ ॥

हारयष्टिमहीपृष्ठे तस्यैव विशदं यशः ।
पुञ्जयन्तः क्षितीशास्तं प्रणम्योपाविशन्पुरः ॥ ८ ॥
मणिकोटीरसंक्रान्तमूर्तिरार्तैकबान्धवः ।
उह्यमान इव भ्रेजे शिरोभिः सोऽवनीश्वरैः ॥ ९ ॥
स्त्यानीभूय गतैर्मूर्तिमद्भिः कामरसैरिव ।
निर्मिताः परतो वारनार्यस्तं पर्यवृण्वत ॥ १० ॥
गाङ्गेयधृतराष्ट्रादिगुरुवर्गोऽपि गौरवात् ।
अलंचक्रे तदास्थानमानन्दभरमेदुरः ॥ ११ ॥
यथास्थानमथासीने सामन्तामात्यमण्डले ।
स्तुवत्सु तद्यशो विश्वश्रोत्रानन्दिषु वन्दिषु ॥ १२ ॥
पुष्पावचूलरोलम्बकदम्बध्वनिडम्बरैः ।
मुहुर्निह्नूयमानासु गाथकीकलगीतिषु ॥ १३ ॥
नानासूक्तीः कवीन्द्रेषु रसभङ्गतरङ्गिताः ।
उद्गिरत्सु जनश्रोत्रपटुपीयूषवर्षिणीः ॥ १४ ॥
विशारदेषु पुरतो भरतादिमहीभुजाम् ।
प्रथयत्सु कथास्तथ्या नितान्तमघमर्षणीः ॥ १५ ॥
अभ्येत्य भूमिन्यस्तैकजानुरानम्य भूपतिम् ।
मूर्धन्यञ्जलिमाधाय प्रतीहारो व्यजिज्ञपत् ॥ १६ ॥
देव सेवककल्पद्रो द्रुपदस्य महीपतेः ।
आकारविदिताकूतो दूतस्ते द्वारि वर्तते ॥ १७ ॥
जाह्नवेयधृतराष्ट्रविदुराणामथाशयम् ।
ज्ञात्वोर्वीपतिरादिक्षत् तत्प्रवेशाय तं भ्रुवा ॥ १८ ॥
आक्षिप्तचक्षुरालानलालितैः केलिलोलुपैः ।
सविभ्रमाभ्रमातङ्गबन्धुभिर्गन्धसिन्धुरैः ॥ १९ ॥
वनायुदेश्यैर्देवाश्वदेशीयैर्मन्दरोदरे ।
भृशमोजस्विभिः क्लृप्तनेत्ररङ्गत्तुरङ्गमैः ॥ २० ॥

संगीतरङ्गनिःसङ्गमृदङ्गध्वनिलासिभिः ।
हृष्यन्नजस्रविस्रम्भादलोलैः केलिकेकिभिः ॥ २१ ॥
वपुर्विसारिसौरभ्यसंभावितनभोन्तरे ।
निविष्टदृष्टिरुत्फाले केलिकस्तूरिकामृगे ॥ २२ ॥
स दूतः पूतवाङ्निन्दन्संसदं शातमन्यवीम् ।
उपतस्थे नृपास्थानं प्रतीहारपुरःसरम् ॥ २३ ॥
(पञ्चभिः कुलकम्

स प्रणम्य यथास्थानमुपविश्य विशांपतिम् ।
विज्ञो विज्ञापयामास मौलिकुड्मलिताञ्जलिः ॥ २४ ॥
अरिव्रातकृतासेव देव द्रुपदभूपतिः ।
प्राहिणोदनणुप्रेमप्रणयी मां त्वदन्तिके ॥ २५ ॥
सुतास्य द्रौपदीत्यस्ति प्राणेभ्योऽपि प्रियंकरी ।
इमां स यस्मै कस्मैचिद्दातुमुत्सहते नहि ॥ २६ ॥
व्यक्तं च वक्ति यः कोऽपि राधावेधं विधास्यति ।
तस्मै सुतेयमस्माभिर्दास्यते पारितोषिकम् ॥ २७ ॥
आम्नाति नो धनुर्वेदे सर्वाञ्जित्वा सुकोविदान् ।
वर्तन्ते भवतो विश्वविश्वानन्दननन्दनाः ॥ २८ ॥
ततः सत्यपि दोर्दण्डमण्डने राजमण्डले ।
नेतुर्नः(र्मे) पूरयिष्यन्ते नूनमेतैर्मनोरथाः ॥ २९ ॥
मत्तद्विपकपोला हि मदपानकुतूहलम् ।
पूरयन्ति द्विरेफस्य नालेख्यकरिणां कटाः ॥ ३० ॥
जगत्यामेकधानुष्कैरागत्य सह सूनुभिः ।
स्वयंवरं भुवो भर्तुस्तदलंकर्तुमर्हसि ॥ ३१ ॥
मतमादाय गाङ्गेयप्रभृतीनां कुरूद्वहः ॥
दूतस्य भारतीमेतामोमिति प्रत्यपद्यत ॥ ३२ ॥

---

१. चिन्त्यम्.

रत्नकुण्डलकेयूरकङ्कणाद्यैरनेकशः ।
काममानन्द्य तं दूतं विससर्ज विशांपतिः ॥ ३३ ॥
अथ प्रतस्थे काम्पिल्यं पृतनाभिः प्रकम्पयन् ।
मेदिनीमण्डलं पाण्डुर्भुजभोगीन्द्रधारितम् ॥ ३४ ॥
प्रस्थानमङ्गलं तस्य सहितस्य तनूरुहैः ।
विदधे कुलवृद्धाभिर्मूर्ताभिरिव सिद्धिभिः ॥ ३५ ॥
तत्कालोन्मीलदानीलदानाम्भःश्रु(स्रु)तिभिर्भुवि ।
द्वैतीयिकीं वितन्वन्तं कलिन्दतनयामिव ॥ ३६ ॥
गर्जाभिः स्निग्धमन्द्राभिः शिखण्डिकुलताण्डवम् ।
कुर्वाणं वारणाधीशमारुरोह महीपतिः ॥ ३७ ॥ (युग्मम्)
दुकूले कलयामास स प्रयाणक्षणोचिते ।
दधच्चन्द्रातपाश्लिष्टगिरीशगिरिविभ्रमम् ॥ ३८ ॥
नासौ मदुपजीव्यस्य रवेस्तेजः क्षमिष्यते ।
इति छत्रच्छलान्मन्ये तस्येन्दुरुपरि स्थितः ॥ ३९ ॥
युधिष्ठिरादयः पञ्च शतं दुर्योधनादयः ।
विविधं यानमारूढाः परिवव्रुस्तमात्मजाः ॥ ४० ॥
हयौघहेषितैर्दन्तिबृंहितैरुपबृंहितः ।
आविर्बभूव गम्भीरः प्रयाणपटहध्वनिः ॥ ४१ ॥
वाहिनी हास्तिकाश्वीयरथ्या पादातिमेदुरा ।
तमन्वगच्छदह्नाय जाह्नवीव भगीरथम् ॥ ४२ ॥
निश्वा(स्वा)ननिश्व(स्व)नस्तस्य दारयन्गिरिकन्दरान् ।
उच्चचार स्वमाधारमम्बरं स्फारयन्निव ॥ ४३ ॥
अनुकूलानिलोद्धूताः स्वयंवरदिदृक्षया ।
पुरो गन्तुमिवेच्छन्त्यो वैजयन्त्यो विरेजिरे ॥ ४४ ॥
अनुयातः स सामन्तैः समन्तात्परमर्द्धिभिः ।
साक्षात्सुरैरिव हरिः परीतो ददृशे जनैः ॥ ४५ ॥

असौ कुन्त्या च माद्र्या च याप्ययानाधिरूढया।
बभौ गङ्गामृडानीभ्यां चन्द्रचूड इवाञ्चितः॥ ४६॥
धृतराष्ट्रादिभिः सर्वैः स्वस्वशुद्धान्तशालिभिः।
स बभौ वल्लभाबद्धसङ्गैर्भृङ्गैरिव द्रुमः॥ ४७॥
सैन्धवोद्धूतधूलीभिः पिदधे धर्मदीधितिः।
तद्यशश्चन्द्रमाः कामं जगत्यामद्युतत्पुनः॥ ४८॥
नेत्रैः सेन्दीवरा वक्त्रैः सेन्दवोऽङ्गैः सवीरुधः।
तद्दिदृक्षुमृगाक्षीणां विरेजुः पुरवीथयः॥ ४९॥
अभिरामगुणग्रामगरीयान्नगरश्रियम्।
अवेक्ष्यमाणः स प्राप प्रतोलीमतुलद्युतिः॥ ५०॥
अन्योन्यजङ्घासंघट्टसीदन्निखिलसादिका।
दूरत्रस्तजनोर्जस्विगर्जत्तुङ्गमतङ्गजा॥ ५१॥
जाह्नवीव तुषाराद्रिसद्मपद्मह्रदोदरात्।
निर्जगाम चमूः पाण्डोः शनकैः पुरगोपुरात्॥५२॥ (यु
कुरूणां प्रवरे छायाप्रवालफलकुड्मलैः।
प्रथयामासुरातिथ्यं जाह्नवीतीरभूरुहः॥ ५३॥
सैनिकानां नगोत्तुङ्गवीचिसंचारमन्थरैः।
स्वेदाम्बुततिराचेमे गाङ्गेयैः पवनोर्मिभिः॥ ५४॥
हैयङ्गवीनगोमुख्यैर्ग्रामीणोपायनैरसौ।
मुमुदे मेदिनीपालः कालः प्रत्यर्थिनां पथि॥ ५५॥
रथाश्वसादिभिः सीमसामन्तानभ्युपस्थितान्।
स पश्यन्नन्दयामास प्रसादस्निग्धया दृशा॥ ५६॥
मनोहरसरःशैलकेलिदुर्ललिता क्रमात्।
कौरवी दूरमध्वानमतिचक्राम सा चमूः॥ ५७॥
काम्पिल्यस्याथ सीमानमाससाद कुरूद्वहः।
प्रमोदस्तु विवेशान्तरुत्फुल्लजनसूचितः॥ ५८॥

तमभ्यगच्छदुत्सर्पिवलोर्मितुमुलैर्दिशः ।
द्रुपदो बधिरीकुर्वन्मृगाङ्कमिव नीरधिः ॥ ५९ ॥
अम्भोदरवगम्भीरः परस्परचमूचरैः ।
दूरमाकर्णयामास वाहिनीतुमुलध्वनिः ॥ ६० ॥
तुरङ्गमखुरक्षुण्णः क्षोणिरेणुः परस्परम् ।
सस्वजे प्रणयेनैव सैन्ययोरुभयोरपि ॥ ६१ ॥
द्वयोरपि वरूथिन्योर्दुन्दुभिध्वनिभिस्तयोः ।
स्वैरं दिगन्तविश्रान्तैः प्रतिशब्दायितं मिथः ॥ ६२ ॥
बलौघः पाण्डुजन्मा च द्रौपदी च पताकिनी ।
अयुध्येतां तदा तावद्धान्यर्थपिशुनाविव ॥ ६३ ॥
ते वाहिन्यौ तदान्योन्यमेकीभावमुपागते ।
चकासामासतुर्गङ्गापतङ्गतनये इव ॥ ६४ ॥
पदातौ द्रुपदे जाते संत्यज्य जयकुञ्जरम् ।
उज्झांचकार कररिप्रकाण्डं(?) पाण्डुभूपतिः ॥ ६५ ॥
तौ वितत्य भुजौ प्रीत्या सस्वजाते यशस्विनौ ।
अन्योन्यं विकटं वक्षो मिमानाविव वक्षसा ॥ ६६ ॥
बालवायुजनीलाश्मकुरुविन्दकरम्बितम् ।
बिडौजसा जितेनेव प्रतापैरुपदीकृतम् ॥ ६७ ॥
रथं पवनजङ्घालोत्तालकाम्बोजवाजिनम् ।
उपानिनाय काम्पिल्यकाश्यपीनाथसारथिः ॥ ६८ ॥ (युग्मम्)
दत्तहस्तावलम्बस्तं स्वयं काम्पिल्यभूभुजा ।
पुरः प्रेङ्खत्पताकाङ्कमारुरोह कुरूद्वहः ॥ ६९ ॥
क्रान्तविश्वस्य तेजोभिरुष्णरश्मिरिवारुणः ।
चकार कुरुनाथस्य सारथ्यं पृथिवीपतिः ॥ ७० ॥
प्रियालापमिवान्योन्यं प्रीत्या जाते(तौ)यजातया ।
कुर्वाणे किङ्किणीकाणैस्तयोश्छत्रे विरेजतुः ॥ ७१ ॥

दुन्दुभिध्वनिनिस्तारैरवश्यमुभयोरभूत् ।
ब्रह्माण्डभाण्डनिर्भेदशङ्की पङ्केरुहासनः ॥ ७२ ॥
ईक्षांबभूव काम्पिल्यमावासैरवनीभुजाम् ।
परीतं परितं प्रीत्या पाण्डुः शाखापुरैरिव ॥ ७३ ॥
तरङ्गहस्तविन्यस्तविकस्वरसरोरुहा ।
मुदार्घमुत्क्षिपन्तीव ददृशे तेन जाह्नवी ॥ ७४ ॥
उदारमञ्जरीसारसहकारप्रियंकरे ।
विकासिवकुले फुल्लमल्लिकामोदमालिनि ॥ ७५ ॥
कदम्बजम्बूजम्बीरनिकुरम्बकरम्बिते ।
विपाकपिङ्गनारङ्गपिशङ्गितदिगन्तरे ॥ ७६ ॥
असङ्गभृङ्गसंगीतसुभगंभावुकद्रुमे ।
रसालाङ्कुरवाचालकोकिलालापशालिनि ॥ ७७ ॥
द्रुपदस्य गिरागृह्णान्निवासान्भूमिवासवः ।
वसन्त इव कुत्रापि स्वःसरित्तीरकानने ॥ ७८ ॥ (कुलक
तस्मिन्विलासवापीषु स्नायं स्नायमनेकशः ।
विनिन्ये सैनिकैर्दूरमाग्रीवं क्रमणक्लमः ॥ ७९ ॥
हित्वा हिरण्यकोटीरान्कुरुविन्दाङ्कुराङ्कितान् ।
चक्रुः स किंशुकैः केचिच्चम्पकैरवतंसकान् ॥ ८० ॥
नित्यमेकधुरीणानि पूर्णेन्दुकरकन्दलैः ।
केचिन्मृणालनालानि मुक्ताहारपदे दधुः ॥ ८१ ॥
नवस्रस्तरमास्तीर्य किङ्केल्लिद्रुमपल्लवैः ।
केऽपि च्छायासु सान्द्रासु पथि श्रान्ता विशश्रमुः ॥ ८२ ॥
पीयूषरसगण्डूषमदमोषीणि हर्षुलैः ।
नालिकेरीफलाम्भांसि कैश्चिदापपिरे भृशम् ॥ ८३ ॥
मृगारिकरजाकारान् वीक्ष्य किंशुककोरकान् ।
वारणेन्द्राः प्रणश्यन्तः कथंचित्तत्र धारिताः ॥ ८४ ॥

सैकते कुसुमभ्रश्यत्परागपरिपिञ्जरे ।
वाह्लीकान्वेल्लयांचक्रुरक्रमेण तुरङ्गिणः ॥ ८५ ॥
भारावरोहणायान्यैः कृतयन्त्रशतैरपि ।
नाक्षम्यतौक्षिकं नेतुं सारणीतृणलोलुपम् ॥ ८६ ॥
क्षुद्रेतरैः परिक्षिप्ते कदलीकेलिकानने ।
आदर्शदर्शितातङ्कमृगाङ्कमणिकुट्टिमे ॥ ८७ ॥
सारणीसीकरासारलघुसंचारमारुते ।
उन्मीलन्मुकुलामोदमदिरामोदितालिनि ॥ ८८ ॥
सान्द्रशीततरच्छाये वकुलोर्वीरुहस्तले ।
द्रुपदादेशिनस्तेनुः पाण्डवं पटमण्डपम् ॥ ८९ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम् ।)

स्थलेभ्योऽभ्यधिकं दूर्वासहजास्तरणान्यधुः ।
प्रमोदमवरोधानामतिमुक्तकमण्डपाः ॥ ९० ॥
सारयन्तोऽधिकं दर्पं श्रियः साक्षादिवर्तवः ।
महीरुहः श्रयन्ति स्म सामन्ताः केऽपि कानपि ॥ ९१ ॥
तस्मिन् युधिष्ठिरः प्रष्ठकुमारकुलकैतवात् ।
कानने विहरन्रेजेऽनेकमूर्तिरिव स्मरः ॥ ९२ ॥
काम्पिल्यनाथकल्याणीभक्तिप्रीतेन पाण्डुना ।
अनुज्ञातोऽथ सानन्दमन्तर्नगरमाविशत् ॥ ९३ ॥
साप्रीणयत्तथा पाण्डोरुपचारैश्चमूचरान् ।
निजस्य न यथाकामं स्मरन्ति स्म पुरस्य ते ॥ ९४ ॥
शिल्पिभिः कलयामास स वंश्यैर्विश्वकर्मणः ।
सधर्माणं सुधर्मायाः स स्वयंवरमण्डपम् ॥ ९५ ॥
महानीलमयी तत्र बभार तलमेदिनी ।
प्रतिच्छायाच्छलादन्तर्द्वितीयमिव मण्डपम् ॥ ९६ ॥

नीलाश्मकुट्टिमे तस्मिञ्श्वेतसोपानभूर्बभौ ।
कालिन्दीशङ्कयोद्वीचिरारोहन्तीव जाह्नवी ॥ ९७ ॥
स्तम्भाः स्वर्णमयास्तस्मिन्नश्मगर्भमयक्षितौ ।
वातोत्थयमुनापद्मपांशुदण्डनिभा बभुः ॥ ९८ ॥
तस्मिन्स्वयंवरालोककौतुकास्त्रिदिवाङ्गनाः ।
प्रतिस्तम्भमुपारूढाः शालभञ्जीनिभा बभुः ॥ ९९ ॥
नीलवेदीपरिक्षिप्ता क्वचिदिन्दूपलक्षितिः ।
वनीवलयितक्षीरनीरधिश्रियमश्नुते ॥ १०० ॥
तस्मिन्हरिन्मणिस्तम्भाः पद्मरागप्रभाञ्चिताः ।
लीनां नीलत्विषः क्वापि तन्वते पीतवाससः ॥ १०१ ॥
क्वचित्कार्तस्वरस्तम्भास्तस्मिन्नीलाश्मकन्दलैः ।
मेरुं विडम्बयामासुर्जम्बूराजिविराजितम् ॥ १०२ ॥
क्वचिन्नीलमणिक्षोणी परितोऽर्कोश्मवेदिका ।
दध्रेऽम्भोधितटाश्लिष्टनिर्वृष्टाम्भोदविभ्रमम् ॥ १०३ ॥
कर्केतनार्कमाणिक्यवज्रवैडूर्यकान्तिभिः ।
तस्य च्छन्नः करामर्शोद्वारदेशोऽध्यगम्यत ॥ १०४ ॥
नीलाश्मद्वारशाखासु श्रेणिरुत्पलकोमला ।
तत्र शाश्वतिकं दध्रे कदलीस्तम्भविभ्रमम् ॥ १०५ ॥
संध्याम्भोधिसनाभीनि तत्प्रदेशेष्वनेकशः ।
शिल्पिनः पद्मरूपाणि वितानानि वितेनिरे ॥ १०६ ॥
तस्मिन्मुक्तावचूलेषु स्थानस्थानावलम्बिषु ।
पेतुर्मधुव्रतव्राताः पुष्पस्तबकशङ्किनः ॥ १०७ ॥
तस्मिन्भान्ति स्म संक्रान्तकान्तप्रालम्बमौक्तिकाः ।
पुष्पोपहारहारिण्यः सदैव मणिभूमयः ॥ १०८ ॥
कुर्वतः सर्वतः स्वर्गिविमानश्रीविमाननम् ।
नृपस्तत्परितो मञ्चानुच्चैर्निरमापयत् ॥ १०९ ॥

विश्वकर्मापि निर्माणनैपुण्यमवलोकयन् ।
मन्ये तच्छिल्पिनामैच्छदन्तेवासित्वमात्मनः ॥ ११० ॥
नानारत्नमयं तेषामेकैकमपि पश्यतः ।
द्रुपदे स्वर्गलुण्टाकवासना कस्य नाभवत् ॥ १११ ॥
तानालोक्यात्मनः संपल्लोपाशङ्कां पिशाचकी(?) ।
भूमौ लुठन् रसत्युच्चैरद्यापि ध्रुवमर्णवः ॥ ११२ ॥
सुदुस्तरतपःक्लेशप्राप्तं(प्तान्) नूनमवेक्ष्य तान् ।
अनिन्द्यत गतानन्दैः सुरैः स्वर्वासवैशसम् ॥ ११३ ॥
स्तम्भमुत्तम्भयामास हैमं मध्येस्वयंवरम् ।
पञ्चालभूपतिर्जम्बूद्वीपान्तर्मेरुविभ्रमम् ॥ ११४ ॥
रेजुर्भ्रमन्ति चत्वारि वामं चत्वारि दक्षिणम् ।
रत्नचक्राणि नक्षत्रचक्राणीवास्य मूर्धनि ॥ ११५ ॥
भाति स्म रत्नपाञ्चाली मूर्ध्नि तेषामवाङ्मुखी ।
तद्भ्रमोग्रजवालोककौतुकेनेव निश्चला ॥ ११६ ॥
अधःस्तम्भस्य दम्भोलिसारैरिव विनिर्मितम् ।
राजासुश्चक्रमायातं देवताधिष्ठितं धनुः ॥ ११७ ॥
अथ मौहूर्तिकादिष्टे दृष्टे पूर्णशुभग्रहैः ।
उच्चस्थैश्चास्थिते लग्ने प्रीतिनिर्मग्नमानसः ॥ ११८ ॥
पञ्चालपृथिवीपालः सायमर्वाच्चि वासरे ।
प्रातराहूय तान्दूतान्प्राहिणोत्प्रतिपार्थिवम् ॥ ११९ ॥ (युग्मम्)
तदा रविरलंकर्तुमिव द्रुपदनन्दिनीम् ।
रत्नसारमुपादातुमाशु रत्नाकरेऽविशत् ॥ १२० ॥
वयं दवीयोवास्तव्याः स्वयंवरकुतूहलम् ।
न द्रक्ष्याम इतीवाशास्तमःश्यामास्यतां दधुः ॥ १२१ ॥
कला काप्यस्ति भूपानां द्रौपदीप्राप्तिकारणम् ।
इति ज्ञातुमना मन्ये कलानां निधिरुद्ययौ ॥ १२२ ॥

पाञ्चाली नयनौपम्यमहमेव लभे परम्।
इत्यवश्यमिदं हर्षादुन्मिमील महोत्पलम्॥ १२३॥
पाञ्चालीस्पृहयालूनां भूभुजामथ मन्मथः।
मुमोच मार्गणश्रेणिमीर्ष्ययेव समं हृदि॥ १२४॥
अङ्गेष्वनल्पसंकल्पसूतिसंतापशान्तये।
रचयांचक्रिरे केचिज्जाह्नवीमसरोरुहाम्॥ १२५॥
द्रौपदीवदनाम्भोजप्रतिस्पर्धितया स्फुटम्।
अभूत्केषांचिदानन्दन्निन्दुरप्यास्पदं रुषः॥ १२६॥
प्रेङ्खोलयद्भिरत्युष्णनिश्वासपवनोर्मिभिः।
शातितः शीतिमा कैश्चित्कदलीदलमारुतैः॥ १२७॥
भ्रातर्जानीहि जातेयमस्मदुत्सङ्गसङ्गिनी।
सुहृदं केचिदित्यूचुः कार्मुकाभ्यासकर्मठाः॥ १२८॥
अङ्गारीयति हारोऽयं हिमांशुस्तपनीयति।
तमस्तोमीयति ज्योत्स्ना स्वगुप्तीयति(?)पङ्कजम्॥ १२९॥
नाडिका यामकल्पाद्य यामोऽभूद्यामिनीसमः।
यामिनीवर्षदेश्या च धिक्कोयं विपरीतता॥ १३०॥
द्वीपान्तरेऽपि कस्याश्चित्स्वयंवरमहोत्सवम्।
रविरालोकयत्यद्य नाभ्युदेति किमन्यथा॥ १३१॥
इति द्रुपदकन्याङ्गसंगमोत्सवमिच्छताम्।
बभूव सर्वभूपानां कोटियामेव यामिनी॥ १३२॥
(चतुर्भिः कलापकम्)

अन्तर्विचिन्त्य पाण्डुस्तु दोर्दण्डानात्मजन्मनाम्।
अपास्तचिन्तासंतापः सुखी सुष्वाप निर्भरम्॥ १३३॥
कुरुवंशाङ्कुराणां तद्विलोक्य ललितं वपुः।
परं पाञ्चालभूपालः स्वं निनिन्द मुहुर्मुहुः॥ १३४॥
इत्थं पृथ्वीभुजां नानाविकल्पाचान्तचेतसाम्।
कृच्छ्रलब्धाल्पनिद्राणां विरराम विभावरी॥ १३५॥

दिगुद्भूतारुणोद्भेदा बभासे शातमन्यवी ।
सकाश्मीराङ्गरागेव पत्यौ भास्वत्युपेयुषि ॥ १३६ ॥
राजास्मि निर्वसुः प्रातर्लज्जिष्ये राजमण्डले ।
इत्यालोच्येव पीपूषद्युतिर्देशान्तरं ययौ ॥ १३७ ॥
मुक्ताकणभ्रमादुच्चैः पाञ्चालीहारहेतवे ।
उच्चितानीव केनापि नक्षत्राणि क्षणाद्ययुः ॥ १३८ ॥
कलङ्क्यपि ममोच्छेदकारीन्दुः किमु निर्मलः ।
कृष्णास्येन्दुर्विधातेति भियेव बिभिदे तमः ॥ १३९ ॥
संमुखं सर्वभूपालमनोभिरभिधावितैः ।
रविः करेष्विवाकृष्य पूर्वाद्रिमधिरोपितः ॥ १४० ॥
राजन्यमुखराजीव सरोराजीवकानने ।
तुल्यमुल्लासयन्भानुर्नभोङ्गणमगाहत ॥ १४१ ॥
अथ काम्यतमाकल्पकल्पनाल्पेतरश्रियः ।
मञ्चानारोढुमौत्सुक्याद्धावन्ति स्म धराभुजः ॥ १४२ ॥
मङ्गलैर्मङ्गलातोद्यैर्बन्दिकोलाहलैरपि ।
विहाय विकसच्चक्षुः शनैर्निद्रां सुखासिकाम् ॥ १४३ ॥
विधाय विधिवत्सर्वप्रातःकृत्यानि कृत्यवित् ।
प्रतिपाल्य मिलत्सैन्यसामन्तामात्यमण्डलम् ॥ १४४ ॥
औचित्यरचिताकल्पान्कल्पवृक्षाङ्कुरानिव ।
कुमारान्स्वान्पुरस्कृत्य नित्यदोर्दण्डमण्डनान् ॥ १४५ ॥
ययौ स्वयंवरं पाण्डुरखण्डमहिमोदयः ।
रम्यं च मञ्चमारोहत्काम्पिल्यपतिदर्शितम् ॥ १४६ ॥

(चतुर्भिः कलापकम् ।)

सिंहासने स नीलाश्ममयूखपरिवेषणि ।
स्वरक्षार्थमयःशालशालिनीव न्यविक्षत ॥ १४७ ॥

बद्धकायानिव न्यायानुत्साहानिव देहिनः।
वपुष्मन्तीव तेजांसि मूर्तान्कीर्तिचयानिव ॥ १४८ ॥
कुमारान्मारजैत्रांस्तान्पश्यतां काश्यपीभुजाम्।
राज्येऽप्यभवदाच्छेदशङ्कापङ्काविलं मनः ॥ १४९ ॥
साक्षादिव धनुर्वेदं वीरं रसमिवाङ्गिनम्।
ज्योतिर्विवर्तमुत्तीर्णमादिपुंस इवावनौ ॥ १५० ॥
तेषामपि विशेषेण विलोक्य कपिकेतनम्।
नात्मानमपि के नाम विसरन्ति स्म भूभुजः ॥ १५१ ॥

तनूरुहपरीवारस्तस्मिन् रेजे स राजके।
पाण्डुर्बद्धफलः कल्पशिखरीवावकेशिषु ॥ १५२ ॥
अथ स्वयंवरागारमानेतुं नित्ययौवनाम्।
साधु प्रसादयामासुः प्रीतिप्रह्वाः प्रसाधिकाः ॥ १५३ ॥
अलक्तकरसस्तस्याः पादयोर्निहितो बभौ।
जितैः पङ्केरुहैः शङ्के स्वकान्तिरुपदीकृता ॥ १५४ ॥
तस्याः स्वर्णाभमत्यच्छचन्दनच्छुरितं वपुः।
बिभर्ति साभ्रकच्छन्नप्रदीपकलिकोपमाम् ॥ १५५ ॥
तस्या बिम्बोष्ठयोर्व्यक्तमलक्तकरसच्छलात्।
आदधे रागसर्वस्वनिधानं कुसुमायुधः ॥ १५६ ॥
अरालनीलभ्रूवल्लिप्रतिबिम्बविडम्बिनी।
बभौ कपोलयोस्तस्याः कस्तूरीपत्रवल्लरी ॥ १५७ ॥
तस्याः शङ्के दृशौ पुष्पधन्वनः केलिदीर्घिके।
लावण्यजलजम्बालमञ्जुलं कज्जलं पुनः ॥ १५८ ॥
तस्याः स भासते भाले मृगनाभिललाटिका।
कृताक्रान्तिरिव क्रुद्धो विधुबुद्ध्या विधुंतुदः ॥ १५९ ॥
धम्मिल्लो मल्लिदामाङ्कस्तस्या मूर्धन्यधारयत्।
मुक्तवैरमिथःश्लिष्टशशिस्वर्भानुविभ्रमम् ॥ १६० ॥

असौ विशदकौशेयसंवीतवपुराबभौ ।
तपस्यासमये गङ्गावीचिश्लिष्टेव पार्वती ॥ १६१ ॥
तस्याश्चकाशे माणिक्यकिरीटकिरणोत्करः ।
उदेष्यत इवानङ्गतरणेररुणोदयः ॥ १६२ ॥
निर्मलः संपदे सद्यः श्रितानामिति नान्यथा (?) ।
द्विरुक्तिमीयतुस्तस्याः कुण्डले तेन गण्डयोः ॥ १६३ ॥
कर्णोत्तंसमणिव्याजादेत्य देवः स्वयं स्मरः ।
तस्याः कटाक्षविक्षेपनिदेशाकाङ्क्षया स्थितः ॥ १६४ ॥
जगज्जिगीषोः कामस्य तस्या वक्षःस्थलाश्रमे ।
तपस्यतोऽक्षमालेव भाति सैकावलिच्छलात् ॥ १६५ ॥
परितो रत्नकेयूरमरीचिपटलच्छलात् ।
रागोऽन्तर्मानसं तस्याः प्रविविक्षुरिवैक्ष्यत ॥ १६६ ॥
लक्ष्म्यादिललनाकीर्तिमावर्त्यैव विनिर्मिते ।
करयोः कङ्कणे मुक्तामये तस्या विरेजतुः ॥ १६७ ॥
तस्याश्चकाशे जघने रसनागुणनिस्वनः ।
तुमुलः कामसैन्यस्य निवासानिव गृह्णतः ॥ १६८ ॥
झङ्कारमुखरौ तस्याः पादयोर्मणिनूपुरौ ।
विभ्राजेते स्म सर्वाङ्गलक्ष्मीवैतालिकाविव ॥ १६९ ॥
इति प्रसाधिका साभूदतिमात्रमनोहरा ।
कामं रम्या हि वासन्ती वसन्तश्रीवतंसिता ॥ १७० ॥
अथ बन्धुपुरंध्रीणामुलूलुध्वनिबन्धुरे ।
स्फुरत्यम्भोधिगम्भीरे विश्वतस्तूर्यनिस्वने ॥ १७१ ॥
उन्मीलत्यभितो वैतालिककोलाहले मुहुः ।
वेत्रिणां बद्धतुमुले मूर्च्छत्युत्सारणाध्वनौ ॥ १७२ ॥
किङ्किणीक्वाणनिर्वाणपुष्पोच्चूलालिनिक्वणम् ।
तपनीयपताकान्तर्मूर्च्छन्मार्तण्डदीधिति ॥ १७३ ॥

विमानरत्नमारुह्य नरवाह्यं नृपात्मजा ।
व्योमाङ्कमिन्दुलेखेव स्वयंवरमवातरत् ॥ १७३ ॥
(चतुर्भिः कलापकम्

तां भवानीभ्रमान्नेत्रैरेकहेलानिपातिभिः ।
भूपाः सौभाग्यभाग्याय भेजुरिन्दीवरैरिव ॥ १७५ ॥
तस्मिञ्शिल्पाद्भुते विश्वशिल्पिनः कन्यकामये ।
दूत्यायेव मनः सर्वे प्राहिण्वन्नवनीभुजः ॥ १७६ ॥
तां पश्यन्तोऽतिनिर्बन्धात्सर्वेऽप्युर्वीभुजस्तदा ।
स्वनेत्रायापि तेऽकुप्यन्निमेषमधिकुर्वते ॥ १७७ ॥
तां दृशामुत्सवं ज्योत्स्नामेवमेवापि पश्यते ।
ईर्ष्यामासुर्मुहुः प्राणप्रियाय सुहृदेऽपि ते ॥ १७८ ॥
समस्तकरणस्तोमस्तैस्तदा निखिलैरपि ।
व्यापारं लोचनस्यैव कलयन्नभ्यलक्ष्यत ॥ १७९ ॥
तेषामनीक्षमाणस्य मृगाक्षीं तां शतक्रतोः ।
निन्दास्पदं तदा नेत्रसहस्रत(?)मप्यभूत् ॥ १८० ॥
प्रलोभनाय तच्चेतोमृगस्य स्वैरचारिणः ।
रोमहर्षमियादेते दधुर्दूर्वाङ्कुरोत्करान् ॥ १८१ ॥
जगन्नयनपीयूषनवकादम्बिनीमिमाम् ।
पश्यन्तश्चिन्तयामासुरन्तः सर्वेऽपि भूभुजः ॥ १८२ ॥
भुवनस्य य एवास्य निर्मातास्याः स एव न ।
तदीयशिल्पिसीमा हि स्थिता गौरीन्दिरादिषु ॥ १८३ ॥
यद्वा तस्यापि यः कश्चिदाचार्यः शिल्पकर्मणि ।
त्रिलोकीमण्डनं नूनमियं तेनैव निर्ममे ॥ १८४ ॥
मुखेन्दू रचयत्यस्या नित्यराकामयीं महीम् ।
जडप्रकृतिरेवायमुद्गच्छन्मृगलाञ्छनः ॥ १८५ ॥
चक्षुर्निमज्जदेतस्या लावण्यक्षीरसागरे ।
उरोन्तरीयमासाद्य निर्वृतिं लभते यदि ॥ १८६ ॥

इत्यादीन्कोटिशस्तर्कांस्तन्वन्त स्मेरितस्मरम् ।
विलोकयन्तः पाञ्चालीमचेष्टन्तेति भूभृतः ॥ १८७ ॥
तस्याः किमिह वास्तव्या लक्ष्मीरभ्येति तुल्यताम् ।
इतीवालोकयांचक्रे कश्चिल्लीलासरोरुहम् ॥ १८८ ॥
अन्यस्य करमारूढामप्याच्छेत्तुमलंतमाम् ।
इमामहमितीवांसं मुहुः कश्चिदवैक्षत ॥ १८९ ॥
निपतन्ति मयि स्वैरं कुतोऽमी स्मरमार्गणाः ।
इतीव पार्श्वतः कश्चित्पश्यति स्म मुहुर्मुहुः ॥ १९० ॥
कश्चिदैक्षिष्ट कस्तूरीतिलकं रत्नकङ्कणे ।
भालाक्षरलिपीस्तस्या लाभायेव न्यभालयत् ॥ १९१ ॥
राधावेधे तवैवास्मिन्मुखमीक्षामहे वयम् ।
इतीव भुजमस्पृक्षत्कोऽपि केयूरकैतवात् ॥ १९२ ॥
कश्चित्कुपितपुष्पेषुशरपातभयादिव ।
प्रावारं वाससा चक्रे सर्वाङ्गम(स्या)वगुण्ठनम् ॥ १९३ ॥
कश्चिन्नागरखण्डानि खण्डयन्दशनाङ्कुरैः ।
प्रकुप्यतः स्मरस्याग्रे क्षिपतीव मुखेऽङ्गुलिम् ॥ १९४ ॥
बहिर्विभाव्यमानापि योगिनीवेयमीक्ष्यते ।
कथमन्तरितीवान्यो हृदयं मुहुरैक्षत ॥ १९५ ॥
परिभ्रष्टमिव क्वापि निजमालोकयन्मनः ।
लिलेख कश्चिदानम्रपादाङ्गुष्ठेन पीठिकाम् ॥ १९६ ॥
इत्याविर्भूतभावेषु तेषु सर्वेषु राजसु ।
चिक्षेप क्षोणिभृत्कन्या स्वभावसरलां दृशम् ॥ १९७ ॥
पाण्डोः पुत्रांस्तु पञ्चापि विभाव्य मधुराकृतीन् ।
धृतिं बबन्ध तच्चक्षुः पणमुद्वीक्ष्य चाधृतिम् ॥ १९८ ॥
विमानादथ रम्भेव देवभूमीभृतस्तले ।
हेममूर्तेरधो राधास्तम्भस्येयमवातरत् ॥ १९९ ॥

तस्मिन्नूर्ध्वमधस्तिर्यक्संक्रान्तप्रतियातना ।
पाञ्चाली काममेकापि बभार बहुरूपताम् ॥ २०० ॥
ऊर्ध्वीकृत्य भुजं लोकतुमुलं प्रतिषिध्य च ।
धृष्टद्युम्नस्ततो वाचमुवाच द्रुपदात्मजः ॥ २०१ ॥
दोर्दण्डचण्डिमाक्रान्तजगतो जगतीभृतः ।
गिरमेतां शुभां कर्णे सर्वेऽप्याकर्णयन्तु मे ॥ २०२ ॥
साक्षीकृत्य वियत्यर्कसिद्धगन्धर्वखेचरान् ।
क्षितौ च ललनाबालगोपालप्रमुखं जनम् ॥ २०३ ॥
इदमसत्कुलोत्तंसं देवताशतसेवितम् ।
चापमारोपयन्कोऽपि राधावेधं विधास्यति ॥ २०४ ॥
भुवनाद्भुतसौभाग्यभागिनी भगिनी मम ।
शौण्डीर्यवेतनं तस्मै क्लृप्तोऽयं कल्पयिष्यते ॥ २०५ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्

अथाभ्युत्तिष्ठतो भूपान्कार्मुकारोपकर्मणि ।
प्रगल्भवाक्प्रतीहारी याज्ञसेन्यै व्यजिज्ञपत् ॥ २०६ ॥
भूपतिर्दमदन्तोऽयं रिपुदन्तिमदान्तकृत् ।
चापारोपार्थमुत्तस्थौ देवि त्वदभिलाषुकः ॥ २०७ ॥
श्रियो विहितविश्रान्तेर्यस्य दोर्दण्डमण्डपे ।
भाति वैडूर्यपर्यङ्क इव ज्याकर्णपद्धतिः ॥ २०८ ॥
संमुखीनकृतेनायमागच्छन्विनिवारितः ।
आसने पुनरप्राप्ततेजोहानिरुपाविशत् ॥ २०९ ॥
उत्तिष्ठत्येष वामाक्षि धरो नाम धराधवः ।
नवालवालं यत्कीर्तिवीरुधो मधुरापुरी ॥ २१० ॥
यच्छुद्धान्तवधूनेत्रकज्जलैर्जलकेलिषु ।
हृतैरिव बभूवेयं कालिन्दी कालिमास्पदम् ॥ २११ ॥
यमुनाया इवासत्तेः प्रकामश्यामलत्विषः ।
तन्वते तन्वि यत्रेत्रानन्दं वृन्दावनद्रुमाः ॥ २१२ ॥

उपत्यकावने यस्य क्रीडतः प्रेयसीजुषः ।
विलासवेश्मतां यान्ति गोवर्धनगिरेर्गुहाः ॥ २१३ ॥
किमेकपर्षदं राज्ञामवज्ञायोपहासिनीम् ।
अवतीर्यावनौ मञ्चं पुनरप्यधिरोहति ॥ २१४ ॥
विराटाधिपतिः सोऽयमासनादुच्चलन्निव ।
लक्ष्यते मृगशावाक्षि वीरलक्ष्मीस्वयंवरः ॥ २१५ ॥
काङ्क्षन्ती कीर्तिसंहर्षात् द्यामारोढुमिवोच्चकैः ।
देवि यस्यांसशैलाग्रमश्रान्तं श्रीरशिश्रियत् ॥ २१६ ॥
करसंपर्कमासाद्य यस्य सूते धनुर्लता ।
शरश्रेणीं च कीर्तिं च युगपद्वैरिदुःसहाम् ॥ २१७ ॥
भूपतिः किमियं भूमिमागत्य कियतीमपि ।
जातस्तम्भ इवाकस्मात्तस्थौ चित्र इवार्पितः ॥ २१८ ॥
असौ वैरिमनःशल्यं **शल्यो** नाम सुमध्यमे ।
उज्जिहीते जगन्नेत्रानन्दी नन्दिपुरेश्वरः ॥ २१९ ॥
आरोहति परां कोटिं गुणश्चापस्य चास्य च ।
परेभ्यः शरणायातानरातीनपि रक्षतः ॥ १२० ॥
यत्खड्गदण्डे निःश्वासपवनं पीडयत्यपि ।
स्फुरन्ति चित्रं शत्रूणां भाले घर्मोदबिन्दवः ॥ २२१ ॥
उल्लसद्दैवतज्योतिःपराहतविलोचनः ।
चापमप्येतदब्जाक्षि क्षमते नायमीक्षितुम् ॥ २२२ ॥
कुमारः **सहदेवो**ऽयं देवि देवसमाकृतिः ।
दूरादुपहसन्नेनं झगित्यासनमत्यजत् ॥ २२३ ॥
अस्ति दोर्विक्रमाक्रान्तत्रिखण्डक्षितिमण्डलः ।
जैत्रकीर्तिर्**जरासन्धो** राजा राजगृहेश्वरः ॥ २२४ ॥
आहुतीकृत्य भूदेवो यश्चक्रोदर्चिषि द्विषः ।
प्रतापं वर्धयामास यशश्चागमयद्दिवम् ॥ २२५ ॥

नमद्भूपालमालेषु राजेति लिपिमुल्बणाम्।
असूययेव लुम्पन्ति यस्य पादरजःकणाः॥ २२६॥
आस्थानीमास्थिते यस्मिन्निदेशैकाभिलाषिणः।
अश्रान्तमेव तिष्ठन्ति देवा अप्यौपजानुकाः॥ २२७॥
तस्मादसौ महातेजाः प्रदीप इव पावकात्।
अजायत जगन्नेत्रो जयन्त इव वासवात्॥ २२८॥
शुचिर्यद्विक्रमस्तालुवारीणि (?) रिपुयोषिताम्।
भालव्योमाङ्कमारोप्य वर्षत्यश्रुकणच्छलात्॥ २२९॥
आत्मनैकधुरीणेऽस्मिन्न्यस्तविश्वंभराभरः।
अपरां विषयग्रामचिन्तां वितनुते पिता॥ २३०॥
कोदण्डमिदमादाय कान्तिदायादचन्द्रिके।
पुनर्विमुञ्चत्यानम्य सोऽयमुत्फुल्लसत्रपः॥ २३१॥
कृशाङ्गि शिशुपालोऽयं चेदीनामधिदैवतम्।
बान्धवैरुपरुद्धोऽपि राधावेधाय धावति॥ २३२॥
खड्गेनाम्बुभृता सिक्ताः प्रतापग्रीष्मतापिते।
हृदये नोदगुः कस्य यस्य विक्रान्तिवीरुधः॥ २३३॥
शौण्डीर्याहंकृती कामं निर्वास्य चिरवासिनी।
तेनिरे येन वास्तव्या विद्विषां हृदये भियः॥ २३४॥
क्षणं बाणावलीर्वर्षन् जिहीर्षोः किल रुक्मिणीम्।
चक्रे यश्चक्रिणोऽप्यन्तःशङ्कापङ्काकुलं मनः॥ २३५॥
अरिकीर्तीः क्षिपंस्तारा पद्मोल्लासं दिशन् युधि।
प्राक्सन्ध्यां करिसिन्दूरैर्यस्य कालः करोत्यसिः॥ २३६॥
कार्मुकं नमयन्बाहुसारसर्वाभिसारतः।
अयमप्यवनीपालैः सस्मितैरवलोक्यते॥ २३७॥
देवि दर्पादनुस्थास्नुरपि मित्रोपरोधतः।
नृपः कर्णोऽयमभ्यर्णमभ्येति धनुषः शनैः॥ २३८॥

धनुर्वेदकृतं ज्ञानचक्षुरर्वागवस्थितम् ।
प्रयोगः पुनरेतस्य ततोऽपि पुरतोऽगमत् ॥ २३९ ॥
समरे येन निर्माय मण्डपं काण्डपङ्क्तिभिः ।
पाणौ चक्रे परासूनां द्विषां श्रीरपि रक्षिता ॥ २४० ॥
मार्गणाः संगरे यस्य पश्चान्मुञ्चन्ति कार्मुकम् ।
द्विषां प्राणास्तु तद्भेदभियेव पुरतो ययुः ॥ २४१ ॥
संयुगे यस्य पश्यद्भिरिष्वासाभ्यासलाघवम् ।
स्ववीरैः कृतकृत्यैव मन्यते निर्निमेषता ॥ २४२ ॥
दत्ते लक्ष्यमसौ प्राणानप्यस्य रिपवः पुनः ।
तत्कं स्तुम इतीवावाङ्मुखा यन्मार्गणा रणे ॥ २४३ ॥
अथास्यामिति जल्पाक्यामुन्मीलत्स्वेदमेदुरा ।
श्यामीभवन्मुखाम्भोजा पाञ्चालीदमचिन्तयत् ॥ २४४ ॥
सूतसूतिरिति ख्यातो जगत्येकधनुर्धरः ।
अस्मिंश्च रमते हन्त मनो मे न मनागपि ॥ २४५ ॥
रतिं त्वेतेऽङ्गजन्मानः पाण्डोस्ताण्डवयन्ति मे ।
विडम्बयितुमारब्धा तत्किं नामास्मि वेधसा ॥ २४६ ॥
मया बद्धोऽञ्जलिर्बाढमयं वः कुलदेवताः ।
रक्षणीयः पतिः पाण्डोरात्मजेभ्यो ममापरः ॥ २४७ ॥
इति पृथ्वीपतेः पुत्रीमन्तश्चिन्तां वितन्वतीम् ।
व्याजहार प्रतीहारी पुनः श्रोत्रामृतं वचः ॥ २४८ ॥
हेलया चापमारोप्य हठग्रहकुतूहली ।
राधावेधी न राधेयो जनन्या नामसाम्यतः ॥ २४९ ॥
परं त्वत्कुलदेवीनां प्रभावः प्रहतौजसः ।
नहि स्वयंवरक्षोभे कस्यापि प्रभविष्णुता ॥ २५० ॥
बलप्रद्युम्नसाम्बाद्यैः प्रवीरैः परिचारितः ।
अद्याप्यासीन एवास्ते कृष्णः केनापि हेतुना ॥ २५१ ॥

अन्धसा कंसरूपेण कीनाशं भोजयिष्यता।
चाणूराद्याः कृता येन तेऽफलाः फलिकापदे ॥ २५२ ॥
कंसः क्षेत्रेषु भास्वान्यत्प्रतापः पत्रवल्लरीः।
अशोषयत्तथा भूयः प्ररोहन्ति स्म नो यथा ॥ २५३ ॥
द्वैराज्यस्य द्विषन्कंचित्स्वदायादमवेक्षितुम्।
विवेश हृदि नो कस्य यद्भुजस्तम्भविक्रमः ॥ २५४ ॥
वैरिनारीदृशो यस्य ददतीवाश्रुकैतवात्।
प्रियस्यास्तमुपेतस्य विलासस्य जलाञ्जलिम् ॥ २५५ ॥
वक्षोऽङ्कितं द्विषद्दन्तिदन्ताघातकिणार्बुदैः।
यस्य श्रीराश्रयद्दुर्गमिवानेकाद्रिदुर्ग्रहम् ॥ २५६ ॥
असौ लोलेक्षणे सर्वकर्मीणभुजवैभवात्।
कर्मणीह कृतोत्साहान्सुतानपि निषेधति ॥ २५७ ॥
धृतराष्ट्राङ्गभूर्योधलक्षयोधी सुयोधनः।
स एष मातुर्गान्धार्या रोमाञ्चेन सहोत्थितः ॥ २५८ ॥
यस्यांसशैलमालम्ब्य घनपल्लवितश्रियम्।
कुरुवंशः परां कांचिदुत्तंसयति संपदम् ॥ २५९ ॥
आकृष्य प्रीतिलुण्टाकीः सुहृच्चेतोनिकेतनात्।
योऽसूत्रयद्भियः शत्रुमनःकाराकुटुम्बिनीः ॥ २६० ॥
केचित्तत्कालमानम्राः क्षणात्केऽपि पलायिताः।
नास्त्रं यस्याभ्यमित्र्यस्याप्यपश्यन्वैरिणो रणे ॥ २६१ ॥
त्राणाय शत्रुभिर्यस्य बृहत्कटकशालिनः।
उभयेऽपि निषेव्यन्ते महीयांसो महीभुजः ॥ २६२ ॥
दर्पादिष्वासमादातुं नम्रीभूतोऽपि भामिनी।
हेतोः कुतोऽप्यसौ कामं नमस्यति महाभुजः ॥ २६३ ॥
अन्येऽपि धृतराष्ट्रस्य सुता **दुःशासनादयः।**
दोर्वैभवावधिं वीक्ष्य निषीदन्ति विषादिनः ॥ २६४ ॥

एते तु भगदत्ताश्वत्थामभूरिश्रवःशलाः ।
जयद्रथमहासेनचारुदेष्णादयोऽपि च ॥ २६५ ॥
तथैव तस्थुर्दोःस्थाम निजमालोच्य चेतसि ।
सतामात्मज्ञता नाम महर्द्धिमहिमास्पदम् ॥ २६६ ॥ (युग्मम्)
प्रचेलुर्मञ्चतः पश्य देवि भ्रूसंज्ञया हरेः ।
विस्मयस्मेरराजन्यनेत्रनीराजिताननाः ॥ २६७ ॥
कटाक्षकोटिभिः प्रत्युद्याताः कस्याश्चिदादरात् ।
स्मरेषव इवोच्चण्डाः पाण्डोः पञ्चापि सूनवः ॥ २६८ ॥
देवि पञ्चभिरप्येतैः कुलं कुरुनरेशितुः ।
पाण्डवैर्मण्डयांचक्रे शरीरं करणैरिव ॥ २६९ ॥
रसो वीरश्च शान्तश्च व्योम्नीवार्कनिशाकरौ ।
तिष्ठतो यत्र किं नाम तस्याजातरिपोस्तु वै ॥ २७० ॥
भुजैर्युद्धेष्वरिस्तोमयमयोर्यमयोरपि ।
स्वकुरङ्गदृशां भर्तृसुभिक्षं निर्ममेतमाम् ॥ २७१ ॥
रिपुघ्नं युधि नामापि भीमफाल्गुनयोः पुनः ।
हरेर्वित्रासयत्येव प्रतिशब्दोऽपि दन्तिनः ॥ २७२ ॥
व्योम्नि त्रस्तसुरस्त्रैणे प्रहितैः कलितैः पुनः ।
युधि क्रीडति भीमोऽयं कुञ्जरैः कन्दुकैरिव ॥ २७३ ॥
अर्जुनस्य पुनर्बाणाः शत्रुप्राणापहारिणः ।
अभुक्ता अपि चापेन विविशुः कस्य नो हृदि ॥ २७४ ॥
शरैर्यस्यारिनारीणां लूनाः पत्रलतास्तथा ।
यथा सह व्यलीयन्त कटाक्षसुमनोलिहः ॥ २७५ ॥
इयमस्थादकल्पान्तस्थायिन्येषां तु भूरिति ।
मन्ये यन्मार्गणा लक्ष्यमादायापि श्रयन्ति ताम् ॥ २७६ ॥
यस्य बाणा रणे वक्षो मश्नन्ति प्रतिपन्थिनाम् ।
तच्छुद्धान्तवधूनां तु स्रंसन्ते हारवल्लयः ॥ २७७ ॥

केयमार्तविमुक्तीनामपि नः कर्मनिघ्नता।
इत्यादित्यमिव प्रष्टुं द्यां ययुर्यच्छरा रणे॥ २७८॥
धनुर्वेदोपनिषदं पश्यन् यत्रात्मनोऽधिकाम्।
गुरुर्द्रोणोऽपि नियतं यं गुरुं कर्तुमिच्छति॥ २७९॥
इत्यस्यां वेत्रधारिण्यां धात्रीशदुहितुः पुरः।
निगदन्त्यां मुदा प्राप चापसामीप्यमर्जुनः॥ २८०॥
कस्यापि विस्मयस्मेराः कस्याप्युत्प्रासपा(भा)सुराः।
क्रोधताम्राश्च कस्यापि दृशः पेतुः किरीटिनि॥ २८१॥
क्षणात्प्रदक्षिणीकृत्य प्रणिपत्य च कार्मुकम्।
ज्येष्ठबन्धोरथादेशादुच्चिक्षेप कपिध्वजः॥ २८२॥
साहंकारस्ततस्तारमुज्जगार वृकोदरः।
एतदत्यद्भुतं कर्म कुर्वाणे कपिकेतने॥ २८३॥
दोर्भृतो यस्य कस्यापि शिरःशूलमुदेष्यति।
गदेयमगदंकारा तस्य जागर्ति मामकी॥ २८४॥ (युग्मम्)
पार्थोऽप्यनमयच्चापं समं मानैर्महीभृताम्।
निनाय शिञ्जिनीकोटिमात्मना सह धन्विषु॥ २८५॥
तदानीमासदन्कान्तिं सुहृदां वदनेन्दवः।
तत्प्रणुन्न इव ध्वान्तो मुखमाशिश्रियद्द्विषाम्॥ २८६॥
अमुञ्चदङ्कुरान्कुन्ती मनस्यानन्दकन्दलान्।
गान्धारी हृदि तु स्वैरमप्रीतिविषवल्लरीम्॥ २८७॥
आसन्युधिष्ठिरादीनां प्रमोदविशदा दृशः।
तदा दुर्योधनादीनां पुनर्दोषकषायिता॥ २८८॥
अभूत्कर्मेदमेतावत्पुरो भवतु देवता।
इत्याशंसारसाक्रेजे द्रौपदी विशदां दृशम्॥ २८९॥
पाण्डुं च धृतराष्ट्रं च भीष्मं च गुरुरब्रवीत्।
अर्जुनस्य भुजौर्जित्यमितः पश्यत पश्यत॥ २९०॥

शनकैराकृषेर्वत्स चापमेतच्चिरंतनम् ।
सहिष्यते न ते सारमिति भीमेऽनुशासति ॥ २९१ ॥
आसनाद्रभसोत्तालवाचालवदनोदरे ।
पश्यति द्रुतमुत्थाय पृथिवीपालमण्डले ॥ २९२ ॥
कुतूहलान्मिलन्तीनां सिद्धगन्धर्वयोषिताम् ।
व्योम्नि चक्रैर्विमानान्तर्लक्षितैः शतचन्द्रिते ॥ २९३ ॥
सुहृद्वपुषि रोमाञ्चः प्रस्वेदो द्वेषिवर्ष्मणि ।
काण्डः कोदण्डदण्डे च संदधे सव्यसचिना ॥ २९४ ॥
(चतुर्भिः कुलकम्)

अथान्तस्तैलकुण्डस्य प्रतिबिम्बवतामधः ।
जवेन भ्राम्यतां तेषां चक्रकाणामरान्तरे ॥ २९५ ॥
लक्ष्यीकुर्वन्नमद्वक्त्रो राधाया वाममीक्षणम् ।
ऊर्ध्वीकृत्य दृशं पूर्वां वक्षोऽन्तम(र)परां नयन् ॥ २९६ ॥
कटाक्षैः सह कृष्णायाः कुन्त्याः प्रस्रवनिर्झरैः ।
पितुरानन्दबाष्पैश्च चकर्ष धनुरर्जुनः ॥ २९७ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)

तथाभूतः स भाति स्म हन्तुं देवानिवोद्यतः ।
दीनं च तन्मुखाम्भोजमनीक्षितुमना इव ॥ २९८ ॥
अदभ्रसंभ्रमैः कैश्चिदासनात्पतयालुभिः ।
स्थगयद्भिः श्रुती पाणिपल्लवाभ्यां च कैश्चन ॥ २९९ ॥
उद्बुद्धसाध्वसैः कैश्चित्परिभ्रष्टोत्तरीयकैः ।
अभिभूरिभयोद्भ्रान्तैर्वेपमानैश्च कैश्चन ॥ ३०० ॥
भिन्दानोऽद्रितटीस्तन्वन् शब्दाद्वैतमयं जगत् ।
फाल्गुनाकृष्टकोदण्डटंकारः श्रूयते स्म सः ॥ ३०१ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)

मन्ये तस्माद्धनुर्ध्वानात्त्रस्तैरश्वैर्विवस्वतः ।
एकचक्रो रथश्चक्रे मेरोरास्फाल्य सानुषु ॥ ३०२ ॥

भुजैः सह महीशानां मार्गणो गुणमत्यजत् ।
बिभेद मङ्क्षु लक्ष्यं च तदीयहृदयैः समम् ॥ ३०३ ॥
क्षणादूर्ध्वं शरः प्राप शरव्यं सव्यसाचिनः ।
लोकाग्रं पुनरासेदुर्भुजविस्फूर्तिकीर्तयः ॥ ३०४ ॥
पुष्पवर्षं मरुत्पर्षदुपरिष्टात्किरीटिनः ।
दिवोऽङ्कादमुचत्प्राप्तमानन्दमिव मूर्तिताम् ॥ ३०५ ॥
विलेसुर्दिवि गीर्वाणदुन्दुभिध्वनयोऽधिकम् ।
धनंजयधनुर्ध्वानप्रतिध्वानसनाभयः ॥ ३०६ ॥
मुदा लोकस्य सर्वस्यात्यु(प्यु)ल्ललास जयध्वनिः ।
सूत्रयन्मातृकां देवीं वर्णद्वयमयीमिव ॥ ३०७ ॥
आनन्दैकमयं संपन्मयं स्फीतयशोमयम् ।
तदा कुन्त्याश्च पाण्डोश्च बभूव निखिलं जगत् ॥ ३०८ ॥
साकाङ्क्षमथ पश्यन्ती दृशः कोणेन कोटिशः ।
सुतान्पञ्चापि पाञ्चाली पाण्डोरुद्दण्डविक्रमान् ॥ ३०९ ॥
रोमहर्षमिषान्नव्यस्मराङ्कुरकरम्बितम् ।
वपुर्लीलावनं भूम्ना सिञ्चन्ती स्वेदवारिभिः ॥ ३१० ॥
स्वैरमुज्जृम्भितस्तम्भा पृथुप्रथितवेपथुः ।
मदौत्सुक्यत्रपाहर्षसाध्वसस्फारचारिमा ॥ ३११ ॥
वरीतुकामा पञ्चापि लोकनिर्वादशङ्किता ।
दौवारिकीकराब्जाभ्यां कण्ठपीठे किरीटिनः ॥ ३१२ ॥
वरमालां निचिक्षेप सा तु दिव्यानुभावतः ।
लोकैः प्रत्येकमेकापि तेषां कण्ठेष्वदृश्यत ॥ ३१३ ॥
उच्चचार ततस्तारा व्योम्नि वागशरीरिणी ।
साधु साधु वृतं राजकन्यया मा स्म शङ्क्यताम् ॥ ३१४ ॥
चिन्ता चतुर्णामन्येषामनुरूपा स्नुषास्तु मे ।
इदानीमपयातेयमिति कुन्ती मुदं दधौ ॥ ३१५ ॥

किमेषामपि भाग्येन दत्तभूयिष्ठसौष्ठवः ।
कर्मेदमादधे जिष्णुरिति पाण्डुर्विसिष्मिये ॥ ३१६ ॥
परिवेत्ता भविष्यामि नाहमुद्वाहशालिनि ।
तपःसुते च भीमे चेत्यप्रीयत कपिध्वजः ॥ ३१७ ॥
पञ्चभ्यस्तनयामेकां नामीभ्यो दातुमुत्सहे ।
ददानो हि गमिष्यामि साधूनामुपहास्यताम् ॥ ३१८ ॥
वरमाला च पञ्चानामपि कण्ठे लुलोठ सा ।
दिव्यवाक् क्वेयमुत्तस्थौ तत्किं नाम भविष्यति ॥ ३१९ ॥
इति चिन्तातुरो यावदभूद्द्रुपदभूपतिः ।
चारणश्रमणः कश्चित्तावदागाद्दिवोऽध्वना ॥ ३२० ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)

दिशः काञ्चनकान्ताभिर्दिहानं देहकान्तिभिः ।
परमज्योतिषः प्रान्तं विवर्तमिव मूर्ततान् ॥ ३२१ ॥
तमभ्युदस्थुः पाञ्चालविष्वक्सेनादयो नृपाः ।
स्फुरदम्भोरुहारामपवमानमिवालिनः ॥ ३२२ ॥ (युग्मम्)
तमासयित्वा सर्वेऽपि रत्नसिंहासने मुनिम् ।
धात्रीलुठितमूर्धानः प्रणेमुः पृथिवीभुजः ॥ ३२३ ॥
अथावसरमासाद्य देशनान्ते मुनीश्वरम् ।
किं धवाः पञ्च पाञ्चाल्या इत्यपृच्छज्जनार्दनः ॥ ३२४ ॥
सोऽब्रवीदेतया पूर्वजन्मोपात्तनिदानया ।
वृताः पञ्च धवास्तद्वो कृतं मीमांसयानया ॥ ३२५ ॥
पुरा हि पुरि चम्पायां भूमिदेवास्त्रयोऽभवन् ।
सोमदेवसोमभूतिसोमदत्ताः सहोदराः ॥ ३२६ ॥
तेषामासन्क्रमात्तिस्रः प्रेमजन्मभुवः प्रियाः ।
नागश्रीरथ भूतश्रीर्यक्षश्रीश्चेति नामतः ॥ ३२७ ॥
मिथः स्निग्धतया तेषामियमासीद्व्यवस्थितिः ।
यत्पर्यायेण भोक्तव्यं सर्वैरेकस्य वेश्मनि ॥ ३२८ ॥

अथ क्रमात्समायाते भुक्तिवारकवासरे ।
नागश्रीराश्रितानेकरसां रसवतीं व्यधात् ॥ ३२९ ॥
कटुतुम्बीफलं तस्यामनेकद्रव्यसंस्कृतम् ।
अपाक्षीदियमज्ञासीत्पाकान्ते च कथंचन ॥ ३३० ॥
नानावस्तुव्ययोद्भूतकार्पण्येन न सात्यजत् ।
केवलं क्वचिदेकान्ते निधाय तदधारयत् ॥ ३३१ ॥
तदन्यैर्विविधैर्भोज्यैः स्वादुभिः पतिदेवरान् ।
भोजयामास सा प्रीता क्षणात्तेऽपि बहिर्ययुः ॥ ३३२ ॥
तदा **सुभूमिभागा**ख्ये पुरोद्याने महामनाः ।
धर्मघोषाभिधः सूरिर्ज्ञानवान्समवासरत् ॥ ३३३ ॥
तस्य **धर्मरुचिः** शिष्यो मासक्षमणपारणे ।
किरात्या इव कल्पद्रुर्गृहं **नागश्रियो** ययौ ॥ ३३४ ॥
वृथा मा भूदिदं तावद्भवेदेषोऽपि तोषितः ।
इत्यालोच्य तथा तस्मै तत्तुम्बीव्यञ्जनं ददे ॥ ३३५ ॥
अपूर्वमिति संचिन्त्य तद्गृहानुग्रहेच्छया ।
असौ वसतिमागत्य गुरूणां तददर्शयत् ॥ ३३६ ॥
तेऽपि तद्गन्धमाघ्राय वात्सल्यादिदमूचिरे ।
यदीदं भोक्ष्यसे वत्स सद्यो मृत्युमवाप्स्यसि ॥ ३३७ ॥
विशुद्धे स्थण्डिले मङ्क्षु तत्परिष्ठापय क्वचित् ।
इत्यादेशाद्गुरोः सोऽपि जगाम नगराद्बहिः ॥ ३३८ ॥
बिन्दौ निपतिते तस्य कथंचित्तत्र पात्रतः ।
सक्ताः स मुनिरद्राक्षीन्म्रियमाणाः पिपीलिकाः ॥ ३३९ ॥
दध्यौ च बद्धसंवेगो बिन्दुरप्यस्य यद्यसौ ।
प्राणिनामियतां हन्ता तत्सर्वं किं करिष्यति ॥ ३४० ॥
वरमेकस्य मे मृत्युः कोटिशो न तु देहिनाम् ।
इत्यालोच्य सरोमाञ्चस्तदसौ बुभुजे स्वयम् ॥ ३४१ ॥

सिद्धप्रत्यक्षमालोच्य समाधिमधुरं मनः ।
दधत्सर्वार्थसिद्धेऽगान्मुनिः प्राणान्विहाय सः ॥ ३४२ ॥
बहिर्धर्मरुचेः कस्माद्विलम्ब इति वेदितुम् ।
गुरुः श्रीधर्मघोषोऽथ निदिदेश परान्मुनीन् ॥ ३४३ ॥
तं परासुं बहिर्वीक्ष्य तद्रजोहरणादिकम् ।
आदाय गुरुपादानां तेऽपि सर्वं न्यवेदयन् ॥ ३४४ ॥
विज्ञायातीन्द्रियज्ञानोपयोगेन यथास्थितम् ।
सर्वं मुनीनां नागश्रीवृत्तान्तं तेऽप्यचीकथन् ॥ ३४५ ॥
ज्ञात्वा कथंचिल्लोकानां वाक्परम्परया जनाः ।
सोमदेवादिविप्राणां तस्या दुश्चेष्टितं जगुः ॥ ३४६ ॥
काममाक्रुश्य विप्रास्ते तां गृहान्निरवासयन् ।
लोकैर्धिक्क्रियमाणा च सापि बभ्राम सर्वतः ॥ ३४७ ॥
कासश्वासजरोत्कम्पकुष्ठाद्यैः क्रान्तविग्रहा ।
रोगैः षोडशभिर्लेभे सात्रैव नरकव्यथाम् ॥ ३४८ ॥
क्षुत्पिपासार्दिता लोकैर्निन्द्यमाना पदे पदे ।
दुःखं भ्रमन्ती सा मृत्वा षष्ठं नरकमासदत् ॥ ३४९ ॥
तस्मादुत्पद्य मीनेषु सप्तमं नरकं ययौ ।
पुनर्मीनत्वमासाद्य तस्मिन्नेव जगाम सा ॥ ३५० ॥
द्विर्द्विरेवं सिषेवेऽसौ नरकान्सकलानपि ।
पृथ्वीकायादिषूत्पेदे तदुद्धृत्ता च भूरिशः ॥ ३५१ ॥
चम्पायामथ सा कर्मलाघवात्सुकुमारिका ।
सुता सागरदत्तस्य सुभद्राकुक्षिभूरभूत् ॥ ३५२ ॥
जिनदत्तात्मजस्तत्र भद्राजश्चास्ति सागरः ।
वेश्मस्थां तत्पितान्येद्युर्ददर्श सुकुमारिकाम् ॥ ३५३ ॥
तनयस्य मदीयस्य योग्येयमिति चिन्तयन् ।
सह बन्धुभिरभ्येत्य पितरं तामयाचत ॥ ३५४ ॥

सोऽप्यूचेऽतिप्रिया मेऽसौ न भवाम्यनया विना।
ममास्तु गृहजामाता **सागर**स्तत्तवात्मजः॥ ३५५॥
सुतमालोचयामीति **जिनदत्तो**ऽगमद्गृहम्।
सागरस्य तदाख्यच्च मौनमालम्ब्य स स्थितः॥ ३५६॥
अनिषिद्धं ह्यनुमतमिति न्यायेन तत्पिता।
मेने **सागरदत्ताय** गृहजामातरं सुतम्॥ ३५७॥
आश्चर्यकृत्तयोर्जज्ञे पाणिग्रहमहोत्सवः।
नक्तं शिश्रियतुस्तौ च पल्यङ्कं वासवेश्मनि॥ ३५८॥
पूर्वकर्मवशात्तस्याः स्पर्शमङ्गारसोदरम्।
आसाद्य **सागर**स्तस्थौ क्षणं तत्र कथंचन॥ ३५९॥
तस्यां सुखप्रसुप्तायां स प्रणम्य गृहं ययौ।
निद्रात्ययेऽरुदत्कान्तमपश्यन्ती च सा भृशम्॥ ३६०॥
अथादिष्टा तयोर्दन्तशौचहेतोः **सुभद्रया**।
प्रातरैक्षिष्ट तां चेटी रुदन्तीं वल्लभोज्झिताम्॥ ३६१॥
सा गत्वाख्यत्**सुभद्रायै** सापि स्वप्रेयसे क्षणात्।
पितुरेषोऽपि जामातुरुपालम्भं ददौ स्वयम्॥ ३६२॥
सोऽप्याह तनयं वत्स न युक्तं विदधे त्वया।
गच्छाधुनापि तत्तत्र मान्यथा मद्वचः कृथाः॥ ३६३॥
सागरेऽप्यूचिवानग्नौ वरं झम्पां तनोम्यहम्।
न पुनस्तात गन्तास्मि वेश्म तस्याः कदाचन॥ ३६४॥
इदं **सागरदत्तो**ऽपि तत्कुड्यान्तरितोऽशृणोत्।
जगाद च गृहं गत्वा निराशः **सुकुमारिकाम्**॥ ३६५॥
कथंचित्सर्वथा वत्से विरक्तः सागरस्त्वयि।
तन्मा खिद्यस्व कोऽप्यन्यः पतिस्तव विधास्यते॥ ३६६॥
कौपीनाम्बरमात्रैककर्परं मक्षिकावृतम्।
भिक्षुकं कंचिदद्राक्षीत्स गवाक्षस्थितोऽन्यदा॥ ३६७॥

आहूय तेन सोऽम्भोभिः स्नापयित्वा सुगन्धिभिः ।
विलिप्य चन्दनैर्दिव्यवासांसि परिधाप्य च ॥ ३६८ ॥
ऊचे तुभ्यं मया दत्ता पुत्रीयं सुकुमारिका ।
मदीयां विलसन् लक्ष्मीं सुखमास्व सहानया ॥३६९॥(युग्मम्)
इत्युक्तः सोऽविशद्वासवेश्म साकं तया निशि ।
मेने च तद्वपुःश्लेषमग्निप्लोषमिवात्मनः ॥ ३७० ॥
सहसोत्थाय वेषं स्वमादाय स पलायितः ।
तथैव रुदतीं तां च विलोक्य जनकोऽब्रवीत् ॥ ३७१ ॥
सोऽयं प्राक्कर्मणां वत्से विपाकोऽन्यत्र कारणम् ।
तदास्व ददती दानं शान्तात्मा मम वेश्मनि ॥ ३७२ ॥
तथैव कुर्वती तस्थौ सा धर्मैकपरायणा ।
प्रापुस्तद्गेहमन्येद्युः साध्व्यो गोपालिका इति ॥ ३७३ ॥
शुद्धैरशनपानाद्यैः सा भक्त्या प्रतिलाभ्य च ।
तन्मुखाद्धर्ममाकर्ण्य विरक्ता व्रतमग्रहीत् ॥ ३७४ ॥
तपोऽथ कुर्वती नित्यं तुर्यषाष्ठाष्टमादिकम् ।
आर्यिकाभिः सहैताभिर्विहारमकरोदियम् ॥ ३७५ ॥
आर्यास्ताः सा कदाप्यूचे तनोम्यातापनामहम् ।
सुभूमिभागोद्यानस्था दत्तदृष्टिर्विवस्वति ॥ ३७६ ॥
सा प्रत्यभिदधे ताभिरिति ह स्मागमोक्तयः ।
आतापना न साध्वीनां कल्पते वसतेर्बहिः ॥ ३७७ ॥
अनाकर्ण्य च तद्वाचं वने तस्मिन्नुपेत्य सा ।
यावदारभते क्षिप्तचक्षुरातापनां रवौ ॥ ३७८ ॥
तावदुत्सङ्गमेकस्य श्रयन्तीमपरस्य तु ।
अङ्के न्यस्ताङ्घ्रिमन्येन बध्यमानावतंसकाम् ॥ ३७९ ॥
परेणावधूतच्छत्त्रां वीजितामितरेण च ।
गणिकामागतां तत्र देवदत्तां ददर्श सा ॥ ३८० ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)

तां वीक्ष्यापूर्णभोगेच्छा निदानमिति साकरोत्।
भवेयं तपसानेन पञ्चप्रेयस्यसाविव ॥ ३८१ ॥
तन्वती देहशौचाद्यमभ्युक्षन्ती क्षणे क्षणे।
वार्यमाणेयमार्याभिर्मनसीदमधारयत् ॥ ३८२ ॥
पुरा बहुमताभूवमार्यिकाणामगारिणी।
तिरस्कुर्वन्ति मामेता भिक्षुकीमधुना पुनः ॥ ३८३ ॥
इत्यालोच्य विनिर्गत्य विभिन्नवसतिः स्थिता।
व्रतं सा पालयामास चिरं स्वच्छन्दवर्तिनी ॥ ३८४ ॥
मासान्संलेखनामष्टौ कृत्वानालोच्य संस्थिता।
नवपल्योपमायुष्का सौधर्मे देव्यभूदियम् ॥ ३८५ ॥
च्युताभवच्च कृष्णेयं प्राचीनाच्च निदानतः।
भर्तारो जज्ञिरे मुख्याः पञ्चैते कोऽत्र विस्मयः ॥ ३८६ ॥
इत्येतां गिरमुद्दीर्य जगाम नभसा मुनिः।
कुर्वते चिरमेकत्रावस्थितिं नहि तादृशाः ॥ ३८७ ॥
पाण्डवानां वधूलाभे दधुः स्वजनभूभृतः।
विकाससुदये भानोररविन्दाङ्कुरा इव ॥ ३८८ ॥
अथ वैवाहिकं कर्म प्रारभेते स तत्क्षणात्।
पाण्डुः पाञ्चालभूपश्च लक्ष्मीसंभारभासुरम् ॥ ३८९ ॥
प्रमोदोत्फुल्लनेत्राभिः सौधमानीय सादरम्।
पाञ्चाली कुलवृद्धाभिः स्नानपीठे न्यवेश्यत ॥ ३९० ॥
उद्गिरन्ती बहिःस्नेहं पाण्डुपुत्रेष्विवान्तरम्।
कृष्णा सुगन्धिभिस्तैलैः कृताभ्यङ्गा स्म भासते ॥ ३९१ ॥
तस्याः पिष्टातकक्षोदक्षरदुद्वर्तनीमिपात्।
विक्षिप्तं यौवनेनाङ्गान्खण्डयित्वैव शैशवम् ॥ ३९२ ॥
रतेरिव निधानानि श्रीखण्डतिलकान्नव।
तस्याः सहर्षमङ्गेषु चक्रिरे कुलयोषितः ॥ ३९३ ॥

नवीनयौवनावासहेतोरिव तदङ्कके ।
तर्कुसूत्रमिषात्सूत्रं स्वगोत्राविधवा दधुः ॥ ३९४ ॥
जृम्भते स्म भृशं विश्वश्रोत्रपीयूषवर्षिणः ।
कुललीलावतीवर्गमङ्गलध्वनयस्तदा ॥ ३९५ ॥
चिक्षिपुः कुलवामाक्ष्यो द्रौपदीमिति वर्णके ।
तथैव तस्याः सानन्दमुद्वर्णकमपि व्यधुः ॥ ३९६ ॥
अथान्तःक्षिप्तकर्पूरकस्तूरीकुङ्कुमैरिव ।
वारिभिः स्नपयांचक्रुः कवोष्णैर्नित्ययौवनाम् ॥ ३९७ ॥
मार्जितं गन्धकाषाय्यात्पाञ्चाल्याः शुशुभे वपुः ।
नवमाणिक्यपाञ्चाल्या इव तत्कालसंस्कृतम् ॥ ३९८ ॥
आचार इति तास्तैस्तैर्भूषणैस्तामभूषयन् ।
नहि प्रकृतिरम्याणामाहार्यैः काप्यलंकृतिः ॥ ३९९ ॥
लावण्यवारिधाराभिर्वर्षन्तीव दशामिषात् ।
पारिनेत्रदुकूलानि सा तदा पर्यधाप्यत ॥ ४०० ॥
उत्पाद्य योषितो हर्षादिमां मातृगृहेऽनयन् ।
आसयंश्च सरस्मेरलोचनां काञ्चनासने ॥ ४०१ ॥
पाण्डवा अपि निर्वृत्तवर्णकोद्वर्णकक्रियाः ।
निर्माय मङ्गलस्नानमामुक्तोचितभूषणाः ॥ ४०२ ॥
औपवाह्यानथारुह्य वारणेन्द्रान्पृथक्पृथक् ।
समं पञ्चापि **पाञ्चालीं** परिणेतुं प्रतस्थिरे ॥ ४०३ ॥ (युग्मम्)
मौलिनीलमणिज्योतिर्भानुज्योतिःपराहतम् ।
मूर्ध्नीव पिण्डितं तेषां मायूरच्छत्रमाबभौ ॥ ४०४ ॥
रेणुर्मङ्गलतूर्याणि पुरस्तेषामनेकशः ।
तारैराकारयन्तीव दिशामीशान्प्रतिस्वनैः ॥ ४०५ ॥
पश्चादुच्चैरुरद्रीन्द्रकन्दरादारणोल्बणाः ।
शात्रवावस्थितिक्रोधादिव निस्वाननिस्वनाः ॥ ४०६ ॥

सर्वंकषेषु तेजस्वितेजसा पाण्डुसूनुषु ।
पतन्ति नित्यमेतस्य जगत्यां किममी कराः ॥ ४०७ ॥

मिलत्स्वजनभूपालतुरङ्गमखुरोद्धतः ।
इतीव स्थगयामास पांशुरंशुमतो वपुः ॥ ४०८ ॥ (युग्मम्)

अध्यासितुं मदस्रो(स्रो)तो भूषा कुसुमदाम च ।
सामन्तसामजेन्द्राणां द्विरेफाः समशेरत ॥ ४०९ ॥

स्वजनोर्वीपतिश्वेतच्छत्रैश्छन्नं नभो बभौ ।
विवाहमीक्षितुं सर्वराकेन्दुभिरिवागतैः ॥ ४१० ॥

ध्वजैर्विरेजे वेल्लद्भिरनुकूलेन वायुना ।
द्रौपदीकौतुकागारवर्तनीदेशकैरिव ॥ ४११ ॥

नारीमङ्गलसंगीतश्रवणप्रवणाश्चिरम् ।
सादिनं खेदयामासुस्ते पतङ्गतुरङ्गमाः ॥ ४१२ ॥

तदा कुन्ती च माद्री च गान्धारीप्रमुखा अपि ।
शृङ्गारैरङ्कुतैः प्रापुर्दिव्यानामप्यवेक्ष्यताम् ॥ ४१३ ॥

श्रुतीर्मत्सरिणां तूर्यैः स्फोटयद्भिः स्फुटारवैः ।
आलोकनाय लोकं च विकर्षद्भिरितस्ततः ॥ ४१४ ॥

सर्वतः स्तूयमानैश्च बन्दिभिर्भुजवैभवम् ।
अथ क्रमात्समाजग्मुर्मण्डपद्वारि पाण्डवाः ॥ ४१५ ॥ (युग्मम्)

कृतं प्रतीक्ष्य श्वश्रूभिरवतारणमङ्गलम् ।
मातृगेहमुपाजग्मुस्तथा तिग्मांशुतेजसः ॥ ४१६ ॥

पाञ्चाल्या दक्षिणः पाणिस्तदीयैर्दक्षिणैः करैः ।
तत्र संगमयांचक्रे वेधसेव पुरोधसा ॥ ४१७ ॥

वृद्धावचोभिः पाञ्चाली त्रपातरलितां दृशम् ।
कथंचिन्मिश्रयामास दृशा(ग्भिः) पाण्डुतनूरुहाम् ॥ ४१८ ॥

ततो दधति पञ्चाङ्गमङ्गाङ्गाणीव मूर्तताम् ।
साक्षाल्लक्ष्म्येव काम्पिल्यनाथनन्दनयान्विताः ॥ ४१९ ॥

वैवाहिकी ऋचोऽधीत्य हुतं हव्यैर्द्विजन्मना ।
दक्षाः प्रदक्षिणीचक्रुस्ते वेद्यां जातवेदसम् ॥ ४२० ॥ (युग्मम्)
द्रुपदोऽप्युपदीचक्रे पाणिमोचनपर्वणि ।
पाण्डवानां विना दारान्गृहसर्वस्वमात्मनः ॥ ४२१ ॥
पिकीपञ्चमनिर्ह्रादकलमङ्गलगीतयः ।
दुन्दुभिध्वनिभिस्तारैराहूतपुरयोषितः ॥ ४२२ ॥
राजलक्ष्मीमिवाध्यक्षामादाय द्रुपदात्मजाम् ।
पाण्डवा रथमारुह्य निजावासमुपागमन् ॥ ४२३ ॥
कृष्णादिभिर्नृपैरासैः सदारैः स्वात्मजन्मभिः ।
अनुद्रुतः प्रतस्थेऽथ पाण्डुर्निजपुरं प्रति ॥ ४२४ ॥
अनुगच्छन्तमाक्रम्य कियतीमपि मेदिनीम् ।
बलान्निवर्तयामास पाण्डुर्द्रुपदभूपतिम् ॥ ४२५ ॥
अथ प्रत्यालयोन्मीलन्नीलवन्दनमालिकम् ।
सर्वराजपथोत्क्षिप्तपताकापीतदुष्करम् ॥ ४२६ ॥
स्थानस्थानोल्लसन्मञ्चविमानितविमानकम् ।
ककुप्कुक्षिंभरिक्षुभ्यन्नादकम्पितमानकम् ॥ ४२७ ॥
प्रेक्षाकौतूहलाहूतनारीनयनपङ्क्तिभिः ।
नवेन्दीवरकेदारकरम्बितमिवाभितः ॥ ४२८ ॥
अनुयातः सहायातस्वजनोर्वीशमण्डलैः ।
तैः सदारैः कुमारैश्च पाण्डुः स्वपुरमाविशत् ॥ ४२९ ॥
(चतुर्भिः कलापकम् ।)
विहाय कृष्णं सत्कृत्य हास्तिकाश्वीयकाञ्चनैः ।
विससर्ज स्वदेशेभ्यः सर्वं राजाथ राजकम् ॥ ४३० ॥
लीलाशैलोच्चयोद्यानकेलिवापीषु पाण्डवाः ।
दिनान्यतीयुः क्रीडन्तः समं कृष्णेन यामवत् ॥ ४३१ ॥
अथालोच्यायतिं स्नेहात्कृष्णं शुभफलोदयाम् ।
समाहूय रहः किंचिद्यावद्वदति पाण्डवान् ॥ ४३२ ॥

तावद्व्योम्ना महःपुञ्जधौतदिक्कुञ्जकालिमा ।
आययौ नेत्रपीयूषनीरदो नारदो मुनिः ॥ ४३३ ॥
प्रीतान्तःकरणः काममभ्युत्थानासनादिभिः ।
पाण्डवेभ्योऽनुशिष्टिं स विततार हरेर्गिरा ॥ ४३४ ॥
आकर्ण्य कर्णपीयूषं युष्मदुद्वाहमङ्गलम् ।
प्राप्तोऽस्मि परमब्रह्मलयादप्यधिकां मुदम् ॥ ४३५ ॥
वत्साः किंत्वेकजानित्वं किंचिदन्तर्दुनोति वः ।
वैरवारिधरोल्लासप्रावृषः खलु योषितः ॥ ४३६ ॥
आरूढस्य परां प्रौढिं बन्धुस्नेहमहीरुहः ।
हन्त दावानलज्वालामाहुर्मृगविलोचनाम् ॥ ४३७ ॥
स्रोतस्विनीप्रवाहाणामिव बान्धवचेतसाम् ।
द्वैधीभावकरी शैलतटीव तरलेक्षणा ॥ ४३८ ॥
वत्साः कुटुम्बसंहारकारणं हरिणेक्षणाः ।
यथा समभवत्पूर्वमाकर्णयत तां कथाम् ॥ ४३९ ॥
अस्ति रत्नपुरं नाम पुरं भरतभूषणम् ।
न यत्रार्थिजनाभावात्कोऽपि त्यागीति विश्रुतः ॥ ४४० ॥
तत्र श्रीषेण इत्यासीद्दासीभूतरिपुर्नृपः ।
न्यायविक्रमयोर्येन धर्मः संधिकरः कृतः ॥ ४४१ ॥
तस्याभिनन्दितेत्याद्या द्वितीया शिखिनन्दिता ।
प्रिये बभूवतुः प्रीतिरती इव मनोभुवः ॥ ४४२ ॥
सतीललाम सूते स्म नन्दनावभिनन्दिता ।
जगदुद्द्योतनौ प्राची सूर्याचन्द्रमसाविव ॥ ४४३ ॥
इन्दुषेण इतीन्दुश्रीराद्योऽभून्नयनोत्सवः ।
सरलीलालताकन्दो बिन्दुषेणस्ततोऽपरः ॥ ४४४ ॥
कुमारयोस्तयोः शङ्के शास्त्रस्पर्धानुबन्धतः ।
शस्त्रमप्यभवत्सर्वजगतो मात्रयाधिकम् ॥ ४४५ ॥

क्रमान्मदसरस्तीरसान्द्रदुर्विनयद्रुमम् ।
तौ स्मरानेकपक्रीडावनं यौवनमीयतुः ॥ ४४६ ॥

गुरुस्ताभ्यां गुणारामराजिनी राजकन्यकाः ।
अनेकरसपीयूषवाहिनीरुदवाहयत् ॥ ४४७ ॥

तस्मिन्नेव पुरे सर्वकलानां पारदृश्वरी ।
गणिकानङ्गसेनेति गुणानां जन्मभूरभूत् ॥ ४४८ ॥

तस्यां लावण्यपीयूषसरस्यां रागिणां दृशः ।
मज्जन्त्यः प्राप्य वक्षोजकुम्भौ प्रीतिं ययुः पराम् ॥ ४४९ ॥

यूनां तदीयवैदग्ध्यवागुरापतितं मनः ।
स्वच्छन्दमदनव्याधविद्धं न पदमप्यगात् ॥ ४५० ॥

द्वावप्युर्वीपतेः पुत्रौ तस्यामासक्तमानसौ ।
तौ मिथः कलहायेतां करिण्यां करिणाविव ॥ ४५१ ॥

कुर्वाणौ कलहं नित्यमत्यन्तोत्त्रासितत्रपौ ।
खेदादन्येद्युराहूय तौ महीपतिरन्वशात् ॥ ४५२ ॥

वत्सौ किमिदमारब्धं मलीमसकुलोचितम् ।
कलहायेत नान्योऽपि वेश्यार्थे किमु बान्धवौ ॥ ४५३ ॥

स्वल्पाप्युज्जृम्भते यासु न प्रेमसलिलार्द्रता ।
सुखशाखिप्ररोहस्तु कस्तास्वद्रिशिलास्विव ॥ ४५४ ॥

विलोकन्तेऽन्यमन्यस्य कण्ठाश्लेषं वितन्वते ।
चित्ते दधति याश्चान्यं तासु वेश्यासु का रतिः ॥ ४५५ ॥

यासां काप्यार्द्रता तावद्यावद्दानाम्बुवृष्टयः ।
वेश्यासु मरुदेश्यासु तासु रज्येत कः सुधीः ॥ ४५६ ॥

निर्धनत्वादिपुष्पस्य नरकादिफलस्य च ।
मूलं वेश्यैव जानीत महाव्यसनशाखिनः ॥ ४५७ ॥

नित्यमित्यादिभिर्वाक्यैर्भूभृता बोधितावपि ।
तौ नितान्तमयुध्येतामत्यन्तोत्सिक्तमत्सरौ ॥ ४५८ ॥

तयोः संरब्धयोरेवं द्रष्टुं मृत्युमनीश्वरः ।
विषमं विषमासाद्य परलोकं ययौ नृपः ॥ ४५९ ॥
पत्युर्विपत्तिशोकेन विक्लवे ते अपि द्रुतम् ।
विपेदाते तथैवाभिनन्दिताशिखिनन्दिते ॥ ४६० ॥
बद्धानुरागावत्यन्तं तस्यां तदपि निस्त्रपौ ।
मिथः क्रोधोद्धतौ युद्ध्वा मृत्युं तावप्यवापतुः ॥ ४६१ ॥
इत्थं कुटुम्बसंहारः स्त्रीनिमित्तोऽभवत्पुरा ।
अनर्थबीजं राजीवचक्षुषो हि प्रचक्षते ॥ ४६२ ॥
वत्सास्तद्वो रिरंसूनामेकामेव मृगीदृशम् ।
क्षेमं न खलु पश्यामि तत एवागतोऽस्म्यहम् ॥ ४६३ ॥
तत्सर्वैरपि युष्माभिरात्मनः शिवतातिभिः ।
अनेन समयेनैव वर्तितव्यमहर्दिवम् ॥ ४६४ ॥
यदा युष्माकमेकस्य द्रौपदी वासवेश्मनि ।
कार्यतोऽपि तदान्येन न गन्तव्यं कथंचन ॥ ४६५ ॥
कथंचिदथ यः कोऽपि भिनत्ति समयं यदि ।
वनवासाय गन्तव्यं तेन द्वादशवत्सरीम् ॥ ४६६ ॥
मुनेर्गिरमिमां काममायतिक्षेमकारिणीम् ।
अनुमेने मुकुन्दोऽपि कौन्तेयानां हितेच्छया ॥ ४६७ ॥
तां वाचमुररीचक्रुर्वाचंयमपतेर्मुदा ।
पाण्डवा अपि को नाम नात्मनीनाय धावति ॥ ४६८ ॥
मुनीन्द्रोऽपि यथार्थाभिराशीर्भिरभिनन्द्य तान् ।
विकस्वरमनाः स्वैरमुत्पपात विहायसा ॥ ४६९ ॥
कामं हृष्यन्हृषीकेशोऽप्युपचारैरनेकशः ।
पाण्डुं पाण्डुतनूजानप्यापृच्छ्य द्वारकां ययौ ॥ ४७० ॥
ति समयनिरुद्धकामचाराः प्रणयप्रह्वधियः परस्परेण ।
सहविहितसमस्तकेलिरम्यं गमयन्ति स्म दिनानि पाण्डवेयाः ॥ ४७१ ॥

इति मलधारिश्रीदेवप्रभसूरिरचिते पाण्डवचरिते महाकाव्ये द्रौपदीस्वयंवरवर्णनो नाम चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

पञ्चमः सर्गः ।

अथानुजग्मुषां तेषामन्वहं समयं मुनेः ।
परस्परमभूत्प्रीतिरखण्डा पाण्डुजन्मनाम् ॥ १ ॥
मनोभिः पञ्चभिस्तेषां कृतमेकं महन्मनः ।
तेनैव नियतं ख्याता महामनस इत्यमी ॥ २ ॥
अवश्यमेक एवात्मा तासु मूर्तिषु पञ्चसु ।
न खल्वेकैव पत्नी स्याद्भूयसां पतिदेवता ॥ ३ ॥
अविशेषकृतोपास्तिः शशिलेखेव शूलिनाम्(नः) ।
निष्कलङ्केव पाञ्चाली तेषामासीदतिप्रिया ॥ ४ ॥
पतिव्रता न गङ्गापि हरादम्भोधिमीयुषी ।
श्रयन्ती हन्त पञ्चापि द्रौपदी तु पतिव्रता ॥ ५ ॥
पञ्चभ्योऽपि क्रमात्तेभ्यः प्रियेभ्यस्त्रिजगत्प्रिया ।
लोकपालोपमान्पञ्च पाञ्चाली प्रापदात्मजान् ॥ ६ ॥
पाञ्चालीलब्धजन्मत्वात्पृथग्भिन्नाभिधा अपि ।
एते पञ्चापि पाञ्चाला इति पप्रथिरे भुवि ॥ ७ ॥
सौभ्रात्रं पाण्डुपुत्राणां द्रौपद्याश्च सतीव्रतम् ।
अवलोकितुकामेव ततः शरदुपागमत् ॥ ८ ॥
भेजे विप्रोषितप्रावृट् भुजङ्गीविषवल्गितैः ।
औषधीशकरामर्शादिव वैशद्यमम्बुदैः ॥ ९ ॥
घनोपरोधनिर्मुक्तो ध्वस्तध्वान्तरिपुः शशी ।
भाति स दिग्वधूक्षिप्तैर्नक्षत्रैरक्षतैरिव ॥ १० ॥
नम्रीभूतशिरःपक्वशालिकेदारकं बभौ ।
जनकस्येव जीमूतकालस्य विरहासहम् ॥ ११ ॥
जिगीषुनृपसैन्याश्वरजोमलिनमम्बरम् ।
अहसन्नमलाः स्मेराम्भोजव्याजाज्जलाशयाः ॥ १२ ॥
दिशः शरदमायातां चिरात्प्रियसखीमिव ।
आलपन्त्य इवैक्ष्यन्त सरसैः सारसारवैः ॥ १३ ॥

मरालैः कमलोत्तंसाः सरस्यः पुनराश्रिताः ।
सेव्यते हि प्रभुः प्रायो विशदैरपि संपदि ॥ १४ ॥
दृप्तसप्तच्छदामोदा विरेजुर्वनभूमयः ।
क्रीडत्कामेभसंभूतदानाम्भःसौरभा इव ॥ १५ ॥
संपन्नसस्यसर्वौघमण्डितां पाण्डुसूनवः ।
शरदं निर्विशन्ति स्म शश्वदुद्यानकेलिभिः ॥ १६ ॥
गोचरे परराष्ट्रस्य निर्गतं बहिरन्यदा ।
समस्तमप्युपाहारि तस्करैः पुरधैनुकम् ॥ १७ ॥
तत्क्षणाद्दक्षिणेर्माण(?)तस्करश्रेणिमार्गणैः ।
भूशक्रस्येत्यपूच्चक्रुर्मन्दिरद्वारि बल्लवाः ॥ १८ ॥
तदीयध्वनिमाकर्ण्य कर्णयोः क्रकचोपमम् ।
उज्झांचकार बीभत्सुर्निद्रातन्द्रालुतां क्षणात् ॥ १९ ॥
ततो जीवधनं दस्युहृतं विज्ञाय तन्मुखात् ।
शौण्डीरचूडामाणिक्यमन्तर्जज्वाल फाल्गुनः ॥ २० ॥
अर्जुनेन प्रजाकार्ये प्राणानपि जिहासता ।
तदा समयभेदोऽपि सानन्दमुररीकृतः ॥ २१ ॥
ततो धनुः सतूणीरमादातुं फाल्गुनोऽविशत् ।
वासवेश्मनि कृष्णायाः क्रोडक्रीडे युधिष्ठिरे ॥ २२ ॥
आदाय विजयस्तस्मान्निजतूणीरकार्मुके ।
तस्करानुपदं वीरः क्रोधावेशादधावत ॥ २३ ॥
स वीरग्रामणीर्बाणै रणे निर्जित्य तस्करान् ।
प्रीत्याभिनन्दितः पौरैः पुरस्कृत्यानिनाय गाः ॥ २४ ॥
विगाहते स्म गायद्भिस्तद्भुजस्फूर्तिचर्चरीः ।
गोपैरेत्य वृतः प्रीत्या नरो नारायणोपमम् ॥ २५ ॥
पार्थस्येव यशः साक्षात्क्षरन्त्यः क्षीरमुज्ज्वलम् ।
सवत्सोत्सुका गावः स्वं स्वं धामोपतस्थिरे ॥ २६ ॥

कश्चिदभ्येत्य बीभत्सोरादेशादथ पार्थिवम् ।
कुन्तीयुधिष्ठिरप्रोष्ठकुटुम्बोपेतमभ्यधात् ॥ २७ ॥
दिष्ट्या त्वं वर्धसे देव भुजैः पार्थस्य यैस्तव ।
पुरजीवधनत्राणात्कीर्तयः सुरभीकृताः ॥ २८ ॥
पुरद्वारि स्थितो मूले सहकारमहीरुहः ।
किंतु विज्ञापयत्येवं देवस्त्वां कपिकेतनः ॥ २९ ॥
अभिद्यत मुनेरद्य प्रजार्थें समयो मया ।
विवेचयन्ति नो किंचित्कुरुवंश्या हि तत्कृते ॥ ३० ॥
करिष्ये तीर्थयात्रां तद्वने द्वादशहायनीम् ।
ताः प्रमाणीभवन्त्वद्य गरीयस्यो मुनेर्गिरः ॥ ३१ ॥
तन्मे तीर्थाद्रिकान्तारविहाराय प्रसीदत ।
अविघ्नं च करिष्यन्ति युष्मत्पादाः स्थिता हृदि ॥ ३२ ॥
तामाकर्ण्य गिरं दुःखजननीमवनीपतिः ।
सपरीवार एव द्राग्जगामोपकपिध्वजम् ॥ ३३ ॥
खेदमेदस्विनिःश्वासः करे धृत्वा किरीटिनम् ।
सोऽन्वशात्किं त्वयारब्धं वत्स विश्वैकवत्सल ॥ ३४ ॥
नवे वयसि कोऽयं ते तीर्थारण्यमनोरथः ।
सुतोपहितभारा हि कुरवो वनवासिनः ॥ ३५ ॥
तदसत्कृत्यमेवैतन्नैव त्वं कर्तुमर्हसि ।
भारे महोक्षवाह्ये हि किमु दम्यो नियम्यते ॥ ३६ ॥
सर्वतोऽसत्प्रतापाग्नेर्वैरिवंशान्दिधक्षतः ।
प्रभञ्जनायते वत्स तवैव भुजविक्रमः ॥ ३७ ॥
मागास्ततः क्वचिद्देहि नेत्रानन्दं चिराय मे ।
इति जल्पति भूपाले कुन्ती साश्रुरवोचत ॥ ३८ ॥
पितुर्वाचमिमां वत्स नान्यथाकर्तुमर्हसि ।
प्रायश्चित्तं गुरूणां हि वचांसि निखिलैनसाम् ॥ ३९ ॥

मामुदश्रुमुखीमेव त्यक्तुमुत्सहसे कथम् ।
हा मम त्वां विना वत्स वत्सरीयति वासरः ॥ ४० ॥
दाधिकैरथ सार्पिष्कैः पायसैरपि पोषितम् ।
कथं वर्तिष्यते वत्स वन्याहारैर्वपुस्तव ॥ ४१ ॥
रुद्धस्पर्शः पुरा छत्रैर्भानुः सेर्ष्य इवाध्वना ।
तापः सर्वाभिसारेण पथि त्वां व्यथयिष्यति ॥ ४२ ॥
नवानुरागकल्लोलां स्नुषामिन्दुमुखीमिमाम् ।
पर्यश्रुलोचनां वत्स विहातुं कथमीहसे ॥ ४३ ॥
जनन्यामिति वादिन्यां बन्धुज्येष्ठो युधिष्ठिरः ।
स्फुरदस्तोकशोकोर्मिपीतप्रीतिरभाषत ॥ ४४ ॥
त्वद्वियोगासहौ वीर पितरौ मावमानय ।
नातिक्रान्तगुरूणां हि क्रिया कोपफलेग्रहिः ॥ ४५ ॥
समयोऽपि मुनेरद्य त्वया कोऽयमभिद्यत ।
अत्याहिते हि साधूनां मतिभूमिर्न दूषिता ॥ ४६ ॥
भिन्न एवाथवा तस्य प्रायश्चित्तमपि त्वया ।
एताः पौरगवीः किंतु न प्रत्याहरता कृता ॥ ४७ ॥
मनस्येव(स्यपि) न मन्येऽहमन्तरं वपुषापि ते ।
आत्मन्यन्तःस्थिते भेदः समयस्य न चात्मनः ॥ ४८ ॥
प्रतिध्वान इवैतां च वाचमाजातशात्रवीम् ।
अनुगम्य गिरं दीनां निजगाद वृकोदरः ॥ ४९ ॥
गन्तुकामोऽपि मां भ्रातरवस्थानाय मानय ।
हृदयं स्फुटतीवेदं भवद्विरहकातरम् ॥ ५० ॥
यमावप्यूचतुर्भ्रातः कान्ताराय गते त्वयि ।
नित्यं विविधकेलीभिः को हि नौ लालयिष्यति ॥ ५१ ॥
अथ स्फुटमवष्टभ्य धैर्यं धीमानवोचत ।
स्वप्रतिश्रुतनिर्वाहनद्धबुद्धिर्धनंजयः ॥ ५२ ॥

पृथग्जनोचिता हन्त केयं कातरताद्य वः ।
भवन्मनस एवायमन्तेवासी पविर्ननु ॥ ५३ ॥
ममाङ्गीकृतनिर्वोढव्रतचर्यावकीर्णिनः ।
युष्मानेवायशः कामं नन्विदं लज्जयिष्यति ॥ ५४ ॥
तद्बलादनुमन्यध्वमरण्यगमनाय माम् ।
सत्याः सन्तु मुनेर्वाचो ममापि पुरुषव्रतम् ॥ ५५ ॥
इति सस्नेहमापृच्छ्य बीभत्सौ गन्तुमिच्छति ।
तमस्तान्व्यानशे सर्वान्दिक्कुञ्जानिव भास्वति ॥ ५६ ॥
अथानम्य क्रमान्मन्युगद्गदाशीर्गिरो गुरून् ।
प्रीत्यालिङ्ग्यानुगच्छन्तौ कनीयांसौ न्यवर्तयत् ॥ ५७ ॥
अमङ्गल्यधिया बाष्पबिन्दुपातं निरुन्धती ।
प्रस्थितं पार्थमभ्येत्य जगाद द्रुपदात्मजा ॥ ५८ ॥
पुंसां मनाक्कुचिद्योषिन्मतयो नातिशेरते ।
तदप्युदीर्यते नाथ त्वयारब्धं न साध्विदम् ॥ ५९ ॥
यदियं मन्मनःप्रीतिः प्रस्थिता पुरतस्तव ।
गणनाभिर्दिनानां तु धरिष्ये यदि जीवितम् ॥ ६० ॥
पन्थानस्तीर्थशैलानां शिवाः सन्तु तथापि ते ।
निष्प्रत्यूहं वितन्वन्तु तथापि कुलदेवताः ॥ ६१ ॥
भ्रमन्कान्तारमेकाकी माभूत्क्वापि प्रमद्वरः ।
मलीमसानि चेतांसि साधुष्वपि हि पाप्मनाम् ॥ ६२ ॥
संचरन्पुरुषान्पश्यन्प्रस्थितानननवान्नवान् ।
विद्याः कीर्तीश्च लक्ष्मीश्च नूतनाः कांश्चिदर्जयेः ॥ ६३ ॥
तथा किमपि माकार्षीर्भ्रमन्देशाननेकशः ।
यथा नाथ वयं स्याम वैमनस्यवशंवदाः ॥ ६४ ॥
पावितं सुकृतैर्नानातीर्थाभिगमजन्मभिः ।
त्वामुपागतमालिङ्ग्य मयात्मा पावयिष्यते ॥ ६५ ॥

मया ते स्खलितस्वैरसंचारस्य पदे पदे ।
मा भूत्पुण्यक्रियाविघ्न इत्यागच्छामि नो समम् ॥ ६६ ॥
इति ब्रुवाणां प्रणयप्रह्वीभूतान्तराशयाम् ।
आलिङ्ग्य मुहुरालप्य वचोभिः स्नेहनिर्भरैः ॥ ६७ ॥
अनुव्रजन्तीं दयितामवस्थाप्य कथंचन ।
प्रतस्थे पुरतः पार्थः सतूणधृतकार्मुकः ॥ ६८ ॥ (युग्मम्)
आलोचनपथात्पार्थे पथिकं सा पपौ दृशा ।
प्रेम्णा सोऽप्यचलन्मन्दमन्दं वलितकंधरः ॥ ६९ ॥
मन्दारघट्टनिर्घोषशिखण्डिकृतताण्डवान् ।
माद्यन्मधुव्रतव्रातझङ्कारमुखरोदरान् ॥ ७० ॥
सान्द्रनैकद्रुमच्छायानिपीततपनातपान् ।
पश्यन्परिसरारामान्स जगाम शनैः शनैः ॥ ७१ ॥ (युग्मम्)
तीरप्ररोहसानन्दं माकन्दं प्राप पादपम् ।
कूजत्कुररहारीतकपिञ्जलजलद्विकम् ॥ ७२ ॥
तारुण्ये तरणेः क्षोणिमतीत्य कियतीमपि ।
पार्थः क्षीरोददायादमाससाद महासरः ॥ ७३ ॥ (युग्मम्)
तत्राङ्गशौचमाधाय प्रणिधाय जिनेश्वरम् ।
आहारं सरसैस्तैस्तैः फलौघैः **फाल्गुनो** व्यधात् ॥ ७४ ॥
असङ्गभृङ्गसंगीतमतिमुक्तकमण्डपम् ।
सपुष्पतल्पमध्यास्य स मध्यंदिनमत्यगात् ॥ ७५ ॥
इति क्रामत्क्रमाज्जिष्णुर्बहुकौतूहलां महीम् ।
विवेश भैरवाभोगदत्तमोहां महाटवीम् ॥ ७६ ॥
केलिहुंकारिणः क्वापि क्रूरा हरिणवैरिणः ।
मृगानुपदिकाकोपसाटोपा द्वीपिनः क्वचित् ॥ ७७ ॥
काप्यन्योन्यरणारम्भप्रह्वपोत्राश्च पोत्रिणः ।
तस्यां किमपि न क्षोभं कुर्वते स्म किरीटिनः ॥ ७८ ॥ (युग्मम्)

१. द्विकः काकः.

स्वैरमस्यां च वीभत्सुरभीर्गेच्छन्पुनः पुनः ।
गिरिं धात्रीशिरोरत्नं रत्नसानुमुदैक्षत ॥ ७९ ॥
यस्य निर्झरझात्कारशब्दाद्वैतैकतार्किकी ।
द्रुमैरभ्रंकषैः केषां मुदे नाभूदुपत्यका ॥ ८० ॥
अध्यास्यन्ते स्म तिग्मांशुगभस्तीनामसंस्तुताः ।
यस्य विद्याधरैर्विद्यासिद्धिक्षेत्राणि कन्दराः ॥ ८१ ॥
किंनरैः केलिसंगीतनिस्तरङ्गा मृगा अपि ।
यस्मिन्नैक्षन्त मोक्षाय प्राणायामोल्वणा इव ॥ ८२ ॥
द्रुमैः कुसुमितैस्तैस्तैर्विलोभितविलोचनः ।
सव्यसाची गिरौ तस्मिन्नारुरोह कुतूहलात् ॥ ८३ ॥
इन्द्रनीलाङ्कितद्वारं शोणसोपानपद्धतिम् ।
शातकुम्भमयस्तम्भकुम्भसंभारभासुरम् ॥ ८४ ॥
नीरैरनुक्षपं चन्द्रकरव्यतिकरोद्भवैः ।
अदेवमातृकोन्माद्यदुद्यानजगतीरुहम् ॥ ८५ ॥
तत्रोत्स्फालप्रभाजालनिष्पीताहर्पतिद्युति ।
चन्द्राश्ममयमद्राक्षीदर्जुनो जिनमन्दिरम् ॥ ८६ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)
क्षालिताङ्गस्तदुद्यानदीर्घिकाम्भसि रंहसा ।
मेदुरामोदमादाय तदीयकमलोत्करम् ॥ ८७ ॥
तस्मिन्भ्रमरनिर्मुक्तपुष्पप्रकरदन्तुरे ।
अविक्षत्कौतुकाक्षिप्तचक्षुः क्षितिपनन्दनः ॥ ८८ ॥ (युग्मम्)
तत्र प्रदक्षिणीकृत्य त्रिर्युगादिजिनेश्वरम् ।
बद्धरोमाञ्चमभ्यर्च्य स तुष्टावेति तुष्टिमान् ॥ ८९ ॥
जय नाभिकुलक्षीरनीराकर निशाकर ।
जयाशेषजगद्दुःखनिदाघजलदागम ॥ ९० ॥
देव संसारकान्तारपर्यन्तपुरपादपाः ।
पादास्तव भवक्रान्तिविच्छेदाय भवन्तु मे ॥ ९१ ॥

इत्यभिष्टुत्य नाभेयं निकेतं परितोऽपि तत्।
विलोक्य कलयामास बीभत्सुर्नयनोत्सवम् ॥ ९२ ॥
गिरेरधित्यकारामरामणीयकलोलुपम्।
चक्षुर्विनोदयन्यावत्पार्थः प्रस्थान्तरं ययौ ॥ ९३ ॥
तावन्मुहुर्मुहुर्मौलिं खेलयन्त्या पदाम्बुजैः।
अङ्गुलीर्वदने दैन्यात्प्रक्षिपन्त्या मुहुर्मुहुः ॥ ९४ ॥
मुहुर्मुहुर्वितन्वत्या प्रीत्या चाटूनि कोटिशः।
उत्तरीयपटप्रान्तमाकर्षन्त्या मुहुर्मुहुः ॥ ९५ ॥
कयाचिद्योषिता रुद्धस्वैरचारं पदे पदे।
युवानमेकमैक्षिष्ट गत्वाभाषिष्ट चादरात् ॥ ९६ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)

तव प्रसादनप्रह्वामिमामत्यन्तदुःखिताम्।
किं नाम भद्र कल्याणीं त्वमेवमवमन्यसे ॥ ९७ ॥
प्ररूढप्रणयं सन्तो नान्यमप्यनुजानते।
किं पुनः प्रेमसर्वस्वविक्लवामबलां क्वचित् ॥ ९८ ॥
एतस्यामाकृतौ शङ्के न व्यलीकलवं क्वचित्।
कथ्यतां यदि नाकथ्यं तदास्यां कोपकारणम् ॥ ९९ ॥
पाणिसंपुटमाबध्य सोऽभ्यधत्त धनंजयम्।
महती खलु वार्तेयं पुरस्तात्कस्य कथ्यते ॥ १०० ॥
परं विश्वैकविश्वास्यमूर्ते किं गोप्यमस्ति ते।
किंतु त्वां कर्तुमिच्छामि न दुःखौघविभागिनम् ॥ १०१ ॥
बीभत्सुरभ्यधाद्भूयः स्खलितव्यं नहि त्वया।
परिज्ञाय कुरून्विश्वदुःखत्राणैकदीक्षितान् ॥ १०२ ॥
ससौष्ठवं तदाकर्ण्य वचः स पुनरब्रवीत्।
वैताढ्ये दक्षिणश्रेण्यामस्ति रत्नपुरं पुरम् ॥ १०३ ॥
वैरिदोर्दण्डकण्डूतिवैद्यो विद्याधरेश्वरः।
ख्यातश्चन्द्रावतंसाख्यस्तत्र धात्रीधवोऽभवत् ॥ १०४ ॥

पतिव्रतामयं ज्योतिः सौभाग्यव्रतदेवता ।
मूर्तेव श्रीरभूत्तस्य प्रिया कनकसुन्दरी ॥ १०५ ॥
वात्सल्यवाहिनीसिन्धुर्मणिचूडस्तयोः सुतः ।
आसीत्कन्दलितानन्दा नन्दना च प्रभावती ॥ १०६ ॥
कुमारः केलिलीलाभिः सोऽतिवाहितशैशवः ।
पितृभ्यां ग्राहयामास गुरुभ्यः सकलाः कलाः ॥ १०७ ॥
लावण्यसरसीं पुण्यतारुण्यवनसानुमान् ।
चन्द्राननामुपायंस्त चन्द्रापीडसुतामसौ ॥ १०८ ॥
दत्ता प्रभावती सापि कलाकुलनिकेतनम् ।
हिरण्यपुरनाथाय हेमाङ्गदमहीभुजे ॥ १०९ ॥
कुलक्रमागताः सर्वाः पिता विद्याः परेद्यवि ।
मणिचूडकुमाराय विततार तरस्विने ॥ ११० ॥
तस्मिन्नसिद्धविद्येऽपि साधनंक्रमवेदिनि ।
सद्यो माद्यद्गदावेगः पिता लोकान्तरं ययौ ॥ १११ ॥
क्लृप्ताभिषेकसंभारः प्रेक्ष्यमाणः शुभक्षणम् ।
न यावत्पदमात्मीयं सोऽध्यासामास पैतृकम् ॥ ११२ ॥
तावदागत्य दायादः खेचरानीकिनीवृतः ।
विद्युद्वेगस्तमाक्रम्य नगरान्निरवासयत् ॥ ११३ ॥
दायादहृतसाम्राज्यं त्याज्यमेतद्वपुर्मया ।
इत्यन्तश्चिन्तयन्दुःखादेकाङ्गः सोऽचलत्ततः ॥ ११४ ॥
तमन्वगाद्विसृष्टापि प्रसह्य पितृवेश्मनि ।
चन्द्रानना प्रिया तस्य कुलस्त्रीणां व्रतं ह्यदः ॥ ११५ ॥
सोऽस्मिन्पदाभ्यामभ्येत्य रत्नसानुगिरौ क्रमात् ।
संसारमरुकल्पद्रुमद्राक्षीदृषभध्वजम् ॥ ११६ ॥
पुण्यपाथेयमादाय नाभिनन्दनदर्शनात् ।
सांप्रतं सोऽहमिच्छामि स्वर्लोकपथपञ्चताम् ॥ ११७ ॥

इयं तु मे प्रिया चन्द्रानना प्रणयकातरा ।
प्राणत्यागाय गच्छन्तं मां रुणद्धि पुनःपुनः ॥ ११८ ॥
असौ मन्मृत्युमत्यन्तमनलंभूष्णुरीक्षितुम् ।
विहातुमीहते प्राणान्हन्त प्रथममेव हि ॥ ११९ ॥
दयां मयि तदाधाय बन्धो संबोध्यतामियम् ।
येनासूनाशु मुञ्चामि प्रस्थेऽस्मिन्सार्वकामिके ॥ १२० ॥
अथोज्जगार **गाण्डीवी** भाले ताण्डवयन्भ्रुवौ ।
कोऽयं मरणनिर्बन्धो बान्धवे मयि सत्यपि ॥ १२१ ॥
अपि देवेन्द्रदेशीयैर्मार्गणैर्वैरिणं रणे ।
निहत्य वितराम्येष पैतृकीं ते पुनः श्रियम् ॥ १२२ ॥
अवैधव्याध्वरे नित्यदीक्षितेयं मृगेक्षणा ।
चिरं त्वदङ्गसङ्गेन दत्तानन्दा च नन्दतु ॥ १२३ ॥
बभाण **मणिचूडो**ऽथ भ्रातरस्यास्तवाकृतेः ।
असाध्यं नाम नास्त्येव स्वराज्यमपि तेऽन्तिके ॥ १२४ ॥
किं तु व्योमाङ्गणस्वैरसंचाराः खेचराः खलु ।
शक्यन्ते न पराजेतुं न विद्यैश्वर्यवर्जितैः ॥ १२५ ॥
ततोऽनवद्य मे विद्यास्त्वं गृहाण यथाविधि ।
साधिताशेषविद्यस्य द्विषन्नीषज्जयः स ते ॥ १२६ ॥
तासां सत्त्वैकसाध्यानां विद्यानां च त्वमास्पदम् ।
वाहिनीनां हि सर्वासामाधारो वारिधिः परम् ॥ १२७ ॥
विलुप्तसत्त्वतत्त्वस्य शात्रवैः समराङ्गणे ।
नाधुना साधने तासां मम नु क्रमते मतिः ॥ १२८ ॥
सोऽभिधायेति निर्बन्धाद्दाक्षिण्यक्षीरनीरधेः ।
अनिच्छतोऽपि **वीभत्सो**र्विद्यास्तास्ताः प्रदत्तवान् ॥ १२९ ॥
विज्ञायाथ विधिं विज्ञग्रामणीर्मणिचूडतः ।
तासां क्रमादुपाक्रंस्त साधनाय **धनंजयः** ॥ १३० ॥

स्नानक्रियां वितन्वानः शश्वत्कासारवारिणि ।
विधाय विधिवत्सर्वां पूर्वसेवां महामनाः ॥ १३१ ॥
वशी निविविशे सोऽथ पश्यन्सिद्धिं करस्थिताम् ।
तस्यैव भूभृतः क्वापि कन्दरामन्दिरोदरे ॥ १३२ ॥ (युग्मम्)
बभूव सर्वकर्माणः स एवोत्तरसाधकः ।
विद्याधरकुमारोऽस्य दूरावस्थापितप्रियः ॥ १३३ ॥
बद्धपद्मासनो नासाप्रान्तविश्रान्तलोचनः ।
पार्थः षाण्मासिकं जाप्यविधिमारब्धवान्सुधीः ॥ १३४ ॥
तस्मिन्मनागसंपूर्णनिर्माणे जाप्यकर्मणि ।
आविर्बभूवुः क्रव्यादा व्यादाय मुखमुल्वणम् ॥ १३५ ॥
मांसखण्डानि चर्वन्तः स्वादयन्तो मृगासवम् ।
साट्टहासमटीकन्त साटोपाः केऽपि तत्पुरः ॥ १३६ ॥
कर्तिकाभिः पुरस्तस्य दारं दारं शवोदरम् ।
चित्राभिरन्त्रमालाभिः केऽपि हारं वितेनिरे ॥ १३७ ॥
केचिदुत्तुङ्गमातङ्गरूपाः कोपान्धचेतसः ।
तत्संमुखमधावन्त दन्तक्रीडाविधित्सया ॥ १३८ ॥
केऽपि कण्ठीरवीभूय भूयोभूयस्तलं भुवः ।
घोरक्ष्वेडारवा रौद्रैः पुच्छाघातैरताडयन् ॥ १३९ ॥
विशङ्कटस्फुटाभोगा भुजङ्गमवपुर्भृतः ।
भोगैरावेष्टयामासुराविष्टाः केऽपि तद्वपुः ॥ १४० ॥
कदाप्यागत्य केप्यूचुस्त्वदानयनहेतवे ।
कुरूणामग्रणीर्देवः स्नेहेन प्रजिघाय नः ॥ १४१ ॥
केचिदभ्यधुरभ्येत्य त्वदीयविरहातुरा ।
नित्यमश्रूणि मुञ्चन्ती कुन्ती निर्मम ताम्यति ॥ १४२ ॥
ऊचुः केचिदपि स्वप्ने त्वदालिङ्गनमङ्गलम् ।
प्राप्य पश्चादपश्यन्ती कृष्णा त्वां खिद्यतेतमाम् ॥ १४३ ॥

इत्याद्युपद्रवैस्तैस्तैः कोटिशः पिशिताशिनाम् ।
प्रतीपैरप्रतीपैश्च चकम्पे न कपिध्वजः ॥ १४४ ॥
विधौ षाण्मासिके तस्मिन्परिपूर्तिमुपेयुषि ।
ध्यानासीनस्य तस्याविरासीत्कापि सुराङ्गना ॥ १४५ ॥
साब्रवीत्नन्वितो दृष्टिर्विंष्टपाश्रय दीयताम् ।
देव्यो विज्ञापयन्त्यष्टौ त्वां प्रज्ञप्तिपुरःसराः ॥ १४६ ॥
लोकाद्भुतैर्भवत्सत्त्वचेष्टितैस्तोषिता वयम् ।
अन्तर्विचिन्त्य तद्ब्रूहि किं नाम तव कुर्महे ॥ १४७ ॥
अथोन्मील्य दृशौ सत्यं तदेवेऽत्यर्जुनोऽभ्यधात् ।
कुमारमणिचूडोऽयं भगवत्यनुगृह्यताम् ॥ १४८ ॥
सा विहस्य पुनः प्राह परोपकृतिकर्मठ ।
न त्वेतदेव ते सत्त्वं देवतातोषहेतवे ॥ १४९ ॥
किंतु क्रमोऽयमस्माकमाराध्यति य एव नः ।
कामं तस्यैव तुष्यामो नापरस्य कदाचन ॥ १५० ॥
तवास्मिन्नपि चेतश्चेदुपकारतरङ्गितम् ।
तदस्य तोषमेष्यामः सकृदाराधनादपि ॥ १५१ ॥
ततः किरीटिना कामं भवत्वेवमितीरिते ।
सा गीर्वाणमृगी चक्षुरन्तर्धानमुपागमत् ॥ १५२ ॥
वाचं जय जयेत्युच्चैरुच्चरन्ती कृतानतिः ।
क्षणादाविरभूत्तस्य वियच्चरचमूः पुरः ॥ १५३ ॥
नेत्रकोणेन कौन्तेय सप्रसादमुदीक्ष्यताम् ।
स्मृतिमात्रादुपस्थेयं भूयोऽपीति विसृष्टवान् ॥ १५४ ॥
मणिचूडस्तदालोक्य कलितोत्साहसाहसम् ।
विद्याः साधयितुं जिष्णोर्निदेशादुपचक्रमे ॥ १५५ ॥
स्वल्पैरेव दिनैः पार्थे स्वयमुत्तरसाधके ।
विद्यास्तस्याभवन्सर्वा निर्विघ्नं निघ्नवृत्तयः ॥ १५६ ॥

अथोद्यत्किङ्किणीक्काणझणत्कारिदिगन्तरम् ।
मूर्च्छितार्कच्छविस्वर्णपताकाशतभूषितम् ॥ १५७ ॥
विद्युदुद्द्योतसध्रीचीर्मरीचीः परितः किरन् ।
विमानद्वयमाकाशान्मणीमयमवातरत् ॥ १५८ ॥ (युग्मम्)
ततोऽवतीर्य पर्यायवर्जमूर्जस्वलद्युतः ।
पार्थं च मणिचूडं च प्रणेमुर्व्योमचारिणः ॥ १५९ ॥
तदा त्वमङ्गमुद्वर्त्य दिव्यैरुद्वर्तनैस्तयोः ।
स्नपयांचक्रिरे केचित्कवोष्णैर्गन्धवारिभिः ॥ १६० ॥
गोशीर्षचन्दनक्षोदैर्विलिप्यानवलेपिनः ।
तावुभौ रभसा केचिद्दिव्यवासांस्यवासयन् ॥ १६१ ॥
हारकुण्डलकेयूरकिरीटकटकादिभिः ।
माणिक्यखचितैः केचिद्भूषणैस्तावभूषयन् ॥ १६२ ॥
कैश्चिद्वारिभराभुग्ननूतनाम्भोदसोदरम् ।
तयोरुपरि मायूरमातपत्रमधार्यत ॥ १६३ ॥
अनेकप्रहतातोद्यवेणुवीणालयानुगम् ।
पुरः सगीतमातेनुस्तयोर्विद्याधराङ्गनाः ॥ १६४ ॥
तयोर्निःसीमसत्त्वश्रीप्रशास्तिविशदाक्षरम् ।
अकठोरगिरः पेतुः पुरः खेचरवन्दिनः ॥ १६५ ॥
चन्द्राननामथादाय भेरीझाङ्कारडम्बरैः ।
हयौघहेषितैर्दन्तिबृंहितैर्भटगर्जितैः ॥ १६६ ॥
नभो बीभत्सुना सैन्यसंभारेण नभःसदाम् ।
तावुभौ द्राक्प्रतस्थाते विजयार्धगिरिं प्रति ॥१६७॥ (युग्मम्)
प्रभापल्लवितैः क्षुद्रविमानैः परिचारिते ।
चक्रतुस्तद्विमाने द्यामपरार्केन्दुतारकाम् ॥ १६८ ॥
तौ बाहुवीर्याद्वैताढ्यौ वैताढ्यगिरिमूर्धनि ।
बलोर्मिदुर्धरौ रत्नपुरद्वारमुपेयतुः ॥ १६९ ॥

तत्रापत्रासमावासान्परिगृह्य धनंजयः ।
क्षणेन प्राहिणोद्दूतं विद्युद्वेगाय वाग्मिनम् ॥ १७० ॥
स विद्युद्वेगमभ्येत्य कृतावष्टम्भमभ्यधात् ।
जल्पति त्वामनल्पौजा मध्यमः पाण्डवोऽर्जुनः ॥ १७१ ॥
मदीयसुहृदश्चन्द्रावतंसतनुजन्मनः ।
अर्पय श्रियमागत्य मार्गणा मार्गयन्ति मे ॥ १७२ ॥
नो चेदमी पुरस्तावत्कलान्तरपदे शिरः ।
भवदीयं गृहीष्यन्ति ततोऽनु सुहृदः श्रियम् ॥ १७३ ॥
तन्निशम्य वचः स्माह सक्रोधान्धभविष्णुधीः ।
भूमिगोचरकीटोऽयमरे को नाम सोऽर्जुनः ॥ १७४ ॥
द्रुममेवार्जुनं विद्मः स चेत्कश्चिदिहागतः ।
तस्योच्छेदाय जागर्ति सैष कौक्षेयको मम ॥ १७५ ॥
मद्दोर्वीर्यानलस्याद्य मणिचूडं दिधक्षतः ।
भविष्यति ध्रुवं सोऽयमर्जुनः प्रथमेन्धनम् ॥ १७६ ॥
तदरे सत्वरं गत्वा ब्रूहि त्वं निजमर्जुनम् ।
अयमायात एवास्मि रणाय प्रगुणो भव ॥ १७७ ॥
इत्युदीर्य स दोर्वीर्यगर्वज्वरितमानसः ।
अनभिज्ञस्तदन्यानि सैन्यानि समवर्तयत् ॥ १७८ ॥
दूतोऽपि वाग्विकारं तमागत्याख्यत्किरीटिने ।
रिपोरनात्मनीनेन तेनाभूत्सोऽपि सस्मितः ॥ १७९ ॥
पार्थोऽपि नातिसंरम्भादनीकं समनीनहत् ।
मृगोच्छेदेऽपि किं कामं सिंहः संरम्भते क्वचित् ॥ १८० ॥
विद्युद्वेगोऽथ निर्गत्य नगरात्पृतनाभरैः ।
क्षणादरौत्सीद्बीभत्सुं घनैरिव रविं नभः ॥ १८१ ॥
साक्षेपः प्रतिचिक्षेप पार्थार्कस्तान्सुदुःसहैः ।
आदायैप(श)मिवेष्वासं मार्गणैः किरणैरिव ॥ १८२ ॥

ततः कार्मुकमारोप्य रोषात्कोपारुणेक्षणः ।
खेचरः स्वयमारेभे बीभत्सुमभिवर्षितुम् ॥ १८३ ॥
ववर्ष शरधाराभिरब्दवत्स यथा यथा ।
प्रकर्षमगमल्लक्ष्मीरर्जुनस्य तथा तथा ॥ १८४ ॥
पाण्डवेयस्य दोर्दण्डचण्डिमानं विलोकयन् ।
भीतचेतास्ततः सोऽभूदितिकर्तव्यविक्लवः ॥ १८५ ॥
काममुत्थातुकामोऽपि मणिचूडो रणाङ्गणे ।
जिष्णोः सर्वरिपूञ्जिष्णोर्न लेभेऽवसरं क्वचित् ॥ १८६ ॥
व्रतवीर्यविपर्याससंपन्नतृणलाघवः ।
पक्षवातैरिव क्षिप्तः क्वापि कौन्तेयपत्रिणाम् ॥ १८७ ॥
विद्युद्वेगो रणक्षोणेः पलायामास रंहसा ।
संवर्तमारुतावर्तैः कियद्दीपः प्रदीप्यते ॥ १८८ ॥
प्राणत्राणाय संभूय बीभत्सुमभयंकरम् ।
आगत्य विगलन्मानमानेमुस्ते चमूचराः ॥ १८९ ॥
मणिचूडं पुरस्कृत्य विजयो विजयोर्जितः ।
पुरं विवेश पौराणां मनश्चानन्दमेदुरम् ॥ १९० ॥
प्रविश्य तत्र धात्रीशधाम्नि सत्यप्रतिश्रवः ।
मणिचूडं पदे सद्यः सोऽभ्यषिञ्चत पैतृके ॥ १९१ ॥
स प्राप्य पुनरात्मीयां संपदं संमदप्रपाम् ।
चकाशेऽधिकमम्भोदमुक्तराकामृगाङ्कवत् ॥ १९२ ॥
तैस्तैस्तद्भक्तिकल्लोलैः प्रथमानैः पृथासुतः ।
बहून्मुहूर्तवत्तत्र वासरानत्यवाहयत् ॥ १९३ ॥
मणिचूडमथान्येद्युर्मन्युपर्यश्रुलोचनम् ।
आपपृच्छेऽप्यनिच्छन्तं पार्थस्तीर्थदिदृक्षया ॥ १९४ ॥
ततो विमानमारुह्य जिष्णुर्वर्धिष्णुधर्मधीः ।
पुनः सेनाभिरस्पृष्टमष्टापदगिरं ययौ ॥ १९५ ॥

भगवानादितीर्थेशो यत्र पत्रलभूरुहि।
चिरं विश्रान्तिमातेने निर्वाणनगराध्वगः॥ १९६॥
किंनरीः कान्तकेलीषु तमस्तोमाभिलाषिणीः।
खेदयन्ति सदोद्द्योता यस्य काञ्चनकन्दराः॥ १९७॥
नाभेयदर्शिनः काम्यकन्दरोद्यानखेलिनः।
स्वर्गिवर्गस्य भाग्यानां जन्मभूर्भोगभूश्च यः॥ १९८॥
तस्मिन्पवितुमात्मानमायातैस्तोयदैरिव।
आनीलबहुलच्छायैः काननैः परिवेष्टितम्॥ १९९॥
लीलावापीभिरभ्यस्तक्षीरक्षीरोदकेलिभिः।
स्मेरदम्भोजखण्डानि मण्डितोपान्तभूतलम्॥ २००॥
ददर्श दर्शनोन्मृष्टनिःशेषजनकल्मषम्।
प्रासादमादिनाथस्य पार्श्वे भरतकारितम् २०१ (त्रिभिर्विशेषकम्)
सपरीवार एवायं राजीववनराजिनि।
दीर्घिकावारिणि स्नानमाततान ततः सुधीः॥ २०२॥
हेमाम्भोजततीर्दिव्यशाखिनां कुसुमानि च।
अथावचाययांचक्रे परिवारनभश्चरैः॥ २०३॥
धीमानवस्त पर्यस्तदुग्धोदलहरीमदे।
स धौतवाससी दिव्ये निजं मन इवामले॥ २०४॥
सर्वस्वर्गिगणाकीर्णे सर्वाश्चर्यनिकेतने।
सर्वरत्नमये तस्मिन्स विवेश जिनौकसि॥ २०५॥
यथाविधि सुधीस्तिस्रः कृत(त्वा) पूर्वाः(र्वं) प्रदक्षिणाः।
समाहितमनाः सोऽयमानर्च वृषलाञ्छनम्॥ २०६॥
मृदङ्गपणवादीनि रचितोच्चण्डताण्डवाः।
स्वच्छन्दं वादयामासुरातोद्यानि नभश्चराः॥ २०७॥
खेचरेषु क्षणान्नीचैः कलसंगीतशालिषु।
अथाभिष्टोतुमारेभे नाभेयं जिनमञ्जुनः॥ २०८॥

देव दुःखाग्निनिर्दग्धजगत्पीयूषवारिद ।
फलेग्रहि विलोक्य त्वां नेत्रनिर्माणमद्य मे ॥ २०९ ॥
तद्भाग्यमपि भूयोऽपि भाग्यैरेवोपलभ्यते ।
येन त्वं दृश्यसे देव शेवधिः शिवसंपदाम् ॥ २१० ॥
स्वामिन्पुरातनैर्भाग्यैर्बभूव तव दर्शनम् ।
त्वद्दर्शनभवैर्भावि यत्तु किं तस्य कथ्यते ॥ २११ ॥
कृतस्तुतिरिति प्रह्वचेताः श्वेताश्ववाहनः ।
नमस्यति स नाभेयमवनिन्यस्तमस्तकः ॥ २१२ ॥
प्रत्येकं स्वस्वसंस्थानमानवर्णादिशालिनः ।
नमश्चकार तीर्थेशं त्रयोविंशतिमप्यसौ ॥ २१३ ॥
अश्यद्भवभ्रमीसादः प्रासादकमनीयताम् ।
निर्गत्यालोकयञ्श्लाघां कुर्वन्भरतसंपदः ॥ २१४ ॥
मूर्तं धर्ममिव ज्ञानज्योतिर्विश्वतमोपहम् ।
चारणं मुनिमेकान्तलीनमेकं ददर्श सः ॥ २१५ ॥
सोऽभिनन्द्य तमानन्दादुपविश्य तदन्तिके ।
भवाम्भोधितरीकल्पामश्रौषीद्धर्मदेशनाम् ॥ २१६ ॥
धर्मोऽयं यैः श्रियो रक्षाकोविदः सौविदः कृतः ।
चिराय ते भजन्त्येतामखण्डितसतीव्रताम् ॥ २१७ ॥
जगद्भयंकरस्मेरमुखसंसारकेसरी ।
धर्मद्रुमाधिरूढानां यदि न प्रभवत्यसौ ॥ २१८ ॥
सिच्यन्ते धर्मकुल्याभिर्मुक्तिशर्ममहीरुहः ।
तासां तटतृणायन्ते सुरासुरनरश्रियः ॥ २१९ ॥
अयं च निर्ममे धर्मस्तथा प्राग्जन्मनिश्चयात् ।
निःशेषभुवनोर्जस्वी यथेदानीमजायथाः ॥ २२० ॥
इदं च जगदाधाय दोस्तम्भैरकुतोभयम् ।
भविष्यति भवेऽत्रैव मोक्षलक्ष्मीस्वयंवरः ॥ २२१ ॥

इत्याकर्ण्य गिरं कर्णकीर्णपीयूषविप्रुषम् ।
आनन्दाम्भोधिनिर्मग्नमन्तरात्मानमुद्वहन् ॥ २२२ ॥
मुनिमानम्य तं मौलिलालिताङ्घ्रिसरोरुहः ।
विमानेन ततः **पार्थः** प्रतस्थे मरुतां पथा ॥ २२३ ॥ (युग्मम्)
शिवश्रीदत्तसंकेतः **संमेत**प्रभृतिष्वसौ ।
तीर्थेष्ववन्दत ध्वस्तसमस्तवृजिनाञ्जिनान् ॥ २२४ ॥
अतीत्य तीर्थसेवाभिः सोऽथ द्वादशहायनीम् ।
प्रत्यचालीच्चिरोत्कण्ठाविहस्तो **हस्तिनापुरम्** ॥ २२५ ॥
पृथुकीर्तिः **पृथासूनु**र्गच्छन्गगनवर्त्मना ।
आक्रन्दमिश्रमश्रौषीदधस्तात्तुमुलध्वनिम् ॥ २२६ ॥
स वीरः सपदि प्रैषीत्तदानुपदिकीं दृशम् ।
ईक्षांचक्रे च शोकार्तलोकसंकुलितं वनम् ॥ २२७ ॥
खेचरं **केसरं** नाम तस्योदन्तं स वेदितुम् ।
प्राहिणोत्करुणावेश्म गत्वाभ्येत्य च सोऽभ्यधात् ॥ २२८ ॥
हिरण्यपुरमित्यस्ति पुरमिन्द्रपुरोपमम् ।
स्वामिंस्तस्मिन्नरिग्रामगदे **हेमाङ्गदो** नृपः ॥ २२९ ॥
प्रेयसी तस्य निःशेषसतीसीमन्तमौक्तिकम् ।
देहद्युतिजितस्वर्णप्रभासंपत्**प्रभावती** ॥ २३० ॥
तामद्य यामिनीशेषे चन्द्रशालाधिशायिनीम् ।
कलविङ्कीमिव श्येनः कोऽप्यकस्मादपाहरत् ॥ २३१ ॥
आर्यपुत्रार्यपुत्रेति तदीयकरुणध्वनिः ।
समं हृदयशोकेन राजानमजजागरत् ॥ २३२ ॥
भ्रुकुटीभीषणः कर्षन्कृपाणमकृपाशयः ।
दधावे भूधवश्चौर तिष्ठ तिष्ठेति विब्रुवन् ॥ २३३ ॥
अपश्यंश्च पुरः किंचिद्धावित्वा कियतीं भुवम् ।
फालच्युत इव द्वीपी तस्थौ दोःस्थाम निर्वदन् ॥ २३४ ॥

ततो रिपुमपाकर्तुं प्रत्याहर्तुं च वल्लभाम् ।
तेन संवर्मयांचक्रे चक्रं शक्रसमश्रिया ॥ २३५ ॥
ततः कुतोऽप्यविज्ञातदयितादस्युपद्धतिः ।
किंकर्तव्यविमूढात्मा स तस्थौ पृथिवीपतिः ॥ २३६ ॥
स्त्रीजातिस्नेहसंक्रान्तदुःखेवाथ निशीथिनी ।
जगाम तां धराधीशप्रेयसीमनुधाविता ॥ २३७ ॥
तत्याज राजलोकस्य हृदयेष्विव सर्वतः ।
संक्रान्तः क्षणदाध्वान्तो रोदसीकन्दरोदरम् ॥ २३८ ॥
प्रियापहारिणं हन्तुमुद्यतस्य महीपतेः ।
प्रतिग्रहमिवाधातुमधावत पतिस्त्विषाम् ॥ २३९ ॥
तस्याः शिथिलधम्मिल्लमाल्यश्रेणिं निपेतुषीम् ।
करैरदर्शयन्भास्वान्कृपयेवावनीपतेः ॥ २४० ॥
चचाल पृथिवीपालस्तया कुसुमलेखया ।
दर्शिताध्वा चमूध्वानैर्मङ्क्षु कुक्षिंभरिर्दिशाम् ॥ २४१ ॥
इयतीं भुवमायातः स पुष्पश्रेणिमाश्रयन् ।
अभाग्यस्य निधिश्रीवत्तस्या दृश्यात्र साप्यभूत् ॥ २४२ ॥
तस्मिन्नस्तोकशोकार्तिविक्लवे विफलक्रियम् ।
कान्दिशीकं ततोऽनीकं भ्राम्यतीदमितस्ततः ॥ २४३ ॥
स दुःश्रवामुपश्रुत्य **केसरस्येति** भारतीम् ।
कपिकेतुः किमप्यन्तश्चिन्तयन्निदमब्रवीत् ॥ २४४ ॥
हिरण्यपुरभूपालहेमाङ्गदसधर्मिणी ।
प्रभावती न खल्वेषा **मणिचूडस्य** सोदरा ॥ २४५ ॥
हन्त स्वसा ममैवेयमपरा वास्तु सापि मे ।
कृपालोर्ननु सोदर्या नार्या व्यसनवारिधेः ॥ २४६ ॥
तद्याहि ब्रूहि राजानं मा स्म खेदं वृथा कृथाः ।
अर्जुनः पाण्डवेयोऽयमाहर्ता तव गेहिनीम् ॥ २४७ ॥

जानीहि हत एवायमिदानीमहितस्तव ॥
तिग्मद्युतेः परित्रस्तस्तमःस्तोमः क लीयते ॥ २४८ ॥
क्षणं तद्भवतात्रैव स्थेयमव्यवसायिना।
इत्युदीर्य पुनर्जिष्णुः प्रेषयामास केसरम् ॥ २४९ ॥
सोऽपि प्रियावियोगार्तिप्रतप्ताय महीभुजे।
कथयित्वा यथादिष्टमुपार्जुनमुपागमत् ॥ २५० ॥
किंवदन्तीं प्रभावत्याः सर्वां संविद्य विद्यया।
व्योमाध्वना दधावेऽथ क्रोधाध्मातः कपिध्वजः ॥ २५१ ॥
धनुर्धरैकधौरेये विद्याविस्फूर्जितोर्जिते।
प्रियोपलम्भं संभाव्य जिष्णौ नाग्रेऽगमन्नृपः ॥ २५२ ॥
अथ केऽप्यग्रकान्तारे गत्वा हृदयपीडया।
भूवल्लभमभाषन्त प्रत्यागत्य तुरङ्गिणः ॥ २५३ ॥
दिष्ट्या त्वं वर्धसे देव झगित्यागम्यतां पुरः।
अस्ति प्रभावतीं देवीं कुर्वाणा कुसुमोच्चयम् ॥ २५४ ॥
संपन्नहृदयाश्वासः सोऽथ त्वरितमभ्यगात्।
मनोभीष्टे हि नेदिष्ठे को न धावति वस्तुनि ॥ २५५ ॥
पुरः प्रभावतीं देवीमपश्यत्काश्यपीधवः।
परं चानन्दसंदोहं गाहते स्वान्तरात्मना ॥ २५६ ॥
प्रस्तौति प्रणयालापं यावदभ्येत्य भूपतिः।
अकस्माद्दन्दशूकस्तामदशत्तावदुत्फणः ॥ २५७ ॥
आर्यपुत्रार्यपुत्राहं दष्टा दुष्टात्मनाहिना।
इति प्रलापवाचाला बाला मूर्च्छालतामगात् ॥ २५८ ॥
ततः क्षितिपतिः क्षोभादवधीरितधीरिमा।
क्रन्दन्विषागदंकाराञ्जवादाह्वास्त विह्वलः ॥ २५९ ॥
यावत्किंचिदुपक्रान्तं प्रचण्डैराहितुण्डिकैः।
तावत्तेषामचैतन्यं पश्यतामेव साभ्यगात् ॥ २६० ॥

क्षणप्रीतस्य राज्ञोऽथ शोकः शतगुणोऽभवत् ।
कृतनिर्वातदीपस्य तमो हि बहुलायते ॥ २६१ ॥
ततो विस्रस्तधम्मिल्लः क्षिप्रक्षौमो लुठद्भुजः ।
निमीलिताक्षो मूर्च्छालः क्ष्मापालः क्ष्मातलेऽपतत् ॥ २६२ ॥
अथ द्विगुणशोकस्य कोकस्येव दिनात्यये ।
लोकस्य दूरमुत्तस्थुराक्रन्दध्वनयोऽधिकाः ॥ २६३ ॥
वीजितः परिवारेण वनान्तकदलीदलैः ।
कथंचित्कलयामास चैतन्यमवनीपतिः ॥ २६४ ॥
ततः प्रियतमां प्रीत्या कुर्वन्नुत्सङ्गसङ्गिनीम् ।
रोदयन्नटवीसत्त्वान्विललापेति भूपतिः ॥ २६५ ॥
हन्त हेमाङ्गदे धातः कुतोऽपि कुपितोऽसि चेत् ।
ततः प्रथममस्यैव प्राणान्हरसि किं नहि ॥ २६६ ॥
प्राणेश्वर्याममुष्यां वा सत्यां हर्तुमनीश्वरः ।
मन्ये पूर्वं तदेतस्या जीवितव्यमपाहरः ॥ २६७ ॥
देवि बुध्यस्व बुध्यस्व दीनो जल्पत्ययं जनः ।
किंकरं न कदाचिन्मां त्वमवज्ञातपूर्विणी ॥ २६८ ॥
कोपश्चेत्कोऽपि ते किंचिन्न स्वमागः स्मराम्यहम् ।
पुरावधीरितश्चासि नापराधशतैरपि ॥ २६९ ॥
कि नाम तदकाण्डेऽपि न पश्यसि दृशापि माम् ।
आसतां भवदुद्दामप्रेमपल्लविता गिरः ॥ २७० ॥
परं निरनुरोधासि मयि त्वं न कदाचन ।
किं त्वेतत्तेऽहरत्प्राणान्दैवमेवापराध्यति ॥ २७१ ॥
ममाप्यमीभिः किं प्राणैस्त्वद्वियोगमलीमसैः ।
वैरङ्गिको मृगाङ्कोऽपि कौमुदीरेचितः सताम् ॥ २७२ ॥
भूपालमतिवाचालमित्यादिपरिदेवितैः ।
काममुद्यच्छमानं च जीवितान्ताय कर्मणे ॥ २७३ ॥

पौरामात्यादयः पादपीठालुठितमौलयः।
मुहुः प्रसादयामासुः साश्रुनेत्रममृत्यवे ॥ २७४ ॥ (युग्मम्)
ततोऽविदन्निदं भूमिविडौजस्त्वं विडम्बनाम्।
जानञ्जीवितमप्येतदापदं च पदे पदे ॥ २७५ ॥
प्रेयसीविप्रयोगार्तः प्रकाममवमन्य तान्।
चितामासूत्रयामास मेदिनीपतिरात्मने ॥ २७६ ॥
ततः पताकिनीलोकः समस्तोऽपि पृथक् पृथक्।
निर्ममेऽनुमहीपालं देहत्यागोचिताश्चिताः ॥ २७७ ॥
अर्धमुत्क्षिप्य धर्मांशोरर्थिभ्योऽर्थं वितीर्य च।
प्रदक्षिणयति स्माग्निं चित्यमौचित्यविन्नृपः ॥ २७८ ॥
चितामध्यं ततो लोके हाकारमुखरानने।
प्रियामुत्सङ्गमारोप्य विशति स्म विशांपतिः ॥ २७९ ॥
अपरोऽपि महीपालप्रसादविवशाशयः।
अन्तश्चितं चमूलोकः प्रवेष्टुमुपचक्रमे ॥ २८० ॥
चितासप्तार्चिषि ज्वाला यावद्भूपस्य नोदगुः।
तावत्सह **प्रभावत्या पार्थो**ऽभ्यागान्नभोऽध्वना ॥ २८१ ॥
बिभ्राणं नवसंवर्तपुष्करावर्तविभ्रमम्।
व्यासान्तरिक्षमद्राक्षीद्धूमस्तोमं **कपिध्वजः** ॥ २८२ ॥
शुश्राव दुःश्रवःसैन्यलोकाक्रन्दगिरोऽर्जुनः।
विश्राणयन्तीरश्रूणि वनान्तवयसामपि ॥ २८३ ॥
स्वकीयैरिव विध्यायमानाः शोकाश्रुवारिभिः।
धूमायमानाः सोऽपश्यत्कोटिशो रचिताश्चिताः ॥ २८४ ॥
सममश्रुजलोत्पीडैः कश्चिदर्थाञ्जलिं जनः।
रवेरुदस्यन्नुत्पश्यः **फाल्गुनेन** विलोकितः ॥ २८५ ॥
जानन् जलमिव ज्वालां चितावह्निः क्रियानपि।
लोकः प्रदक्षिणीकुर्वन्वीक्षितः सितवाजिना ॥ २८६ ॥

देवि तीर्णासि चेत्कृच्छ्रादपहारमहोदधिम् ।
किमिदानीं दर्शेयं ते विधेरहह वामता ॥ २८७ ॥
स्वर्लोकपथिकीं देवि राजापि त्वामनुव्रजन् ।
आनृण्यमिच्छति प्रीतेः का कथा मादृशां पुनः ॥ २८८ ॥
देवि त्वद्विरहे प्राणाः क्षणं न स्थातुमीशते ।
ततस्तवैव सार्थेन प्रार्थयन्ति त्रिविष्टपम् ॥ २८९ ॥
एतावतो जनस्यास्य प्राणान्हर्तुमनाः समम् ।
कोऽप्यहिच्छद्मना मन्ये देवो दैत्योऽथवागतः ॥ २९० ॥
निशम्येति परीवारपरिदेवितभारतीम् ।
कौन्तेयस्याभवत्कामं द्वेधेव हृदयं तदा ॥ २९१ ॥
तदुद्वीक्ष्य क्षणान्मर्मच्छेदमूर्च्छालमानसा ।
इत्यचिन्तयदुद्भूतदुःखभारा प्रभावती ॥ २९२ ॥
हा विधे विदधे किं तु (नु) भवतेयं प्रभावती ।
विहिता पापतः किंवा कृता दुःखस्य भाजनम् ॥ २९३ ॥
प्रतारितस्तया दुष्टविद्यया तस्य पाप्मनः ।
कृतज्ञो मत्कृते प्राणान्प्रियस्तत्याज मे ध्रुवम् ॥ २९४ ॥
तमनु प्रस्थिता नूनं सर्वेऽप्येतेऽनुजीविनः ।
शोषिते हि न पाथोधौ जीवन्ति जलजन्तवः ॥ २९५ ॥
तन्मे प्राणेश्वरः(र)प्राप्तः(प्तौ) किंचिदत्याहितं यदि ।
मङ्क्षु मोक्ष्यति तन्नूनं प्रभावत्यपि जीवितम् ॥ २९६ ॥
विकल्पानिति कुर्वन्त्यां तस्यां पर्यश्रुचक्षुषि ।
विशदाश्वोऽपि निश्वासान्विमुञ्चन्नित्यचिन्तयत् ॥ २९७ ॥
ममाफलित एवायमुपकारमहीरुहः ।
हा किमुन्मूलयांचक्रे हतेन विधिदन्तिना ॥ २९८ ॥
बभूव भूपतेः किंचिद्यदि तावदमङ्गलम् ।
तदसावप्यसून्मुञ्चेत्सत्यो हि दयितानुगाः ॥ २९९ ॥

विपत्तिर्दर्शितानेन भगिन्या भगिनीपतेः।
तज्जीवितेन किं नाम **फाल्गुनो**ऽपि करिष्यति॥ ३००॥
एवमालोचयन्नुच्चैरन्तः श्वेतहयो ययौ।
तत्कालज्वलितोदर्चिर्महीपतिचितान्तिकम्॥ ३०१॥
मन्त्रपूतैः **प्रभावत्या** पाणिसंस्पर्शपावितैः।
भूमिभर्तुश्चिताम्भांसि सिषेवे सव्यसाचिना॥ ३०२॥
राजलोकस्य सर्वस्य तत्क्षणोत्थितहेतयः।
तेन व्योमचरैरन्या सेचयांचक्रिरे चिताः॥ ३०३॥
प्रभावत्याश्च जिष्णोश्च साकं शोकहविर्भुजा।
ततः प्रशान्तिं तत्कालमालम्बे हुताशनः॥ ३०४॥
विमुक्तस्फारफेत्कारा तदोत्सङ्गान्महीपतेः।
पलायामास वेगेन सा प्रपञ्चप्रभावती॥ ३०५॥
ततो विश्वंभराभर्ता विस्मयस्मेरलोचनः।
निर्जगाम चितामध्यात्प्रेयसीविरहादिव॥ ३०६॥
वियोगार्तिमनुप्रासः शोक एव परासुताम्।
ननु **प्रभावती** देवी न चान्यः कोऽपि तामनु॥ ३०७॥
प्रमोदाविष्टया दृष्ट्या भूयः संभाव्य वल्लभाम्।
पीयूषह्रदनिर्मग्नमिवात्मानममन्यत॥ ३०८॥
केसरश्च पुरोभूय भूमिवल्लभमभ्यधात्।
अर्जुनः पाण्डुपुत्रोऽयमानिनाय तव प्रियाम्॥ ३०९॥
ततः स सहसाभ्येत्य बीभत्सुमभिषस्वजे।
तदीयाङ्गपरिष्वङ्गैः स्वमङ्गं पावयन्निव॥ ३१०॥
वृत्तान्तेन ततस्तेन प्रेङ्खोलितमनास्तदा।
किमेतदिति **बीभत्सु**मन्वयुङ्क्त महीपतिः॥ ३११॥
अथास्मै कथयामास **पार्था**देशेन **केसरः**।
वदेयुरवदानं हि सन्तो नात्मीयमात्मना॥ ३१२॥

तदानीं त्वामवस्थाप्य राजञ्जिष्णोर्निदेशतः ।
पुनस्त्वरितमेतस्याः पादान्तिकमुपागमम् ॥ ३१३ ॥
विमानरत्नमारूढो मनसोऽप्यधिकत्वरम् ।
किरीटी हेमकूटाख्यं क्षणादद्रीन्द्रमासदत् ॥ ३१४ ॥
तत्रैकच्छत्रसाम्राज्यसगर्वतिमिरे क्वचित् ।
वृक्षलक्षपरिक्षिप्ते प्रभुर्नः कन्दरेऽविशत् ॥ ३१५ ॥
मर्त्यकीटे न ते देवि कृतसर्वाङ्गसङ्गतेः ।
मां विधाय धवं धातुरद्य पाप्मा विलुप्यताम् ॥ ३१६ ॥
देवि विद्याधरैः पाणिपल्लवोद्धूतचामरम् ।
वैडूर्यपुरसाम्राज्यमुपभोक्तु प्रसीद मे ॥ ३१७ ॥
सद्यः कन्दलिते विद्यावैभवेन नवे नवे ।
प्रासादपर्वतोद्याने देवि क्रीड मया सह ॥ ३१८ ॥
देवि हित्वा प्रतीपत्वं द्वीपशैलाननेकशः ।
व्योमयानेन वीक्षस्व मदुत्सङ्गैकसङ्गिनी ॥ ३१९ ॥
इति **प्रभावतीं** तत्र **मेघनादः** प्रसादयन् ।
ददृशे खेचरो वैरिकेतुना **कपिकेतुना** ॥ ३२० ॥
(पञ्चभिः कुलकम्)
आः पाप चापलं पूर्वजीवितं विजहासि किम् ।
मम पत्युः पुरो हन्त पुरुहूतोऽपि कातरः ॥ ३२१ ॥
मत्कान्तराज्ये स्वाराज्यगर्वसर्वंकषे सति ।
स्तुतेर्विद्याधरादीनां न पदं राज्यसंपदः ॥ ३२२ ॥
नानाश्चर्यमयद्वीपशैलालोकनकौतुकम् ।
चिरायुर्मणिचूडो मे सोदरः पूरयिष्यति ॥ ३२३ ॥
निद्राणे मत्प्रिये चौर मामहार्षीस्त्वमक्षतः ।
मृगारौ जागरूके हि का मृगस्य प्रभूष्णुता ॥ ३२४ ॥
पारदारिक चेत्पाणिं मदङ्गे लगयिष्यसि ।
तेनैव पाप्मना मङ्क्षु भस्मसात्त्वं भविष्यसि ॥ ३२५ ॥

सिद्धविद्यः स चेद्विद्यामद्धन्धुप्रियबान्धवः।
पार्थः कथां कुतोऽप्येनां तत(स्त्व)मसि किं क्वचित् ॥ ३२६॥
विद्याधरं तमित्यादि विब्रुवाणां **प्रभावतीम्**।
निध्याय मुदमध्यात्मं स्फारयामास **फाल्गुनः** ॥ ३२७॥
(सप्तभिः कुलकम्)

कोऽयं **हेमाङ्गदो** नाम कः सोऽपि **कपिकेतनः**।
मणिचूडोऽपि कस्तन्वि तन्वाने मयि धन्विताम् ॥ ३२८॥
स्वयं दीर्घाक्षि दास्याय जनोऽयमनुमन्यताम्।
पठन्हठकठोरं त्वं पुनः केन निषेत्स्यसे ॥ ३२९॥
इत्यादिभिर्वचोभिस्तं भीषयन्तं **प्रभावतीम्**।
जगाम जगतां सादहरः श्वेतहरिः क्रुधा ॥ ३३०॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)

दूरतो भव रे विद्याधरसन्तानपांसन।
मैतां पतिव्रतां श्वासपवनैरपवित्रय ॥ ३३१॥
पतिव्रतामयं ज्योतिरिमामपहरिष्यतः।
वपुस्तव क्षणादेव किं बभूव न भस्मसात् ॥ ३३२॥
बन्धुः पतिर्वा यद्यस्या गणितौ नावलेपतः।
त्वयान्तश्चिन्तिता किं न **फाल्गुन**स्यापि बाहवः ॥ ३३३॥
सतीचिन्तामणेरस्यास्तनुसंस्पर्शपाप्मनः।
प्रायश्चित्तं विधाता ते क्षणात्कौक्षेयको मम ॥ ३३४॥
तदा प्रमोदकल्लोलैराकुलीकृतमानसा।
इत्यन्तश्चिन्तयामास फुल्लचक्षुः **प्रभावती** ॥ ३३५॥
चेतस्त्वं वर्धसे दिष्ट्या मम भ्रातुः प्रियः सुहृत्।
कुतोऽप्यत्र वतायातः स एवायं धनंजयः ॥ ३३६॥
प्रभावोऽस्ति **प्रभावत्याः** सत्यं सुकृतसंपदाम्।
सतीव्रतसरःसेतुः **कपिकेतु**र्यदागमत् ॥ ३३७॥

सरलैकस्वभावोऽयं मा स्म मायामुना विना ।
खेचरेण रणे शान्तं यद्वा नन्वेष फाल्गुनः ॥ ३३८ ॥
सर्वाः संभूय बीभत्सोर्भवत्यः कुलदेवताः ।
शरीरमधितिष्ठन्तु यथा स्याद्विजयी युधि ॥ ३३९ ॥
पतिव्रताव्रतस्यास्य कोऽपि मे महिमास्ति चेत् ।
किरीटिना दुरात्मायं जीयतां तन्नभश्चरः ॥ ३४० ॥
अस्याममूदृशानल्पविकल्पाकुलचेतसि ।
उवाच विजयो वाचं खेचरापसदं पुनः ॥ ३४१ ॥
गृहाण रे क्षणात्पाणौ किमप्यायुधमात्मनः ।
खड्गोऽयं दुष्ट ते रुष्टस्तदेष न भविष्यसि ॥ ३४२ ॥
ऊचे च फाल्गुनं वल्गु स बलात्समराङ्गणे ।
रे मनुष्यक्रमे नश्य किमु रोदयसि प्रियाम् ॥ ३४३ ॥
विद्याधरवधूवर्गवैधव्यव्रतदीक्षिता ।
कष्टं कृपाणयष्टिर्मे पतन्ती त्रपते त्वयि ॥ ३४४ ॥
बालां को नाम मत्पाणे रतामाच्छेत्तुमिच्छति ।
को हि कण्ठीरवाक्रान्तां मृगीमाक्रष्टुमीश्वरः ॥ ३४५ ॥
ममामर्षहुताशेऽस्मिन्नाहुतीयन्मुधा ततः ।
कथं मनुष्यलोकस्य कौतुकान्यपनेष्यति ॥ ३४६ ॥
इत्युदीरयति स्वैरं तस्मिन्वक्ति स्म पाण्डवः ।
रे न शौण्डीरिमा वाचि भुजेष्वेवावतिष्ठते ॥ ३४७ ॥
किंतु दुर्दान्तवृत्तीनां शासनाय भवादृशाम् ।
उद्यता अपि नो पूर्वं प्रहरन्ति कुरूद्वहाः ॥ ३४८ ॥
ततः स्थेमानमानीय मानसं साध्वसाकुलम् ।
निपातयतु निस्त्रिंशं नृशंसं प्रथमो भवान् ॥ ३४९ ॥
इत्याक्षेपगिरा सोऽपि दूरोज्जागरपौरुषः ।
अपकोशमसिं कृत्वा प्रजहार कपिध्वजम् ॥ ३५० ॥

तेन गाढप्रहारेण दक्षिणेर्मा[1] धनंजयः ।
तमूर्जितभुजं दृष्ट्वा कष्टजय्यममन्यत ॥ ३५१ ॥
ततः कपिध्वजो धौतधारेण तरवारिणा ।
बाह्वोः सर्वाभिसारेण तं हन्तुमुदतिष्ठत ॥ ३५२ ॥
निहतः स तथा शत्रुः स्कन्धकोटौ किरीटिना ।
यथा पपात मूर्च्छालः शुष्कतालुर्भुवस्तले ॥ ३५३ ॥
चेलान्ततालवृन्तेन तमुपानीय चेतनाम् ।
सुधीः सधैर्यप्रागल्भ्यमभ्यधत्त धनंजयः ॥ ३५४ ॥
हंहो विद्याधराधीश दूरमालम्ब्य दोर्बलम् ।
पुनः प्रहर निःशङ्कमाकलङ्क्य पौरुषम् ॥ ३५५ ॥
इत्यवष्टम्भसंरम्भं विभाव्य भयभङ्गुरः ।
विहाय सहसा खड्गमानमत्खेचरोऽर्जुनम् ॥ ३५६ ॥
नीचैरूचे च तं वीर व्यलीकं क्षम्यतामिदम् ।
भूर्भुवःस्वस्त्रयीलोकत्राणशौण्डा हि पाण्डवाः ॥ ३५७ ॥
शौण्डीरचूडारत्नेन परस्त्रीप्रियबन्धुना ।
सर्वथैव त्वया नाथ विजिग्येऽहमनीदृशा ॥ ३५८ ॥
चारणेभ्यो भुजस्तम्भस्फूर्तयस्ते मुहुः स्तुताः ।
खलीकृतोऽसि विश्वेश साक्षात्कर्तुं मयाथ ताः ॥ ३५९ ॥
परं बद्धरणारम्भसंरम्भे हरिणद्विषि ।
न द्विपेन्द्रोऽप्यलं स्थातुं का कथा हरिणस्य तु ॥ ३६० ॥
धर्मन्यायसदाचारपरोपकृतयस्तव ।
सहायास्तत्त्वया वीर जगज्जितमहं तु कः ॥ ३६१ ॥
किंचोपकृतमप्यस्यामिदं भावि तवाफलम् ।
यदि पश्चाद्वने देव संप्रत्येव न धावसि ॥ ३६२ ॥
मुक्तास्ति मार्गकान्तारे मायामेधाविना मया ।
विद्या प्रभावती रूपधारिणी यत्प्रतारिणी ॥ ३६३ ॥

१. दक्षिणे ईर्म व्रणमस्येति.

सर्वोऽप्यनुपदी लोकस्तया हन्त प्रतारितः ।
विनङ्क्ष्यति क्षणादेव छद्मना को न वञ्च्यते ॥ ३६४ ॥
तदुपादाय दीर्घाक्षीमेतां गत्वा च सत्वरम् ।
भ्रातस्त्रायस्व विश्वस्य जन्तुजातस्य जीवितम् ॥ ३६५ ॥
अहं तु गन्तुमिच्छामि भावज्ञ त्वदनुज्ञया ।
नातः परं तवाप्यस्मि मुखं दर्शयितुं क्षमः ॥ ३६६ ॥
ततो विसृज्य तं प्रीत्या प्रणिपत्य प्रभावतीम् ।
यानमारोप्य च स्वैरं दधावे श्वेतसैन्धवः ॥ ३६७ ॥
भवत्प्राणपरित्यागाशङ्कातरलिताशयः ।
देवस्त्वरितमेवायमुद्देशमिममागमत् ॥ ३६८ ॥
कपिध्वजप्रभावत्योर्दृष्ट्वैतत्तव वैशसम् ।
भूपाल यदभूद्दुःखं जानीतस्तदिमौ परम् ॥ ३६९ ॥
नश्यति स्म ततो देवीपाणिपूताम्बुसेकतः ।
विध्यातायाश्चितायास्ते सेयं विद्या प्रतारिणी ॥ ३७० ॥
परप्रमोदसंभारसंभूतपुलकाङ्कुरः ।
ततो हेमाङ्गदो राजा व्याजहार कपिध्वजम् ॥ ३७१ ॥
शङ्के परोपकाराय सृष्टिर्भुवि भवादृशाम् ।
निर्माणं हि सहस्रांशोर्जगदालोकहेतवे ॥ ३७२ ॥
वीरोत्तंस त्वया देवीमिमामाहरताधुना ।
इयतो जन्तुजातस्य संहारः परिरक्षितः ॥ ३७३ ॥
कोटिशः श्रुतमद्वैतं त्वद्भुजस्तम्भवैभवम् ।
साक्षात्कृतमिदानीं तु दैवादेवमिदं मया ॥ ३७४ ॥
वस्तु नास्त्येव तद्येन तव स्यात्प्रत्युपक्रिया ।
जनोऽयमनुमन्तव्यः किंकरत्वाय केवलम् ॥ ३७५ ॥
इति व्याहृत्य भूपेन प्रश्रयेण गरीयसा ।
अनुनीय तदा निन्ये हिरण्यपुरमर्जुनः ॥ ३७६ ॥

उत्सवैकमयं स्मेरदानन्दलहरीमयम् ।
सर्वसंपन्मयं स्वर्गसर्वाङ्गीणकलामयम् ॥ ३७७ ॥
प्रत्याहर्ता प्रभावत्या बतायमयमर्जुनः ।
इति निर्दिश्यमानोऽसौ लोकैः प्रीत्याविशत्पुरीम् ॥ ३७८ ॥
राज्ञा च राजपत्न्या च राजवेश्मन्यनुद्रुतः ।
विवेश विक्रमश्रीभ्यां मूर्तिमद्भ्यामिवार्जुनः ॥ ३७९ ॥
तत्र सिंहासने हैमे निवेश्य विवशो मुदा ।
जगाद पार्थिवः पार्थमित्थं विनयवामनः ॥ ३८० ॥
प्रीतिक्रीतानिमान्प्राणान्भुजक्रीतिरिमाः श्रियः ।
गुणक्रीतमिदं राज्यं कृतार्थय यथारुचि ॥ ३८१ ॥
पार्थोऽब्रवीदसामान्यस्वाजन्ये स्वजने त्वयि ।
स्वर्गाधिपत्यमप्येतन्ममैव किमिवापरम् ॥ ३८२ ॥
प्रौढप्रणयमन्योऽन्यमित्युल्लापवतोस्तयोः ।
क्षणेन मणिचूडोऽपि तत्र व्योमाध्वनागमत् ॥ ३८३ ॥
प्रणिपत्य यथौचित्यं तानशेषान्विशेषवित् ।
स खेचरपतिः पार्थमुवाच रचिताञ्जलिः ॥ ३८४ ॥
भगिनीहरणोद्भूतं जयोदाहरणं तव ।
उपगीतमुपश्रुत्य खचरैरहमागमम् ॥ ३८५ ॥
एकैकमवदानं ते वागीशस्यापि नेशते ।
गरीयसो गिरो वक्तुं किं पुनर्मादृशामिमाः ॥ ३८६ ॥
कृते किंतु प्रभावत्या पत्यानयनकर्मणि ।
राज्यदानाधमर्णोऽहं ब्रवीमि किमितः परम् ॥ ३८७ ॥
तमूचेऽथ पृथासूनुरहो किमिदमुच्यते ।
आत्मनैवात्मनः किं स्यादुत्तमर्णाधमर्णता ॥ ३८८ ॥
किं च मामुल्लसत्प्रीतिर्भगिनीयं प्रभावती ।
शश्वत्त्रैलोक्यजैत्राभिराशीर्भिरभिनन्दतु ॥ ३८९ ॥

ततस्तद्भक्तिसंभाररज्जुसंदानिताशयः ।
निनाय दिवसान्पाण्डुपुत्रस्तत्रैव कांश्चन ॥ ३९० ॥
कश्चिदप्यन्यदा पूर्वसंस्तुतो हस्तिनापुरात् ।
अभ्येत्य रभसोत्फालः फाल्गुनाय व्यजिज्ञपत् ॥ ३९१ ॥
कुमार चारचक्रेभ्यो निशम्य त्वामिहागतम् ।
स्नेहादाह्वातुमह्नाय पिता ते प्रजिघाय माम् ॥ ३९२ ॥
वार्द्धकार्हाः क्रियाः कर्तुं स्वयं राज्ये तपःसुतम् ।
अभिषेक्तुमनाः काममुर्वीशस्त्वामुपेक्षते ॥ ३९३ ॥
प्रतिप्रातरपश्यन्ती कुन्ती त्वद्वदनं पुनः ।
वहत्यजस्रमस्राम्बु जम्बालजटिले दृशौ ॥ ३९४ ॥
इत्युपश्रुत्य तद्वाचमाचान्तहृदयो मुदा ।
पित्रोः स्नेहेन बीभत्सुर्नितरामौत्सुकायत ॥ ३९५ ॥
ततस्तमाह बीभत्सुराद्यं शत्रुंजये जिनम् ।
नमस्कृत्याहमायात एव त्वं तु पुरो व्रज ॥ ३९६ ॥
इति संप्रेष्य तं शत्रुंजयं प्रति धनंजयः ।
सार्धं भूखेचरेन्द्राभ्यां चलति स्म विहायसा ॥ ३९७ ॥
तस्मिन्परमया भक्त्या वन्दित्वादिजिनेश्वरम् ।
द्वारकामगमत्कृष्णदर्शनोत्कण्ठितोऽर्जुनः ॥ ३९८ ॥
प्रत्युज्जगाम गोविन्दस्तमायान्तं नभोध्वना ।
नीलकण्ठ इवोत्कण्ठातरलो नवनीरदम् ॥ ३९९ ॥
तौ मिथः परिरेभाते प्रत्यक्प्रागनिलाविव ।
शरीरद्वयमुत्सृज्य बिभ्रतावेकतामिव ॥ ४०० ॥
पीयमानं तरत्तारैः पौरनारीविलोचनैः ।
निन्ये हरिर्निजं धाम सपरीवारमर्जुनम् ॥ ४०१ ॥
फाल्गुनाय मुरारातेरुपचारं चिकीर्षतः ।
स्वाराज्यमपि निर्जेतुमाचकाङ्क्ष मनस्तदा ॥ ४०२ ॥

कृष्णोऽस्य स्वागतीचक्रे सुभद्रां भगिनीं निजाम् ।
अभीष्टो ह्यतिथिः कामं गृहसर्वस्वमर्हति ॥ ४०३ ॥
यादवीमङ्गलोद्गीतिनवपीयूषतोयदः ।
अभून्मुदितगीर्वाणस्तत्पाणिग्रहणोत्सवः ॥ ४०४ ॥
पाणिमोक्षविधौ जिष्णोर्यद्यद्भूयोऽप्यदित्सत ।
अल्पीय इति कंसारिस्तेन तेनाप्यलज्जत ॥ ४०५ ॥
पित्रोरुत्कण्ठितोऽप्युच्चैर्जिष्णुः कृष्णानुरोधतः ।
उत्सवैकमयान्कांश्चित्त्रातीयाय वासरान् ॥ ४०६ ॥
कृष्णमन्येद्युरापृच्छ्य समं पत्न्या सुभद्रया ।
हस्तिनापुरसोत्कण्ठः प्रतस्थे कपिकेतनः ॥ ४०७ ॥
ततः स खेचरानीकविमानैस्तिरयन्नभः ।
चचाल मणिचूडेन समं हेमाङ्गदेन च ॥ ४०८ ॥
विमानमनुकामीनमध्यासीनो विलोकयन् ।
सरःसरिन्नगारामपुरग्राममयीं महीम् ॥ ४०९ ॥
खेचरेन्द्रनरेन्द्राभ्यां श्रिताभ्याममितोऽन्तिकम् ।
दत्ततालं मिथस्तास्ताः कुर्वन्प्रमदसंकथाः ॥ ४१० ॥
पुष्यन्तं यादवीयस्त्वात्तापैस्तीव्रैर्विवस्वतः ।
शुष्यन्तं च दधत्स्वेदं वंहीयोभिर्नभोऽनिलैः ॥ ४११ ॥
वहन्हर्षभरोल्लुण्ठमुत्कण्ठतरलं मनः ।
आसीदत्सान्द्रदानन्दं हस्तिनापुरमर्जुनः ॥ ४१२ ॥
(चतुर्भिः कलापकम्)

धावन्तः खेचराः काममहंपूर्विकया ततः ।
आयान्तं पृथिवीभर्तुः पृथासूनुमचीकथन् ॥ ४१३ ॥
शोकमानन्दतां निन्ये मेदिनीशस्य तद्वचः ।
शुद्धः सिद्धरसः शुल्वं महारजततामिव ॥ ४१४ ॥
हर्षाश्रुबिन्दुसंदोहस्थाने शोकाश्रुविप्रुषाम् ।
पृथायाः पप्रथे कृष्ण ज्योत्स्नेव तमसां पदे ॥ ४१५ ॥

बभूव रभसाच्चेतः सोदराणां विकस्वरम् ।
भास्वत्युदीयमाने हि किमु जीवति नाम्बुजम् ॥ ४१६ ॥
आदिश्य पुरि तत्कालमुत्सवं सपरिच्छदः ।
तनूजं मनसः पश्चाद्भूपतिः प्रत्युदव्रजत् ॥ ४१७ ॥
मेदिनीपतिमागत्य पुरद्वारवनावनौ ।
अनेदीयांसमुद्द्योतसंभारं भृशमैक्षत ॥ ४१८ ॥
मार्तण्डमण्डलैः पूगतिथैरिव मरुत्पथः ।
व्याप्यमानो विमानौघैस्ततः क्ष्मापेन वीक्षितः ॥ ४१९ ॥
क्षणादैक्ष्यन्त सामन्तमायूरातपवारणैः ।
सोऽन्यानि पितुरुद्यानभ्रमं पुष्णन्ति जिष्णुना ॥ ४२० ॥
महीयोभिर्महःपुञ्जैर्मुहुर्मञ्जरयद्दिशः ।
विमानमवनाम्यैकमाजिहीत महीतलम् ॥ ४२१ ॥
नरेन्द्रखेचरेन्द्राभ्यां ताभ्यां तस्मादनुद्रुतः ।
नितान्तमुदितस्वान्तः कपिकेतुरवातरत् ॥ ४२२ ॥
पित्रोः क्रमात्क्रमाम्भोजमाकुलालिकुलायितैः ।
ममार्जावर्जयन्मौलिं कौन्तेयः कुन्तलोच्चयैः ॥ ४२३ ॥
उत्थाप्य रभसात्ताभ्यामानन्दाश्रुकणोत्करैः ।
सिच्यमानतनुः स्वैरमालिलिङ्गे धनंजयः ॥ ४२४ ॥
तीर्थतोयाभिषेकोत्थपावित्र्यस्यैव काम्यया ।
ताभ्यां कपिध्वजो मूर्ध्नि मुहुर्मुहुरचुम्ब्यत ॥ ४२५ ॥
समस्तजाह्नवेयादिगुरुवर्गे समन्ततः ।
प्रतिपेदे यथौचित्यमाचारः सव्यसाचिना ॥ ४२६ ॥
स ननाम क्रमाज्ज्येष्ठबान्धवान्विश्वबान्धवः ।
श्लिष्यति स्म च सानन्दं वन्दमानान्कनीयसः ॥ ४२७ ॥
भूपतिप्रमुखं सर्वं ततः स्वजनमण्डलम् ।
आरोहयद्विमानं तत्स्वयमप्यारुरोह सः ॥ ४२८ ॥

झणज्झणितमाणिक्यकिङ्किणीमालभारिणा ।
मार्जनोर्जस्वलस्वर्णवैजयन्तीविराजिना ॥ ४२९ ॥
सौरभोदारमन्दारकुसुमोच्चूलशालिना ।
अनत्यन्तीनया नीचैर्गत्या तेनाथ गच्छता ॥ ४३० ॥
प्रमोदविशदैः पौरनेत्रैर्नीराजितोऽर्जुनः ।
अविशद्दिव्यसर्वाङ्गशृङ्गारमधुरं पुरम् ॥ ४३१ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)

विस्मयस्मेरनेत्राभिः खेचराणामितस्ततः ।
विमानानि मृगाक्षीभिर्निरीक्षांचक्रिरेतराम् ॥ ४३२ ॥
दध्वान दुन्दुभिर्बाढं हतो विद्याधरैर्दिवि ।
तत्संहर्षादिव क्षोणीपीठे वेण्ठैश्च ताडितः ॥ ४३३ ॥
कौङ्कुमीनामपामाप्य पांशवः संगमोत्सवम् ।
नालमुत्थातुमश्वीयखुरक्षुण्णा अपि क्षितेः ॥ ४३४ ॥
राजवर्त्मध्वजा रेजुर्मरुद्वेल्लितपल्लवाः ।
विद्याधरविमानानां कुर्वन्तो गणनामिव ॥ ४३५ ॥
पश्यन्तः परितः पौरयोषितः पोषितश्रियः ।
हस्तिनापुरमेव द्याममन्वत नभश्चराः ॥ ४३६ ॥
निध्यायन्तः सरोमाञ्चं माश्चान्गगनचारिणः ।
विमानेषु मनश्चक्रुरनास्थाशिथिलं मुहुः ॥ ४३७ ॥
पार्थमेकमनेकासां पौरसारङ्गचक्षुषाम् ।
नेत्रपत्रैः पिबन्तीनां युक्तं यन्नासितंभवः(?) ॥ ४३८ ॥
इभालोकभिया भ्रष्टनीविः स्रस्तोत्तरीयका ।
काप्युच्चैर्दर्शयांचक्रे खेचरैः सस्मितैर्मिथः ॥ ४३९ ॥
वदनाम्भोजसौरभ्यभ्रमद्भृङ्गकुलाकुला ।
नर्तयन्ती करौ काचित्त्रैलयामास खेचरान् ॥ ४४० ॥

१. भूर्मः ।

पार्थालोकनलाम्पट्यात्पणांस्तांस्तान्प्रतिश्रुतान् ।
गाढाश्लेषमुखान्पत्या काचिदस्मार्यताधिकम् ॥ ४४१ ॥
प्रतिस्थानमथ स्यूतभूतपल्लवतोरणम् ।
रम्भास्तम्भपरीरम्भनीलत्तरणिदीधिति ॥ ४४२ ॥
प्रतिद्वारमलिन्देषु मुदा गोत्राङ्गनाजनैः ।
मौक्तिकस्वस्तिकोदात्तदत्तकुङ्कुमगोमुखम् ॥ ४४३ ॥
कक्षान्तरगवाक्षस्थपाञ्चालीलोचनैर्मुहुः ।
प्रत्युद्यातः शनैर्भेजे राजमन्दिरमर्जुनः ॥ ४४४ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)

सत्कृत्यवित्पुरस्कृत्य भूपतिप्रभृतीन्गुरून् ।
जगन्मानसमारूढो विमानादवतीर्णवान् ॥ ४४५ ॥
प्रीत्या कुन्त्या कृतं तत्तदवतारणमङ्गलम् ।
प्रतिगृह्य प्रतीहारैर्दूरमुत्सारितप्रजः ॥ ४४६ ॥
सर्वतः खेलदुत्तालवन्दिकोलाहलाकुलम् ।
मध्यमुर्वीन्द्रसौधस्य विशति स्म धनंजयः ॥ ४४७ ॥
आस्थानीपीठमास्थाय पाण्डुश्चण्डांशुतेजसा ।
स्नेहालपैश्चिरं तस्थौ भक्तिनम्रेण सूनुना ॥ ४४८ ॥
तयोरानम्रताभाजोः सुतस्य प्रियमित्रयोः ।
आवासौ स निजावासदेशीयावदिशन्मुदा ॥ ४४९ ॥
स्वस्थानं मेदिनीभर्तुरादेशाद्गतयोस्तयोः ।
प्रणम्य प्रणयप्रह्वः पार्थः स्वावसथं ययौ ॥ ४५० ॥
आग्रहात्प्रतिजग्राह तत्र दाक्षिण्यदीक्षितः ।
पौरजानपदामात्यसामन्तोपायनान्यसौ ॥ ४५१ ॥
हर्षसोत्कर्षमाभाष्य विसृज्य निखिलं जनम् ।
प्रेमपल्लवितः सोऽथ सैरंध्रीसौधमाविशत् ॥ ४५२ ॥
चेतसा प्रथमं पार्थमभ्युत्तस्थौ ततो दृशा ।
देहेन तदनु स्वेदरोमाञ्चसचिवेन सा ॥ ४५३ ॥

अनीशापि भृशोन्मीलत्साध्वसा प्रतिपत्तये ।
कामं बहुमता जज्ञे **याज्ञसेनी किरीटिनः** ॥ ४५४ ॥
बलादातन्वतोर्नेत्रप्रवर्तननिवर्तने ।
पश्यन्त्यां तं रणस्तस्यामौत्सुक्यत्रपयोरभूत् ॥ ४५५ ॥
कृष्णा जिष्णौ चिराद्गेहमुपेयुषि ददौ मुदा ।
कटाक्षपटलव्याजादर्घमिन्दीवरैरिव ॥ ४५६ ॥
क्षेप्तुकाम इवात्यन्तमन्तर्देहं कपिध्वजः ।
भुजोपपीडं प्रक्रीडत्प्रीतिरालिङ्गति स्म ताम् ॥ ४५७ ॥
तदाश्लेषसुखास्वादनिमीलितविलोचनः ।
चिरप्रवसनक्लेशमपि निन्ये **धनंजयः** ॥ ४५८ ॥
सापि विश्वत्रयीं मेने तदा तत्संगमोत्सवे ।
सुधामयीमिवानन्दपरिस्पन्दमयीमिव ॥ ४५९ ॥
अध्यासामास पल्यङ्कं तुल्यः कुसुमधन्विना ।
जिष्णुरध्यासयांचक्रे तां च प्रतिकृतिं रतेः ॥ ४६० ॥
प्रेमवार्तास्तया सार्धं तास्ताः कुर्वन्**कपिध्वजः** ।
तदमन्यत निःशेषमहोरात्रमपि क्षणम् ॥ ४६१ ॥
हेमाङ्गदश्च भूपालो **मणिचूडश्च** खेचरः ।
चिरं सितहयप्रीत्या पुरे तस्मिन्नतिष्ठताम् ॥ ४६२ ॥
मेदिनीपतिरन्येद्युराहूय **विजयं** रहः ।
विश्वस्य कुशलोदर्कं वितर्कं स्वमचीकथत् ॥ ४६३ ॥
वत्स वीक्ष्य स्वकर्णान्तपलितंकरणीं जराम् ।
इयं प्रवर्तयत्यद्य धर्मकर्मणि मां बलात् ॥ ४६४ ॥
विषयाः सहवास्तव्याः श्यामलैरेव कुन्तलैः ।
सितीभूतैः पुनर्धर्मसख्यं हि समशीलयोः ॥ ४६५ ॥
जरस्यपि मनः कुर्वन्नरो भोगाभिलाषुकम् ।
प्राकृतैरपि हस्येत किं पुनर्विशदाशयैः ॥ ४६६ ॥

धर्मपीयूषकूपस्य पीतपूर्वी पयः पुमान् ।
मृत्युं मरुमिवातीत्य याति मुक्तिपुरीं सुखम् ॥ ४६७ ॥
तन्निक्षिप्य क्षमाभारं सर्वज्येष्ठे युधिष्ठिरे ।
धर्म्या एव क्रियाः कामं कर्तुमिच्छति मे मनः ॥ ४६८ ॥
प्रह्वीभूतस्तथा लोको गुणोघैर्धर्मजन्मनः ।
तत्कथाभिर्यथा जज्ञे नित्यमुज्जागरः पुरे ॥ ४६९ ॥
गुणैरस्येन्दुदायादैर्मनोवेश्मनिवासिभिः ।
अवक्रय इव प्रीतिः प्रकृतीनामदीयत ॥ ४७० ॥
गाङ्गेयधृतराष्ट्राद्या ज्यायांसोऽपि तपःसुते ।
राज्यधुर्योऽयमेवेति सर्वे मनसि मन्वते ॥ ४७१ ॥
अस्तु राजन्वती भूमिस्तदेतेन चिरादियम् ।
सर्वस्याप्यस्य लोकस्य पूर्यन्तां च मनोरथाः ॥ ४७२ ॥
वत्स प्रतीक्षितोऽसिं त्वमेतावन्ति दिनानि तु ।
मधोरभ्युदयः श्रेयान्विना न मलयानिलम् ॥ ४७३ ॥
उभाकर्णीदमाकर्ण्य वचः प्रीत्या महीपतेः ।
सव्यसाची ततो वाचमुवाच विनयान्विताम् ॥ ४७४ ॥
इदं तातस्य को नाम वचो न बहुमन्यते ।
कोविदः को हि कुर्वीत मीमांसामागमोक्तिषु ॥ ४७५ ॥
प्रियंकरा च नो कस्य श्रीसंक्रान्तिस्तपःसुते ।
श्रयन्तीह सुधारश्मिं न मुदे कस्य कौमुदी ॥ ४७६ ॥
गिरमेतां च तातस्य यः प्रमाणयिता नहि ।
मामकास्तस्य मूर्द्धानं सहिष्यन्ते न सायकाः ॥ ४७७ ॥
इत्यात्मजन्मनो वाचा प्रीतचेताः क्षितीश्वरः ।
धर्मात्मजाभिषेकाय तत्कालमुपचक्रमे ॥ ४७८ ॥
कृष्णादीनवनीपालान्दूतैराह्वाययन्नृपः ।
दूरात्पुष्पधयान्पुष्पसौरभैरिव भूरुहः ॥ ४७९ ॥

निवासाः क्ष्माभुजां रेजुः परितो हस्तिनापुरम्।
सर्वतोऽपि तुषारांशुमालिनं तारणा इव॥ ४८०॥
तूर्यप्रणादमेदस्विनारीमङ्गलगीतिभिः।
शब्दाद्वैतमयस्तस्मिन्पुरे प्रावर्ततोत्सवः॥ ४८१॥
व्योमलक्ष्मीविनिर्मीयमाणनिर्माजनश्रियः।
वैजयन्त्यो जनैस्तस्मिन्समुच्चिक्षिपिरे पुरे॥ ४८२॥
हर्षाकुलचलच्चेटीकुचसंघट्टचूर्णितैः।
राजवेश्मभुवो हारैश्चक्रिरे बद्धसैकताः॥ ४८३॥
तोरणानि जनैः स्वस्वमन्दिरेषु चिकीर्षुभिः।
निष्पत्राश्चक्रिरे केलिकाननाम्रवनश्रियः॥ ४८४॥
प्रतिमन्दिरमुत्क्षिप्तकदलीस्तम्भकान्तिभिः।
नगरं तन्महानीलशिलामयमिवाबभौ॥ ४८५॥
राजते स्म जनैर्दिव्यनेपथ्याभरणोज्ज्वलैः।
तत्पुरं सामरेव द्यौरवतीर्णा महीतलम्॥ ४८६॥
नानाग्रामागतग्राम्यस्त्रैणपार्णिधमाध्वनि।
अपूर्यत पुरे तस्मिन्पौराणां नेत्रकौतुकम्॥ ४८७॥
मिलन्निखिलभूपालतुरङ्गखुरखण्डितम्।
अभिषेकजलप्लावभियेव द्यां ययौ रजः॥ ४८८॥
गान्धारीमाद्रिकामुख्यमालोक्यान्तःपुरीगणम्।
रचितानेकरूपेव मन्यते स्म शची जनैः॥ ४८९॥
तपःसुताभिषेकाय माणिक्यमयमद्भुतम्।
विमानं मानवेन्द्रेण पर्यकल्प्यत शिल्पिभिः॥ ४९०॥
तत्र धात्रीपतिर्विप्रैः कृतनीराजनाविधिः।
वशी निवेशयामास भद्रपीठे युधिष्ठिरम्॥ ४९१॥
पुरोहितं पुरस्कृत्य मन्त्रसंस्कारपावितैः।
पार्थिवस्तीर्थपाथोभिरभ्यषिञ्चत्तपःसुतम्॥ ४९२॥

१. अन्धकारावृते.

सर्वेऽप्युर्वीभृतः स्वर्णकलशावर्जितैस्ततः ।
सहर्षमभ्यषिञ्चन्त वारिभिर्धर्मनन्दनम् ॥ ४९३ ॥
पतन्तः पयसामोघास्तस्य मूर्ध्नि विरेजिरे ।
प्रावृषेण्यपयोवाहप्रभवा इव भूभृतः ॥ ४९४ ॥
चित्रं तस्यारिभूमीभृद्वंशदाहहविर्भुजः ।
अभिषेकजलैर्लक्ष्मीमगाहत महः परम् ॥ ४९५ ॥
प्रवाहः पयसां धर्मपुत्रगात्रपवित्रितः ।
पुपूषुरिव तत्कालं पपात स्वःसरिज्जले ॥ ४९६ ॥
मूर्तैरिव यशोबीजैर्दूर्वाङ्कुरकरम्बितैः ।
अवाकिरंस्तमाचारलाजै राजीवलोचनाः ॥ ४९७ ॥
गम्भीरमधुरैस्तूर्यनिनदैरुच्छ्रितोत्थितैः ।
कल्याणशंसिभिः प्रीतिरजागर्यत कस्य न ॥ ४९८ ॥
गोत्रधात्रीशसंतानस्तुतिपूतास्तपःसुतः ।
शुश्राव श्रवणानन्दस्यन्दिनीर्वन्दिनां गिरः ॥ ४९९ ॥
अर्थिभ्यः स ददौ तावद्द्रव्यमव्याहताशयः ।
यावता जज्ञिरे तेऽपि शश्वदर्थिजनार्थिनः ॥ ५०० ॥
मुञ्चन्स कृत्यधारालवैरक्रूरान्रिपूनपि ।
स क्षणादकरोत्काराविशोधनमघिद्युतिः ॥ ५०१ ॥
अधर्मद्रुमसंतानच्छेदनादभ्रमावहः ।
दीयते स्म तदादेशादमारिपटहः पुरे ॥ ५०२ ॥
दग्धकर्पूरधूमोत्थनवमेघालिमालिषु ।
स पुरेऽकारयज्जैनमन्दिरेषु महोत्सवम् ॥ ५०३ ॥
निधीशनिधिसर्वस्वभ्रमकारीणि भूभुजाम् ।
मङ्गलोपायनान्यस्य प्रविशन्ति स्म वेश्मनि ॥ ५०४ ॥
ततस्तमभिषेकान्ते कक्षान्तरनिवेशिनम् ।
दिव्यैः प्रसाधिकास्तैस्तैर्नेपथ्यैरुपतस्थिरे ॥ ५०५ ॥

तास्तस्य भ्रमरश्यामान्नयद्भिर्निविरीसताम्[1]।
केशानुद्धापयामासुर्धूमैरगरुजन्मभिः ॥ ५०६ ॥
तस्य मूर्द्धनि धम्मिल्लं मल्लिकादामगर्भितम्।
मुक्तावलयितोपान्तं रचयन्ति स्म तास्ततः ॥ ५०७ ॥
छादितादित्यमत्यच्छं शरदभ्रं जिगीषुभिः।
चन्दनैश्च तदीयाङ्गं व्यलिपंश्चन्दनद्युति ॥ ५०८ ॥
शरज्ज्योत्स्नासमुच्छेकच्छेदच्छेकतरद्युती।
ताः पर्यधापयन्नेनं दुकूले हंसलक्ष्मणी ॥ ५०९ ॥
उदयाद्रिशिरश्चुम्बिचण्डरोचिर्विडम्बनम्।
कार्तस्वरकिरीटं च तदीये मूर्द्धनि न्यधुः ॥ ५१० ॥
तथ्यगीरथ देश्यास्य चक्रद्वयमनोरमे।
न्यस्यन्ति स्म तथा तस्य कर्णयो रत्नकुण्डले ॥ ५११ ॥
माणिक्यनिष्कसध्रीचीमामुञ्चन्हारवल्लरीम्।
कण्ठे चास्य सितां कीर्तिं प्रतापकलितामिव ॥ ५१२ ॥
अथोत्थाय ततो वारस्त्रैणचालितचामरः।
मृगाङ्कमण्डलाकारश्वेतच्छत्रविराजितः ॥ ५१३ ॥
मुदितैर्वन्दिसंदोहैरुदीरितजयध्वनिः।
धावद्दौवारिकव्रातविहितालोकनिःस्वनः ॥ ५१४ ॥
तत्कालं फाल्गुनादेशान्मणिचूडेन निर्मिताम्।
सभां रत्नमयीं दिव्यामध्यतिष्ठद्युधिष्ठिरः ॥ ५१५ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्।)

नभःस्फटिकभित्तीनां यस्यामविदितान्तरः।
तमसीव करस्पर्शादालोकेऽप्यचलज्जनः ॥ ५१६ ॥
ज्वलन्माणिक्यतेजोभिरलक्षितनतोन्नताः।
तस्यामन्तःपतन्तः के नागमञ्जनहास्यताम् ॥ ५१७ ॥

---
1. सान्द्रताम्.

द्युतिसादृक्ष्यदुर्लक्ष्यजले नीलाश्मकुट्टिमे ।
दिङ्या यस्यामभून्मत्तमधुपालिर्मृणालिनी ॥ ५१८ ॥
इन्द्रनीलक्षितिर्यस्यामर्काश्मपरिवारिता ।
बभौ ज्योत्स्नाभिरावृत्य रुद्धेव तिमिरावलिः ॥ ५१९ ॥
नानारत्नान्तरस्तम्भकान्तिसंक्रान्तितो बभुः ।
यस्यां ज्योतीरसस्तम्भाः सर्वरत्नमया इव ॥ ५२० ॥
आश्रितानेकवर्णाढ्यवितानप्रतियातना ।
सवितानेव भाति स्म यस्या भूरप्यधस्तनी ॥ ५२१ ॥
रत्नस्तम्भेषु विश्रान्तसर्वाङ्गप्रतिमास्तदा ।
यस्यां वारविलासिन्यः पाञ्चालीतुलनां दधुः ॥ ५२२ ॥
ततः स भूपतिस्तस्यां मणिसिंहासनं महत् ।
आक्रान्तवान्सुनासीरः सुधर्मायामिवाबभौ ॥ ५२३ ॥
प्रणेमे मणिकोटीरकोटिकुट्टितकुट्टिमैः ।
स राजाभिनवो भूपैराज्ञाभारानतैरिव ॥ ५२४ ॥
ततः सचिवसामन्तपौरजानपदादयः ।
तं रत्नाश्वकरिप्रायैरुपतस्थुरुपायनैः ॥ ५२५ ॥
सेवायातैर्दिशामीशैरिव सामीप्यवर्तिभिः ।
बभौ साक्षादिवोपायैः स चतुर्भिः सहोदरैः ॥ ५२६ ॥
अथ तस्य पयोराशिरसनायामपि क्षितौ ।
आज्ञालेखा विनिर्जग्मुः प्रतापा इव जङ्गमाः ॥ ५२७ ॥
मयि सत्यपि को नाम जगत्यस्मिन्निजोऽपरः ।
इतीवाश्वखुरोत्खातपांशुपीतार्कमण्डलः ॥ ५२८ ॥
खेचरा अपि पश्यन्तु राजपाटीक्रमं मम ।
इतीव दन्तिदानाम्भःशमिताशेषभूरजाः ॥ ५२९ ॥
मा स्म दिक्कुञ्जरेन्द्रेभ्यः कुप्यन्तु मम दन्तिनः ।
इतीव सौम्यमायूरच्छत्रच्छन्नदिगम्बरः ॥ ५३० ॥

नयनाञ्जलिभिः पौरनारीभिश्चालिताञ्चलम्।
पीयमानो मुहुः प्रीत्या हास्तिनं सोऽत्यहस्तयत्॥ ५३१॥
बन्धुप्रीत्या गुरूणां च पर्यालोचे न तत्क्षणाम्।
दुर्योधनं स राजानमिन्द्रप्रस्थेऽभ्यषिञ्चत॥ ५३२॥
अन्येषामपि बन्धूनां धृतराष्ट्रात्मजन्मनाम्।
पार्थिवः स यथौचित्यं ददौ देशान्पृथक्पृथक्॥ ५३३॥
उत्सर्पदुत्सवमयं स विभुः समाप्य
राज्याभिषेकमहमिद्धमहःप्ररोहः।
सत्कृत्य कैटभरिपुप्रभृतीन्नरेन्द्रान्
रत्नोत्करैर्निजनिजान्प्रजिघाय देशान्॥ ५३४॥
इति जिनपुरुहूतः स्फीतपुण्योपहूतः
प्रतिनतनृपतिश्रीसेव्यमानाङ्घ्रिपद्मः।
ससुरभिगुणमालो मालतीदामकुन्द-
स्तबकविशदकीर्तिः पूगमह्नां निनाय॥ ५३५॥

इति मलधारिश्रीदेवप्रभसूरिविरचिते पाण्डवचरिते महाकाव्ये पार्थतीर्थयात्रा युधिष्ठिरराज्याभिषेकवर्णनो नाम पञ्चमः सर्गः॥

षष्ठः सर्गः।

अथ पाण्डुर्विमुक्तश्रीरात्मारामैकमानसः।
मुक्तावुत्थातुकामोऽपि तत्रैवास्थात्सुताग्रहात्॥ १॥
धृतराष्ट्रं ततः सूनुर्भक्तमानी सुयोधनः।
इन्द्रप्रस्थं व्यवस्थाविन्निनाय सममात्मना॥ २॥
युधिष्ठिरगुणग्रामकामसंदानिताशयाः।
गाङ्गेयविदुरद्रोणा हास्तिने व्यवतस्थिरे॥ ३॥
पाण्डोस्तपःसुते बाढं रेजिरे राज्यसंपदः।
भृशायन्ते हि तेजांसि प्रदीपे जातवेदसः॥ ४॥
सौम्ये च दुःप्रधर्षे च तस्मिन्पल्लविता भृशम्।
वनराजीव राज्यश्रीः शिशिरोष्णे मधाविव॥ ५॥

प्रतापदुःसहे तस्मिन्पुष्णति स्म तरङ्गितः ।
कीर्तिकल्लोलिनीर्धर्मो घर्मर्ताविव नीरधिः ॥ ६ ॥
तत्तेजोऽग्निस्तनूर्मूषाः प्रताप्य विरसा द्विषाम् ।
तारैर्यशोभिराश्चर्यं पूरयामास रोदसी ॥ ७ ॥
ध्वान्तध्वंसिनि सत्येव गलद्वयसि राजनि ।
भास्वत्युदित्वरे तस्मिन्ननन्दुरधिकं प्रजाः ॥ ८ ॥
दिग्जिगीषाकृतोन्मेषं तस्य ज्ञात्वा मनोऽन्यदा ।
कनीयांसः समं नत्वा चत्वारोऽपि बभाषिरे ॥ ९ ॥
किं नाम जगदुद्द्योतहेवाकेषु गभस्तिषु ।
तमःसंभारभेदाय भानुरुद्यच्छते स्वयम् ॥ १० ॥
देव दक्षिणवातेन्दुवसन्तादिषु सत्स्वपि ।
मानिनीमानभङ्गाय कामः किं धावति स्वयम् ॥ ११ ॥
पुरःसरेषु किं नाम तरङ्गसमरोर्मिषु ।
जलाशयः स्वयं पान्थखेदच्छेदाय सादरः ॥ १२ ॥
सत्सु तत्रिजगज्जैत्रभुजेषु निजबन्धुषु ।
दिशां जयाय देवेन न प्रस्थातव्यमात्मना ॥ १३ ॥
इत्याकर्ण्य वचस्तेषां जहर्ष जगतीपतिः ।
निदेश्यैर्हि जयो राज्ञां कीर्तिमावहते पराम् ॥ १४ ॥
क्रमाम्भोजनतान्नीतिचतुरश्चतुरोऽपि तान् ।
अंशयोरामृशन्प्रीत्या स दिशो जेतुमादिशत् ॥ १५ ॥
राजाज्ञेत्यन्वमन्यन्त चतुरङ्गां चमूममी ।
मृगेन्द्रः करिणो हन्ति किं मृगैः परिवारितः ॥ १६ ॥
कुन्तीमाद्र्यादिभिर्गोत्रवृद्धाभिः कृतमङ्गलाः ।
तेऽथ प्रतस्थिरे सैन्यैश्चत्वारोऽपि पृथक् पृथक् ॥ १७ ॥
भीमः प्राचीं दिशं जिष्णुरपाचीं नकुलः पुनः ।
प्रतीचीं सहदेवस्तु किलोदीचीमशिश्रियत् ॥ १८ ॥

चतुर्भिरप्यनीकैस्तैराक्रान्तां परितः क्षितिम् ।
बभार समभारत्वात्सुखमेव फणीश्वरः ॥ १९ ॥
एभिः प्रसभमारब्धाः कुर्युः किं नाम भूमिपाः ।
इतीव द्रष्टुमुच्चैर्व्योमारोहद्वाहिनीरजः ॥ २० ॥
निःशेषारिवधूनेत्रसलिलैः कूलमुद्रुजाः ।
स्रवन्तीर्नौभिरुत्तेरुस्ते गुल्फद्वयसीरपि ॥ २१ ॥
दिग्भिकुञ्जेषु मूर्च्छन्तस्तेषां निस्वाननिस्वनाः ।
भूभृतां दारयामासुर्दरींश्च हृदयानि च ॥ २२ ॥
आत्मीयमपि ते बाह्वोरूष्माणमसहिष्णवः ।
केतनालिच्छलान्मन्ये कदलीवनसेविनः ॥ २३ ॥
क्षुण्णा हरिखुरैर्दन्तिपादपातैर्मतीकृताः ।
भुवस्त्वत्कीर्तिबीजानां वापयोग्या इवाबभुः ॥ २४ ॥
अथ **भीमः** क्रमात्कामरूपान्भीमभुजो ययौ ।
सैन्यदन्तिमदस्पर्द्धिकालागुरुरसश्रुतीन् ॥ २५ ॥
तदीयां श्रियमादाय स ततार सुरापगाम् ।
लम्भयन्कुम्भिनां दानैर्यमुनासंगमोत्सवम् ॥ २६ ॥
ततोऽङ्गान्भक्तिनम्राङ्गान्सुह्माञ्जिह्मितविक्रमान् ।
स्वानमाद्वङ्गबद्धाङ्गान्स चकार भुजौजसा ॥ २७ ॥
स वितेने रणारम्भनिष्कलानुत्कलानपि ।
कलिङ्गानपि निर्मुक्तराजलिङ्गानसूत्रयत् ॥ २८ ॥
अथारोप्य जयस्तम्भान्गङ्गासागरसंगमे ।
उन्मूलयन्स पाञ्चालडहालादीन्व्यवर्तत ॥ २९ ॥
अर्जुनोऽप्यर्जुनच्छायमर्जयन्मार्गणैर्यशः ।
न तेष्वक्षुण्णदाक्षिण्यो दक्षिणामाविशद्दिशम् ॥ ३० ॥
अष्टराष्ट्रान्महाराष्ट्रान्कर्णाटांश्चाटुकारिणः ।
तिलङ्गानङ्गुलिव्यङ्गान्कुर्वाणः स रणे शरैः ॥ ३१ ॥

केरलीकुरुलान्लुम्पन्वैदर्भीविभ्रमान्हरन् ।
द्रामिलीकेलिमुल्लिम्पन्मलयोपत्यकां ययौ ॥ ३२ ॥ (युग्मम् ।)
तस्यामालानितैस्तस्य चन्दनद्रुमकानने ।
नामसाम्यादिव क्रुद्धैर्नागैर्नागा निरासिरे ॥ ३३ ॥
तत्र तस्य लवङ्गैलालवलीस्वादलालसाः ।
सल्लकीपल्लवग्रासे वैमुख्यमभजन्गजाः ॥ ३४ ॥
पाण्डवः सह मुक्ताभिः पाण्ड्यानामाहरन्यशः ।
ताम्रपर्णीयुजि प्राप दक्षिणाम्भोधिरोधसि ॥ ३५ ॥
तत्रोत्तम्भ्य जयस्तम्भान्सेतुबन्धैकबन्धुरे ।
द्वैराज्यं रामकीर्तीनां चकार निजकीर्तिभिः ॥ ३६ ॥
स्वादं नगरखण्डानां वनवासस्थलीषु सः ।
लम्भयन्सैनिकांस्तस्थौ कुन्तलीलोलुपश्चिरम् ॥ ३७ ॥
कौङ्कणीकङ्कणान्भञ्जन्नालिकेरीद्रुमैः सह ।
लाटीकटाक्षलुण्टाकः सोऽथ व्यावर्तत क्रमात् ॥ ३८ ॥
यशःकुसुमसौरभ्यवासितक्षितिमण्डलः ।
नकुलोऽपि विवेशान्तः प्राचेतस्या दिशस्तदा ॥ ३९ ॥
प्रापयन्नन्तमत्यन्तमावन्तीनयनाञ्जनम् ।
उच्छिन्दन्बहलच्छायाः सौराष्ट्रीपत्रवल्लरीः ॥ ४० ॥
महार्णवसरस्वत्योः प्रियमेलकपावितम् ।
प्रवासक्षेत्रमक्षोभ्यबलोर्मिर्नकुलो ययौ ॥ ४१ ॥ (युग्मम्)
प्रक्षाल्य मलमुद्वीक्ष्य तत्र चन्द्रप्रभप्रभुम् ।
जयस्तम्भान्महारम्भो न्यस्यति स स धीरधीः ॥ ४२ ॥
शृण्वन्स द्वारकालोकगीतं कंसजितो यशः ।
पूगपूगवता कच्छान् कच्छेनैवाम्बुधेर्ययौ ॥ ४३ ॥
गोपयित्वा निजां कीर्तिविस्फूर्तिं तत्र वारणान् ।
पारसीकाननीकेन स चकारात्मकिंकरान् ॥ ४४ ॥

तत्रास्य पिण्डखर्जूरस्वादमेदस्विसंमदैः।
चिरमध्यूषिरे कच्छाः सैनिकैः पश्चिमाम्बुधेः॥ ४५॥
यवनीवदनाम्भोजविकासतुहिनोत्करः।
शकीसंभोगशृङ्गाररससमुद्रकलशोद्भवः॥ ४६॥
माद्यत्पश्चनदस्त्रैणमदामोदमलिम्लुचः।
सैन्धवीवर्गवैधव्यव्यसनी स न्यवर्तत॥ ४७॥
सहदेवोऽपि देवेन्द्रदेश्यशौण्डीरिमक्रमः।
व्यगाहत महाबाहुः कुबेरचरितां दिशम्॥ ४८॥
संदिशन्हारसंहारि जाङ्गलीनाममङ्गलम्।
आस्कन्दति स काम्बोजानोजस्विभुजविक्रमः॥ ४९॥
उपनीय हयानुच्चैर्न्यञ्चितोच्चैःश्रवःश्रियः।
तदुर्वीपतिरात्मानमवति स कुरूद्वहात्॥ ५०॥
तस्य नेपालभूपालः केलिकस्तूरिकामृगान्।
उपदीकृत्य पाति स श्रियं पूर्वक्रमार्जिताम्॥ ५१॥
क्षुण्णकुङ्कुमकेदारपांशुपूरपिशङ्गिताः।
कश्मीरेषु हयास्तस्य बिभ्रति स्मैकवर्णताम्॥ ५२॥
हिमालयमथारुह्य पार्वतीयान्विजित्य च।
निचखान जयस्तम्भांस्तदुच्छ्रायं विवर्धयन्॥ ५३॥
नानाश्चर्यमयात्तस्मादवरुह्य गिरेः शनैः।
आदिदेश स हूणीनामुरःकुट्टनपाटवम्॥ ५४॥
पिबन्कीरयशःक्षीरं खसश्रीरसमाहरन्।
नितान्तपुष्टसर्वाङ्गः स प्रत्याववृते ततः॥ ५५॥
इत्यादाय दिशां लक्ष्मीं नगरे नागसाह्वये।
तपःसूनोः कनीयांसश्चत्वारोऽप्याययुः समम्॥ ५६॥
दिक्कुक्षिंभरिभिः सैन्यै राजा प्रत्युज्जगाम ताम्।
प्रवाहानिव सिन्धूनामूर्मिभिर्मकराकराः॥ ५७॥

तेन बन्धुबलौघास्ते चत्वारोऽप्यालुलोकिरे ।
पयोधय इवायाताः सेवितुं तमिव स्वयम् ॥ ५८ ॥
ततो निलीयमानानि सैन्ये महति भूपतेः ।
ब्रह्मणीव स्फुलिङ्गौघास्तानि सैन्यानि रेजिरे ॥ ५९ ॥
तान्यनीकानि पञ्चापि तत्र प्राप्तानि संगमम् ।
शरीरिणां शरीरेषु भूतानीव बभासिरे ॥ ६० ॥
प्रीतिप्रह्वाः प्रणेमुस्ते कनीयांसस्तपःसुतम् ।
तानालिङ्ग्य मुदा सोऽपि ब्रह्मानन्दमिवान्वभूत् ॥ ६१ ॥
मरुत्प्रेङ्खोलितानेकध्वजताण्डवमण्डितम् ।
कस्तूरीमिश्रकाश्मीरसिक्तघण्टापथक्षिति ॥ ६२ ॥
उज्जृम्भिदुन्दुभिध्वानप्रतिध्वानितमन्दरम् ।
दीप्यमानमनोरागनागरोत्सर्पदुत्सवम् ॥ ६३ ॥
विमानलक्ष्मीलुण्टाकमञ्चरोमाञ्चितप्रजम् ।
स्मेरपौरवधूवर्गनेत्रकैरवकाननम् ॥ ६४ ॥
वारसारङ्गनेत्राभिः प्रीतिचालितचामराः ।
सिन्धुरेन्द्राधिरूढास्ते निजं नगरमाविशन् ॥ ६५ ॥
(चतुर्भिः कलापकम्)
सिंहासने निवेश्याथ राजानं मन्दिराजिरे ।
पादपङ्केरुहोत्सङ्गे भृङ्गीकृत्य शिरोरुहान् ॥ ६६ ॥
गीर्वाणगिरिदायादाः पुरस्तस्यानुजन्मभिः ।
दिगन्तसंपदां कूटास्त्यक्तकूटैर्वितेनिरे ॥ ६७ ॥ (युग्मम्)
विश्वे विश्वंभराभर्तुस्ते परीणाहशालिनः ।
वेदिका इव भान्ति स्म प्रमोदपृथिवीरुहाम् ॥ ६८ ॥
विशांपत्युर्यशःक्षीरनीरराशेर्विसारिणः ।
सर्वैरभ्रंकषैरेतैरभ्यन्तरगिरीयितम् ॥ ६९ ॥

'ब्रह्मास्वादम्' इति ख. ग.

अपि पुण्यजनाधीशमप्यनेकनिधीश्वरम् ।
राजराजमपि ख्यातमपीश्वरसुहृत्तया ॥ ७० ॥
भूपः सुपर्वधर्मत्वाद्विश्वाशाः परिपूरयन् ।
जिगाय मर्त्यधर्माणमुत्तराशावलम्बिनम् ॥ ७१ ॥ (युग्मम्)
समुत्पेदे तदान्योऽपि नृपस्यानन्दकन्दलः ।
पार्थवध्वाः सुभद्रायास्तनूजो यदजायत ॥ ७२ ॥
कृतार्थानर्थिनः कृत्वा स्वापतेयैर्यथेप्सितैः ।
काश्यपीपतिरस्याख्यामभिमन्युरिति व्यधात् ॥ ७३ ॥
सिञ्चञ्श्रद्धाजलैर्धर्मफलाकाङ्क्षी प्रतिक्षणम् ।
सप्तक्षेत्र्यां वसून्येष वपति स गतस्मयः ॥ ७४ ॥
दृढे जन्मान्तरद्वीपक्षेमगामिन्यनारतम् ।
स सहस्रगुणीकर्तुं धर्मपोते श्रियो न्यधात् ॥ ७५ ॥
अवाप्तजन्मनस्तत्र तत्र वृद्धिमुपेयुषः ।
तत्रैव चाक्रवर्तित्वलक्ष्मीदीक्षादिशालिनः ॥ ७६ ॥
नाना रत्नैरधःकुर्वन्गर्वं गीर्वाणवेश्मनाम् ।
विहारः कारयांचक्रे तेन शान्तिजिनेशितुः ॥ ७७ ॥ (युग्मम्)
ज्वलत्कनकमाणिक्यमयमालोक्य तं जनः ।
चकार सुरशैलेन्द्रदिदृक्षाशिथिलं मनः ॥ ७८ ॥
इन्द्रनीलमयद्वारशाखांशुश्रेणिकैतवात् ।
सान्द्रच्छायोल्लसत्तीरवनराजीविराजिनी ॥ ७९ ॥
तत्र स्फटिकसोपानप्रभाव्याजेन जाह्नवी ।
रेजे पवितुमात्मानमागतेव तरङ्गिता ॥ ८० ॥ (युग्मम्)
शातकुम्भीयकुम्भौघप्रतिबिम्बैर्व्यडम्बयत् ।
नीलाश्मकुट्टिमं तस्मिन्सहेमकमलां यमीम् ॥ ८१ ॥
ज्योतीरसमयक्षुद्रजैनवेश्मपरिष्कृतः ।
मुक्तानद्धः क्षितेः कर्णताटङ्क इव स व्यभात् ॥ ८२ ॥

---

१. धनैः. २. शातकुम्भ स्वर्णम्.

शश्वदभ्रंलिहे तस्य स्फाटिकस्य शशी निशि ।
ज्योतिर्जालजले मज्जन्सस्मार क्षीरनीरधेः ॥ ८३ ॥
तत्रालोक्य ध्रुवं रूपशालिनीः शालिभञ्जिकाः ।
अमरैरमरीरूपशिल्पी काममनिन्द्यत ॥ ८४ ॥
यदि वा नास्ति तत्स्वर्गे नावनौ न रसातले ।
यदुपैत्युपमानत्वं तस्य यच्चोपमेयताम् ॥ ८५ ॥
विश्वाद्भुतश्रियस्तस्य ध्वजारोपणपर्वणि ।
दूतैराह्वाययामास सर्वं राजा स राजकम् ॥ ८६ ॥
प्रहित्य नकुलं प्रौढप्रश्रयप्रवणाशयः ।
प्रीत्या निमन्त्रयामास केशवं धरणीधवः ॥ ८७ ॥
बन्धुवात्सल्यसोल्लासमना दुर्योधनं पुनः ।
सहदेवेन भूमीन्द्रः सबान्धवमजूहवत् ॥ ८८ ॥
स्वस्वदेशप्रसूतानि तस्य चेतःप्रसत्तये ।
उपायनान्युपादाय तत्राजग्मुर्महीभुजः ॥ ८९ ॥
पराभूताभ्रमातङ्गैः पौरस्त्याः पृथिवीभुजः ।
मदामोदिकपोलैस्तं करीन्द्रैरुपतस्थिरे ॥ ९० ॥
वज्रवैडूर्यमुक्तादि रत्नजातमधिद्युति ।
आदाय तमुपासीदन्दाक्षिणात्याः क्षितिक्षितः ॥ ९१ ॥
दिव्यैः कौशेयवासोभिर्भूषणैश्च हिरण्मयैः ।
अपरान्तमहीपालास्तमभ्येयुर्भयापहम् ॥ ९२ ॥
स्वस्वदेशोद्भवैस्तैस्तैः सुरसैन्धवबान्धवैः ।
उपसेदुस्तमश्वीयैरौत्तराहा महीभृतः ॥ ९३ ॥
मनुष्यमयश्वेभमयं लक्ष्मीमयं च तत् ।
बभूव सर्वभूपालैः संगतं नगरं तदा ॥ ९४ ॥
अथ लग्नदिने धाम्नि षोडशस्य जिनेशितुः ।
विश्वं संगमयांचक्रे राजचक्रं महीपतिः ॥ ९५ ॥

समं तैः सर्वसामन्तैरुत्सवेन गरीयसा।
पार्थिवस्तीर्थवारीणि पीवरप्रीतिरावहत् ॥ ९६ ॥
रक्षामन्त्रादिसंस्कारक्रियाकन्दलितद्युतः।
तत्कालं ते कलामैन्द्रीं सत्यमेवाश्रयन्नृपाः ॥ ९७ ॥
कृपाणपाणयः केऽपि प्रतिष्ठाक्षोभशान्तये।
तत्क्षणं दिक्षु सर्वासु भूनेतारोऽवतस्थिरे ॥ ९८ ॥
वेदिरक्षाकृते केचिद्दधतो वैणवीं लताम्।
कुर्वन्तस्तद्द्वीयांसं लोकं तस्थुर्महीभृतः ॥ ९९ ॥
उदस्तकलशाः केचिज्जलाहरणहेतवे।
इतस्ततः ससंरम्भं धावन्ति स्म धराधवाः ॥ १०० ॥
स्नानीयानि जलान्यन्तरौषधानि न्यधुः परे।
ऊचुरत्युच्चकैरन्ये स्नात्रसूक्तानि भूभृतः ॥ १०१ ॥
भूमीभृतश्चतुःषष्टिध्वजदण्डं हिरण्मयम्।
स्नपयांचक्रिरे स्वैरं वारानष्टादश क्रमात् ॥ १०२ ॥
स्नात्रान्तरेषु व्योमान्तःसूत्रितामोदितोयदम्।
धूपमुच्चिक्षिपुः केऽपि कर्पूरागुरुसंभवम् ॥ १०३ ॥
तिलकानपरे चक्रुः सरसैश्चन्दनद्रवैः।
पुष्पस्रजं वितन्वन्तः स्नात्राणामन्तरान्तरा ॥ १०४ ॥
मन्त्रैर्यथोदितैस्तैस्तैराहूताखिलदैवतम्।
नन्दावर्तं परे यत्नाद्रक्षन्ति स्म क्षितीश्वराः ॥ १०५ ॥
दधिरे चामरान्केचिदपरे दर्पणं दधुः।
धारयामासुरन्ये तु सर्पिर्दध्यादिभाजनम् ॥ १०६ ॥
इतरे ढौकयामासुर्द्राक्फलाफलिकादिकम्।
गन्धसर्वौषधीवृद्धिऋद्ध्यादि दधिरे परे ॥ १०७ ॥
इति भूमीन्दुसंदोहे विश्वव्यापारहारिणि।
शुभायां लग्नवेलायामनुकूलग्रहाश्रयात् ॥ १०८ ॥

श्रीवुद्धिसागराचार्यैस्तत्र श्रीशान्तिवेश्मनि ।
अचीकरद्ध्वजारोपं यथाविधि युधिष्ठिरः ॥ १०९ ॥
स विरेजे ध्वजः प्रेङ्खन्मरुत्कल्लोललोलितः ।
रजो विश्वभ्रमासक्तं तत्कीर्तिं विनयन्निव ॥ ११० ॥
विस्मयस्मेरराजन्यवीक्षितं क्षितिवासवः ।
दाशाह्निकोत्सवं चक्रे संपत्संभारभासुरम् ॥ १११ ॥
ततः प्रवर्धमानेन श्रद्धाशुद्धेन चेतसा ।
संघमभ्यर्चयांचक्रे यथौचित्यं स कृत्यवित् ॥ ११२ ॥
सत्कृत्य वस्तुभिस्तैस्तैस्तदानीतोपदाधिकैः ।
अथ भूमीभुजो राजा प्रैषीद्देशं निजं निजम् ॥ ११३ ॥
समुद्रविजयाह्वानादुत्सुकं धर्मनन्दनः ।
औचितीचञ्चुरभ्यर्च्य विससर्ज गदाग्रजम् ॥ ११४ ॥
दुर्योधनं पुनर्बन्धुप्रेमप्रह्लादमानसः ।
दिनानि कतिचित्तत्र धात्रीपतिरधारयत् ॥ ११५ ॥
साकं शकुनिना तत्र मातुलेन सुयोधनः ।
पाण्डवस्फातिसेर्ष्योऽपि गूढाचारोऽवसच्चिरम् ॥ ११६ ॥
लीलाशिलोच्चयक्रीडावापीकेलिवनादिषु ।
चिक्रीड पाण्डवैः सार्धं सुमनोभिः स दुर्मनाः ॥ ११७ ॥
विविक्तपरिवारेण पूर्वमुर्वीभृताश्रिताम् ।
अपरेद्युः सभां दिव्यां विवेश धृतराष्ट्रभूः ॥ ११८ ॥
तत्राप इति विज्ञाय नवस्फटिककुट्टिमे ।
दुकूलाञ्चलमुत्कर्षन्नहस्यत स किंनरैः ॥ ११९ ॥
स्थलाब्जिनीधिया धावन्नादातुमरविन्दिनीम् ।
स गूढे तज्जले मज्जन्नहसे वायुसूनुना ॥ १२० ॥
ततः स्मेरकपोलाक्षस्तत्क्षणादनुजीविभिः ।
तस्यापराणि वासांसि काश्यपीपतिरार्पयत् ॥ १२१ ॥

. स्फातिर्वृद्धिः.

तेनाङ्कुरितकोपोऽपि निगूहन्नाकृतिं निजाम् ।
अनालोकितकेनैव स धीमांस्तानि पर्यधात् ॥ १२२ ॥
दूरोन्नतामपि क्वापि जानन्नुर्वीमनुन्नताम् ।
स्खलित्वा स पतन्नुच्चैरुपाहस्यत जिष्णुना ॥ १२३ ॥
अपावृतादपि द्वाराद्वाभिरावृतशङ्कया ।
व्यावृत्तं हसतः स्मैनं दत्ततालं मिथो यमौ ॥ १२४ ॥
इत्याद्यैः पाण्डवेयानामुपहासैर्मुहुर्मुहुः ।
कौरवाधिपतेरन्तरुज्जजागार मत्सरः ॥ १२५ ॥
सत्कृत्य प्रणयार्द्रेण प्रेषितः पाण्डुसूनुना ।
इन्द्रप्रस्थं प्रतस्थेऽथ सोऽभिमानी समातुलः ॥ १२६ ॥
स दीनवदनाम्भोजः शून्यात्मा निश्वसन्मुहुः ।
यदा किंचिद्ददौ कामं जल्पमानोऽपि नोत्तरम् ॥ १२७ ॥
तदा सविधमभ्येत्य मातुलः सौबलो बलात् ।
जगाद पथि गच्छन्तं करे धृत्वा सुयोधनम् ॥ १२८ ॥
किमेतत्ते मुखं धत्ते प्रातःशीतरुचो रुचम् ।
इति जल्पन्तमस्वल्पं गान्धारेयस्तमभ्यधात् ॥ १२९ ॥
जीवञ्जगति किं नाम वर्तते मम मातुलः ।
एवमत्यन्तमृध्यन्ति पश्यतो यस्य शत्रवः ॥ १३० ॥
सहस्रशो मणिज्योतिर्निर्मितामरकार्मुका ।
सुधर्मामभ्यधःकृत्य जृम्भते भुवि सा सभा ॥ १३१ ॥
दिगन्तसंपदः संप्रत्यहंपूर्विकयाखिलाः ।
धर्मनन्दनमायान्ति द्वीपवत्य इवार्णवम् ॥ १३२ ॥
आदाय सत्करैर्ग्रीष्मभास्वानप इव श्रियः ।
सांप्रतं परितो वर्षन्हर्षयत्यखिलामिलाम् ॥ १३३ ॥
कुबेरीकृतनिःशेषवनीपककुलाः श्रियः ।
तस्य न्यक्कुर्वते गर्वं गीर्वाणेन्द्रश्रियामपि ॥ १३४ ॥

---

१. वनीपको याचकः.

विहाय हेमकोटीरं मूर्ध्नि स्रग्दामवासिते ।
उत्तंसीकुर्वते तस्य शासनं मेदिनीभृतः ॥ १३५ ॥
ध्वजारोपोत्सवे तावत्त्वयाप्यालोकितं तथा ।
यथास्य प्रश्रयानम्रै राजकैः किंकरायितम् ॥ १३६ ॥
तथास्य सर्वथा जज्ञे काश्यपी वशवर्तिनी ।
करैः पतद्भिरस्थानेऽप्यसौ नोद्विजते यथा ॥ १३७ ॥
एतदुत्पश्यतः सर्वं प्राप्तमिष्टं युधिष्ठिरे ।
कामं ममान्तरात्मानं दहतीव हुताशनः ॥ १३८ ॥
वलीयः पुण्यमेवैकं न पुनः पौरुषं क्वचित् ।
पाण्डवा हन्त जीवन्ति यन्निर्मूलयतोऽपि मे ॥ १३९ ॥
इदानीमप्यहं शत्रूंस्तानुच्छेत्तुमलंतमाम् ।
सहायमद्भुतं कंचित्किंतु पश्यामि नात्मनः ॥ १४० ॥
इमामुद्वीक्षितुं लक्ष्मीं विपक्षाणामशक्नुवन् ।
अत्रैवात्मानमुद्बध्य तन्मरिष्याम्यसंशयम् ॥ १४१ ॥
त्वं पुनर्मे पितुर्गत्वा सर्वमेतन्निवेदयेः ।
इत्युक्त्वा विरते तस्मिन्पुनः शकुनिरब्रवीत् ॥ १४२ ॥
धार्तराष्ट्र न खल्वेतदाभिजात्योचितं वचः ।
सन्तो हि स्फुटदानन्दकन्दलाः स्वजनोदये ॥ १४३ ॥
पैत्र्यमेव क्षितेः खण्डं पाण्डवैरुपभुज्यते ।
मनागपि न तन्न्यूनमुपभुङ्क्ते भवानपि ॥ १४४ ॥
भुवनाद्भुतसौभाग्यैर्भाग्यैरेतावतीं यदि ।
तल्लक्ष्मीरगमत्कोटिं नामर्षस्तेऽत्र सांप्रतम् ॥ १४५ ॥
भ्रातृभिर्यदि भूभर्तुस्तस्य संगरभङ्गुराः ।
किंकरीचक्रिरे भूपाः किमानन्दायते न तत् ॥ १४६ ॥
यत्तु व्याकुरुषे तादृक्सहायो नास्ति कोऽपि मे ।
नानुमोदामहे वाचं तामेतां ते मनागपि ॥ १४७ ॥

जगतीगीतदोःकीर्तिप्रबन्धा बान्धवास्तव ।
पयोधय इवोद्वेलाः पृथिवीप्लावनक्षमाः ॥ १४८ ॥
तेष्वप्यरातिभूपालमौलिलालितशासनः ।
रणे दुःशासनः पाकशासनेनापि दुःसहः ॥ १४९ ॥
तव प्रत्युपकारैकलम्पटः सुभटाग्रणीः ।
सर्वारिहृदयोत्कीर्णः **कर्णः** प्राणाञ्जिहासति ॥ १५० ॥
अहमेकधुरीणस्ते समरेषु ससोदरः ।
तत्सहायैरिमामेतैः स्वच्छन्दं मेदिनीं जय ॥ १५१ ॥
अथाह **कौरवस्**तर्हि विजये **पाण्डवान्**पुरः ।
एतैर्जितैर्जितैवेयमखिलापि वसुंधरा ॥ १५२ ॥
सौबलोऽप्यभ्यधाद्भूयः सेयं मिथ्या मतिस्तव ।
न सोऽप्याखण्डलः **पाण्डुपुत्र**जैत्रायुधे युधि ॥ १५३ ॥
निहन्ति यत्प्रतापोऽपि शौण्डीरजडिमज्वरम् ।
कः सहेत तमभ्यर्णे **तपःसुतरविं** रणे ॥ १५४ ॥
भीमेतिनामसाधर्म्यशङ्कितैरिव कुञ्जरैः ।
युद्धे गजासुराकारैः प्रणेशे **पवनात्मजात्** ॥ १५५ ॥
खन्यते विशिखैर्**जिष्णोर्**वैरिवक्षःस्थलक्षितिः ।
अन्तः शरास्तु जृम्भन्ते नेत्रयोस्तन्मृगीदृशाम् ॥ १५६ ॥
कालिन्दीसोदरं कान्त्या करवालं यमोपमम् ।
धारयन्तौ करे युद्धे दुर्नियम्यौ **यमावपि** ॥ १५७ ॥
विष्वक्सेनादयस्तेषां सुहृदस्ते रणे मुहुः ।
असृक्पानोत्सवं चक्रुर्द्वयेषामपि पत्रिणाम् ॥ १५८ ॥
तदित्यजय्यदोर्दण्डताण्डवाः खलु **पाण्डवाः** ।
शस्त्राशस्त्रि विनाप्येकः किं तूपायोऽस्ति तज्जये ॥ १५९ ॥
अथोत्फुल्लमुखाम्भोजमभ्यधत्त **सुयोधनः** ।
को नामायं झगित्येव कथ्यतां कथ्यतामिति ॥ १६० ॥

बभाषे सौवलः श्रीमन्देवता इव देवनाः ।
परं मयि प्रसीदन्ति नातिक्रामन्ति मे मनः ॥ १६१ ॥
नित्यं दुरोदरक्रीडात्यक्तव्रीडो युधिष्ठिरः ।
असौ क्रीडितुमाहूतः क्षणं न स्थातुमीहते ॥ १६२ ॥
देवितुं च न वेत्त्येव वीर खिद्यस्व मा स्म तत् ।
केनापि छद्मना स्वस्मिन्नयमाहूयतां पुरे ॥ १६३ ॥
तल्लक्ष्मीमखिलां येन करमारोहयामि ते ।
परं सर्वोऽयमालोचः पितुः स्वस्य निवेद्यताम् ॥ १६४ ॥
दुर्योधनोऽभ्यधान्नाहमाख्यातुमिदमीश्वरः ।
सर्वमेतन्महीभर्तुस्त्वमेव कथयिष्यसि ॥ १६५ ॥
इत्यन्योन्यकृतालोचसूत्रितोपायनिर्णयौ ।
शकुनिर्धार्तराष्ट्रश्च ताविन्द्रप्रस्थमीयतुः ॥ १६६ ॥
प्रविश्य सहसा तत्र धृतराष्ट्रमहीपतिम् ।
न्यञ्चत्पञ्चाङ्गमानम्य तावुपाविशतां पुरः ॥ १६७ ॥
मुखकूलंकषोत्तालनिश्वासलहरीमुचम् ।
दुर्योधनं प्रियं पुत्रं धरित्रीपतिरब्रवीत् ॥ १६८ ॥
वत्स वल्गन्ति निश्वासा दीर्घदीर्घाः किमद्य ते ।
प्रस्तुतस्तत्र केनापि किं तवापि पराभवः ॥ १६९ ॥
जातवेदसि को दातुं झम्पासंपातमीहते ।
आच्छेत्तुमिच्छति स्वैरं कः फणीन्द्रफणामणिम् ॥ १७० ॥
ततः शकुनिरह्नाय महीपतिमवोचत ।
राजन्सुतं तवेन्द्रोऽपि पराभवितुमप्रभुः ॥ १७१ ॥
अन्यत्किमपि तद्दुःखमस्त्यन्तस्तनयस्य ते ।
येनैष म्लानिमानिन्ये तरुवत्कोटराग्निना ॥ १७२ ॥
उवाच भूपतिर्वाचं चिन्ताचान्तमनाः पुनः ।
चिन्तयन्नपि पश्यामि न ते दुःखस्य कारणम् ॥ १७३ ॥

विनयाञ्चितमूर्धानो बान्धवाः सुहृदोऽप्यमी ।
गुरोर्गिरमिवाश्रान्तं नातिक्रामन्ति ते वचः ॥ १७४ ॥
दूरापास्तकिरीटेषु गलन्माल्येषु मौलिषु ।
वत्सेदानीं तवाज्ञेव भूभृतामवतंसति ॥ १७५ ॥
किंच ते पुरमप्येतत्कुबेरपुरजित्वरम् ।
जुगुप्सिताप्सरोरूपास्तव शुद्धान्तयोषितः ॥ १७६ ॥
जितदिग्दन्तिसंतानमिदमस्त्येव हास्तिकम् ।
अश्वीयमपि देवाश्वदेशमुज्जृम्भतेव च ॥ १७७ ॥
तव श्रीवेश्मनि स्मेरप्रभापिञ्जरिताम्बराः ।
दृश्यन्ते सुरशैलेन्द्रसपत्ना रत्नराशयः ॥ १७८ ॥
तव सौधं विनिर्धूतविमानं मानवेश्वर ।
अश्नासि च यथा स्वादु स्वैरं परिदधासि च ॥ १७९ ॥
तदित्यालोचयन्खेदनिदानं ते न वेद्म्यहम् ।
अन्यत्किमपि चेत्कथ्यं कथ्यतां वत्स तन्मम ॥ १८० ॥
व्याजहाराथ नीहारस्पृष्टपङ्केरुहाननः ।
मन्युसंभारसोत्कम्पवपुरुच्चैः सुयोधनः ॥ १८१ ॥
तात यत्सत्यमस्त्येव श्रीर्ममेयमनुत्तरा ।
शश्वन्मनसि वास्तव्या यस्य त्वत्पादपांसवः ॥ १८२ ॥
तृणाय सर्वमप्येतत्किं तु मन्येऽहमात्मनः ।
झलज्झलायितां दृष्ट्वा तपस्तनयसंपदम् ॥ १८३ ॥
नदी मोदयते तावद्यावन्नालोक्यतेऽर्णवः ।
तावदालोकक्रुद्दीपो यावन्नोदेति भानुमान् ॥ १८४ ॥
किं श्रियो यासु नोत्कर्षतारतम्यस्य विश्रमः ।
किं शूरः समरे यस्मै तिष्ठतेऽन्योऽपि दोर्मदात् ॥ १८५ ॥
चित्ररूपापि मे संपत्सर्ववर्णमनोरमा ।
चण्डैः पाण्डुसुतौन्नत्यधूमैर्ध्यामलिताधुना ॥ १८६ ॥

क्षीयेऽहमसिते पक्षे यामिनीकामिनीशवत् ।
विरोधिनस्तु वर्धन्ते तमस्तोमा इवान्वहम् ॥ १८७ ॥
हेमन्तहिमसंभारे स्फारीभवति वैरिणि ।
भाति मे कोऽपि निर्लज्जो निस्तेजाः स्वं प्रकाशयन् ॥ १८८ ॥
स्तुमो जलधिमेवैकमशेपितजलाशयम् ।
वलात्यपि रिपौ ग्रीष्मे यस्याभ्युन्नतिरीदृशी ॥ १८९ ॥
नानारत्नप्रभाजालदत्तसंध्याभ्रविभ्रमाम् ।
संसदं तां तपःसूनोर्वासवोऽप्यभिलाषुकः ॥ १९० ॥
ध्यायन्ति हृदये नित्यं विस्मृताशेपदेवताः ।
परब्रह्मेव भूपालास्तस्याज्ञामेव केवलम् ॥ १९१ ॥
नमन्नृपतिकोटीरमणीनामपि दुर्धराः ।
सहन्ते न महस्तस्य पादाम्भोजरजःकणाः ॥ १९२ ॥
हर्म्याङ्गणे नृपास्तस्य मण्डलीबन्धशालिनः ।
प्रेक्षाक्षणं प्रतीक्षन्ते प्रस्तुतान्योन्यसंकथाः ॥ १९३ ॥
भूपालोपायनायातैर्गजैस्तन्मन्दिराजिरम् ।
श्यामलीक्रियते दाननिर्जितैरिव नीरदैः ॥ १९४ ॥
तत्तुरङ्गखुरोत्खातैः पांशुभिस्तलिनावनिः ।
बभूव भूभृतोऽप्यासन्नत्युच्चाः शृङ्गसङ्गिभिः ॥ १९५ ॥
तद्वेश्मन्युपदारत्नकूटकान्तितिरोहितः ।
लक्ष्यतेऽप्युदितोऽप्यर्कः समाकमलिनीस्मितैः ॥ १९६ ॥
तदेतत्तात निःशेषं पश्यतस्तस्य मन्दिरे ।
द्विधेव हृदयं मेऽभूद्विदलत्संधिबन्धनम् ॥ १९७ ॥
अथाभ्यधत्त संरम्भाद्धृतराष्ट्रः सुयोधनम् ।
धिग्वत्स मत्सरः कोऽयमस्थाने ते गरीयसः ॥ १९८ ॥
लक्ष्मीरसंस्तुतानामप्यानन्दाय महीयसः ।
किं पुनः प्रेम सर्वस्वशालिनां कुलजन्मनाम् ॥ १९९ ॥

१. तलिना विरला.

वलक्षमुदये भानोः पुण्डरीकं विकस्वरम्।
मलिनं पश्य संकोचमन्दमिन्दीवरं पुनः॥ २०० ॥
ममैवेति **तपःसूनोः** किं न चिन्तयसि श्रियः।
प्रथन्ते मन्मथस्यैव वसन्तस्य हि संपदः॥ २०१ ॥
नन्वात्मीय एवायमात्मीयानां खलूदयः।
किं नाम्भोधिः स्पृशेल्लक्ष्मीमुदये मृगलक्ष्मणः॥ २०२ ॥
तदानन्दपदे वत्स विषादस्ते न सांप्रतम्।
कोऽयं राकानिशीथिन्यामन्धकारः प्रगल्भते॥ २०३ ॥
इत्यूचिवांसमाह स धराधीशं **सुयोधनः**।
न तथा बाधते तात मल्लक्ष्मीर्मामनुत्तरा॥ २०४ ॥
यथा तस्यां सभायां तैः **पाञ्चालीसचिवैः** कृतः।
प्रहासो बाधते तं च मातुलः कथयिष्यति॥ २०५ ॥
अथाख्यद्धृतराष्ट्राय मूलतः **सौबलस्तदा**।
यथा यथा हसन्ति स **पाण्डवेयाः सुयोधनम्**॥ २०६ ॥
दुर्योधनोऽभ्यधाद्भूयः कृष्णया सममाददे।
संपदं यदि (ये) तेषां तत्तात जीवामि नान्यथा॥ २०७ ॥
किं गण्यते स जीवन्यः परिक्लिष्टोऽपि जीवति।
किमिन्दोरुदयः सोऽपि यः पयोदैस्तिरोहितः॥ २०८ ॥
खञ्जिताङ्घ्रेर्वने दैवाद्गतविक्रमतेजसः।
वरं मृत्युर्मृगारातेर्न करिभ्यः पराभवः॥ २०९ ॥
इति व्याहरति क्रोधात्तस्मिन्नीर्ष्यामलीमसे।
धृतराष्ट्रः पुनर्वाचमुवाच गरिमोचिताम्॥ २१० ॥
पाण्डवेयैः सहास्माकं शस्त्राशस्त्रि कथामपि।
कुर्वतां खर्वति क्षिप्रं कीर्तिर्लज्जा तु दीर्घति॥ २११ ॥
सवंश्यैः समरारम्भनूतनाम्भोदवारिभिः।
करोषि **कुरुवंशेऽस्मिन्कि** कलङ्कनवाङ्कुरम्॥ २१२ ॥

वर्षीयानपि भूपालः पुत्रवात्सल्यपिच्छलः ।
नूनं जातस्तनूजानां यच्छिनत्ति न मत्सरम् ॥ २१३ ॥
इति विश्वेऽपि किं विश्वे परीवादं ददासि मे ।
तदेतस्मादपस्माराद्विनिवर्तितुमर्हसि ॥ २१४ ॥ (युग्मम्)
सर्वैरप्यात्मनो मागाः सहायैस्त्वमहंयुताम् ।
नयेयुः **पाण्डवेया** हि वीरलक्षानपि क्षयम् ॥ २१५ ॥
इति भाषिणि भूमीन्दौ जगाद **शकुनिः** शनैः ।
एकमौपाधिकं वेद्मि स्वीकारे **पाण्डवश्रियः** ॥ २१६ ॥
पतन्ति पत्रिणो यस्मिन्नाङ्गे कस्यापि संगरे ।
अकीर्तिश्च न विस्फूर्तिमियर्ति जगति क्वचित् ॥ २१७ ॥
द्यूतक्रीडामहं वेद्मि न पुनस्तपसः सुतः ।
तया हरामि तल्लक्ष्मीमनुजानीत चेद्भवान् ॥ २१८ ॥
धार्तराष्ट्रोऽब्रवीत्तात त्वमनुज्ञातुमर्हसि ।
आविष्कृतसुखोपायामिमां मातुलभारतीम् ॥ २१९ ॥
ऊचे नृपतिराहूय **विदुरं** गजसाह्वयात् ।
तस्यालोच्येन निश्चेष्ये स्थितो यस्यास्मि शासने ॥ २२० ॥
खिन्नः **सुयोधनो**ऽप्याह त्वं चेदालोचयिष्यसि ।
न दास्यति मतं तेऽसौ ततो मृत्युर्मम ध्रुवम् ॥ २२१ ॥
मृते च मयि राजेन्द्र **विदुरेण** सुखी भव ।
उभावपि समेतौ च भुञ्जीयाथां महीमिमाम् ॥ २२२ ॥
उन्नमय्य मुखं स्नेहात्पाणिना शिरसि स्पृशन् ।
अथ रुष्टमभाषिष्ट **धृतराष्ट्र**स्तनूद्भवम् ॥ २२३ ॥
लक्ष्मीस्ते हास्तिकप्राज्या स्वाराज्यस्यापि जित्वरी ।
धर्मात्मजन्मनो लक्ष्म्याः किंचनापि न हीयते ॥ २२४ ॥
अथाद्भुता सभा तादृक्मम नास्तीति खिद्यसे ।
मा खिद्यस्व तथा कुर्वे यथा स्याः पूर्णवाञ्छितः ॥ २२५ ॥

तनूजं सान्त्वयित्वेति धृतराष्ट्रोऽतिशापिनीम् ।
सभां निर्मातुमादिक्षत्तत्क्षणं स्थपतीश्वरान् ॥ २२६ ॥
निर्ममे तैस्तपःसूनुसभासब्रह्मचारिणी ।
शतद्वारा मणिस्तम्भसहस्रसुभगा सभा ॥ २२७ ॥
सर्वसंदेहसंदोहभिदुरं विदुरं ततः ।
आप्तैराकारयामास भूपतिर्हस्तिनापुरात् ॥ २२८ ॥
आगत्य प्रणयप्रह्वः प्रणम्य चरणाम्बुजम् ।
क्षितीशितुरुपाविक्षत्प्राञ्जलिर्विदुरः पुरः ॥ २२९ ॥
सुतसौबलयोः सर्वं कैतवाकूतपांसुरम् ।
ततः क्षोणिपतिस्तस्य तमालोचमचीकथत् ॥ २३० ॥
अथोचे विदुरस्तीव्रविषादच्छिदुराशयः ।
युष्मन्मन्त्रोऽयमन्त्राणि हहा मेऽन्तर्निकृन्तति ॥ २३१ ॥
वचो विद्यानवद्यानां नान्यथा भवति क्वचित् ।
कुलारण्यैकदावाग्निरुत्थितोऽयं सुयोधनः ॥ २३२ ॥
किं न श्रुतं यथापूर्वं नलकूबरयोरपि ।
अनर्घफल एवायमभूद्द्यूतविषद्रुमः ॥ २३३ ॥
तथा हि कोसलेष्वस्ति कोशास्तधनदैर्जनैः ।
अलकाविजयप्रौढकौशला कोशलापुरी ॥ २३४ ॥
तस्यामासीद्यशोम्भोधिप्लाविताशेषभूतलः ।
कृतवैरिवधूहारनिषेधो निषधो नृपः ॥ २३५ ॥
तस्याभूत्तनयो वैरिकुलकालानलोऽनलः ।
द्वितीयः खण्डितारातिडम्बरः कूबरः सुतः ॥ २३६ ॥
वेत्रिणा वेदितोऽन्येद्युरुपगम्य प्रणम्य च ।
दूतः कश्चिन्महीपालं मीलिताञ्जलिरब्रवीत् ॥ २३७ ॥
विदर्भेषु भुवः कर्णकुण्डलं कुण्डिनं पुरम् ।
देवास्ति देवदेशीयस्तस्मिन् भीमरथो नृपः ॥ २३८ ॥

तस्य निःसीमरूपश्रीर्दमयन्तीति विश्रुता ।
तनयास्ति जगन्नेत्रकुमुदानन्दकौमुदी ॥ २३९ ॥
नेत्रपीयूषवापीं तां निर्माय नियतं विधिः ।
स एवायमुतान्योऽसि विस्मयादित्यचिन्तयत् ॥ २४० ॥
हित्वा जलाशयान्हंसाः कैलाससरसीमिव ।
गुणाः स्वयं श्रयन्ति स्म संश्रयस्पृहयैव ताम् ॥ २४१ ॥
तनोति नित्यमद्यापि देवी वाचामधीश्वरी ।
अक्षावलिच्छलात्तस्या गुणौघगणनामिव ॥ २४२ ॥
शश्वन्मनसि कुर्वाणा केवलं धर्ममार्हतम् ।
तत्यजे तद्भयेनेव पापवार्ताभिरप्यसौ ॥ २४३ ॥
अनुरूपो वरः कश्चिद्दुहितुर्मे भवत्विति ।
स्वयंवरमुपाक्रंस्त तत्कृते भीमभूपतिः ॥ २४४ ॥
सर्वानाह्वातुमुर्वीशानन्यान्वैदर्भभूपतिः ।
प्राहिणोदपरान्देवदूतानाकूतकोविदान् ॥ २४५ ॥
अहं तु देवपादानामन्तिके मेदिनीभृता ।
प्रहितः परमात्मेव स्वस्वरूपमुमुक्षुणा ॥ २४६ ॥
तन्निजाभ्यां कुमाराभ्यां सहाभ्येत्य स्वयंवरम् ।
भूमीन्दो भीमभूजालमानन्दयितुमर्हसि ॥ २४७ ॥
मेदिनीशोऽपि तद्वाचमोमिति प्रतिपद्य ताम् ।
आदिदेश विदर्भेषु प्रस्थानाय वरूथिनीम् ॥ २४८ ॥
प्रजासंजनितत्रासं निग्रहीतुमिवान्तकम् ।
प्रत्यपाचीं दिशं सैन्यैः प्रतस्थेऽथ प्रजापतिः ॥ २४९ ॥
क्रमात्प्रत्युद्गतः प्रीत्या विदर्भपृथिवीभुजा ।
विवेश क्षोणिषद्खण्डमण्डनं कुण्डिनं नृपः ॥ २५० ॥
नलं विलोक्य कंदर्पकल्पद्रुनवकन्दलम् ।
दूनीयति स्म वैदर्भजनोऽन्यानवनीभुजः ॥ २५१ ॥

कुण्डिनेशनिदेशेन नेदीयःकेलिकानने ।
निवासानग्रहीत्प्रीत्या महीपतिपताकिनी ॥ २५२ ॥
यथौचित्यधृताकल्पास्तेऽथ कल्पद्रुमा इव ।
मञ्चानुच्चैरलंचक्रुः क्षोणिशक्राः स्वयंवरे ॥ २५३ ॥
कोशलापतिरप्येकं माणिक्यमयमद्भुतम् ।
कुमाराभ्यां समारोहन्मञ्चमुच्चूलशालिनम् ॥ २५४ ॥
क्षत्रियाणामगाल्लक्ष्मीर्नक्षत्राणामिव क्षणात् ।
विश्वभास्वत्युपारूढे मञ्चपूर्वाचलं नले ॥ २५५ ॥
नवपर्युप्तवैडूर्यमौक्तिकप्रायभूषणा ।
मधुव्रतकुलाकीर्णपुष्पास्तीर्णेव माधवी ॥ २५६ ॥
हर्षोत्फुल्लचलच्चेटीकृतालोकध्वनिस्ततः ।
लक्ष्मीर्मूर्तेव वैदर्भी विवेशान्तःस्वयंवरम् ॥ २५७ ॥ (युग्मम्)
इमां रतिशचीलक्ष्मीपार्वतीरूपजित्वरीम् ।
निर्माय महतो जज्ञे निर्वादस्य पदं विधिः ॥ २५८ ॥
स्मरेन्द्रसुरजित्कण्ठेकाललीलाजयी न यत् ।
अनेन निर्ममे कश्चिदित्यतर्कि जनैस्तदा ॥ २५९ ॥ (युग्मम्)
मनोभिः सर्वभूपानां वितन्वद्भिर्गतागतम् ।
अन्तराध्वा तदङ्गानां तदा पार्णिघमोऽभवत् ॥ २६० ॥
शृङ्गाररसपूर्णायां केदारभुवि शालिवत् ।
जातः स्तम्बकरिस्तस्यामभिलाषो महीभुजाम् ॥ २६१ ॥
तां वीक्ष्य पुण्यतारुण्यां नलोऽप्यन्तरचिन्तयत् ।
कात्यायन्या तपस्वी धिग्मृडः कामं विडम्बितः ॥ २६२ ॥
अथ तस्याः स्मरोद्रेकसूत्रितानेकविभ्रमान् ।
नामग्राहं महीपालान्दर्शयामास वेत्रिणी ॥ २६३ ॥
देवि तैस्तैर्गुणैः सोऽयमगाधो मगधाधिपः ।
वपुर्लावण्यकल्लोलैर्जितानङ्गोऽयमङ्गराट् ॥ २६४ ॥

एष विद्विषतां लुप्तसप्ताङ्गो वङ्गभूपतिः ।
वारितारिकुरङ्गाक्षीशृङ्गारोऽयं कलिङ्गराट् ॥ २६५ ॥
असौ भग्नरिपुस्त्रैणकङ्कणः कुङ्कणेश्वरः ।
शत्रुवित्रासनाढ्यैकनयेऽयं लाटनायकः ॥ २६६ ॥
प्रत्यर्थिप्रार्थितप्राणत्राणोऽयं हूणदैवतम् ।
असौ जनितविद्वेषिडिम्बः कम्बोजभूमिभुक् ॥ २६७ ॥
इत्थमस्थास्नुमेतेषु सिन्दुवारेष्विवालिनीम् ।
दृशमुद्वीक्ष्य वैदर्भ्याः पुनर्दौवारिकी जगौ ॥ २६८ ॥
देवि पश्य पुरः सोऽयं निषधाया विशेषकः ।
विवेकविक्रमन्यायनिधिर्निषधभूपतिः ॥ २६९ ॥
एतौ च पुरतोऽमुष्य तनयौ नलकूबरौ ।
शम्भोरसूययेवाभूद्द्विमूर्तिरिव मन्मथः ॥ २७० ॥
सारिणीवारिवच्चक्षुस्तस्याः सिञ्चन्नृपद्रुमान् ।
पपात बृहदावाले शाखिनीव नले चिरम् ॥ २७१ ॥
उच्चरन्प्रौढरोमाञ्चमथ सैतदचिन्तयत् ।
देवः किमागतः कामः स्वयमेव स्वयंवरम् ॥ २७२ ॥
अनेकविरहिस्त्रैणहत्यापातकिनोऽथवा ।
कुतस्तस्येदृशी मूर्तिर्मालतीदलकोमला ॥ २७३ ॥
प्रकामकमनीयेऽस्मिन्निर्मितेऽम्भोजभूर्ध्रुवम् ।
अनुरूपगुणग्रामनिर्माणे विक्लवोऽभवत् ॥ २७४ ॥
नमोऽस्तु विधये तस्मिन्नोपकारो ममापरः ।
कृतार्थयितुकामेन येन मामयमाददे ॥ २७५ ॥
चिन्तयन्तीदमानन्दाद्दमयन्ती सवेपथुः ।
वरमालां निचिक्षेप नलस्य गलकन्दले ॥ २७६ ॥
तत्पाणिनखमाणिक्यमयूखैररुणीकृता ।
गुम्फितेव बभौ पुष्पैः सानुरागं द्रुमोद्भवैः ॥ २७७ ॥

उलङ्घ्य भूभृतः सर्वान्वैदर्भीसरिताश्रिते ।
नलाम्भोधौ बभूवुस्ते श्यामास्तत्सैवलैरिव ॥ २७८ ॥
भीमस्य निषधस्यापि स्वजनप्रीतिगङ्गया ।
द्विषदप्रीतिकालिन्द्या तत्प्रयागायितं सदः ॥ २७९ ॥
कोशलेश्वरभीमाभ्यां यथामनसमुच्चकैः ।
ओरभे नलवैदर्भ्योर्विवाहमहिमोत्सवः ॥ २८० ॥
अतःप्रभृति जन्मान्तं प्राणा अपि ममैव ते ।
इतीव दक्षिणं पाणिमाददातामिमौ मिथः ॥ २८१ ॥
मन्ये विलीय निर्गत्य पाणिपीडनपर्वणि ।
तयोरगच्छतामैक्यं मनसी स्वेदकैतवात् ॥ २८२ ॥
प्रदक्षिणीकृते वह्नौ हस्तमोचनपर्वणि ।
भीमो नलाय दत्ते स रत्नाश्वेभादिकं बहु ॥ २८३ ॥
निषधापतिरादाय सवधूकमथात्मजम् ।
भीमेनानुगतो हर्षादचलत्कोशलां प्रति ॥ २८४ ॥
कांचिदप्यवनीं गत्वा निदेशात्कोशलेशितुः ।
निवृत्तः कुण्डिनाधीशस्तनूजामन्वशादिति ॥ २८५ ॥
व्यसनेऽपि भवेर्वत्से पतिवर्त्मानुवर्तिनी ।
पतिमेव परं प्राहुर्दैवतं हि मृगीदृशाम् ॥ २८६ ॥
प्रतिगृह्य नमन्मौलिरनुशिष्टिमिमां पितुः ।
नलस्य रथमारुह्य प्रतस्थे भीमनन्दिनी ॥ २८७ ॥
नलः कान्तावपुःस्पर्शलालसः किल वर्त्मनि ।
स्यन्दनं सादिनावन्यामुद्धातिन्यामनाययत् ॥ २८८ ॥
ज्ञातेऽप्यङ्गादिकप्रश्ने गद्गदे तद्वचःप्रियः ।
किं ब्रवीषीति भूयोऽपि भैमीं वक्तिस्म नैषधिः ॥ २८९
अनुरागो नले भैम्या दिनान्ते वा ममाधिकः ।
इति ज्ञातुमिवागच्छत्संध्या सैन्यस्य गच्छतः ॥ २९० ॥

अपावन्दिग्रहात्काममाकर्षन्ती विदर्भजाम् ।
आगात्तमी ततः सैन्यैः सखीव हृदयंगमा ॥ २९१ ॥
नवं नलकरस्पर्शचुम्बनालिङ्गनादिकम् ।
वेत्रीव दर्शयन्भैम्या जजृम्भे तिमिरोत्करः ॥ २९२ ॥
तथापि पथि नावासानग्रहीन्निषधापतिः ।
स्वपुरं प्रति लोकानामुत्कण्ठा हि बलीयसी ॥ २९३ ॥
नलेन दमयन्त्या च व्रजद्भ्यामथ वर्त्मनि ।
कर्णामृतमिवाश्रावि रोलम्बतुमुलध्वनिः ॥ २९४ ॥
नलं भैमी बभाषेऽथ नाथ नात्र विभाव्यते ।
रम्या द्रुमावलिः काचित्तत्किं कोलाहलोऽलिनाम् ॥ २९५ ॥
रम्भोरु तिमिरैः किंचित्कारणं नावगम्यते ।
निवेदिते नलेनेति भैमी भालं स्वमास्पृशत् ॥ २९६ ॥
तदैवाविरभूत्तस्यास्तिग्मदीधितिबान्धवः ।
त्रासयन्सैन्यलोकस्य लोचने तिलकोऽलिके ॥ २९७ ॥
ततोऽपृच्छन्नलस्तन्वि किमेतदिति विस्मितः ।
साप्युवाच मम स्वामिञ्जन्मसब्रह्मचार्यसौ ॥ २९८ ॥
तदुद्धतेन मत्तालिकुलदंशस्तु(स्रु)ता स्रजम् ।
तौ मुनिं कंचिदैक्षेतां दम्पती प्रतिमास्थितम् ॥ २९९ ॥
गण्डकण्डूमपाकर्तुं केनचिद्वनदन्तिना ।
घट्टितोऽयं स्फुटं ध्यानस्थेमवान्स्थाणुशङ्कया ॥ ३०० ॥
तदीयमदसंसक्तद्विरेफैरप्यनुद्रुतः ।
समाधेर्नायमभ्रश्यत्तद्वहत्यस्य कस्तुलाम् ॥ ३०१ ॥
इत्यन्तस्तर्कयन्तौ तमादाय निरुपद्रवम् ।
उल्लसत्प्रीतिकल्लोलविक्लवौ तौ प्रणेमतुः ॥ ३०२ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)
प्रतिमामुपसंहृत्य मुहूर्तेन महामनाः ।
जगाद स मुनिर्ज्ञानी धर्मस्थेमकरीं गिरम् ॥ ३०३ ॥

न धर्मो नूतनः कोऽपि युवयोरुपदिश्यते ।
ययोर्भूतं भवद्वाविजन्मधर्मैकबन्धुरम् ॥ ३०४ ॥
चतुर्विंशतिमुद्दिश्य दमयन्ती जिनेश्वरान् ।
तपश्चक्रे ददौ रत्नतिलकांश्च पुराभवे ॥ ३०५ ॥
तेनास्याः शाश्वतं भालस्थलालंकरणं नवम् ।
अस्मिञ्जन्मनि मार्तण्डविडम्बी तिलकोऽभवत् ॥ ३०६ ॥
जन्मान्तरे यथा सिक्तः कुमार भवताप्यसौ ।
धर्मद्रुः फलितः शश्वज्जज्ञे तैस्तैः फलैर्यथा ॥ ३०७ ॥
अधिगम्यार्हतं धर्ममागामिन्यपि जन्मनि ।
सर्वकल्याणकल्लोलपारावारौ भविष्यथः ॥ ३०८ ॥
तामित्यमृतसध्रीचीं तौ निशम्य मुनेर्गिरः ।
प्रतस्थाते रथारूढौ प्रौढप्रह्लादमेदुरौ ॥ ३०९ ॥
पुरीपरीसरारामुपेयुषि नृपे क्रमात् ।
नलः प्रमोदसंफुल्लः प्रेयसीमित्यवोचत ॥ ३१० ॥
देवि पश्य निजश्रीभिर्जयन्तीममरावतीम् ।
तव श्वशुरसंतानराजधानीमिमां पुरीम् ॥ ३११ ॥
इतः क्रीडातडागानि केलिधात्रीधरा इतः ।
इतो लीलावनश्रेणिरितः प्रमददीर्घिकाः ॥ ३१२ ॥
इत्यादि तत्तदुन्मीलत्प्रमोदलहरीजुषः ।
अदर्शयन्नथादर्शो विदर्भदुहितुर्नलः ॥ ३१३ ॥ (युग्मम्)
वधूवरं पुरस्कृत्य प्रारब्धविविधोत्सवम् ।
विवेश निषधः शक्रसंकाशः कोशलापुरीम् ॥ ३१४ ॥
तस्यामुद्वीक्ष्य वैदर्भी जिनवेश्मनि भूरिशः ।
पत्या नलेन मेने स्वं पुमर्थत्रयशालिनम् ॥ ३१५ ॥
समं नलस्य निर्व्रीडं क्रीडतः कान्तया तया ।
द्युभिर्यामायितं कामं क्षणदाभिः क्षणायितम् ॥ ३१६ ॥

क्रीडाद्रिललितैर्जातु जातु काननकेलिभिः ।
दोलालीलायितैर्जातु जातु वारिविगाहनैः ॥ ३१७ ॥
कुसुमावचयैर्जातु जातु मालाभिगुम्फनैः ।
उत्तंसरचनैर्जातु नयतः स्म दिनानि तौ ॥ ३१८ ॥
अथान्यदा नलं न्यस्य राज्ये निषधभूपतिः ।
कूवरं यौवराज्ये च परिव्रज्यामुपाददे ॥ ३१९ ॥
तस्मिन्राज्ये प्रजाः सर्वास्तरङ्गितघनोदये ।
अध्यारोहन्परां लक्ष्मीं तपात्यय इवापगाः ॥ ३२० ॥
चूर्णीकृत्य प्रतापाग्नौ रिपुस्त्रीहारवल्लरीम् ।
स कामं धवलीचक्रे यशःप्रासादमात्मनः ॥ ३२१ ॥
प्रतापमिव कल्पाग्निसंपन्नमसहिष्णवः ।
ममज्जुर्द्विपदुर्वीशश्रियस्तस्याभिचारिणि ॥ ३२२ ॥
स सैन्यैः साधयामास भरतार्धमधिद्युतिः ।
करैरुष्णांशुमालीव गगनार्धमशेषतः ॥ ३२३ ॥
भरतार्धाधिराजस्य राजानस्तस्य तेनिरे ।
संभूय भूरिसंभारमभिषेकं हरेरिव ॥ ३२४ ॥
कूबरः क्रूरचेतास्तु तस्य राज्याभिलाषुकः ।
रन्ध्राण्यन्वेषयामास मृगारेरिव जम्बुकः ॥ ३२५ ॥
नलस्तु सह तेनैव बान्धवप्रीतिबन्धुरः ।
नित्यं दुरोदरक्रीडां तनोति विशदाशयः ॥ ३२६ ॥
अन्येद्युस्तं गम[1]चरबन्धमोक्षसुधीरपि ।
कूबरं देवनैर्दैवाज्जेतुं नालं नलोऽभवत् ॥ ३२७ ॥
नलस्य काङ्क्षितो नाक्षः पतति स्म कथंचन ।
मारयामास तच्छारीन्भूयोभूयस्तु कूबरः ॥ ३२८ ॥
नगरग्रामखेटादि हारयन्नभवन्नलः ।
गलल्लक्ष्मीः पतत्यक्षे शशीव विशदेतरे ॥ ३२९ ॥

1. गमचरावक्षद्यूतप्रभेदौ.

विषसाद जनः सर्वः कूबरस्तु मुदं ययौ ।
दुःखी ध्वान्तो हि लोकोऽयमुलूकः पुनरुन्मदः ॥ ३३० ॥
आकर्ण्य लोकहाकारं कोलाहलमुदित्वरम् ।
अभ्यधान्नलमभ्येत्य सभयं भीमनन्दिनी ॥ ३३१ ॥
स्वामिन्कोऽयं विपर्यासः संप्रत्यभिनवस्तव ।
विनोदमात्रमेवैतद्दुरोदरमुदीरितम् ॥ ३३२ ॥
त्वादृशा अपि चेदस्मिन्मज्जेयुर्व्यसनार्णवे ।
ततस्तारयिता कः स्यान्मज्जन्तां मन्दमेधसाम् ॥ ३३३ ॥
प्रतिपक्ष इवाक्षोऽयं तवाद्य प्रातिलोमिकः ।
इयत्यपि गते तस्मादपाकुरु दुरोदरम् ॥ ३३४ ॥
अभिषिञ्च स्वयं राज्ये भ्रातरं कूबरं वरम् ।
प्रसह्य हृतराज्यस्तु बाढमुत्प्रासयिष्यसे ॥ ३३५ ॥
गिरमित्यादिकामुच्चैरुच्यमानां नलस्तया ।
न विन्दति स गम्भीरर्वेदीव निशितां शृणिम् ॥ ३३६ ॥
अथाप्तपुरुषैर्भैमीनिदेशाज्जगदे नलः ।
वृथैव पृथिवी किंतु हार्यते कृच्छ्रतोऽर्जिता ॥ ३३७ ॥
किं न द्यूतं परित्यज्य जीवयस्यनुजीविनः ।
शुष्के हि सरसि ग्रीष्मे कियन्नन्दन्ति दर्दुराः ॥ ३३८ ॥
इत्येषामप्यनादृत्य वचश्चिक्रीड नैषधिः ।
विपर्येति भृशं पुंसां बुद्धिः क्रुद्धे हि वेधसि ॥ ३३९ ॥
नलस्ततोऽवरोधेन समं भैमीमहारयत् ।
तारकाभिः सह प्रातः कौमुदीमिव चन्द्रमाः ॥ ३४० ॥
हारयामास भूपालः शरीराभरणान्यपि ।
वसन्तव्यत्ययारम्भे कुसुमानीव चम्पकः ॥ ३४१ ॥
जगर्ज जगतीनाथः श्रीलाभे कूबरोऽधिकम् ।
दुर्धराः सरितामोघाः प्राप्ता ह्यम्भोधिसंपदः ॥ ३४२ ॥

---

१. दुर्धरहस्तीव ।

राज्यभ्रंशे भुवो भर्तुः प्रजाश्चक्रन्दुरुच्चकैः ।
कुलायभूरुहो भङ्गे पक्षिणामिव पङ्क्तयः ॥ ३४३ ॥
कूबरो नलमित्यूचे मदीयां मुञ्च मेदिनीम् ।
पिता दत्ते न ते राज्यं ममदानां तु देवनाः ॥ ३४४ ॥
गर्व किमपि माकार्षीर्न दूरे दोर्भृतां श्रियः ।
इत्युक्त्वाम्बरखण्डैकमात्रश्रीरचलन्नलः ॥ ३४५ ॥
मया जितासि मा यासीर्मदन्तःपुरमाश्रय ।
नलानुयायिनीं भैमीमित्यवोचत कूबरः ॥ ३४६ ॥
ततस्तमूचिरे पौराः किमेतां प्रतिपित्ससि ।
मृत्युमाप्नोति शार्दूल्याः पतीयन्मृगधूर्तकः ॥ ३४७ ॥
मातृवद्दयितां भ्रातुस्त्वमेतां महासतीम् ।
प्रणम्य रथमारोप्य प्रेषय प्रेयसा सह ॥ ३४८ ॥
इत्युक्तस्तैर्नमस्कृत्य वैदर्भीं रथमर्पयन् ।
अलं तव रथेनापि नलेनेति न्यषेधि सः ॥ ३४९ ॥
नृपागारात्पुरस्कृत्य प्रेयसीमतिधीरधीः ।
नलोऽचलन्मुखाम्भोजात्सदार्थ इव भारतीम् ॥ ३५० ॥
प्रियानुव्रज्य यातस्य प्रस्थितस्य शनैःशनैः ।
प्रयाणपटहैर्जातमाक्रन्दैरनुजीविनाम् ॥ ३५१ ॥
लीलाकुरङ्गकक्रीडासारिकाकेलिबर्हिणः ।
गृहपारावताः सद्मक्षीरवापीसितच्छदाः ॥ ३५२ ॥
प्रेयांसमनुगच्छन्तीमनुजानीत मां मनाक् ।
वदन्तीति तदा भैमी कस्यार्द्रं नाकरोन्मनः ॥ ३५३ ॥
(युग्मम्)

पुरे पौरवधूनेत्रैः प्रारब्धप्रावृषि क्षणात् ।
तस्याः प्रियानुगामिन्याः प्रसस्रुः प्रीतिवीरुधः ॥ ३५४ ॥
धिग्विधिं यो नलस्यापि दशामेतामदर्शयत् ।
न धिग्वास्य स्वभावोऽयं चन्द्रमस्यपि दृश्यते ॥ ३५५ ॥

च्चिकीर्षेयं तवासीच्चेत्किं विधे भरतार्धभुक् ।
चक्रे नलस्त्वया यद्वा महारोहो महापदे ॥ ३५६ ॥
यां सतीं शापशङ्कीव करैः शूरोऽपि नास्पृशत् ।
सहते सा कथं भैमी पादचङ्क्रमणक्लमम् ॥ ३५७ ॥
धिक्कूबरं कुतोऽस्यापि स्थैर्यमेष्यन्ति संपदः ।
भ्रातरं भ्रातृजायां च य एवं निरवासयत् ॥ ३५८ ॥
इति व्रजति वैदर्भीसहाये नलभूपतौ ।
अन्तर्नगरमुच्चेरुर्नागराणां गिरस्तदा ॥ ३५९ ॥
(पञ्चभिः कुलकम् ।)

तदा भैमीक्रमस्पर्शपूतंमन्येव मेदिनी ।
धावत्पौरजनोद्धूतरजोव्याजाद्दिवं ययौ ॥ ३६० ॥
पौरामात्यादिभिर्लोकैरुपनीतानि कोटिशः ।
निराकुर्वन्नलो यानान्यगच्छन्नगराद्बहिः ॥ ३६१ ॥
सह प्रस्थास्नवः कामं कुलामात्याः क्षमाभृता ।
तैस्तैर्वाक्यैः समं पौरैर्न्यवर्तन्त कथंचन ॥ ३६२ ॥
दुःखादभ्येत्य वैदर्भ्या विभाव्य मुखमुज्ज्वलम् ।
पौर्यः पुनर्ययुर्धाम तत्सतीत्वविकस्वराः ॥ ३६३ ॥
भीमात्मजानिभाल्लक्ष्मीमिवादाय नलोऽचलत् ।
गतेऽस्मिन्सर्वमप्यासीन्निर्लक्ष्मीकं कुतोऽन्यथा ॥ ३६४ ॥
पुरीपरिसरारामचारिमाद्यैर्विनोदयन् ।
विदर्भदुहितुश्चक्षुर्नलोऽगच्छत्पुरः पुरः ॥ ३६५ ॥
भैम्याः पुराभवत्प्रीतिरातपत्रैर्न तावती ।
पत्या धृतोत्तरीयायाः पप्रथे पथि यावती ॥ ३६६ ॥
पार्थिवस्तां पथि श्रान्तां यत्र तत्रोपवेशिनीम् ।
निर्व्याजं वीजयामास स्वेदिनीं सिचयाञ्चलैः ॥ ३६७ ॥
क्वापि श्रमेण विश्रान्तं संवाह्य चरणौ चिरम् ।
पार्थिवः प्रार्थयांचक्रे पुरस्ताद्गमनाय ताम् ॥ ३६८ ॥

तां कचिन्मार्गखेदेन तरुच्छायानिषादिनीम् ।
नलोऽब्जिनीदलानीतपयः शीतमपाययत् ॥ ३६९ ॥
क्वचिच्च सत्त्वमालम्ब्य पादसंवाहनोद्यता ।
भूपालेन बलाद्भैमी स्मितपूर्वमवार्यत ॥ ३७० ॥
अतीयतुः फलैस्तैस्तैस्तौ मध्याह्नकृताशिकौ ।
सेव्यमानौ सरस्तीरे शिशिरैर्नर्मिमारुतैः ॥ ३७१ ॥
अन्योन्यनिबिडाश्लेषवीतचङ्क्रमणक्लमौ ।
तौ लतामण्डपे क्वापि निन्यतुः पथि यामिनीम् ॥ ३७२ ॥
अन्येद्युरुन्मदोत्फालव्यालव्याकुलितोदरम् ।
एकच्छत्रद्रुमच्छायामीयतुस्तौ महाटवीम् ॥ ३७३ ॥
तामवस्थामिवोष्णांशुस्तयोरीक्षितुमक्षमः ।
विधौ क्रोधादिवाताम्रो जगामास्तं नगान्तरम् ॥ ३७४ ॥
अथावनभितो दिग्भ्यस्तताम्रिगिरधीचयः ।
वनान्तगहनध्वान्तबन्धुस्नेहोत्सुका इव ॥ ३७५ ॥
कान्तारसरितं कांचिद्गत्वा धौताभ्यदोःक्रमौ ।
ततो भूपश्च भैमी च यथेच्छं पपतुः पयः ॥ ३७६ ॥
विश्रामाय लतावेश्मक्रोडकङ्केल्लिपल्लवैः ।
नलः शिलातले रम्ये क्वापि तल्पमकल्पयत् ॥ ३७७ ॥
वृन्तैरपि वपुर्ग्लानिर्वैदर्भ्या मास्मभूदिति ।
उत्तरीयपटप्रान्तं स व्यधत्तोत्तरच्छदम् ॥ ३७८ ॥
समुच्चार्य ततः पञ्चपरमेष्ठिनमस्क्रियाम् ।
तौ स संविशतस्तस्मिन्मिथः संसक्तदोर्लतौ ॥ ३७९ ॥
अथाभाग्यभरैर्भैम्याः क्ष्मापालोऽन्तरचिन्तयत् ।
गन्तव्याया भुवः कान्तो विन्दुरस्त्यर्णवः पुरः ॥ ३८० ॥
देवीसखश्च गन्तास्मि तस्य पारीणतां कुतः ।
पथि स्वच्छन्दचारस्य प्रत्यूहो हि स्त्रियो महान् ॥ ३८१ ॥

तद्यामेतां परित्यज्य वनेऽस्मिन्सुखशायिनीम् ।
प्रातर्गच्छेदियं वेश्म पितुर्वा कूबरस्य वा ॥ ३८२ ॥
इत्यालोचयतस्तस्य निद्राति स्म विदर्भजा ।
मार्गसंपातखिन्नानां निद्रा ह्यभ्यर्णवर्तिनी ॥ ३८३ ॥
ततः शनैः परीरम्भमुद्रां निर्भिद्य नैषधिः ।
क्रष्टुकामो निजं भैमीभुजसंवलितं भुजम् ॥ ३८४ ॥
गाढविश्रम्भसंरम्भादतिस्वच्छन्दशायिनीम् ।
तामजागरयन्नूचे नीचकैर्निषधापतिः ॥ ३८५ ॥ (युग्मम्)
मुञ्च मुञ्च नलं मुग्धे चण्डालं कुलपांसनम् ।
स्पर्शेनाप्यस्य पापस्य पातकैरुपलिप्यसे ॥ ३८६ ॥
सुप्तामेकाकिनीमेव वने विश्वस्तमानसाम् ।
प्रेमामृतस्रवन्तीं यस्त्वामपि त्यक्तुमिच्छति ॥ ३८७ ॥
कल्पद्रुमभ्रमान्मुग्धे श्रितासि विषपादपम् ।
तदवाप्नुहि निःशेषं फलं तस्यात्मकर्मणः ॥ ३८८ ॥
धिग्धातः कुर्वता मूढ वैदर्भीनलसंगमम् ।
हंसीकाकोलयोः कोऽयं त्वयाकारि समागमः ॥ ३८९ ॥
यदि वा सर्वदैवासि त्वमनौचित्ययोगकृत् ।
अमेध्यदोहदश्चक्रे केतक्या कथमन्यथा ॥ ३९० ॥
इत्याकृष्य भुजं भूपो मन्दं मन्दं नलोऽवदत् ।
देवीक्रान्तमिदं वासश्छेत्तुं बाहो प्रसीद मे ॥ ३९१ ॥
यद्वा पूर्वं त्वमेवास्या व्यापृतोऽसि करग्रहे ।
जातस्त्वमेव सर्वाङ्गसौरभ्यप्रथमातिथिः ॥ ३९२ ॥
तेन मन्येऽहमेतस्या दाक्षिण्यं दक्षिणस्य ते ।
सदा सध्रीचि किं नाम नलेऽसि त्वमदक्षिणः ॥ ३९३ ॥
तद्विधायानुरोधं त्वमसिधेनुमलंकुरु ।
क्षुरिकायामिति स्वैरं क्षितीशः पाणिमक्षिपत् ॥ ३९४ ॥

तामूचे च मया कोशः समं राज्येन तत्यजे ।
तत्ते केयं मदीयाया कोशेऽप्यत्यागवासना ॥ ३९५ ॥
मम पाणिग्रहे यद्वा त्वमपि त्यागशङ्किनी ।
मूढासि न हि भर्मीव भवत्यप्यङ्कशृङ्खला ॥ ३९६ ॥
इत्याकर्ण्य स्वनेत्रोर्मिल्मिमः कल्पान्तशिल्पिभिः ।
हसन्तीमिव तां चक्रे पटसंक्षेपिणीं नलः ॥ ३९७ ॥
पुनर्जगाद तां देवीकान्तस्य मम वासलः ।
छेदाय क्षुरिके देवि प्रसीदायं कृतोऽञ्जलिः ॥ ३९८ ॥
यद्वा स्त्रीजातिकारुण्यविक्लवा न व्यवस्यति ।
कारुण्ये किं हि निस्त्रिंशनुतायास्तव कथ्यताम् ॥ ३९९ ॥
इति चिच्छेद मदभ्विपतदश्रुकणाङ्कितम् ।
मन्युसंभारनिर्भिन्नचेताश्चेलाञ्चलं नलः ॥ ४०० ॥
अब्रवीच्च दृशौ देव्याः कामं निद्रे निमीलयेः ।
मा स्म भून्मम हिंस्रीरः स्निग्धमस्या विलोकितम् ॥ ४०१ ॥
अस्मि त्यक्तस्त्वया देवि न व्यलीकशतैरपि ।
निर्व्यलीकामपि त्वां तु हा दुरात्मा त्यजाम्यहम् ॥ ४०२ ॥
मन्ये मे नेदमप्यागस्त्वन्यागस्त्वं गमिष्यसि ।
नाविर्भवति कौमुद्यां कज्जलस्यापि कालिमा ॥ ४०३ ॥
इयमापृच्छसे देवि प्रणामोऽयमपश्चिमः ।
त्वामपि क्षेप्तुमिच्छामि नात्मीयव्यसनार्णवे ॥ ४०४ ॥
सतीव्रतपवित्रायाः कोऽपि नोपद्रवस्तव ।
परं पूर्जैव ते गेहे पितुर्वा श्वशुरस्य वा ॥ ४०५ ॥
इत्युक्त्वा तत्पदप्रान्ते लिखति स्म निजासृजा ।
अक्षराणि क्षरद्बाष्पबिन्दुक्लिन्नाननो नलः ॥ ४०६ ॥
वामतोऽयं वटेनाध्वा विदर्भामुपतिष्ठति ।
दक्षिणेन पुनः स्मेरैः किंशुकैः कोशलां पुरीम् ॥४०७॥

नेराटः.

देवि तत्र व्रजेर्यत्र कुत्रापि प्रतिभाति ते ।
अहं तु खलु न क्वापि मुखं दर्शयितुं क्षमः ॥ ४०८ ॥
वर्णावलिं लिखित्वेति चचाल वलिताननः ।
पश्यन्भैमीं तथा सुप्तां मन्दं मन्दं रुदन्नलः ॥ ४०९ ॥
पुनर्व्यावृत्य वैदर्भीमुखमालोक्य निर्भरम् ।
जगाद दैवदुष्कर्मविद्धमर्मा महीपतिः ॥ ४१० ॥
हा विधे विहितेयं चेदीदृग्विश्वातिशायिनी ।
तत्किमेतावतीं दीनामवस्थां लम्भिता त्वया ॥ ४११ ॥
नान्योऽपि स्वयमारोप्य छिनत्ति बदरीमपि ।
फलिताशेषसंकल्पां किं पुनः कल्पवल्लरीम् ॥ ४१२ ॥
यदि वा जड एवासि मन्येऽम्भोजनिवासितः ।
तेनेन्दुमपि निर्माय कदर्थयसि राहुणा ॥ ४१३ ॥
मम विज्ञापनां सर्वाः शृण्वन्तु वनदेवताः ।
दुर्बुद्धिविधिवद्भव्यामस्यां माभूत निर्दयाः ॥ ४१४ ॥
तथा कुरुत केनापि यथोपद्रूयते नहि ।
मार्गं च विन्दति प्रातरसौ स्वजनवेश्मनः ॥ ४१५ ॥
इत्युदीर्य मुहुर्जायां पश्यन्नावृतकंधरः ।
गच्छति स्म नलस्तावद्यावदागाददृश्यताम् ॥ ४१६ ॥
वन्यसत्त्वोद्भवः शङ्के स्यादस्याः कोप्युपद्रवः ।
तल्लतावृत एवैतां रक्षाम्येकान्तशायिनीम् ॥ ४१७ ॥
प्रबोधसमये प्रातर्गमिष्यामि यथारुचि ।
गच्छत्वेषापि केनापि मदावेदितयोः पथोः ॥ ४१८ ॥
इत्यालोच्य निवृत्त्याशु नलस्तस्थौ लतान्तरे ।
तथाभूतां च तां दृष्ट्वा पुनरन्तरचिन्तयत् ॥ ४१९ ॥
अहो नलस्य शुद्धान्तमसूर्यंपश्यमीदृशम् ।
वासवेश्मनि शेते च कीदृश्युच्चूलशालिनी ॥ ४२० ॥

हा दुरात्मन्नल क्षिप्रं कथं यासि न भस्मसात् ।
इत्याद्यालोचयत्यस्मिन्विरराम विभावरी ॥ ४२१ ॥
निर्लीनमिव तत्कालं नलस्य मनसोऽन्तरे ।
सर्वतोऽपि दिगन्तेषु तुच्छत्वमगमत्तमः ॥ ४२२ ॥
उदेति न रविर्यावद्यावज्जागर्ति न प्रिया ।
साश्रुनेत्रो नलस्तावज्जगाम त्वरितक्रमम् ॥ ४२३ ॥
गच्छन्नच्छिन्नसंचारमथ तस्मिन्वनान्तरे ।
धूमस्तोमं स वह्निष्णुं विन्ध्यस्पर्द्धिनमैक्षत ॥ ४२४ ॥
भीमास्तदन्तरुत्तस्थुर्ज्वालाः कालानलोपमाः ।
निर्गता रत्नगर्भाया गर्भरत्नप्रभा इव ॥ ४२५ ॥
क्षणेन व्यानशे सर्वं वनं तद्दावपावकः ।
मानसं कोशलभर्तुरिव शोकहुताशनः ॥ ४२६ ॥
जन्तूनां दह्यमानानामाक्रन्दानुपकर्णयन् ।
मानुषीं गिरमश्रौषीन्नलो गच्छन्तदन्तिकम् ॥ ४२७ ॥
ऐक्ष्वाक नलभूपाल जगत्यार्तैकबान्धव ।
दावाग्निदह्यमानाङ्गं महात्मन्रक्ष रक्ष माम् ॥ ४२८ ॥
तस्या वाचोऽनुसारेण नलः प्रहितलोचनः ।
वल्लीवलयमध्यस्थं ददर्शैकं भुजंगमम् ॥ ४२९ ॥
तं सोऽभ्यधाद्भुजङ्गेन्द्र मम नामान्वयौ कथम् ।
जानासि त्वं कथं चेत्थं ब्रूषे मनुजभाषया ॥ ४३० ॥
आह साहिर्मनुष्योऽहमभूवं पूर्वजन्मनि ।
तत्संस्काराद्भवेऽप्यस्मिन्मानुषी मे सरस्वती ॥ ४३१ ॥
निर्बाधमवधिज्ञानमप्यस्ति मम भूपते ।
करस्थमिव पश्यामि तेन विश्वं चराचरम् ॥ ४३२ ॥
तत्त्रायस्व जगत्त्राणसत्रधूमध्वजादितः ।
त्वां प्रत्युपकरिष्यामि निरपेक्षमपि क्षणात् ॥ ४३३ ॥

तेनेत्युक्ते भुजङ्गेन नलः कारुण्यनीरधिः।
अन्तर्लतावितानं स्वमुत्तरीयमलम्बयत्॥ ४३४॥
स भोगी वपुषा वृक्षं वल्लीव तदवेष्टयत्।
उदपानाद्वरत्रा[1]वच्चकर्षोर्ध्वं च नैषधिः॥ ४३५॥
भूतले तृणकाष्ठादिरचिते तममुञ्चत।
यावदुर्वीपतिस्तावद्दृश्यते स करेऽमुना॥ ४३६॥
नलः क्षोणीतले पाणिमाच्छोट्य तमपातयत्।
विषादाच्चाब्रवीत्सेयं तव प्रत्युपकारिता॥ ४३७॥
यद्वा हन्यान्मृगारिस्तं स एवोन्मीलयेद्दृशौ।
य एव पाययेत्क्षीरं त्वज्जात्यापि स दश्यते॥ ४३८॥
इत्यादि निगदन्नेव तदीयविषवैभवात्।
अधिज्यधनुराकारं कलयामासिवान्नलः॥ ४३९॥
तया कुब्जतयात्यन्तं राजा वैराग्यमीयिवान्।
जीवितव्यानपेक्षोऽभूद्व्रतादानमनाः क्षणात्॥ ४४०॥
ततोऽपश्यदहिस्थाने नलः कन्दलितप्रभम्।
तमःपद इव द्योतं दिव्यमूर्तिं पुरःसरम्॥ ४४१॥
जल्पति स स भूपालं कथं वत्स विषीदसि।
हितैकबद्धहेवाकस्तवास्मि निषधः पिता॥ ४४२॥
तदा व्रतमुरीकृत्य तपस्तप्त्वातिदुस्तरम्।
कृतानशनकर्मान्ते ब्रह्मलोके सुरोऽभवम्॥ ४४३॥
परिज्ञायावधिज्ञानादिमं ते व्यसनोदयम्।
आयातोऽहमिदं सर्वं मम मायाविजृम्भितम्॥ ४४४॥
तदात्मनीनमेवैतद्विद्धि वैरूप्यमात्मनः।
अनेनानुपलक्ष्यं त्वां नोपद्रोष्यन्ति शत्रवः॥ ४४५॥
अधुनैव व्रतादानस्पृहामपि हि मा कृथाः।
भोक्तव्यमेव तेऽद्यापि तावदेवावनीतलम्॥ ४४६॥

---

१. वरत्रा चर्ममयरज्जुः.

यदा वत्स परिव्रज्यासमयस्ते भविष्यति ।
ज्ञापयिष्यामि दैवज्ञ इवाभ्येत्य स्वयं तव ॥ ४४७ ॥
फलं तु श्रीफलस्येदमिमां चापि करण्डिकाम् ।
गृहाण द्वयमप्येतत्कामं रक्षेः प्रयत्नतः ॥ ४४८ ॥
यदा च रूपमास्थातुमात्मीयं ते स्पृहा भवेत् ।
निर्भिद्य श्रीफलं दिव्यदुकूलानि तदा कृषेः ॥ ४४९ ॥
अस्याः करण्डिकायाश्च हाराद्याभरणोत्करम् ।
क्षणादमीभिरामुक्तैर्निजं रूपमवाप्स्यसि ॥ ४५० ॥ (युग्मम्)
इत्युक्त्वा तद्द्वयं देवः समर्प्य पुनरब्रवीत् ।
किं भ्राम्यसि वने स्थानं नयामि त्वां यियासितम् ॥ ४५१ ॥
नलोऽप्युवाच मां तात सुंसुमारपुरे नय ।
इति जल्पन्स्वमैक्षिष्ट तस्य द्वारि पुरस्य सः ॥ ४५२ ॥
यावच्चचाल विस्मेरमानसः पुरसंमुखम् ।
तावद्धहलमश्रौषीज्जनकोलाहलं नलः ॥ ४५३ ॥
पलायध्वं पलायध्वं सर्वतस्त्वरितं जनाः ।
क्षणादित्यश्ववाराणां ध्वनिं शुश्राव नैषधिः ॥ ४५४ ॥
किमेतदिति संचिन्त्य यावत्तस्थौ क्वचिन्नलः ।
तावन्निर्मुक्तदृग्मार्गः प्रतिकारैरपि द्रुतम् ॥ ४५५ ॥
तिर्यक्प्रवृत्तदानाम्भःस्नपितः प्रतिमानकः ।
स्वच्छायायामपि क्रोधक्रूरः परिणमन्मुहुः ॥ ४५६ ॥
नभस्वन्तमपि स्वैरं विधुन्वन्नसनस्पृशम् ।
मुहुर्विहङ्गमस्यापि धावन्विस्फुरितः पुरः ॥ ४५७ ॥
मठाट्टालकशालाट्टमन्दिरादीनि पातयन् ।
कल्पान्तमातरिश्वेव भञ्जन्नुद्यानपादपान् ॥ ४५८ ॥
प्राकारगोपुरारूढैर्वीक्षितश्चकितैर्जनैः ।
निशि ताराकरैः पश्चादारिकैः(?) परिवारितः ॥ ४५९ ॥

दत्तझम्पान्द्रुमान्तेभ्यो हिंसन्हस्तिपकाग्रणीन् ।
अग्रतः कृष्टबालस्त्रीवृद्धः कौतुकिभिर्नरैः ॥ ४६० ॥
पूत्कारसीकरासारक्रूसझञ्झासमीरणः ।
धूननोद्धूतसिन्दूरपूरपिञ्जरिताम्बरः ॥ ४६१ ॥
सप्तश्रोतःस्रवद्दानपङ्किलीकृतभूतलः ।
गतो मातङ्गरूपेण समवर्तीव मूर्तताम् ॥ ४६२ ॥
दूरतो दधिपर्णेन राज्ञानुगतपद्धतिः ।
नलेनोन्मूलितालानः कोऽप्यदृश्यत कुञ्जरः ॥ ४६३ ॥
(नवभिः कुलकम्)
तं कस्मिन्नपि नागेन्द्रं वशीकर्तुमनीश्वरे ।
ऊर्ध्वीकृत्य भुजं राजा व्याजहारेति भारतीम् ॥ ४६४ ॥
वारणेन्द्रमिदं व्यालं यः कोऽपि कुरुते वशे ।
अवश्यं तस्य वश्यत्वं लक्ष्मीमेनां नयाम्यहम् ॥ ४६५ ॥
इत्युक्तवति भूपाले नलः कल्लोलिविक्रमः ।
अस्पृशन्निव पादाभ्यां भुवं वेगादधावत ॥ ४६६ ॥
निवर्तस्व निवर्तस्व कुब्ज माविश माविश ।
इति लोकैर्निषिद्धोऽपि नलः सिंह इवाविशत् ॥ ४६७ ॥
नलो नागमभाषिष्ट लेष्टुना[1] प्रणिहत्य तम् ।
रे रे मातङ्ग एवासि स्त्रीबालादीनुपद्रवन् ॥ ४६८ ॥
तदेतत्सर्वमुत्सृज्य ममैवानुपदीभव ।
अयमग्रेऽस्मि ते दानवृक्षवग्रहदुर्ग्रहः ॥ ४६९ ॥
इत्युक्तः सोऽप्यधाविष्ट क्रोधादन्धंभविष्णुदृक् ।
साक्षाद्विन्ध्य इवोत्पातवातैर्धूतो नलं प्रति ॥ ४७० ॥
धावञ्जातु भ्रमञ्जातु लेष्टुभिर्जातु ताडयन् ।
पतञ्जातु लुठञ्जातु वचोभिर्जातु भर्त्सयन् ॥ ४७१ ॥

---

१. लेष्टुर्दृढमृत्पिण्डः.

जातु पुच्छान्तमालम्ब्य चक्रवङ्क्रमयन्मुहुः ।
नलस्तैस्तैः प्रकारैस्तं खेदयामास दन्तिनम् ॥ ४७२ ॥
हर्षकोलाहलैर्जातु जातु हाहारवोत्करैः ।
जनानां पश्यतामासीच्छब्दाद्वैतं पुरे तदा ॥ ४७३ ॥
खिन्नस्यापि भृशं कोपात्कुञ्जरस्यानुधावतः ।
क्षिपति स्म पुरः क्षिप्रमुत्तरीयपटं नलः ॥ ४७४ ॥
पपात पुरतो रूपमित्यस्मिन्परिणामिनः ।
नताय वपुषः स्कन्धमास्कन्दद्दन्तिनो नलः ॥ ४७५ ॥
ततः कण्ठवरत्रायां प्रक्षिप्तचरणौ नलः ।
आस्फालयन्करैः कुम्भे कुञ्जरं तमसान्त्वयत् ॥ ४७६ ॥
पश्चादेत्य प्रतीकारैरादायोल्लालितां शृणिम् ।
नलो दन्तावलेन्द्रं तमन्वालानमचालयत् ॥ ४७७ ॥
मायाकुब्जः सुरः कोऽपि किमेष भुवमागतः ।
यश्चक्रे हस्तिमल्लस्य प्रतिमल्लमिमं वशे ॥ ४७८ ॥
इत्यन्तर्विस्मितो राजा स्वयमारुह्य गोपुरम् ।
रत्नदाम न्यधात्कण्ठे तस्याधस्तादुपेयुषः ॥ ४७९ ॥
कुब्जावदानमेदस्विहर्षबाष्पायितेक्षणाः ।
बभूवुर्जयशब्दैकमुखराः सर्वतः प्रजाः ॥ ४८० ॥
श्रमानुत्तानमालाने गजमाकलयन्नलः ।
सर्वपौरजनानां तु प्रमोदमधिमानसम् ॥ ४८१ ॥
ततः सलीलमुत्तीर्य कुब्जः कक्षावरत्रया ।
अभ्यर्णे दधिपर्णस्य वयस्यवदुपाविशत् ॥ ४८२ ॥
अलंकारान्दुकूलानि तुष्टस्तस्मै ददौ नृपः ।
स्वान्तिकेऽस्थापयच्चैनं गौरवेण गरीयसा ॥ ४८३ ॥
अभ्यधात्सविधासीनं तमन्येद्युर्महीपतिः ।
कलेयं गजशिक्षायां कुब्ज कौतस्कुती तव ॥ ४८४ ॥

कश्चासि क्क च वास्तव्यः कुत्र चाभिजनस्तव।
कला नियतमन्यापि कापि संभाव्यते त्वयि ॥ ४८५॥
कुब्जेनाभिदधे राजञ्जन्मभूर्मम कोशला।
सर्वः स्वजनवर्गोऽपि शश्वत्तत्रैव वर्तते ॥ ४८६ ॥
हुण्डिकः सूपकारोऽस्मि नलस्य पृथिवीपतेः।
स एव हि कलाः सर्वाः प्रीतिपात्रे मयि व्यधात् ॥ ४८७ ॥
किं च वेत्ति स वा सूर्यपाकां रसवतीं भुवि।
अहं वा तत्पदोपास्तिप्रसादाद्वेद्मि नापरः ॥ ४८८ ॥
सोऽधुना कूबरे बन्धौ क्षोणिमक्षदुरोदरे।
हारयित्वा सदारोऽपि जगाम जनवद्वनम् ॥ ४८९ ॥
विपेदे तत्र सत्कान्तकलानिलयमागमम्।
श्रितोऽहमविशेषज्ञं मानिनं ननु कूबरम् ॥ ४९० ॥
आकर्ण्य दधिपर्णस्तां नलमृत्युकथामथ।
रुरोद प्रेतकृत्यं च चकार सपरिच्छदः ॥ ४९१ ॥
जातुचित्सूर्यपाकायां रसवत्यां कुतूहली।
हुण्डिकाय नृपः शालिप्रमुखं सर्वमार्पयत् ॥ ४९२ ॥
स स्थालीरातपे न्यस्य विद्यां वैवस्वतीं स्मरन्।
चक्रे रसवतीं दिव्यामशेषरसपेशलाम् ॥ ४९३ ॥
तया च भोजयामास राजानं सानुजीविनम्।
प्रीतश्चास्मै ददौ सोऽपि वस्त्रालंकरणादिकम् ॥ ४९४ ॥
लक्षमेकं च टङ्कानां ग्रामपञ्चशतीमपि।
सर्वमेतद्विना ग्रामान्हुण्डिकोऽप्यग्रहीत्तदा ॥ ४९५ ॥
ततो भूयोऽपि भूपालः प्रीतिमांस्तमभाषत।
कुब्जं सर्वं ददे तत्ते यदन्यदपि वाञ्छसि ॥ ४९६ ॥
इत्युक्तः क्षोणिपालेन कुब्जः स्मेरेक्षणोऽवदत्।
राजन्यावद्भुवः खण्डं भुजादण्डः प्रशास्ति ते ॥ ४९७ ॥

द्यूतं मद्यं मृगव्यं च तावति प्रतिषिध्यताम्।
इत्यस्य वचसा सर्वं तच्चकार धराधवः॥ ४९८॥
तत्रैव परमं राजप्रसादमधिजग्मुषः।
वसतस्तस्य भूयांसि हायनान्यतिचक्रमुः॥ ४९९॥
परेद्यवि सरस्तीरे द्रुमच्छायां निषेदुषः।
कुब्जस्याभ्यर्णमभ्येत्य विप्रः कश्चिदुपाविशत्॥ ५००॥
सोऽथ सर्वाङ्गमालोक्य कुब्जमाकूणितेक्षणः।
जगौ श्लोकद्वयीमेतां नलनिन्दाविशारदाम्॥ ५०१॥
निर्घृणानामलज्जानां निःसत्त्वानां दुरात्मनाम्।
नलस्यैव धुरीणत्वं सुप्तां तत्याज यः प्रियाम्॥ ५०२॥
सुप्तामेकाकिनीं स्निग्धां विस्रब्धां दयितां सतीम्।
मतः किं न वने त्यक्तुकाम एव न भस्मसात्॥ ५०३॥
इत्युपश्रुत्य तद्गीतं कुब्जः पर्यश्रुलोचनः।
तमभ्यधादहो रक्तकण्ठोऽसि द्विजसत्तम॥ ५०४॥
गीतेनानेन ते कामसुद्यत्करुणवीचिना।
ममाप्येताः कृताः पश्य चक्षुषोरश्रुविप्रुषः॥ ५०५॥
ततः कथय कोऽसि त्वं कुतश्चागम्यतेऽधुना।
दुर्धियश्च नलस्यायमुदन्तः क्व त्वया श्रुतः॥ ५०६॥
सोऽप्याख्यत्कुशलाख्योऽस्मि कुण्डिनाच्चाहमागमम्।
तत्राश्रौषमिमां सर्वां नलभूमीपतेः कथाम्॥ ५०७॥
कुब्जोऽभ्यधात्ततो बिभ्रद्विकाशविशदे दृशौ।
श्रुता ब्रह्मन्पुराणीयं भैमीत्यागावधिः कथा॥ ५०८॥
ततः परं यदातेने भीमभूर्विरहातुरा।
तत्स्वरूपं समस्तं मे निवेदयितुमर्हसि॥ ५०९॥
जगादाथ द्विजो भैमीं परित्यज्य गते नले।
निशि प्रभातप्रायायां स्वप्नमेवं ददर्श सा॥ ५१०॥

यदहं पत्रलं बद्धमञ्जरीकं सषट्पदम्।
फलितं चूतमारूढा तत्फलान्यादमिच्छया॥ ५११॥
तं चाभ्येत्य करी कश्चिदकस्मादुदमूलयत्।
अहं च तत्परिभ्रष्टा पतितास्मि भुवस्तले॥ ५१२॥
ततो जागरिता प्रातरदृष्ट्वा प्रियमन्तिके।
दिक्षु चक्षुर्निचिक्षेप भीमभूर्भयविक्लवा॥ ५१३॥
अचिन्तयच्च मे दैवमद्यापि प्रातिलोमिकम्।
व्यालाकीर्णे वनान्तेऽस्मिन्मां प्रियोऽपि यदत्यजत्॥ ५१४॥
यद्वा सलिलमानेतुमास्यक्षालनहेतवे।
प्रयातः सरसि क्वापि प्राणेशो मे भविष्यति॥ ५१५॥
रन्तुं विद्याधरी काचित्क्वापि वा वनदेवता।
सुभगं तमपाहार्षीत्सोऽन्यथा न जहाति माम्॥ ५१६॥
नर्मणा वा किमस्त्येष व्रतत्यन्तरितः स्थितः।
तत्तमुत्थाय पश्यामि क्व गन्तासि ममाग्रतः॥ ५१७॥
इत्युत्थाय प्रतिक्षोणीरुहमुद्वीक्षणादपि।
निजं कान्तमपश्यन्ती रुदत्युच्चैर्जगाद सा॥ ५१८॥
एह्येहि त्वरितं नाथ याति मे हृदयं द्विधा।
चिरं न खलु नर्मापि शर्मदं भवति क्वचित्॥ ५१९॥
इत्याद्यैर्वचनैः कान्ते दृग्गोचरमनीयुषि।
विदर्भदुहितेत्यन्तः स्वप्नस्यार्थं व्यचारयत्॥ ५२०॥
यश्चूतो मत्प्रियः सोऽयं राज्यं पुष्पफलादिकम्।
तद्भोगश्च फलास्वादः षट्पदाश्च परिच्छदः॥ ५२१॥
मूलादुन्मूलनं यच्च चूतस्य च न दन्तिना।
मदीयप्रेयसो राज्याद्भ्रंशनं कूबरेण तत्॥ ५२२॥
यच्चाहं पतिता चूतात्प्रियेण विरहः स मे।
तत्स्वप्नेनामुना नूनं वल्लभो दुर्लभोऽधुना॥ ५२३॥

इत्यालोच्य ययौ मूर्च्छां दुःखसंभारनिर्भरा ।
उच्चैश्च प्राप्तचैतन्या रुरोद व्यलपच्च सा ॥ ५२४ ॥
हा नाथ किं तवाभूवं हताहं भारहेतवे ।
स्थूले अपि निजे शृङ्गे भाराय वृषभस्य किम् ॥ ५२५ ॥
न दृष्टः क्वाप्ययं पन्थाः सात्त्विकानां विवेकिनाम् ।
यदीदृशि वने पाणिगृहीती त्यज्यते प्रिया ॥ ५२६ ॥
नैष ते यदि वा दोषो मत्कर्मैवापराध्यति ।
भवेन्मतिविपर्यासस्त्वादृशामपि किं क्वचित् ॥ ५२७ ॥
जल्पं जल्पमितिप्रायं तारं पूत्कुर्वती मुहुः ।
अरोदयद्वने भैमी श्वापदान्पादपानपि ॥ ५२८ ॥
पटप्रान्ते चिरात्कान्यप्यक्षराणि निरीक्ष्य सा ।
वाचयामास सानन्दं दध्यौ चान्तःस्मिताशया ॥ ५२९ ॥
दिष्ट्याद्याप्यस्मि तच्चेतःकेतकीकाननालिनी ।
ददौ मे गमनादेशं यत्स्वयं लिखिताक्षरैः ॥ ५३० ॥
तन्यग्रोधाध्वनानेन पितुर्वेश्म व्रजाम्यहम् ।
नारीणां पतिशून्यानां पितैव हृदयार्तिहृत् ॥ ५३१ ॥
पतिं विना तु तद्गेहे वसन्त्या निस्तनूरुहः ।
साध्व्या अपि कुरङ्गाक्ष्याः पराभूतिः पदे पदे ॥ ५३२ ॥
इत्यालोच्य पितुर्गेहं प्रत्यचालीन्नलप्रिया ।
कांदिशीका दृशौ दिक्षु प्रक्षिपन्ती मुहुर्मुहुः ॥ ५३३ ॥
दर्भसूचिव्यथोद्भूतशोणितारुणितक्रमा ।
पाटितोभयजङ्घा च क्षुद्रकैर्बदरीवणैः ॥ ५३४ ॥
मलीमसांशुका खेदमेदुरा रेणुरूषिता ।
विकीर्णकुन्तला वक्रमभितस्तरलेक्षणा ॥ ५३५ ॥
प्रेयोविरहपीडाभिर्निगीर्णनिखिलव्यथा ।
दरिद्रस्त्रीव सा मार्गे त्वरितं त्वरितं ययौ ॥ ५३६ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)

जाङ्गुलीमिव[1] भोगीन्द्राः सिंहीमिव वनद्विपाः ।
वह्निज्वालामिव व्याघ्रास्तां सतीं वीक्ष्य दुद्रुवुः ॥ ५३७ ॥
यान्ती चाचिन्तयद्यावत्सार्थः कश्चिद्भवेद्यदि ।
तेन साकमरण्यस्य पारमस्य व्रजाम्यहम् ॥ ५३८ ॥
तावत्पुरः पराभोगभासुरं लोकसंकुलम् ।
संकटं शकटव्रातैः सार्थं कंचिदुदैक्षत ॥ ५३९ ॥(युग्मम्)
तमासाद्याभवद्भैमी यावत्स्वस्थमना मनाक् ।
तावत्स रुरुधे हक्कामुखरैर्दस्युभिः क्षणात् ॥ ५४० ॥
सा तानूर्ध्वभुजावादीदरे रे यात तस्कराः ।
आरम्भोऽस्मिन्मया त्राते सार्थेऽनर्थफलो हि वः ॥ ५४१ ॥
तामवज्ञाय भूतात्तामिव वातिकिनीमिव ।
यदा लुण्ठयितुं सार्थस्तैर्बलादुपचक्रमे ॥ ५४२ ॥
ध्वस्तद्विषदहंकारान्हुंकारान्सामुचत्तदा ।
सिंहीरवैरिवामीभिस्ते कुरङ्गा इवानशन् ॥ ५४३ ॥
ततो नः पात्यसौ नूनं काप्यस्मत्कुलदेवता ।
इति सार्थपतिर्भक्त्या तां स सार्थजनोऽनमत् ॥ ५४४ ॥
पृच्छति स च कल्याणि कासि त्वं महिमैकभूः ।
अस्मिन्नेकाकिनी किंवा वने भ्राम्यसि निर्जने ॥ ५४५ ॥
ततोऽसै बान्धवायेव भारत्या दैन्यशून्यया ।
भीमभूरानलद्यूतान्निजामकथयत्कथाम् ॥ ५४६ ॥
लक्षणान्नलपत्नीत्व ज्ञानाच्चैष विशेषतः ।
प्रीतिमन्तर्वहन्भैमीं निन्ये पटकुटीं निजाम् ॥ ५४७ ॥
स्नानभुक्त्यादिना तत्र हृतश्रान्तिमधारयत् ।
स तैस्तैरुपचारैस्तामाराध्यद्देवतामिव ॥ ५४८ ॥
अथ प्रववृते प्रावृड्गर्जामुरजनिस्वनैः ।
जनेभ्यः शिखिनां नृत्तं दर्शयन्ती वने वने ॥ ५४९ ॥

---

१. जाङ्गुली विषविद्या.

ततो मुशलधाराभिः पुष्करावर्तकोपमाः ।
विरामरहितं मेघास्त्रिरात्रं ववृषुस्तराम् ॥ ५५० ॥
तदा शकटसंचारभङ्गमङ्गरितोर्जितः ।
चिक्रीड विपिने पङ्कः क्षोभयन्पथिकव्रजान् ॥ ५५१ ॥
चिरावस्थानमाशङ्क्य सार्थस्य नलवल्लभा ।
केनाप्यविदिता वृष्टिपर्यन्ते निर्ययौ ततः ॥ ५५२ ॥
यान्तीव पुरतो रौद्रमञ्जनागिरिसोदरम् ।
फेत्कारनिर्यदास्योल्का निरस्तसतडिद्धनम् ॥ ५५३ ॥
नरास्थिभूषणं दंष्ट्राकरालं कर्ति(र्त्रि)काकरम् ।
साक्षादिव यमं भैमी कंचिदैक्षिष्ट राक्षसम् ॥ ५५४ ॥
(युग्मम्)
भाषते स स तां भीतिकल्लोलतरलेक्षणाम् ।
क्व यासि भक्षयिष्यामि त्वामेष क्षुधितश्चिरात् ॥ ५५५ ॥
ततः सौष्ठवमालम्ब्य जगाद नलगेहिनी ।
निशम्य मद्गिरं कुर्यास्तुभ्यं यदिह रोचते ॥ ५५६ ॥
न नाम परमार्हत्याः किंचिन्मृत्युभयं मम ।
मृत्योर्हि संभृतानेकसुकृता नाभिशङ्कते ॥ ५५७ ॥
किंतु मामनिशं पूतमानसां परमेष्ठिभिः ।
पराङ्गनां स्पृशन्नेव भद्र यास्यसि भस्मसात् ॥ ५५८ ॥
राक्षसस्तामवष्टम्भमयीमाकर्ण्य तद्गिरम् ।
ऊचे कल्याणि तुष्टोऽस्मि सत्त्वेनैव तवामुना ॥ ५५९ ॥
ब्रूहि तत्किमिदानीं ते मनोभीष्टं करोम्यहम् ।
निशम्येति वचस्तस्य कुण्डिनेशसुतावदत् ॥ ५६० ॥
यदि तुष्टोऽसि मे सत्यं राक्षस व्यन्तरेश्वर ।
तदाचक्ष्व कदा भावी पत्या मम समागमः ॥ ५६१ ॥
विलोक्य विधिना सद्यस्तामवोचन्निशाचरः ।
अतिक्रम्य परित्यागदिनाद्द्वादशहायनीम् ॥ ५६२ ॥

पितृधाम्नि स्थितायास्ते भविता पतिसंगमः।
तदादिशसि चेत्त्वां तत्र वेगान्नयाम्यहम्॥ ५६३ ॥ (युग्मम्)
अथोचे भीमभूर्भर्तृसमागमनिवेदनात्।
किं नाम नोपचक्रे मे त्वया दाक्षिण्यसिन्धुना॥ ५६४ ॥
किं त्वन्यपुरुषैः साकं क्वचिन्नैव व्रजाम्यहम्।
तद्गच्छ स्वस्ति ते भूयाद्धर्मगृह्यो भवेश्चिरम्॥ ५६५ ॥
ततः प्रेङ्खत्प्रभाजालमालोलमणिकुण्डलम्।
दर्शयित्वा निजं रूपं तस्मै रात्रिचरोऽगमत्॥ ५६६ ॥
अथ द्वादशवर्षान्ते विज्ञाय पतिसंगमम्।
भैमी सतीव्रतोत्तंसानग्रहीदित्यभिग्रहात्॥ ५६७ ॥
रक्तवासांसि ताम्बूलं कुसुमाभरणानि च।
विकृतीश्च ग्रहीष्येऽहमर्वाग्न प्रियदर्शनात्॥ ५६८ ॥
सा चलन्ती पुरो नानाफलितद्रुमशालिनीम्।
चेतःस्वास्थ्यकरीं प्राप कंदरां कस्यचिद्गिरेः॥ ५६९ ॥
तत्राम्भोदागमं नेतुमवस्थानं चकार सा।
प्रतिमां मृन्मयीं शान्तेस्तत्कोणे च न्यवीविशत्॥ ५७० ॥
स्वयं गलितपुष्पैस्तामर्चयन्त्यनुवासरम्।
धर्मध्यानामृताम्भोधिस्नानसानन्दमानसा॥ ५७१ ॥
चतुर्थादि तपः शश्वद्वितन्वाना निरत्ययम्।
कुर्वाणा पारणां वृक्षफलैः सरसपातिभिः॥ ५७२ ॥
एकाकिन्यपि निर्भीका स्मरन्ती चाभिमर्षणम्।
परमेष्ठिनमस्कारमन्त्रं सा कालमत्यगात्॥ ५७३ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)
सोऽथ सार्थपतिः सार्थे तामपश्यन्नितस्ततः।
मा स्म भूत्क्वचिदक्षेममित्यानुपदिकोऽभवत्॥ ५७४ ॥
कंदरां तां क्रमादेत्य भैमीं कुशलशालिनीम्।
अर्चयन्ती जिनस्यार्चां स निध्याय दधौ मुदम्॥ ५७५ ॥

नत्वा चोपाविशत्पार्श्वे भीमजापि समाप्य ताम् ।
देवार्चां स्वागतप्रश्नपूर्वकं तमवार्तयत् ॥ ५७६ ॥
सोऽथ पप्रच्छ तां कस्य देवस्यार्चेयमर्च्यते ।
सापि शान्तिजिनेशस्य षोडशस्येत्यचीकथत् ॥ ५७७ ॥
आकर्ण्यैतां तयोर्वाचमन्योन्यालापशालिनीम् ।
आसन्नाश्रमवास्तव्यास्तत्र यान्ति स्म तापसाः ॥ ५७८ ॥
सार्थे साथ ततो भैमी तेषु संनिधिवर्तिषु ।
विशुद्धमार्हतं धर्ममहिंसाद्यमुपादिशत् ॥ ५७९ ॥
सोऽप्युन्मीलन्मनोभावत्रुट्यत्कर्मततिस्ततः ।
भैमीमेव गुरूकृत्य तं धर्मं प्रत्यपद्यत ॥ ५८० ॥
ऊचे चाहं पुरा नाम्ना वसन्तोऽस्म्यधुना पुनः ।
सत्यीकृतस्त्वया धर्मस्तिलकस्यास्य सौरभेः ॥ ५८१ ॥
तत्रान्तरे च धाराभिः सगोत्राभिः शरोत्करैः ।
वर्षितुं कलितोत्कर्षमारेभे स्तनयित्नुभिः ॥ ५८२ ॥
ताभिरम्भोदधाराभिराहतास्ते तपस्विनः ।
वञ्चयामः पयः क्वैतदित्यभूवन्भयाकुलाः ॥ ५८३ ॥
ततो मा भैष्ट मा भैष्ट तापसा इति वादिनी ।
कुण्डिनेशात्मजा कुण्डं यष्ट्या तान्परितोऽकरोत् ॥ ५८४ ॥
उच्चैरूचे च यद्यसि सती यद्यस्मि चार्हती ।
ऋजुस्वान्ता च यद्यस्मि मास्मिन्वर्षतु तद्घनः ॥ ५८५ ॥
तत्तथैवाभवत्तेऽथ तापसा इत्यचिन्तयन् ।
काचिद्देवीयमन्यस्याः शक्तिरूपे न हीदृशी ॥ ५८६ ॥
वृष्टेरुपरमे धर्मं निन्दन्तः स्वं दयोज्झितम् ।
विस्मितास्ते तदाख्यातं धर्मं सम्यक्प्रपेदिरे ॥ ५८७ ॥
पुरमुड्डामरश्रीकं तत्र सार्थपतिर्व्यधात् ।
चैत्यं च शान्तिनाथस्य काम्याकारमकारयत् ॥ ५८८ ॥

यतः पञ्चशतान्यस्मिन् प्रत्यबुध्यन्त तापसाः।
तेन ख्यातिमगाद्धात्र्यां तत्तापसपुराख्यया ॥ ५८९ ॥
नैगमप्रमुखाः सर्वे पुरुषार्थनिकेतने।
तत्राभ्येत्य वसन्ति स्म स्वैरमुच्चावचाः प्रजाः ॥ ५९० ॥
स च सार्थपतिस्ते च तापसाः सा च भीमसूः।
प्रजास्ताश्चावसंस्तस्मिन्नर्हद्धर्मपराश्चिरम् ॥ ५९१ ॥
अन्यदा जितमार्तण्डमण्डलद्युतिरैक्षत।
मध्यरात्रे शिरस्यद्रेरुद्द्योतो नलकान्तया ॥ ५९२ ॥
उत्पतन्तः पतन्तश्च तयाथ विहगा इव।
विस्मयस्मेरमैक्ष्यन्त सुरासुरनभश्चराः ॥ ५९३ ॥
तत्संपातभवैः कोलाहलैर्जागरिताः क्षणात्।
तानुत्पश्य दृशः पौरा अप्यपश्यन्सविस्मयाः ॥ ५९४ ॥
ततः सार्थपतिर्भैमी ते च सर्वे तपस्विनः।
पौरा अप्यखिलाः शैलशिरस्यारुरुहुः क्षणात् ॥ ५९५ ॥
सिंहकेसरिणः साधोर्नवकेवलसंपदः।
कुर्वतो महिमानं ते ददृशुः सुरखेचरान् ॥ ५९६ ॥
ततः कन्दलितानन्दा नत्वा केवलिनं पुरः।
भैमी च सार्थवाहश्च पौराश्च समुपाविशन् ॥ ५९७ ॥
तदानीं श्रीयशोभद्रसूरयो गुरवो मुदा।
तं केवलिनमानम्य न्यविक्षन्त तदन्तिके ॥ ५९८ ॥
यथौचित्यमथासीनजने सुरनरादिके।
कर्म मर्माविधं धर्मदर्शनां केवली व्यधात् ॥ ५९९ ॥
संसारेऽस्मिन्न नित्यानि जीवितं यौवनं श्रियः।
सत्कैरेष्वेव हा मूढैर्मानुषं जन्म हार्यते ॥ ६०० ॥
अस्य मानुष्यकल्पद्रोः फलं मुक्तिसुखं परम्।
उत्तिष्ठध्वं जनास्तस्मै विमुच्य मृगतृष्णिकाम् ॥ ६०१ ॥

देशनान्तेषु नः स्माह केवली संशयच्छिदे ।
तेषां तपस्विनां तस्य सार्थेशस्य च धीमतः ॥ ६०२ ॥
यदाख्यद्दमयन्तीयं धर्मतत्त्वमनुत्तरम् ।
तत्तथैव न कर्तव्यः संशयोऽस्मिन्मनागपि ॥ ६०३ ॥
इयं हि धार्मिकी सत्यपूतवाक्परमार्हती ।
सती सर्वजनीना च जातु जल्पति नान्यथा ॥ ६०४ ॥
दस्युनाशादिरम्भोदवृष्टिस्तम्भादिकोऽपि वा ।
कस्को नाम प्रभावोऽस्याः प्रत्यक्षोऽभून्न वः पुरा ॥ ६०५ ॥
अस्मिन्नपि वनव्याघ्रभिल्लभल्लूकसंकुले ।
प्रभावपरिपीतापन्निर्विशङ्का वसत्यसौ ॥ ६०६ ॥
इत्येतया मुनेस्तस्य गिरा संवेगभाग्भृशम् ।
प्रीतो ययाचे विमलमतिः कुलपतिर्व्रतम् ॥ ६०७ ॥
मुनिरूचे यशोभद्रसूरिरेष महामतिः ।
दीक्षां दास्यति ते भद्रगुरुर्यस्मान्ममाप्यसौ ॥ ६०८ ॥
ततः कुलपतिर्भूयो बभाषे स्मेरविस्मयः ।
गृह्णीते स्म कथं नाम प्रव्रज्यां भगवन्भवान् ॥ ६०९ ॥
अप्याख्यत्केवली राजा कोशलायां नलोऽभवत् ।
यदीया दमयन्तीयं दयिता पतिदेवता ॥ ६१० ॥
कनीयान्कूबरो नाम बान्धवस्तस्य विश्रुतः ।
शास्तीदानीं तदीयां यो राज्यमुज्जागरोर्जितः ॥ ६११ ॥
तस्याहं तनयः सिंहकेसरी सांप्रतं त्वहम् ।
राज्ञः केसरिणः शृङ्गापुरीशस्य तपस्विनीम् ॥ ६१२ ॥
पाणौ कृत्य सुतां बन्धुमतीं गच्छन्पुरीं निजाम् ।
रम्यामुपत्यकामस्य गिरेरध्याशिषि क्रमात् ॥ ६१३ ॥ (युग्मम्)
भाग्यैरत्र यशोभद्रसूरीनेतानवन्दिषि ।
चक्रुश्च देशनामेतां संसारानित्यतामयीम् ॥ ६१४ ॥

तदन्ते मे कियत्स्वामिन्नायुरित्युदिते मया।
ज्ञात्वा पञ्च दिनानीति ज्ञानिनो मां बभाषिरे॥ ६१५॥
ततो मृत्युभयाद्दीनमुखं संभ्रान्तलोचनम्।
मां विलोक्यावदन्नेते विश्ववात्सल्यवार्धयः॥ ६१६॥
मा भैषीर्वत्स मा भैषीर्व्रतमादत्स्व संप्रति।
जन्ममृत्युभयं हन्ति कृतमेकाहमप्यदः॥ ६१७॥
तदैवैतद्गिरा लक्ष्मीं प्रियां बन्धुमतीमपि।
हित्वामीषां पदाम्भोजमूलेऽहं जगृहे व्रतम्॥ ६१८॥
एतदादेशतः शैलशृङ्गमारूढवानिदम्।
निहत्य घातिकर्माणि केवलालोकमासदम्॥ ६१९॥
इत्युक्त्वा सूत्रयन्योगनिरोधं स मुनीश्वरः।
निरंशीकृत्य कर्माणि जगाम परमं पदम्॥ ६२०॥
तत्कायस्याग्निसंस्कारं पुण्यक्षेत्रे व्यधुः सुराः।
व्रतं कुलपतिः पार्श्वे यशोभद्रस्य चाग्रहीत्॥ ६२१॥
वैदर्भीं याचमानां स व्रतं स गुरुरब्रवीत्।
त्वं भोगान्भोक्ष्यसेऽद्यापि तद्दीक्षा ते न युज्यते॥ ६२२॥
प्राग्भवे हि नलो राजा **मम्मणो**ऽभून्महीपतिः।
त्वं तु **वीरमती** नाम तस्याभूद्दयिता किल॥ ६२३॥
युवाभ्यां जातु गच्छद्भ्यां क्रीडया मृगयावने।
सार्थेन सार्धमागच्छन्संमुखं मुनिरैक्ष्यत॥ ६२४॥
कोपादशकुनं सोऽयमिति स्वैः पत्तिभिस्तदा।
तं संग्राह्य निवृत्त्याशु युवामागमतं गृहम्॥ ६२५॥
कथंचिदपि विस्मृत्य कोपमाकार्य तं मुनिम्।
क्व गन्तासि कुतश्चागा इत्यवार्तयतं युवाम्॥ ६२६॥
ततस्तद्गिरमाकर्ण्य शमामृततरङ्गितः।
सान्द्रानन्दं तमभ्यर्च्य मुनिं व्यसृजतं युवाम्॥ ६२७॥

युवाभ्यां यत्तदा रुद्धः साधुर्द्वादशनाडिकाः ।
तेनायं विरहो जज्ञे युवयोर्द्वादशाब्दिकः ॥ ६२८ ॥
वर्षस्य द्वादशस्यान्ते तेन पत्या समेयुषी ।
पुनस्त्वं तादृशानेव भोगान्वैदर्भि भोक्ष्यसे ॥ ६२९ ॥
गतायामथ यामिन्यां यशोभद्रगुरुर्गिरेः ।
उत्तीर्यालंकरोतिस्म उत्तापसपुरं पुरम् ॥ ६३० ॥
शान्तेश्चैत्यं प्रतिष्ठाय स तस्मिन्देशनाम्बुधिः ।
सम्यक्त्वारोपणं चक्रे पौरलोकस्य कोटिशः ॥ ६३१ ॥
विदर्भजन्मनस्तत्र निवसन्त्या गुहागृहे ।
अतीयाय जिनोपास्तिपरायाः सप्तहायनी ॥ ६३२ ॥
अन्यदा कश्चिदभ्येत्य तद्गुहाद्वारमध्वगः ।
सुधामुचमिमां वाचमवोचन्नलवल्लभाम् ॥ ६३३ ॥
वैदर्भि त्वत्पतिर्नातिदूरे देशे मयेक्षितः ।
उत्सुको हन्त गन्तास्मि सार्थो मे न प्रतीक्षते ॥ ६३४ ॥
इत्युदीर्य प्रयाति स्म स पान्थस्त्वरितक्रमम् ।
सापि तच्छब्दमाकर्ण्य गुहातो निरगाज्जवात् ॥ ६३५ ॥
भद्र भद्र त्वया सोऽयं क्व दृष्ट इति भाषिणी ।
पान्थं तमनुधावन्ती भीमभूर्विपिनेऽपतत् ॥ ६३६ ॥
गच्छन्त्याश्च पुरस्तस्या निःस्वायां इव शेवधिः ।
पान्थः सोऽगाददृश्यत्वं ततो व्यावर्तते स्म सा ॥ ६३७ ॥
कंदरायाः पुनर्मार्गमज्ञात्वा गहने वने ।
भीमभूरुभयभ्रष्टा दुःखक्लिष्टेत्यचिन्तयत् ॥ ६३८ ॥
अहो किमपि मे दैवमपकारि पदे पदे ।
येनाभवदिदानीं मे न पान्थो न च कंदरा ॥ ६३९ ॥
किं करोमि क्व गच्छामि घोरेऽस्मिन्पतिता वने ।
भावी मृत्युरपि श्रेयानार्तध्यानस्पृशोऽत्र मे ॥ ६४० ॥

इत्याकुलमनास्तस्मिन्नश्रुपूराविलेक्षणा ।
ययौ तस्थावुपाविक्षद्व्यलुठद्व्यलपच्च सा ॥ ६४१ ॥
भ्रमन्तीं च वने काचित्तामपश्यन्निशाचरी ।
मा स्म गा भक्षयिष्यामि भवन्तीमित्युवाच च ॥ ६४२ ॥
तां वीक्ष्य भयसंभ्रान्ता बभाषे भीमनन्दिनी ।
नलादन्यं पुमांसं चेत्स्पृशत्यपि न मे मनः ॥ ६४३ ॥
ममार्हन्नेव देवश्चेद्गुरवश्चेत्सुसाधवः ।
रतिश्चेज्जैनतत्त्वे च हताशा भव राक्षसि ॥ ६४४ ॥ (युग्मम्)
इति तस्या गिरामन्त्रवाचेव च्युतविक्रमा ।
ययौ नक्तंचरी नत्वा सत्यो हि दुरतिक्रमः ॥ ६४५ ॥
ततो दत्तजलभ्रान्तिमूर्मिमत्सिकताचिताम् ।
क्वचिद्गिरिनदीं कांचिदुदयन्ती जगाद सा ॥ ६४६ ॥
तामनम्भसमालोक्य सा जगाद तृषार्दिता ।
मनो मे यदि सम्यक्त्वसौरभ्यसुरभीकृतम् ॥ ६४७ ॥
तदेतस्यां पयः प्रादुरस्तु द्रागमृतोपमम् ।
इत्युक्त्वा पार्ष्णिना स्वैरं महीतलमताडयत् ॥ ६४८ ॥ (युग्मम्)
साभूत्कूलंकषान्वर्थनामाम्भोभिस्तदुत्थितैः ।
स्नात्वा पीत्वा पयश्चास्यां भैमी निन्ये परिश्रमम् ॥ ६४९ ॥
पुरो यान्ती च सा खिन्ना न्यग्रोधस्य तले क्वचित् ।
निविष्टा पथिकैः कैश्चित्सार्थायातैरभाषत ॥ ६५० ॥
भद्रे कासि किमत्रासि वटस्याधो निषेदुषी ।
ईदृगद्भुतरूपा त्वं काचिन्न वटदेवता ॥ ६५१ ॥
अथाह भीमभूर्नाहं देवता किंतु मानुषी ।
वणिक्पुत्री समं पत्या यान्त्यभूवं पितुर्गृहे ॥ ६५२ ॥
सुप्तामेकाकिनीमत्र मां संत्यज्य पतिर्ययौ ।
बान्धवा गमयध्वं मां तत्तापसपुराध्वना ॥ ६५३ ॥

तेऽप्यूचुर्यत्र सूर्योऽस्तमेत्यध्वास्य पुरस्य सः ।
तं तु दर्शयितुं नालमिदानीमुत्सुका वयम् ॥ ६५४ ॥
आगतास्म इहाम्भोऽर्थं सार्थादायासि तत्र चेत् ।
कुत्रापि वसतिस्थाने नयामस्त्वां सुखेन तत् ॥ ६५५ ॥
साथ तैः सह सार्थेऽगाद्धनदेवस्य तेऽपि ताम् ।
कथामाख्याय तत्प्रोक्तां सार्थनेतुरदर्शयन् ॥ ६५६ ॥
सार्थेशोऽपि ममासि त्वं सुता नेष्यामि तत्सुखम् ।
त्वां स्थाने वसतीत्युक्त्वा स्नानादिभिरनन्दयत् ॥ ६५७ ॥
तामारोप्याद्भुते याने सार्थेशोऽथाचलत्पगे ।
नीत्वाचलपुरद्वारि क्रमाच्चैनां मुमोच सः ॥ ६५८ ॥
तत्राध्वचङ्क्रमक्लान्ता वाप्यां कस्यांचिदप्यसौ ।
प्रविश्य जलपानादि विधाय बहिरागमत् ॥ ६५९ ॥
आकाशपतितेवासौ पावयन्ती दृशा पुरम् ।
किंकर्तव्यजडा वापीद्वारवेद्यामुपाविशत् ॥ ६६० ॥
ऋतुपर्णो जनाकर्ण्यकीर्तिस्तत्र नृपस्तदा ।
चन्द्रोपमयशाश्चन्द्रयशास्तस्य प्रियाभवत् ॥ ६६१ ॥
तस्याश्चेट्यस्तदा वाप्यां नीरमाहर्तुमागताः ।
तामपश्यज्जगच्चेतोहारिरूपां सविस्मयम् ॥ ६६२ ॥
वाप्यन्तर्वलितग्रीवं ताः पश्यन्त्योऽथ तां मुहुः ।
शनैःशनैर्विशन्ति स्म निरीयुश्च शनैःशनैः ॥ ६६३ ॥
गत्वा कौतुकिताश्चन्द्रयशसे तां न्यवेदयन् ।
आनेतुं सापि तां प्रीत्या भूयोऽपि प्रजिघाय ताः ॥ ६६४ ॥
एत्य तास्तत्र तामूचुर्देवी चन्द्रयशाः शुभे ।
त्वामाह्वयति भूपस्य पुत्री प्रीत्या नृपप्रिया ॥ ६६५ ॥
एत्य तत्प्रेमपीयूषैस्तापं निर्वापयात्मनः ।
त्वं स्थितात्र पुनः शून्यचेताः स्थलमवाप्स्यसि ॥ ६६६ ॥

१. 'चेल्यः' इति भवेत्.

इत्यासां वचनैर्भैमी प्रह्वीभूतमना मनाक् ।
प्रश्रव्योद्गारिचक्रीभिस्ताभिः परिवृताचलत् ॥ ६६७ ॥
मम चन्द्रयशा मातुः पुष्पदन्त्याः सहोदरा ।
इति ज्ञातेयमज्ञासीन्न जातु नलवल्लभा ॥ ६६८ ॥
जामेयी दमयन्ती मेऽत्य(?)जानाना नृपप्रिया ।
तदानीं बाल्यदृष्टत्वात्तां नोपालक्षयत्पुनः ॥ ६६९ ॥
साग्येत्यालिङ्गदायान्तीं पुत्रीप्रेम्णा तथापि ताम् ।
तत्त्वेनाविदितेऽप्यर्थे प्रमाणं हि मनः सताम् ॥ ६७० ॥
प्रक्षिप्तशिरसं मातृस्नेहेनाङ्घ्रिसरोरुहे ।
उत्थाप्य सावदद्भैमीं प्रीतिकल्लोललोलिताम् ॥ ६७१ ॥
वत्से त्वमपि मे पुत्र्याश्चन्द्रवत्याः प्रियस्वसा ।
उभे अपि युवां लक्ष्मीं तत्कृतार्थयतं मम ॥ ६७२ ॥
परमात्मस्वरूपं मे कथयेत्युदिता तया ।
सार्थे पुंसां यदाख्यातं तदेवाख्यन्नलप्रिया ॥ ६७३ ॥
दीनानाथकृते चन्द्रयशोदेव्याः पुराद्बहिः ।
वर्तते सुकृतोद्धारं सत्रागारमवारितम् ॥ ६७४ ॥
भैम्यूचे तां ततः सत्रे दानं दास्येऽहमन्वहम् ।
यदि वात्मपतिं वीक्षे जात्वस्मिन्भोजनार्थिनम् ॥ ६७५ ॥
ओमित्युक्ते तया भैमी सत्रे दानं ददौ स्वयम् ।
तेन तेषां विशेषेण कलयामासुरर्थिनः ॥ ६७६ ॥
सापश्यत्कंचिदन्येद्युः सत्रस्था बद्धमग्रतः ।
चौरमारक्षकैर्नीयमानमाहतडिण्डिमम् ॥ ६७७ ॥
स तां वीक्ष्यावददीनं रक्ष मां देवि रक्ष माम् ।
सा कृतं किमनेनेति पप्रच्छारक्षकांस्ततः ॥ ६७८ ॥
तेऽप्यूचुरमुना चन्द्रवत्या रत्नकरण्डिका ।
जह्ने(ह्रे) तेनैष वध्यत्वान्नीयते वधभूमिकाम् ॥ ६७९ ॥

ततः सावोचदारक्षानेनं मुञ्चत मुञ्चत।
सर्वत्रोत्तरमेतस्य कर्तास्मि किमतः परम्॥ ६८०॥
इत्युक्तेऽपि तथा यावत्ते न मुञ्चन्ति तस्करम्।
तावत्साच्छोटयद्बन्धांस्तस्याम्भश्चुलुकैस्त्रिभिः॥ ६८१॥
ते झटित्यत्रुटंस्तस्य तत्सतीत्वप्रभावतः।
नागराणां ततो जज्ञे हर्षकोलाहलो महान्॥ ६८२॥
तमुपश्रुत्य संभ्रान्तस्तत्र राजाप्युपागमत्।
तद्वीक्ष्य कौतुकं भैमीं हृष्टोऽप्येवमुवाच सः॥ ६८३॥
धर्मः क्षोणीभृतां शिष्टपालनं दुष्टनिग्रहः।
मात्स्योऽ(?)न्यायोऽन्यथा वत्से भवेद्भुवनघस्मरः॥ ६८४॥
लोकेभ्यः करमादाता चौरेभ्यस्तानरक्षिता।
तदीयैर्लिप्यते राजा पातकैरिति हि स्मृतिः॥ ६८५॥
तन्मोचयसि चेदेनं भविष्यत्यव्यवस्थितिः।
इत्युक्ता भूभुजा भैमी दयालुरिदमब्रवीत्॥ ६८६॥
तात दस्युर्विपद्येत यदि दृष्टोऽप्यसौ मया।
तदर्हद्धर्मवेदिन्याः केयं मम कृपालुता॥ ६८७॥
तदाग्रहमिति ज्ञात्वा राजा दस्युममोचयत्।
माननीया महासत्यो हन्त भूमीभुजामपि॥ ६८८॥
स दस्युस्तत्पदाम्भोजमानम्येति तदावदत्।
देवि मातासि मे नव्यजन्मदानादतःपरम्॥ ६८९॥
इत्युक्त्वा स जगाम स्वं स्थानमानन्दमेदुरः।
अभ्येत्य चानमन्नित्यं मातेत्यस्याः क्रमाम्बुजम्॥ ६९०॥
पृष्टोऽन्यदा स वैदर्भ्या स्वस्वरूपमचीकथत्।
वसन्तः सार्थवाहोऽस्ति यस्तापसपुरप्रभुः॥ ६९१॥
तस्याहं पिङ्गलो नाम दासस्तत्सदनेऽन्यदा।
खात्रं दत्वापहृत्याथ रत्नजातं पलायितः॥ ६९२॥

मार्गेऽन्यैर्लुठितश्चौरैः क्षेमं दुष्टात्मनां कुतः।
अत्रायातः क्रमेणाहं राजसेवामसूत्रयम् ॥ ६९३ ॥
परेद्यवि नृपावासे संचरन्ननिवारितः।
वीक्ष्य शून्यामपाहर्षं तां माणिक्यकरण्डिकाम् ॥ ६९४ ॥
वेगात्प्रक्षिप्य कक्षायां तां सर्वाङ्गावगुण्ठनः।
राज्ञा निर्यन्नलक्ष्येऽहं दक्षा ह्रीङ्गितवेदिनः ॥ ६९५ ॥
समर्प्यारक्षकाग्रण्यः सोऽथ मां बध्यमादिशत्।
तत्पुंभिर्नीयमानं च हन्तुं स्वामिन्यमोचयः ॥ ६९६ ॥
तद्देवि त्वत्प्रसादस्य क्वापि नानृण्यमस्ति मे।
कादम्बिन्याः कथं नाम जीवलोकोऽनृणी भवेत् ॥ ६९७ ॥
अपरं च यदा देवी त्वं तापसपुराद्गता।
सार्थवाहस्तदा दुःखाद्भुक्तिमप्यत्यजत्सुधीः ॥ ६९८ ॥
बोधितः श्रीयशोभद्रगुरुणान्यैर्जनैश्च सः।
सप्ताहाद्बुभुजे सार्थवाहो निर्वाहिसंगरः ॥ ६९९ ॥
उपायनमुपादाय रत्नस्वर्णाद्यनेकशः।
नृपकूबरमद्राक्षीत्कोशलामेत्य सोऽन्यदा ॥ ७०० ॥
तया चोपदया तुष्टस्तं तापसपुरेश्वरम्।
राजानमकरोद्भूपश्छत्रचामरलाञ्छितम् ॥ ७०१ ॥
नाम्ना चैनं वसन्तश्रीशेखरं स विनिर्ममे।
प्राहिणोच्च पुरे प्रीत्या भम्भया ताड्यमानया ॥ ७०२ ॥
प्रविश्योत्सवसोत्साहः शास्तीदानीं पुरं स तत्।
सापि त्वन्महिमप्रौढिः स्वामिन्येवं श्रियोऽस्य यत् ॥ ७०३ ॥
ऊचेऽथ भीमभूर्वत्स पाप्मनोऽस्य छिदाकरीम्।
दीक्षामादत्स्व सोऽप्यङ्गीचक्रे तद्वचनं मुदा ॥ ७०४ ॥
शुद्धैः सत्कृत्य पानान्नैर्मुनिद्वितयमन्यदा।
भैमी वक्ति स्म यद्यस्ति पिङ्गलस्यास्य योग्यता ॥ ७०५ ॥

तदस्मै व्रतदानेन भगवन्तौ प्रसीदतम् ।
मुनी अप्यूचतुर्दीक्षायोग्य एवैष पिङ्गलः ॥ ७०६ ॥
प्रार्थितावथ तेनापि चैत्ये नीत्वा तदैव तम् ।
प्रव्रज्य तौ मुनी सार्धमेतेनान्यत्र जग्मतुः ॥ ७०७ ॥
हरिमित्रोऽन्यदा विप्रः कुण्डिनात्पूर्वसंस्तुतः ।
एत्य भूमिपतिं दृष्ट्वा ययौ चन्द्रयशोऽन्तिके ॥ ७०८ ॥
बद्धाञ्जलिं निविष्टं तमग्रे भूपप्रियाभ्यधात् ।
विदर्भभूभुजः क्षेमं **पुष्पदन्त्या**श्च मे स्वसुः ॥ ७०९ ॥
दम्पत्योरनयोर्देवि क्षेमलक्ष्मीः सनातनी ।
नलस्य दमयन्त्याश्च सानु चिन्तास्ति सांप्रतम् ॥ ७१० ॥
संभ्रान्तया किमात्थेति तयोक्तः सोऽब्रवीत्पुनः ।
जातु शुश्राव नः स्वामी लोकाख्यातामिमां कथाम् ॥ ७११ ॥
यथा **नलो** महीमक्षैः **कूबरेण** सबन्धुना ।
हारितो निरगाद्भैमीं पुरस्कृत्य पुरान्निजात् ॥ ७१२ ॥
तामरण्ये परित्यज्य सोऽगमत्तदनन्तरम् ।
वार्तापि न तयोर्विश्वे कापि कुत्रापि वर्तते ॥ ७१३ ॥
तदुपश्रुत्य न स्वामी स्वामिनी पुष्पदन्त्यपि ।
वज्राहताविवोन्मीलद्दुःखभारौ मुमूर्च्छतुः ॥ ७१४ ॥
मूर्च्छान्ते विलपन्तौ च समन्वेष्टुमितस्ततः ।
जामातरं तनूजां च प्राहैष्टां तौ तदैव माम् ॥ ७१५ ॥
प्रत्यरण्यं प्रतिग्रामं प्रतिपत्तनमप्यहम् ।
भ्राम्यन्क्रमान्महीमेतामिहेदानीमुपागमम् ॥ ७१६ ॥
न तयोः पुनरश्रौषं वार्तामात्रमपि क्वचित् ।
तत्क्लेशफलमेवैतद्बभूव भ्रमणं मम ॥ ७१७ ॥
श्रुत्वेति गिरमाक्रन्दमुच्चैश्चन्द्रयशा व्यधात् ।
नलस्य कुर्वती निन्दां तां तां **भैम्याः** स्तुतिं पुनः ॥ ७१८ ॥

क्रन्दद्भिरनु तां लोकैः शोकाद्वैतं तदाखिले ।
जातं राजकुले नेतुरनुगा ह्यनुजीविनः ॥ ७१९ ॥
ततः स विप्रः क्षुत्क्षामकुक्षिः क्षितिपमन्दिरात् ।
निर्गत्य भोजनाकाङ्क्षी दानशालां जगाम ताम् ॥ ७२० ॥
तत्र सोऽधिकृतां प्रेक्ष्य भैमीमुत्फुल्ललोचनः ।
प्रधाव्य रभसा तस्याः पादपङ्केरुहेऽपतत् ॥ ७२१ ॥
ऊचे च दिष्ट्या दृष्टासि भ्राम्यता भुवनं मया ।
अद्य स्वस्त्यस्तु सर्वेषां भवज्जीवितजीविनाम् ॥ ७२२ ॥
अथैत्य स जवाच्चन्द्रयशोदेवीमवर्धयत् ।
तच्छोकाश्रुपदेऽभूवन्क्षणात्प्रीत्यश्रुविप्रुषः ॥ ७२३ ॥
सत्रागारमुपेत्याथ सा मुदालिङ्ग्य भीमजाम् ।
साश्रुरूचे बलिस्तुभ्यं क्रियेऽस्यां चावतारणम् ॥ ७२४ ॥
हा हा धिग्मामियत्कालं न मयाप्युपलक्षिता ।
जगद्विलक्षणापि त्वमेतैर्लोकंपृणैर्गुणैः ॥ ७२५ ॥
वञ्चितास्मि कथं वत्से त्वया कृत्वानुगोपनम् ।
मातृस्वसापि मातेव तत्पुरः का खलु त्रपा ॥ ७२६ ॥
किं त्यक्तासि नलेन त्वं नलस्त्यक्तस्त्वयाथवा ।
यदि वा न पतिं जातु त्यजसि त्वं पतिव्रता ॥ ७२७ ॥
विडम्बितसहस्रांशुर्ललाटतिलकः क्व ते ।
सेति मार्ष्टि स्म तद्भालं सनिष्ठीवेन पाणिना ॥ ७२८ ॥
प्रादुरास ततस्तस्याः स भालतिलकः क्षणात् ।
यस्यान्तेवासितामन्ये तेजांसि दधतेऽन्वहम् ॥ ७२९ ॥
तां धृत्वाथ करे नीत्वा वेश्मन्युर्वीशवल्लभा ।
स्वयमस्नापयद्गन्धवारिभिर्देवतामिव ॥ ७३० ॥
परिधाप्य दुकूले च ज्योत्स्नासब्रह्मचारिणी ।
तैस्तैः प्रेमोपचारैस्तां राज्ञी काममनन्दयत् ॥ ७३१ ॥

तां चालम्ब्य करे गत्वा राज्ञोऽभ्यर्णमुपाविशत् ।
सोऽप्यपृच्छत्ततो भैमीं राज्यभ्रंशादिकां कथाम् ॥ ७३२ ॥
साप्युदञ्चच्छुचे तस्मै साश्रुराख्यदधोमुखी ।
नलकूबरयोः सर्वां तां कथामादुरोदरात् ॥ ७३३ ॥
राजाप्युन्मार्जयन्नश्रु तस्याः प्रावारवाससा ।
ऊचे खिद्यस्व मा वत्से बली को नाम कर्मणाम् ॥ ७३४ ॥
तमोभिस्तिरयन्विश्वं तदाचास्तं रविर्ययौ ।
चकास्ति स्म प्रकाशस्तु मध्येसंसत्तथैव सः ॥ ७३५ ॥
रात्रौ किमयमुद्द्योत इति विस्मितमानसम् ।
राज्ञी चन्द्रयशाः स्मेरवक्त्रा भूपालमभ्यधात् ॥ ७३६ ॥
वैदर्भीतिलकस्यास्य देव लीलेयमद्भुता ।
भैमीभालं पितेवाथ पाणिना पिदधे नृपः ॥ ७३७ ॥
सभान्तरस्फुरद्ध्वान्तः सूचिभेद्यश्च तत्क्षणात् ।
पुनः पाणिमपाकर्षत्स विस्मयमना नृपः॥ ७३८ ॥
तदा कश्चिद्दिवोऽभ्येत्य संसदि द्युतिभासुरः ।
भूमिलन्मौलिरानम्य भैमीमित्यवदत्सुरः ॥ ७३९ ॥
देवि त्वया पुरा त्रातश्चौरो यः पिङ्गलाभिधः ।
प्रतिबोधसुधाकल्पैर्वाक्यैश्चाग्राह्यत व्रतम् ॥ ७४० ॥
क्रमेण विहरन्भूमौ स तापसपुरं ययौ ।
तत्र प्रतिमया तस्थौ स्मशाने निशि जातुचित् ॥ ७४१ ॥
तदा चाभ्यर्णमायातचितावह्निभवे दवे ।
स सात्त्विकशिरोरत्नं व्यधादाराधनां स्वयम् ॥ ७४२ ॥
समाधेरच्युतः सोऽहं ज्वालासंवलितस्ततः।
वपुः संत्यज्य सौधर्मे सुरोऽभूवं महर्द्धिकः ॥ ७४३ ॥
तत्प्रबोध्य तदा चेन्मां व्रतं नाग्राहयिष्यथाः ।
गतस्य नरके तन्मे क्वामविष्यन्निमाः श्रियः ॥ ७४४ ॥

सर्वस्तव प्रसादोऽयं चिराय विजयस्व तत्।
इत्युक्त्वागात्सुरो हेम्नः सप्तकोटीः प्रवृष्य सः ॥ ७४५ ॥
साक्षीकृत्य महीनाथोऽप्यहं धर्मस्य तत्फलम्।
प्रतिपद्यत तं हर्षभरव्याप्तान्तराशयः ॥ ७४६ ॥
अथावसरमासाद्य हरिमित्रोऽभ्यधान्नृपम्।
स्थितात्र सुचिरं भैमी यात्विदानीं पितुर्गृहे ॥ ७४७ ॥
पुष्पदन्ती च सा माता पिता च स विदर्भराट्।
प्रवासश्रवणादस्यास्तिष्ठतो देव दुःखितौ ॥ ७४८ ॥
ततश्चन्द्रयशोदेव्या मतमादाय तत्क्षणात्।
ओमित्युक्त्वा ततो भैमीं प्राहिणोत्सह सेनया ॥ ७४९ ॥
तामायान्तीं सुतां श्रुत्वा भीमभूपतिरभ्यगात्।
निरीक्ष्य पितरं सापि दूरतो यानमत्यजत् ॥ ७५० ॥
धावित्वा रभसाद्भैमी पादयोरपतत्पितुः।
तयोः प्रीत्यश्रुवर्षेण पङ्किला तत्र भूरभूत् ॥ ७५१ ॥
मातरं च सहायान्तीं वीक्ष्याश्लिष्यत्प्रमोदिनीम्।
तस्याः कण्ठे लगित्वा च तारतारं रुरोद सा ॥ ७५२ ॥
सुतां भूपः पुरं क्लृप्तमहोत्सवमवीविशत्।
मुदा च गुरुदेवार्चां सप्तरात्रमकारयत् ॥ ७५३ ॥
पृष्टा भूमीभुजा कुत्र जातुचिन्मम पश्यतः।
तामेतां भीमभूः सर्वां निजामकथयत्कथाम् ॥ ७५४ ॥
ऊचे च पृथिवीनाथस्तां स वात्सल्यया गिरा।
वत्से विदधती धर्मं वसास्मत्सदने सुखम् ॥ ७५५ ॥
करिष्यते तथा कश्चिदतः परमुपक्रमः।
यथा कुतश्चिदभ्येत्य पतिस्तव मिलिष्यति ॥ ७५६ ॥
ददौ च हरिमित्राय ग्रामपञ्चशतीं नृपः।
तुष्टोऽभ्यधाच्च राज्यार्धं तुभ्यं दास्ये नलागमे ॥ ७५७ ॥

अन्यदा दधिपर्णस्य भूपतेः स्नेहवर्त्मना ।
दूतस्तत्र ययौ धीमान्सुंसुमारपुरादितः ॥ ७५८ ॥
स जातु वार्ताप्रस्तावेऽकथयद्भीमभूभुजः ।
यथास्मत्स्वामिनः पार्श्वे प्राप्तोऽस्ति नलसूपकृत् ॥ ७५९ ॥
स वेत्ति सूर्यपाकाया रसवत्या विधिं सुधीः ।
वक्ति चास्यामुपाध्यायो बभूव नल एव मे ॥ ७६० ॥
श्रुत्वैतल्लोकतो भैमी भूपमेत्य व्यजिज्ञपत् ।
न तां रसवतीं तात वेत्ति कश्चिन्नलं विना ॥ ७६१ ॥
तत्प्रेक्ष्य कंचिज्जानीहि किंरूपः किं नलश्च सः ।
अवश्यं गोपितात्मैवं नल एव स वल्लभः ॥ ७६२ ॥
मामाहूय ततो दत्त्वा शिक्षां प्रैषीद्विदर्भराट् ।
क्रमादत्रैत्य भद्र त्वां पृच्छन्पृच्छन्निहागमम् ॥ ७६३ ॥
एवंरूपं च वीक्ष्य त्वां विषादादित्यचिन्तयम् ।
काचे मरकतभ्रान्तिर्वैदर्भ्याः किमभूदियम् ॥ ७६४ ॥
नलः क्व दिविषद्देश्यः कुब्जश्चाव्यक्तसूपकृत् ।
क्व सर्षपः क्व मेरुश्च क्व खद्योतः क्व चार्यमा ॥ ७६५ ॥
तथाप्येनं परीक्षिष्ये विचिन्त्येति पठंस्त्वया ।
नल क्षेपमयौ श्लोकावापृच्छेऽहं कथामिमाम् ॥ ७६६ ॥
तदस्तु स्वस्ति ते यामि व्यावृत्य नगरं निजम् ।
यथादृष्टं च वैदर्भ्यास्त्वत्स्वरूपं निवेदये ॥ ७६७ ॥
भैमीस्मरणसंभूतं कथंचन ततः सुधीः ।
बाष्पपूरं निरुन्धानः कुब्जः कुशलमब्रवीत् ॥ ७६८ ॥
पूज्योऽसि कथयन् विप्र पुण्यपात्रकथामिमाम् ।
तदागच्छ ममावासं गृहाण मम सत्कृतिम् ॥ ७६९ ॥
इत्युदीर्य द्विजन्मानमानीय स गृहे निजे ।
रसवत्या तया सूर्यपाकया तमभोजयत् ॥ ७७० ॥

अभूच्च भूधवाल्लब्धं यट्टङ्काभरणादिकम् ।
तत्प्रदायाखिलं कुब्जोऽनुमेने गमनाय तम् ॥ ७७१ ॥
सोऽथ विप्रो विदर्भायां समभ्येत्य विषादवान् ।
भैमीभूमीभुजोः कुब्जस्वरूपं तदचीकथत् ॥ ७७२ ॥
स्वयं रसवतीं तां च भुक्त्वामाख्याय स द्विजः ।
टङ्कलक्षादि तत्सर्वं कुब्जदत्तमदर्शयत् ॥ ७७३ ॥
सुंसुमारजनाख्याताः करीन्द्रदमनादिकाः ।
कुब्जस्य ताः कला राजप्रसादं च न्यवेदयत् ॥ ७७४ ॥
अथाह भीमभूस्तात त्वज्जामातैव स ध्रुवम् ।
कुब्जत्वमागमत्सैष नूनं केनापि हेतुना ॥ ७७५ ॥
यतः सा रसवत्येताः कलाः सेयमुदारता ।
त्रैलोक्येऽपि न कस्यापि तव जामातरं विना ॥ ७७६ ॥
तत्कथंचिदिहानीय वीक्ष्यते स खलु स्वयम् ।
इङ्गितैर्लक्षयिष्यामि यद्यस्ति नल एव सः ॥ ७७७ ॥
बभाषे भूपतिर्वत्से पुनर्गतपतेस्तव ।
कृत्वा स्वयंवरव्याजं दधिपर्णो निमन्त्र्यते ॥ ७७८ ॥
निशम्यैतत्स कुब्जोऽपि तेन सार्धं समेष्यति ।
न खल्वात्मप्रियां यान्तीमन्यत्र सहते सुधीः ॥ ७७९ ॥
भूपः सोऽभूत्त्वदाकाङ्क्षी प्राक्तनेऽपि स्वयंवरे ।
त्वया वृते नले त्वेष विलक्षोऽभूद्भृशं तदा ॥ ७८० ॥
तदासन्नदिनाहूतं तूर्णमागन्तुमक्षमम् ।
ताम्यन्तं त्वत्कृते काममारोप्य जविनं रथम् ॥ ७८१ ॥
तं चेदानेष्यते कुब्जः स ध्रुवं नल एव तत् ।
हृदयं यस्तुरङ्गाणां वेत्ति नान्यो विनामुना ॥ ७८२ ॥
इत्यालोच्य वितीर्याथ शिक्षामक्षामधीगुणः ।
भूभुजे दधिपर्णाय दूतं प्रातिष्ठिपन्नृपः ॥ ७८३ ॥

स तन्नगरमासाद्य कुब्जे संनिधिवर्तिनि ।
आचख्यौ दधिपर्णाय भीमभूपालवाचिकम् ॥ ७८४ ॥
यथा न ज्ञायते तावत्स क्वचिन्नलभूपतिः ।
करिष्यति ततो भैमी देव भूयः स्वयंवरम् ॥ ७८५ ॥
चैत्रस्य शुद्धपञ्चम्यां प्रातः स भविता ध्रुवम् ।
यथास्मिन्नुपतिष्ठेथाः कुर्वीथास्त्वं तथा नृप ॥ ७८६ ॥
इत्याख्याय गते दूते स कुब्जोऽन्तरचिन्तयत् ।
महच्चित्रमहो कुर्याद्यद्भैम्यप्यपरं वरम् ॥ ७८७ ॥
स्यादेवमपि वा जातु बलीयान्खलु मन्मथः ।
जीवतो मम वैदर्भीं कः पुनस्तां गृहीष्यति ॥ ७८८ ॥
किं नु केनापि गृह्यन्ते जीवतोऽपि हरेः सटाः ।
तक्षकस्य फणारत्नं कृष्यते श्वसतोऽपि किम् ॥ ७८९ ॥
सोऽथ तं पृथिवीपालं निमीलन्मुदमभ्यधात् ।
जृम्भते भूप किं नाम दौर्मनस्यं तवाप्यदः ॥ ७९० ॥
यस्य सोऽहं सहायोऽस्मि सर्वकर्मीणतास्पदम् ।
तस्यापि तत्किमप्यस्ति नैव यत्करगोचरम् ॥ ७९१ ॥
यामः स्वयंवरादर्वाक् षट् सन्त्यद्यापि तद्यदि ।
मनस्ते भीमजन्मानं तां मृगीदृशमिच्छति ॥ ७९२ ॥
तदर्पय रथं कंचिद्दृढं जात्यांश्च वाजिनः ।
दर्शयामि यथा प्रातर्भुवं कुण्डिनमण्डिताम् ॥ ७९३ ॥
गृहाण स्वेच्छयेत्युक्तः क्षितीशेन स बुद्धिमान् ।
जग्राह रथमश्वांश्च सर्वलक्षणलक्षितान् ॥ ७९४ ॥
सज्जीकृत्य रथं युक्तवाहमाधाय च क्षणात् ।
इहारोहेति तं कुब्जः क्षोणिपालमभाषत ॥ ७९५ ॥
राजा [1]स्थगीधरश्छत्रधारश्चामरधारिणौ ।
कुब्जश्चेति षडारोहन्नरास्तस्मिन्वरूथिनि ॥ ७९६ ॥

१. स्थगी ताम्बूलपात्रविशेषः.

ततो बिल्वकरण्डौ यौ दत्तौ निषधनाकिना ।
तावाबध्य कटौ कुब्जः प्राजति स्म तुरंगमान् ॥ ७९७ ॥
कुब्जेन प्रेरितान्वीक्ष्य वाहाननिलरंहसः ।
दधिपर्णनरेन्द्रोऽथ विस्मयादित्यचिन्तयत् ॥ ७९८ ॥
अहो कश्चित्पुमानेष मर्त्यानत्येति सर्वतः ।
अद्यापि रत्नगर्भेयं वहते नाम सान्वयम् ॥ ७९९ ॥
क्वचिद्वेगानिलोद्धूतप्रावारे पतिते भुवि ।
नृपोऽवोचत्पटीं गृह्णे ध्रियन्तां कुब्ज वाजिनः ॥ ८०० ॥
कुब्जोऽप्यूचे सितास्यस्तं यत्र ते पतिता पटी ।
ततः स्थानादतिक्रान्ता पञ्चविंशतियोजनी ॥ ८०१ ॥
इमे हि मध्यमा एव वाहाश्चेत्तु स्युरुत्तमाः ।
पञ्चाशद्योजनीं राजल्लङ्घेरन्नियतं ततः ॥ ८०२ ॥
वृक्षमक्षाख्यमुद्वीक्ष्य क्वाप्यथो फलमांसलम् ।
कुब्जं राजाभ्यधादात्मकलोत्कर्षं विशेषयन् ॥ ८०३ ॥
फलानां भूरुहस्यास्य संख्यामगणयन्नपि ।
वेद्म्यहं कथयिष्यामि व्यावृत्तः कुब्ज ते क्षणात् ॥ ८०४ ॥
कुब्जोऽब्रवीदिदानीं त्वं कालक्षेपाद्बिभेषि किम् ।
माभैषीरधुनैवैतां राजन्नाख्यातुमर्हसि ॥ ८०५ ॥
अष्टादश सहस्राणीत्युक्ते भूपतिना ततः ।
आहत्य मुष्टिना कुब्जस्तं फलौघमपातयत् ॥ ८०६ ॥
रथादुत्तीर्य भूपेन सूत्रिते गणनाविधौ ।
तावत्येवाभवत्संख्या न च न्यूना नचाधिका ॥ ८०७ ॥
भूभुजे याचिते विद्यां तुरङ्गहृदयात्मिकाम् ।
दत्त्वासादाददे संख्याविद्यां कुब्जोऽथ विस्मयात् ॥ ८०८ ॥
अथागादुदयप्रस्थे स्यन्दनोऽनूरुसारथिः ।
विदर्भनगरद्वारि कुब्जसूतो रथः पुनः ॥ ८०९ ॥

तदा झगिति निःशेषैरारुरोह वनैः समम् ।
अवाप दधिपर्णस्य विकाशं मुखवारिजम् ॥ ८१० ॥
तस्मिन्नेव निशाशेषे स्वप्नमैक्षिष्ट भीमजा ।
उत्थाय शयनीयाच्च प्रीता पितुरचीकथत् ॥ ८११ ॥
अद्य प्रातर्मया स्वप्ने प्रैक्षि निर्वृतिदेवता ।
तयेहानीय मे व्योम्नि दर्शितं कोशलावनम् ॥ ८१२ ॥
रसालं फलपुष्पाढ्यमारोहं तत्र तद्गिरा ।
विकचं शतपत्रं च ममार्प्यत करे तया ॥ ८१३ ॥
पुरारूढो झटित्येव विहगः कोऽपि भूतले ।
अकस्मादपतत्तस्माच्चूतादध्यासितान्मया ॥ ८१४ ॥
भीमोऽप्यूचे त्वया दृष्टः पुत्रि स्वप्नोऽयमुत्तमः ।
तथा हि भाग्यसंभारः प्रत्यक्षस्तव निर्वृतिः ॥ ८१५ ॥
कोशलाप्रापकं तद्यत्कोशलोद्यानदर्शनम् ।
माकन्दपादपारोहः साक्षात्ते प्रियसंगमः ॥ ८१६ ॥
माकन्दाद्यस्त्वदाक्रान्ताद्भ्रंशः कस्यापि पक्षिणः ।
पातः पातकिनो नूनं साम्राज्यात्कूबरस्य सः ॥ ८१७ ॥
निशावसाने स्वप्नस्य दर्शनान्नलसंगमः ।
अद्य भावी प्रभाते हि स्वप्नः सद्यः फलेग्रहिः ॥ ८१८ ॥
तदोपेतं पुरद्वारि दधिपर्णं ससंभ्रमः ।
अभ्येत्य मङ्गलो नाम कोऽप्याख्यद्भीमभूभुजे ॥ ८१९ ॥
भीमोऽभ्येत्य तमायान्तं प्रीत्याश्लिष्य वयस्यवत् ।
सौधार्पणाद्यमाधाय स्वागतं चेत्यवोचत ॥ ८२० ॥
कुब्जस्ते सूपकृत्सूर्यपाकां रसवतीमसौ ।
वेत्तीति श्रूयते तां मे दर्शयास्ति कुतूहलम् ॥ ८२१ ॥
गिराथ दधिपर्णस्य कुब्जो रसवतीं स ताम् ।
निष्पाद्याभोजयद्भीमभूपालं सानुजीविनम् ॥ ८२२ ॥

दधिपर्णोपरोधेन तत्स्वादं च परीक्षितुम् ।
आनाय्य **भैम्य**पि स्थाले कृत्वा तां बुभुजे स्वयम् ॥ ८२३
तत्स्वादमुदिता **भैमी** जगाद पितरं रहः ।
कुब्जः खञ्जोऽस्तु वा तात **नलः** सैष न संशयः ॥ ८२४ ॥
मुनिर्ज्ञानी ममाचख्यौ पुरा ह्येतद्यदा भुवि ।
नलो रसवतीं सूर्यपाकां जानाति नापरः ॥ ८२५ ॥
परीक्षान्तरमप्यस्ति स्वसंवेदनसिद्धिकम् ।
संस्पर्शमात्रतोऽप्यस्य स्यां सरोमाञ्चकञ्चुका ॥ ८२६ ॥
दधिपर्णमथाहूय स्वे गृहे सपरिच्छदम् ।
वैदर्भस्त्वं नलोऽसीति कुब्जं वक्ति स सादरः ॥ ८२७ ॥
कुब्जोऽप्यूचे स्मितं कुर्वन्नयं वः क इव भ्रमः ।
क्व **नलः** स्मरसंकाशः क्व चाहं दृग्विषाञ्जनः ॥ ८२८ ॥
भैम्यवोचत्ततस्तात मनागपि वपुर्मम ।
अङ्गुल्या संस्पृशत्वेष कुर्वे येनास्य निर्णयम् ॥ ८२९ ॥
राजादेशात्ततः कुब्जस्तस्याः सूक्ष्मनिपातया ।
वक्षश्चास्पृशदङ्गुल्या जातं च पुलकाङ्कुरैः ॥ ८३० ॥
आः शठोऽसि परिज्ञातः क्व यास्यसि ममाग्रतः ।
इत्याद्युदीर्य तं **भैमी** बलादभ्यन्तरेऽनयत् ॥ ८३१ ॥
भैम्याः प्रेमोचितैस्तैस्तैर्वाक्यैरार्द्रीभवन्मनः ।
तस्माद्बिल्वात्करण्डाच्च दुकूलाभरणानि सः ॥ ८३२ ॥
पर्यधाच्च समाकृष्य रूपं चासादयन्निजम् ।
विरहोपचितप्रेमा तमाश्लिष्यत्प्रिया ततः ॥ ८३३ ॥
पुनर्द्वारि समायातं परिरभ्योपवेश्य सः ।
निजे सिंहासने **भीमस्तं** कृताञ्जलिरब्रवीत् ॥ ८३४ ॥
एताः श्रिय इमे प्राणास्त्वदीया एव भूपते ।
तत्कृत्यमादिशेत्युक्त्वा भीमो वेत्रित्वमातनोत् ॥ ८३५ ॥

दधिपर्णोऽपि संभ्रान्तः प्रणम्य नलमभ्यधात् ।
देव प्राचीनमज्ञानादपराधं क्षमस्व मे ॥ ८३६ ॥
त्यक्तः कुब्जत्ववैरूप्यो नलः स्वं रूपमास्थितः ।
निर्मुक्त इव भोगीन्द्रस्तदानीं दिद्युतेतराम् ॥ ८३७ ॥
सार्थेशो धनदेवोऽथ सोपायनकरस्तदा ।
कुतोऽपि भीमभूपालं द्रष्टुकामः समागमत् ॥ ८३८ ॥
प्राक्कृतोपकृतेस्तत्तद्बन्धुवत्तस्य गौरवम् ।
कृतज्ञा कारयामास वैदर्भी भीमभूभुजा ॥ ८३९ ॥
ऋतुपर्णनृपं चन्द्रयशश्चन्द्रवतीयुतम् ।
दूतैस्तं च वसन्तश्रीशेखरं भैम्यजूहवत् ॥ ८४० ॥
भीमभूमीभुजा नित्यमुपचारैर्नवैर्नवैः ।
ते कृतप्रीतयः सर्वे निन्युर्मासं मुहूर्तवत् ॥ ८४१ ॥
अन्येद्युः कश्चिदभ्येत्य भीमसंसदि कान्तिमान् ।
सुरः पश्यत्सु सर्वेषु वैदर्भीमित्यवोचत ॥ ८४२ ॥
भैमि स्मरसि संबोध्य यं पुरा तापसेश्वरम् ।
प्रापयिष्यसि सम्यक्त्वप्रव्रज्यां च शुभोदयाम् ॥ ८४३ ॥
सोऽहं तप्त्वा तपोऽप्युग्रं सौधर्मे धर्मभाग्मृतः ।
श्रीकेसरखुरोऽभूवं विमाने केसराह्वये ॥ ८४४ ॥
यस्त्वयाकृष्य मिथ्यात्वादर्हद्धर्मेऽस्मि रोपितः ।
तस्यैवैतत्फलं तन्मे त्वमत्यन्तोपकारिणी ॥ ८४५ ॥
इत्युक्त्वा तपनीयस्य सप्त कोटीर्विकीर्य सः ।
कृतज्ञचूडामाणिक्यं यथागतमगात्सुरः ॥ ८४६ ॥
वसन्तदधिपर्णर्तुपर्णा भीमोऽपरोऽप्यथ ।
अभ्यषिञ्चन्नलं राज्ये महीयांसो महीभृतः ॥ ८४७ ॥
ते नलादेशमासाद्य कम्पयन्तोऽथ काश्यपीम् ।
सर्वाणि स्वस्वदेशेभ्यः सद्यः सैन्यान्यमेलयन् ॥ ८४८ ॥

अथ प्रतस्थे दैवज्ञदत्तेऽह्नि सहितो नृपः ।
कोशलां प्रति लक्ष्मीं स्वां ग्रहीष्यन्बलवान्नलः ॥ ८४९ ॥
स क्रमात्तिरयन्सैन्यपांशुपूरैरहस्करम् ।
अध्यतिष्ठदयोध्यायाः काननं रतिवल्लभम् ॥ ८५० ॥
बहिरुद्यानमायातमाकर्ण्यातिबलं नलम् ।
कूबरस्य मनोऽकार्षीत्संकथां मृत्युना समम् ॥ ८५१ ॥
तं दूतेन नलोऽवादीद्दीव्य भूयोऽपि देवनैः ।
त्वल्लक्ष्म्यः सन्तु मे हन्त मल्लक्ष्म्यस्तव सन्तु वा ॥ ८५२ ॥
मृत्युभीतिमथापास्य कूबरः प्रीतिबन्धुरः ।
भूयो द्यूतमुपाक्रंस्त लब्धास्वादो हि तत्र सः ॥ ८५३ ॥
क्षणात्कूबरतोऽजैषीत्काश्यपीं निखिलां नलः ।
पुंसां भाग्येऽनुकूले हि सिध्यन्ति सकलाः क्रियाः ॥ ८५४ ॥
राज्यं भूयोऽप्यलंचक्रे नलोऽनलसविक्रमः ।
नभोऽङ्गणमिव प्रातर्देवः कमलिनीपतिः ॥ ८५५ ॥
जितश्रीरपि दुष्टोऽपि स्वबन्धुरिति कूबरः ।
राज्ञार्द्रमनसा चक्रे पूर्ववद्यौवराज्यभाक् ॥ ८५६ ॥
तत्तदाभून्नलः कामं सतां श्लाघास्पदं परम् ।
कूबरः स पुनः क्रूरकर्मा निन्दानिकेतनम् ॥ ८५७ ॥
प्राज्यभाग्ये नले भूयः स्वराज्यमधितस्थुषि ।
माङ्गल्योपायनान्येयुर्भरतार्धमहीभुजाम् ॥ ८५८ ॥
नलश्च दमयन्ती च राज्यश्रीभिरलंकृतौ ।
बद्धोत्सवं ववन्दाते कोशलाचैत्यमण्डलीम् ॥ ८५९ ॥
भरतार्धधराधीशशिरोभिर्धृतशासनः ।
भूयांस्यब्दसहस्राणि मेदिनीमभुनग्नलः ॥ ८६० ॥
आख्यातसमयोऽभ्येत्य निषधः स्वर्गिणा दिवः ।
पुष्कलाख्ये सुतेऽन्येद्युर्न्यस्य राज्यभरं नलः ॥ ८६१ ॥

आसमन्तादीयुरित्यर्थः ।

जातसंसारवैराग्यो वैदर्भ्या सह कान्तया ।
जिनसेनाभिधाचार्यपादान्ते व्रतमग्रहीत् ॥ ८६२ ॥
अन्तेऽनशनमाधाय मृत्युमाप्य समाधिना ।
नलः सुरः कुबेरोऽभूज्जज्ञे भैम्यपि तत्प्रिया ॥ ८६३ ॥
इतीयमम्बिकासूनोर्नलकूबरयोः कथा ।
मया ते कथिता तत्त्वमस्याः सम्यग्विचार्यताम् ॥ ८६४ ॥
कूबरेण जिता द्यूतच्छद्मनेयं वसुंधरा ।
न नाम स्थास्नुतामागात् कियत्क्रूरधियां श्रियः ॥ ८६५ ॥
प्रत्युताभूत्परा मानग्लानिरेतस्य दुर्धियः ।
पदादध्यासितात्पातस्त्रपाकारी हि दोष्मताम् ॥ ८६६ ॥
तदेवं कूबरस्येव जयोऽप्यस्मिन्दुरोदरे ।
नाभाति मे शुभोदर्कस्त्वदीयतनुजन्मनः ॥ ८६७ ॥
जितामपि महीमेते पाण्डवा नार्पयन्ति चेत् ।
तदा को नाम गृह्णीयादत्यन्तबलवानपि ॥ ८६८ ॥
कर्ता वा कलहं कंचिच्चेद्ग्रहीतुमहंकृतः ।
तत्तैर्घानिष्यते नूनं सुतस्ते सह बान्धवैः ॥ ८६९ ॥
सत्यवाक् तपसःसूनुरर्पयेद्वा जितां महीम् ।
तथापि शाश्वती नास्य जीवतोर्भीमपार्थयोः ॥ ८७० ॥
आच्छिन्नश्रीर्बलात्ताभ्यां स कूबर इवोच्चकैः ।
यास्यति त्वत्सुतोऽवश्यं लोकस्यैवास्य हास्यताम् ॥ ८७१ ॥
किं चेन्द्रप्रस्थमप्यस्य तदा न स्थास्नु मन्यते ।
तल्लाभमिच्छतो मूलक्षतिः शङ्केऽस्य भाविनी ॥ ८७२ ॥
न कश्चिन्नलतुल्योऽस्ति कूबरस्येव यः पुनः ।
श्रियं तव तनूजस्य क्रूरस्यापि प्रदास्यति ॥ ८७३ ॥
देशत्यागं तदा कुर्यात्सैष युद्धा म्रियेत वा ।
प्रच्युतप्राभवैः स्थातुं न शक्यं संस्तुते जने ॥ ८७४ ॥

तदेनं कथमप्यस्य निवर्तय कदाग्रहात् ।
द्यूतं हि नायतिक्षेमंकरं कस्यापि दृश्यते ॥ ८७५ ॥
इत्यसौ विदुरस्योक्तिर्धृतराष्ट्रहृदि क्वचित् ।
पूर्णेऽम्भोबिन्दुवत्कुम्भे नावकाशं समासदत् ॥ ८७६ ॥
तावदाप्तगिरा धर्मकृत्यमायतिचिन्तनम् ।
गृह्णाति देहिनां मोहो यावन्मनसि न स्थितिम् ॥ ८७७ ॥
उदारदुःखसंभारविभिन्नहृदयस्ततः ।
रचितोपेक्षमुत्थाय स्वस्थानं विदुरो ययौ ॥ ८७८ ॥
सभावलोकनव्याजादथाह्वातुं तपःसुतम् ।
हास्तिनं नगरं प्रैषीद्धार्तराष्ट्रो जयद्रथम् ॥ ८७९ ॥
हस्तिनापुरमभ्येत्य संवेगाद्वाग्मिनां वरः ।
स्नेहदाक्षिण्यभूयिष्ठं युधिष्ठिरमभाषत ॥ ८८० ॥
देव दुर्योधनस्तुभ्यं मया विज्ञापयत्यदः ।
बान्धवेषु समग्रेषु त्वमेव मम जीवितम् ॥ ८८१ ॥
तन्ममाभिनवां दिव्यां संसदं द्रष्टुमर्हसि ।
मनोज्ञमपि नाभीष्टैरदृष्टं हि मुदे सताम् ॥ ८८२ ॥
इन्द्रप्रस्थं ततः प्रस्थमेयानन्दं त्वदागमे ।
अद्यास्तु नूतनोत्सर्पदुत्सवक्षीवतां गतम् ॥ ८८३ ॥
इत्याकर्ण्य तपःसूनुर्जयद्रथसरस्वतीम् ।
इन्द्रप्रस्थं ततः प्रीत्या चचाल सरलाशयः ॥ ८८४ ॥
सह द्रुपदनन्दिन्या कनीयांसस्तमन्वयुः ।
पौरस्त्यमारुतं सार्धं विद्युतेव पयोमुचः ॥ ८८५ ॥
तरङ्गपवनोद्धूतमनुस्वर्धुनि गच्छतः ।
सहगामीव धर्मोऽस्य विरेजे कैतकं रजः ॥ ८८६ ॥
तस्यासेदे बलैः संपन्माद्यदुद्यानमण्डिता ।
अरिव्रातमनःशल्यैरिन्द्रप्रस्थोपशल्यभूः ॥ ८८७ ॥

तं प्रत्युदगमत्सैन्यैः पृष्ठतो धृतराष्ट्रसूः ।
पूर्वं वामानिलानीतस्तत्परागस्त्वभाग्यवत् ॥ ८८८ ॥
सहानीकैरजातारिर्मनोरथ इवाङ्गवान् ।
प्राविशन्नगरं तस्य तत्कालकलितोत्सवम् ॥ ८८९ ॥
बहिर्विकीर्णवात्सल्यं धृतराष्ट्रं युधिष्ठिरः ।
सबान्धवोऽपि बाह्यार्द्रं शमीतरुमिवानमत् ॥ ८९० ॥
तथा दुर्योधनस्तस्य तास्ताः स्वागतिकीः क्रियाः ।
करोति स्म यथा मेने तस्मिन्नैकात्म्यमेव सः ॥ ८९१ ॥
भिद्यन्ते हि म्रदीयांसः प्रेमभिः कृतकैरपि ।
दारवीयोऽपि नाराचो भिनत्ति कदलीद्रुमम् ॥ ८९२ ॥
भीष्मद्रोणादयो वृद्धाः स्नेहग्रहिलचेतसः ।
चिरयत्यात्मजे पाण्डोरिन्द्रप्रस्थमुपाययुः ॥ ८९३ ॥
अथ क्वचन निःसङ्गचतुरङ्गदुरोदराम् ।
क्वचिद्भ्रमचरोदारशारक्रीडामनोहराम् ॥ ८९४ ॥
क्वचित्प्राप्तजयद्यूतकारवाचालनालिकाम् ।
क्वचिच्च कलितोत्कर्षशलाकाकेलिशालिनीम् ॥ ८९५ ॥
प्रतिपट्टं प्रतिस्तम्भं प्रत्यश्रि प्रतिपुत्रिकम् ।
अशक्यदर्शनामेकदेशमग्रेक्षणात्ततः ॥ ८९६ ॥
स्वरामणीयकाक्षिप्तस्वःसदं संसदं निजाम् ।
दर्शयामास गान्धारीतनयो धर्मसूनवे ॥ ८९७ ॥
(चतुर्भिः कलापकम् ।)
भ्राम्यन्तौ तौ ततस्तस्यां वीक्षमाणावितस्ततः ।
युवां क्रीडिष्यतः किं वेत्यजल्पेतां महाक्षिकैः ॥ ८९८ ॥
दुर्योधनोऽप्यभाषिष्ट विष्टपश्रीविशेषतः ।
माननीया महान्तोऽमी दीव्यामो देवनैः क्षणम् ॥ ८९९ ॥
ओमित्युक्तेऽथ धर्मात्मजन्मना तावुभावपि ।
क्रीडितुं प्रक्रमेते स्म देवनैरितरेतरम् ॥ ९०० ॥

तदा सरलचेतोभिर्भ्रातृभिः परिवारितः ।
रेजे **धर्मात्मजः** पारिजातः कल्पद्रुमैरिव ॥ ९०१ ॥
धार्तराष्ट्रोऽप्यधाद्दुष्टैरावृतः **सौबलादिभिः** ।
कण्टकद्रुपरीतस्य विलासं विषशाखिनः ॥ ९०२ ॥
द्वौ द्विकौ द्वौ चतुष्कौ च दश चेत्यादिवादिनोः ।
अक्षद्यूतमनुस्यूतं ततः प्रववृते तयोः ॥ ९०३ ॥
क्रीडामात्रं किमित्यादौ पत्रपूगादिकः पणः ।
ततोऽङ्गुलीयकाद्योऽभूद्द्यूते वृद्धिमुपेयुषि ॥ ९०४ ॥
यदा यस्य जयस्तस्य तदानीं पारिपार्श्वकाः ।
मोदन्ते स्म रविर्यत्र तत्रैव कमलोत्सवः ॥ ९०५ ॥
ताम्बूलं वासरो रात्रिर्भुक्तिपानादिकाः क्रियाः ।
जगाम विस्मृतिं सर्वं तयो रङ्गेण दीव्यतोः ॥ ९०६ ॥
आसीज्जयस्तयोरन्यतरस्यामुभयोरपि ।
जज्ञे पराजयोऽप्येवं यावद्द्यूतमभूद्दृजु ॥ ९०७ ॥
गान्धारीकुक्षिसूगृद्धैः शकुनिप्रमुखैस्ततः ।
कौटिल्यसद्मभिश्छद्मद्यूतं तैरुपचक्रमे ॥ ९०८ ॥
अन्धवन्मन्नविष्टब्धदृष्टिवद्बद्धपङ्गुवत् ।
पतितोऽपि ततो नैक्षि स्वदायो धर्मसूनुना ॥ ९०९ ॥
गान्धारस्वामिना पूर्वोपदिष्टकरकैतवात् ।
अपातयत्पुनर्जैत्रमेवाक्षं **धृतराष्ट्रभूः** ॥ ९१० ॥
स मूर्द्धन्यमणीन्यङ्गभूषणानि **तपःसुतः** ।
मरुत्पथ इव प्रातर्भानि सेन्दून्यहारयत् ॥ ९११ ॥
कर्णादीनां ततः प्रीतिबीजैरुच्छ्वसितं मनाक् ।
कौशिका हि सहस्रांशुव्यसनस्पृहयालवः ॥ ९१२ ॥
कियदेतदिति भ्रातृमण्डली **पाण्डुजन्मनः** ।
न विव्यथेऽलिमालेव द्वित्रपुष्पव्यये वने ॥ ९१३ ॥

अहारयत्क्रमात्कोशसंभृतं वसु धर्मसूः ।
ग्रीष्मंतु पिण्डितं चण्डधामेव जलदागमे ॥ ९१४ ॥
ततः संतापघर्मंतुरावसत्सुहृदां हृदि ।
विद्विषामुदमीलंस्तु मनस्याह्लादमल्लिकाः ॥ ९१५ ॥
क्रीडारसात्पणीकुर्वन् रथ्यां साश्वीयहास्तिकम् ।
अभ्यधीयत संभ्रान्तैर्गाङ्गेयाद्यैस्तपःसुतः ॥ ९१६ ॥
क्रीडामात्रं युवां द्यूतमस्माभिर्बह्वमन्यत ।
संप्रत्युन्मत्तमेतत्तु नानुमन्यामहेतमाम् ॥ ९१७ ॥
द्यूताद्यैश्चेद्विजेष्यन्ते व्यसनैस्त्वादृशा अपि ।
देवस्तदुष्णधामापि तमोभिर्न्यक्करिष्यते ॥ ९१८ ॥
व्यसनैः सह वास्तव्याः किमत्र स्युर्गुणाः क्वचित् ।
दृष्टं क्वाप्येकपात्रस्थं पीयूषं च विषं च किम् ॥ ९१९ ॥
द्यूतदावानलादस्मात्तन्निवर्तितुमर्हसि ।
ज्वलत्येवैष ते पश्य हहा गुणमयः पटः ॥ ९२० ॥
इत्येतां न गिरं तेषामजातारिरजीगणत् ।
सतामपि विधौ क्रुद्धे विपर्यस्यति शेमुषी ॥ ९२१ ॥
द्यूतासक्तमनीषास्तमीक्षितुं केचिदत्यजन् ।
त्यजन्ति राजहंसा हि मेघालिमलिनं तमः ॥ ९२२ ॥
हारितेभरथाश्वीयः स कर्णादीनमोदयत् ।
घनास्तग्रहतारेन्दु व्योमेव तिमिरोत्करान् ॥ ९२३ ॥
अथाकरपुरग्रामसमग्रमवनीतलम् ।
ग्लहीकुर्वति कौन्तेये सभ्याः संभ्रान्तमभ्यधुः ॥ ९२४ ॥
न नाम भवति क्षोणिपणोऽयमवधिं विना ।
हन्त दुर्योधनस्यापि मद्रकारो[1]ऽवधिः[2] कृतः ॥ ९२५ ॥
सर्वथा निजसाम्राज्यनिराशान्पाण्डवानमून् ।
को निवारयितुं विश्वेऽप्यपणीकुर्वतः पणम् ॥ ९२६ ॥

---

१. मद्रकारः क्षेमकर इति शब्दकल्पद्रुमः. २. 'कृतोऽवधिः' इति युक्त प्रतिभाति.

सूत्रिते चावधौ राज्यप्रत्याशासुस्थिताशया ।
अन्यायं वाग्विपर्यासं लज्जयापि न तन्वते ॥ ९२७ ॥ (?)
इत्याकर्ण्य गिरः **कर्णः** सदस्यानामुदाहरत् ।
सीमा भूमिग्रहेऽमुष्मिन्नस्तु द्वादशवत्सरी ॥ ९२८ ॥
तां **कर्ण**भारतीमोमित्युररीकृत्य वेदितुम् ।
पुनः प्रावर्तिषातां तौ द्यूतकारावुभावपि ॥ ९२९ ॥
हारितायां क्षणादक्षकैतवेन क्षिताावपि ।
चतुरोऽपि पणीचक्रे बान्धवान्**धर्मनन्दनः** ॥ ९३० ॥
तैश्च दासेरवत्कर्म कर्तव्यं द्यूतहारितैः ।
अधिमन्दिरमाजन्म धृतराष्ट्राङ्गजन्मनः ॥ ९३१ ॥
दुःखस्फुटितहृन्मर्मकीकसध्वनिबान्धवः ।
उदगात्पारिषद्यानां महान्हाहारवो मुखात् ॥ ९३२ ॥
शरीरमिदमात्मीयमस्यैव हि पुनः क्व तत् ।
यत्र कुत्रचिदित्यन्तः खेदिनस्तस्य नानुजाः ॥ ९३३ ॥
राधेयसौबलादीनामनिन्दन्केऽपि कैतवम् ।
निनिन्दु**र्धार्तराष्ट्रस्य** केऽपि विश्वासघातिताम् ॥ ९३४ ॥
निन्दन्ति स्म **तपःसूनोः** केचिदत्यार्जवं मुहुः ।
धृतराष्ट्रं सुतस्नेहमोहितं केऽप्यनिन्दिषुः ॥ ९३५ ॥ (युग्मम्)
क इवैतादृशो ज्येष्ठबन्धुः स्वाधीनजीवितः ।
इति **वायुसुता**दींस्तु तुष्टाः सर्वेऽपि तुष्टुवुः ॥ ९३६ ॥
हारितेषु प्रतीपेन वेधसावरजेष्वपि ।
अजातरिपुरात्मानं चकाराकृपणः पणम् ॥ ९३७ ॥
मामेति परिषद्वाक्यैराक्रन्दैरनुजीविनाम् ।
लोकशोकप्रवादैश्च शब्दाद्वैतं तदाभवत् ॥ ९३८ ॥
शृङ्गाग्रवद्भिरिरापः प्रतिषेधपरा गिरः ।
भीष्मादीनामवस्थानं लेभिरे न **युधिष्ठिरे** ॥ ९३९ ॥

पणाभावात्पृथासूनुरथात्मन्यपि हारिते ।
आसीत्किंकार्यतामूढस्तरुभ्रष्टप्लवङ्गवत् ॥ ९४० ॥
ततस्तं स्वजनीभूय बभाषे सुबलात्मजः ।
पणस्तवास्ति पाञ्चाली तयात्मानं विमोचय ॥ ९४१ ॥
इत्युक्ते तेन वैकल्यपल्यङ्कः सह कीर्तिभिः ।
द्रौपदीमपि कौन्तेयो निनाय पणतां तदा ॥ ९४२ ॥
गान्धारीसुतगृह्याणामपि केषांचिदक्षिषु ।
तदाविरासन्नश्रूणि गुणाः सर्वप्रियंकराः ॥ ९४३ ॥
दुर्जनैकधुरीणाय तस्मै द्यूतसृजे नमः ।
येन कामप्यनीयन्त महान्तोऽपीदृशीं दशाम् ॥ ९४४ ॥
द्रौपदीपणमाहात्म्याद्यदि नाम तपःसुतः ।
इदानीं जयतीत्यादि तदान्योन्यं जगुर्जनाः ॥ ९४५ ॥
क्षणेनाथ भुजास्फोटनादकन्दलितोदयाः ।
जितं जितमिति स्वैरमुच्चेरुः शकुनेर्गिरः ॥ ९४६ ॥
स्तम्भिता इव मूर्च्छाला इव चित्रार्पिता इव ।
मृता इव ग्रहग्रस्ता इव सभ्यास्तदाभवन् ॥ ९४७ ॥
शत्रवः पाण्डुपुत्राणां हरन्तो राज्यसंपदम् ।
तेनुरुद्भूतसत्त्वानां निःसपत्नां सुखश्रियम् ॥ ९४८ ॥
कौरवाः पर्यपूर्यन्त संमदैः क्षयहेतुभिः ।
अन्यायसंभृताभोगैर्विभवैरिव दस्यवः ॥ ९४९ ॥
अथ दुर्योधनादेशाद्यावद्दुःशासनो मुदा ।
वासांसि पाण्डवेयानामपक्रष्टुमचेष्टत ॥ ९५० ॥
तावत्ते स्वयमुत्सृज्य चीवराण्यम्बरश्रियः ।
धृताधोवसनाः पर्षद्युपाविक्षन्नवाङ्मुखाः ॥ ९५१ ॥ (युग्मम्)
अत्रैवानीयतां सापि पुंश्चली पञ्चवल्लभा ।
इत्यादिशत्कनीयांसं मन्दमेधाः सुयोधनः ॥ ९५२ ॥

ततो **दुःशासनो** लुप्तगरीयःसाधुशासनः।
स्मेरवक्त्राम्बुजोऽभ्येत्य **पाञ्चालीमित्यवोचत** ॥ ९५३ ॥
तेन दुर्मेधसा पत्या हारितासि दुरोदरे।
त्वं जितासि च पाञ्चालि धार्तराष्ट्राग्रजन्मना ॥ ९५४ ॥
ततः स भवतीं प्रीतिप्रह्वमाह्वयति द्रुतम्।
न चेदेष्यसि नेष्यामि तद्बलादपि भामिनि ॥ ९५५ ॥
पाञ्चालदुहितावोचन्नन्वद्यास्मि रजस्वला।
एकांशुका च तत्संसद्युपागच्छाम्यहं कथम् ॥ ९५६ ॥
किंच किंचन पृच्छामि कश्चिदात्मनि हारिते।
अहारिते वा तेनास्मि हारिता जगतीभुजा ॥ ९५७ ॥
हारितापि न तेनास्मि हारिता हारितात्मना।
स्वकार्येऽप्यस्वतन्त्रस्य का नाम प्रभविष्णुता ॥ ९५८ ॥
प्रातरुच्चण्डमार्तण्डरोचिराचान्तदीधितिः।
जानीहि रजनीनाथो रजन्या अप्यनीश्वरः ॥ ९५९ ॥
तामित्युक्तवतीं क्रुध्यन्नूचे **दुर्योधनानुजः**।
धिग्वाचालासि पाञ्चालि पुरो भवसि किं न हि ॥ ९६० ॥
धर्मस्थैर्ये त्वमेवासि सांप्रतं किमधीतिनी।
जाने तमपि जानासि बृहस्पतिमकोविदम् ॥ ९६१ ॥
इत्युदीर्य स कस्तूरीभराङ्कुरितकान्तिषु।
चकर्ष विहितामर्षः केशेषु **द्रुपदात्मजाम्** ॥ ९६२ ॥
आः पाप कुरुभूपालगोत्रकिंपाकपादप।
किं मामेवंविधामेवं नेतासि गुरुसंनिधौ ॥ ९६३ ॥
नारङ्गास्थगितं यस्याः कोऽपि नापश्यदाननम्।
हा सर्वेऽनावृताङ्गीं तां द्रक्ष्यन्ति गुरवोऽद्य माम् ॥ ९६४ ॥
दुरात्मन्किं भवत्कर्म कर्मसाक्ष्यपि नेक्ष्यते।
यन्न क्षणात्क्षिणोति त्वां परस्त्रीस्पर्शपांशुलम् ॥ ९६५ ॥

क्रन्दन्तीति गलन्नेत्रनीरनीराजितक्षितिः ।
तेन कृष्टा जनैर्दृष्टा सा मृगीव मृगारिणा ॥ ९६६ ॥
शतशः शपमानानां तदा दुःशासनं सताम् ।
न च सारस्वतोल्लासलासिनी रसनाभवत् ॥ ९६७ ॥
तपःसूनोरपि ज्ञानधर्मन्यायशमादिषु ।
जनः सावज्ञ एवाभूत्क्लिश्यमानां विलोक्य ताम् ॥ ९६८ ॥
नेत्राश्रुसलिलैः कूलंकषस्रोतस्विनीमयी ।
नूतना प्रावृडारेभे लोकैः शोकाकुलैस्तदा ॥ ९६९ ॥
तामेकवसनामश्रुविक्लवाक्षीं त्रपानताम् ।
निनाय न्यायशून्यात्मा हठाद्दुःशासनः सभाम् ॥ ९७० ॥
उल्लसद्दैन्यमालिन्यां सा मषीकूर्चिकामिव ।
तत्र व्यापारयामास मुखेषु प्रेयसां दृशम् ॥ ९७१ ॥
तामालोक्य तथाभूतां त्रपाकलुषिताशयाः ।
प्रेक्षामासुः सुताः पाण्डोर्विविक्षव इव क्षितिम् ॥ ९७२ ॥
गृहेऽप्येतदरक्षन्तः किं द्रष्टव्यानना वयम् ।
इतीव पिदधुर्वक्त्रं ह्रिया भीष्मादयोंऽशुकैः ॥ ९७३ ॥
दृशो द्रुपदनन्दिन्यां नवरागतरङ्गिताः ।
कौरवाधिपतेः पेतुः कामपल्लविता इव ॥ ९७४ ॥
कृशोदरि चिरादासीदनुरागो मम त्वयि ।
हन्तायमन्तरायोऽभूत्पाण्डवैः पाणिपीडनम् ॥ ९७५ ॥
इदानीमप्युपागत्य झटित्येवास्यतामितः ।
इत्यूरुं दर्शयामास याज्ञसेन्याः सुयोधनः ॥९७६॥ (युग्मम्)
अथावोचत पाञ्चाली कोपकम्प्रतराधरा ।
कुरुराजान्वयोदन्वत्कालकूटकुलाशने ॥ ९७७ ॥
भस्मसात्किं न जातोऽसि चिन्तयाप्यनया मयि ।
कोटरान्तर्गतोऽप्यग्निर्दहत्येव महीरुहम् ॥ ९७८ ॥ (युग्मम्)

यदि गोत्रगरीयांसः केऽपि स्युर्महिमोन्नताः।
वल्लभा अपि केऽपि स्युर्यदि मे भुजशालिनः॥ ९७९॥
मर्षयेयुस्तदेतस्य किमेतदनुजस्य च।
जीवितव्यकथाकन्थामित्थमन्यायवर्तिनोः॥ ९८०॥ (युग्मम्)
किंचान्तःस्वान्तमालोच्य कथयन्तु सभासदाः।
हारितः स्वात्मना भर्ता भवेयं यदि हारिता॥ ९८१॥
अथाभ्यधत्त राधेयः सभ्यान्किमियमङ्गना।
विजिते राज्यसर्वस्वे न तदन्तर्गता जिता॥ ९८२॥
अथैकवाससोऽमुष्या मध्येसंसन्मतं न वः।
बलादानयनं क्वापि नेयमप्यव्यवस्थितिः॥ ९८३॥
एक एव पतिर्लोके योषितामुपगीयते।
अनेकप्रेयसीयं तु बन्धक्येव न संशयः॥ ९८४॥
तदेकवसनत्वं वा वस्त्राराहित्यमप्यथ।
पर्षदानयनं वापि नैतस्याः खल्वसांप्रतम्॥ ९८५॥
इति कर्णोक्तिमाकर्ण्य क्रोधाध्माताशया अपि।
दुर्योधनभिया सभ्यास्तूष्णीमेवावलम्बिरे॥ ९८६॥
गान्धारेयोऽभ्यधात्क्रोधस्फुरदोष्ठपुटोऽनुजम्।
जितैवेयं मया सभ्यैरजानद्भिर्निवेदिता॥ ९८७॥
तत्सतीमानिनीमेनामुन्मोच्याग्रेतनाम्बरम्।
परिधाप्य जरद्दण्डीखण्डं दासीषु निर्दिश॥ ९८८॥
इति दुःशासनो दुष्टज्येष्ठबान्धवशासनात्।
नितम्बादम्बरं पाण्डुस्नुषायाः स्वैरमाकृषत्॥ ९८९॥
मामेति दीनजल्पाकया प्रक्षिपन्त्या मुखेऽङ्गुलीम्।
रुन्धत्यास्तत्करौ कामं पश्यन्त्याः पर्षदाननम्॥ ९९०॥
दुष्टात्मनांशुके कृष्टे तेनास्या ददृशुर्जनाः।
दैवतेनानुभावेन तादृगेवान्यदंशुकम्॥ ९९१॥ (युग्मम्)

मनुष्यपांसनः क्षिप्रमाचकर्ष तदप्यसौ ।
भूयोऽप्याविरभूत्ताहक्तस्याः श्रोणितटेऽम्बरम् ॥ ९९२ ॥
इत्थमाकर्षतस्तस्य बभूव वसनोत्करः ।
क्लान्तश्चायमपीयाय दृष्टः स्मेराननैर्जनैः ॥ ९९३ ॥
अथ क्रोधोदयात्ताम्रचक्षुरूर्द्ध्वजकुन्तलः ।
रोमाञ्चकवची स्वेदमेदुराङ्गः सवेपथुः ॥ ९९४ ॥
पाणिना पाणिमुत्पिंषन्सर्वतो वीक्ष्य संसदम् ।
विकाशिनासिकाकोशः प्रत्यज्ञासीद्वृकोदरः ॥ ९९५ ॥
येनानीता सभां कृष्णा बलादालम्ब्य कुन्तलैः ।
गुरूणां पश्यतां चास्याः श्रोणेराकृष्टमम्बरम् ॥ ९९६ ॥
बाहुदण्डं न चेत्तस्यामूलादुन्मूलयाम्यहम् ।
कवोष्णैश्चाभिषिञ्चामि न वक्षःशोणितैः क्षितिम् ॥ ९९७ ॥
येन च स्मरकल्लोलकेलिभिर्लोलितात्मना ।
द्रौपद्या दर्शितः स्वैरमूरुदेशो रिरंसुना ॥ ९९८ ॥
तस्योरुं गदया तूर्णं चूर्णीभावं नये न चेत् ।
तन्न मे पाण्डुना जन्म न च क्षत्रव्रतं क्वचित् ॥ ९९९ ॥
इत्युदीरितवत्युच्चैर्भीमे संभावितौजसि ।
सभाक्षोभोऽजनि क्षीरपाथोधिमथनोपमः ॥ १००० ॥
मध्येसभमथोत्थाय धृतराष्ट्रमदुष्टधीः ।
जगाद विदुरः शोकसंभारविदुराशयः ॥ १००१ ॥
प्रसूतमात्र एवायं पुराख्यायि मयापि ते ।
दुरात्मा कुलकल्पान्तधूमकेतुः सुयोधनः ॥ १००२ ॥
किमीदृक्क्रियते कर्म चण्डालानां कुलेष्वपि ।
कैतवेन विजीयन्ते भ्रातरोऽपि यदात्मनः ॥ १००३ ॥
पुरो गुरूणामानीय केशैरादाय तत्प्रियाम् ।
तन्नितम्बस्थलाद्वासो निःशङ्कं यच्च कृष्यते ॥ १००४ ॥

तत्कथं सहतां नाम **भीमः** कान्तापराभवम्।
न प्रियागःसहास्तेऽपि पक्षिणः किमु दोर्भृतः॥ १००५॥
अदुःशासनमद्रोणमकर्णमसुयोधनम्।
अभीष्मधृतराष्ट्रं च **राष्ट्रं भीमः** करिष्यति॥ १००६॥
तत्कथं सर्वसंहारमिदानीमप्युपेक्षसे।
घातय क्रूरकर्माणमेनमेकं सुयोधनम्॥ १००७॥
नैवं चेत्तदमुं पापं पापादस्मान्निवर्तय।
अमी वनाय गच्छन्तु **पाञ्चाल्या** सह **पाण्डवाः**॥ १००८॥
पुनरेत्यावधेरन्ते भुञ्जन्तां जगतीं निजाम्।
न चेत्कुटुम्बसंवर्तस्तवाद्यायमुपस्थितः॥ १००९॥
इति भ्रातुर्गिरा भीतिप्रथमानाङ्गवेपथुः।
बभाषे भृशमाक्रोशन्धृतराष्ट्रः **सुयोधनम्**॥ १०१०॥
आः पापकर्म चाण्डाल सदाचारवनद्विप।
निरपत्रप नाद्यापि दुष्कर्मभ्यो निवर्तसे॥ १०११॥
विसृज स्वैरचाराय बान्धवान्सह जायया।
न चेन्मत्करवालोऽयं शिरस्ते न सहिष्यते॥ १०१२॥
पितुर्गिरमिति श्रुत्वा मनःकलुषमुच्चकैः।
भीष्मादीनां च संभाव्य भाषते स **सुयोधनः**॥ १०१३॥
ममाप्येकं वचस्तर्हि वर्षीयांसो भवत्वदः।
नेतव्यं **पाण्डवैः** क्वापि गुप्तैर्वर्षं त्रयोदशम्॥ १०१४॥
निगूढानप्यमूंस्तस्मिंश्चेज्जानामि कथंचन।
तन्मेदिनीमिमां भुञ्जे पुनर्द्वादशवत्सरीम्॥ १०१५॥
अमीभिस्तु पुनस्तावद्विधातव्या वने स्थितिः।
इत्युक्ते **पाण्डवास्तस्य** गुर्वादेशात्प्रपेदिरे॥ १०१६॥
निदेशाद्धृतराष्ट्रस्य द्रोणगाङ्गेययोरपि।
आर्पयत्पाण्डुपुत्राणां प्रावारान्कौरवाग्रणीः॥ १०१७॥

गुरूणामनुरोधेन पाण्डवेयानधोमुखान् ।
नित्ययौवनया सार्धमनुमेने वनाय सः ॥ १०१८ ॥
याज्ञसेनीं पुरस्कृत्य मूर्तां धृतिमिवात्मनः ।
पदातयः सुताः पाण्डोरिन्द्रप्रस्थात्प्रतस्थिरे ॥ १०१९ ॥
जाह्नवेयादयो वृद्धाः स्नेहसंदोहमोहिताः ।
मन्यूर्मिमलिनास्यास्ताननन्वगुः पादचारिणः ॥ १०२० ॥
संततास्रुपयःपूरैः पङ्किलीकृतवर्त्मभिः ।
ते तथा पथि गच्छन्तो निरीक्षांचक्रिरे जनैः ॥ १०२१ ॥
हारिताखिलनरेन्द्रसंपदः पाण्डवाः स्फुरदखण्डतेजसः ।
मातरं च पितरं च वीक्षितुं हस्तिनापुरमुपागमन्पुनः ॥ १०२२ ॥

इति मलधारिश्रीदेवप्रभसूरिविरचिते महाकाव्ये पाण्डवचरिते नलोपाख्यानद्यूत-
वर्णनो नाम षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

सप्तमः सर्गः ।

अथ धर्मसुतः सत्यनिर्वाहस्पृहयालुना ।
मनसा वनवासाय प्रतस्थे हस्तिनापुरात् ॥ १ ॥
भीमादयः सह व्रज्याव्रतसंनद्धबुद्धयः ।
स्वस्वशस्त्रादिसामग्रीसमग्राश्चेलुरग्रतः ॥ २ ॥
पाण्डुश्च धृतराष्ट्रश्च भीष्मश्च स्नेहमोहिताः ।
निर्यद्बाष्पजलोत्पीडाः पाण्डवाननु वव्रजुः ॥ ३ ॥
सत्यवत्यादयः सर्वाः शोकार्ता ज्येष्ठमातरः ।
दासीहस्तकृतालम्बा बभूवुः पाण्डवानुगाः ॥ ४ ॥
भद्रं तवास्तु क्रीडाद्रे क्रीडावापि नमोऽस्तु ते ।
क्रीडावन तव क्षेमं पुनर्वः संगमः कुतः ॥ ५ ॥
हंहो बर्हिन्नहो हंस हले हरिणि हे शुक ।
कुशलं वोऽस्त्वसौ दैवाद्याति वः परिचारिका ॥ ६ ॥

इत्यापृच्छ्य पतद्बाष्पा केलिपात्राणि सर्वतः ।
बद्ध्वा परिकरं **कृष्णा** **कुन्ती**पृष्ठस्थिताचलत् ॥ ७ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)

लोकोऽपि पुरवास्तव्यो गुणगृह्यतया परम् ।
विहाय गृहसर्वस्वं **धर्मनन्दन**मन्वगात् ॥ ८ ॥
सर्वैः साकं सशोकैस्तैः पार्वणेन्दुसमाननः ।
धर्मात्मजः पुरान्निर्यन्मूर्तो धर्म इवाबभौ ॥ ९ ॥
विसंकटेऽपि संघट्टसंकटे पथि गच्छताम् ।
परस्परस्य लोकानां मिथः पप्रथिरे कथाः ॥ १० ॥
निजं **नलेन** साम्राज्यं पुरा द्यूते पणीकृतम् ।
हा हा **युधिष्ठिरे**णापि तदिदानीमनुष्ठितम् ॥ ११ ॥
धिग्धिग्**दुर्योधनं** येन महात्मा **धर्मनन्दनः** ।
कृत्वा द्यूतमयं छद्म त्याजितो राज्यसंपदम् ॥ १२ ॥
दुर्योधनस्य न स्थास्नु राज्यमात्रमपि ध्रुवम् ।
यावद्विजयिनावेतौ **वृकोदरकिरीटिनौ** ॥ १३ ॥
किं चान्यत्प्रतिपाद्यालि यदनेन प्रपञ्चितम् ।
आलप्यालं तदस्माकमेतस्यैव फलिष्यति ॥ १४ ॥
जनानां सानुरागाणामित्थमुत्तस्थिरे गिरः ।
केषां न पक्षपातः स्यात्तादृशेषु महात्मसु ॥ १५ ॥
अथान्यमनसं **कृष्णां** क्रूरः **किर्मीर**राक्षसः ।
अकस्मान्नभसोऽभ्येत्य भापयामास वर्त्मनि ॥ १६ ॥
मषीकृष्णवपुः पिङ्गविकीर्णघनमूर्द्धजः ।
स मौलिप्रज्वलद्दावो विन्ध्याचल इवाबभौ ॥ १७ ॥
गवलश्यामलो बिभ्रदङ्गारसदृशौ दृशौ ।
जहास प्रलयाकाशमुदिताङ्गारकद्वयम् ॥ १८ ॥
भुजङ्गीतरलां जिह्वां बिभ्राणं **द्रौपदी**पुरः ।
दन्तैः कृतान्तकुन्ताभैर्भीमं स व्याददौ मुखम् ॥ १९ ॥

ततो भयार्तमत्युच्चमुच्चरत्प्रतिनिस्वनम् ।
द्रौपदी रोदसीभेदकोविदं विदधे ध्वनिम् ॥ २० ॥
तेनाथ ध्वनिनाकृष्टः कोपाटोपादुपेत्य तम् ।
भीमो निर्भर्त्सयांचक्रे किमिदं पाप चापलम् ॥ २१ ॥
दीर्घाध्वपथिकीं श्रान्तां प्रवासेन विषेदुषीम् ।
प्रियां भीषयसे मे त्वमधुना भुङ्क्ष्व तत्फलम् ॥ २२ ॥
इत्याक्षिप्य गदाघातैस्तं नीत्वान्तं वृकोदरः ।
योऽस्ति दुर्योधनक्रोधस्तन्मुष्टिं कृष्टवांस्तदा ॥ २३ ॥
दुर्योधनवधारम्भे किर्मीरं तस्य वल्लभम् ।
निहत्यास्थापयद्भीमो भद्रायोंकारमादिमम् ॥ २४ ॥
इमं किर्मीरवृत्तान्तमविदन्नेव भूपतिः ।
आजगाम लतारम्यं काम्यकं नाम काननम् ॥ २५ ॥
तदा विकर्तनं(नः) कर्तुमात्मानमिव पावनम् ।
अध्यास्य नभसो मध्यमास्यं तस्यास्पृशत्करैः ॥ २६ ॥
कुकर्मकर्मठेऽत्यन्तक्रोधादिव सुयोधने ।
कर्मसाक्षी तदा मङ्क्षु जज्वाल ज्वलनोपमः ॥ २७ ॥
माता(तृ)पितृजनः सर्वः पादचारेण खिद्यते ।
तत्पञ्चरात्रमत्रैव देवावस्थीयतामिति ॥ २८ ॥
मुहुर्विज्ञापितो भीमसेनेन वसुधाधिपः ।
सर्वेषामपि लोकानामप्रयाणं समादिशत् ॥ २९ ॥ (युग्मम्)
अपाथेयो जनस्तत्र तपनातपविक्लवः ।
बाहूपधानः सर्वोऽपि सुष्वाप प्रतिपादपम् ॥ ३० ॥
तादृशे वनवासेऽपि तेषामात्मानुगामिनाम् ।
वृत्तिचिन्ता दुनोति स्म धर्मनन्दनमानसम् ॥ ३१ ॥
ज्ञात्वा तादृग्मनो राज्ञः पार्थः ससार सत्वरम् ।
विद्यां मनोहराहारसमाहरणकोविदाम् ॥ ३२ ॥

ततस्तयोपनीतायां रसवत्यां पृथाज्ञया ।
तं जनं भोजयामास प्रमोदाद्द्रुपदात्मजा ॥ ३३ ॥
विनयान्निजबन्धूनां राज्यसौख्यातिशायिनाम् ।
सुखेन धर्मसूनुस्तं गमयामास वासरम् ॥ ३४ ॥
अपरेद्युर्महाबाहुः पित्रादेशात्स्वदेशतः ।
पाञ्चालदुहितुर्बन्धुर्धृष्टद्युम्नः समाययौ ॥ ३५ ॥
प्रणम्य धर्मपुत्रादीनुपतस्थे स सोदराम् ।
अवादीच्च कथं दीनमित्थं धत्से मुखं स्वसः ॥ ३६ ॥
हस्तिनापुरचारिभ्यश्चारेभ्यश्छद्मना कृतम् ।
श्रुत्वा प्रवासमेवं वस्तातेन प्रहितोऽस्म्यहम् ॥ ३७ ॥
इदानीमपि सोदर्ये निजशौर्येण विष्टपम् ।
अदुर्योधनमादध्यां मन्यते नु पतिर्न ते ॥ ३८ ॥
ततः सत्यजडो यावद्वने द्वादशवत्सरीम् ।
नीत्वा ते पतिरभ्येति तावदेहि गृहं पितुः ॥ ३९ ॥
इत्युक्त्वा प्रत्यभाषिष्ट पाञ्चालनृपतेः सुता ।
दुर्योधनवधे विघ्नो राजैव भीमपार्थयोः ॥ ४० ॥
पाण्डवानां पदैर्यानि पावनानि वनान्यपि ।
मह्यं तान्येव रोचन्ते कृतं पितृगृहेण मे ॥ ४१ ॥
केवलं सरलान्बालान्भागिनेयान्निजानमून् ।
पञ्चाप्यादाय पाञ्चालान्व्रज त्वं विजयी भव ॥ ४२ ॥
एवमुक्तस्तया स्नेहाद्धर्मसूनोरनुज्ञया ।
धृष्टद्युम्नः पतद्बाष्पस्तान्गृहीत्वा गृहं ययौ ॥ ४३ ॥
अन्येद्युरभ्रमूकान्तकान्तदन्तावलं वलम् ।
बिभ्रन्नारायणः प्रीत्या युधिष्ठिरमुपाययौ ॥ ४४ ॥
प्रत्युद्गम्य तमायान्तं प्रणमन्ति स्म पाण्डवाः ।
ववन्दे द्रुतमभ्येत्य सोऽपि कुन्तीपदाम्बुजम् ॥ ४५ ॥

---

१. कोपेग्रपलम्बमानस्यात्रमुशब्दस्य हस्वत्वार्हार्घत्वमत्र चिन्त्यम्.

कंसध्वंसी सुखासीनो निविष्टं विष्टरे पुरः ।
मनःसंक्रान्ततद्दुःखो धर्मनन्दनमभ्यधात् ॥ ४६ ॥
दुर्योधनकवीन्द्रेण स्पष्टाभीष्टार्थदृष्टिना ।
दुरोदरप्रबन्धोऽयं व्यधायीति श्रुतं मया ॥ ४७ ॥
दुर्योधननरेन्द्रस्य द्यूतमन्त्रैकसाधने ।
उभावभूतां शकुनिः कर्णश्चोत्तरसाधकौ ॥ ४८ ॥
अभविष्यन्निकारोऽयं मयि संनिहिते न ते ।
रोहिणीरमणं राहुर्ग्रसते न बुधान्तिके ॥ ४९ ॥
इमौ तु विमितस्तुभ्यं भीमौ भीमधनंजयौ ।
अन्यथा कुरुतो ह्येतौ वसुधामसुयोधनाम् ॥ ५० ॥
इदानीमप्यमुं दृप्तं रिपुमुच्छिन्दतो ध्रुवम् ।
तवायं सत्यनिर्वाहजडिमैव ममार्गला ॥ ५१ ॥
यत्तु दुश्चरितं तस्य पाञ्चाल्याः केशकर्षणम् ।
तदेतया ममाशीर्भिर्बाष्पैः पश्य निवेद्यते ॥ ५२ ॥
नूतनो मम कोपाग्निः पाञ्चालीनयनाम्बुभिः ।
ज्वलितोऽतीव गान्धारीदुरपत्यं दिधक्षति ॥ ५३ ॥
ततः सतीतिरस्कारपाप्मनामधुना फलम् ।
तं दुष्टं लम्भयिष्यामि मास्म प्रत्यूहमावहः ॥ ५४ ॥
इत्युक्त्वा विरते विष्णौ कृष्णाहृदयवल्लभः ।
मूर्ध्ना प्रणम्य सद्बुद्धिर्बद्धाञ्जलिरदोऽवदत् ॥ ५५ ॥
कंसान्तक त्वयि क्रुद्धे नहि शक्रोऽपि विक्रमी ।
मनुष्यकृमयः केऽमी पुनर्दुर्योधनादयः ॥ ५६ ॥
सत्यातिक्रमकौलीनं मदीयं किंतु लोकतः ।
समाकर्ण्य त्वमेवात्र विश्वत्राता त्रपिष्यसे ॥ ५७ ॥
निषिद्धौ बान्धवावेतौ मया देशवशंवदौ ।
त्वं तु व्यावर्तसेऽमुष्मादारम्भाच्चेत्प्रसीदसि ॥ ५८ ॥

इत्थं हरौ शमं नीते विनीतो नीतिकोविदः ।
धर्मजो बान्धवैः सार्धं **भीष्मस्याभ्यर्णमभ्यगात्** ॥ ५९ ॥
अब्रवीच्च बृहत्तात गुरुभ्योऽपि गुरुर्भवान् ।
व्यसनत्रासिनीं शिक्षां देहि मे पारिपार्श्विकीम् ॥ ६० ॥
अथाभाषत **भीष्मोऽपि कुरुगोत्र**शितद्युते ।
विश्वत्रयीसंवननं तवैवेदृग्गुणार्जनम् ॥ ६१ ॥
मित्रामित्रपरीक्षार्थं मन्ये व्यसनमप्यदः ।
त्वयैवात्तं स्वयं नोचेत्क भवान्क दुरोदरम् ॥ ६२ ॥
जगज्जैत्रकलाः पार्श्वे यस्यैते सन्ति बान्धवाः ।
सोऽपि द्यूते विजीयेत स्यान्न चेद्भवितव्यता ॥ ६३ ॥
एकाकिनैव कान्तारविहारस्पृहयालुना ।
नियतं त्यक्तुमारब्धा वयमेकपदे त्वया ॥ ६४ ॥
भूत्वा समस्तवस्तूनां संविभागपरः पुरा ।
इदानीं कथमेकाकी भोक्ष्यसे वनसंपदम् ॥ ६५ ॥
तन्मामप्यनुजानीहि सहागमनहेतवे ।
चूडाचन्द्रं महेशोऽपि न जातु त्यजति क्वचित् ॥ ६६ ॥
कुर्वन्नित्याग्रहं भीष्मः पादावाधाय मूर्धनि ।
विनयाद्**धर्मपुत्रेण** वारितः पुनरब्रवीत् ॥ ६७ ॥
ग्राह्याः प्रतिभुवः पञ्च चौरास्तु त्रिगुणास्ततः ।
निग्राह्याः क्षोणिपालेन श्रियःस्थेमानमिच्छता ॥ ६८ ॥
दानमौचित्यविज्ञानं सत्पात्राणां परिग्रहः ।
सुकृतं सुप्रभुत्वं च पञ्च प्रतिभुवः श्रियः ॥ ६९ ॥
सदा वशंवदैरेतैः प्रतिभूभिरभून्नृपः ।
एतेभ्यस्त्रिगुणान्वत्स विद्धि राज्यहरान्पुनः ॥ ७० ॥
अरिषड्वर्गसंसर्गः प्रकृतौ योग्यकर्मसु ।
नये धर्मे प्रतापे च विमुखत्वमनारतम् ॥ ७१ ॥

अज्ञानमनृतं लञ्चा निखिलव्यसनं तथा ।
एते राज्यहृतौ वत्स स्युः पञ्चदश दस्यवः ॥ ७२ ॥
प्रत्येकमेषां राज्यश्रीहरणे प्रभविष्णुता ।
पश्यैकेनापि ते द्यूते व्यसनेन कियत्कृतम् ॥ ७३ ॥
उच्छेदाय तदेतेषां यतेथास्तात सर्वथा ।
पुनराच्छिद्य तैरात्तामाददीथाः श्रियं यथा ॥ ७४ ॥
वर्तेथाश्च तथा तात मानसेनाप्रमादिना ।
पूर्णेऽवधौ निवर्तेथाः काननात्कुशली यथा ॥ ७५ ॥
इत्याभाष्य गृहान्भीष्मे प्रत्यावृत्ते युधिष्ठिरः ।
द्रोणाचार्यकृपाचार्यावपृच्छत वनेच्छया ॥ ७६ ॥
द्रोणोऽवादीदविद्राणवात्सल्यो वत्स वत्स्यसि ।
आकल्पममुना सत्यव्रतेन हृदये सताम् ॥ ७७ ॥
वत्स धर्मेण सत्त्वेन विनयेन नयेन च ।
अमुना भुवनस्यास्य भवितासि निदर्शनम् ॥ ७८ ॥
द्रोणो गुरुरमी सर्वे शिष्याः पाण्डवकौरवाः ।
यद्यप्येवं तथाप्यस्मिन्युष्मासु स विशेषदृक् ॥ ७९ ॥
तत्रापि पुत्रवात्सल्यादस्त्रे निष्पादितस्तथा ।
मया पार्थो यथा तैस्तैर्गुणैर्जयति मामपि ॥ ८० ॥
तदेतस्मिन्समीपस्थे न ते प्रत्यूहसंभवः ।
दुस्तरे सन्तु कान्तारे पन्थानः शिवतातयः ॥ ८१ ॥
उपोषितानां पीयूषबन्धुना दर्शनेन ते ।
अचिरेणैव भूयान्मे नेत्राणां पारणोत्सवः ॥ ८२ ॥
इत्युदीर्य गते द्रोणे सकृपे साश्रुलोचने ।
निर्व्याजं व्याजहारेति धृतराष्ट्रं युधिष्ठिरः ॥ ८३ ॥
ज्येष्ठतात नमस्तुभ्यं प्रसन्ना देहि नो दृशः ।
दुर्योधनस्य संदेशं गतो व्याहर्तुमर्हसि ॥ ८४ ॥

• उत्कोचः.

भ्रातः कुरुकुलोत्तंस तथैताः पालयेः प्रजाः ।
पूर्वजोपार्जिता कीर्तिर्नाश्नुते म्लानितां यथा ॥ ८५ ॥
तस्य वैनयिकं पश्यन्स्वसूनोर्दुर्नयं पुनः ।
अपत्रपिष्णुस्तूष्णीको धृतराष्ट्रः पुरं ययौ ॥ ८६ ॥
ज्यायस्यः सत्यवत्याद्याः प्रसाद्य नतिपूर्वकम् ।
धर्मजेन वने यातुमन्वज्ञाप्यन्त मातरः ॥ ८७ ॥
अभिनन्दितमाशीर्भिर्निर्भिन्नहृदया इव ।
अतुच्छशोकमूर्च्छालास्तास्ततः कथमप्यगुः ॥ ८८ ॥
अथ कार्यविदाकार्य लोकमस्तोकमेकतः ।
नगराय निवर्तध्वमिति भूपतिरादिशत् ॥ ८९ ॥
लोकोऽप्यजल्पदाकल्पमस्माकमनुजीविनाम् ।
पादा नन्दन्ति यत्रैते तत्रैव नगरं प्रभो ॥ ९० ॥
आत्मानुयायिनीं छायां व्यावर्तयसि चेदिमाम् ।
तदा वयं महीनाथ व्यावर्तेमहि नान्यथा ॥ ९१ ॥
तं तथा बद्धनिर्बन्धं जनं जानन्युधिष्ठिरः ।
अनुमत्य सहायान्तमवादीद्विदुरं ततः ॥ ९२ ॥
वितनोषि त्वमेवार्य प्रीतिमस्मासु पैतृकीम् ।
देवस्याजनि पाण्डोस्तु केवलं जन्मकर्तृका(ता) ॥ ९३ ॥
एतावस्मद्वियोगार्तिकातरौ पितरौ पुरः ।
सहैव नेतुं मोक्तुं वा ब्रूहि किं मम सांप्रतम् ॥ ९४ ॥
जगाद विदुरो वत्स मत्सरी ते सुयोधनः ।
अतः सर्वकुटुम्बेन समं गन्तुं न युज्यते ॥ ९५ ॥
तदत्रैव तटस्थेन स्थेयं देवेन पाण्डुना ।
देवी स्थास्यति कुन्ती तु नैव वो विरहासहा ॥ ९६ ॥
एनमादृत्य तन्मन्त्रं नत्वा पाण्डुं युधिष्ठिरः ।
सबाष्पं स्थापयामास विनीतो विदुरान्तिके ॥ ९७ ॥

अवियोगाद्वियोगाच्च तदानीं पुत्रभर्तृभिः ।
अवाप युगपत्कोटिं कुन्ती हर्षविषादयोः ॥ ९८ ॥
तवासौ पर्यवस्थाता न स्थाता स्वव्यवस्थया ।
तद्भवेः सावधानस्त्वमध्वनीनो वनाध्वनि ॥ ९९ ॥
इति धर्मसुतं स्नेहादनुशास्य सगद्गदम् ।
रुदन्तीं विदुरः कुन्तीमनमन्नम्रमस्तकः ॥ १०० ॥ (युग्मम्)
अथ साश्रुमुखः पाण्डुरभाषिष्ट युधिष्ठिरम् ।
कान्तारेषु कथं वत्स सकुटुम्बो भ्रमिष्यसि ॥ १०१ ॥
कथं च त्वद्वियुक्तोऽहं भविष्यामि हताशयः ।
विना चन्द्रं समुद्रस्य दशा जायेत कीदृशी ॥ १०२ ॥
न शक्नोमि परं वत्स वचस्ते कर्तुमन्यथा ।
क्षेमवानचिरेणैव दर्शयेर्मुखमात्मनः ॥ १०३ ॥
किंच रत्नमयीमेतां स्फुरद्धामोर्मिमूर्मिकाम् ।
गृहाणार्तिप्रहाणाय धारयेः पारिपार्श्विकीम् ॥ १०४ ॥
इत्युदीर्य निवेद्यास्याः सर्वं संभवमादितः ।
प्रीतश्चिक्षेप पाण्डुस्तां ज्येष्ठात्मजकराङ्गुलौ ॥ १०५ ॥
कुर्वीथाः पुत्रभाण्डेषु देवि यत्नमिति ब्रुवन् ।
आपृच्छ्य प्रेयसीं पाण्डुर्ययौ सविदुरः पुरम् ॥ १०६ ॥
मातस्तातमहोरात्रं शुश्रूषस्वेति धर्मजः ।
उदीर्य सादरं माद्रीं मुमोच पितुरन्तिके ॥ १०७ ॥
वत्सौ बान्धवसेवायां कुर्यातं निश्चितं मनः ।
इत्यादिश्य ययौ सापि जगाम सह पाण्डुना ॥ १०८ ॥
अथ प्रतस्थे पुरतः पौरोपेतः पृथासुतः ।
केवलं केशवेनासौ त्याजितः पादचारिताम् ॥ १०९ ॥
कोऽपि रंहस्विनं वाहमारुरोह मनोहरम् ।
कोऽप्यात्माभिमतां मत्तमतङ्गजमतल्लिकाम् ॥ ११० ॥

अन्ये विमानमन्यानि याप्ययानानि लीलया।
प्रासादरुन्दमानन्दस्यन्दिनं स्यन्दनं परे ॥ १११ ॥
स एवं वाहनारूढैः प्रौढश्रीभिः स्वबान्धवैः।
साकं **नासिक्यनगरं** सहितो हरिणाभ्यगात् ॥ ११२ ॥
तत्र निर्मापितां मात्रा श्रीमच्चन्द्रप्रभप्रभोः।
असौ मणिमयीमर्चामानर्च विकचाम्बुजैः ॥ ११३ ॥
गोविन्दः पुनरानन्दबाष्पाविलविलोचनः।
चिरं **चन्द्रप्रभं** देवमुपासामास भक्तितः ॥ ११४ ॥
स्तोत्रैश्चित्रैरभिष्टुत्य तौ **कुन्तीदेवकीसुतौ**।
निजं सौधं समध्यास्य बुभुजाते जनैः सह ॥ ११५ ॥
जिनप्रभावनारम्भनिशुम्भितनिजांहसः।
ते सर्वे गमयामासुर्वासराणि कियन्त्यपि ॥ ११६ ॥
उपेत्यान्येद्युरासीनं **कृष्णाभ्यर्णे युधिष्ठिरम्**।
ऊचे **पुरोचनो** नाम दुर्योधनपुरोहितः ॥ ११७ ॥
आबद्धपाणिमुकुलस्तव बन्धुः **सुयोधनः**।
इदानीं मन्मुखेनेदं विज्ञापयति सादरम् ॥ ११८ ॥
आर्य धुर्यस्त्वमार्याणामनार्याणामहं पुनः।
त्वमग्रणीर्गुणवतां निर्गुणानामहं पुनः ॥ ११९ ॥
उत्तंसः स्वजनानां त्वं दुर्जनानामहं पुनः।
धौरेयस्त्वं सुबुद्धीनां दुर्बुद्धीनामहं पुनः ॥ १२० ॥
शेखरस्त्वं कृतज्ञानां कृतघ्नानामहं पुनः।
त्वमुत्तमानां माणिक्यमधमानामहं यथा ॥ १२१ ॥
आदिमस्त्वं महेच्छानामल्पेच्छानामहं पुनः।
त्वमाद्यः कृतविद्यानां निर्विद्यानामहं पुनः ॥ १२२ ॥
मया विवेकशून्येन यत्तवापकृतं पुरा।
प्राकृतेष्वपि तन्न स्यात्कुरुवंशे तु का कथा ॥ १२३ ॥

तानीदानीं व्यलीकानि त्वं मम क्षन्तुमर्हसि ।
स्खलितं यत्कनिष्ठस्य बन्धोर्ज्येष्ठस्य तन्मुदे ॥ १२४ ॥
भवन्त्युच्चावचा वाचो याः काश्चन दुरोदरे ।
तासामनुपदी कः स्याद्विशेषेण भवादृशः ॥ १२५ ॥
तत्प्रसीद समभ्येहि गृहाननुगृहाण माम् ।
संचरस्व पुनः स्वैरं हस्तिना हस्तिनापुरे ॥ १२६ ॥
यज्जज्ञे त्वय्यवज्ञाभिः पुरा कितवकैतवे ।
त्वत्क्रमाम्भोजरजसा रजस्तन्मे प्रमृज्यताम् ॥ १२७ ॥
सदास्तु मालतीपुष्पस्तबकप्रातिवेश्मिकी ।
अतः परं तवाज्ञा मे मौलिपल्यङ्कखेलिनी ॥ १२८ ॥
अथ चेदार्य तेऽत्यन्तं सत्यव्रतविपर्ययात् ।
राज्योपभोगैर्लज्जेत चेतः केतकनिर्मलम् ॥ १२९ ॥
सदामुनाध्वना ये हि साधवः संचरिष्णवः ।
स्यात्तेषां व्रतनिर्वाहे जाड्यमुड्डामरं परम् ॥ १३० ॥
ततोऽनुग्रहमाधाय संविधाय स्थिरं मनः ।
स्वस्थेन स्थेयमार्येण नगरे वारणावते ॥ १३१ ॥
आर्यस्य सानुजस्यापि स्वैरं तत्रापि तिष्ठतः ।
आत्मचेतोनुरूपाणामुपनेतास्मि संपदाम् ॥ १३२ ॥
इति विज्ञापितं तुभ्यं बन्धुना तेन बन्धुना ।
अन्वहं च नियुक्तोऽहमादेशाग्रेसरस्तव ॥ १३३ ॥
इत्याख्याय स्थिते तस्मिंस्तूष्णीं कृष्णादयो मुदा ।
अर्थः समर्थ एवायमेतस्येत्यनुमेनिरे ॥ १३४ ॥
अनुव्रजन्मनास्तेषां तदानीं धर्मनन्दनः ।
वचः प्रमाणमेवेदमित्युवाच पुरोधसम् ॥ १३५ ॥
स चचाल सकृष्णोऽपि पुरोचनपुरोगमः ।
बन्धुभिः सममारूढवारणैर्वारणावतम् ॥ १३६ ॥

तद्वास्तव्यः समस्तोऽपि जनः प्रीतितरङ्गितः ।
मङ्गल्योपायनस्तस्य संमुखीनः समागमत् ॥ १३७ ॥
फुल्लवक्त्रारविन्देन गोविन्देन समं पुरम् ।
प्रविवेश विशामीशः स्वःपतिः स्वःपुरे यथा ॥ १३८ ॥
स तत्र चित्रशालाभिर्विशालाभिरलंकृतम् ।
सौधमद्भुतमध्यास्त मध्यास्तविविधासनम् ॥ १३९ ॥
उपचर्याशतैस्तैस्तैरजस्रं धर्मजन्मने ।
आत्मानं रोचयांचक्रे चातुर्येण पुरोचनः ॥ १४० ॥
अतिस्तुतिपदं वस्तु समस्तं हस्तिनापुरात् ।
तेषां दुर्योधनो नित्यमुपदीकुरुते तदा ॥ १४१ ॥
तथा पृथ्वीभुजा सर्वः सममाजग्मिवाञ्जनः ।
प्रसादितो यथा जातु न ससार निजं गृहम् ॥ १४२ ॥
सवित्री पाण्डुपुत्राणां दानैकरुचिमानसा ।
पाणिं व्यापारयामास दीनोद्धरणकर्मणि ॥ १४३ ॥
प्रियेषु सानुरागेषु मनीषितविधायिषु ।
नोदकण्ठत पाञ्चाली कदाचिन्नृपतिश्रिये ॥ १४४ ॥
इत्थं कुटुम्बसौस्थ्येन सुयोधनगिरापि च ।
अभूत्तत्रैव वासाय स्थिरचेता युधिष्ठिरः ॥ १४५ ॥
हस्तिनापुरसाम्राज्यसपिण्डां पाण्डवश्रियम् ।
दृष्ट्वा हृष्टो विसृष्टस्तैर्जगाम द्वारकां हरिः ॥ १४६ ॥
मातुरुत्कण्ठिता सार्धमात्मजेनाभिमन्युना ।
सुभद्रा सह कृष्णेन प्रहिता पाण्डुसूनुना ॥ १४७ ॥
तानथो सुस्थितंमन्यः पौरानप्यश्रुवर्षिणः ।
कथंचिदपि संबोध्य हास्तिनं प्राहिणोन्नृपः ॥ १४८ ॥
अन्यदा द्रुतमभ्येत्य विदुरप्रहितो रहः ।
अन्वितं भीमपार्थाभ्यां तं जगाद प्रियंवदः ॥ १४९ ॥

देव त्वां विदुरः प्राह यदिहोपेयुषा मया ।
धृतराष्ट्रान्तिकस्थेन रहो दुर्योधनः स्थितः ॥ १५० ॥
कर्णदुःशासनादीनां मन्त्रेण विगतत्रपः ।
पुरोचनं ब्रुवन्नेवं निगूढं शुश्रुवे स्वयम् ॥ १५१ ॥ (युग्मम्)
परिच्छदबहुत्वेन निजत्वेन निरन्तरम् ।
मह्यं त्वदपरः कश्चित्पुरोचन न रोचते ॥ १५२ ॥
भद्र त्वमपि जानासि पाण्डवान्मम वैरिणः ।
जीवत्सु तेषु राज्यं मे गन्धर्वनगरायते ॥ १५३ ॥
वह्नेरुद्दीपनैर्द्रव्यैः सणसर्जरसादिभिः ।
आचितं जातुषं सौधं विदध्या वारणावते ॥ १५४ ॥
सकुटुम्बमवस्थाप्य विनयात्तत्र कृत्रिमात् ।
कुर्यास्तं धर्मजं कृष्णचतुर्दश्यां कृशानुसात् ॥ १५५ ॥
सा परं न परिज्ञाता कापि कृष्णा चतुर्दशी ।
ततोऽवधानमाधेयं प्रतिकृष्णचतुर्दशि ॥ १५६ ॥
इत्याख्यायि मया तुभ्यमिदं विदुरवाचिकम् ।
प्रमादितां तदत्रार्थे पृथिवीनाथ मा कृथाः ॥ १५७ ॥
तस्याकर्ण्य विषाकीर्णां गिरमेतां युधिष्ठिरः ।
सक्रोधैर्बन्धुभिः सार्धं परीक्षामास तद्गृहम् ॥ १५८ ॥
असौ सद्ममयं छद्म तन्निर्णीय गुणार्णवः ।
मातृभ्रातृकलत्राणां प्रत्येकं मन्त्रमग्रहीत् ॥ १५९ ॥
पूर्वं भीमोऽभ्यधादार्य विदार्य हृदयं रिपोः ।
आदिश द्रुतमभ्येमि किमद्यापि विलम्बसे ॥ १६० ॥
अर्जुनोऽप्यब्रवीदार्य मम लब्धार्यदर्शितः ।
पक्षोऽयमुचितो भाति गूढं वा गम्यतेऽग्रतः ॥ १६१ ॥
प्रकाशमिव वा स्वैरं व्योमयात्रैव सूच्यते ।
तव भ्रूक्षेपसापेक्षा विमानानां यतः श्रियः ॥ १६२ ॥

बन्धुभ्यामुद्धतं धीरमुदीरितमिदं वचः ।
निशम्य सम्यगालोच्य मनसावोचदग्रजः ॥ १६३ ॥
वत्सौ यत्सौ(शौ)र्यधुर्याणामाकल्पं तदजल्पताम् ।
दुर्योधनवधे किंतु सत्यं स्यान्मे मलीमसम् ॥ १६४ ॥
गच्छन्तोऽपि पथि च्छन्नमुच्छन्नानीकसौष्ठवाः ।
निर्लज्जेन वयं तेन लक्ष्येमहि पदे पदे ॥ १६५ ॥
वशीकृतदिगन्तस्य तस्यानन्तबलौजसः ।
वयमेकाकिनः पान्थाः स्थाने स्थाने न दुर्ग्रहाः ॥ १६६ ॥
न च विद्याबलेनापि गन्तुं संप्रति युज्यते ।
सत्यस्य निकषो ह्येवं न मे प्रादुर्भवेद्दृशम् ॥ १६७ ॥
श्रूयतां तु ममाकूतमवधाय मनोऽधुना ।
अतिगुप्तेङ्गिताकारैरास्यतेऽत्रैव वेश्मनि ॥ १६८ ॥
यदा स्वामिनिदेशार्थमुत्सहेत पुरोचनः ।
तदास्माभिरितो गेहान्निर्गन्तव्यं सुरङ्गया ॥ १६९ ॥
ततश्च दग्धान्विज्ञाय कोऽप्यन्विष्यति नैव नः ।
तदैवमेकमस्माकं श्रेयः स्यादपरं त्विदम् ॥ १७० ॥
पाण्डवेयाः प्रचण्डेन ज्वालाजटिलमूर्तिना ।
सुखं मम प्रपञ्चेन दन्दह्यन्ते स्म वह्निना ॥ १७१ ॥
मुदं मेदस्विनीमेतां हृदि धत्ते सुयोधनः ।
गमयामः सुखेनेत्थं वयं द्वादशवत्सरीम् ॥ १७२ ॥ (युग्मम्)
निर्गमोऽस्तु सुरङ्गायाः प्राच्यां द्वैतवनाध्वना ।
संप्रत्यालोक्य तां कोऽपि सुरङ्गाखनकः पुनः ॥ १७३ ॥
इत्युक्तो धर्मपुत्रेण भूयोऽवादीत्प्रियंवदः ।
प्रहितो विदुरेणास्ति खनकः शुनकाभिधः ॥ १७४ ॥
अयं तव पितृव्यस्य बहिर्मन इव स्थितम् ।
विश्रम्भस्य परा भूमिरात्मेव वपुरन्तरे ॥ १७५ ॥

इत्याख्याय समाहूय नृपाय तमदर्शयत् ।
ननाम सोऽपि भूपालं भूतलन्यस्तमस्तकः ॥ १७६ ॥
भद्र रुद्रां सुरङ्गां नः स्वैरं चारमनोहराम् ।
कुरुष्वेति पतिर्भूमेः सप्रसादं समादिशत् ॥ १७७ ॥
पुरबाह्यगृहस्यान्तः स्थित्वा सोऽपि प्रतिक्षपम् ।
दिवान्यत्कर्म कुर्वाणः खनति स्म शनैः शनैः ॥ १७८ ॥
अधस्ताद्भीमतल्पस्य बिलद्वारं विधाय सः ।
निजव्यापारपारीणं स्वं नृपाय न्यवेदयत् ॥ १७९ ॥
अविश्वासाः सविश्वासं निर्मुदः समुदं तदा ।
लोकेभ्यो दर्शयामासुरात्मानं तेऽपि पाण्डवाः ॥ १८० ॥
प्रतिप्रत्यूषमुत्थाय जात्यमारुह्य वाजिनम् ।
चतुर्दिशं पथः सर्वान्विदामास वृकोदरः ॥ १८१ ॥
कुन्त्याश्च याज्ञसेन्याश्च यमयोश्च कनीयसः ।
अभ्यासार्थं पृथासूनुः सुरङ्गान्तरदर्शयत् ॥ १८२ ॥
पञ्चापि चन्द्रशालायां निषण्णास्ते नभोगतैः ।
नक्षत्रैः क्षत्रमार्तण्डा निशि निश्चिक्यिरे पथः ॥ १८३ ॥
कुन्ती शुभाय पुत्राणामाहारैः सुमनोहरैः ।
दीनानाथजनं सर्वं प्रीणयामास सर्वतः ॥ १८४ ॥
अर्चामभ्यर्चयामास श्रीशान्तेः शान्तकल्मषाम् ।
परमेष्ठिमयं मन्त्रं ध्वस्तपापं जजाप च ॥ १८५ ॥
विश्वस्तं बन्धुभिः सार्धं दृष्ट्वा हृष्टं युधिष्ठिरम् ।
पूर्णामेव निजां मेने रुचिं पापः पुरोचनः ॥ १८६ ॥
अथ कृष्णचतुर्दश्यां कस्यांचित्पञ्चभिः सुतैः ।
स्नुषया चैकया साकं वृद्धा काचिदुपाययौ ॥ १८७ ॥
पञ्चपुत्रपवित्रां च वृद्धामालोक्य तां पृथा ।
आत्मतुल्यतया मेने भगिनीमिव सोदराम् ॥ १८८ ॥

मधुरस्निग्धमाहारं तां वृद्धां मृदुमानसा ।
सात्मजां भोजयामास कुन्तीदेवी सगौरवम् ॥ १८९ ॥
आमृशद्भिर्मुहुस्तुन्दं सुतैः सौहित्यशालिभिः ।
सार्धं वृद्धाध्वना खिन्ना तत्रैवाशेत निःसहा ॥ १९० ॥
दुर्निमित्तैस्तमीं भीमस्तां संभाव्य भयंकरीम् ।
सकुटुम्बं सुरङ्गायां युधिष्ठिरमतिष्ठिपत् ॥ १९१ ॥
निर्विलम्बं कुटुम्बेन समं जग्मुषि बान्धवे ।
भीमसेनः स्वयं तस्थौ द्वारि संचारिलोचनः ॥ १९२ ॥
द्वारतो दीपयन्नुच्चैरर्चिष्मन्तं पुरोचनः ।
उन्निद्रमनसा तेन दुष्टो दृष्टः स चक्षुषा ॥ १९३ ॥
धूमैर्धूमध्वजो यावन्नालिङ्गति नभोऽङ्गणम् ।
तस्य क्रोधानलस्तावज्ज्वालाजालममुञ्चत ॥ १९४ ॥
ततः पुरोचनं धृत्वा तं केशेषु विसंष्ठुलम् ।
आचकर्ष हठेनासौ हरिणं हरिणारिवत् ॥ १९५ ॥
तं नीत्वा मुष्टिना मृत्युं स दम्भोलिसनाभिना ।
प्रदीप्य जातुषागारं चकार द्रुतमग्निसात् ॥ १९६ ॥
सोत्कण्ठमानसो वाततनयोऽपि सुरङ्गया ।
एत्य संघट्टितः पश्चाज्झटित्येवाग्रजन्मना ॥ १९७ ॥
अचिरेणैव पुंनागा नागलोकोपमाद्बिलात् ।
विनिर्याय प्रयान्ति स्म पथि ते रथवर्जिताः ॥ १९८ ॥
तेषां प्रदीपनोद्द्योतः पृष्ठतस्तीव्रवेगतः ।
दिष्ट्या पुरोचनो दग्ध इत्याख्यातुमिवाययौ ॥ १९९ ॥
अस्तं नीत्वा तमःस्तोमं दीपालोकेन दर्शितः ।
हस्तदीपोपमेनैषामध्वा सौध इव ध्रुवम् ॥ २०० ॥
संपत्पुटकिनीखण्डमार्तण्डाः पाण्डवा इमे ।
त्वमेतान्किं मुधाधाक्षी रे हताश हुताशन ॥ २०१ ॥

---

१. 'स्वचक्षुषा' इत्युचितं प्रतिभाति.

आपन्नार्तिच्छिदाछेकदोर्दण्डाः पाण्डवा इमे ।
एतान्हन्त दहन्नेवं पुरोचन किमाचरः ॥ २०२ ॥
दीनानाथसमुद्धारपण्डिताः पाण्डवा इमे ।
एतांस्ते निघ्नतः कीदृक्सुयोधन धनार्जनम् ॥ २०३ ॥
त्रैलोक्यत्राणशौण्डीरकोदण्डाः पाण्डवा इमे ।
अमूनेवं तिरस्कुर्वन्वैधेयोऽसि विधे ध्रुवम् ॥ २०४ ॥
परिदेवितवाक्यानि लोकानामित्यनेकशः ।
कर्णावतंसीकुर्वन्तः पुरतस्ते प्रतस्थिरे ॥ २०५ ॥
(पञ्चभिः कुलकम्)
भाग्यराशिरिवामीषामालोकः स तिरोदधे ।
बन्धुर्दुर्योधनस्येव प्रादुरास तमश्चयः ॥ २०६ ॥
युगपद्भ्रान्तमध्वा च द्वयमेतदुपागतम् ।
तनोति स श्रमाह्वानं तत्सवित्रीकलत्रयोः ॥ २०७ ॥
आलोकशब्दमाधत्तः पुरो भीमकिरीटिनौ
राज्ञः प्रथमपान्थस्य तथाप्यस्खलतां क्रमौ ॥ २०८ ॥
नकुलः सहदेवश्च पथि श्रान्तावुभावपि ।
ज्यायसां मा स खेदोऽभूदिति तूष्णीमगच्छताम् ॥ २०९ ॥
पादचारं सदाचारभूमीरुहभुवोरपि ।
मातुः पत्न्याश्च निध्यायन्दध्यौ विश्वभराधिपः ॥ २१० ॥
यस्यां कथंचिन्नापैति सुतानामधमर्णता ।
मयाद्य निष्क्रयो मातुस्तस्याः क्लेशोऽयमर्प्यते ॥ २११ ॥
कष्टं दृष्टं यया नैव पितुर्भ्रातुश्च वेश्मनि ।
मातेयममितं क्लेशं मयैनमनुभाव्यते ॥ २१२ ॥
अहो पाणिगृहीतीयं पाण्डवानां महौजसाम् ।
दरिद्रगृहिणीचारं चरत्येव वनावनौ ॥ २१३ ॥
पश्यतां पाण्डुपुत्राणां कलत्रस्य कुशाङ्कुरैः ।
अम्भोजभेदं भिद्येते हहा चरणपल्लवौ ॥ २१४ ॥

न जानाति प्रिया दुःखमेकस्मिन्नपि भर्तरि।
पञ्चस्वपि प्रियेष्वेका क्लिश्यते द्रुपदात्मजा॥ २१५॥
इत्यस्मिंश्चिन्तयत्येवं मार्गे दुर्गे तमोभरैः।
श्रान्ता कुन्ती च कृष्णा च निःसहं भुवि पेततुः॥ २१६
(चतुर्भिः [illegible]

राज्यभ्रंशो भयं शत्रो रात्रौ पद्ग्यां पलायनम्।
धिग्विधे योऽभ्यधादेवं पाण्डवानां विडम्बनम्॥ २१७।
उष्णालुभिरपच्छत्रैः शीतालुभिरनङ्कुशैः।
बुभुक्षुभिरपाथेयैः पन्थानो दुरतिक्रमाः॥ २१८॥
शिरीषसुकुमाराङ्ग्यौ निपतन्त्यौ पदे पदे।
दुर्गकान्तारपारीणे कथमेते भविष्यतः॥ २१९॥
इति खेदपरं दृष्ट्वा नृपमूचे वृकोदरः।
आकुलो मास्मभूद्देव पदातौ प्रगुणे मयि॥ २२०॥
(चतुर्भिः [illegible]

ततोऽम्बां दक्षिणे स्कन्धे वामे प्रियतमां पुनः।
अध्यारोप्य ययौ भीमो भञ्जन्मार्गमहीरुहः॥ २२१॥
उभावपि कनीयांसौ पश्चाद्दूरान्तरस्थितौ।
मार्गखेदोच्छलच्छ्वासौ मन्दं मन्दमुपेयतुः॥ २२२॥
व्यवस्थाप्य त्रिकस्थाने तावुभावभितस्तदा।
निन्ये भीमो भुजालम्बाद्धर्मपुत्रार्जुनावपि॥ २२३॥
निशीथमारुतः शीतः कुमुदामोदमेदुरः।
आचचाम श्रमं तस्य दयालुरिव दूरतः॥ २२४॥
न निद्रोपद्रवस्तस्य वैधुर्यं नान्धकारजम्।
ललङ्घे पथ(थि)पाथोधिं पूर्ववत्पवनात्मजः॥ २२५॥
विलोक्य क्लान्तिमायातौ धर्मपुत्रार्जुनावपि।
महेभ इव भीमस्तान्सर्वान्पृष्ठेऽध्यरोपयत्॥ २२६॥

महाध्वनि निमग्नानामगाधे जलधाविव ।
यानपात्रायितं तेन स्वबन्धूनां महात्मनाम् ॥ २२७ ॥
आससाद सदारम्भसंभृतश्रेयसो भृशम् ।
भीमस्याध्वतिरोधाने(न)पापेनेव क्षपा क्षयम् ॥ २२८ ॥
कुन्देन्दुसितकौन्तेयकीर्तिवित्रासितैरिव ।
तमोभिर्विरलीभूतं प्रभूतैरपि सर्वतः ॥ २२९ ॥
वृकोदरमुखाम्भोजविलोकनकुतूहली ।
कर्मसाक्षी किलारोहदुदयाचलचूलिकाम् ॥ २३० ॥
स्वबन्धुभक्तमीक्षध्वं दूरादेत्य वृकोदरम् ।
इति स्वां जातिमाह्वातुमिवाकूजन्विहंगमाः ॥ २३१ ॥
शङ्के पाण्डुकुटुम्बस्य करालम्बनदित्सया ।
करान्व्यापारयामास वासराणामधीश्वरः ॥ २३२ ॥
सुखदुःखे समं तेषामारोहति रवौ नभः ।
मार्गालोकाच्च तापाच्च शनैः प्रादुर्बभूवतुः ॥ २३३ ॥
ते ललाटंतपे भानौ खिन्नाङ्गाः पाण्डुसूनवः ।
वनोद्देशैकदेशस्था रहः क्वापि विशश्रमुः ॥ २३४ ॥
अथोचे विजयं राजा वत्स कष्टे महत्यपि ।
न स्मर्तव्या त्वया विद्या प्रसिद्ध्येकनिबन्धनम् ॥ २३५ ॥
सन्तः स्रोतस्विनीस्रोतःश्रितानालोक्य वेतसान् ।
दैवमेवानुवर्तन्ते पुनरुन्नतिकाङ्क्षिणः ॥ २३६ ॥
उपनीतानि पार्थेन कन्दमूलफलान्यथ ।
भोजयित्वा पतीन् श्वश्रूं पाञ्चाली बुभुजे स्वयम् ॥ २३७ ॥
अथैवं पथि कष्टेन पृथायाः सूनवः पुनः ।
मध्याह्नं गमयामासुर्मेदुरस्वेदबिन्दवः ॥ २३८ ॥
तृष्णातिशुष्कताल्नामुष्णाल्नामनारतम् ।
पयो दवीयोऽप्यानीय भीमस्तेषामढौकयत् ॥ २३९ ॥

क्रमेण वारुणीशैलशिरःस्रस्तकरे रवौ ।
वनमेकमनेकद्रु प्रापुस्ते निरुपद्रवाः ॥ २४० ॥
भूरपि त्रासकृद्यत्र रौद्राकारा द्रुमा अपि ।
मार्गोऽपि कीकसैर्दुर्गः क्रूरा दूरं मृगा अपि ॥ २४१ ॥
तत्र प्रविष्टमात्राणां तेषामस्तं रविर्ययौ ।
क्रुद्धो विधिरुपाधत्ते विपदो हि पदे पदे ॥ २४२ ॥
साम्राज्यं पुनरुज्जृम्भि विभाव्य तमसां तदा ।
आरोहमवरोहं च विपदा(दोऽ)न्तेऽपि जज्ञिरे ॥ २४३ ॥
भीषणेऽपि वने तत्र ध्वान्तेनान्धंभविष्णवः ।
ते विश्रान्तिजुषस्तस्थुर्निशाविश्रामकाम्यया ॥ २४४ ॥
कङ्केलिपादपस्याधस्ते ध्यातपरमेष्ठिनः ।
पल्लवैर्भीमविन्यस्तान्स्रस्तरान्य(न)ध्यशेरत ॥ २४५ ॥
आपृच्छ्य बन्धून्वात्सल्यादुत्सहिष्णुमनास्ततः ।
जगाम जलमानेतुं मध्यमः **पाण्डुनन्दनः** ॥ २४६ ॥
गव्यूतिमात्रमध्वानमतिक्रम्य स विक्रमी ।
सारसस्वरनिर्णीतमाससाद पुरः सरः ॥ २४७ ॥
उपेयिवानुपादाय पयःपुटकिनीपुटे ।
अक्षामनिद्रमद्राक्षीत्स्वकुटुम्बं **वृकोदरः** ॥ २४८ ॥
तत्तथाभूतमालोक्य शोकेन विवशीकृतः ।
विललाप विमुच्यापः स बाष्पाविललोचनः ॥ २४९ ॥
पल्यङ्कं यः सतूलीकमध्युवास नृवासवः ।
धिग्विधे सोऽधुनाध्यास्ते स्थपुटं स्रस्तरं भुवि ॥ २५० ॥
पुरोपतल्पं यस्यासीन्निःसीमो गीतनिस्वनः ।
वर्तते सांप्रतं तस्य भैरवः फैरवो रवः ॥ २५१ ॥
कस्तूरीसंस्तुतैः पूर्वं यस्याभूच्चन्दनद्रवैः ।
अङ्गे तस्याङ्गरागोऽयं पांशुभिर्मार्गसंभवैः ॥ २५२ ॥

दृष्टौ कष्टेन यस्याङ्घ्री सेवायातैर्नृपैरपि ।
नरव्याघ्रस्य जिघ्रन्ति शृगालास्तस्य सांप्रतम् ॥ २५३ ॥
पूर्वं व्योम्नि विमानेन यो बिभ्राम सविभ्रमम् ।
रङ्कस्वापं स्वपित्येवं कान्तारे सोऽयमर्जुनः ॥ २५४ ॥
द्विषद्यशस्तुषारांशुराहवो यस्य बाहवः ।
सहते सोदरादेशात्क्लेशं सोऽपि कपिध्वजः ॥ २५५ ॥
एतौ सदापि नः क्रोडक्रीडादुर्ललितौ पुरा ।
हा शयाते कनीयांसौ दरिद्रपथिकाविव ॥ २५६ ॥
पाण्डवानामियं माता पत्नी पाण्डुमहीपतेः ।
क्रमचंक्रमणक्लान्ता शेते कुन्ती हहा भुवि ॥ २५७ ॥
कथं सहिष्यते क्लेशं ना(सा)सौ यस्यास्तनूरुहाः ।
वयं प्रोद्दामशौण्डीर्यप्रपञ्चाः पञ्च पाण्डवाः ॥ २५८ ॥
इयं निद्रायते भूमौ कष्टं द्रुपदनन्दिनी ।
एतामवस्थामेतस्याः पश्यन्भीमोऽपि जीवति ॥ २५९ ॥
अरण्यपान्थैरस्माभिः पश्यत प्रेयसी निजा ।
असौ कान्तारसंचारशिक्षामध्याप्यते हहा ॥ २६० ॥
इत्युच्चैर्विलपन्भीमो भीषणाकारधारिणीम् ।
एकां युवतिमायान्तीं पिङ्गलाक्षीमुदैक्षत ॥ २६१ ॥
भीमस्याभ्यर्णमभ्यागाद्युवतिः सा यथा यथा ।
रूपं प्रकाशयामास मनोहारि तथा तथा ॥ २६२ ॥
भीमः समीपमायातां तामुवाच सुलोचने ।
कासि भीष्मं च सौम्यं च रूपमप्यक्रथाः कथम् ॥ २६३ ॥
बभाषे सापि सुश्रोणिः सुभग श्रूयतां त्वया ।
अस्ति दत्तजगड्डिम्बो हिडम्बो नाम राक्षसः ॥ २६४ ॥
इदमस्याख्यया ख्यातं हिडम्बवनमुत्कटम् ।
नास्मिन्मनुष्यजातीयः कश्चित्संचरते यथा ॥ २६५ ॥

कथंचिद्दैवदुर्योगादेतस्यां वनसीमनि ।
नरः शूरोऽपि यद्येति रक्षसानेन भक्ष्यते ॥ २६६ ॥
अस्य चाहमहंकारमन्दिरस्य सहोदरा ।
अनूढास्मि हिडिम्बेति बन्धुगेहनिवासिनी ॥ २६७ ॥
ममाप्यस्ति क्रमायाता विद्या सर्वापि राक्षसी ।
इदानीं तु स्थितः सौधे बन्धुर्मामभ्यधादिदम् ॥ २६८ ॥
अधुना मानुषो गन्धः क्षुधं मे बोधयन्नयम् ।
प्रियंभविष्णुर्घ्राणस्य कुतोऽप्येति सहोदरे ॥ २६९ ॥
तन्मानवानवेक्ष्यैतान्कुतोऽप्यानय सत्वरम् ।
येनेयं चिररात्राय शममभ्येति मत्क्षुधा ॥ २७० ॥
तदहं दहनज्वालालोले कृत्वा विलोचने ।
विधित्सुर्बान्धवादेशं देशमेनमुपागमम् ॥ २७१ ॥
वने मानवसंघातमेनं निःसहविग्रहम् ।
निद्रायमाणमद्राक्षं बुभुक्षोपशमक्षमम् ॥ २७२ ॥
विलोक्य त्वां च कन्दर्परूपदर्पापहं पुरः ।
विस्मृत्य भ्रातुरादेशं स्मरादेशे स्थितास्म्यहम् ॥ २७३ ॥
यज्जातोऽसि महाबाहो मम नेत्रसुधाञ्जनम् ।
असौ रूपपरावर्तः प्रावर्तत जवात्ततः ॥ २७४ ॥
तदाधेहि प्रसादं मे पाणिपीडनकर्मणि ।
सत्योपयाचिताः सन्तु सकलाः कुलदेवताः ॥ २७५ ॥
तस्मान्मा स्म बिलम्बस्व पुनरन्वेति राक्षसः ।
त्रपां विहाय मां रात्रिचरीं सहचरीं कुरु ॥ २७६ ॥
मयि [त्वत्]सहचारिण्यामसौ दूरेऽस्तु राक्षसः ।
नान्येऽपि प्रभविष्यन्ति प्रबला वनवैरिणः ॥ २७७ ॥
अथाभाषिष्ट भीमस्तां भद्रे प्रेमार्द्रमभ्यधाः ।
पुण्यप्रागल्भ्यतो लभ्या त्वादृग्नारी स्वयंवरा ॥ २७८ ॥

सुगात्रि परमत्रार्थे कारणं मे निशम्यताम् ।
ममैते बान्धवाः सन्ति चत्वारोऽपि शयालवः ॥ २७९ ॥
रि(ऋ)द्धा गुणैरियं वृद्धा या तु स्वपिति निर्भरम् ।
जानीहि जननीमेनामस्माकं स्मेरलोचने ॥ २८० ॥
एषा शिरीषमृद्वङ्गी सुखं सोसु(षु)प्यते तु या ।
पञ्चानामपि सास्माकं प्राणेभ्योऽपि प्रिया प्रिया ॥ २८१ ॥
एकयापि सधर्मिण्या साधारिण्यानया वयम् ।
कृतार्थाः पुरुषार्थेषु निखिलेष्वपि निर्मिताः ॥ २८२ ॥
अनुमन्यामहे नान्यां प्रेयसीं श्रेयसीमपि ।
प्राप्य कल्पलतां स्वल्पाः कोऽनुरुध्येत वीरुधः ॥ २८३ ॥
उपन्यस्तस्त्वया यस्तु लोभः साहायकं प्रति ।
सोऽपि शौण्डीर्यचण्डानां दोर्दण्डानां त्रपाकरः ॥ २८४ ॥
बाह्यसाहाय्यसापेक्षं क्षणं वा मास्म भून्मनः ।
इत्यस्मासु स्वदोर्वीर्यनिष्ठं ज्येष्ठस्य शासनम् ॥ २८५ ॥
इति सा प्रतिषिद्धापि सदैन्यं पुनरभ्यधात् ।
मामात्मशरणां स्वामिन् यद्यपीत्थमपाकृथाः ॥ २८६ ॥
यावज्जीवं त्वमेवासि जीवितेशस्तथापि मे ।
तद्यदा रोचते नाथ कुरु मामात्मसात्तदा ॥ २८७ ॥
किंत्वेतामधुना तावद्विद्यामादत्स्व चाक्षुषीम् ।
यया ते भविता द्योतस्तामसीष्वपि रात्रिषु ॥ २८८ ॥
सैवमाख्याय भीमाय संमदात्तामदात्तदा ।
तस्मै पठितमात्रैव सा प्रकाशमसूत्रयत् ॥ २८९ ॥
अत्रान्तरे दददृत्रासमट्टहासेन भीषणः ।
आजगाम हिडम्बोऽपि प्रेतनाथं विडम्बयन् ॥ २९० ॥
वेपथुस्वेदरोमाञ्चैर्यामिमामागम्य कामुकीम् ।
प्रसभं सोऽभ्यधादेनां भ्रकुटीविकटाननः ॥ २९१ ॥

आः पापे प्रौढकंदर्पाकुले कुलकलङ्किनि ।
बुभुक्षितमुपेक्ष्यैवं माममूरिह कामुकी ॥ २९२ ॥
त्वां विधायेन्धनं पूर्वं जाठरस्याशुशुक्षणेः ।
ततोऽमूनाहुतीभावं लम्भयिष्यामि मानवान् ॥ २९३ ॥
एवमाक्षिप्य कोपेन रक्तचक्षुः स राक्षसः ।
दूराच्चपेटामुत्पाद्य दधावे सोदरां प्रति ॥ २९४ ॥
ततस्तमाह माहात्म्यभूमिर्भीमः ससौष्ठवम् ।
निरागसं निजां जामिमरे मोघं जिघांससि ॥ २९५ ॥
रक्षोवंशानुरूपं ते यद्भगिन्यपि हन्यते ।
उपेक्षितुं क्षमे साक्षान्न स्त्रीहत्यामहं पुनः ॥ २९६ ॥
उत्तिष्ठ निष्ठुरं कर्म मुञ्चेदं किंचिदायुधम् ।
करे कुरु कुरुश्रेष्ठा नहि घ्नन्ति निरायुधम् ॥ २९७ ॥
इति क्रोधादधिक्षिप्तस्तामत्याक्षीत्स राक्षसः ।
एकं पादपमुद्यम्य भीमं च प्रत्यधावत ॥ २९८ ॥
भीमोऽपि गतभीरेकं विधायायुधमङ्घ्रिपम् ।
जाग्रतु भ्रातरो मेति तूष्णीको युद्धमादधे ॥ २९९ ॥
चण्डौजसा हिडम्बेन निर्विलम्बं बलीयसा ।
प्रहतः प्रसभं भीमः क्षणाद्वृक्षेण वक्षसि ॥ ३०० ॥
पाण्डवोऽपि हिडम्बाय ददौ पीडां प्रहारतः ।
यथा तत्प्रसभं निन्ये सोऽपि मूर्च्छारसज्ञताम् ॥ ३०१ ॥
मूर्च्छाविरामे स क्ष्वेडामव्रीडां क्रीडयाकरोत् ।
यया युधिष्ठिरादीनामभून्निद्रादरिद्रता ॥ ३०२ ॥
कुन्ती पुरस्तादुद्वीक्ष्य हिडिम्बामिदमभ्यधात् ।
का त्वं पुत्रि कथं चात्र तथ्यं मे कथ्यतामदः ॥ ३०३ ॥
साप्यस्यै निजमावेद्य सर्वं वृत्तान्तमादितः ।
आख्याति स्म तनूजस्ते युध्यते रक्षसा सह ॥ ३०४ ॥

उच्छलत्सिंहनादेन रक्षसा प्रहतो हृदि ।
धाव्यतां देवि पुत्रस्ते हहा पतति मूर्च्छितः ॥ २०५ ॥
इत्युक्ते धर्मपुत्राद्या भीमाभ्यर्णमुपाययुः ।
तं च मूर्च्छालमालोक्य जननी पर्यदेवत ॥ २०६ ॥
अस्माकं मार्गपङ्गूनां वोढा त्वं प्रौढविक्रमः ।
दुष्टेन रक्षसा वत्स गमितः कामिमां दशाम् ॥ २०७ ॥
निरालम्बकुटुम्बस्य करालम्बं त्वया विना ।
दूरात्पानीयमानीय तृषं नः कोऽपनेष्यति ॥ २०८ ॥
कुसुमानि समानीय वन्यान्येतां तपस्विनीम् ।
नव्यधम्मिल्लबन्धेन वधूं कोऽलंकरिष्यति ॥ २०९ ॥
तदह्नाय समुत्थाय देहि प्रतिवचो मम ।
नयास्मान्पुरतोऽध्वानं पुरोऽभ्येति रिपोश्चमूः ॥ २१० ॥
इत्थं विलापवैधुर्यधुर्यचेतसि मातरि ।
अञ्चलव्यजनैश्चक्रे भीमं प्रगुणमर्जुनः ॥ २११ ॥
अथोत्थाय नियुद्धाय स्पृहयालुर्वृकोदरः ।
प्रति प्रत्यर्थिनं धावन्बभाषे ज्येष्ठबन्धुना ॥ २१२ ॥
स्थिरो भव तव भ्राता भुजभ्राजिष्णुरर्जुनः ।
अस्त्येव वत्स तच्छत्रौ दुष्टे कष्टायसे कथम् ॥ २१३ ॥
इत्युक्तः सोऽवदद्देव मम संप्रति दोर्बलम् ।
तव दृष्ट्या सुधावृष्ट्या सिक्तं पल्लवितं पुनः ॥ २१४ ॥
तवानुजस्य पुरतः कोऽयं राक्षसपांसनः ।
पुरो हि पूष्णः पुष्णन्ति भचयं ध्वान्तवीचयः ॥ २१५ ॥
वीक्ष्यमाणस्य देवस्य प्रसन्नाक्षस्य राक्षसम् ।
एनं नयामि पञ्चत्वं पञ्चानन इव द्विपम् ॥ २१६ ॥
अमानुषप्रचारेऽस्मिन्कानने निरुपद्रवः ।
प्रसादेन तवेदानीमस्तु पन्थाः सुसंचरः ॥ २१७ ॥

तदस्तु फाल्गुनः शत्रोः करिष्ये फल्गु वल्गितम्।
इति व्याहृत्य संहर्तुं स रिपुं प्रत्यधावत॥ ३१८॥
अथाहवं महाबाह्वोर्बाहूबाहवि कुर्वतोः।
तयोर्जयश्रीर्दोलेव करोति स्म गतागमम्॥ ३१९॥
पाण्डवश्च हिडम्बश्च वल्गन्तौ क्षोणिरेणुभिः।
तमांसि मांसलीभावं लम्भयामासतुस्तदा॥ ३२०॥
दृष्ट्वा हिडम्बदोर्दण्डचण्डिमानं युधिष्ठिरः।
अभीमं जगदद्येति विदन्नर्जुनमभ्यधात्॥ ३२१॥
त्वर्यतां त्वर्यतां वत्स गच्छ क्षपय राक्षसम्।
दोर्दण्डाभ्यां हिडम्बेन पीड्यतेऽसौ तवाग्रजः॥ ३२२॥
जल्पत्येवं तपःसूनौ भीमस्तं राक्षसं क्षणात्।
ग्रीवायां बाहुपाशेन पशुमारममारयत्॥ ३२३॥
कुन्ती सुतस्य सानन्दमुदतारयदञ्चलम्।
भ्रातुर्वपुरजातारिः सरजस्कममार्जयत्॥ ३२४॥
अर्जुनाद्याः कनीयांसस्तस्य चेलाञ्चलानिलैः।
रणखेदभवस्वेदच्छेदमातेनिरेतराम्॥ ३२५॥
क्षणादेकान्तमासाद्य भीमं रोमाञ्चशालिनी।
स्तनोपपीडमालिङ्गदानन्दाद्द्रुपदात्मजा॥ ३२६॥
कंदर्पेण हिडिम्बायास्तदा बन्धुवियोगजः।
शोकः शोकापनोदेन गुरुणा विरलीकृतः॥ ३२७॥
शुश्रूषाबहुमानाभ्यां निबिडाभ्यां हिडिम्बया।
कुन्तीद्रुपदनन्दिन्योर्मनःपरवशीकृतम्॥ ३२८॥
अथो निशीथिनीशेषे पन्थानं ते प्रपेदिरे।
प्रमाद्येत्कः सविघ्नो हि महीयसि विरोधिनि॥ ३२९॥
आश्वासयन्कनीयांसौ तेषां पृष्ठंगमोऽर्जुनः।
निजाग्रजन्मनो दत्तबाहुर्भीमः पुरोगमः॥ ३३०॥

पृष्ठे वहन्ती कुन्तीं च कृष्णां च विनयाञ्चिता ।
अम्बरेण हिडिम्बा च तेषां मध्यस्थिताचलत् ॥ २३१ ॥
अन्यदा तु महाटव्यामत्युत्कटपिपासया ।
भीष्मग्रीष्मतपश्रान्ता कुन्ती मूर्च्छामुपाययौ ॥ २३२ ॥
बीभत्सुरेकतो वेगादन्यतस्तु वृकोदरः ।
प्रत्याशमतिसंभ्रान्तौ तोयहेतोरधावताम् ॥ २३३ ॥
मातरं मूर्च्छितां पश्यन्मत्वैवाम्भोऽतिदुर्लभम् ।
निजाभ्यामेव नेत्राभ्यामानिन्येऽम्बु युधिष्ठिरः ॥ २३४ ॥
अचिन्तयच्च रे दैव सदैव प्रत्यनीकताम् ।
सर्वंकषां किमस्मासु निर्वाहयसि केवलाम् ॥ २३५ ॥
दृशा पीयूषवर्षिण्या सिञ्चन्ती या प्रतिक्षणम् ।
हन्ति नः प्रत्यहं तापं सापि प्रापदिमां दशाम् ॥ २३६ ॥
प्रियापरिभवो राज्यभ्रंशः पथ(थि)परिश्रमः ।
नैते तथा व्यथन्ते मां यथा मातुरियं दशा ॥ २३७ ॥
इति चिन्तातुरे राज्ञि क्वाप्यप्राप्य पयस्तदा ।
आजग्मतुर्निरानन्दौ वृकोदरकिरीटिनौ ॥ २३८ ॥
एतावपि महाबाहू विह्वलावुपरि स्थितौ ।
कदुष्णैर्नयनाम्भोभिर्जननीं पर्यषिञ्चताम् ॥ २३९ ॥
निराशमनसां तेषां क्षिपन्ती दिक्षु चक्षुषी ।
आनीयोपानयन्नीरं हिडिम्बा बिसिनीदले ॥ २४० ॥
तेषां नयनपात्रेभ्यो निर्झरेभ्य इवाधिकम् ।
बाष्पैस्तथैव निर्यातमानन्दशिशिरैः परम् ॥ २४१ ॥
शस्यानामिव शुष्काणां शोकचिन्तातपःक्रमात् ।
आपुरापस्तदा तेषां ताः स्वात्यम्बुविडम्बनम् ॥ २४२ ॥
अस्मात्कुटुम्बजीवातुर्मातुरातुरघातिनी ।
निजेति तेषां चेतःसु हिडिम्बा प्रतिबिम्बिता ॥ २४३ ॥

मातुः संवाहयन्पादौ स्थाने स्थाने युधिष्ठिरः।
पन्थानमतिचक्राम प्रत्यहं सह बान्धवैः ॥ ३४४ ॥
एकदा कापि पश्यन्ती कान्ताररमणीयताम्।
द्रौपदी द्वीपिनं दृष्ट्वा कान्दिशीकापलायत ॥ ३४५ ॥
प्रचण्डः पुण्डरीकोऽपि पुण्डरीकविलोचनाम्।
तामन्वगच्छदौत्सुक्यात्क्रमः क्रूरात्मनामयम् ॥ ३४६ ॥
तदानुपदिके तस्मिन्सभयोत्थितवेपथुः।
नितम्बः स्तनभारेण न शशाक पलायितुम् ॥ ३४७ ॥
दंष्ट्राकरालमुत्फालमालोक्य तमुपागतम्।
सावतस्थे समालम्ब्य धैर्यमूर्ध्वेदमा पुरः ॥ ३४८ ॥
अवापि धर्मपुत्रो मे त्रातेत्यालोच्य तत्पुरः।
लीलालतिकया रेखां सा विधायेदमभ्यधात् ॥ ३४९ ॥
यदि मे प्राणनाथेन सत्यरेखा न लङ्घिता।
तदा त्वमप्यमूं रेखां मा स्म शार्दूल लङ्घय ॥ ३५० ॥
तथेत्युक्तः स तेष्वेव पदेषु सपदि स्थितः।
अहो महानुभावानां प्रभावो दुरतिक्रमः ॥ ३५१ ॥
मुक्ता विधुंतुदेनेव द्वीपिना तेन पाप्मना।
सितदीधितिलेखेव सा भृशं शुशुभे तदा ॥ ३५२ ॥

त्रिभिर्विशेषकम्

प्रियोपस्थायिनं मार्गमविदन्ती मनागपि।
यूथच्युतकुरङ्गीव शून्यं बभ्राम सा वने ॥ ३५३ ॥
निःशूकं[1] दन्दशूकेन सा व्रजन्ती यदृच्छया।
दुष्टेन दष्टुमारब्धा तमप्येवमवोचत ॥ ३५४ ॥
कायेन मनसा वाचा चेत्पञ्चापि न वञ्चिताः।
मया कदापि प्रेयांसः सर्प सर्प तदान्यतः ॥ ३५५ ॥

---

१. निःशूक निर्दयम्.

इत्याक्षिप्तस्तया मङ्क्षु ययौ सोऽपि भुजंगमः ।
वाचस्पतेरपि सतीमहिमा नहि गोचरः ॥ ३५६ ॥
यदुष्णकिरणः कृष्णां सतीं पादैरुपस्पृशत् ।
तन्मन्ये सद्य एवायं मज्जति स तदाम्बुधौ ॥ ३५७ ॥
अथाचक्राम दिक्चक्रमुच्छृङ्खलतमं तमः ।
सर्वातिशायी शोकश्च पाञ्चालदुहितुर्मनः ॥ ३५८ ॥
प्रेयोभिर्विप्रयुक्तायाः कथं यास्यति यामिनी ।
एषा ममेति सा चिन्ताक्रान्ता यावदजायत ॥ ३५९ ॥
हिडिम्बां पुरतस्तावदालोकत कृताञ्जलिम् ।
व्यानशे च प्रमोदेन सुधासेकसनाभिना ॥ ३६० ॥
फुल्लत्कपोलफलका बभाषे सा **हिडिम्बया** ।
आर्ये त्वद्विरहात्प्रापुः **पाण्डवाः** शोकताण्डवम् ॥ ३६१ ॥
यदान्विष्य वनान्तस्त्वां ते कुत्रापि न लेभिरे ।
ततो धूलीविलिप्ताङ्गा वसुधां परिरेभिरे ॥ ३६२ ॥
तेषां संप्रति बाष्पाम्बुधाराधरणिभिः पुरः ।
जातानि जानुदघ्नानि पल्वलानि भुवस्तले ॥ ३६३ ॥
श्वापदैरापदं रात्रौ द्रौपदी नेष्यते ध्रुवम् ।
तां विना जीवितेनापि पर्याप्तमधुनामुना ॥ ३६४ ॥
इति निश्चित्य ते सन्ति प्राणत्यागविधित्सवः ।
जीविते निस्पृहा जज्ञे पृथापि तनयानुगा ॥ ३६५ ॥(युग्मम्)
इत्थमत्याहितं तेषां विलोक्याकुलमानसा ।
कान्तारार्णवमालोड्य तवाभ्यर्णमुपागमम् ॥ ३६६ ॥
इति वृत्तान्तमावेद्य समुत्प्लुत्य विहायसा ।
सा **द्रौपदीमुपादाय पाण्डवानामुपानयत्** ॥ ३६७ ॥
स्रोतस्विनीररण्यानीस्ते बहूंश्च शिलोच्चयान् ।
हेलयैव **हिडिम्बायाः** साहाय्येन ललङ्घिरे ॥ ३६८ ॥

अथाधमर्णमन्याभ्यां हिडिम्बायाः पदे पदे ।
निवेश्य कुन्तीकृष्णाभ्यामभ्यधीयत सा रहः ॥ ३६९ ॥
भद्रे तवोपकाराणामियत्तैव न विद्यते ।
आवां तस्यामवस्थायां किं ते प्रत्युपकुर्वहे ॥ ३७० ॥
तथापि ब्रूहि कल्याणि किंचिदीक्षि(प्सि)तमात्मनः ।
काचिदानृण्यकरणाद्यथा स्यात्प्रीतिरावयोः ॥ ३७१ ॥
अथोवाच हिडिम्बापि कुन्तीं प्रति कृताञ्जलिः ।
विश्वोपकारिणि क्वाहं क्व च त्वं पाण्डवप्रसूः ॥ ३७२ ॥
किं तवोपकरिष्यन्ति राक्षस्यो देवि मादृशः ।
उपकुर्वीत किंनाम दरिद्रश्चक्रवर्तिनः ॥ ३७३ ॥
उपकुर्वन्ति सन्तस्तु पूर्वानुपकृता अपि ।
किं(के)नाप्युपकृता किंतु(नु) लोकं प्रीणाति चन्द्रिका ॥३७४॥
विज्ञापयामि तदपि स्वं किंचन मनीषितम् ।
पुत्रस्ते दृष्टमात्रोऽपि मया वव्रे वृकोदरः ॥ ३७५ ॥
तत्प्रसीद तथाधेहि यथा स्यादेष मे वरः ।
एवं संबन्धमाधाय स्वस्य मां कुरु किंकरीम् ॥ ३७६ ॥
इत्याख्याते तया कुन्ती स्नुषाया मुखमैक्षत ।
सापि विज्ञा कृतज्ञा च जगाद मुदितानना ॥ ३७७ ॥
प्राणैरपि प्रियं कर्तुमेतस्याः स्पृहयाम्यहम् ।
तुच्छानां भर्तृभोगानां संविभागे तु का कथा ॥ ३७८ ॥
ततः स्वयं समुत्थाय ताभ्यामभ्येत्य चान्तिके ।
अनिच्छन्नपि भीमस्तां प्रसह्य परिणायितः ॥ ३७९ ॥
सर्वर्तुरमणीयानि कृतोद्यानानि विद्यया ।
कृत्रिमं सौधमाधाय रेमे भीमेन सा समम् ॥ ३८० ॥
सैकतेषु स्रवन्तीनां शैलानां शिखरेषु च ।
नीत्वा यदृच्छया भीमं रमयामास सा सुखम् ॥ ३८१ ॥

स्वाधीनपतिका प्राप्य कामानतिमनोरमान् ।
क्रमादापन्नसत्त्वासौ जज्ञे पुण्यजनेश्वरी ॥ ३८२ ॥
अथ क्रमादतिक्रम्य पन्थानं पाण्डुसूनवः ।
नगर्यामेकचक्रायां काननान्तःकृतस्थितिम् ॥ ३८३ ॥
सुवर्णकमलासीनं दिशन्तं धर्ममुत्तमम् ।
वपुष्मदिव चारित्रं ज्ञानिनं ददृशुर्मुनिम् ॥ ३८४ ॥ (युग्मम्)
मुनेर्दर्शनमात्रेण सुधास्नपनबन्धुना ।
तेषां श्रद्धाजुषामध्वश्रमः सर्वो व्यलीयत ॥ ३८५ ॥
तेऽन्तर्मलमपाकर्तुमुत्तालमनसस्तदा ।
मुनिपादारविन्दस्य वन्दनार्थमुपाययुः ॥ ३८६ ॥
भवभ्रान्तिपरिक्लान्तजन्तुविश्रान्तिपादप ।
परोपकारनिर्व्याज मुनिराज नमोऽस्तु ते ॥ ३८७ ॥
इत्यानन्दपतद्बाष्पमभिष्टुत्य युधिष्ठिरः ।
सभान्तः संकुचज्जानुः सानुजः समुपाविशत् ॥ ३८८ ॥
दरिद्रपान्थवेशेषु दिविषन्मूर्तिधारिषु ।
तदानीं तेषु सभ्यानां निपेतुर्युगपद्दृशः ॥ ३८९ ॥
अथापदापगोत्तारे द्रोणीमिव दृशं क्षिपन् ।
तानाश्रित्य विशेषेण मुनिराधत्त देशनाम् ॥ ३९० ॥
एक एव पुमर्थेषु धर्मश्चूडामणीयते ।
दया च सर्वसत्त्वेषु तस्यापि तिलकायते ॥ ३९१ ॥
प्रावृट् पाथोधिवीथीव करुणा चाप्यकृत्रिमा ।
वनराजीव(जी च) राज्यं च नवतां नयतः पुनः ॥ ३९२ ॥
दया प्राणिषु सर्वेषां गदानामगदः परः ।
अनर्घ्यमायुर्दैर्घ्यस्य कारणं करुणां विदुः ॥ ३९३ ॥
शुक्तिरुन्नतिमुक्तानां मुक्तिसंगमदूतिका ।
दया नियतमेकापि सर्वकल्याणकारणम् ॥ ३९४ ॥

इत्याकर्ण्य हिडिम्बाथ राक्षसान्वयदुर्लभम्।
निर्मन्तुत्रसंजन्तूनां प्रतिषेधं वधे व्यधात्॥ ३९५॥
देशनान्ते स्वयं कुन्ती संशयापगमक्षमम्।
मुनिं पर्यनुयुङ्क्ते स विनयाद्विहिताञ्जलिः॥ ३९६॥
पराभवसहस्राणां पदमापदमीदृशीम्।
किमेते निस्तरिष्यन्ति कदापि मम सूनवः॥ ३९७॥
त्रिलोकीं हस्तविन्यस्तकुवलीफललीलया।
पश्यन्मुनिरिमां वाचं व्याजहार मनोहराम्॥ ३९८॥
विभावय महाभागे भवितारः सुतास्तव।
क्रमेणानुपमानाया भुक्तेर्मुक्तेश्च भाजनम्॥ ३९९॥
पुनरेव निजं राज्यं कैश्चिदासाद्य वासरैः।
ज्येष्ठोऽयं दुष्टसंहर्ता कर्ता धर्मप्रभावनाम्॥ ४००॥
क्रमात्कर्माणि निर्मूल्य संयमाराधनादमी।
पञ्चापि विश्वत्रातारो यातारः पञ्चमीं गतिम्॥ ४०१॥
इमां निशम्य ते वाचं वाचंयमशिरोमणेः।
पीयूषसेकसोदर्यामासेदुः परमां मुदम्॥ ४०२॥
तत्र ज्ञानसुधाम्भोधावन्यत्र प्रस्थिते मुनौ।
धर्मानुरागिणीं ज्यायान्हिडिम्बां पाण्डवोऽभ्यधात्॥ ४०३॥
निष्कारणोपकारिण्याः शुभे साहाय्यकात्तव।
अटवीतटिनीप्रायः पन्था दुर्गोऽपि लङ्घितः॥ ४०४॥
वयं नगर्यामेतस्यां स्थास्यामः कतिचिद्दिनान्।
तद्गच्छ भद्रे स्वभ्रातुः सनाथां कुरु संपदम्॥ ४०५॥
गर्भाभिधाने मद्भ्रातुर्निधाने यत्नमातनु।
पात्रे न्यासीकृता संपदधिकां वृद्धिमश्नुते॥ ४०६॥
स्मृता तु समये वत्से समुपस्थातुमर्हसि।
मनोऽभ्युपेतनिर्वाहे सावधानं महात्मनाम्॥ ४०७॥

---

१. त्रसंवनम्. २. कुवलीफल बदरीफलम्.

अथाङ्गीकृत्य तत्तस्थौ हिडिम्बा वनमेत्य सा ।
वीतरागसपर्यासु पर्याकुलकराम्बुजा ॥ ४०८ ॥
मुद्रामादृत्य विप्राणां तदाचारमनोहराम् ।
एकचक्रामुपाजग्मुर्नगरीं पाण्डुनन्दनाः ॥ ४०९ ॥
अदृश्यन्त विशन्तस्ते पुर्यामार्येण वर्त्मनि ।
द्विजेन जनतादत्तशर्मणा देवशर्मणा ॥ ४१० ॥
उपलभ्योपसंग्राह्यान्गुणगृह्यः स तान्कृती ।
गतच्छद्मा निजं सद्म नीत्वा काममपूजयत् ॥ ४११ ॥
अभणच्च गुणश्रेष्ठं ज्येष्ठं बान्धवमादरात् ।
भो भूमिदेव दैवेन योजितः किंचिदर्थ्यसे ॥ ४१२ ॥
इदं मे वेश्म तामेतां पत्नीं सौजन्यशालिनीम् ।
इमं पुत्रमिमां पुत्रीं जानीयाः सर्वमात्मनः ॥ ४१३ ॥
वसन्गेहे सुखेनात्र पवित्रय पुरीमिमाम् ।
सरत्ना रत्नगर्भेति जनो जानाति संप्रति ॥ ४१४ ॥
तथेति प्रार्थनां गुर्वीं प्रतिश्रुत्य युधिष्ठिरः ।
चक्रे कुटुम्बसंमत्या निवासं तस्य वेश्मनि ॥ ४१५ ॥
विप्राचारभृतो बाह्ये स्वान्ते तु परमार्हताः ।
ते धर्मकर्मठास्तत्र वासरानत्यवाहयन् ॥ ४१६ ॥
श्वश्रूशुश्रूषणप्रीतचेताः पाञ्चालनन्दिनी ।
पुत्रीप्रीतिपरा तस्यां कुन्ती चानर्चतुर्जिनम् ॥ ४१७ ॥
कुटुम्बस्यानुकूल्येन प्रातिकूल्यं विधेस्तदा ।
न किंचित्ते विदांचक्रुरेकचक्रानिवासिनः ॥ ४१८ ॥
सावित्री नाम तस्यास्ति कलत्रं देवशर्मणः ।
तया वैनयिका(विनीतया) कुन्त्या मनः परवशीकृतम्॥४१९॥
कुन्ती कृष्णासधर्माणं स्नुषां तामप्यजीगणत् ।
पौत्रावेव च तत्पुत्रौ गङ्गादामोदराभिधौ ॥ ४२० ॥

सा तेन सहवासेन विस्मृतात्मनिकेतना ।
अनेकान्गमयामासुर्मासानेकाहलीलया ॥ ४२१ ॥
अन्यदा पवमानस्य तनये गृहवर्तिनि ।
अपरेष्वेव संक्रान्तस्वैरसंचारशालिषु ॥ ४२२ ॥
देवशर्मकुटुम्बस्य कटुमाक्रन्दमुच्चकैः ।
आकर्ण्य कुन्ती कुन्तेन भिन्नेव हृदयेऽभवत् ॥ ४२३ ॥
गत्वाथ देवशर्माणं सा जगाद सगद्गदम् ।
तव वत्स कुतोऽमूलमेतद्दुःखं सुदुःसहम् ॥ ४२४ ॥
अथासौ कथयामास कथां कुन्त्याः सुदुःश्रवाम् ।
अस्यां पुरि पुरारिष्टमतिकष्टमजायत ॥ ४२५ ॥
पुरोपरि शिला गुर्वी दर्शिताकाण्डविड्वरा(?) ।
समालोक्यत कल्पान्तपुष्करावर्तसोदरा ॥ ४२६ ॥
युगान्तज्वलनोपज्ञधूमस्तोमोपमस्तदा ।
घोरान्धकारो विधुरं पुरीजनमजीजनत् ॥ ४२७ ॥
खण्डयन्भूरुहां खण्डान्ववौ चण्डः समीरणः ।
कनीयान्बान्धवो यस्य किल कल्पान्तमारुतः ॥ ४२८ ॥
अदृष्टपरचक्रान्तामेकचक्रां पुरीं तदा ।
भयस्याभिज्ञतां निन्युस्तान्यरिष्टानि सर्वतः ॥ ४२९ ॥
अबलाभिश्च बालैश्च प्राणान्तिकभयाकुलैः ।
भर्तॄणां च पितॄणां च चक्रे कण्ठग्रहस्तदा ॥४३० ॥
प्रत्येकं कुलदेवीनामीषुर्जातु स्थिताः पुरः ।
उपयाचितलक्षाणि पुरीवृद्धपुरंध्रयः ॥ ४३१ ॥
नैमित्तिकनिमित्तानि ग्रहान्मौहूर्तिकाः पुनः ।
शकुनं शकुनज्ञाश्च सर्वेऽप्यालोकयंस्तदा ॥ ४३२ ॥
नृपश्च पौरमुख्याश्च बद्धाञ्जलिपुटाः समम् ।
धूपमुत्क्षिप्य निक्षिप्य दृशं मूर्द्धन्यथाभ्यधुः ॥ ४३३ ॥

यक्षो वा यदि वा रक्षो योऽस्ति क्रुद्धः पुरीं प्रति ।
अस्मास्वाज्ञाविधेयेषु सांप्रतं स प्रसीदतु ॥ ४३४ ॥
अथाकस्मान्मषीकालः कालरात्रिसहोदरः ।
पिङ्गाक्षिचिकुरः क्रूरः कश्चित्तैर्ददृशे दिवि ॥ ४३५ ॥
भीतास्ते कम्पमानाङ्गास्तमूचुः प्रश्रयाञ्चिताः ।
कोऽसि ब्रूहि महाभाग देवो वा दानवोऽथवा ॥ ४३६ ॥
असौ संहारसंरम्भः समारेभे कुतस्त्वया ।
तव नेतुं विना मन्तुमन्तं जन्तूत्र सांप्रतम् ॥ ४३७ ॥
क्लिश्यन्ते हि महात्मानः परोपकृतिकाम्यया ।
तरणेः कारणं किंतु यद्भ्राम्यति नभोऽङ्गणे ॥ ४३८ ॥
दधत्यार्तं मुखं कर्तुं(सुखी) कुलीनास्तापमात्मना ।
सुदुःसहं सहन्ते हि तरवस्तपनातपम् ॥ ४३९ ॥
तदान्यदपि विश्वस्य शल्यमुद्धर्तुमर्हसि ।
एतत्कर्तुमकर्तव्यं किं पुनस्तव युज्यते ॥ ४४० ॥
एवमुच्चैस्तरामुक्तः सोऽभ्यधत्त नभःस्थितः ।
अरे विद्याधराधीशं मां जानीत बकाभिधम् ॥ ४४१ ॥
रत्नशैलाभिधे शैले पुरीसविधवर्तिनी(नि) ।
दुःसाध्या साधयांचक्रे मया विद्याथ राक्षसी ॥ ४४२ ॥
ततः स्वविद्यामाहात्म्यविलोकनकुतूहली ।
पुरीसंहारमधुना विधित्सुरयमस्म्यहम् ॥ ४४३ ॥
अरे वराकाः सपदि स्मरताभीष्टदेवताम् ।
शिलासंचूर्णितास्तूर्णमिदानीं न भविष्यथः ॥ ४४४ ॥
तेऽथ तेनैवमाक्षिप्ताः पुनरेवं बभाषिरे ।
विद्या विद्याधराधीश किं न कुर्यादसंशयम् ॥ ४४५ ॥
एतावतैव कार्येण पुरीं संहर्तुमर्हसि ।
को नाम कीलिकाहेतोः प्रसादोच्छेदमिच्छति ॥ ४४६ ॥

एवं विद्यापरीक्षायै पुरीसंहरणं वृथा ।
भस्मने भस्मसात्कुर्यात्को हि चन्दनकाननम् ॥ ४४७ ॥
तदेनमेनसामेकं संक्रमं चंक्रमं त्यज ।
किं च त्रिलोकीत्राणाय विद्या व्यापार्यतामियम् ॥ ४४८ ॥
सोपरोधमिति प्रोक्तः सोऽभ्यधान्निष्कृपः पुनः ।
मांसैकलुब्धमनसो दैन्यगृह्या न राक्षसाः ॥ ४४९ ॥
अस्ति युष्माकमेकस्तु पणः प्राणप्रियंकरः ।
मम दत्त्वोपहारं चेदेकं मानवमन्वहम् ॥ ४५० ॥
मदीयपुरनेदीयःकान्तारे भैरवाभिधे ।
मत्प्रसादार्थिभिः प्रांशुः प्रासादश्च विधाप्यताम् ॥ ४५१ ॥
जातु नैवं कृतेऽवश्यं भविता वः पराभवम्(वः) ।
सदैव दैवतेभ्योऽपि परचक्रात्तु का कथा ॥ ४५२ ॥
इदं वोऽस्तु पुरीं त्रातुमेकमौपयिकं परम् ।
तदरे रोचते यद्वस्तदाचरत संप्रति ॥ ४५३ ॥
इति व्याहृत्य विरते दुर्नयासेवके बके ।
अनिष्टामपि तां पौरास्तद्गिरं प्रतिशुश्रुवुः ॥ ४५४ ॥
अथेन्द्रजालिकेनेव राक्षसेन्द्रेण तत्क्षणात् ।
अपासार्यत सर्वोऽपि शिलादिर्दिवि डम्बरः ॥ ४५५ ॥
ततः कुमारिकाकृष्टनामपत्रनियोगतः ।
पर्यस्थाप्यत पर्यायः पौरैः पुरनिवासिनाम् ॥ ४५६ ॥
बकमूर्तिसनाथश्च प्रासादो निरमीयत ।
बलिनश्च विधातुश्च नियोगः केन लङ्घ्यते ॥ ४५७ ॥
एकस्ततः प्रभृत्यं च पुमांस्तस्योपदीयते ।
असौ द्रोणप्रमाणश्च शाल्योदनमयो बलिः ॥ ४५८ ॥
तदेनं बलिमादाय मातर्नृपनिदेशतः ।
पर्यायोपगतः सोऽहं यास्यामि विपिनेऽधुना ॥ ४५९ ॥

तन्निराशं निरालम्बं कुटुम्बं मम रोदिति ।
आश्रयद्रुमनाशे हि दीनाः क्रोशन्ति पक्षिणः ॥ ४६० ॥
किं चान्यत्संकटं यन्मे तन्मातः शृणु संप्रति ।
यदेषा ब्राह्मणी वक्ति मामिदानीं पुनःपुनः ॥ ४६१ ॥
किं कार्यममुना नाथ त्वां विना जीवितेन मे ।
सापत्यापि भृशं लप्स्ये त्वद्गते हि पराभवम् ॥ ४६२ ॥
ततोऽहमुपहाराय तस्य यास्यामि रक्षसः ।
कल्पायुस्त्वं पुनर्भूया भुञ्जानो भूयसीं श्रियम् ॥ ४६३ ॥
त्वत्प्राणत्राणकारिण्याः कुलेऽस्तु कलशो मम ।
भर्तुर्विपदमाच्छेत्तुमतिच्छेकाः कुलस्त्रियः ॥ ४६४ ॥
भुक्तं मृष्टं सुखं स्पृष्टं दृष्टं मुखमपत्ययोः ।
त्वत्तः किं किं मया नाप्तं नास्ति मृत्योर्भयं मम ॥ ४६५ ॥
व्रजन्तं केवला नेयं मां रुणद्धि सधर्मिणी ।
असावप्यात्मजेदानीं रुदती वदतीति तौ ॥ ४६६ ॥
ममान्तर्मा स्म वा तात गच्छतं रक्षसो मुखे ।
आहारमुपहारं वा कर्तुं तस्योद्यतास्म्यहम् ॥ ४६७ ॥
बालोऽयं युवयोरेव जीवतोरेष जीवति ।
मातापि तातशुश्रूषां करोत्वाकल्पजीविनी ॥ ४६८ ॥
यदि मां नानुमन्यध्वे युवां नास्मि तथाप्यहम् ।
युवयोर्गेहवास्तव्या परार्था हि पतिंवरा ॥ ४६९ ॥
इति कुन्ति कुटुम्बं मां नानुजानाति मृत्यवे ।
अनुमन्येऽहमप्येतत्कथं रक्षोमुखेऽपतत् ॥ ४७० ॥
आदेशश्च नरेशस्य सर्वथा दुरतिक्रमः ।
तत्किंकर्तव्यतामूढः पतितोऽस्म्यत्र वैशसे ॥ ४७१ ॥
इति विप्रे वदत्येव काशकम्बां विलोलयन् ।
वेगादागत्य बालस्तानवोचत्पञ्चहायनः ॥ ४७२ ॥

मा रोदीस्तात मास्माम्ब रोदीर्मास्म रुदः स्वसः।
अनया कम्बया गत्वा तं हनिष्यामि राक्षसम् ॥ ४७३ ॥
मुहुर्मुहुर्ब्रुवन्नेवं चालयंस्तां लतां शिशुः।
बाष्पप्लुते दृशौ तेषां प्रममार्ज पुनः पुनः ॥ ४७४ ॥
तेषामेकैकशो नेत्रे स ममार्ज यथा यथा।
अम्भस्तथा तथा ताभ्यां निर्झराभ्यामिवाभ्यगात् ॥ ४७५ ॥
अथ कुन्ती बलोदात्तां तां बालस्य सरस्वतीम्।
रक्षोवधैकपिशुनामुपश्रुतिममन्यत ॥ ४७६ ॥
द्विजन्मानमवादीच्च दयालुहृदयाधिकम्।
हतमेवेति तं वत्स लक्षये राक्षसाधमम् ॥ ४७७ ॥
वध्यवेषममुं मुञ्च किं च सिञ्चन्कुटुम्बकम्।
वात्सल्यामृतकुल्याभिश्छायां नय पुरातनीम् ॥ ४७८ ॥
शौण्डीर्योपचिताः पञ्च ममामी सन्ति सूनवः।
तेषामेकतमो गत्वा तं हनिष्यति हेलया ॥ ४७९ ॥
इति कुन्तीवचः श्रुत्वा हसन्नाह द्विजोत्तमः।
न जानासि जगज्जैत्रं त्वमम्ब बकविक्रमम् ॥ ४८० ॥
तस्मिञ्शौण्डीर्यशौण्डानां दोर्दण्डबलडम्बरम्।
अन्तर्भज्जति मार्तण्डे तेजस्तेजस्विनामिव ॥ ४८१ ॥
अहमेव वरं मातर्यातः कीनाशदासताम्।
न तु विश्वजनीनात्मा तनयस्तव कश्चन ॥ ४८२ ॥
इति द्विजन्मनो वाचं व्याख्यातबकविक्रमाम्।
आकर्ण्य मातुरभ्यर्णवर्ती भीमस्तमभ्यधात् ॥ ४८३ ॥
त्वया पुत्रवतिंमन्या माता नः सर्ववत्सला।
पश्यन्त्यपायमायातमन्तःसंतप्यतेतराम् ॥ ४८४ ॥
जननीयं कृतज्ञानां त्वं च विश्वोपकारिणाम्।
धौरेयतामयासिष्टमिति पश्यति मे मतिः ॥ ४८५ ॥

भवन्तमन्तकप्रायाद्योऽभिरक्षति राक्षसात् ।
तमेव सुतमात्मीयमम्बा मनसि मन्यते ॥ ४८६ ॥
तदहं विहितोत्साहो मातुराधातुमीप्सितम् ।
त्वं तिष्ठ निष्ठुरं दुष्टमुपस्थातास्मि राक्षसम् ॥ ४८७ ॥
देवशर्मा ततः प्राह मैवं वद महामते ।
न क्षमे श्रोतुमप्येतामब्रह्मण्यां गिरं तव ॥ ४८८ ॥
उररीकृत्य ते मृत्युं नात्मानं त्रातुमुत्सहे ।
इन्द्रनीलोपमर्देन कः काचं परिरक्षति ॥ ४८९ ॥
मादृशस्य द्विजस्यार्थे नररत्नं भवादृशम् ।
राक्षसायोपनेतव्यमिति कोन्योऽपि मन्यते ॥ ४९० ॥
त्वादृक्षो विरलः कोऽपि परोलक्षास्तु मादृशाः ।
स्वल्पः कल्पतरुर्लोके भूयांसोऽन्ये हि भूरुहः ॥ ४९१ ॥
म्रियन्ते पञ्चषाण्येव मानुषाणि मृते मयि ।
अस्या मूर्तेर्विपत्तौ तु सर्वा सीदति मेदिनी ॥ ४९२ ॥
एतौ तव भुजौ वीक्ष्य स्वयं त्रस्यन्ति शत्रवः ।
अक्षामस्थामधामायं न पुनर्बकराक्षसः ॥ ४९३ ॥
एक एव बको यद्वा तव दोःपाशयोः पुरः ।
केवलं केवलिप्रोक्ता गिरः संशयकारणम् ॥ ४९४ ॥
यतोऽमुष्यां पुरा पुर्यां केवली मुनिरार्हतः ।
उदियाय पुरः शैलचूलायामिव भास्करः ॥ ४९५ ॥
सर्वे वन्दारवः पौरास्तदभ्यर्णमुपाययुः ।
सोऽपि कारुणिकस्तेभ्यः परं धर्ममुपादिशत् ॥ ४९६ ॥
तेनोपदेशपीयूषपातेन प्रसरन्मुदः ।
समये विश्वमार्तण्डं मुनीन्द्रं तेऽन्वयुञ्जत ॥ ४९७ ॥
प्रभो प्रसीद सीदन्ति पौराः सर्वे निवेद्यताम् ।
विरंस्यति जनस्यास्य राक्षसोपद्रवः कदा ॥ ४९८ ॥

मुनिनाथोऽप्यथाचख्यौ भो भद्राः पाण्डुसूनवः ।
जिता द्यूते यदेष्यन्ति वनवासक्रमादिह ॥ ४९९ ॥
असौ तदानीं भविता नगरी निरुपद्रवा ।
सदाप्यगोचरो वाचां महिमा हि महात्मनाम् ॥ ५०० ॥
इत्याख्याय स लोकाय जगाम मुनिपुङ्गवः ।
तादृशां हि महीं सर्वां प्रियां कर्तुमुपाक्रमः ॥ ५०१ ॥
तेन चन्द्रातपेनेव मुनीन्दोर्वचनेन ते ।
बभूवुः प्रीतिकल्लोलैर्नागराः सागरा इव ॥ ५०२ ॥
वर्णा अपि सुधाकीर्णाः पाण्डवाः पाण्डवा इव ।
एतद्वाच्या भविष्यन्ति पुमांसः कीदृशाः पुनः ॥ ५०३ ॥
इत्युक्तः कुलदेवीभिः पाण्डवागमनैषिभिः ।
उपयाजितलक्षाणि पौरैः प्रत्येकमीषिरे ॥ ५०४ ॥ (युग्मम्)
हस्तिनापुरमार्गेण नानोपायनपाणयः ।
प्रत्युद्ययुश्च ते नित्यं पाण्डवेयान्प्रति प्रगे ॥ ५०५ ॥
जनानां जनतामेतानद्यश्वीनसमागमान् ।
एकदा पथिकः कश्चिदाययौ तेन वर्त्मना ॥ ५०६ ॥
स तैरप्रच्छि भोः पान्थ कथयास्मिन्पथि क्वचित् ।
उदन्तः पाण्डवेयानां कश्चित्क्वचित्त्वया श्रुतः ॥ ५०७ ॥
शशंस सोऽपि भोः पौराः पथि चंक्रमणैः क्रमात् ।
आगतोऽस्मि श्रियो वासवारिजे वारणावते ॥ ५०८ ॥
जनेभ्यस्तन्निवासिभ्यः सबाष्पेभ्यः पदे पदे ।
इति कर्णविषं तस्मिन्नश्रौषमतिदारुणम् ॥ ५०९ ॥
दुर्योधनस्य वचसा वसन्तो जातुषे गृहे ।
इह चण्डाः सुताः पाण्डोर्दाहं प्रापुः प्रदीपनात् ॥ ५१० ॥
इहानुजीविभिस्तेषां विरचय्योचिताश्रिताः ।
प्राणास्तेनैव सार्थेन प्रहिताः प्रभुवत्सलैः ॥ ५११ ॥

---

१. 'क्वचित्कश्चित्त्वया श्रुतः' इति स्यात्.

वीक्ष्य भस्मस्थलीः स्थूलाः कीर्तीस्तेषां निशम्य च ।
ममापि निरवाप्यन्त बाष्पैः कूलंकषा दृशः ॥ ५१२ ॥
अथावेद्य कथामेतां स पान्थः प्रस्थितः पुरः ।
आक्रन्दश्चैकचक्रायां चक्रेऽतितुमुला दिशः ॥ ५१३ ॥
न मातुर्न पितुर्नैव स्वामिनो मृत्युवार्तया ।
अभवत्तादृशः शोकः पौराणां यादृशस्तदा ॥ ५१४ ॥
निःप्रत्याशैर्निरानन्दैस्ततःप्रभृति नागरैः ।
पूर्यते यातुधानस्य विशेषेण मनीषितम् ॥ ५१५ ॥
तदिदानीं द्रुतं यामि प्रणम्य कुलदेवताम् ।
सर्वेषामेव युष्माकं जज्ञेऽनुज्ञाञ्जलिर्मम ॥ ५१६ ॥
इति व्याहृत्य धैर्येण संवर्मितमनास्ततः ।
सकुटुम्बोऽप्यगाद्विप्रः प्रणन्तुं कुलदेवताम् ॥ ५१७ ॥
अथाभ्यधात्पृथा भीमं वत्स त्वयि तनूरुहे ।
एकस्यापि द्विजस्यास्य नाभूवमभयप्रदा ॥ ५१८ ॥
धन्यास्ते सति सामर्थ्ये धारायां वार्धिसीमनि ।
ये सर्वप्राणिरक्षार्थं ददत्यभयडिण्डिमम् ॥ ५१९ ॥
ये तूपकारकस्यापि विपन्नद्यां निपेतुषः ।
निबिडं नोडुपायन्ते तेषामजननिर्वरम् ॥ ५२० ॥
महापदमपाकर्तुमेतामस्योपकारिणः ।
अहं(न)हं तावदलंभूष्णुस्तन्मां धिक् धिक् च मे सुतान् ॥५२१॥
तद्गच्छ बलिमादाय निवासं तस्य रक्षसः ।
विदधीथास्तथा तत्र सत्यः स्यात्केवली यथा ॥ ५२२ ॥
एवमादेशमासाद्य मातुः पादौ प्रणम्य च ।
सच्छायपादपं प्राप बकोद्यानं वृकोदरः ॥ ५२३ ॥
पश्यन्स्मेरमुखस्तस्य वनस्य कमनीयताम् ।
पुरतः पुरुषं कंचिद्दृष्ट्वाभाषिष्ट पाण्डवः ॥ ५२४ ॥

शंस मे भद्र कस्यायं प्रासादः प्रांशुरग्रतः ।
कश्च त्वं कुत्र वा तिष्ठेद्रक्षोभक्ष्यः पुमानिह ॥ ५२५ ॥
सोऽवोचत्कारितः पौरैः प्रासादः सैष राक्षसः ।
स्थाने चास्मिन्बलिः शेषराक्षसेभ्यो निधीयते ॥ ५२६ ॥
अहं तु पौरनिर्दिष्टः प्रासादपरिचारकः ।
पर्यायोपगतोऽध्यास्ते वध्यो वध्यशिलामिमाम् ॥ ५२७ ॥
महात्मन्कौतुकात्किंतु किंचित्पर्यनुयुज्यसे ।
त्वादृग्लोकत्रयीजैत्रभुजः कोऽप्यत्र नाययौ ॥ ५२८ ॥
नाप्यस्ति वध्यवेषस्ते न च ते दीनमाननम् ।
लम्बते निम्बमाला च न तवाधिशिरोधरम् ॥ ५२९ ॥
इति प्रश्नपरे तस्मिन्नकस्मादेव दुःश्रवः ।
पुरो याहि पुरो याहीत्येवं कोलाहलोऽभवत् ॥ ५३० ॥
तं श्रुत्वा स पुनः प्राह नन्वसावेति राक्षसः ।
ततो व्यवहितो भूत्वा देव स्थास्यामि संप्रति ॥ ५३१ ॥
इत्युक्त्वान्तर्हिते तस्मिन्दूरादायाति राक्षसे ।
पल्यङ्किकामिव शिलां लीलयाध्यास्त **पाण्डवः** ॥ ५३२ ॥
अथोपेतः समं प्रेतपिशाचैः स निशाचरः ।
सुखोत्तानशयं क्रूरः प्रेक्षांचक्रे **वृकोदरम्** ॥ ५३३ ॥
अचिन्तयच्च कोऽप्यद्य पीवरोरुर्महोदरः ।
आगात्पुमान्न यो माति विपुलेऽपि शिलातले ॥ ५३४ ॥
असौ बुभुक्षाक्षामस्य भूत्वा कुक्षिंभरिर्मम ।
पीनः परिच्छदस्यापि भविष्यत्युदरंभरिः ॥ ५३५ ॥
इति प्रमुदितस्वान्तो दन्तान्सोऽत्यन्तदारुणः ।
देहे व्यापारयामास मांसले **पाण्डुजन्मनः** ॥ ५३६ ॥
भीमस्य वज्रकायस्य काये व्यापारिता अपि ।
अवापुः कुण्ठतां तस्य दन्ताः कुन्ता इवाश्मनि ॥ ५३७ ॥

भीमवक्षःस्थले स्थूलंभावुकक्षुत्क्रमोदयः ।
खननोपक्रमं चक्रे नखकुद्दालकैर्बकः ॥ ५३८ ॥
त्रुटत्कारकरास्तस्य नखरास्ते खरा अपि ।
मृणालकदलीभङ्गं भज्यन्ते स्म समन्ततः ॥ ५३९ ॥
विस्मितश्च विलक्षश्च लज्जितः सज्जितश्च सः ।
रक्षोनिवहमाह्वास्त समस्तं स्वस्य संनिधौ ॥ ५४० ॥
ऊचे च नरमेकैकं स्वादयन्नहमन्वहम् ।
अस्मिन्भूभृति भूयांसमनेहसमलङ्घयम् ॥ ५४१ ॥
परं न कोऽप्यभूदीदृक्पुरुषः परुषच्छविः ।
न च स्थिरो न च स्थूलवपुर्नाप्यकुतोभयः ॥ ५४२ ॥
तदेनं स्वे नगे नीत्वा तीक्ष्णेन तरवारिणा ।
उत्कृत्योत्कृत्य कर्तास्मि सर्वेषामाशितंभवम् ॥ ५४३ ॥
तदवश्यमुदस्यध्वमेनं मानुषमादरात् ।
इत्युक्तास्ते तथा चक्रुरुद्दामबलशालिनः ॥ ५४४ ॥
भीमभारभराक्रान्ता मुखेनोद्वान्तशोणिताः ।
नक्तंचराः पिशाचास्ते निपेतुर्धरणीतले ॥ ५४५ ॥
अथ संभूय भूयोभिस्तैः समं बकराक्षसः ।
भीमं कथंचिदुत्पाट्य निनाय निजभूधरम् ॥ ५४६ ॥
इतः साकं कुटुम्बेन विलापविकलात्मना ।
प्रणम्य सर्वदेवेभ्यो देवशर्मा गृहे गतः ॥ ५४७ ॥
दूरादधिगृहद्वारमदृष्ट्वा शकटं बलेः ।
स द्विजो द्विजवाचालं जङ्घालः काननं ययौ ॥५४८॥ (युग्मम्)
तत्रालोक्य गदां पादसंमर्दं च शिलान्तिके ।
स प्रत्यासन्नमासन्नमूर्च्छः पप्रच्छ देवलम् ॥ ५४९ ॥
ब्रूहि बन्धो प्रबन्धोऽयमधुना कीदृशोऽभवत् ।
वनमायातपूर्वी च लक्ष्यते राक्षसो यतः ॥ ५५० ॥

शशंस सोऽपि भो विप्र कोऽपि पीनवपुः पुमान् ।
अध्यशेत शिलामेत्य तूलिकामिव लीलया ॥ ५५१ ॥
वेगादागत्य तमितो द्वितीयमिव पर्वतम् ।
निरीक्ष्य रक्षसां नेता निनाय निजभूधरम् ॥ ५५२ ॥
एतावत्यन्तरे क्रूरैरुत्कृत्योत्कृत्य खण्डशः ।
ध्रुवं कवलयांचक्रे स रक्षोभिर्बुभुक्षितैः ॥ ५५३ ॥
त्वां वध्यवेषमुद्वीक्ष्य ध्रुवं संभावयाम्यहम् ।
कश्चित्त्वैव पर्याये सुकृती त्यक्तवानसून् ॥ ५५४ ॥
तच्छ्रुत्वातीव चक्रन्द वज्राहत इव द्विजः ।
हा परोपकृतिप्रौढ निर्व्यूढाद्भुतसाहस ॥ ५५५ ॥
ममाधमर्ण्यमाधाय गत्वा राक्षसपांसनम् ।
विश्वरक्षाक्षमैर्भ्रातः प्राणैरप्रीणयः कथम् ॥ ५५६ ॥
न त्वया विदधे साधु प्राणैर्मामपि रक्षता ।
यतस्तृणमणिस्थाने हन्त चिन्तामणिर्गतः ॥ ५५७ ॥
स विप्रो विलपन्नेवं निजं संप्रेक्ष्य मानुषम् ।
पृथायाः कथयामास कथां दत्तव्यथामिमाम् ॥ ५५८ ॥
पृथापि सह पाञ्चाल्या पङ्किलं मार्गमश्रुभिः ।
कुर्वती वनमभ्यागात्सार्धं धर्मसुतादिभिः ॥ ५५९ ॥
काम्येऽपि कानने तस्मिन्नस्पृशन्तो रतिं क्वचित् ।
संगताः केसरस्याधस्ते सर्वे देवशर्मणा ॥ ५६० ॥
अथ शोकेन पक्ष्मान्तवान्ताश्रुकणधोरणिः ।
युधिष्ठिरमभाषिष्ट द्विजः स्वानुशयाशयः ॥ ५६१ ॥
इदं विश्वजनीनेन मत्प्राणत्राणकाङ्क्षिणा ।
ह हा हा दुःश्रमं तेन त्वद्भ्रात्रा कर्म निर्ममे ॥ ५६२ ॥
प्रणन्तुं कुलदेवीभ्यो यद्गतोऽस्मि दुनोति तत् ।
तत्रान्तरे महात्मासौ गत्वा रक्षोमुखेऽपतत् ॥ ५६३ ॥

अथोवाच तपःसूनुः सूनृतैकनिकेतनम् ।
मा विषीद महाभाग पर्याप्तं परिदेवितैः ॥ ५६४ ॥
न जातु यातुधानेन मद्बन्धुः परिभूयते ।
तमस्काण्डेन चण्डांशुः किं कदापि विलुप्यते ॥ ५६५ ॥
भीमस्य भुजपाशेन लीलयापि निपीडितः ।
कृतान्तस्यान्तिकं गन्ता बको बक इव ध्रुवम् ॥ ५६६ ॥
इति तस्मिन्वदत्येव मुक्तसूत्कारमम्बरात् ।
पपात चण्डमुच्चण्डगण्डशैलोपमं पुरः ॥ ५६७ ॥
चकम्पे काश्यपी शैलाः पेतुर्यस्मिन्निपेयु(तु)षि ।
तत्किमेतदिति क्षोभात्ते प्रैक्षन्त मुहुर्मुहुः ॥ ५६८ ॥
भीमस्य प्रथितैस्तेऽथ चिह्नैर्निश्चिक्यिरे शिरः ।
तदैव मुक्तकण्ठं च सर्वे परिदिदेविरे ॥ ५६९ ॥
चक्रन्द नन्दनः पाण्डोर्ज्यायानुज्झितधीरिमा ।
हा वत्स विश्वसाधार हा हिडम्बविडम्बन ॥ ५७० ॥
अवधीस्त्वं नरव्याघ्र पुरा राक्षसकुञ्जरान् ।
किमिदानीं बकेनापि लम्भितोऽसि दशामिमाम् ॥ ५७१ ॥
बकं हत्वा ध्रुवं पार्थो विधाता वैरयातनाम् ।
त्वयाधुना विमुक्तास्तु भविताः स्मः कथं वयम् ॥ ५७२ ॥
सुखं निद्रायमाणानामतिश्रान्तिजुषां पथि ।
को नाम यामिकोऽस्माकं भविष्यति विना त्वया ॥ ५७३ ॥
प्रचण्डतरसास्माकमगाधेऽध्वमहाम्बुधौ ।
उपात्तोद्द्योतकाष्ठेन वत्स पोतायितं त्वया ॥ ५७४ ॥
मामिदानीं त्वया सौम्य त्यक्तं विधुमिवाधुना ।
बाढं बाधिष्यते क्रूरः सुयोधनविधुंतुदः ॥ ५७५ ॥

सौम्यो बुधः.
'ग्रहपञ्चकसंयोग दृष्ट्वा न ग्रहण वदेत् ।
यदि न स्याद्बुधस्तत्र तं दृष्ट्वा ग्रहणं वदेत् ॥'
दनुगामिनीयं कल्पना.

अथवा तव सार्थेन यास्यतो मम निश्चितम्।
विरोधसावधानोऽपि किं विधाता सुयोधनः॥ ५७६॥
इत्थं विलापविकलो यावदालोकते पुरः।
तावद्धर्मात्मजः कुन्तीं जातमूर्च्छामुदैक्षत॥ ५७७॥
तनूजैस्तैस्ततः कुन्ती वीजिता प्राप्य चेतनाम्।
पर्यदेवत हा वत्स सत्त्वोदार वृकोदर॥ ५७८॥
मुनिभिर्वज्रकायस्त्वं कथितस्तत्कथं बकः।
मृणालकन्दलीछेदमिदं चिच्छेद ते शिरः॥ ५७९॥
तवैतस्योत्तमाङ्गस्य क्रियेऽहमवतारणम्।
पुरा येन गिरिग्रावा भस्मचूरमचूर्यत॥ ५८०॥
प्रकाशः प्राग्ययोरासीत्तामसीष्वपि रात्रिषु।
नेत्राभ्यामधुना ताभ्यां कथं मामपि नेक्षसे॥ ५८१॥
तेषु तेष्ववदातेषु मुहुराघ्रायि यो मया।
सोऽयं सन्मूर्द्धजो मूर्द्धा कथं लुठति भूतले॥ ५८२॥
इत्थं विसंष्ठुलं कुन्त्यां विलपन्त्यां मुहुर्मुहुः।
तमुपादाय मूर्द्धानं द्रौपदी विदधौ हृदि॥ ५८३॥
व्यलपत्तुमुलं सापि पादपान्तरिता ततः।
हा नाथ मथिताराते क्व गतोऽसि विहाय माम्॥ ५८४॥
मया प्राणेश ये केशा विकीर्णाः करकङ्कतैः।
धूलिधूसरितास्तेऽमी विलुठन्ति भुवस्तले॥ ५८५॥
विद्रुमाभः पुरा योऽभूत्सुधास्वादस्तवाधरः।
धिग्विधे सोऽधुना धत्ते प्रम्लानेन्दीवरश्रियम्॥ ५८६॥
अध्यशेत ममोत्सङ्गे यः शयालुरनेकधा।
अयं स एव मौलिस्ते गाहते हि महीतलम्॥ ५८७॥
जानीयास्त्वमिदानीं मामात्मान्तिकमुपेयुषीम्।
एवं विलप्य पाञ्चाली चितामारचयत्तदा॥ ५८८॥

राज्यभ्रंशं प्रवासं च विना भीमे सुदुःसहम् ।
विभाव्य धर्मपुत्राद्यैर्मरणायोपचक्रमे ॥ ५८९ ॥
अहमेवाभवं हेतुरेतस्मिन्नसमञ्जसे ।
इति निश्चित्य संनद्धं मृत्यवे देवशर्मणा ॥ ५९० ॥
अथाश्रूयत तैः सर्वैर्ब्रह्मस्तम्बोदरंभरिः ।
गुहागह्वरवर्धिष्णुर्मुहुः किलकिलारवम्(वः) ॥ ५९१ ॥
श्रुत्वा तं चिन्तयामास सक्षोभं धर्मनन्दनः ।
भीमं हत्वायमभ्येति हन्तुमस्मान्निशाचरः ॥ ५९२ ॥
शीर्षच्छेद्यो ह्यसौ दिष्ट्या स्वयमेत्यस्मदन्तिकम् ।
वैरं निर्यात्य भीमस्य करिष्यामः स्वमीप्सितम् ॥ ५९३ ॥
विचिन्त्येत्यवदत्पार्थं वत्सागच्छति राक्षसः ।
अस्य जीवितमादाय भीममुज्जीवय द्रुतम् ॥ ५९४ ॥
इत्यादिष्टः स कोपेन किरीटी ज्येष्ठबन्धुना ।
अधिज्यं धनुरादाय तस्थौ रक्षोदिशं प्रति ॥ ५९५ ॥
कुन्ती तु चिन्तयामास पार्थः कर्षति संप्रति ।
राक्षसापसदस्यास्योदरादाशु वृकोदरम् ॥ ५९६ ॥
अस्मिन्कृतान्तपादान्तपरिचारिणि वैरिणि ।
अन्वेष्यामि सुखेनैव भीममत्यन्तवत्सलम् ॥ ५९७ ॥
चक्रे मनसि कृष्णापि भयात्कृष्णमुखी ततः ।
हा हतास्मि पतीनेतान्हन्तुमेति क्षपाचरः ॥ ५९८ ॥
यत्र निर्नाम निर्मग्नं भीमस्यौजो महौजसः ।
तत्र पार्थस्य शौण्डीर्यं किंतु(नु) नाम करिष्यति ॥ ५९९ ॥
दुष्टस्य यस्य निर्व्यूढश्चण्डांशावपि चण्डिमा ।
ग्रसते स सुधारश्मिं राहुरत्र किमद्भुतम् ॥ ६०० ॥
तन्मे भर्तृवधं वेधा दुर्मेधा दर्शयिष्यति ।
न च वीक्षितुमेतं च क्षमेते मम लोचने ॥ ६०१ ॥

इत्यालोच्य चिताभ्यर्णे निमील्य नयने निजे ।
तथैव भृशमस्वस्था तस्थौ द्रुपदनन्दिनी ॥ ६०२ ॥
देवशर्मापि सावित्रीं स्वकलत्रमभाषत ।
उत्पातस्याहमेतस्य संजातोऽस्मि निबन्धनम् ॥ ६०३ ॥
निहितो बन्धुरेतेषां दृशोरविषये मम ।
रक्षसा हन्यमानांस्तु द्रष्टुं शक्ष्याम्यमून्कथम् ॥ ६०४ ॥
तच्चेदुद्बन्धनं कुर्यां विशेयं वा महीं यदि ।
विदीर्य च स्वयं चेद्वा स्यात्तदैव मम प्रियम् ॥ ६०५ ॥
इति जल्पत एवास्य कुर्वन्किलकिलारवान् ।
बभूव भीमः सर्वेषां तेषां लोचनगोचरः ॥ ६०६ ॥
अथ व्यापारितस्फारफालमालोक्य तं तदा ।
तेषां रोमोद्गमव्याजात्सर्वाङ्गं मुदितं मुदा ॥ ६०७ ॥
अथ स्फूर्जदवष्टम्भमभाषिष्ट युधिष्ठिरः ।
बन्धुर्भीमो मदीयः किं राक्षसैः परिभूयते ॥ ६०८ ॥
भवितारस्तरां पञ्चाप्यजय्या जगतोऽप्यमी ।
इयन्ती भारती दिव्या जन्मोत्था हि किमन्यथा ॥ ६०९ ॥
गतिं भवन्तो गन्तारः क्रमात्पञ्चापि पञ्चमीम् ।
इत्याख्यायि मुनीन्द्रैर्यत्तदसत्यं भवेत्किमु ॥ ६१० ॥
एवमस्मिन्वदत्येव वेगादेत्य वृकोदरः ।
कुन्तीं च ज्येष्ठबन्धुं च नमस्यामास सादरम् ॥ ६११ ॥
दूरात्प्रणमतो बन्धून्समालिङ्ग्य कनीयसः ।
स्मितोत्फुल्लमुखो भीमः पप्रच्छ क्षोभकारणम् ॥ ६१२ ॥
अथ पार्थः समाचख्यौ यथावृत्तं तदातनम् ।
दिक्षु भीमोऽथ चिक्षेप चक्षुः कृष्णादिदृक्षया ॥ ६१३ ॥
दृष्ट्वा कृष्णां तथाभूतां चितानिकटवर्तिनीम् ।
स गत्वा पिदधे तस्याः पाणिभ्यां क्रीडया दृशौ ॥ ६१४ ॥

भयेन वेपमानाङ्गी कृष्णाथ गिरमादधे ।
रात्रिंचर दुराचार रे पाप परतो भव ॥ ६१५ ॥
आर्यपुत्रस्य भीमस्य बलाद्वधविधानतः ।
अदृष्टव्यमुखोऽसीति मया नेत्रे निमीलिते ॥ ६१६ ॥
मम प्रियवधे हस्तौ यौ तव व्यापृतौ पुरा ।
उग्रदण्डोचितौ दुष्ट तावेतौ दूरतः कुरु ॥ ६१७ ॥
हतैवाहं पुरा हन्त जीवितेशवधात्त्वया ।
हे दुरात्मन्निदानीं तु कुरुषे मृतमारणम् ॥ ६१८ ॥
कान्तमन्वेतुकामाहमारोहामि स्वयं चिताम् ।
निजाङ्गस्पर्शतः पाप मामा मां मलिनीकुरु ॥ ६१९ ॥
नाद्याप्यसौ भयं शत्रोर्मुञ्चतीति विचिन्तयन् ।
अपसार्य निजौ पाणी भीमस्तामिदमभ्यधात् ॥ ६२० ॥
प्रिये द्रौपदि मा भैषीर्विलोकय निराकुला ।
पुरस्ते न ह्ययं रक्षो रक्षोघाती तु ते प्रियः ॥ ६२१ ॥
पङ्कजोत्फुल्लनयना नयनाभ्यामुदैक्षत ।
सा प्रेयांसमुदाराङ्गं नोत्तमाङ्गं तु तत्पुरः ॥ ६२२ ॥
दिष्ट्या मे जीवितव्येशः कुशलीति मुदं पराम् ।
किमु मायाविनी माया राक्षसस्येति संभ्रमम् ॥ ६२३ ॥
क्व नु तेनोत्तमाङ्गेन प्रयातमिति विस्मयम् ।
मया रक्षोभयात्प्रोक्तमसंबद्धमिति त्रपाम् ॥ ६२४ ॥
इत्थं वहन्ती संकीर्णान्भावान्प्रियतमेन सा ।
तथाश्लेषि यथा तन्वोर्भेदवादो न्यवर्तत ॥ ६२५ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम् ।)
स्तनोपपीडमाश्लिष्टा प्रेयसा सा रसापरान् ।
मुक्त्वा जितसुधासेकमेकमानन्दमन्वभूत् ॥ ६२६ ॥
प्रियाप्रेम्णातिरेकेण तेन संप्राप्तपूर्विणा ।
अनेशदाशु भीमस्य सर्वोऽपि समरश्रमः ॥ ६२७ ॥

अनवद्यैर्महावाद्यैः शङ्खाद्यैर्मेदुरीकृतः ।
तस्याथ दुन्दुभिध्वानः कर्णजाहमगाहत ॥ ६२८ ॥
ज्ञातप्रबन्धमायान्तमेकचक्रानरेश्वरम् ।
सोऽपश्यदन्वितं पौरैर्नानामङ्गल्यपाणिभिः ॥ ६२९ ॥
पार्थदत्तासनासीनस्तपःसूनुपदान्तिके ।
वेगादागत्य विनयी निषसाद वृकोदरः ॥ ६३० ॥
अकृत्रिमत्रपारङ्गन्नीरङ्गी सुभगाकृतिः ।
श्वश्रूपार्श्वं समेयाय द्रुतं द्रुपदनन्दिनी ॥ ६३१ ॥
चक्रवर्त्येकचक्रायाः समेत्याथ युधिष्ठिरम् ।
वर्धयामास माङ्गल्यैरङ्गे रोमाङ्कुरं वहन् ॥ ६३२ ॥
अहंप्रथमिकाः पूर्वं सर्वेऽपि नगरीजनाः ।
ज्यायसः पाण्डवेयस्य मङ्गलानि वितेनिरे ॥ ६३३ ॥
अस्मत्कुटुम्बजीवातो जीव त्वं जीवितेन नः ।
इत्याशास्य पुरीवृद्धा भ्रमयामासुरञ्चलम् ॥ ६३४ ॥
विहिताद्भुतशृङ्गाराः शृङ्गारास्तस्य नायकाः (?) ।
तत्र नृत्यं स्त्रियः काश्चिद्दधुः कुलवधूचितम् ॥ ६३५ ॥
हल्लीसकप्रबन्धेन वीररत्नप्रसूरिति ।
अमन्दानन्दसंदोहाः कुन्तीं काश्चिज्जगुर्मुहुः ॥ ६३६ ॥
नूतनोल्लुलकल्लोलैर्निःसीमं भीमविक्रमम् ।
काश्चिद्बकवधाधानमनोहरमुदाहरन् ॥ ६३७ ॥
इत्थं मनसि काये वा न पौराणां मसुर्मुदः ।
प्रीत्यै शुभोदयोऽन्योऽपि किं पुनर्जीवितागमः ॥ ६३८ ॥
बद्धाञ्जलिरथोवाच भूपतिस्तपसःसुतम् ।
एकचक्राप्रजाप्राणसत्रिन्कल्याणमस्तु ते ॥ ६३९ ॥
यतः प्रभृति कल्याणिन्नुपागान्नगरीमिमाम् ।
ततः प्रभृति पौराणामभूदभ्युदयो महान् ॥ ६४० ॥

इदानीं तु समानीते बके कीनाशदासताम् ।
संजातोऽस्य शरण्यानां प्रजानामभयप्रदः ॥ ६४१ ॥
अतः परं प्रजाः सन्तु पुत्रेभ्यः स्पृहयालवः ।
लभन्तां कुलदेव्यश्च पुत्रार्थमुपयाचितम् ॥ ६४२ ॥
जनन्योऽनुपमस्नेहाः पालयन्तु तनूरुहान् ।
चिराय चिरवस्यन्तु (?) सवित्रीः स्वाः सुता अपि ॥ ६४३ ॥
एतत्तु कथ्यतां सौम्य कतमस्ते स बान्धवः ।
इन्द्रेण पाकवच्चक्रे बको येन यमातिथिः ॥ ६४४ ॥
ततो धर्मात्मजस्तस्मै कथयामास लीलया ।
बन्धुः सैष कनीयान्मे संहर्ता सकलापदाम् ॥ ६४५ ॥
तदुपश्रुत्य सर्वेषामेकचक्रानिवासिनाम् ।
मुग्धाः स्निग्धाः सुधासान्द्रा विकसत्पक्ष्मसंपुटाः ॥ ६४६ ॥
निमेषविमुखाः क्रोडीकृतानन्दाश्रुबिन्दवः ।
जीवितव्यप्रदे भीमे निपेतुर्युगपद्दृशः ॥ ६४७ ॥ (युग्मम्)
अथ पप्रच्छ निःशोको लोको बकनिसूदनम् ।
कथ्यतां प्रथयांचक्रे कथं बकवधस्त्वया ॥ ६४८ ॥
इमामुदाहरिष्यामि कथां कथमिवात्मनः ।
इति तूष्णीं स्थिते भीमे जने चावहितेऽधिकम् ॥ ६४९ ॥
अवतीर्य नभःक्रोडात्पुरतः पाण्डुजन्मनाम् ।
उभौ युवा च वृद्धश्च पुरुषावेत्य तस्थतुः ॥ ६५० ॥ (युग्मम्)
तयोरुवाच वर्षीयान्विस्मितं धर्मनन्दनम् ।
बकराक्षसराजस्य दुर्बुद्धिः सचिवोऽस्म्यहम् ॥ ६५१ ॥
अयं महाबलो नाम धाम धाम्नां तदात्मजः ।
निजान्वयपुरीं लङ्कां समयेऽस्मिन्गतोऽभवत् ॥ ६५२ ॥
व्यावृत्तस्त्वधुनापृच्छत्केनेत्थं मे पिता हतः ।
मयाख्यायि महाकायः कोऽप्ययथागात्पुमान्बलिः ॥ ६५३ ॥

जज्ञेतमां तमालोक्य स्वामिनो नो मनोरथैः ।
यथाचिरात्कुटुम्बस्य भवत्वद्याशितंभवः ॥ ६५४ ॥
स्वाम्यादेशात्ततः शैले समानीतं कथंचन ।
वीक्ष्य(क्ष)माणैरमुं रात्रिंचरैश्चित्रीयितं चिरात् ॥ ६५५ ॥
सूर्यहासमसिं कृष्ट्वा प्रजिहीर्षुः प्रहर्षतः ।
तेनाथ भूतलोत्थायमभ्यधीयत नः प्रभुः ॥ ६५६ ॥
रे रे निस्त्रप निस्त्रिंश दुराचार निशाचर ।
निर्मन्तुजन्तुविध्वंसपापप्राग्भारपङ्किल ॥ ६५७ ॥
भवस्येष कथाशेषस्त्वमिदानीमसंशयम् ।
परं प्रहर रे पूर्वं हन्तुं प्राग्नास्मि शिक्षितः ॥ ६५८ ॥
इत्थमुत्तेजितस्तेजःशालिनामग्रतःश(स)रः ।
नक्तंचरमहेन्द्रस्तं हतवांस्तरवारिणा ॥ ६५९ ॥
तत्राथ वज्रजैत्राङ्गे प्रयुक्तमधिपेन नः ।
क्षणेन मण्डलाग्रं तज्जगाम शतखण्डताम् ॥ ६६० ॥
सोऽधावन्मुष्टिना हन्तुं नक्तंचरपतिं ततः ।
पर्वतोच्चसरः क्रूरश्चाणूरमिव केशवः ॥ ६६१ ॥
मुष्टिना ताडितस्तेन धृतदम्भोलिकेलिना ।
पपात भुवि नः स्वामी सपक्ष इव भूधरः ॥ ६६२ ॥
ततः कुमार ते ताते जाते मूर्च्छाविसंष्ठुले ।
रक्षोभिर्विरलैर्जातं हन्त सैन्यमनायकम् ॥ ६६३ ॥
तथाप्येतस्य कूटेन कुटुम्बं संहराम्यहम् ।
विमृश्येति प्राहिणवं सुमार्यं नाम राक्षसम् ॥ ६६४ ॥
शिक्षां मम समादाय गते तस्मिन्स्वसिद्धये ।
मूर्च्छां शीतोपचारेण स्वामिनः प्रापयं क्षयम् ॥ ६६५ ॥
घट्टितस्य तथा तेन करीषाग्नेरिवाधिकम् ।
धगद्धगिति जज्वाल तेजस्तेजस्विनः प्रभोः ॥ ६६६ ॥

अथ स्वबाहुपाशेन मोटयित्वा शिरोधराम् ।
तमधो न्यस्य नः स्वामी समारोहदुरःस्थलम् ॥ ६६७ ॥
लब्धविक्रमपाकेन बकेनाक्रम्य वक्षसि ।
निरुच्छ्वासां दशां नीतः प्रमीत इव सोऽभवत् ॥ ६६८ ॥
प्रावर्तत ततो मङ्क्षु रक्षःकिलकिलारवः ।
पुनरासादितोल्लासैः पुष्पितं मे मनोरथैः ॥ ६६९ ॥
तत्र कृत्रिमदण्डेन सुमायेन प्रपञ्चिते ।
अत्र नः स्वामिनश्चैवं विस्फूर्जति पराक्रमे ॥ ६७० ॥
कुलं लङ्कापतेर्जैत्रमित्युत्सेकपरे मयि ।
तृणं त्रिलोकीमप्येतां मन्यमाने च नः प्रभौ ॥ ६७१ ॥
तेन छद्मप्रमीतेन परिवर्तनलाघवम् ।
तच्चक्रे ददृशे येनौत्तराधर्यविपर्ययः ॥ ६७२ ॥ (त्रिभिर्विशेषकम्)
बकवक्षःस्थलारूढः स(द्यो)रूढभुजविक्रमः ।
मुष्टिमुद्गरमुद्यम्य नीतिमानिदमभ्यधात् ॥ ६७३ ॥
स्वयं दोष्मन्पदे विद्धः कण्टकेनापि दूयसे ।
प्राणानपि परेषां नु नित्यं हरसि लीलया ॥ ६७४ ॥
अमारिं कारयांचक्रे लङ्केशः परमार्हतः ।
कुलं तस्य किमेतेन कलङ्कयसि कर्मणा ॥ ६७५ ॥
इदानीमपि दुष्कर्म दूरान्मुञ्चसि चेदिदम् ।
तद्ध्रुवं त्वभयं तुभ्यं नष्टं नाद्यापि किंचन ॥ ६७६ ॥
तस्य तेनातिसाम्नापि प्रभुरभ्यधिकक्रुधा ।
जाज्वल्यते स तत्प्राज्यमिव चन्दनबिन्दुना ॥ ६७७ ॥
अभ्यधाच्च किमाचार्य इव वाचाल जल्पसि ।
एता वाचो न मे किंचिच्चरन्ति श्रवणान्तिके ॥ ६७८ ॥
क्षुधार्तः कल्यवर्तं त्वां विधाय विधिनाधुना ।
सर्वासामपि दास्यामि त्वद्वाचामुत्तरं ततः ॥ ६७९ ॥

इत्युदीर्य स्वधैर्येण प्रातिष्ठासुर्भृशं प्रभुः।
पूर्वकायेन नितरामुत्पपात पपात च ॥ ६८० ॥
आक्रान्तस्यापि तेनोच्चैः स्वामिनश्चेष्टया तथा।
रक्षोलोकेऽपि शोकेऽपि हास्यमास्ये समुद्ययौ ॥ ६८१ ॥
सोऽभ्यधान्नः प्रभुं भूयस्तदरे स्मर दैवतम्।
महामांसाशिनां क्वापि नहि कल्याणसंपदः ॥ ६८२ ॥
इति व्याहृत्य तेनाथो नाथोऽस्माकमनाथवत्।
मूर्द्धानं मुष्टिना भित्त्वा प्राप्यतैकोऽपि पञ्चताम् ॥ ६८३ ॥
विद्याविदितवृत्तान्तः सुमायश्च तदैव सः।
विहङ्गराजवेगेन व्यावृत्त्येह समाययौ ॥ ६८४ ॥
श्रुत्वेति विक्रमस्फारः कुमारोऽसौ महाबलः।
निहन्तुं तात हन्तारं स्वीचक्रे सांयुगीनताम् ॥ ६८५ ॥
शक्तेस्मिन्नोचितं युद्धं तद्भक्त्याभ्यर्च्य पृच्छ्यताम्।
कुलविद्येति संबोध्य रुद्धः संवर्मयन्मया ॥ ६८६ ॥
एकतानेन सानेन देवी सम्यगुपासिता।
यदादिदेश तदसौ स्वयमावेदयिष्यति ॥ ६८७ ॥
महाबलस्ततोऽवोचन्मदुपास्तिवशंवदा।
देवी मामादिशद्वत्स रुषं त्यज शर्मं त्यजे[1] ॥ ६८८ ॥
गत्वा सान्त्वय सद्भावतत्परः पुरुषानमून्।
एते हि निहितानीतिप्रपञ्चाः पञ्च पाण्डवाः ॥ ६८९ ॥
मया पुरापि ते तात समादिष्टो भृशं यथा।
प्रतीपः पाण्डवेयानां मा स्म भूर्वत्स जातुचित् ॥ ६९० ॥
भक्त्यानुकूलिता ह्येते कामदाः कल्पपादपाः।
भवेयुः प्रतिकूलास्तु विषमा विषपादपाः ॥ ६९१ ॥
महामांसनिषेधं चेत्त्वत्तातः प्रत्यपत्स्यत।
नाहनिष्यत्तदावश्यमेनं मध्यमपाण्डवः ॥ ६९२ ॥

१. भजेत्युचित प्रतिभाति.

तद्गत्वा विनयीभूत्वा तान्पित्रीयितुमर्हसि ।
पुत्रीयिष्यन्ति तेऽपि त्वां सन्तो हि नतवत्सलाः ॥ ६९३ ॥
इति देवीसमादेशादस्मि युष्मानुपस्थितः ।
मामप्यात्मविधेयानामन्त्यं संख्यातुमर्हथ ॥ ६९४ ॥
पश्यतामथ पौराणां व्याजहार वृकोदरः ।
आर्यपादाः प्रसन्नास्ते निवर्तस्व वधान्नृणाम् ॥ ६९५ ॥
इत्युक्तस्त्यक्तवान्सोऽथ तमधर्म्यं वधक्रमम् ।
अभ्यषिञ्चत साम्राज्ये पैतृके तं तपःसुतः ॥ ६९६ ॥
इमे ते विस्फुरत्कीर्तिताण्डवाः पाण्डवा इति ।
ज्ञातवद्भिस्तदा पौरैर्भूयोऽपि मुमुदेतमाम् ॥ ६९७ ॥
नृपतिश्चैकचक्रायाः पौराश्च तपसःसुतम् ।
समं विज्ञापयामासुः पुर्यां पादावधार्यताम् ॥ ६९८ ॥
विन्यस्तस्वस्तिकां कामं तोरणप्रवणापणाम् ।
गन्धाम्बुसिक्तसर्वाध्वपुष्पप्रकरदन्तुराम् ॥ ६९९ ॥
सबन्धुर्बन्धुरश्रीकामेकचक्रां युधिष्ठिरः ।
महाबलोपनीतेन विमानेन ततोऽविशत् ॥ ७०० ॥ (युग्मम्)
आगन्तूनामभिज्ञाभिर्भीमः पौरपुरंध्रिभिः ।
बद्धानुरागमङ्गुल्या सप्रमोदमदर्श्यत ॥ ७०१ ॥
असौ नगरजीवातुरसौ बकनिसूदनः ।
जगुरेवं पुरस्तस्य बन्दिनो विरुदावलीम् ॥ ७०२ ॥
एकचक्रानरेन्द्रेण विनयानम्रमूर्तिना ।
निजं सौधमनीयन्त तदानीं पाण्डुसूनवः ॥ ७०३ ॥
वासराणि व्यतिक्रम्य पञ्चषाणि युधिष्ठिरः ।
पितृराज्याय सत्कृत्य विससर्ज महाबलम् ॥ ७०४ ॥
परिचरितपदाब्जस्वैरसातत्यसेवा-
वसरसरभसानां नागराणां गणेन ।

विपुलधृतिरनेकांस्तत्र मासान् किलैकं
दिवसमिव सबन्धुर्धर्मसूनुर्निनाय ॥ ७०५ ॥

इति मलधारिश्रीदेवप्रभसूरिविरचिते पाण्डवचरिते महाकाव्ये जतुगृहहिडम्बबकवधनिरूपणो नाम सप्तमः सर्गः ॥

अष्टमः सर्गः।

एकदा तु कृशां पश्यन्नन्तर्मनसमायतिम्।
एकान्ते मन्त्रयामास बन्धुभिर्धर्मनन्दनः ॥ १ ॥
भीमोपज्ञबकध्वंसकीर्तिकोलाहलोदयात्।
अभूम भूमावेतस्यामवश्यं विदिता वयम् ॥ २ ॥
इयं च संप्रति ख्यातिः सर्वथाप्यहितेव नः।
संनिपातज्वरार्तानां हारद्राक्षेव हारिणी ॥ ३ ॥
जीवतो जातु जानीयादस्मान्दुर्योधनो यदि।
राज्यश्रीदुर्मदः किंचिदोजायेत ध्रुवं तदा ॥ ४ ॥
तदुपक्रम्यते गन्तुमितो नक्तमलक्षितैः।
यः षाड्गुण्यप्रयोगे हि कालज्ञः स हि सर्ववित् ॥ ५ ॥
ओमिति प्रतिपेदानैः समेतस्तैर्युधिष्ठिरः।
सहैव कुन्तीकृष्णाभ्यां रजन्यामचलत्ततः ॥ ६ ॥
अरण्यपद्मपान्थानां तेषामेको वृकोदरः।
विभावर्यामवष्टम्भयष्टिरासीत्पदे पदे ॥ ७ ॥
स्कन्धं ममाधिरोहेति प्रार्थनायां बकद्विषः।
बभौ मुखेऽङ्गुलिक्षेपः पुरो मातुः पुनः पुनः ॥ ८ ॥
वत्सला शुशुभे कुन्ती प्रार्थनां तामकुर्वती।
अर्थी पुनः पुनर्दैन्या भीमसूः शुशुभेतमाम् ॥ ९ ॥
नाध्यारोहदधिस्कन्धं पुत्रक्लमभयाद्यथा।
मातुस्तु पादचारेण भीमस्याभूद्दृशं क्लमः ॥ १० ॥

तेषां भीमोऽभवद्दीपो निशि मार्गप्रकाशकः ।
विद्यानवद्या तस्यापि चाक्षुषी करदीपिका ॥ ११ ॥
स्कन्धारोहार्थनाभङ्गजागरूकरुषि प्रिये ।
कृष्णा चचाल पश्यन्ती वलितग्रीवमग्रतः ॥ १२ ॥
अतिश्रमात्स्वयं भूत्वा भर्तुः कण्ठावलम्बिनी ।
पतिप्रणयभङ्गस्य प्रायश्चित्तं चकार सा ॥ १३ ॥
आलिङ्गनोपदादानात्सा तूष्णीमेव तस्थुषी ।
आदेशातिक्रमक्रुद्धमनुनीतवती पतिम् ॥ १४ ॥
वक्षो वक्षोजकलशैर्लसत्प्रेमरसोर्मिभिः ।
निषिच्य कृष्णया पत्युस्तापः सर्वोऽप्यपाकृतः ॥ १५ ॥
तस्या निषेधपारुष्यमकुर्वाणो वृकोदरः ।
नितान्तमुचिताकारश्चकार गरिमोचितम् ॥ १६ ॥
मारुतिर्मातरं स्कन्धे बलादारोप्य दक्षिणे ।
प्रियामारोपयद्वामे क्रमाभिज्ञा हि तादृशाः ॥ १७ ॥
तदा पत्तीयितं क्वापि क्वापि तेषां सखीयितम् ।
सूपकारायितं क्वापि क्वापि तेन रथायितम् ॥ १८ ॥
भीमसाहायकध्वस्तसमस्ताध्वपरिश्रमाः ।
अहर्दिवं वहन्तस्ते दीर्घमध्वानमत्यगुः ॥ १९ ॥
क्रमेण रेणुदिग्धाङ्गास्ते मलीमसवाससः ।
ययुर्वैपुल्यनिर्लुसद्वैतं द्वैतवनं वनम् ॥ २० ॥
कुत्रापि कुररीकोककोकिलाकुलमङ्गलम् ।
कुत्रापि वृकशार्दूलशृगालव्यालसंकुलम् ॥ २१ ॥
क्वचिच्चम्पकपुंनागनागकेसरभासुरम् ।
क्वचिज्जरत्तरुक्रीडद्घूकघूत्कारदारुणम् ॥ २२ ॥
स्वाध्यायध्वनिवाचालतापसाश्रममेकतः ।
द्विपद्वीपिवधक्रुद्धव्याधसंबाधमन्यतः ॥ २३ ॥

(चतुर्भिः कलापकम्)

विदित्वातिसुलभ्यानि कन्दमूलफलान्यथ ।
विदधुर्वसतिं तत्र कानने पाण्डुसूनवः ॥ २४ ॥
ते वन्येनापि वेषेण वहन्ति स्म श्रियं पराम् ।
त्यजन्ति मणयस्तेजस्त्रपुणोपहिता हि किम् ॥ २५ ॥
भीमो नवनवैर्वन्यैराहारैः सुमनोहरैः ।
लीलयैव समानीय प्रीणयामास बान्धवान् ॥ २६ ॥
दुकूलकोमलैः स्नेहात्सहदेवो दिवानिशम् ।
वल्कलोपायनैर्नव्यैरुपचक्रे कुटुम्बकम् ॥ २७ ॥
कृत्वा पलाशैः पालाशैरुटजं विकटाजिरम् ।
भक्तिं चक्रे कुटुम्बस्य नकुलः स कुलोचितम् ॥ २८ ॥
क्षुद्रोपद्रवकर्तॄणां निधनाय धनंजयः ।
कुण्डलीकृतकोदण्डस्तस्थौ जाग्रदहर्निशम् ॥ २९ ॥
स्मरन्ती जिनपादानां दीने दुःस्थे दयावती ।
शान्त्यै सुतानां धर्म्याणि कुन्ती कर्माणि निर्ममे ॥ ३० ॥
परमेष्ठिस्मृतौ निष्ठां ग्राहितास्तनयास्तया ।
अनारतमजायन्त तन्मयीकृतचेतसः ॥ ३१ ॥
व्यापिप्रिये तथा कृष्णा सर्वेषु गृहकर्मसु ।
यथातीव तदा तेषां मेधिता गृहमेधिता ॥ ३२ ॥
प्रियामेकैकशस्तेऽपि कुसुमाभरणैर्नवैः ।
प्रेम्णालंचक्रिरे तत्र वने सर्वर्तुशालिनि ॥ ३३ ॥
सर्वर्तुसंभवैः पुष्पैः स्वयं कान्तैरलंकृता ।
विरेजे द्रौपदी साक्षादृतूनामिव देवता ॥ ३४ ॥
पुलिन्दप्राभृतैर्द्दब्धं कुम्भिकुम्भोत्थमौक्तिकैः ।
हारं मनोहरं भीमः प्रेयसीं पर्यधापयत् ॥ ३५ ॥
विनयात्तनयानां च स्नुषायाश्चातिनिस्तुषात् ।
सस्मार राजसौख्यानां नैव कुन्ती कदाचन ॥ ३६ ॥

द्रौपद्या च कलत्रेण कुन्त्या मात्रा च पाण्डवाः ।
कृतार्थमानिनः प्रापुः सुखं राज्यश्रियोऽधिकम् ॥ ३७ ॥
प्रेयोभिस्तैस्तथा श्वश्र्वा मेने सानन्दमानसा ।
निजामप्रच्युतां राज्यसंपदं द्रुपदात्मजा ॥ ३८ ॥
चक्रे धर्मसुतो बन्धुसेवाहेवाकरञ्जितः ।
हस्तिनापुरसंवासात्प्रवासमपि तं वरम् ॥ ३९ ॥
अजस्रसेवावसरं प्राप्य पूज्ये सहोदरे ।
चत्वारोऽपि कनीयांसः कृतार्थं जन्म मेनिरे ॥ ४० ॥
अन्यदान्तस्तरुश्रेणि दिशत्सु किशल[1]श्रियम् ।
रवेः करेषु भूपालः प्रभातस्थानमभ्यगात् ॥ ४१ ॥
वेद्यां वेत्रासनस्थस्य भूपतेः पदपङ्कजम् ।
अङ्कमारोप्य भीमेऽथ संवाहयति भक्तितः ॥ ४२ ॥
नृपान्तिकनिषण्णायाः कुन्त्या वचनवीचिषु ।
अर्पितश्रोत्रपात्रायां देव्यां द्रुपदजन्मनि ॥ ४३ ॥
सहदेवे महीभर्तुरातपत्रविडम्बिनीम् ।
स्वपटीं विनयाधारे धारयत्येकतः स्थिते ॥ ४४ ॥
नकुले चालयत्याराच्चामरोपममञ्चलम् ।
नृपस्येत्यनुजोपास्तिराजिन्यां राज्यसंपदि ॥ ४५ ॥
वेत्रदण्डोपमं पाणौ कोदण्डं धारयन्दृढम् ।
आयान्तं कथयामास पान्थमेकं धनंजयः ॥ ४६ ॥

(पञ्चभिः कुलकम्)

व्यापार्याम्भोजसौन्दर्यां दृशं दूरे महीपतिः ।
उवाच रभसाद्वत्स किं नासौ स्यात्प्रियंवदः ॥ ४७ ॥
अथ कृष्णा विहस्याह क नामात्र प्रियंवदः ।
सोऽप्यभाग्यः किमसद्वार्तं किं चास्माभिः करिष्यति ॥ ४८ ॥

---

१. किशलशब्दोऽपि पल्लवार्थकः.

ततो विलोकयामासुस्ते सर्वे पुरतो दिशि।
क्रमादभ्यर्णमायातस्तैर्निश्चिक्ये प्रियंवदः॥ ४९॥
प्रत्युद्याथाथ पार्थेन प्रदत्ताद्भुतगौरवः।
भूमिपीठलुठन्मौलिः स ननाम युधिष्ठिरम्॥ ५०॥
निबिडोत्कण्ठमाश्लिष्टो भुजाभ्यां पृथिवीभुजा।
सहदेवार्पिते नीचैरुपविष्टः स विष्टरे॥ ५१॥
दृशा पीयूषवर्षिण्या सिञ्चन्भूपस्तमभ्यधात्।
कच्चित्कुशलिनो वत्स तातपादाब्जरेणवः॥ ५२॥
कच्चित्कल्याणवान्कल्पवात्सल्यभरमेदुरः।
विदुरो नित्यमस्मासु क्षेमनिर्माणदीक्षितः॥ ५३॥
कच्चिदस्मत्प्रियः सौम्य क्षेमवान्नः पितामहः।
द्रोणः कल्याणवान्कच्चिद्गुरुः पूज्यतमोत्तमः॥ ५४॥
धृतराष्ट्रः सुखी कच्चित्पिता नः पुत्रवत्सलः।
कच्चिदास्माकमातॄणां ज्यायसीनामनामयम्॥ ५५॥
कच्चित्पूर्णाभिलाषोऽभूद्बान्धवो नः सुयोधनः।
तत्र प्रदीपनादूर्ध्वं किं च किं च तदाभवत्॥ ५६॥
कथं च वयमत्रस्था विदांचक्रमहे त्वया।
एतत्स्वरूपमस्माकं प्रियंवद वदाद्भुतम्॥ ५७॥
अथ प्रियंवदोऽवादीद्देव दुःस्थेऽपि चेतसि।
वर्तन्ते वपुषा तावत्सर्वे कुशलशालिनः॥ ५८॥
तस्मिन्नभ्रंलिहज्वाले कराले जातवेदसि।
दह्यन्ते पाण्डवा हा धिगित्येवं पूत्कृतं जनैः॥ ५९॥
लोकः शोकाकुलः कामं तं कृशानुं कृशेतरम्।
वेगाद्विध्यापयामास बाष्पद्विगुणितैर्जलैः॥ ६०॥
प्रदीपनेन नानेन मम किंचन दह्यते।
इत्यौदासीन्यसुस्थोऽहं न किंचिद्दुःखमस्पृशम्॥ ६१॥

नेत्रयोः पात्रतां तत्र भटित्रीभूतमूर्तयः ।
द्रोष्मन्तो युष्मदाकारा नागरैर्निन्यिरे नराः ॥ ६२ ॥
असौ धर्मसुतो यस्य मृतस्यापि मुखाम्बुजम् ।
दासीकरोति निजया पार्वणेन्दुमपि श्रिया ॥ ६३ ॥
एष स्थूलवपुर्भीमो भुजावानयमर्जुनः ।
बृहद्बन्धुसमीपस्थौ मुग्धौ सौम्याविमौ यमौ ॥ ६४ ॥
इयं कुन्ती जगन्माता न माता भुवनत्रये ।
तुषाराद्रितुषारांशुशुभ्रा यस्य गुणावली ॥ ६५ ॥
असौ द्राघीयसीं निद्रां गता द्रुपदनन्दिनी ।
या प्रेयस्यपि पञ्चानामुच्यते स्म महासती ॥ ६६ ॥
इत्थं निश्चित्य निश्चित्य देव युष्मांस्तथा जनैः ।
रुद्यते स्म तथा सर्वैं रुदितं पादपैरपि ॥ ६७ ॥

(चतुर्भिः कलापकम्)

युष्मद्गुणानुरागेण वीक्ष्य तान् क्रन्दतो भृशम् ।
आसीज्ज्ञातप्रबन्धस्य विकल्पो मम चेतसि ॥ ६८ ॥
क्वापि ते पुण्यनामानः स्वैरं जग्मुः सुरङ्गया ।
हा दग्धाः पाण्डवा एते मुधैव विलपन्त्यमी ॥ ६९ ॥
ततः कुतूहलाद्गत्वा ते मया पञ्च वीक्षिताः ।
युष्मदत्यन्तसादृश्यान्मूढोऽप्यहमचिन्तयम् ॥ ७० ॥
धूमस्तोमेन नाद्राक्षुः सुरङ्गाद्वारमाकुलाः ।
तेनाग्नेरिन्धनीभूताः स्वामिनो मम पाण्डवाः ॥ ७१ ॥
यद्वाक्यान्तरदौरात्म्यादेतत्ते तेनिरे स्वयम् ।
भवेद्धि तादृशी बुद्धिर्यादृशी भवितव्यता ॥ ७२ ॥
इति प्रत्यक्षतो जातयुष्मद्व्यापत्तिनिश्चयः ।
तारपूत्कारपर्यासरोदोरन्ध्रमरोदिषम् ॥ ७३ ॥

---

१. भटित्रं शूलपक्वमासम्. अर्धदग्धमित्यर्थ .

अस्पृशं समतामन्यैः शोकेनैवानुजीविभिः ।
भक्तिनिर्वहणे त्वस्मिंस्तेभ्योऽहमधमाधमः ॥ ७४ ॥
मन्वानास्तृणवत्प्राणान्यत्ते त्वामन्वगुस्तदा ।
दर्शयाम्येष वो वक्रमहं तु प्रियजीवितः ॥ ७५ ॥
ततो गजपुरे गत्वा वार्तया वः शुचा जनम् ।
एवं दुर्योधनं मुक्त्वा स्वसधर्माणमादधाम् ॥ ७६ ॥
देवेन पाण्डुना छद्मार्येण विदुरेण च ।
पृष्टोऽहं कथ्यतां भद्रं भद्रं मे तनुजन्मनाम् ॥ ७७ ॥
अचीकथं यथादृष्टमिष्टेतरदहं तयोः ।
तावप्यशृणुतां पश्चात्पूर्वं मूर्च्छामगच्छताम् ॥ ७८ ॥
मयोपवीज्य चैतन्यं लम्भितौ तौ विलेपतुः ।
हा वत्साः स्थ कथं दग्धा दहनेन दुरात्मना ॥ ७९ ॥
कथं शिक्षास्मदीयाथ विस्मृता वः शुभोदया ।
यद्वा मतिर्विपर्येति वेधसि प्रातिकूलिके ॥ ८० ॥
विदुषा विदुरेणाथ पिता ते समबोध्यत ।
शोको निर्वार्यतामार्य मनो धैर्याय दीयताम् ॥ ८१ ॥
सर्वे किमधुना पूर्णाः पिशुनानां मनोरथाः ।
किंवा प्रियंवदो भ्रान्तः संशयोऽयं ममाशये ॥ ८२ ॥
दिनैः कतिपयैरेव सर्वमाविर्भविष्यति ।
आपदः संपदो वापि न स्युश्छन्ना महात्मनाम् ॥ ८३ ॥
विदुरस्यानया वाचा स्वल्पीचक्रे शुचं बहिः ।
बभार भूयसीं देवस्तामन्तर्मनसं पुनः ॥ ८४ ॥
मातरः सत्यवत्याद्या व्यपद्यन्त शुचानया ।
न हि दावानलज्वालां सहन्ते मालतीलताः ॥ ८५ ॥
विदुराश्वासनावाक्यैर्महापद्वार्तया च वः ।
देवः पाण्डुरियत्कालमासीज्जीवन्मृतोपमः ॥ ८६ ॥

कीर्तिर्बकवधोद्भूता स्वर्धुनीवाधुना तव ।
पावयन्ती भुवं देव हस्तिनापुरमभ्यगात् ॥ ८७ ॥
सख्यं सख्याः सुधायाश्च सीतापि युगपत्तया ।
अलम्भयदमित्राणां मित्राणां च मुखानि सा ॥ ८८ ॥
तदानीं युष्मदीयैस्तैः श्रुतेरपि यशोजलैः ।
देवस्तं निबिडं पाण्डुः शोकपङ्कमपाकरोत् ॥ ८९ ॥
स पाण्डुना परित्यक्तः सर्वैः सुखविपर्ययः ।
साभिमान इवोर्वीशं दुर्योधनमशिश्रियत् ॥ ९० ॥
न प्रियाङ्के न पल्यङ्के न वने भवने च न ।
न स्थले न जले क्वापि रतिमालम्बते स्म सः ॥ ९१ ॥
अथाभ्येत्य तथावस्थं शकुनिस्तमभाषत ।
धराधव तव व्याधिराधिर्वा कोऽयमुत्कटः ॥ ९२ ॥
येन दावानलज्वालादग्धस्थाणूपमं वपुः ।
वहसे सहसास्माकं ब्रूहि तं दूयते मनः ॥ ९३ ॥
अथाभ्यधत्त गान्धारीतनयो दुर्नयैकभूः ।
सर्वंसहसहायोऽसि त्वं मातुल ममातुलः ॥ ९४ ॥
पश्य मां विफलारम्भं कृत्वा जीवन्ति पाण्डवाः ।
विरोधिनि विधौ पुंसां वृथैव स्युर्मनोरथाः ॥ ९५ ॥
विषं पीयूषगण्डूषः पश्य तेषामजायत ।
जातुषागारदाहोऽपि पयोवाहजलप्लवः ॥ ९६ ॥
हिडम्बबककिर्मीरवधाडम्बरडिण्डिमैः ।
भूर्भुवःस्वस्त्रयीरङ्गे तेषां कीर्तिः प्रनृत्यति ॥ ९७ ॥
आजन्म विद्विषो ये ते जीवन्तीत्यतिदुःसहम् ।
किं पुनर्जनितानन्दा नन्दन्ति प्रतिपत्तनम् ॥ ९८ ॥
धुर्यो मर्माविधामेष व्याधिर्मां बाधतेऽधिकम् ।
तदेतस्यागदंकारः संप्रत्यप्रतिमो भव ॥ ९९ ॥

इत्युदीर्णमनःखेदमाकलय्य सुयोधनम् ।
सदा दुर्नयदुर्गन्धो गान्धारीतनयोऽभ्यधात् ॥ १०० ॥
त्वयि देवेन्द्र शौण्डीर्यावमन्तरि निहन्तरि ।
यमगेहाङ्गणा(ना)रब्धताण्डवान्विद्धि पाण्डवान् ॥ १०१ ॥
पाण्डवाः क्व भवान् भूमीमण्डलाखण्डलः क्व च ।
कः साम्यं बहु मन्येत खद्योतद्युतिमालिनोः ॥ १०२ ॥
यदूर्जितभुजेनेदं त्वया साम्राज्यमर्जितम् ।
शतांशेनापि तन्नासीद्युधिष्ठिरमहीपतेः ॥ १०३ ॥
सावलेपास्तपःसूनोराज्ञां ये नानुमेनिरे ।
तेऽपि भूपतयो जातास्तवादेशवशंवदाः ॥ १०४ ॥
सन्त्येते हस्तिमल्लस्य प्रतिमल्ला इव द्विपाः ।
एते च देवदेवाश्वबान्धवाः सैन्धवाः पुरः ॥ १०५ ॥
साम्परायिकसंचारकृतार्थरथिनो रथाः ।
पत्तयश्चाप्युपानीतवैरिव्रातविपत्तयः ॥ १०६ ॥
चमूरमूदृशी विश्वे त्वदृते कस्य दृश्यते ।
तमोपहा रवेरेव केवलं किरणावलिः ॥ १०७ ॥
श्रीरियं ते कृतार्थास्यात्पश्येयुर्यदि पाण्डवाः ।
दृष्टामित्रैरमित्रस्य संपत्संपन्निगद्यते ॥ १०८ ॥
गोकुलालोकनव्याजाद्व्रज द्वैतवनं वनम् ।
ततस्तत्र दशां शोच्यामुपेतान्पश्य पाण्डवान् ॥ १०९ ॥
राजा राज्यच्युतान् भोगी भोगैः काममुपागतान् ।
ससैन्यो निष्परीवारानकृशोऽतिकृशाङ्गकान् ॥ ११० ॥
यदा वीक्षिष्यसे तांस्ते तदा मोदिष्यते मनः ।
अन्याश्चित्रातपापाये स्युर्धान्यस्य मुखश्रियः ॥ १११ ॥
तेऽपि त्वामद्भुतश्रीकं दृष्ट्वा म्लास्यन्ति निश्चितम् ।
व्यथ्यन्ते पार्वणे चन्द्रे दृष्टे दन्ता हि दन्तिनाम् ॥ ११२ ॥

यद्वीक्ष्यते 'विपक्षाणां मानिभिः श्रीर्विपद्गतैः ।
स एव मृत्युरेतेषां मृत्युस्तु न तु जीवितम् ॥ ११३ ॥
अथ सत्यव्रतं बन्धोरनुपेक्ष्य शुभैस्तव ।
सामर्षौ चायुधं धत्तः करे भीमार्जुनौ यदि ॥ ११४ ॥
ततो जानीहि संजातं भूमण्डलमपाण्डवम् ।
महार्णवमिवानीकं तव को हि स्खलिष्यति ॥ ११५ ॥
तदिमं शकुनेर्मन्त्रं कर्णदुःशासनावपि ।
ज्ञंमन्यावनुमेनाते दुष्टात्मानो ह्यमी त्रयः ॥ ११६ ॥
ततोऽस्माच्छकुनेर्मन्त्राद्दुष्टाशयतया तथा ।
युष्मदन्तिकमागन्ता कदाचन सुयोधनः ॥ ११७ ॥
एवं विभाव्य मनसा सावधानतया भृशम् ।
युष्माभिः स्थेयमित्येतदुक्तं विदुरवाचिकम् ॥ ११८ ॥
विदुरेणेदमाख्याय यदाहं विहितः पुरा ।
इदं मया तदा पृष्टं कुत्र ते सन्ति पाण्डवाः ॥ ११९ ॥
विदुरेण समादिष्टं पूर्वेऽह्नि नृपसंसदि ।
आयातैरेकचक्रातश्चरैरावेदितं ह्यदः ॥ १२० ॥
एकचक्रास्थितैर्देव शुश्रुवेऽस्माभिरीदृशम् ।
पुरस्य निखिलस्यास्य दत्ताः प्राणाः पृथात्मजैः ॥ १२१ ॥
चिरं नन्दन्तु भूयोऽपि राज्यं कुर्वन्तु पाण्डवाः ।
सूर्याचन्द्रमसौ यावज्जीवन्त्वास्माकजीवितैः ॥ १२२ ॥
धन्या कुन्त्येव यत्कुक्षिसरसीसरसीरुहैः ।
एभिः कृपाजपारामैरामोदितमिदं जगत् ॥ १२३ ॥
पुरीप्राणहरः सोऽयं पापपङ्कबको वकः ।
अपरेणान्तरेणामून्कि प्रसह्य निगृह्यते ॥ १२४ ॥
प्रतिपन्थी यथास्माकममीभिर्लम्भितः क्षयम् ।
तथैषामस्मदाशीभिर्विपक्षः क्षीयतां क्षणात् ॥ १२५ ॥

अहो अमीषां माहात्म्यं वसेयुर्यत्र पत्तने ।
ईतिर्न तत्र नानीतिर्न व्याधिर्न च विप्लवः ॥ १२६ ॥
न मारिर्न च दुर्भिक्षं न च भीः परचक्रजा ।
केवलं सुखसंपद्भिर्मोदन्ते सप्रजाः प्रजाः ॥ १२७ ॥ (युग्मम्)
चरेयुर्यदि कान्तारे प्रच्छन्ना अपि ते क्वचित् ।
तत्रापि पादपाः सत्यं नित्यपुष्पफलर्द्धयः ॥ १२८ ॥
अन्योन्यं कलहायन्ते न शाश्वतिकवैरिणः ।
दधते रससौन्दर्यमन्यवन्यफलान्यपि ॥ १२९ ॥
अथ पृष्टो जनोऽस्माभिः क्व ते संप्रति पाण्डवाः ।
तेनाप्याख्यायि ते भद्रा ययुर्द्वैतवनेऽधुना ॥ १३० ॥
अथागमाम तैश्चिह्नैर्यत्र ते सन्ति पाण्डवाः ।
पुलिन्दवृन्दमध्यस्थांस्तांश्चापश्याम निश्चलाः ॥ १३१ ॥
सहकारतरोर्मूले वन्यमासनमुत्तमम् ।
प्रातस्तदा विमुक्ताधिव्याधिस्तस्थौ युधिष्ठिरः ॥ १३२ ॥
न केवलं विनीतास्तमुपासांचक्रिरेऽनुजाः ।
दूरं मुक्तान्यकर्तव्या आरण्याः पशवोऽपि च ॥ १३३ ॥
पाण्डवेयसभाबन्धोरुटजद्वारवर्तिनः ।
परावर्तत न छाया तस्य माकन्दभूरुहः ॥ १३४ ॥
तेषामद्भुतलक्ष्याणि स्वयं साक्षात्कृतान्यपि ।
अपि जिह्वासहस्रेण को वर्णयितुमीश्वरः ॥ १३५ ॥
श्रुत्वेति पाण्डवोदन्तं तदा जज्ञे सुयोधनः ।
सखीभिः स्नपितः किं नु नीलिभिः किं नु रञ्जितः ॥ १३६ ॥
स विषण्णसदास्थानं विससर्ज चरैः सह ।
पुंसामुदित्वरे दुःखे न किंचिदपि रोचते ॥ १३७ ॥
ततस्तमपि चारोक्तैस्तत्र तैस्तैः प्रियंवदः ।
लक्षणैर्लक्षये मङ्क्षु पाण्डवानां निवेशनम् ॥ १३८ ॥

आदिश्य विदुरेणैवं प्रहितोऽहं [illegible] वः ।
एकचक्रां पुरीं पश्यन्क्रमेणात्र समागमम् ॥ १३९ ॥
नकुलं दन्दशूकेन हरिणं हरिणारिणा ।
सह क्रीडन्तमालोक्य विज्ञासिषमिहास्ति वः ॥ १४० ॥
इत्युक्तवन्तमत्यन्तप्रीतस्तं पवनात्मजः ।
पप्रच्छ वर्तते राष्ट्रे धार्तराष्ट्रः कथं कथम् ॥ १४१ ॥
स किं शास्त्यधुना धात्रीमनयेन नयेन वा ।
स्नेहात्तमनुरुध्यन्ते भीष्मद्रोणादयोऽपि किम् ॥ १४२ ॥
इति पृष्टो यथादृष्टं समाचष्ट प्रियंवदः ।
कुरुनीतिरनीतिश्च नैति राज्ञि सुयोधने ॥ १४३ ॥
पितरीवातिवात्सल्यात्प्रजाभ्युदयतत्परे ।
संपद्भिः कुरवस्तस्मिन्प्रशासति चकासति ॥ १४४ ॥
पुरुषार्थाः किलैकत्र निवासस्पृहयालवः ।
नचेत्तत्र धरित्रीशे न बाधन्ते परस्परम् ॥ १४५ ॥
स प्रजामृतकुल्याभिः सेचंसेचमनारतम् ।
अनपायमुपायद्रूनादत्ते फलमुत्तमम् ॥ १४६ ॥
आकर्णितभवन्मृत्युनिराशीभूतमानसाः ।
भीष्माद्याश्चक्रिरे तेन सर्वथात्मवशंवदाः ॥ १४७ ॥
संप्रत्यावर्जितास्तेन दानेन विनयेन च ।
प्राणैरपि समीहन्ते ते विधातुं तदीप्सितम् ॥ १४८ ॥
आत्मानं मन्यते क्षोणिषट्खण्डाखण्डलोपमम् ।
स यद्यपि तथाप्यन्तर्भवद्भ्यो वहते भियम् ॥ १४९ ॥
अर्जुनात्तरुनाम्नोऽपि स स्मृतार्जुनविक्रमः ।
भीतो मुञ्चति निश्वासान्कम्पते च मुहुर्मुहुः ॥ १५० ॥
वने वृकोदरं क्वापि दृष्ट्वा स्मृत्वा वृकोदरम् ।
मृगव्यव्यावृतोऽप्याशु स स्विद्यति भयातुरः ॥ १५१ ॥

स्वप्ने भीमार्जुनौ वीक्ष्य द्रुतं जागरितो भयात् ।
स क्षोभं लम्भयत्येवं भृशं भानुमतीमपि ॥ १५२ ॥
इत्याकर्ण्य तपःसूनुः प्रत्युवाच प्रियंवदम् ।
मद्गिरा भद्र विज्ञाप्यौ तौ तातविदुरौ त्वया ॥ १५३ ॥
निखिले युष्मदादिष्टं प्रहृष्टाः प्रतिशुश्रुमः ।
नमस्यामश्च भक्त्या वः क्षोणीमिलितमौलयः ॥ १५४ ॥
स्नेहादापदमस्मासु नैवाशङ्कितुमर्हथ ।
युष्मदाशीर्भिरस्माकं रिपुर्न प्रभविष्यति ॥ १५५ ॥
कृकलासः कृतोल्लासमारूढः शिखरं वृतेः ।
व्युत्पश्यन्सतिरस्कारं भास्करस्य करोति किम् ॥ १५६ ॥
इति धर्मसुतः प्रीतः समर्प्य प्रतिवाचिकम् ।
सत्कृत्य वन्यसत्कारैर्विससर्ज प्रियंवदम् ॥ १५७ ॥
धार्ष्ट्यं तद् धार्तराष्ट्रस्य श्रुत्वा श्रवणदुःसहम् ।
विहाय स्त्रैणमर्यादां जगाद द्रुपदात्मजा ॥ १५८ ॥
छद्मना मेदिनीं जित्वा कृत्वा मे केशकर्षणम् ।
दत्त्वा कान्तारवासं च रिपुर्नाद्यापि तृप्यति ॥ १५९ ॥
एवं वनेचरानस्मान्येनागत्य जिघांसति ।
निर्मर्यादा ह्यकृत्येषु मत्सरच्छुरिताशयाः ॥ १६० ॥
देवि वन्ध्येव कुन्ति त्वं न शूरप्रसवा किमु ।
पुत्रिणीनां त्रपाकारि कथं क्लीबप्रसूरिति ॥ १६१ ॥
अहो सुबाहवः पाण्डोः सूनवोऽभिनवौजसः ।
पुरतः पश्यतां येषां प्रिया केशेषु कृष्यते ॥ १६२ ॥
आर्यपुत्र तपःसूनुः सत्यमेव त्वमुच्यसे ।
रिपोः परिभवेऽप्येवं क्षमा ते कथमन्यथा ॥ १६३ ॥
निकारं कुरुवंशोऽपि संसहेत यदीदृशम् ।
तर्हि सा नाम निर्नाम निर्ममज्ज मनस्विता ॥ १६४ ॥

यदि नाम वनक्लेशो लेशतोऽप्यस्ति नात्मनः ।
किं दुनोति न ते चेतो बन्धुदत्तापदोऽप्यसौ ॥ १६५ ॥
सूक्ष्मक्षौमोचिता येऽमी बन्धवस्तव भूधव ।
वल्कलानि वसानांस्तान्किमु पश्यन्न लज्जसे ॥ १६६ ॥
भ्रातरः सिन्धुरारोहकेलिदुर्ललिता हि ते ।
चरन्तः पादचारेण त्वां व्यथन्ते न ते किमु ॥ १६७ ॥
वनेऽस्मिन्क्लिश्यते स्नेहमोहिता वो हिताय या ।
देवी सापि न किं कुन्ती तवोद्बोधयति क्रुधम् ॥ १६८ ॥
निश्चिन्तोऽसि किमेवं त्वमसावभ्येति ते रिपुः ।
उत्तिष्ठस्व ततः स्वामिन्निधेहि दृशमायुधे ॥ १६९ ॥
प्रतिज्ञाभङ्गभीतोऽथ न त्वमुत्सहसे स्वयम् ।
इहायातमरिं हन्तुं भीमपार्थौ तदादिश ॥ १७० ॥
अथैनां द्रौपदीवाचमिष्टामनुवदंस्तथा ।
भीमोऽभ्यधत्त देवास्ति तवाज्ञैव ममार्गला ॥ १७१ ॥
तवादेशं वहन्मूर्ध्नि पुराहं नाहनं रिपुम् ।
तं जिघांसुमिहायान्तं न सहिष्येऽधुना पुनः ॥ १७२ ॥
देव प्रसादितोऽसि त्वमागतश्चेत्स दुर्मतिः ।
तदा मम गुरुर्न त्वं न विधेयोऽप्यहं तव ॥ १७३ ॥
हस्तिनापुरसाम्राज्यगर्वपर्वतमस्तकात् ।
लीलयैव पराजित्य पातयिष्यामि विद्विषम् ॥ १७४ ॥
अथास्या भीमभारत्यास्तदा वाचः किरीटिनः ।
विवृण्वत्यस्तमेवार्थं भाष्यलीलायितं दधुः ॥ १७५ ॥
एतास्तेषां गिरः श्रुत्वा वाचमूचे युधिष्ठिरः ।
अभ्यधीयत युष्माभिः क्षत्रवंशोचितं वचः ॥ १७६ ॥
परं ममानुरोधेन हायनानि कियन्त्यपि ।
बहुधापि विराध्यन्तं विपक्षं क्षन्तुमर्हथ ॥ १७७ ॥

वनवासावधौ पूर्णे तीर्णे सत्यव्रते मया ।
को युष्मानभ्यमित्रीणान्स्खलिष्यत्यर्णवानिव ॥ १७८ ॥
तदा भीमार्जुने भीमाद्दुःशासनसमन्वितः ।
लब्धा दुर्योधनः कृष्णाकेशाकर्षणनिष्क्रियम् ॥ १७९ ॥
तदिदानीमितो गत्वा सेव्यन्तां स्वःसनाभयः ।
उल्लसल्लवलीगन्धा गन्धमादनभूमयः ॥ १८० ॥
निजश्रीगर्वितोऽरातिर्न दृश्येत तथा सति ।
वनवासकृशास्तेन दृश्येमहि वयं न च ॥ १८१ ॥
प्रत्यपद्यन्त भीमाद्यास्तामाज्ञामग्रजन्मनः ।
अप्युल्लुण्ठधियां पुंसां गुर्वादेशो नवाङ्कुशः ॥ १८२ ॥
मातृभ्रातृप्रियोपेतः प्रतस्थेऽथ महीपतिः ।
उदात्तः सह यूथेन यूथाधिप इव द्विपः ॥ १८३ ॥
वरिवस्यन्स तीर्थानि नमस्यंश्चारणान्मुनीन् ।
नाना चित्राणि पश्यंश्च ययौ पूर्वोत्तरां दिशम् ॥ १८४ ॥
क्रमाद्भुवमतिक्रम्य तटिनीशैलसंकटम् ।
भूधरं स ययौ सार्धं बन्धुभिर्गन्धमादनम् ॥ १८५ ॥
नक्तमिन्दूपलोद्भ्रान्तैर्वारिभिर्यत्र पूरिताः ।
प्रावृषेण्यां तरङ्गिण्यः शश्वदश्नुवते श्रियम् ॥ १८६ ॥
प्रियैरुपासितोपान्ता यस्मिन्नादेशवर्तिभिः ।
विलासान्दधते तांस्तानीप्सितानप्सरोगणाः ॥ १८७ ॥
तस्मिन्स्वादुफलश्लाघ्यैर्भूरिनिर्झरशालिनि ।
बबन्धुर्वसतिप्रीतिं पाण्डवेया निराधयः ॥ १८८ ॥
सर्वर्तुकमनीयानां वनानां रामणीयकम् ।
तेषां विस्मृतिमानिन्ये तत्र शत्रुपराभवम् ॥ १८९ ॥
कुन्ती क्रियासु धर्म्यासु तत्र व्यापृतमानसा ।
हस्तिनापुरराज्यस्य न सस्मार मनागपि ॥ १९० ॥

विदित्वाथ समीपस्थमिन्द्रकीलं नगोत्तमम् ।
सव्यसाची महीभर्तुर्दर्शयामास विस्मितः ॥ १९१ ॥
देव यन्नितरामिन्द्रः क्रीडत्यत्र शचीसखः ।
इन्द्रकील इति ख्यातिं ततः प्रापदसौ गिरिः ॥ १९२ ॥
खेचरैर्व्योमगैरेव खिन्नैश्छाया महीरुहाम् ।
अत्राधोगामितिग्मांशौ सेव्यन्ते सान्द्रशीतलाः ॥ १९३ ॥
वीक्ष्य स्वप्रतिमामन्यस्त्रीशङ्काकुपिताः प्रिये ।
सुरीः प्रसादयत्यब्जवायुर्यत्राम्बुकेलिषु ॥ १९४ ॥
असाधुसाधुपुत्राभ्यां पितेवासौ दिवानिशम् ।
सूर्यकान्तेन्दुकान्ताभ्यां तापशैत्यं च लभ्यते ॥ १९५ ॥
मध्येमणितटीक्रोडं परिभ्राम्यन्नभोमणिः ।
नित्यं कन्दलयत्यस्मिन्किनरीणां मणिभ्रमम् ॥ १९६ ॥
तदस्मिन्युष्मदादेशादुपेत्य गुरुगह्वरे ।
आराधितचरीर्विद्याः पुनरावर्तयाम्यहम् ॥ १९७ ॥
इत्यापृच्छ्य नृपं कुन्तीं प्रणम्य विनयात्ततः ।
याज्ञसेनीं च संभाष्य ययौ तस्मिन्धनंजयः ॥ १९८ ॥
गच्छतोऽस्य तपःसूनुरङ्गुलीयकमङ्गुलौ ।
तातख्यापितमाहात्म्यं बलादेव न्यवेशयत् ॥ १९९ ॥
जिष्णुर्मणिमयं तस्मिन्नर्हत्प्रासादमुत्तमम् ।
अद्राक्षीत्तर्कयन्नन्यं भूधरोपरि भूधरम् ॥ २०० ॥
शशाङ्कोपलसोपानां विकचोत्पलशालिनीम् ।
उत्कल्लोलजलां वापीं सोऽपश्यत्तस्य वामतः ॥ २०१ ॥
तस्यां स्नात्वा गृहीत्वा च विकचाम्भोजसंचयम् ।
अर्चामानर्च तस्यान्तर्गत्वाद्यस्य जिनेशितुः ॥ २०२ ॥
स्तुत्वा स्तोत्रैर्जिनं जिष्णुः कृतवानष्टमं तपः ।
तपो हि विहितं तीर्थे भवेदिष्टार्थसिद्धये ॥ २०३ ॥

जिनवेश्मान्तिकेऽध्यास्य पावनीमवनीं क्वचित् ।
स परावर्तयामास विद्योपनिषदं निजाम् ॥ २०४ ॥
प्रादुर्बभूवुर्भूयोऽपि पुरतस्तस्य देवताः ।
किं कुर्म इत्यजल्पंश्च को न भक्ते वशंवदः ॥ २०५ ॥
स्मृताभिः संनिधातव्यं भवतीभिर्द्रुतं मम ।
आहूतो वः स्मरिष्यामि मन्थने परिपन्थिनाम् ॥ २०६ ॥
इति विज्ञाप्य सत्कृत्य सर्वा विद्याधिदेवताः ।
उपकारोत्सुकाः कामं विससर्ज धनंजयः ॥ २०७ ॥(युग्मम्)
गतासु तासु पार्थोऽपि शैललक्ष्मीदिदृक्षया ।
नन्दनोद्यानसध्रीचि विजहार वने वने ॥ २०८ ॥
बाणभिन्नवपुः कश्चिद्यमसैरिभसंनिभः ।
निःशूकः शूकरस्तेन दृष्टः संमुखमापतत्(न्) ॥ २०९ ॥
क्रुधासौ ध्रुवमभ्येति नृशंसो मज्जिघांसया ।
एवं विमृश्य सोऽधिज्यं धनुष्मान्धनुरादधे ॥ २१० ॥
पार्थेन पोत्रिणः प्राणमार्गणोत्क्षेपिमार्गणाः ।
दत्त्वा प्राणांस्तिरश्चापि तेन सोऽथ कृतार्थितः ॥ २११ ॥
आगतः शूकराभ्यर्णे बाणग्रहणहेतवे ।
आयान्तं रौद्रमद्राक्षीत्किरातं कंचिदर्जुनः ॥ २१२ ॥
सगुणं धारयन्धन्व यमभ्रूभङ्गभङ्गुरम् ।
शरांश्च पंचषान्पाणौ सोऽप्युपक्रोडमाययौ ॥ २१३ ॥
पार्थोऽथ पश्यतस्तस्य स्वर्णपुङ्खमनोरमम् ।
आददानो निजं बाणं बभाषे तेन सौष्ठवात् ॥ २१४ ॥
सौम्य वीक्षे तवाचारमाकारव्यभिचारिणम् ।
क्वान्यथा पुण्यमूर्तिस्त्वं क्व च स्तैन्यममूदृशाम् ॥ २१५ ॥
वरं तृणमिव प्राणांस्त्यजन्त्युज्ज्वलबुद्धयः ।
न पुनर्जातु कर्मेदृगाद्रियन्ते मलीमसम् ॥ २१६ ॥

सदाचारसमीचीना भिक्षा माधुकरी वरम् ।
अतिचार्व्योऽप्यनाचारदूताहूता न तु श्रियः ॥ २१७ ॥
तन्मामकीनमारण्यपशुशोणितपायिनम् ।
विषदिग्धशिखं नैनं विशिखं हर्तुमर्हसि ॥ २१८ ॥
मयासौ कुरुचन्द्रस्य तव द्रोहसमीहया ।
वराहराहुरागच्छन्बुधेनैव निवारितः ॥ २१९ ॥
ततः स्वच्छन्दमाच्छिन्दन्बाणरत्नमिदं मम ।
हन्त प्रत्युपकारार्थमित्थं प्रक्रमसे किमु ॥ २२० ॥
रिपुव्यापादनपणक्रीतं मित्रं भविष्यसि ।
इत्याशा मम दूरेऽस्तु प्रत्यर्थी प्रत्युताभवः ॥ २२१ ॥
अमुना संचरन्ते चेद्वर्त्मना त्वादृशा अपि ।
पथिकस्तत्पथि न्याय्ये को नाम भविता वद ॥ २२२ ॥
अथासि त्वममुं दिव्यं पृषत्कमभिलाषुकः ।
तन्मैत्रीसुखसाकाङ्क्षं तत्किं प्रार्थयसे न माम् ॥ २२३ ॥
अर्थिनां प्रार्थनाभङ्गं विधातुं नास्मि शिक्षितः ।
पुण्यप्रागल्भ्यलभ्यो हि त्वादृशः प्रणयी यतः ॥ २२४ ॥
यस्ते मुक्तापरापेक्षमिषोरेष इह ग्रहः ।
न ते स मामनिर्जित्य निर्वाहमवगाहते ॥ २२५ ॥
इति व्याहृत्य विरतं तं बीभत्सुरभाषत ।
उदीरितमिदं सर्वमसत्यं सत्यवक्त्वया ॥ २२६ ॥
स्वबाणग्रहणे केयमुपालम्भपरम्परा ।
लुम्पन्ति हन्त मर्यादां दुर्जनाः सुजनेष्वपि ॥ २२७ ॥
दुर्जनः कालकूटश्च ज्ञातमेतौ सहोदरौ ।
अग्रजन्मानुजन्मा वा न विद्मः कतरोऽनयोः ॥ २२८ ॥
मां चौरंकारमाक्रोशन्क्रूरचेता मुहुर्मुहुः ।
भवितासि कथं मित्रममित्रः प्रकटोऽसि यः ॥ २२९ ॥

का नाम पामरेणास्तु संगतिर्मतिशालिनः ।
तमस्काण्डेन चण्डांशोः सौहार्दं हन्त कीदृशम् ॥ २३० ॥
कलयामि न कालुष्यं दुर्वाक्यैरिमकैस्तव ।
किमारवैः शृगालानामिभारिः क्षुभ्यति क्वचित् ॥ २३१ ॥
एनमह्नाय गृह्णामि पश्यतस्ते निजं शरम् ।
अस्ति दोर्दण्डयोः शक्तिर्यस्यासौ मां निषेधतु ॥ २३२ ॥
न नरेन्द्रो न देवेन्द्रः खेचरेन्द्रोऽपि नो पुरः ।
त्वय्यप्यधिज्यतां बिभ्रत्रपते हन्त मे धनुः ॥ २३३ ॥
अथाह शबरस्वामी सौम्य मिथ्या प्रगल्भसे ।
फणिनः किं फणाटोपः कुर्यात्खगपतेः पुरः ॥ २३४ ॥
तत्तिष्ठ सौष्ठवमिदं मा त्याक्षीर्मयि योद्धरि ।
इति जल्पन्ननल्पौजाः संदधे शबरः शरम् ॥ २३५ ॥
वल्गितं फाल्गुनोऽप्यस्य पश्यन्बाणासने शनैः ।
रोपमारोपयांचक्रे किरिशोणितशोणितम् ॥ २३६ ॥
अखर्वमौर्वीटंकारः साहंकारस्तयोस्ततः ।
विडम्बितयुगावर्तः प्रावर्तत रणो महान् ॥ २३७ ॥
मिषादिसादिभीमेन निःसीमेन समेयुषा ।
तदा गजाश्ववृन्देन पुलिन्दः पर्यवार्यत ॥ २३८ ॥
यावत्प्रतिभटं बाणान्मुञ्चता सव्यसाचिना ।
तस्य क्षणादनीकस्य ददृशे कान्दिशीकता ॥ २३९ ॥
पार्थबाणाङ्किताः सैन्या व्यावर्तन्ते स्म सैनिकाः ।
तदासौ दर्शयामास युद्धकौशलमात्मनः ॥ २४० ॥
तदानीं द्रष्टुकामानां विमानैर्व्योमचारिणाम् ।
व्योमाभोगतडागोऽभूत्संकुलः कमलैरिव ॥ २४१ ॥
वारंवारमजायन्त तेनार्धपथखण्डिताः ।
पत्रिणः श्वेतवाहस्य निःस्वस्येव मनोरथाः ॥ २४२ ॥

सादरः सोदरोऽभ्येत्य पुरोचनपुरोधसः ।
डिण्डिमं वारयामास क्रूरचेताः सुरोचनः ॥ १९८ ॥
ततः पाटहिकैर्नीतः स दुर्योधनसंनिधौ ।
उद्यतः कथयामास शक्तिव्यतिकरं निजम् ॥ १९९ ॥
आराधिता मया पूर्वमस्ति कृत्येति राक्षसी ।
क्रुद्धासौ ग्रसते क्षौणीं षट्खण्डीं किमु पाण्डवान् ॥ २०० ॥
विधास्यामि तवाभीष्टमह्नि तद्देव सप्तमे ।
ममापि पाण्डवेया हि पुरोचनवधाद्द्विषः ॥ २०१ ॥
वाचं सुरोचनस्यैतामवधार्य सुयोधनः ।
मुदं प्रसादयामास लम्भयामास तं तदा ॥ २०२ ॥
तेन तेनोपचारेण तैस्तैश्च जपकर्मभिः ।
कृत्याराधनमाधातुं सोऽपि गेहमुपाययौ ॥ २०३ ॥
अहं चेहागमं भीम युष्माकमतिपीडया ।
आजन्माभ्यस्तदुष्कृत्या कृत्या सात्यन्तदुर्जया ॥ २०४ ॥
अतिरौद्रमनोवृत्तेरन्यरक्षोविचक्षणम् ।
तस्या भीष्मत्वमद्वैतं विख्यातं भुवनत्रये ॥ २०५ ॥
सोऽप्युपासितदुर्विद्यादीप्रो विप्रः सुरोचनः ।
अतिक्रूरमनाः कामं दक्षः क्षुद्रेषु कर्मसु ॥ २०६ ॥
ततः कृत्याप्रणीतो वः प्राणसंदेहकृद्ध्रुवम् ।
दुरात्मनो द्विजादस्मादागतोऽसावुपद्रवः ॥ २०७ ॥
तदस्या विपदः सौम्याः प्रतीकाराय धावत ।
महात्मस्वपि निस्त्रिंशं पिशुनाना हि मानसम् ॥ २०८ ॥
इत्युदीर्य मुनौ तस्मिन्स्वस्थानमुपजग्मुषि ।
सौष्ठवाज्ज्येष्ठमवदद्गदापाणिर्वृकोदरः ॥ २०९ ॥
एतु कृत्याद्भुतं द्रष्टुमहमस्मि समुत्सुकः ।
चूर्णयिष्यामि कणशस्तां क्षुद्रां गदयानया ॥ २१० ॥

ज्येष्ठोऽथ तमभाषिष्ट सत्यमेव वचस्तव।
सा चेत्ते दृक्पथं यायाद् व्यापाद्येत तदा त्वया॥ २११॥
रक्षोजातिस्त्वतिक्षुद्रा नानाकूटपटीयसी।
अदृश्या वैरिणी हन्तुं शक्या नोर्जस्वलैरपि॥ २१२॥
कुरु कर्णे ममोपायं सर्वापायनिवारणम्।
आयान्ति विपदः कर्मदूताहूता हि देहिनाम्॥ २१३॥
तच्च कर्म निराकर्तुमलंकर्मीणविक्रमः।
एक एव परं धर्मो वत्स चेतसि धार्यताम्॥ २१४॥
निःशेषदुःखमूलानि यः कर्माणि निकृन्तति।
धर्मोऽस्माकं स एवैकः स वेत्तुमुचितोऽधुना॥ २१५॥
एतां धर्मसुतस्याज्ञां कृत्वा मौलिशिखामणिम्।
सर्वेषु कृतचर्यासु चक्रुरुज्जागरं मनः॥ २१६॥
अशनं स्वादिमं सर्वं खाद्यं त्रिविधमप्यमुम्।
परितत्यजुराहारं ते सर्वे सप्तवासरीम्॥ २१७॥
एकतानाः स्मरन्तस्ते पञ्चानां परमेष्ठिनाम्।
उटजं परितो भेजुर्निर्जनां पृथिवीं पृथक्॥ २१८॥
प्रलम्बितभुजास्तत्र नाशा(सा)निहितलोचनाः।
तस्थुः प्रतिमया जातु देहेनोर्ध्वंदमेन ते॥ २१९॥
वशीकृतेन्द्रियग्रामा विधायोत्कटिकासनम्।
आत्मारामं मनः कृत्वा कदाचित्तेऽवतस्थिरे॥ २२०॥
कदाचनापि चक्रुस्ते स्थिता गोदोहिकासने।
अर्हत्तत्त्वैकलीनान्तःकरणाः कर्मणां क्षयम्॥ २२१॥
कायक्लेशनिसृष्टाङ्गाः शुचयो ब्रह्मचारिणः।
एवं निर्गमयामासुर्वासराणि क्रमेण षट्॥ २२२॥
किरीटी त्वेकपादेन प्रतिमामास्थितस्तदा।
मन्त्रराजैकतानात्मा निन्ये षड्दिवसीमपि॥ २२३॥

अधिष्ठायोटजक्रोडं दिनान् षडपि सादरम् ।
निष्ठाप्राप्तमनुष्ठानं कुन्ती कृष्णा च चक्रतुः ॥ २२४ ॥
कृत्योपसर्गसोत्कण्ठाः सप्तमे त्वह्नि पाण्डवाः ।
सर्वे धर्मं व्यधुर्ध्यानं निधायास्त्राणि संनिधौ ॥ २२५ ॥
उज्झितः शान्तचेतोभिस्तैस्तदा चिरसंस्तुतः ।
अस्त्रव्याजाद्रसो वीरस्तदुपास्तिमिवाकरोत् ॥ २२६ ॥
अथ पाण्डुसुतैः पांसुपूरो दूरोपसत्वरः ।
अभितः करभीकण्ठरोमधूम्रो व्यलोक्यत ॥ २२७ ॥
अतिजङ्घालमुत्तालफालग्रस्तनभस्तलम् ।
तैरश्वीयमनल्पीयः प्रेक्षांचक्रे समन्ततः ॥ २२८ ॥
जितोद्दामतडिद्दामवर्षवर्षास्विवाम्बुदाः ।
सिन्दूरेण स्रवद्गण्डास्तैरदृश्यन्त दन्तिनः ॥ २२९ ॥
अथ वेणुलतां पाणौ बिभ्राणाः क्रूरमूर्तयः ।
केचन द्वाःस्थवर्गीणास्तानागत्य बभाषिरे ॥ २३० ॥
अरे वनचराः शीघ्रं स्थानमेतद्विमुञ्चत ।
राज्ञो धर्मावतंसस्य निवासोऽत्र भविष्यति ॥ २३१ ॥
तेषां दुर्वचसा तेन समुत्सार्य समं बलात् ।
भीमान्तःकरणे क्रोधः समर्थोऽस्थाप्यत क्षणात् ॥ २३२ ॥
आकस्मिकतिरस्कारे रौद्राकारो वृकोदरः ।
साटोपकोपकम्प्रेण पाणिनोपाददे गदाम् ॥ २३३ ॥
अभाषिष्ट च रे दुष्टाः कः कालेन कटाक्षितः ।
बलान्मौलिमणिं हन्त वासुकेः को जिघृक्षति ॥ २३४ ॥
कः केसरिकिशोरस्य कर्षति स्कन्धकेसरान् ।
तिष्ठतोऽत्र सुखेनास्मान्को नु निर्वासयिष्यति ॥ २३५ ॥
वयं निर्वासयिष्यामो युष्मानिति विवक्षवः ।
ते भीमेन तथा क्रोधाद्गले धृत्वापहस्तिताः ॥ २३६ ॥

उच्चैःकारं कृताक्रोशाः क्रोशमात्रां भुवं यथा ।
उत्पतन्तः पतन्तश्च जग्मुः कन्दुकलीलया ॥ २३७ ॥
उल्लुण्ठैर्वैत्रिवण्ठैस्तैर्गत्वा संवर्मितां चमूम् ।
समानीय निमेषार्धात्सर्वेऽरुध्यन्त पाण्डवाः ॥ २३८ ॥
ऊर्जस्वलस्तपस्तेजोनिस्तुषीकृतकान्तयः ।
सावज्ञमनसस्तेऽपि जगृहुः स्वं स्वमायुधम् ॥ २३९ ॥
तैः संग्रामकृतोद्योगैरुद्यतास्तैः पुरस्कृताः ।
अनेशत्पञ्चभिः सिंहैरेणश्रेणीव सा चमूः ॥ २४० ॥
सेनानुगमशौण्डेषु पाण्डवेष्वेव पृष्ठतः ।
नृपलक्ष्मा पुमानेकस्तेषामुटजमाविशत् ॥ २४१ ॥
षड्दिनोपोषिते कुन्तीकृष्णे धर्मैकतत्परे ।
परं पुरुषमालोक्य परमं क्षोभमीयतुः ॥ २४२ ॥
पाण्डवेषु दवीयेषु ते उभे भयकातरे ।
निमील्य केवलं नेत्रे हृदि सस्मरतुर्जिनम् ॥ २४३ ॥
बलाद्बाहौ स जग्राह नरेन्द्रो द्रुपदात्मजाम् ।
हयमारोहयित्वोच्चैरुदीर्णरुदितध्वनिम् ॥ २४४ ॥
तुरङ्गान्तरमारुह्य स प्रसह्य जहार ताम् ।
द्रौपद्याश्च तमाक्रन्दं शुश्रुवुः पाण्डवाः समम् ॥ २४५ ॥
त्यक्त्वा चमूं तां क्रुद्धास्तेऽभ्ययुः कान्तापहारिणम् ।
जविना वाजिना सोऽपि ध्वजिनीमध्यमध्यगात् ॥ २४६ ॥
एकतस्तन्नृपानीकमन्यतः पञ्च पाण्डवाः ।
तथापि बलिनां तेषां न क्षोभस्य लवोऽप्यभूत् ॥ २४७ ॥
क्व रे यासि क्व रे यासि प्रेयसीमपहृत्य नः ।
इति व्याहृत्य पार्थेन तमनु प्रेषिताः शराः ॥ २४८ ॥
उद्यतैर्युगपत्पातुं सेनासप्तार्णवीमिव ।
चक्रे तपःकृशीयोभिस्तैरगस्तीयितुं स्पृहा ॥ २४९ ॥

१. वण्ठशब्दो भृत्यवाची

यदा ते संनिदधते दधते च पराक्रमम् ।
तदा स नृपतिः कृष्णां कशाघातैरताडयत् ॥ २५० ॥
तेन न्यक्कारतापेन शिरःस्थेनांशुमालिना ।
तपसा चाभवत्तेषामुदन्या तालुशोषिणी ॥ २५१ ॥
तेन तर्षप्रकर्षेण क्लान्तोऽतीव तपःसुतः ।
बभाषे बान्धवान्वत्सा तृष्णा मां बाधतेऽधिकम् ॥ २५२ ॥
सुशाद्वलदलश्रेणिव्याख्यातजलसंनिधेः ।
असौ पश्यत वामेन दृश्यते निकटो वटः ॥ २५३ ॥
इन्द्रनीलशिलानीलैः पत्रैर्नेत्रप्रियंकरैः ।
दृष्टोऽपि बन्धुवद्दूरं न्यग्रोधो मां धिनोत्ययम् ॥ २५४ ॥
पथिकाश्वासनाहेतुः सेतुरेतस्य वामतः ।
शंसत्यसौ पिपासार्तवितीर्णावसरं सरः ॥ २५५ ॥
अमी वञ्जुलहारीतजीवंजीवकपिङ्गलाः ।
एतस्योपरि कूजन्ति जलवैभवबन्दिनः ॥ २५६ ॥
एतानि मृगयूथानि निर्यान्ति प्रविशन्ति च ।
ध्रुवमेतस्य निर्दोषं स्वाद्य चाचक्षते पयः ॥ २५७ ॥
एषोऽपि द्रौपदीदस्युर्विलोक्यास्मानवस्थितान् ।
यावद्विलम्ब्यमानोऽस्ति तावदानीयतां पयः ॥ २५८ ॥
द्विषं प्रोषिततृष्णस्तु दोष्णोर्बलभरादपि ।
कीनाशवेश्म नेष्यामि प्रत्यानेष्यामि च प्रियाम् ॥ २५९ ॥
इत्युदीर्य तपःसूनुस्तस्मिन्सरसि रंहसा ।
नकुलं सहदेवं च प्रेषयामास वारिणे ॥ २६० ॥
तावथ त्वरितं गत्वा यथेष्टं पपतुः पयः ।
कृत्वा च पद्मिनीपत्रे चेलतुः पञ्चषान्क्रमान् ॥ २६१ ॥
तस्तावुच्छलन्मूर्छानिःसहौ पेततुर्भुवि ।
जन्तवो हि विडम्ब्यन्ते कर्मभिर्भिन्नमर्मभिः ॥ २६२ ॥

विलम्बमम्बुनः पश्यन्पार्थमूचे युधिष्ठिरः ।
जलाय प्रहितौ वत्स वत्सौ चिरयतः कथम् ॥ २६३ ॥
जवात्तद्गच्छ वृत्तान्तं जानीहि च कनीयसोः ।
तूर्णमानीय पानीयं मुषाण च तृषां मम ॥ २६४ ॥
तडागमथ जङ्घालो जगाम च धनंजयः ।
स्वांसाविव कनीयांसौ पेतिवांसौ ददर्श च ॥ २६५ ॥
तावालोक्य तथावस्थौ पार्थः पृथुलपूत्कृतः ।
पर्यदेवत हा वत्सौ केनेमां गमितौ दशाम् ॥ २६६ ॥
द्रुतमुत्तिष्ठतां वत्सौ नन्वार्यः खिद्यतेतमाम् ।
तस्मै तृष्णातुरायैतदुपढौकयतां पयः ॥ २६७ ॥
एतां तूष्णीकतां वत्सौ मुक्त्वा कथयतं मम ।
कृतमत्याहितं केन निगृह्णाम्येष येन तम् ॥ २६८ ॥
यद्वा पिपासामार्यस्य पूर्वं व्यपनयाम्यहम् ।
ततो विपदमेतां वा प्रतिकर्तास्मि यत्नतः ॥ २६९ ॥
इत्युदीर्यार्जुनः साश्रुकणेहत्यपयः पपौ ।
बन्धुहेतोर्गृहीत्वा च प्रतस्थे कियतीं भुवम् ॥ २७० ॥
अश्रुमिश्रं वहन्नीरं कनिष्ठान्तिकमागतः ।
तार्तीयिकस्तयोरासीत्सोऽपि मूर्च्छाविसंस्थु(ष्ठु)लः ॥ २७१ ॥
अभ्यधाद्धर्मजो भीमं बान्धवान्वेषणाकृते ।
प्रहितस्यार्जुनस्यापि कालो भूयानभूत्कथम् ॥ २७२ ॥
कनिष्ठबन्धुवर्गस्य निसर्गप्रीतिशालिनः ।
गत्वा जानीहि वृत्तान्तमपतृष्णं च मां कुरु ॥ २७३ ॥
इति ज्येष्ठगिरा भीमः सरस्तीरमुपेयिवान् ।
अपश्यद्बान्धवान्प्राप्तान्मृत्योर्नेदीयसीं दशाम् ॥ २७४ ॥
विललाप च हा वत्साः किमिदानीमुपस्थितम् ।
इदं वोऽस्त्येकतो दौस्थ्यमन्यतः क्लिश्यते गुरुः ॥ २७५ ॥

इतश्च ह्रियते कृष्णा केनाप्यसद्विरोधिना ।
इतश्चैकाकिनी माता दुःखं तिष्ठति पृष्ठतः ॥ २७६ ॥
न जाने सममस्माभिर्हतकस्य विधेरहो ।
कौतस्कुतमिदं वैरमेवं द्रुह्यति येन नः ॥ २७७ ॥
परं पिपासामार्यस्य प्रतिकृत्याम्बुनामुना ।
अहं वत्साः प्रतीकारं विधास्यामि विधेरपि ॥ २७८ ॥
शुचं कृत्वैवमापीय पयस्तृष्णाप्रवासकृत् ।
गृहीत्वा च व्रजन्नासीत्तुल्यावस्थः स बन्धुभिः ॥ २७९ ॥
स्थित्वातिमहतीं वेलां ततो दध्यौ तपःसुतः ।
विलम्बते स्म भीमोऽपि कथंकारमनादरः ॥ २८० ॥
तद्गत्वा निखिलाचारचतुरांश्चतुरोऽपि तान् ।
शौण्डीरमकलासिन्धून्बन्धूनन्वेषयाम्यहम् ॥ २८१ ॥
इत्यालोच्य शुचा चान्तचेताः कुन्तीसुताग्रजः ।
गतस्तत्रानुजान्प्राप्तानद्राक्षीत्तादृशीं दशाम् ॥ २८२ ॥
विलप्य तुमुलं चोच्चैः शुचा चात्यन्तविह्वलः ।
वत्सा युष्माभिरेकाकी कथं त्यक्तोऽस्मि कानने ॥ २८३ ॥
चतुर्भिरपि युष्माभिर्वैरिभूधरभेदिभिः ।
दन्तैस्त्रिदशदन्तीव सदैवाहं विजित्वरः ॥ २८४ ॥
बभूवाहमनुल्लङ्घ्यो युष्माभिः पार्श्ववर्तिभिः ।
धराभोगसमर्यादैश्चतुर्भिः सागरैरिव ॥ २८५ ॥
हा वत्स भीम मां त्यक्त्वा किं शेषे निद्रयानया ।
सांप्रतं सांप्रतं किं ते सदुःखं मामुपेक्षितुम् ॥ २८६ ॥
दुर्योधनस्य गदया नोरुभङ्गस्त्वया कृतः ।
न च दौःशासनं वक्षः क्षुण्णं तन्मां किमत्यजः ॥ २८७ ॥
हिडम्बबककिर्मीराः कृतान्तातिथयस्त्वया ।
महाबाहो कृता येन तच्छौण्डीर्यं क्व ते गतम् ॥ २८८ ॥

सिंहेनेव त्वया मुक्तो वनोद्देश इवाधुना ।
अभूवमहमाक्रम्यो हा मृगैरिव वैरिभिः ॥ २८९ ॥
हा वत्स पार्थ पार्थक्यं प्राणैरपि न ते मम ।
इयं कथमवस्था ते जीवत्यपि युधिष्ठिरे ॥ २९० ॥
किं पूरयसि वत्स त्वं पिशुनानां मनोरथान् ।
दृढचण्डिमगाण्डीवं यद्दूरं तत्यजे त्वया ॥ २९१ ॥
येन मृत्युपरीरम्भं लम्भितास्तलतालवः ।
अकाण्ड एव गाण्डीवे तत्रानास्था कथं तव ॥ २९२ ॥
नाद्यापि विहितं कृष्णापराभवनिशुम्भनम् ।
त्वमेव किमु निद्रासि विस्मृताराातिविक्रमः ॥ २९३ ॥
इदानीमपि केनापि ह्रियमाणा सधर्मिणी ।
मोचनीया त्वयैवेयं तत्किं स्वपिषि निर्भरम् ॥ २९४ ॥
अभवत्पूर्णदेशीया वत्स द्वादशवत्सरी ।
प्राप्तोऽस्यम्बुधिमुत्तीर्य गोष्पदे मज्जनास्पदम् ॥ २९५ ॥
राधासुतस्य सफलैः संजातमुपयाचितैः ।
यातोऽसि दैवयोगेन यत्त्वमेतादृशीं दशाम् ॥ २९६ ॥
वत्सौ यमौ युवां दृष्ट्वा हृदयं मे विदीर्यते ।
अक्षतोऽहं गतो मातुर्माद्र्या वक्ष्यामि किं पुरः ॥ २९७ ॥
एवं विक्लवमुर्वीशं कश्चिदूचे पुलिन्दकः ।
भोः कापुरुष केनापि प्रेयसी ते विलुप्यते ॥ २९८ ॥
उत्तरीयमपाकृत्य कशाभिस्ताड्यते भृशम् ।
आर्यपुत्रार्यपुत्रेति करुणं सापि रोदिति ॥ २९९ ॥
हेतोः कुतश्चिदेते तु मूर्च्छितास्तव बान्धवाः ।
सरःसमीरणस्पर्शादुत्थास्यन्ति स्वयं क्रमात् ॥ ३०० ॥
ततः प्रियतमामाशु शत्रोस्त्रायस्व सांप्रतम् ।
कलङ्को हि महान्पुंसां दाराणामप्यरक्षणम् ॥ ३०१ ॥

अनेन वचसा तस्य धर्मसूनुः क्रुधा ज्वलन् ।
पयः पीत्वा जवाद्धावन्बन्धूनां सविधेऽपतत् ॥ ३०२ ॥
तदा तेषामुपागच्छन्मूर्च्छा काप्यतिशायिनी ।
पञ्चत्वमेव निश्चिक्ये यथा व्योमचरैरपि ॥ ३०३ ॥
तस्मिन्मूर्च्छाक्षणे तेषामारण्याः पशवोऽपि हि ।
तृणग्रासादिकं सर्वं सर्वेऽपि मुमुचुः शुचा ॥ ३०४ ॥
समं समस्तभूतानां प्रमोदनवकन्दलैः ।
किंचित्क्षणान्तरे तेऽथ नयनान्युदमीलयन् ॥ ३०५ ॥
कृत्वाम्बु नलिनीपत्रे रत्नमालापवित्रितम् ।
प्रत्येकं तेऽभिषिञ्चन्तीं द्रौपदीं ददृशुः पुरः ॥ ३०६ ॥
स्ववासःपल्लवाग्रेण बीजयन्ती मुहुर्मुहुः ।
सिञ्चन्तीं चाश्रुभिः कुन्तीं ते वीक्षांचक्रिरेऽग्रतः ॥ ३०७ ॥
बाष्पप्लावितपक्ष्मान्तैर्नभश्चरवनेचरैः ।
ते पश्यन्ति स्म रोदस्यौ संकीर्णे स्वजनैरिव ॥ ३०८ ॥
निविष्टास्ते पटान्तेन प्रमृष्टरजसोऽम्बया ।
प्रियामद्राक्षुराक्षेपात्प्रत्याशप्रहितेक्षणाः ॥ ३०९ ॥
तवापहर्ता पापीयान्स निस्त्रिंशशिरोमणिः ।
क्व ययौ यदिहायासीः सुमनोमालभारिणी ॥ ३१० ॥
प्रक्षिप्तरत्नमालेन किं नो नीरेण सिञ्चसि ।
वृत्तान्तमेतमस्माकं द्रुतमावेदय प्रिये ॥ ३११ ॥
समक्षमेव सर्वेषामाचख्यौ साथ भूभुजे ।
त्वय्यायाते पयः पातुं तं नाद्राक्षं च तां चमूम् ॥ ३१२ ॥
किंत्वेकाकिनमात्मानमपश्यमटवीगतम् ।
व्यालानां शृण्वती नादानभूवं च भयातुरा ॥ ३१३ ॥
त्वमार्यपुत्र कुत्रासि रक्ष मामिति वादिनी ।
इतश्चेतश्च पर्याटमटवीपदवीष्वहम् ॥ ३१४ ॥

पञ्चषान्विशिखान्पाणौ दधद्धन्व च जर्जरम्।
उपेत्य शंबरः कश्चिन्मामवादीद्दयान्वितः॥ ३१५॥
परिभ्रमसि शून्येषु कथं कान्तारवर्त्मसु।
भद्रे भद्रंकराकाराः सन्तीह तव वल्लभाः॥ ३१६॥
स युष्मान्दर्शयित्वा मे कुन्तीं चार्यामिहानयत्।
अपश्याव मृतप्रायानावां वः साश्रुलोचने॥ ३१७॥
यावदावामतीवार्ते प्रवृत्ते परिदेवितुम्।
आकर्णयावः सहसा तावत्किलकिलारवम्॥ ३१८॥
ततो व्यात्तमुखप्रेङ्खद्दंष्ट्राङ्कुरभयंकराम्।
पिङ्गाक्षीं पिङ्गचिकुरां गवलश्यामलाकृतिम्॥ ३१९॥
आलोकयावः फेत्कारैः कर्णज्वरकरीं भृशम्।
कांचित्त्वरितमायान्तीमन्तरिक्षेण राक्षसीम्॥ ३२०॥ (युग्मम्)
दूरादालोक्य तस्यास्तमाकारमतिभैरवम्।
आवाभ्यामतिभीताभ्यां सेयं कृत्येति निश्चितम्॥ ३२१॥
विभाव्याथ तथोद्भ्रान्ते स पुलिन्दः पितेव नौ।
अन्तर्धाय स्वदेहेन तस्थौ स्नेहार्द्रमानसः॥ ३२२॥
साप्यागत्य मृतान्युष्मान् वीक्ष्य वैलक्ष्यमागता।
अभ्यर्णस्थामभाषिष्ट राक्षसीं राक्षसेश्वरी॥ ३२३॥
पिङ्गले पाण्डवानेतान्मृतानेव निशुम्भितुम्।
प्रहिताहमहो तेन ब्राह्मणेन दुरात्मना॥ ३२४॥
एतेषां किंनु निश्छद्ममृत्युश्छद्मकृतोऽथवा।
इत्यासन्नतरीभूय सम्यग्जानीहि पिङ्गले॥ ३२५॥
तामिमां स्वामिनीवाचं प्रमाणीकृत्य पिङ्गला।
युष्मान्पर्यस्य पश्यन्ती पुलिन्देन न्यगद्यत॥ ३२६॥
त्वादृशां मृतकस्पर्शः पिङ्गले न त्वमङ्गलम्।
सरस्यमी विषं पीत्वा मृता एव न संशयः॥ ३२७॥

यदल्पमपि जीवेयुरेते ते चण्डि पाण्डवाः ।
विपक्षक्षयमाधातुं प्रभवेयुस्ततो ध्रुवम् ॥ ३२८ ॥
विक्रामन्ति मृतेष्वेव शृगालाः सरभादयः ।
जीवत्स्वेव महेभेषु सिंही संरभते पुनः ॥ ३२९ ॥
गत्वा हन्तु तमेवासौ तद्विप्रं विप्रतारकम् ।
दुष्प्रयुक्तः प्रयोक्तारमभिचारो हि लुम्पति ॥ ३३० ॥
पिङ्गलाव्यपदेशेन तां गिरं शबरोदिताम् ।
निशम्य गगनेनैव ययौ व्यावृत्य राक्षसी ॥ ३३१ ॥
युष्माकमन्तिकेऽभ्येत्य भूयोऽपि सममार्यया ।
विलापान्कुर्वती तांस्तांस्तारं तारमरोदिषम् ॥ ३३२ ॥
स्मृत्वाथ नागराजस्य गिरं स्वं कर्णपङ्कजम् ।
वीक्ष्य चासंदिहानाहमार्यां कुन्तीमवादिषम् ॥ ३३३ ॥
देवि कर्णावतंसाब्जमद्याप्येतद्विकस्वरम् ।
यन्नामी नियतं प्राणैर्विमुच्यन्ते सुतास्तव ॥ ३३४ ॥
केवलं दधते दूरं परीपाकमुपेयुषा ।
केनाप्यापद्विवर्तेन ध्रुवं मूर्च्छालताममी ॥ ३३५ ॥
तत्तस्यैव प्रतीकारः कश्चिदन्तर्विचिन्त्यताम् ।
एवं वदन्तीं मामेत्य कृपालुः शबरोऽब्रवीत् ॥ ३३६ ॥
कृतं ते चिन्तया भद्रे नृपकण्ठविलम्बिनी ।
रत्नमालां निधायान्तः कान्तान् सिञ्च सरोम्भसा ॥ ३३७ ॥
कृत्वा चेतसि तद्वाचं निषिञ्चामि जलेन वः ।
युष्मच्चैतन्यलाभाच्च फलितं मे मनोरथैः ॥ ३३८ ॥
निष्कारणोपकारी मे स कुत्र शबरोऽधुना ।
इति कन्दलितानन्दः पप्रच्छ नृपतिः प्रियाम् ॥ ३३९ ॥
कृती सांप्रतमत्रैव सोऽभूदिति तयोदिते ।
दृशौ व्यापारयामास सर्वास्वाशासु पार्थिवः ॥ ३४० ॥

स दूरे शबरस्तावन्न सरस्तन्न तं वटम् ।
तं भूनभश्वरं लोकं न चाद्राक्षीन्नरेश्वरः ॥ ३४१ ॥
तपस्याशु व्यवस्यन्तमात्मानमुटजान्तिके ।
मुदितः सानुजन्मानमालोकत स केवलम् ॥ ३४२ ॥
पुरुषं च पुरः कंचित्काञ्चनद्युतिविग्रहम् ।
चलन्माणिक्यताटङ्कं सोऽपश्यद्दिव्यमूर्तिकम् ॥ ३४३ ॥
अथासौ विस्मयत्रस्यदितिकर्तव्यताजडम् ।
जगाद मेदिनीनाथं प्रसादविशदाननः ॥ ३४४ ॥
शृणु विश्वंभराधीश तदेकमनसा त्वया ।
योऽयमाराधितो धर्मस्तस्येयं स्फूर्तिवर्णिका ॥ ३४५ ॥
यतः सौधर्मवास्तव्यः सुरो वा स च वल्लभः ।
अहं धर्मावतंसाख्यो धुर्यो धार्मिकपालने ॥ ३४६ ॥
ज्ञात्वाहमवधिज्ञानात्तपोनियमशालिनाम् ।
कृत्योपसर्गमुच्छेत्तुं रभसादागतोऽस्मि वः ॥ ३४७ ॥
उत्पाद्य कृत्रिमां सेनामेनां हृत्वा च वः प्रियाम् ।
अपूजयं कशाघातमिषान्मन्दारदामभिः ॥ ३४८ ॥
सरोऽपि च तदन्येषु पीयूषप्रतिमोदकम् ।
युष्मास्वहं विषीचक्रे पुलिन्दश्चाभवं ततः ॥ ३४९ ॥
सांप्रतं मुक्तभूयिष्ठं भवतामपि दुष्कृतम् ।
निकाचितेष्वपि[1] तपः प्रभवत्येव कर्मसु ॥ ३५० ॥
इदानीमनुजानीहि पुनः स्वर्गमनाय माम् ।
ज्ञेयः सहायसंख्यायामहमप्यात्मनस्त्वया ॥ ३५१ ॥
इत्युदीर्य गते देवे ययौ सूर्योऽप्यदृश्यताम् ।
सतां कृत्वोपकारं तं हर्षादन्वीयिवानिव ॥ ३५२ ॥
स्थापिते च नभःस्थाले नक्षत्राक्षतसंभृते ।
आययौ किल तानिन्दुदध्ना वर्धयितुं निशा ॥ ३५३ ॥

१. काचितः शिक्ये स्थापित इति कोशः । उन्नत इत्यर्थः.

मत्सरं कुरुराजस्य क्रूरतां च द्विजन्मनः ।
तीक्ष्णत्वं यच्च कृत्यायाः सौजन्यं च दिवौकसः ॥ ३५४ ॥
मुहुश्चिन्तयतां नानाभावचित्रेण चेतसा ।
सा तेषामतिचक्राम क्षणेनैव निशीथिनी ॥ ३५५ ॥
अम्लानांस्तानिव द्रष्टुं सप्तरात्रमुपोषितान् ।
पौरस्त्यादर्णवात्तूर्णमर्यमाथ विनिर्ययौ ॥ ३५६ ॥
पारणाविधये तेषां कुर्वन्नभ्यर्थनामिव ।
पाणिपादे सहस्रांशुर्लगति स्म मुहुः करैः ॥ ३५७ ॥
अथ वन्यैः फलैर्धान्यैः शाकैश्च हृदयंगमैः ।
कृष्णा निष्पादयामास नवां रसवतीं जवात् ॥ ३५८ ॥
स्वस्वासनोपविष्टानां जनन्या परिवेषिते ।
वस्तुजाते समस्तेऽपि चिन्ता तेषामभूदियम् ॥ ३५९ ॥
कुतोऽपि समयेऽमुष्मिन्किंचित्पात्रं तपोमयम् ।
यद्युपैति तदा विद्मो भाग्यानामनुकूलताम् ॥ ३६० ॥
धन्यास्ते पुण्यकर्माणस्तेषां चासन्नभव्यता ।
येषाममूदृशे काले सत्पात्रमुपतिष्ठते ॥ ३६१ ॥
अवतारो मनुष्येषु तेषामेव फलेग्रहिः ।
सुक्षेत्र इव यैः पात्रे न्यायात्तं वित्तमुप्यते ॥ ३६२ ॥
इति चिन्तापरेष्वेषु सार्थे क्वचन तस्थुषः ।
सूरेः सुचरिताख्यस्य[1] मुनिः कोऽप्यतिसंयमी ॥ ३६३ ॥
वपुष्मदिव चारित्रं मूर्तं तप इवानघम् ।
एत्य तेषां पुरस्तस्थौ मासक्षपणपारणे ॥ ३६४ ॥ (युग्मम्)
तं तपोधनमालोक्य लोकोत्तरगुणोदयम् ।
पुनः पल्लवितानन्दास्तेऽन्तःस्वान्तमचिन्तयन् ॥ ३६५ ॥

१. 'शिष्य इति शेषः' इति गद्यपाण्डवचरिताज्ज्ञायते । नाम चास्य मुनेर्धर्मघोष च.

एषणीयमिदं वस्तु पात्रमेतत्तपोमयम् ।
तदयं सुकृतप्राप्यः कौमुदीन्दुसमागमः ॥ ३६६ ॥
क कुरङ्गारिसंचारघोरकान्तारभूरियम् ।
पुण्यैरप्यतिदुर्लम्भः क चैष मुनिकुञ्जरः ॥ ३६७ ॥
ततो रूक्षकटध्वाङ्क्षशमीमात्रतरौ मरौ ।
अकस्मादयमस्माकं ध्रुवं कल्पद्रुसंगमः ॥ ३६८ ॥
इत्युद्दामपरीणामशुद्धिनिर्धौतचेतसः ।
आदाय भाजनान्येते मुनिमेत्य बभाषिरे ॥ ३६९ ॥
प्रभो सुप्रातरद्यैव पुण्यैरद्यैव पुष्पितम् ।
निजैर्यत्पावितं पादैस्त्वयेदमुटजाङ्गण(न)म् ॥ ३७० ॥
तदिमं शुद्धमाहारं गृहाणानुगृहाण वः ।
लभ्यतां दैवयोगेन निर्धनैरपि से(शे)वधिः ॥ ३७१ ॥
द्रव्यादिशुद्धमाहारं विज्ञायात्यन्तनिस्पृहः ।
मुनिरप्याददे तादृग्न विराध्यति संयमम् ॥ ३७२ ॥
तदानीं ताडयामासुर्द्युसदो दिवि दुन्दुभिम् ।
उद्यत्प्रमोदकल्लोलाश्चेलोत्क्षेपं च चक्रिरे ॥ ३७३ ॥
विहितार्थिजनाधारा वसुधारा दिवोऽपतत् ।
पुष्पगन्धाम्बुवृष्टी च पेततुर्वासितक्षिती ॥ ३७४ ॥
अवादीद्देवता काचित्प्रसन्ना तान्नभःस्थिता ।
दानस्यास्य प्रभावाद्वः समीपे संपदोऽखिलाः ॥ ३७५ ॥
विराटनगरे किंतु वर्षमेतत्त्रयोदशम् ।
न चाभ्यां वेषकर्मभ्यां प्रच्छन्नाः स्थातुमर्हथ ॥ ३७६ ॥
एवमावेद्य सा तेभ्यः क्षणेनैव तिरोदधे ।
मुनिश्च स्वर्गिणश्चैव ययुः सर्वे यथागतम् ॥ ३७७ ॥
पारणं पाण्डुतनयास्तेनुः पुण्यमयं पुरा ।
पश्चादन्नमयं चक्रुः शरीरस्थितिहेतवे ॥ ३७८ ॥

अर्थिनः प्रीणयामासुस्ते तथा वसुधारया ।
सतां च तोयदानां च सार्वजन्या हि संपदः ॥ ३७९ ॥

सौरभ्यसारघनसारकणावदातै-
लोकंपृणैर्मुनिपतेर्विमलैर्गुणौघैः ।
तत्रैव ते विदधतो वदनाधिवासं
द्वित्राण्यहानि मुदिता गमयांबभूवुः ॥ ३८० ॥

इति मलधारिश्रीदेवप्रभसूरिविरचिते **पाण्डवचरिते** महाकाव्ये **दुर्योधनमोचनकृत्योपद्रवनिवर्तनवर्णनो** नाम नवमः सर्गः ।

दशमः सर्गः ।

अथ द्वैतवनात्पाण्डुसूनवो देवतागिरा ।
प्रतस्थिरे गुप्ततमा विराटनगरं प्रति ॥ १ ॥
ते मातरं पुरस्कृत्य मूर्तां नीतिमिवाध्वनि ।
व्रजन्तोऽनुगता रेजुः साक्षाल्लक्ष्म्येव कान्तया ॥ २ ॥
नगेन्द्रनगरग्रामनिम्नगारामसंकुलाम् ।
भूयसीं भीमसंचारामतिक्रम्य क्रमान्महीम् ॥ ३ ॥
नीलदुद्यानकल्लोलिसरःश्रेणिमनोरमे ।
ते विराटमहीभर्तुः पुरीपरिसरे ययुः ॥ ४ ॥ (युग्मम्)
रामणीयकमारामसरःपुष्करिणीगतम् ।
पश्यतां पाण्डुपुत्राणां तत्रोच्चैर्मुमुदे मनः ॥ ५ ॥
क्वचित्सरसि निर्निद्रनलिनीमालभारिणि ।
पयःपानादिना तेऽध्वश्रमव्यपगमं व्यधुः ॥ ६ ॥
तत्तीरे सहकारस्य नल(व)पल्लवशालिनः ।
छायायामतिसान्द्रायां तेऽनुज्येष्ठमुपाविशन् ॥ ७ ॥
अथारातिपराभूतिस्मरणार्द्रीकृतेक्षणः ।
सदैन्यमवदद्बन्धून्धर्मसूर्गद्गदाक्षरम् ॥ ८ ॥

वत्साः साम्राज्यसौरभ्यसंभोगसुभगोदयाः ।
युधिष्ठिरेण नीताः स्थ ह हा धिक्कामिमां दशाम् ॥ ९ ॥
वस्तव्यमस्ति तत्रापि वर्षमेतत्रयोदशम् ।
प्रच्छन्नैर्जनवन्मत्स्यभर्तुः सेवापरायणैः ॥ १० ॥
ततो निसर्गविज्ञातसर्वसेवाक्रमानपि ।
स्नेहाद्ब्रवीमि वः किंचित्सागरे घनवृष्टिवत् ॥ ११ ॥
परं मान्यत्वमाप्यापि विश्वास्यं क्षितिपेषु न ।
विधावैवधिकेभ्योऽपि जातु रुष्यन्ति दन्तिनः ॥ १२ ॥
कुर्वन्ननुल्बणं वेषं श्रयन्नुचितमासनम् ।
अजल्पितोऽप्रजल्पंश्च राज्ञो भवति वल्लभः ॥ १३ ॥
नान्तःपुरपुरंध्रीभिर्न चान्तःपुरचारिभिः ।
न च द्वेष्यैर्महीशस्य संगच्छेत विशारदः ॥ १४ ॥
यस्य कोपो महाबाधः प्रसादश्च महाफलः ।
न तस्य मनसापीच्छेद्विप्रियं प्राज्ञसंमतः ॥ १५ ॥
असूयन्ति हि राजानो जनायानृतवादिने ।
क्षणादप्यवमन्यन्ते तथा पण्डितमानिनम् ॥ १६ ॥
अम्लानो बलवान् शूरश्छायेवानुगतः सदा ।
सत्यवादी मृदुर्दान्तः क्ष्मापतेः प्रियतां व्रजेत् ॥ १७ ॥
सर्वं मनसि कृत्वैतद्यः सम्यक्कर्म वेत्ति यत् ।
स तदेव पुरस्कृत्य श्रयतु क्षितिवल्लभम् ॥ १८ ॥
जयो जयन्तो विजयो जयसेनो जयद्बलः ।
आतुरे क्वचिदाह्वाननामानीति भवन्तु नः ॥ १९ ॥
इति ज्येष्ठानुशिष्टिं तामोमिति प्रतिपद्य ते ।
विश्वधानुष्कधौरेयं **सव्यसाचिनमूचिरे** ॥ २० ॥
विलोक्य सायुधानस्मान् लोकः पार्थ व्यथिष्यते ।
आयुधानि निधातुं तत्क्वचिदेतानि सांप्रतम् ॥ २१ ॥

१. विधा गजाशनम् । वैवधिको वणिक्.

जगाद विजयो चैत्यमुपप्रेतवनं पुरः ।
निरूपगते शमी जीर्णा फणिफूत्कारकोटरा ॥ २२ ॥
लताजालकरालायामनुच्छच्छदसंगतौ ।
निहितान्यायुधान्यस्यां कोऽप्यवेक्षिष्यते न हि ॥ २३ ॥
इत्युक्त्वा सर्वतेजांसि धारयन्तीव मूर्तताम् ।
आयुधानि न्यधात्तत्र शमीशाखिनि फाल्गुनः ॥ २४ ॥
मध्येऽद्रिकन्दरं तेऽथ पञ्च पञ्चानना इव ।
विराटस्य विशांभर्तुरन्तर्नगरमाविशन् ॥ २५ ॥
तिलकान्द्वादशाङ्गेषु करे कुशपवित्रिकाम् ।
कलयन्नुपवीताङ्कतनुर्धौतसितांशुकः ॥ २६ ॥
गत्वा राजकुलं कश्चिद्ब्राह्मणस्त्वां दिदृक्षते ।
इत्यात्मानं तपःसूनुर्वेत्रिणाज्ञापयन्नृपम् ॥ २७ ॥
तथा विज्ञापितो वेत्रिपुंगवेन विशांपतिः ।
तं सभामर्घदानादिपुरःसरमवीविशत् ॥ २८ ॥
विलोकयंस्तमायान्तमिति चान्तरचिन्तयत् ।
किं स्वयं धर्म एवायं महीतलमवातरत् ॥ २९ ॥
न हि ब्राह्मणमात्रस्य कस्यचिद्दृश्यते इयमाकृतिः ।
समुद्ररसनामेष मही शासितुमर्हति ॥ ३० ॥
अभिवाद्य नमन्मौलिस्तं वितीर्णाशिषं पुरः ।
प्रीत्या परमया पीठे विशामीशो न्यवीविशत् ॥ ३१ ॥
जगाद च कुतो ब्रह्मन्नजिह्मब्रह्मवार्धिना ।
आगम्यते त्वया को वा भवान्भुवनपावनः ॥ ३२ ॥
अथावोचदजातारिः कङ्को नाम द्विजोऽस्म्यहम् ।
भूमिभर्तुस्तपःसूनोः प्रियमित्रं पुरोहितः ॥ ३३ ॥
अक्षैश्च दीव्यतस्तस्य समास्तारोऽस्मि सर्वदा ।
मदन्यो हि न दक्षोऽभूदक्षद्यूतेऽस्य संसदि ॥ ३४ ॥

मयि ग्रामान्तरे याते समानीय निजं पुरम् ।
कुरुभिः कैतवागारैर्हारितः सोऽखिलां महीम् ॥ ३५ ॥
पाण्डवेयास्तदारभ्य बभूवुर्वनवासिनः ।
राज्यप्रत्याशया तेषामनैषमियतीः समाः ॥ ३६ ॥
मायावीति मया राजन् श्रितो दुर्योधनो नहि ।
पाण्डवानामिदानीं तु किंवदन्त्यपि न क्वचित् ॥ ३७ ॥
धर्मन्यायसदाचारविवेकविनयादिभिः ।
गुणैराकीर्णमेषोऽहं तद्भवन्तमुपस्थितः ॥ ३८ ॥
अजल्पन्नृपतिः कङ्कं निःशङ्कोऽत्रापि पूर्ववत् ।
सुखेन तिष्ठ मत्पार्श्वे क्वाप्यते त्वादृशः सुहृत् ॥ ३९ ॥
धन्यः स राजा कौन्तेयो यस्य मित्रं भवादृशम् ।
सुलभा खलु राज्यश्रीर्दुर्लभं मित्रमद्भुतम् ॥ ४० ॥
इत्युदीर्य समभ्यर्च्य काञ्चनैरञ्चिताञ्जलिः ।
विराटभूपतिश्चक्रे सभास्तारं युधिष्ठिरम् ॥ ४१ ॥
ज्वलन्निव वपुर्लक्ष्म्या खजं दर्वीं च धारयन् ।
करवालकरोऽत्युच्चैः सानुमानिव जङ्गमः ॥ ४२ ॥
राजपद्यामुपेताय मध्येनगरमन्यदा ।
विराटभूभुजे तस्थौ गुरुस्थामा मरुत्सुतः ॥ ४३ ॥ (युग्मम्)
दूरादुर्वीपतिर्भीमं वीक्ष्य मांसलमंसलम् ।
मुदा नेदंयुगीनाङ्गं वेत्रिणाह्वाय तत्क्षणात् ॥ ४४ ॥
सोऽनुयुक्तस्ततो राज्ञा स्वां कथामित्यचीकथत् ।
बल्लवः सूपकारोऽस्मि भूपतेर्धर्मजन्मनः ॥ ४५ ॥
न केवलमलंकारपौरोगवकलैव मे ।
ममैव मल्लसंदोहज्येष्ठताप्यस्य भूभुजः ॥ ४६ ॥
किं तु राज्यपरिभ्रंशात्तस्य भ्राम्यन्नितस्ततः ।
राजन्कलाविशेषज्ञमिदानीं त्वामुपागमम् ॥ ४७ ॥

नृपोऽप्यूचे न सूदत्वमस्यामुचितमाकृतौ ।
कुर्वीत को हि गन्धेभे कक्षभाराधिरोपणम् ॥ ४८ ॥
ऊर्जस्विनौ हि ते बाहू पृथिवीरक्षणक्षमौ ।
तथापीच्छसि यत्कर्तुं तदेव कुरु बल्लव ॥ ४९ ॥
इत्याभाष्य नृपो भीममानन्द्य कनकोत्करैः ।
पौरोगवानां सर्वेषामसूत्रयदधीश्वरम् ॥ ५० ॥
आमुच्य कम्बुकं चित्रमावध्य कबरीं वराम् ।
कर्णयोः कुण्डले न्यस्य नेत्रयोरञ्जनं वहन् ॥ ५१ ॥
निर्मायान्यदपि स्त्रैणमाकल्यं नृपवेश्मनि ।
विवेश विस्मयस्मेरैर्लोकैरालोकितोऽर्जुनः ॥ ५२ ॥ (युग्मम् ।)
भूपतिर्वल्लभौ कुर्वन्केलिचंक्रमणक्रमम् ।
उदीक्ष्य मुदितो वेत्रपाणिना तमजूहवत् ॥ ५३ ॥
ऊचे च भद्रे स्त्री चेत्त्वं वक्षस्तल्लक्षणं न किम् ।
यदि वासि पुमानेव कुतः स्त्रीवेषधारिता ॥ ५४ ॥
आकृतिस्ते पुनः सेयं स्त्रीपुंसव्यतिवर्तिनी ।
इहागत्य च किं स्थानं विहितं विरहातुरम् ॥ ५५ ॥
कपिकेतुरभाषिष्ट नास्मि नारी न वा पुमान् ।
अहं बृहन्नटो नाम किंतु षण्ढोऽस्मि भूपते ॥ ५६ ॥
योषिद्वेषं वहन्नेवमवन्यां विहराम्यहम् ।
नाट्याचार्यस्तपःसूनोरभूवं राज्यभूषणम् ॥ ५७ ॥
तूर्यत्रयरहस्यानामहं वा खलु कोविदः ।
देवी विश्वत्रयाराध्या सा च वाचामधीश्वरी ॥ ५८ ॥
हेमस्तोमैस्ततस्तैस्तैरभिनन्द्य बृहन्नटम् ।
भूमीन्दुरुत्तरां पुत्रीमध्यापयितुमार्पयत् ॥ ५९ ॥
ततस्तूर्यत्रयाभ्यासहेतोः पुत्र्याः क्षितीश्वरः ।
उत्तरेण निजं वेश्म नाट्यशालामचीकरत् ॥ ६० ॥

हरिदश्वरथाश्वाभमन्येद्युरवनीभुजः ।
हयं कारयतश्चित्रं बाह्याल्यां चंक्रमक्रमम् ॥ ६१ ॥
मांसलांसस्थलो बद्धमौलिः प्रावारवाससा ।
निर्लोमाङ्घ्रिः कसा(शा)पाणिर्दृढं परिकरं वहन् ॥ ६२ ॥
नकुलः कुलशैलाभमूर्तिरागाद्दृशोः पथि ।
वेत्रिणाचाह्वयत्स्मेरविस्मयस्तं महीपतिः ॥६३॥ (त्रिभिर्विशेषकम्)
सोऽभ्यधाद्भूभुजा पृष्टस्तपःसूनोर्महीभुजः ।
सर्वाश्वसाधनाधीशस्तन्त्रपालाभिधोऽस्म्यहम् ॥ ६४ ॥
अश्वानां लक्षणं वेद्मि वेद्मि सर्वं चिकित्सितम् ।
देशं वेद्मि वयो वेद्मि वेद्मि वाहनिकाक्रमम् ॥ ६५ ॥
राजाब्रवीत्तव ज्ञानमाकृत्यापि निवेद्यते ।
आर्द्रता हि वदत्यन्तः कुम्भस्य परिपूर्णताम् ॥ ६६ ॥
इत्युदीर्य स्वमारोप्य परीक्ष्य किल तत्क्षणात् ।
नेतारं **नकुलं** चक्रे निजाश्वीयस्य भूपतिः ॥ ६७ ॥
परिधानपटार्धेन बद्धकक्षं स्थवीयसीम् ।
बिभ्राणं वैणवीं यष्टिं वृषस्कन्धं महाभुजम् ॥ ६८ ॥
गोव्रजेषु व्रजन्नूर्ध्वीभूतं भूपः परेद्यवि ।
सहदेवम् उदैक्षिष्ट व्रततीबद्धमूर्धजम् ॥ ६९ ॥ (युग्मम्)
धरित्रीपतिरामन्त्र्य विस्मयेन तमभ्यधात् ।
भद्र कोऽसि कुतश्चासि स्थानादागतवानिह ॥ ७० ॥
जगाद **सहदेवो**ऽथ पाण्डवेयस्य भूभुजः ।
गणशो गोकुलान्यासन्प्रत्येकं लक्षसंख्यया ॥ ७१ ॥
स तेषां **ग्रन्थिकं** नाम संख्याकारं न्ययुङ्क्त माम् ।
सर्वेषां बल्लवानां च राजन्नेतारमातनोत् ॥ ७२ ॥
गर्भाधाने गवां कालमुपायमपि वेद्म्यहम् ।
शरीरलक्षणव्याधिचिकित्सासु तु का कथा ॥ ७३ ॥

इत्याकर्ण्य गिरं माद्रतनोक्तविस्मिताननः ।
सहदेवं महीदेवो गोकुलाधिपतिं व्यधात् ॥ ७४ ॥
अथ वैदेशिकौचित्यकल्पिताकल्पशालिनी ।
रूपलावण्यसौभाग्यविलासैरतिभास्वरा ॥ ७५ ॥
महादेव्याः सुदेष्णायाः सभाभ्यर्णे कदाचन ।
विहरन्ती भुजिष्याभिर्ददृशे द्रुपदात्मजा ॥ ७६ ॥
दृष्ट्वा सविस्मयास्ताश्च सुदेष्णायै न्यवेदयन् ।
कुतूहलवती सापि तामेताभिरजूहवत् ॥ ७७ ॥
उपवेश्य परप्रीत्या तां महत्यासने क्रमात् ।
नरेन्द्रपत्नी ताम्बूलदानपूर्वमभाषत ॥ ७८ ॥
शुभे तवायमाकारो न क्ष्मावस्थानमर्हति ।
किं पुनः पादचारेण विदेशगमनं क्वचित् ॥ ७९ ॥
ततः कथय कासि त्वं पत्नी कस्यापि भूभुजः ।
कुतश्चेयमवस्था ते विषयान्तरदर्शिनी ॥ ८० ॥
स्नुषाथ पाण्डुराजस्य स्मितपूर्वमभाषत ।
मालिनी नाम सैरंध्री दास्यस्मि न नृपप्रिया ॥ ८१ ॥
मयि प्रमाणमस्त्वेषा द्रौपदी धृतपूर्विणी ।
मुकुन्दमहिषी दध्रे सत्यभामापि संमदम् ॥ ८२ ॥
प्रिया विराटभूभर्तुः पाञ्चालीं पुनरब्रवीत् ।
हन्ताहमपि सैरंध्रि रूपे यत्तत्करोमि ते ॥ ८३ ॥
किंतु त्वां यदि वीक्षेत कदाचित्क्षितिवासवः ।
प्रियामपि तदानीं मां मनसा नहि संस्पृशेत् ॥ ८४ ॥
भूयोऽप्युवाच पाञ्चाली कृतं ते शङ्कयानया ।
प्रच्छन्नाः सन्ति यत्पञ्च गन्धर्वाः पतयो मम ॥ ८५ ॥
विरूपया विलोकेत यः कश्चन दृशापि माम् ।
नैव ते तस्य मृष्यन्ति तत्क्षणादेव जीवितम् ॥ ८६ ॥

विद्यातिरोहितात्मानः सर्वतः संचरन्ति ते।
न च दन्तीव सिंहानां तेषां राजापि किंचन॥ ८७॥
ततोऽभ्यधत्त भूपालवल्लभा तर्हि मालिनि।
मम लक्ष्मीस्तवैवेयं यथेच्छमुपभुज्यताम्॥ ८८॥
इत्यालप्य दुकूलानि काञ्चनाभरणानि च।
परिधाप्यात्मनः पार्श्वे सुदेष्णा तामतिष्ठिपत्॥ ८९॥
मुखवासं वितन्वाना कुर्वती पत्रवल्लरीः।
धम्मिल्लं विविधैः पुष्पैर्ग्रश्नती ललिताः स्रजः॥ ९०॥
तैस्तैः सुगन्धिभिर्द्रव्यैरङ्गरागं च पिंषती।
नरेन्द्रपत्न्याः सैरंध्री नीरन्ध्रां मुदमातनोत्॥ ९१॥ (युग्मम्)
तेऽपि कर्माणि कुर्वाणाः स्वानि स्वानि प्रतिक्षणम्।
प्रीतिं ताण्डवयामासुः पाण्डवाः पृथिवीपतेः॥ ९२॥
केनाप्यविदिताः शश्वद्गत्वा सर्वेऽपि ते निशि।
कुन्त्याः पादानवन्दन्त स्थापितायाः क्वचिद्गृहे॥ ९३॥
अवाप्तैरवदानेषु भूपतेः पारितोषिकैः।
ते प्रीत्या परया नित्यमभ्यनन्दन्परस्परम्॥ ९४॥
तेषां सर्वप्रकारेण तत्रान्योऽन्योपकारिणाम्।
सेवादुःखमपि प्रायो न मनस्तापमातनोत्॥ ९५॥
इति संवसतां तेषां विराटनृपतेः पुरे।
त्रयोदशस्य वर्षस्य मासा एकादशाभ्यगुः॥ ९६॥
अथ निध्याय सैरंध्रीं कदाचिदपि कीचकः।
सहोदरः सुदेष्णायाः कंदर्पवशगोऽभवत्॥ ९७॥
दध्यौ च किं रतिर्भूमौ स्वर्गलोकादवातरत्।
प्राणेशदेहदाहार्तो(र्ता) तस्या वा केदृशं वपुः॥ ९८॥

---

१. 'धम्मिल्लविधये पुष्पैर्ग्रश्नती ललिताः स्रजः।' इति गद्यपाण्डवचरितधृतः पाठ उचितः. २. 'कुर्वंती' इत्यपि तत्रैव पाठान्तरम्.

इमां रसायनैर्मन्ये तरुणीभूय निर्ममे ।
रूपेऽस्मिन्न प्रगल्भेत जराकम्प्रोऽन्यथा विधिः ॥ ९९ ॥
न चेदस्यास्तनुस्पर्शैः प्रीणितं शिशिरात्मभिः ।
वपुरेतत्तदानीं मे हविर्भूतं स्मरानले ॥ १०० ॥
ममात्मनो रसस्येव तप्तस्य मदनाग्निना ।
जायेत यद्यवस्थानमस्या धातोरिवाशया ॥ १०१ ॥
इति संचिन्त्य दीर्णाङ्गः कीचकः स्मरसायकैः ।
प्रगल्भवदनां कांचिद्दूतीं प्रैषीत्तदन्तिके ॥ १०२ ॥
क्षणादभ्येत्य सा तस्याः पुरः कृपणमभ्यधात् ।
पतिव्रताव्रतं जाने भवत्या विश्वविश्रुतम् ॥ १०३ ॥
तत एवास्मि सैरंध्रि त्वदभ्यर्णमुपागता ।
जानासि कीचकं देव्या सुदेष्णायाः सहोदरम् ॥ १०४ ॥
तस्य प्रकाममस्वस्थं वपुरद्य कुतश्चन ।
न केनापि प्रकारेण सेराक्षि स्वास्थ्यमश्नुते ॥ १०५ ॥
यदि नाम भवत्पाणिस्पर्शैः शाम्यति तद्व्यथा ।
अनुभावः सतीनां हि सर्वदोषद्विषंतपः ॥ १०६ ॥
वेगात्तदेत्य कल्याणि निजस्पर्शसुधारसैः ।
प्रसीद रतये तस्य त्वादृश्यो हि कृपालवः ॥ १०७ ॥
इति श्रुत्वा वचस्तस्याः कमनीयाक्षरं बहिः ।
व्यञ्जयन्ती दुराकूतमन्तर्जज्वाल मालिनी ॥ १०८ ॥
कोपादूचे च रे दूति तावकं सविषान्नवत् ।
मुखे मधुरमादत्ते शीलप्राणानिदं वचः ॥ १०९ ॥
मृत्यवे कीचको नूनं मत्पाणिस्पर्शमिच्छति ।
सिंहीकरावमर्शेन गोमायुः किमु जीवति ॥ ११० ॥
यदि स्वरूपमप्येतज्जानीयुः पतयो मम ।
तदा न ते न तस्यापि जीवितव्यकथा क्वचित् ॥ १११ ॥

इत्याक्रुश्य भृशं दूतीमा(सा)लिङ्ग्य गलहस्तिता ।
गत्वा म्लानमुखी सर्वं कीचकस्य न्यवेदयत् ॥ ११२ ॥
उपायैर्विविधैरन्यैरपि दानादिभिर्यदा ।
प्रयुक्तैरीहते रन्तुं पाञ्चाली न कथंचन ॥ ११३ ॥
तदान्येद्युर्बलाद्बाहौ रहः क्वचन कीचकः ।
करेण धारयामास तां मृणालीमिव द्विपः ॥ ११४ ॥
तत्करस्पर्शमासाद्य ज्वलदङ्गारसोदरम् ।
तदैव ताम्रतां भेजे दारुवन्मालिनीमुखम् ॥ ११५ ॥
तस्यावधीर्य सैरंध्री चाटूक्तिं विषवृष्टिवत् ।
हठादाकृष्य दोर्वल्लिमाक्रोशमुखरा ययौ ॥ ११६ ॥
विलक्षमनसा तेन कीचकेन दुरात्मना ।
गच्छन्ती सा पदा पृष्ठे ततः कोपादहन्यत ॥ ११७ ॥
दीनवक्त्रा भुवि न्यस्तदृष्टिरस्राविलेक्षणा ।
संसद्युपेत्य भूभर्तुरिति चक्रन्द सा भृशम् ॥ ११८ ॥
राजन्नन्यायदुर्वारपावकप्रावृडम्बुदः ।
त्वमेव भुवनेऽमुष्मिन्सर्वदुर्वृत्तशासिता ॥ ११९ ॥
पूत्करोमि पुरः कस्य बभूव शरणाद्भयम् ।
धराधीश यदन्यायं त्वदीया एव कुर्वते ॥ १२० ॥
स्वप्रतिज्ञातनिर्वाहकोविदाः सत्यवादिनः ।
परोपकारैकघना भुवि प्रच्छन्नचारिणः ॥ १२१ ॥
ऊर्जस्वलभुजोर्जित्या धर्मधामान्यमर्षणाः ।
गन्धर्वपतयः पञ्च यस्याः पञ्चाननोपमाः ॥ १२२ ॥
व्यलीकरहितां तां मामनाथामिव दुर्मदः ।
पतिव्रतां पदा पृष्ठे पापीयान्कीचकोऽवधीत् ॥ १२३ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम् ।)
नियतं तेऽपि कुत्रापि न सन्त्येव मम प्रियाः ।
भवेयुश्चेन्निहन्येत स्पृशन्नेवैष मां यदा ॥ १२४ ॥

भ्रुकुटीभङ्गभीमास्यो दृशा धर्मात्मजन्मना ।
मारुतिस्तं क्रुधा हन्तुमुत्थास्यन्विनिवारितः ॥ १२५ ॥
ततो ज्ञातेयदाक्षिण्यात्किंकर्तव्यत्वमोहिते ।
किंचिदप्रतिपेदाने राज्ञि तूष्णीकताजुषि ॥ १२६ ॥
असंस्तुत इवोत्थाय मध्येसंसद्युधिष्ठिरः ।
औदासीन्यजुषा वाचा सैरंध्रीमित्यभाषत ॥ १२७ ॥
तादृशास्तव चेत्सन्ति प्रिया वदसि यादृशान् ।
ते न नाम सहिष्यन्ते त्वां प्रत्यविनयं द्विषः ॥ १२८ ॥
तद्गच्छ गच्छ सैरंध्रि स्वस्थानं किं नु रोदिषि ।
विद्धि कीचकमन्यायदावपावककीचकम् ॥ १२९ ॥
उदासीनवदित्युक्ता द्रौपदी धर्मसूनुना ।
संवृत्य शोकसंरम्भमन्तःपुरमगात्पुनः ॥ १३० ॥
कीचकस्यानये तस्मिन्निर्माय गजमीलिकाम् ।
पृथिवीपतिरास्थानादुत्थायाभ्यन्तरं ययौ ॥ १३१ ॥
तस्यामेव निशीथिन्यामविज्ञाताथ केनचित् ।
जगाम द्रौपदी मन्दपादपातं महानसे ॥ १३२ ॥
चरणाङ्गुष्ठमानम्य याज्ञसेनी शनैः शनैः ।
तत्र जागरयामास सुखसुप्तं वृकोदरम् ॥ १३३ ॥
सोऽब्रवीत्प्रेयसीं देवीं(वि) किमश्रूणि विमुञ्चसि ।
दीर्घदीर्घांश्च निश्वासान्भाषसे चातिगद्गदम् ॥ १३४ ॥
साप्यूचे पृच्छसि स्वामिन् किं नामासंविदान(त)वत् ।
किं न हन्त त्वमद्राक्षीः कीचकाविनयं मयि ॥ १३५ ॥
भवन्तोऽद्यापि जीवन्तमात्मानं मन्वते किमु ।
प्रेयसी पश्यतां येषामपरैः परिभूयते ॥ १३६ ॥
शौर्यं सत्त्वमहंकारश्चण्डिमा भुजदण्डयोः ।
जगाम सर्वमप्येतन्मन्ये लक्ष्म्या सहैव वः ॥ १३७ ॥

पक्षिणोऽपि प्रियां वीक्ष्य सपत्न्यान्यपराभवाम् ।
न ह्यलंभूष्णवः सोढुं किं पुनर्मानशालिनः ॥ १३८ ॥
इत्यादिभिः प्रियावाक्यैर्भर्त्सितो मरुतः सुतः ।
ज्वलन्नेत्रपानम्रमौलिर्नीचैरवोचत ॥ १३९ ॥
कथं दुरात्मनो देवि तस्यैतावदहं सहे ।
भ्रुवः संज्ञा तदार्यस्य प्रत्यूहाय न चेद्भवेत् ॥ १४० ॥
प्रातस्तु यदि कीनाशदासतां लम्भये न तम् ।
कदापि गणयेद्देवि मा स तत्पुरुषेषु माम् ॥ १४१ ॥
परं कामातुरः स त्वां प्रातर्भूयोऽपि योक्ष्यते ।
नारीषु सिद्धये काममवैलक्ष्यं हि कामिनाम् ॥ १४२ ॥
स च त्वयाभियुञ्जानो माननीयो मनस्विनि ।
निहन्तुमनसा पीनमामिषं हि न धीयते ॥ १४३ ॥
ततः किरीटिनो नाट्यशालायां शीलशालिनि ।
गृह्णीयास्तेन संकेतं निशीथसमये निशि ॥ १४४ ॥
त्वदीयेनैव वेषेण तत्राहं पुरतो गतः ।
तज्जीवितं हरिष्यामि निबिडालिङ्गनाच्छलात् ॥ १४५ ॥
इत्यालोच्य रहः कान्तां विससर्ज वृकोदरः ।
निर्ययौ निभृतन्यस्तपदं सापि महानसात् ॥ १४६ ॥
अप्सरोजित्वराकल्पशिल्पेनाधिकशालिनी ।
आकर्षन्ती विशेषेण कामिनीनामपीक्षणे ॥ १४७ ॥
द्रावयन्ती मनः कामं कृष्णा लीलावलोकितैः ।
कीचकाय प्रगे तस्थे राजवेश्मप्रवेशने ॥ १४८ ॥ (युग्मम् ।)
तां प्रेक्ष्य पदमप्येकं जातस्तम्भः स नाचलत् ।
तत्पृष्ठचरणाघातपातकेनेव यन्त्रितः ॥ १४९ ॥
स्वेदोदबिन्दुसंदोहैस्तस्य दन्तुरितं वपुः ।
द्रौपदीस्पर्शपापेन जातस्फोटमिवाभवत् ॥ १५० ॥

तद्वपुर्बद्धरोमाञ्चनरकक्रोडभाविभिः ।
सर्वं विद्धमिहैवाभूदयःशू(सू)चीचयैरिव ॥ १५१ ॥
कृष्णापि तं तथैक्षिष्ट स्निग्धस्निग्धैरिवेक्षणैः ।
स प्रकामं यथा मेने तामात्मन्यनुरागिणीम् ॥ १५२ ॥
शनैः शनैः समभ्येत्य दीनैर्दीनैर्वचःक्रमैः ।
सोऽथ तामर्थयांचक्रे तद्गिरं साप्यमन्यत ॥ १५३ ॥
तमभ्यधत्त सैरंध्री निशीथे नाट्यवेश्मनि ।
स्थास्याम्यहमुपागम्य तत्रागच्छेद्भवानपि ॥ १५४ ॥
इति संकेतमादाय द्रौपद्यन्तःपुरं ययौ ।
कीचकोऽप्युल्लसत्प्रीतिरन्तिकं नृपतेरगात् ॥ १५५ ॥
देवताराधनैस्तैस्तैः कीचकस्याभिलष्यतः ।
प्रियः सुहृदिवागच्छत्कथंचिद्दिवसात्ययः ॥ १५६ ॥
भाविनीमापदं पश्यन्सुदेष्णासोदरस्य ताम् ।
शङ्के पङ्कजिनीनाथस्तद्दुःखादस्तमाययौ ॥ १५७ ॥
यथा यथातिपीवानो बभूवुस्तिमिरोर्मयः ।
पीवतामाप हर्षोऽपि कीचकस्य तथा तथा ॥ १५८ ॥
अथ बिभ्रत्यहंकारमन्धकारे वृकोदरः ।
निर्माय मालिनीवेषमविशन्नाट्यवेश्मनि ॥ १५९ ॥
कीचकोऽपि तमस्काण्डताण्डवाडम्बरोल्बणे ।
वासयन्नङ्गसौरभ्यैर्दिशस्तस्मिन्नुपागमत् ॥ १६० ॥
स नखाघातसंकेतं द्वारि तिष्ठन्नसूत्रयत् ।
भीमोऽप्यन्तः स्थितस्तूर्णं हुंकारमकरोच्छनैः ॥ १६१ ॥
प्रविश्य नृपतेः श्यालस्तरङ्गितमनोभवः ।
जगाद मुदितो भीमं सैरंध्रीवेषधारिणम् ॥ १६२ ॥
एह्येहि देवि सैरंध्रि दोर्मृणालैर्हिमोपमैः ।
अङ्गं निर्वापयालिङ्ग्य मन्मथज्वलितं मम ॥ १६३ ॥

इत्यालपन्तमायान्ते तमभ्येत्य वृकोदरः ।
सप्रेम च तथालिङ्गद्यथासोऽगात्परासुताम् ॥ १६४ ॥
नाट्यौकसो बहिस्तस्मान्मारुतिः कीचकं भुवि ।
मांसपिण्डीभवद्देहं गवाक्षेण ततोऽक्षिपत् ॥ १६५ ॥
मरुत्सुतः कृतात्मीयवैरिनिर्यातनस्ततः ।
मेदुरानन्दमागत्य स्वपिति स्म महानसे ॥ १६६ ॥
तथाभूतं च लोकेभ्यः प्रातर्विज्ञाय कीचकम् ।
शतं शोकोर्मिविवशास्तस्याधावन्त बान्धवाः ॥ १६७ ॥
तं तथाविधमालोक्य महीतलविलोठिनम् ।
ते सर्वे तारपूत्कारमरुदन् शोकविक्लवाः ॥ १६८ ॥
तेषां नेत्रतडागेषु स्वबन्धोर्वधकारिणि ।
अमर्षग्रीष्मघर्मांशुरश्रुवारीण्यशोषयत् ॥ १६९ ॥
यदा विलोकयन्तोऽपि भ्रातुर्नाज्ञाशिषुर्द्विषम् ।
तदा सर्वेऽपि संभूय ते पर्यालोचयन्मिथः ॥ १७० ॥
पूर्वमप्यस्य जानीमो मालिन्यामनुरागिताम् ।
भ्रातुर्नः सैव तन्नूनमभवन्मृत्युहेतवे ॥ १७१ ॥
तदीयदयितैरेव बन्धुर्नो नियतं हतः ।
कथंचिन्नोपलभ्यन्ते ते च प्रच्छन्नचारिणः ॥ १७२ ॥
तदेतामेव सैरंध्रीं सहानेन स्वबन्धुना ।
चितावैश्वानरे क्षिप्त्वा क्रोधं विध्यापयामहे ॥ १७३ ॥
इत्यालोच्य चितावह्नौ निजेन सह बन्धुना ।
प्रक्षेप्तुमनसोऽभ्येत्य मालिनीमाकृषन्भुजे ॥ १७४ ॥
बलादाकृष्यमाणा तैरिति पूत्कुरुते स्म सा ।
जयो जयन्तो विजयो जयसेनो जयद्बलः ॥ १७५ ॥
यूयं चेत्क्वापि वर्तध्वे तन्मां रक्षत रक्षत ।
एतैश्चितानले क्षेप्तुं नीयमानां दुरात्मभिः ॥ १७६ ॥

इत्यस्याः कृपणां वाणीमाकर्ण्य पवनात्मजः ।
क्रोधाद्दूरोच्छलत्फालं धावति स्म महानसात् ॥ १७७ ॥
सोऽब्रवीत्तान्किमेतां भो बलादाकृष्यथ स्त्रियम् ।
अस्यां कुत्रापि किं नाम कश्चिदस्त्येव न प्रभुः ॥ १७८ ॥
तेऽप्यूचुर्बल्लवैतस्य मृत्यवे सोदरस्य नः ।
इयमेवाभवत्कोऽपि हन्ता तु ज्ञायते नहि ॥ १७९ ॥
यं निहत्य बलाद्वैरमात्मनः शमयामहे ।
चितामध्ये निधास्यामस्तदिमामेव पुंश्चलीम् ॥ १८० ॥
भीमोऽभ्यधाद्वधादेवमन्यायं वः सहोदरः ।
रिरंसुः परवामाक्षीं तत्फलं चाप्यवाप्तवान् ॥ १८१ ॥
किं नामाबिभ्यतो यूयं स्त्रीहत्यापातकादपि ।
द्वैतीयीकां कुरुध्वेऽमुं लप्स्यध्वेऽस्य न किं फलम् ॥ १८२ ॥
ज्ञातेययन्त्रितो वश्चेन्नृपोऽन्यायं सहिष्यते ।
नोदेष्यति शिरःशूलं किमन्यस्यापि कस्यचित् ॥ १८३ ॥
तेऽथाभ्यधुः क्रुधा शक्तिर्यस्यास्ति भुजदण्डयोः ।
इमामवतु सोऽस्माभिः क्षिप्यमाणां चितानले ॥ १८४ ॥
ततस्तान्निकटं भीमः कमप्युत्पाट्य शाखिनम् ।
कीचकस्यावधीद्बन्धूञ्छतमप्येकहेलया ॥ १८५ ॥
बल्लवेन हताः पेतुः सुदेष्णाबन्धवो भुवि ।
जज्ञिरे साधु दुर्वृत्ता इत्युदस्थात्तु लोकवाक् ॥ १८६ ॥
स्वस्थानं मालिनीं प्रेष्य हतारातिमतङ्गजः ।
गुहामिव हरिर्भीमो ययौ निर्भीर्महानसम् ॥ १८७ ॥
ततो बन्धुवधक्रोधस्फुरदोष्ठभयंकरा ।
सुदेष्णा भूपमभ्येत्य बभाषे साश्रुलोचना ॥ १८८ ॥
आर्यपुत्र तवायं मे प्रसादोऽपि विडम्बना ।
हन्यन्ते बान्धवा यस्याः पश्य कर्मकरैरपि ॥ १८९ ॥

तदेकः कीचकारातिस्तावन्न ज्ञायते क्वचित् ।
बल्लवस्त्वयमस्त्येव पापस्तद्बन्धुघातकः ॥ १९० ॥
सैन्यैः समस्तैरप्यद्य न चेदेनं हनिष्यसि ।
नूनमात्मानमुद्बध्य ततस्त्यक्ष्यामि जीवितम् ॥ १९१ ॥
राजाथ सान्त्वयन्वाक्यैः कोमलैः कोमलैः प्रियाम् ।
पाणिनोदश्रुणी नेत्रे पुंस(प्रोञ्छ)यन्निदमभ्यधात् ॥ १९२ ॥
देवि दुर्नयमप्युच्चैस्त्वद्दाक्षिण्यादहं सहे ।
बन्धूनां ते न खल्वन्ये सहन्ते भुजशालिनः ॥ १९३ ॥
ब्रूषे तथापि यत्किंचित्तन्मृगाक्षि करोम्यहम् ।
बल्लवोऽयं परं सर्वं सैन्यं हन्यात् खलीकृतः ॥ १९४ ॥
तस्यान्यस्तु वधोपायः संप्रत्यस्त्येव भामिनि ।
बुद्ध्यैव हि निहन्यन्ते दुर्जयाः परिपन्थिनः ॥ १९५ ॥
आगतो धार्तराष्ट्रस्य राज्ञो मल्लमतल्लिका ।
वृषकर्परनामास्ति पुरेऽस्मिन्हस्तिनापुरात् ॥ १९६ ॥
जितानेकाहवः सर्वान्स च मल्लानधिक्षिपन् ।
नाखर्वभुजगर्वेण बल्लवेन सहिष्यते ॥ १९७ ॥
ततः शश्वत्कृताभ्यासः कदाचिदकृतश्रमम् ।
स एवामुं दुरात्मानं निहनिष्यति बल्लवम् ॥ १९८ ॥
इति पृथ्वीपतिः प्रेम्णा मृदुभिर्मृदुभिः पदैः ।
सान्त्वयित्वा शनैः प्रैषीदन्तरन्तःपुरं प्रियाम् ॥ १९९ ॥
मल्लवर्गतिरस्कारकारणं वृषकर्परम् ।
बल्लवोऽन्येद्युराह्वास्त नियोद्धुं नृपतेः पुरः ॥ २०० ॥
ततोऽक्षवाटमृक्षेशवलक्षसिकताचितम् ।
भूपतिः कारयांचक्रे तन्नियुद्धकुतूहली ॥ २०१ ॥
इमं च परितो मञ्चान्सुरेन्द्रसदनोपमान् ।
धराधीशोऽधिरोहाय राजन्यानामकारयत् ॥ २०२ ॥

दिव्येऽन्यस्मिंस्ततो मञ्चे रत्नमण्डपिकातले ।
मणिसिंहासनेऽभ्येत्य भूमीपतिरुपाविशत् ॥ २०३ ॥
ततो निदेशमासाद्य विराटवसुधाभुजः ।
सर्वेऽप्यारुरुहुर्मञ्चान्सामन्ताः सपरिच्छदाः ॥ २०४ ॥
यद्यप्यरिजयं भीमे न ते संशेरते क्वचित् ।
आययुस्तदपि त्रस्तमनसो धर्मजादयः ॥ २०५ ॥
स्थेयांसौ बिभ्रतावंसौ कस्तूरीस्तबकाङ्कितौ ।
चन्दनालिप्तसर्वाङ्गौ चण्डचण्डातकांशुकौ ॥ २०६ ॥
सह्यविन्ध्याविवाध्यक्षौ मल्लश्रेणिशिरोमणी ।
तौ ततो विशतां रङ्गं वृषकर्परबल्लवौ ॥ २०७ ॥ (युग्मम्)
असौ कृतश्रमो मल्लो बल्लवस्त्वकृतश्रमः ।
नियुद्धमनयोर्युक्तं नादधे वसुधाधिपः ॥ २०८ ॥
परं श्यालारिरस्यायं हन्तव्योऽस्ति यथा तथा ।
निनिन्द मेदिनीनाथमिति सर्वस्तदा जनः ॥ २०९ ॥(युग्मम्)
कन्दरादारिणोऽद्रीणां भुजास्फोटरवास्तयोः ।
तदा चक्रुर्जगत्सर्वं विद्राणश्रवणेन्द्रियम् ॥ २१० ॥
कम्पयन्तौ भुवं पादैर्ददानौ तलहस्तकान् ।
ततस्तौ विविधैर्भङ्गैर्बद्धमुष्टी प्रसर्पतुः ॥ २११ ॥
आश्वेव हन्तुमीशोऽपि बल्लवो वृषकर्परम् ।
नेत्रोत्सवाय लोकानां कंचित्कालं व्यलम्बत ॥ २१२ ॥
अभूतां शतशस्तत्र तयोर्जयपराजयौ ।
विन्ध्यधात्रीधराटव्यां मत्तमातङ्गयोरिव ॥ २१३ ॥
बल्लवेनाथ कस्मिंश्चिदानीय निजबन्धने ।
प्राणप्रयाणदीनास्यो बभञ्ज वृषकर्परः ॥ २१४ ॥
बल्लवस्य जये हृष्यल्लोककोलाहलो महान् ।
उदस्थादवनीभर्तुः सहैव पुलकाङ्कुरैः ॥ २१५ ॥

सहायो विधुरे देवि नेदृशः कापि लभ्यते।
प्रसीदास्मिंस्तदित्येवं भूपः कान्तामसान्त्वयत् ॥ २१६ ॥
हन्त पौरोगवेनाथ विराटस्य महीशितुः।
वृषकर्परमाकर्ण्य चरेभ्यो धृतराष्ट्रभूः ॥ २१७ ॥
कर्णदुःशासनद्रोणगाङ्गेयसुबलात्मजान्।
प्रद्विष्टमतिरेकत्र मीलयित्वेत्यमन्त्रयत् ॥ २१८ ॥ (युग्मम्)
कृत्योपायः पुरा चक्रे हन्तुं यः पाण्डुनन्दनान्।
सोऽयं सुरोचनस्यैव प्रत्युत प्राभवत्क्षणात् ॥ २१९ ॥
छन्नं च वसतः कापि समामेतां त्रयोदशीम्।
पाण्डवान्संप्रति ज्ञातुं प्राहैषं वृषकर्परम् ॥ २२० ॥
शतकोटिकठोराङ्गं सर्वस्मिन्नवनीतले।
विना भीममलंभूष्णुर्जेतुमेनं न कश्चन ॥ २२१ ॥
कुत्रापि यदि गुप्तोऽपि भवेदनिलनन्दनः।
नूनं तन्न सहेतास्य भुजाहंकारडिण्डिमम् ॥ २२२ ॥
युध्यमानोऽमुना भीमश्चेन्निहन्येत तन्मम।
हतः स्यादहितो हन्यात्स वामुं विदितो भवेत् ॥ २२३ ॥
इत्याकूतवतो(ता) मल्लग्रामणीः प्रहितो मया।
स मेदिनीं क्रमात्क्रामन्विराटलगरं ययौ ॥ २२४ ॥
तस्मिंश्च तस्य भूभर्तुः सूपकृद्वृषकर्परम्।
जघानेति श्रुतिर्जाने तन्नूनं स वृकोदरः ॥ २२५ ॥
स यत्रास्ति ध्रुवं भाव्यं तत्रान्यैरपि पाण्डवैः।
राजयक्ष्मा हि न श्वासकासश्लेष्मादिभिर्विना ॥ २२६ ॥
परं ते चेदतिव्यक्तिमानीयन्ते कथंचन।
तत्तानुच्छेत्तुमुत्सेको मदीयः सफलो भवेत् ॥ २२७ ॥
विराटपुरसंरोधप्र(पृ)ष्टैरौपयिकैरपि।
न ते व्यक्तिमुपेष्यन्ति तैरमीषां तु का कथा ॥ २२८ ॥

किं तूभयोर्दिशोस्तत्र कृते जीवधनग्रहे ।
भजेयुः प्रकटीभावं ते दयामयचेतसः ॥ २२९ ॥
अस्माभिस्तद्ग्रहे पूर्वमेकस्यां विहिते दिशि ।
धाविष्यते धराधीशः स्वसैन्यैरखिलैरपि ॥ २३० ॥
अन्यस्यां तु कृते तस्मिञ्शून्यतां नगरे गते ।
निर्यास्यन्ति स्थिताः पश्चात्पाण्डवा एव केवलम् ॥ २३१ ॥
तदेव पाण्डवेयेषु गतेषु स्फुटतां भृशम् ।
संरप्स्येऽहं तदुच्छेदहेतवे पृतनोर्मिभिः ॥ २३२ ॥
इत्यालोच्य बलैः कैश्चित्सारैर्दन्तुरयन्दिशः ।
विराटपुरमभ्येतुं प्रतस्थे धृतराष्ट्रभूः ॥ २३३ ॥
तदश्वीयखुरोत्खातरजःस्थगितमण्डलः ।
तस्यान्यायमिवाद्रष्टुं रविरागाददृश्यताम् ॥ २३४ ॥
मूर्तिमद्भिरिवाधर्मैस्तस्याश्वबलपांसुभिः ।
पतद्भिरखिलाः शेषमनीयन्त समुद्रगाः ॥ २३५ ॥
कुरुगोत्रप्रदीपस्य सांप्रतं ते न दस्युता ।
इत्याख्यातुमिवैतस्य मारुतोऽभिमुखं ववौ ॥ २३६ ॥
युक्तं न तव कर्मैतत्कर्मसाक्षिणि पश्यति ।
इत्याख्यात्य इव शिवाः सूर्यस्याधो ववासि(शि)रे ॥ २३७ ॥
अथाविदित एवायं प्रयाणैरविलम्बितैः ।
विराटनगराभ्यासमाससाद सुयोधनः ॥ २३८ ॥
ततोऽभ्यर्णे समायान्तं द्रोणकर्णादिभिः सह ।
भीत्या चराः स्खलद्वाचो विराटस्याचचक्षिरे ॥ २३९ ॥
ततः स्वसैन्यसंभारभारभङ्गुरितक्षितिः ।
गान्धारेयमभिक्षोणिपतिर्यावत्प्रतिष्ठते ॥ २४० ॥
तावद्व्रणितनिःशेषवर्ष्माणो बाणपङ्क्तिभिः ।
आगत्य मन्दिरद्वारि पूत्कुर्वन्ति स्म बल्लवाः ॥ २४१ ॥

भूरिभिर्बलसंभारैरागत्य प्रणिहत्य नः।
कुरुभूपालगृह्येण नरेन्द्रेण सुशर्मणा॥ २४२॥
दक्षिणस्या दिशः सर्वे नीयन्ते सुरभीगणाः।
क्षात्रं धर्मं पुरस्कृत्य ततो धावत धावत॥ २४३॥
इत्युपाश्रित्य गोपानां गिरः करुणपीवराः।
भूपतिर्गोगणत्राणमैच्छत्प्राणैरपि क्षणात्॥ २४४॥
गोमुनिब्राह्मणभ्रूणस्त्रैणत्राणे हि साधवः।
प्राणानपि तृणीयन्ति यशो हि किल तत्प्रियम्॥ २४५॥
संग्रामरसवाचालैर्बलैस्तुमुलयन्दिशः।
ततः सर्वाभिसारेण प्रतस्थे पृथिवीपतिः॥ २४६॥ (युग्मम्)
रणकौतूहली तत्र कृतगाण्डीवताण्डवः।
विमुक्तवनितावेषः सैष द्राग्भविता स्फुटः॥ २४७॥
इत्यालोच्य व्यवस्थाप्य कथंचन किरीटिनम्।
विराटेन समं सर्वे पाण्डवेयाः प्रतस्थिरे॥ २४८॥
आयुधानि समानीय सहदेवः शमीतरोः।
यथात्मीयसमग्राणामग्रजानां तदार्पयत्॥ २४९॥
विराटभूभुजो वाजिसैन्यैर्धावद्भिरुद्धतम्।
क्षुण्णा क्ष्मा शरणं रेणुव्याजाद्विष्णुपदं ययौ॥ २५०॥
यमप्रतिममालोक्य नृपमेनममूः स्त्रियः।
कम्पिष्यन्तेऽधुनेतीव पांसवः पिदधुर्दिशः॥ २५१॥
मा गाश्चौर विशंसन्त इव कामं सुशर्मणः।
कर्णजाहमगाहन्त तस्य निस्वाननिस्वनाः॥ २५२॥
कानप्यधिकवाचालान्प्रेष्य वैतालिकोत्तमान्।
त्वरमाणं सुशर्माणं स्थापयामास पार्थिवः॥ २५३॥
जातशर्मा सुशर्मापि विराटाय महीभुजे।
निधाय धेनुकं पृष्ठे सर्वैः सैन्यैरतिष्ठत॥ २५४॥

उभयोरपि नासीरशौण्डीराणां शराशरि ।
रणः क्षणमभूत्पीतपतङ्गकरपञ्जरः ॥ २५५ ॥
अलभन्त रणोत्सङ्गबद्धोत्सेका गुणस्पृशः ।
धानुष्केभ्यस्तदा लक्ष्यमुभयेऽपि हि मार्गणाः ॥ २५६ ॥
परस्परस्य विशिखैः खण्डिता शरमण्डली ।
अधोमुखी सखेदेव भूपत्यङ्कतलेऽपतत् ॥ २५७ ॥
सैन्ययोरुभयोर्बाणैर्विलूनावयवावलिः ।
दुर्धरो रुधिरोद्गारिव्रणः प्रववृते रणः ॥ २५८ ॥
कच्छपायितमूर्द्धानो मीनायितकराङ्घ्रयः ।
पङ्कजायितपाण्योघाः प्रसस्नुरसृगापगाः ॥ २५९ ॥
चक्रिरेऽथ विराटस्य भटैः सैन्याः सुशर्मणः ।
पाश्चात्यगामिनोऽम्भोधितरङ्गैर्निम्नगोर्मिवत् ॥ २६० ॥
अथोत्तस्थे बलैः कैश्चित्सारैः स्फारैः सुशर्मणः ।
दवाग्निनेव निःशेषं वैरिकक्षं दिधक्षुणा ॥ २६१ ॥
कृतखैरखरास्तीव्राः शस्त्रज्वालाकरालिताः ।
विहङ्गमा इवानश्यन्विराटस्यापि सैनिकाः ॥ २६२ ॥
एकाङ्गवीरयोः कामं संगरोऽभूदभङ्गुरः ।
द्वयोरपि तयोरन्तर्वणं पोत्रीन्द्रयोरिव ॥ २६३ ॥
जयलक्ष्मीः शरासारवर्षदुर्द्धर्षतेजसोः ।
एकमप्यनयोरात्ममृत्युभीतेव नाश्रयत् ॥ २६४ ॥
एकस्मिन्नतिविक्रान्ते स्वर्गिणां पुष्पवृष्टयः ।
पतन्त्योऽन्यशरैर्मार्गच्छेदच्छेकैर्न सेहिरे ॥ २६५ ॥
समाप्तिमागते शस्त्रप्राग्भारे तावुभावपि ।
रथादुत्तीर्य दोर्युद्धमतिक्रुद्धौ वितेनतुः ॥ २६६ ॥
विराटं विकटाभोगैर्भुजदम्भोलिकेलिभिः ।
सुशर्मा हतकर्माणमाबध्य स्वे रथेऽक्षिपत् ॥ २६७ ॥

अथालोक्य तथा कङ्कः सातङ्कमवनीपतिम् ।
भीममाहूय दाक्षिण्यक्षीराम्भोनिधिरभ्यधात् ॥ २६८ ॥
वत्स संवत्सरः सोऽयमस्माभिर्गमितोऽखिलः ।
एतत्साहायकेनैव तदेनं किमुपेक्षसे ॥ २६९ ॥
निहत्य क्रूरकर्माणं सुशर्माणं क्षणादमुम् ।
विराटपृथिवीनाथं विमोचयितुमर्हसि ॥ २७० ॥
उद्धर्तव्यः सतामापन्निमग्नोऽनुपकार्यपि ।
किं पुनः कृतसर्वस्वोपकारोऽयं महामनाः ॥ २७१ ॥
इत्यादेशगिरा ज्येष्ठबन्धोः पवननन्दनः ।
हन्तुकामः सुशर्माणमधावत सबान्धवः ॥ २७२ ॥
विभाव्य भीममायान्तं दोःशृङ्गस्थगदाद्रुमम् ।
भ्रातृभिर्गण्डशैलाभैर्गिरीन्द्रमिव जङ्गमम् ॥ २७३ ॥
पुनः काका इवोपेताः संबिभत्कुञ्जया(?)मिषम् ।
दिशो दिशि पलायन्त सुशर्मपृतनाचराः ॥ २७४ ॥
पर्वतं कुलिशेनेव देवो गोत्रनिषूदनः ।
सुशर्मणो मरुत्सूनुर्बिभेद गदया रथम् ॥ २७६ ॥
भीमस्तुतीरिव क्ष्छुमनिर्यान्तीररिं प्रति ।
क्षिपन्तमङ्गुलीर्वक्त्रे तं जीवन्तममुञ्चत ॥ २७६ ॥
विराटभूपतिं भीमो विधाय गतबन्धनम् ।
आबध्य पुनरात्मीयैर्गणैरारोपयद्रथम् ॥ २७७ ॥
पाण्डवानामुदात्तं तद्विभाव्य चरिताद्भुतम् ।
प्रीतिप्रह्वीभवच्चेताश्चिन्तयामास पार्थिवः ॥ २७८ ॥
कौतुकात्केऽप्यमी देवाः किं धरित्रीमवातरन् ।
विस्मृत्य युगमेतद्वा धात्रा विदधिरे नराः ॥ २७९ ॥
किं वा कृतयुगस्यैव नराः कतिचिदुद्धृताः ।
स्फुरत्यैदंयुगीनं हि नामीषां पुरुषव्रतम् ॥ २८० ॥

न भवेयुः सहायातास्श्चेदमी समरे मया ।
क्रूरैस्तन्मे समाप्येत कथापि परिपन्थिनः ॥ २८१ ॥
सुशर्माम्भोधरारब्धो मद्यशश्चन्द्रविद्रवः ।
वल्लवेनानलेनेव रक्षितः सोऽयमक्षतः ॥ २८२ ॥
विचिन्त्येति महीपालः प्रीतिपर्यश्रुलोचनः ।
निमीलितकराम्भोजकुड्मलस्तानभाषत ॥ २८३ ॥
कङ्कश्रीकेलिपल्यङ्क वल्लव प्रीतिपल्लव ।
तन्तिपालद्विपत्कालग्रन्थिकाप्रतिपन्थिक ॥ २८४ ॥
एषा लक्ष्मीरिदं राज्यमदश्च मम जीवितम् ।
अद्यप्रभृति युष्माकमेवैतत्किमतः परम् ॥ २८५ ॥
यौष्माकीणभुजौर्जित्यफलकेनैव संप्रति ।
सत्कीर्तयो ममोत्तेरुः सुशर्मविपदार्णवम् ॥ २८६ ॥
इत्युच्चैः स्तुतिवाचाले भूपाले पुलकाङ्किते ।
उपावनतमूर्द्धानः पाण्डवेया वभाषिरे ॥ २८७ ॥
अनुभावस्तवैवायं जयामो यदरीन्वयम् ।
महोभिर्मिहिरस्यैव हन्ति ध्वान्तं यतोऽरुणः ॥ २८८ ॥
इत्युदीर्य भटान्वाक्यैः संभाष्यापत्रपाहरैः ।
गाः समस्ताः पुरस्कृत्य भूत्वा भूमिपतेः पुरः ॥ २८९ ॥
नेत्रनीलाब्जमालाभिरर्चिताः पृतनाचरैः ।
विश्वं विस्मापयन्तस्ते चलन्ति स्म पुरं प्रति ॥ २९० ॥
(युग्मम्)
किंभविष्यत्तया मूकमागत्य नृपतिः पुरम् ।
चिन्ताचान्तपरीवारं राजमन्दिरमाविशत् ॥ २९१ ॥
वहिः संस्थाप्य कङ्कादीन् सशङ्कोऽन्तःपुरं ययौ ।
वीक्ष्य मेदस्विखेदां च सुदेष्णामवदन्नृपः ॥ २९२ ॥
विच्छायं ते मुखं देवि किं प्रगे मृगलक्ष्मवत् ।
मत्कीर्तिवल्लरीकच्छः क वत्सोऽगच्छदुत्तरः ॥ २९३ ॥

साब्रवीद्देव युष्मासु धावितेष्वनुगोग्रहम् ।
एत्य मध्यंदिने कश्चित्पूत्करोति स्म बल्लवः ॥ २९४ ॥
तमूचे विक्रमाधारः कुमारः खेदकारणम् ।
कृच्छ्रात्तदाचचक्षेऽसौ दक्षिणेर्मवपुः शरैः ॥ २९५ ॥
उत्तरस्यां दिशि द्रोणभीष्मकर्णादिभिः सह ।
स्वयं दुर्योधनोऽभ्येत्य सौरभेयीरचालयत् ॥ २९६ ॥
ततः सर्वेऽपि संभूय बल्लवास्तमयोधयन् ।
तव प्राणपरित्यागाद्भवामानृण्यमाययुः ॥ २९७ ॥
किंवदन्तीहरस्तेषामेक एवास्मि जीवितः ।
सन्ति चाद्यापि गावस्तान्पतितान्परितः स्थिताः ॥ २९८ ॥
इत्याख्यातं मया तावद्विराटतनयस्य ते ।
कुमारस्फारदोःसार तद्यथोचितमाचर ॥ २९९ ॥
इत्याकर्ण्य वचस्तस्य वत्सः स्फुरितमत्सरः ।
शौण्डीरिमसरोमाञ्चः सखेदमिदमभ्यधात् ॥ ३०० ॥
सहापि द्रोणकर्णाद्यैः को नु दुर्योधनो मम ।
पपौ बलिमुकुन्दाद्यैः सहैव मुनिरर्णवम् ॥ ३०१ ॥
जयः किंतु न विज्ञेन रणे सारथिना विना ।
विश्वदाहक्षमोऽप्यग्निर्न ज्वलत्यनिलादृते ॥ ३०२ ॥
तमभ्यधान्मदाभ्यर्णवर्तिनी मालिनी ततः ।
योऽयं तूर्यत्रयाचार्यो भगिन्यास्ते बृहन्नटः ॥ ३०३ ॥
जानीहि तममुं सर्वसारथीनां शिरोमणिम् ।
कोटिशोऽयं मया दृष्टः प्रेरयन् रथवाजिनः ॥ ३०४ ॥
ततः क्लीबोऽयमित्युच्चैर्विचिकित्सापरोऽपि सन् ।
त्वत्तनूजः समाहूय वितेने सारथिं रथे ॥ ३०५ ॥
गृहीतास्त्रेण तेनाथ प्रयुक्ताश्वमतल्लिकः ।
स्तुतोऽभूदभ्यमित्रीणस्तवैकाङ्गभटाग्रणीः ॥ ३०६ ॥

तां निशम्य गिरं तस्या भूपतिः सुतवत्सलः ।
गतमेकाकिनं सूनुमित्यशोचन्मुहुर्मुहुः ॥ ३०७ ॥
ह हा बाहुसहायोऽयं क्षीरकण्ठः क मे सुतः ।
क चेयं वैरिकासारगाहिनी कुरुवाहिनी ॥ ३०८ ॥
तदनीके हि योधानामेकैकस्य पराक्रमैः ।
हरेर्मनसि वास्तव्या भीतयश्चक्रिरे चिरम् ॥ ३०९ ॥
तद्दोर्वीर्यानले कीर्तेरायुष्टोमाय जाग्रति ।
हा भविष्यति तन्नूनं सूनुर्मे प्रथमाहुतिः ॥ ३१० ॥
इत्यभीक्ष्णं पतिः क्षोणेः शोचन्नूचे ससौष्ठवम् ।
मालिन्येति न भीः काचित्सहायश्चेद्बृहन्नटः ॥ ३११ ॥
भीतिर्नहि भुजङ्गेन्द्रादभ्यर्णस्थे गरुत्मति ।
न तमस्काण्डभीः कापि भास्करे करवर्तिनि ॥ ३१२ ॥
इमां बृहन्नटस्तोत्रकोविदां मालिनीगिरम् ।
आकर्ण्य कुपितो यावन्नृपः किमपि जल्पति ॥ ३१३ ॥
तावद्धावद्भिरभ्येत्य राजमन्दिरचारिभिः ।
आगच्छत्युत्तरो दिष्ट्या वर्धितो भूमिवल्लभः ॥ ३१४ ॥
(युग्मम्)
सुतागमश्रुतिसुधाविभागमिव याचितुम् ।
क्ष्माभृतश्चक्षुषी हर्षादीयतुः श्रवणान्तिकम् ॥ ३१५ ॥
अद्भिर्नेत्रघटीयन्त्रमुक्ताभिः प्लाविते मुदा ।
क्षणात्क्षोणीभृतः क्षेत्रे जज्ञिरे पुलकाङ्कुराः ॥ ३१६ ॥
प्रीत्या पृथ्वीपतिर्यावत्तं प्रत्युद्गन्तुमिच्छति ।
कुमारस्तावदभ्येत्य पपात पदयोः पितुः ॥ ३१७ ॥
ततस्तनयमुत्थाप्य गाढमालिङ्ग्य भूपतिः ।
रणाङ्गणजयोदन्तं पृच्छति स्म समन्ततः ॥ ३१८ ॥
आसीनेषु यथास्थानं सर्वेष्वथ कृताञ्जलिः ।
कृतज्ञमौलिमाणिक्यं कुमारस्तमचीकथत् ॥ ३१९ ॥

यस्मिन्कृताङ्गनाकल्पकपटोऽयं बृहन्नटः ।
जयः किमिति दुर्लम्भस्तत्र संभाव्यते रणे ॥ ३२० ॥
तादृशा बाहवोऽस्यैव यादृशैर्वैरिनिर्जयः ।
करा मृगपतेरेव देवदन्तावलद्रुहः ॥ ३२१ ॥
इत्युत्तरस्य भारत्या विस्मेरितमना भृशम् ।
अपृच्छन्नृपतिर्मूलात्तमुदन्तं विशेषतः ॥ ३२२ ॥
अभ्यधत्तोत्तरः स्वामिन्नभावादन्यसारथेः ।
सारथिं षण्ढमप्येनमादाय समरेऽगमम् ॥ ३२३ ॥
अनेकरथचीत्कारवाचालवियदञ्चलम् ।
गन्धसिन्धुरसिन्दूरैर्लोहितायितपुष्करम् ॥ ३२४ ॥
तुरङ्गमखुरोद्धूतधूलीकन्दलिताम्बुदम् ।
शौर्यावदातपादातक्ष्वेडाक्षोभितकातरम् ॥ ३२५ ॥
प्लावयन्परितो धात्रीं कल्पान्तजलराशिवत् ।
तत्रानीकं कुरूणां तदपश्यमविशेषतः ॥ ३२६ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)

गाङ्गेयो यमयं द्रोणः कर्णोऽसावेष सौबलः ।
सैष दुर्योधनश्चेति विशेषमविदं ततः ॥ ३२७ ॥
गतं निःसत्त्वतां सत्त्वं विक्रमोऽभूदविक्रमः ।
जातमोजोऽप्यनोजस्विगर्वोऽप्यागादगर्वताम् ॥ ३२८ ॥
क्षणादत्यजदभ्यासं शस्त्राभ्यासः सभीरिव ।
अतिष्ठत्कुललज्जापि तदानीं पृष्ठतो मम ॥ ३२९ ॥ (युग्मम्)
केवलं नौरिवाभ्येत्य भयोदन्वति मज्जतः ।
पलायनमतिर्मेऽभूद्दैवादभ्यर्णवर्तिनी ॥ ३३० ॥
विस्तीर्णवेपथुर्भीत्या ततोऽवोचं बृहन्नटम् ।
पुरः पश्यसि पाथोधिप्रतिमां वैरिवाहिनीम् ॥ ३३१
भूयोभिरपि मे शुष्येन्न बाणकलशैरसौ ।
करैर्हि परिमी(मी)येत किं नाम गगनाङ्गण(न)म् ॥ ३३२ ॥

पलायिष्ये तदाश्वेव कातरं मा स्म मां वद: ।
दावानलेऽपि को नाम वर्षति प्रावृडम्बुदे ॥ ३३३ ॥
इत्युदीर्य प्रणश्यन्तं स्वामिन्नादाय मां करे ।
बृहन्नटः ससंरम्भः सावष्टम्भमभाषत ॥ ३३४ ॥
कुमार युज्यते नैतद्विराटतनयस्य ते ।
शूरस्यायशसे दृष्टे परानीके पलायनम् ॥ ३३५ ॥
पश्चादपि प्रयास्यन्ति प्राणा न स्थास्नवस्तव ।
यशस्तद्गत्वरैरेभिरर्जनीयमगत्वरम् ॥ ३३६ ॥
उत्तरेण रणे नष्टमित्यकीर्तिरवस्तव ।
कीर्तिकोलाहलैस्तैस्तैः पितुर्नो तिरयिष्यते ॥ ३३७ ॥
प्रकामं यदि नामासि संग्रामोत्सवभङ्गुरः ।
तथापि मा पलायिष्ठास्तिष्ठत्येवान्तिके मयि ॥ ३३८ ॥
जयन्निव रिपूंश्चेन्मे विभाति भुजविक्रमः ।
तदानीमवतिष्ठेथाः पलायेथास्त्वमन्यथा ॥ ३३९ ॥
किं पुनः सारथीभावं भजस्व मम संप्रति ।
निहन्मि द्विषतो यावद्घोरग्रहग्रहिलौजसः ॥ ३४० ॥
इत्थमेतस्य भारत्या भिया तरलतारकः ।
स्थितोऽहमुल्लसल्लज्जाभारः सारथ्यमाचरन् ॥ ३४१ ॥
लज्जयारम्भनिर्वाहो मृत्युर्युद्धेषु लज्जया ।
लज्जयैव नये वृत्तिर्लज्जा सर्वस्य कारणम् ॥ ३४२ ॥
ततः स्त्रीवेषमुन्मुच्य कलयन्कार्मुकं करे ।
बृहन्नटः स्फुटानन्दनिस्यन्दं ददृशे न कैः ॥ ३४३ ॥
विभाव्य दिव्यमूर्तिं च तं तदाहमचिन्तयम् ।
कोऽप्ययं खेचरः क्रीडातिरोहितवपुः किमु ॥ ३४४ ॥
धनुर्वेदः किमध्यक्षः साक्षाद्वीरो रसो न(नु) किम् ।
किं वा निःशेषशौण्डीरशौण्डीर्यं पिण्डतां गतम् ॥ ३४५ ॥

इत्याद्यालोचयन्नास्यखेलदुच्छृङ्खलेक्षणः।
चिरमासोऽस्मि नो तृप्तिमीक्षमाणो बृहन्नटम् ॥ ३४६ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)

तेनाथ शिखरोन्माथपटीयः पृथिवीभृताम्।
चक्रे विपक्षे वक्षाश्मटङ्कष्टंकारिकार्मुकम् ॥ ३४७ ॥
प्रत्यनीकभटैर्भीष्मभारद्वाजादिभिस्ततः।
वितेने विगतानन्दस्पन्दैः सांराविणं क्षणम् ॥ ३४८ ॥
ऊचेऽन्योन्यं पुरः सोऽयमर्जुनः सोऽयमर्जुनः।
वर्षतो विशिखानस्य विलोकयत कौतुकम् ॥ ३४९ ॥
परं कस्यापि पश्यामो नेदृशीं सत्त्वसंपदम्।
अवस्थाय भुजस्थाम क्षणं वीक्षिष्यतेऽस्य यः ॥ ३५० ॥
ततोऽमी किं द्विषो युद्धं किमेतन्मृत्युरत्र किम्।
विस्मृत्य सर्वमप्येतदानन्दैकमयोऽभवम् ॥ ३५१ ॥
अथान्तःस्वान्तमासीन्मे किमयं पाण्डवोऽर्जुनः।
अन्वेनं खलु योद्धारं श्रूयन्ते सांप्रतं भुवि ॥ ३५२ ॥
सोऽयं मन्ये नटीभूय दुरनेहसमभ्यगात्।
प्रविश्य जलधिं रात्रौ देवोऽप्यभ्येति भानुमान् ॥ ३५३ ॥
तत्संप्रत्यस्य सारथ्ये प्रत्यर्थिभ्यो भयं न मे।
नारुणोऽर्के हि पृष्ठस्थे तमोभिरभिभूयते ॥ ३५४ ॥
विस्मृतातङ्कनिःशङ्कस्ततोऽहं समराजिरे।
यथामनसमेतस्य प्रेरयामासिवान्हयान् ॥ ३५५ ॥
रथो दीप इवैतस्य धावति स्म यतो यतः।
तमांसीवारिशौण्डीरा नालोक्यन्त ततस्ततः ॥ ३५६ ॥
एकतो दोःसहायोऽयमन्यतः कोटिशोऽरयः।
नोत्थितः किंतु तैः सेहे पतङ्ग इव तारकैः ॥ ३५७ ॥
एकमेवास्य संधानमपश्यं निकटेऽप्यहम्।

विस्पष्टं मुष्टिमप्येकं कैशिंकन्यायवर्तिनम् ॥ ३५८ ॥
निर्वाणप्राणसौहार्दाः क्ष्मातले पतयालवः ।
लक्षशः प्रतिपक्षास्तु निरीक्षांचक्रिरे मया ॥ ३५९ ॥
अन्यतेजोऽसहस्यास्य पिधातुं घर्मदीधितिम् ।
कृपयेव शराश्चक्रुरस्तम्भं दिवि मण्डपम् ॥ ३६० ॥
द्विषां गाण्डीवनिर्मुक्तैः काण्डैरेतस्य खण्डिताः ।
ह्रियैव मार्गणाः क्षोणिरेणुष्वास्यमनीनशन् ॥ ३६१ ॥
प्रक्रीडति प्रतापेऽस्य प्रक्षरत्क्षतजा द्विषः ।
रणधारागृहे धारायन्त्रपुत्रकतां ययुः ॥ ३६२ ॥
यावन्तो वैरिवाहिन्यां भटाः प्रत्येकमेव तैः ।
आत्मनैव समं जिष्णुर्युध्यमानो व्यभाव्यत ॥ ३६३ ॥
क्रीडत्तत्कीर्तिसीमन्तघुसृणौघैरिवारुणाः ।
जज्ञिरे रुधिराम्भोभिः सरितः कूलमुद्रुजाः ॥ ३६४ ॥
रणे चकार कीलालकूलिनीनामुपर्यसौ ।
संचाराय चिरं कीर्तिरिव सेतुं शरोत्करैः ॥ ३६५ ॥
पार्थनिर्लूनमौलीनां सुरस्त्रीसंगमीयुषाम् ।
कबन्धैर्वैरिवीराणां मुदेव ननृते चिरम् ॥ ३६६ ॥
ततः किमपि बीभत्सुशरैराकुलतां गतौ ।
द्वावपि द्रोणगाङ्गेयौ रणाग्रादपसस्रतुः ॥ ३६७ ॥
तन्मनःक्षोभविक्षिप्तैर्मन्दाक्षैरपरैरपि ।
रथा महारथैर्दूरं निन्यिरे समरोदरात् ॥ ३६८ ॥
नीतां वरूथिनीं पार्थशरौघैर्विशरारुताम् ।
विलोक्य चकितः कर्णं नियुज्यैतस्य संगरे ॥ ३६९ ॥
सौरभेयीः पुरस्कृत्य धृतराष्ट्रतनूरुहः ।
लुण्टाक इव साशङ्कः प्रतस्थे स्वपुरीं प्रति ॥ ३७० ॥(युग्मम्)

* कैशिकं केशसमूहः.

स बभूव रणारम्भस्ततः कर्णकिरीटिनोः ।
यत्रैकोऽपि जयन्नीषे जयलक्ष्म्यापि न द्रुतम् ॥ ३७१ ॥
विलोकितुमिवाश्चर्यात्तयोः समरलाघवम् ।
उभयोरपि शौण्डीर्यादुत्तस्थुर्मौलिकुन्तलाः ॥ ३७२ ॥
तावुभावपि संग्रामरसरोमाञ्चितं वपुः ।
पुरैव दधतुः कीर्णमन्योन्यविशिखैरिव ॥ ३७३ ॥
वीरयोरुभयोर्बाणैः परस्परपराहतैः ।
पतद्भिरन्तरालेऽपि राशितामुच्चकैर्गतम् ॥ ३७४ ॥
गच्छन्सोत्सेकमेकस्य प्रतिवीरशरेरितः ।
उच्चकैरुच्छलन्बाणो गीर्वाणान्दिव्यनीनशत् ॥ ३७५ ॥
संग्रामसाम्यमालोक्य मुञ्चता मार्गणानथ ।
सहैव क्रोधयोधेन द्विगुणः फाल्गुनोऽभवत् ॥ ३७६ ॥
अथ सारथिरालोक्य फाल्गुनेष्टकरालितम् ।
राधेयमभ्यधान्मूर्ध्नि निधाय प्रणयाञ्जलिम् ॥ ३७७ ॥
गतः सुयोधनस्तावद्दूरमादाय धैनुकम् ।
ततः स्वामिन्किमात्मानमिदानीं खेदयिष्यसि ॥ ३७८ ॥
सन्ति भूयांसि कार्याणि कार्याणि सुहृदस्त्वया ।
तदात्मानमकाण्डेऽपि किं मुधा गमयिष्यसि ॥ ३७९ ॥
इत्युदीर्य सशौण्डीर्यरसोत्कर्षादनिच्छतः ।
रथं कर्णस्य संग्रामादपवाहितवान्बलात् ॥ ३८० ॥
अप्रणाशव्रतं वीक्ष्य कर्णमप्यवकीर्णिनम् ।
मामुत्साह्य ततस्तैस्तैरथवेगाय चाटुभिः ॥ ३८१ ॥
मत्पुरस्ताद्दुरात्मायं गच्छत्यादाय गा इति ।
अनुदुर्योधनं क्रुद्धो धावति स धनंजयः ॥ ३८२ ॥ (युग्मम्)
आगच्छत्यर्जुने दूराद्धृतराष्ट्राङ्गजन्मनः ।
तुषैरिव महावायौ सैनिकैरपचक्रमे ॥ ३८३ ॥

ततः प्रक्षिप्य गाः पृष्ठे सुभटैकधुरंधरः ।
बभूव सुतद्दग्येन सांयुगीनः सुयोधनः ॥ ३८४ ॥
क्षुरप्रानक्षिपत्तस्मिन् भ्रातेति सदयोऽर्जुनः ।
सर्वप्राणं (?) स वाणांस्तु मुमुचे सव्यसाचिनि ॥ ३८५ ॥
तथापि नात्यरिच्यन्त पार्थेषुभ्यस्तदाशुगाः ।
गजेन्द्रगर्जयः किं नु विजयन्ते घनध्वनीन् ॥ ३८६ ॥
ततो दौर्योधनं शौर्यमिव साक्षात्कपिध्वजः ।
चिच्छेद सायकैश्छेकैः[1] केतुदण्डं पताकिनः ॥ ३८७ ॥
तथापि कौरवे दर्पसर्पदष्टान्तरात्मनि ।
चैतन्यविकले काममात्मनीनमजानति ॥ ३८८ ॥
मनाग्विद्यामनुस्मृत्य जिष्णुरप्राणहारिणम् ।
कृपालुहृदयोऽमुञ्चद्द्रागवस्वापनं शरम् ॥ ३८९ ॥ (युग्मम्)
दुर्योधनयशश्चन्द्रलक्ष्मीलीलामुषस्ततः ।
क्षणादाक्रान्तदिक्चक्राः प्रसस्रुस्तिमिरोर्मयः ॥ ३९० ॥
उच्चरच्चण्डगाण्डीवप्रतापोल्काभयादिव ।
निखिलानीकनेत्राणि निमीलन्ति स्म निद्रया ॥ ३९१ ॥
ससैन्यस्यापि संजातलज्जानीव भुवस्तले ।
आयुधानि पतन्ति स्म करात्कुरुनरेशितुः ॥ ३९२ ॥
केचिद्धनुरवष्टभ्य रथमाश्लिष्य केचन ।
सूतमालम्ब्य केचिच्च तस्थुर्योधास्तदाखिलाः ॥ ३९३ ॥
तस्थुषः केतुमाश्रित्य सानीकस्य कुरुप्रभोः ।
ततस्तात मया जिष्णुरुत्तरीयाण्यहारयत् ॥ ३९४ ॥
क्षणं नानुबभूवासौ मयापहृतचीवरः ।
महीयःप्रसरन्मोहसज्जो लज्जारसज्ञताम् ॥ ३९५ ॥
अस्त्रे कारुण्यतस्तत्र संहृते सव्यसाचिना ।
रिपुसैन्येऽथ चैतन्यमाविरासीत्त्रपाकरम् ॥ ३९६ ॥

1. 'छेको विदग्धः' इति शब्दार्थचिन्तामणिः.

अथोच्चैश्चकितस्वान्तः सौरभेयीखुरोद्धतैः।
संवीताङ्गो रजःपूरैरनेशद्भूतराष्ट्रभूः॥ ३९७॥
प्रक्षरन्तीस्ततः क्षीरमुत्सुकाः प्रतिवत्सकान्।
आदाय च बले स्वामिन्नर्जुनीरर्जुनोऽखिलाः॥ ३९८॥
सितांशुरुचिसध्रीची मूर्ता कीर्तिरिवात्मनः।
नागरेभ्यः स्तुतीर्गृह्णन्नार्पयद्गाः कपिध्वजः॥ ३९९॥
शपथैर्देवपादानामहं तेनास्मि वारितः।
यदाख्येयो न देवाय व्यापृतोऽहं महाहवे॥ ४००॥
सर्वथाप्येतदेव त्वमाचक्षीथाः क्षितीशितुः।
यदानीता मया गावो निर्जित्य कुरुवाहिनीम्॥ ४०१॥
किं तु मे नैव जिह्वेयमेतदाख्यातुमिश्वरी।
स्वशक्तेरतिरिक्तं हि ब्रुवाणोऽप्युपहस्यते॥ ४०२॥
यन्मृगेण मृगारीणां श्रद्धत्ते कः पराभवम्।
मन्यते कुडवस्थाल्यां प्रस्थपाकं न कश्चन॥ ४०३॥
पुनः स्त्रीवेषमादाय स्वयं तु विजयोऽधुना।
नाट्यशालामगाद्देवपादाभ्यर्णे प्रहित्य माम्॥ ४०४॥
इत्युत्तरगिरं श्रोत्रसुधाकादम्बिनीं नृपः।
आसाद्यासीन्नवोन्मीलन्मेदुरानन्दकन्दलः॥ ४०५॥
स प्रेक्ष्य नाट्यशालायां धरित्रीशोऽथ वेत्रिणम्।
पराक्रममिवाध्यक्षं धनंजयमजूहवत्॥ ४०६॥
तमानन्दाश्रुभिः सार्धं सहैव पुलकाङ्कुरैः।
आयातमुदितैः प्रत्युज्जगाम जगतीपतिः॥ ४०७॥
हृदयेन नरेन्द्रस्तमालिङ्ग्य निबिडं भुजैः।
कामिनीवेषमुन्मुच्य परिहासपुरःसरम्॥ ४०८॥
दुकूलानि समं रत्नभूषणैः परिधाप्य च।
महीयसि समश्रेण्यामासने जिष्णुमासयत्॥ ४०९॥(युग्मम्)

जगाद त महीनाथः पार्थमीषत्कृतस्मितः ।
वासरोऽयं समग्राणां वासराणां विशेषकः ॥ ४१० ॥
तस्मिन्नपि मुहूर्तोऽयममृतैकमयः खलु ।
वीरावतंस यत्र त्वं किरीटीति निरीक्ष्यसे ॥ ४११ ॥
विश्वस्मिन्नहमेवैकः श्रेयसो यशसः पदम् ।
आत्मागमामृतैर्यस्य त्वं गृहानभिषिञ्चसि ॥ ४१२ ॥
राष्ट्रमेतद्विराटाख्यमद्याभूदपशात्रवम् ।
स्पृष्टं यद्वीरधौरेय त्वदीयपदपांसुभिः ॥ ४१३ ॥
अनुत्तरगुणैवेयमुत्तरा तनया मम ।
त्वमध्यापयिता यस्याः कलानां कुलदेवता ॥ ४१४ ॥
ममासि तनयस्यास्य प्राणत्राणेन संप्रति ।
धनुर्धरधुरीण त्वं जीवितस्यापि जीवितम् ॥ ४१५ ॥
कङ्कवल्लवयोस्तन्तिपालस्य ग्रन्थिकस्य च ।
अमीषामपि चानृण्यं न मे प्राणैरपि क्वचित् ॥ ४१६ ॥
संप्रत्येव रिपुक्षोददक्षैर्दक्षिणगोग्रहे ।
यशश्च जीवितव्यं च यैर्मदीयमरक्ष्यत ॥ ४१७ ॥
किंचिद्विहस्य सोत्साहमथाह कपिकेतनः ।
कोऽपि स्वभाव एवायमखण्डः पाण्डुतेजसाम् ॥ ४१८ ॥
किं किमात्थेति विस्मेरमनसा मेदिनीभृता ।
पृष्टोऽथ स्पष्टरोमाञ्चं व्याजहार महेन्द्रसूः ॥ ४१९ ॥
कङ्कोऽरिजनितातङ्कः सोऽयं देवो युधिष्ठिरः ।
बल्लवश्च द्विषद्वल्लिवह्विरार्यो वृकोदरः ॥ ४२० ॥
तन्तिपालो विलूनारिकुलश्च नकुलः खलु ।
ग्रन्थिकश्च कृतासेवः सहदेवो विरोधिभिः ॥ ४२१ ॥
किं च देव्याः सुदेष्णायास्तां तामापुष्णती मुदम् ।
सैरंध्री मालिनी नाम सेयं द्रुपदनन्दिनी ॥ ४२२ ॥

इति बीभत्सुभारत्यां गतायां कर्णपूरताम् ।
विराटेन्द्रः प्रमोदश्रीसुभगंभावुकोऽभवत् ॥ ४२३ ॥
अथाभ्येत्य स पार्थोऽपि युधिष्ठिरपदाम्बुजम् ।
आनन्दाश्रुकणैर्मुक्ताफलैरर्चन्निवानमत् ॥ ४२४ ॥
कौशेयवसनैस्तैस्तैर्भूषणैश्च हिरण्मयैः ।
तान्विभूष्याखिलानात्मभद्रपीठं युधिष्ठिरम् ॥ ४२५ ॥
निवेश्य स्वयमासीनः पुरः कन्दलिताञ्जलिः ।
व्यज्ञापयद्विराटेन्द्रः सान्द्रहर्षोर्मिगद्गदम् ॥ ४२६ ॥ (युग्मम्)
यत्प्रति त्वां कदाप्युक्तमवज्ञावचनं भवेत् ।
देव तत्किंचन प्राच्यं व्यलीकं हृदि मा कृथाः ॥ ४२७ ॥
अद्य माद्यन्ति नाधर्मविषाणि विषये मम ।
यत्र ते पुण्यपीयूषप्रावृषः पादपांसवः ॥ ४२८ ॥
वीक्षणैर्धार्मिकंमन्यमनसां जातपाप्मनोः ।
प्रायश्चित्तमिवासीन्मे नेत्रयोस्तव दर्शनम् ॥ ४२९ ॥
पुरेऽस्मिन्नद्य कल्याणभूरुहः कोरकोल्वणाः ।
यत्र स्वयं गुणश्रेणिसुरभिस्त्वमुपागमः ॥ ४३० ॥
त्वत्प्रसादामृतैः सिक्तास्त्वत्प्रतापार्कतापिताः ।
मम श्रीवल्लयो देव पल्लवैरुल्लसन्त्यमूः ॥ ४३१ ॥
मत्कीर्तिवीरुधो यत्र देहिरेऽरिदवानलैः ।
नूतनाम्भोभृतः सोऽयं खड्गस्य महिमा तव ॥ ४३२ ॥
अवेदं गोग्रहेऽप्येतत्किंचित्तत्वान्तरं खलु ।
प्राकृतानां न नामेदमीक्ष्यते भुजवैभवम् ॥ ४३३ ॥
किमात्मानं निगूह्यैवं नामवेषविपर्ययैः ।
स्थितं युष्माभिरागत्य निज एव निकेतने ॥ ४३४ ॥
जातसंविदि निर्गूढं मयि भक्तिं वितन्वति ।
युष्मान्को नाम जानीयाद्वसतोऽत्र स्ववेश्मनि ॥ ४३५ ॥

परं किं नाम भाग्यानि तादृशान्येव सन्ति मे ।
सेवां वः पादयोः कालमियन्तं तादृशैर्लभे ॥ ४३६ ॥
इदानीमपि तदेव स्वप्रतापार्जिता इमाः ।
श्रियः सहोदरैः सार्धं परिभोगैः कृतार्थय ॥ ४३७ ॥
भ्रातृभिः पुरुहूताभैः पत्तिना च मया तव ।
न ता अपि दवीयस्यो हस्तिनारपुरसंपदः ॥ ४३८ ॥
ऊर्जितं वो ध्रुवं राज्यादिदानीमतिदुःसहम् ।
वह्निः प्रदीपावस्थायामधिकं हि प्रदीप्यते ॥ ४३९ ॥
राज्यं च जीवितव्यं च दत्तमेव त्वयैव मे ।
तत्किमन्यदिदानीं ते करोमि यदुपायनम् ॥ ४४० ॥
अर्जुनो मे सुतां कन्यामुत्तरामध्यजीगपत् ।
तामस्यैवोपदां कुर्वे चेत्प्रसीदस्यनुज्ञया ॥ ४४१ ॥
पश्यत्यास्यं ततो ज्येष्ठबन्धौ बीभत्सुरभ्यधात् ।
उत्तरा देव मे शिष्या सुतातुल्यैव तन्मम ॥ ४४२ ॥
विराटः कुरुवंश्यैस्तु यदि स्वाजन्यकाम्यति ।
सौभद्रेयोऽभिमन्युस्तां तदुद्वहतु मे सुतः ॥ ४४३ ॥
इति प्रणयगर्भां तां भारतीं सितवाजिनः ।
प्रीतिकल्लोललोलाक्षो विराटः प्रत्यपद्यत ॥ ४४४ ॥
सुभद्रामभिमन्युं च कृष्णमाह्वातुमुत्सुकः ।
कंचिद्दूतमजातारिः प्राहिणोद्द्वारकां प्रति ॥ ४४५ ॥
पञ्चभिः सह पाञ्चालैरात्मजैर्द्रुपदं नृपम् ।
आनेतुमपरं दूतं काम्पिल्ये प्रजिघाय सः ॥ ४४६ ॥
तौ दूतवचनात्पाण्डुसुतानाकर्ण्य नन्दिनः ।
भेजतुर्भृशमानन्दं कृष्णद्रुपदभूपती ॥ ४४७ ॥
भूयस्तैर्वितन्वानौ सैन्यैरेकार्णवां महीम् ।
तौ ततः सपरीवारौ विराटपुरमीयतुः ॥ ४४८ ॥

सानीकेन विराटेन समं सर्वैश्च बन्धुभिः।
ततः प्रत्युदगच्छत्तौ प्रीतचेतास्तपःसुतः॥ ४४९॥
विराटस्य श्रियो रेजुर्युधिष्ठिरमधिष्ठिताः।
स्वदन्ते हि पयोराशेरापः प्राप्ताः पयोमुचम्॥ ४५०॥
विराटस्य गिरा कृष्णद्रुपदौ फुल्लभूरुहि।
अथावासमगृह्णीतां पुरस्योपवने क्वचित्॥ ४५१॥
सुभद्रा च स्नुषा नप्ताभिमन्युर्भक्तिमन्दिरम्।
नप्तारः पञ्च पाञ्चाला अपि कुन्तीं ववन्दिरे॥ ४५२॥
कृष्णां मातरमानम्य पाञ्चालैः पञ्चभिः सुतैः।
प्रीतिप्रह्वैरनुज्येष्ठं पाण्डवेयाः प्रणेमिरे॥ ४५३॥
चिरसंगतयोः प्रीत्या राकाश्विन्योरिवाभवत्।
मनोज्ञप्रणयाश्लेषो याज्ञसेनीसुभद्रयोः॥ ४५४॥
इलातलमिलन्मौलि प्रणम्य द्रुपदात्मजाम्।
पाण्डवाः क्रमशः सर्वे नम्यन्तेऽस्माभिमन्युना॥ ४५५॥
अर्चितः सकुटुम्बोऽपि देवतेव कृतादरम्।
आवासे केशवस्यैव प्रीत्यातिष्ठद्युधिष्ठिरः॥ ४५६॥
चिराय मिलिता विष्णोरपुष्णन्पाण्डवा मुदम्।
सरस्येव वसन्तेन्दुपिकाम्रमलयानिलाः॥ ४५७॥
पाण्डवाश्च विराटश्च योग्यस्वाजन्यहर्षुलाः।
उपचक्रमिरे सर्वे कर्म वैवाहिकं ततः॥ ४५८॥
तत्तत्कर्म दधानानां यादवीनामितस्ततः।
आह्लादिमनसामुच्चैरुच्चेरुर्मङ्गलारवाः॥ ४५९॥
कर्मण्यौद्वाहिके सक्ता विराटहरिणीदृशः।
जानन्ति स्म श्रमं किंचिन्न प्रमोदतरङ्गिताः॥ ४६०॥
मन्मथागारशृङ्गारैरप्सरोविसरैरिव।
उर्लूलुचटुलैः प्रीत्यानुयातो यादवीगणैः॥ ४६१॥

---

१. उलूलुरुत्सवकाले स्त्रीभिः क्रियमाणः शब्दविशेषः.

नवीनकल्पिताकल्पैः सुरकल्पैरनेकशः ।
विविधं यानमारूढैरन्वितः पृतनाचरैः ॥ ४६२ ॥
दिक्कुञ्जक्रोडविश्रान्तप्रतिश्रुतिभिरुच्चकैः ।
सोत्साहपटहश्रेणिध्यानैर्बधिरिताम्बरः ॥ ४६३ ॥
राकाशशाङ्कदेशीयविधूतातपवारणः ।
सुप्रतीकप्रतीकाशमारूढो गन्धसिन्धुरम् ॥ ४६४ ॥
सह द्रुपदकृष्णाभ्यां पाण्डवैः परिवारितः ।
अभिमन्युः प्रतस्थेऽथ पाणिपीडनपर्वणि ॥ ४६५ ॥
(पञ्चभिः कुलकम्)

दिशो हि दर्शनानर्हाश्चमूरेणुरजस्वलाः ।
इतीव चक्रे नीरङ्गी तदानीमभिमन्युना ॥ ४६६ ॥
विहाराय बहिः स्वैरं कुमारयशसामिव ।
निस्वाननिस्वनारोदः स्फोटयन्त इवोद्गुः ॥ ४६७ ॥
कुङ्कुमाम्भश्छटाच्छोटैरघण्टापथरेणुकम् ।
तत्कालमभितः कीर्णपुष्पप्रकरदन्तुरम् ॥ ४६८ ॥
नवोत्क्षिप्तैः पताकौघैराचान्तार्कमरीचिकम् ।
मञ्चन्यञ्चितगीर्वाणगेहाहंकारहुंकृति ॥ ४६९ ॥
मिलत्पौरचकोराक्षीलोचनाञ्जलिभिर्भृशम् ।
पीतलावण्यसंभारः कुमारः पुरमाविशत् ॥ ४७० ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)

दत्ताश्मगर्भकाकूतचूतपल्लवतोरणम् ।
रम्भास्तम्भदलैर्वीज्यमानासन्नचरज्जनम् ॥ ४७१ ॥
मौक्तिकस्वस्तिकोदारद्वारगोमयगोमुखम् ।
धावद्वाराङ्गनाचारवीक्षणाक्षिप्तकार्मुकम् ॥ ४७२ ॥

ाकृतोऽय शब्दोऽवगुण्ठनवाचक. । 'अगुट्ठीइणिरङ्गीणीरङ्गीउ' इति देशीनाम-

प्रमोदमेदुरश्वश्रूविहितार्घादिमङ्गलः ।
विशति स विशांपत्युरभिमन्युर्निकेतनम् ॥ ४७३ ॥
कुमारीकरमादत्त मातृगेहे करेण सः ।
तस्यै ददद्द्विजन्म प्रेमदक्षिणहस्तकम् ॥ ४७४ ॥
कुमारः कौतुकोद्गारपरीहासविकस्वरः ।
प्रसृत्वरत्रपातारं तारामेलकमन्वभूत् ॥ ४७५ ॥
सर्वतेजस्वि तेजांसि परिक्षिप्य स्वतेजसा ।
जगल्लक्ष्मीं ग्रहीष्येऽहमित्येवं कथयन्निव ॥ ४७६ ॥
विराटकन्यया सार्धमभिमन्युकरात्तया ।
प्रदक्षिणीकरोति स ज्वलन्तं जातवेदसम् ॥ ४७७ ॥
दत्ते स हास्तिकाश्वीयस्वर्णरत्नादिकं बहु ।
कुमाराय विराटेन्दुः पाणिमोचनपर्वणि ॥ ४७८ ॥
परं परस्परावासगमनागमनोद्यताः ।
यादव्यश्च विराटाश्च पौराणां ददिरे मुदम् ॥ ४७९ ॥
आनन्दैकमयाः सुधारसमयाः कल्याणसंपन्मया
लक्ष्मीकेलिमया महोत्सवमयाः कौतूहलश्रीमयाः ।
एतेषां कतिचिद्विराटनगरे तस्मिन्ययुस्तस्थुषा-
मन्योऽन्यप्रणयेन पुण्यदिवसेष्वग्रेसरा वासराः ॥ ४८० ॥

इति मलधारिश्रीदेवप्रभसूरिविरचिते पाण्डवचरिते महाकाव्ये विराटावस्थाने गोग्रहवर्णनो नाम दशमः सर्गः ॥

एकादशः सर्गः ।

अथ प्रीतिपरो विष्णुर्गौरवेण गरीयसा ।
सबान्धवं सराजन्यं निन्ये स्वपुरि धर्मजम् ॥ १ ॥
निर्विघ्नयोर्मिथः स्नेहादेकत्रैव रथे पथि ।
समपद्यत संवादो द्रौपदीसत्यभामयोः ॥ २ ॥

सत्यभामा विहस्योच्चैर्जगाद द्रुपदात्मजाम् ।
ममास्ति महदाश्चर्यं ततः पर्यनुयुज्यते ॥ ३ ॥
अस्मादृशीनामेकोऽपि दुराराधः प्रियः सखि ।
प्रियाणां त्वं तु पञ्चानां कथं चेतोऽनुवर्तसे ॥ ४ ॥
बभाषे महिषी पाण्डुतनयानां नयोज्ज्वला ।
सखि प्रियवशीकारमन्त्रपारायणं शृणु ॥ ५ ॥
वपुर्वाङ्मनसानां मे प्रियेष्वेव लयोऽन्वहम् ।
यदेव रोचते तेभ्यस्तदेव च करोम्यहम् ॥ ६ ॥
अहं प्रत्यहमश्नामि भुक्तपूर्वेषु भर्तृषु ।
तेषु स्वपिमि सुप्तेषु प्रतिबुध्ये च पूर्वतः ॥ ७ ॥
अभ्युत्थानं च पञ्चानामथामीषामुपेयुषाम् ।
करोमि विनयानम्रं मौलिं चालापकारिणाम् ॥ ८ ॥
एतेषामङ्ग शुश्रूषां स्वयं विरचयाम्यहम् ।
करोम्यपत्यवात्सल्यं निजं परिजनं प्रति ॥ ९ ॥
अविशेषेण वर्ते च पञ्चस्वपि पतिष्वहम् ।
तन्मां पञ्चापि मन्यन्ते नित्यं प्राणप्रियां प्रियाः ॥ १० ॥
वार्तयन्त्योस्तयोरेवमतिक्रम्य भुवं क्रमात् ।
आवासान्दापयामास द्वारकाद्वारि धर्मजः ॥ ११ ॥
दशाप्येत्य दाशार्हाः श्रीसमुद्रविजयादयः ।
प्रणेमुः प्रणयात्तत्र कुन्तीं सोत्कण्ठचेतसः ॥ १२ ॥
मातुलानतुलस्नेहविक्लवान् विस्मृतक्लमाः ।
प्रीतिपर्यश्रुनेत्रास्तान्नमस्यन्ति स्म पाण्डवाः ॥ १३ ॥
अथाभ्यधुर्दशार्हास्तान्पुरास्माभिः किरीटिने ।
ईयुषे तीर्थयात्रातः सुभद्रा प्रतिपादिता ॥ १४ ॥
इदानीं सन्तु युष्माकं शेषाणामप्युपायनम् ।
लक्ष्मीवतीवेगवतीविजयारतयः सुताः ॥ १५ ॥

इत्युदीर्य प्रहृष्टैस्तैः प्रारब्धमधुरोत्सवम्।
स्वकन्यास्ताश्चतस्रोऽपि पर्यणाय्यन्त पाण्डवैः॥ १६॥
सानुजस्य तपःसूनोर्विधाय स्वागतक्रियाम्।
दर्शयामास कंसारिः स्वयं द्वारवतीश्रियम्॥ १७॥
प्रद्युम्नाद्यैः पुरोद्यानादिषु पाण्डवसूनवः।
पाञ्चालप्रमुखाः कृष्णकुमारैः सह रेमिरे॥ १८॥
आगांसि तानि भूयांसि दुर्योधनकृतान्यथ।
कृष्णा भीमश्च कृष्णस्य साश्रुनेत्रौ शशंसतुः॥ १९॥
कृष्णोऽपि वाग्मिनामिन्द्रं द्रुपदेशपुरोहितम्।
दूत्याय प्रेषयामास क्रोधाद्दुर्योधनान्तिकम्॥ २०॥
गुणैः श्रितः स वाग्मित्वचण्डिमम्रदिमादिभिः।
दूत्योचितपरीवारो हस्तिनापुरमभ्यगात्॥ २१॥
सेवागतानां भूपानां नानामणिविभूषणैः।
तुङ्गतुरङ्गमातङ्गशकटैः संकटाङ्गणम्॥ २२॥
संचरद्वारनारीणां मञ्जुमञ्जीरशिञ्जितैः।
उज्जागरूकमदनं स राजसदनं ययौ॥ २३॥ (युग्मम्)
द्रोणेन द्रोणपुत्रेण जाह्नवीतनुजन्मना।
शल्येन सिन्धुराजेन कृपेण कृतवर्मणा॥ २४॥
भगदत्तेन कर्णेन विकर्णेन सुशर्मणा।
गान्धारपतिना भूरिश्रवसा चेदिभूभुजा॥ २५॥
भ्रातृभिश्चण्डदोर्दण्डैर्दुःशासनपुरःसरैः।
नन्दनैर्लक्ष्मणाद्यैश्च परितः परिवारितम्॥ २६॥
गीयमानगुणं रक्तकण्ठैर्गान्धर्वगर्वितैः।
स्तूयमानं स्तुतिप्रह्वजिह्वैर्वैतालिकोत्तमैः॥ २७॥
वीक्ष्यमाणमुखाम्भोजसेवकैरौपजानुकैः।
नम्रमौलिभिरादीयमानादेशं निदेशिभिः॥ २८॥

श्राव्यमाणं सुधासेकच्छेकाः सूक्तीः कवीश्वरैः ।
कथ्यमानकथं पूर्वभूभृतां वृत्तवेदिभिः ॥ २९ ॥
स्मृतिवेदिभिरावेद्यमानधर्मव्यवस्थितिम् ।
उद्ग्राह्यमाणषाड्गुण्यरहस्यं नीतिकोविदैः ॥ ३० ॥
अध्यासीनं सुधर्मायाः श्रीविलासोपहासिनीम् ।
निर्मितां **मणिचूडेन** सभामाजातशात्रवीम् ॥ ३१ ॥
भूषणाङ्कितमाणिक्यज्योतिर्मञ्जरिताकृतिम् ।
वसुंधरातलोत्तीर्णं साक्षादिव दिवस्पतिम् ॥ ३२ ॥
धृतराष्ट्राङ्गजन्मानं विशामीशं विशारदः ।
सान्धिविग्राहिकाख्यातपूर्वस्तत्र ददर्श सः ॥ ३३ ॥
(दशभिः कुलकम्)
स करौ कुड्मलीकृत्य पुरस्तादुपविश्य च ।
उवाच वाग्मिषु प्राप्तगौरवः कौरवप्रभुम् ॥ ३४ ॥
राजन्देवो मुरारातिररातिकरिकेसरी ।
तवान्तिकमतिस्नेहादाख्यातुं प्रजिघाय माम् ॥ ३५ ॥
उररीकृतनिर्वाहहेतवे सह बान्धवैः ।
विराटपुरि दुष्कर्मगुप्तोऽतिष्ठद्युधिष्ठिरः ॥ ३६ ॥
त्रयोदश्याः समायास्तु प्रान्ते पूर्णे च वोऽवधौ ।
जगाम गोग्रहोद्धाते व्यक्ततां स विविक्तधीः ॥ ३७ ॥
विराटो दैवतं किंचिदिवानन्दाद्दिवानिशम् ।
किंकुर्वाण इव प्राणैरप्याराधयति स तम् ॥ ३८ ॥
आगत्य द्रुपदाद्यैश्च सोऽवनीशैरनेकशः ।
रसाल इव रोलम्बैः शिश्रिये श्रितवत्सलः ॥ ३९ ॥
अभिमन्यूत्तरापाणिपीडनप्रक्रमे तदा ।
पुरे तत्राहमत्युच्चैरेतदुत्कण्ठितोऽव्रजम् ॥ ४० ॥
पाञ्चालप्रमुखास्तस्य सर्वे तत्रामिलन्सुताः ।
समगंसत भूयांसस्तदन्येऽपि सुहृद्गणाः ॥ ४१ ॥

तथापि वदनाम्भोजमपश्यन्सानुजस्य ते ।
कदाचिदपि कौन्तेयः सुप्रातं नाभिमन्यते ॥ ४२ ॥
त्वदीयविरहे नित्यं स ताम्यत्येव केवलम् ।
बन्धुस्नेहोऽप्यहो काममनर्थः पृथुचेतसाम् ॥ ४३ ॥
उत्कण्ठातरलोऽप्युच्चैर्विलङ्घ्य समयावधिम् ।
मास्म भूद्वैमनस्यं ते किंचिदित्यागमन्न सः ॥ ४४ ॥
नास्मिन्काचिदभक्तिस्ते नाप्यसौ त्वय्यवत्सलः ।
तदप्येतदहो जातं धिग्विधेर्दुर्विलङ्घ्यताम् ॥ ४५ ॥
पूर्णेऽपि समये सोऽयमनाहूतस्त्वया खलु ।
हास्तिनं नैच्छदभ्येतुं महात्मानोऽभिमानिनः ॥ ४६ ॥
हर्षादुत्तोरणाशेषद्वारां द्वारवतीं ततः ।
उपरुध्य मया काममानिन्ये धर्मनन्दनः ॥ ४७ ॥
अधुनापि तदात्मीयं बन्धुमाह्वातुमर्हसि ।
द्वयोर्बान्धवयोर्मा स्म विरोधो भून्मुधैव वाम् ॥ ४८ ॥
विरोधेनाप्युपार्ज्यन्ते बन्धुहेतोः खलु श्रियः ।
उदात्तचेतसः क्वापि नोदरंभरिचेष्टता ॥ ४९ ॥
तेभ्यः सुखं निषण्णेभ्यः श्रियः स्वयमुपायनम् ।
प्रणयेन क्रियन्ते चेत्तन्महत्पुरुषव्रतम् ॥ ५० ॥
हेतोः कुतश्चन त्वं चेदेनं नाह्वाययिष्यसि ।
भ्रातृभिस्त्रिजगत्येकवीरैरानेष्यते बलात् ॥ ५१ ॥
न चैवमागतास्तुभ्यमेते कल्याणहेतवः ।
सर्वां कदाचिदुत्सेकादाच्छिन्दीरन्महीमपि ॥ ५२ ॥
भवतापि तदावश्यं मर्तव्यं वा रणाङ्गणे ।
कर्तव्यं वा श्रियं हित्वा तैरिवारण्यगाहनम् ॥ ५३ ॥
अच्युतप्रभुशक्तेरप्युत्साहे मतिशालिनः ।
कामं धर्मः सुखस्यैव जयस्य प्रतिभूर्नयः ॥ ५४ ॥

भूयांसश्चापि मादृक्षास्तादृशां सहचारिणः ।
श्रियं बृहत्सहायश्च कलयत्यमहानपि ॥ ५५ ॥
नातिदुर्लम्भसम्भो हि वारिदे वशवर्तिनि ।
न च मौक्तिकदुर्भिक्षमम्भोराशौ निदेशिनि ॥ ५६ ॥
वर्धयिष्यसि पैशुन्यं त्वं तु केवलमात्मनः ।
उलूक इव वैरायमाणः किरणमालिनः ॥ ५७ ॥
तां निशम्य गिरं तस्य कम्पमानाधरः क्रुधा ।
कामं ताम्रीभवच्चक्षुरभ्यधत्त सुयोधनः ॥ ५८ ॥
ब्रह्मन्नजिह्मवाग्ब्रह्मन्वचस्ते प्रतिभासते ।
कर्कन्धूफलवत्पूर्वं कोमलं कठिनं ततः ॥ ५९ ॥
को भुवं मञ्जुजस्तम्भन्यस्तामुत्तारयिष्यति ।
प्रक्षिप्य कवलं कुम्भिमुखात्क इव कर्षति ॥ ६० ॥
को नाम केशवः के च पाण्डवाः पुरतो मम ।
को नाम चन्द्रमाः के वा तारकास्तरणेः पुरः ॥ ६१ ॥
हरिर्मत्कार्मुकोन्मुक्तमार्गणव्रणितो रणे ।
द्वेधापि वेदनापिष्टः क्रोष्टेव स भविष्यति ॥ ६२ ॥
खगाधीशध्वजोऽप्येष मामकीनैः खगोत्करैः ।
बलीकरिष्यतेऽवश्यं खगानां समराङ्गणे ॥ ६३ ॥
इत्युपश्रुत्य तद्वाचमुदञ्चितमिवाञ्चयन् ।
बलादमर्षणो रोषमग्रजन्माग्रणीर्जगौ ॥ ६४ ॥
लक्ष्मीभुजा भुजोत्कर्षसंहर्षक इवैष ते ।
आकाशमणिना कीटमणेः स्पर्द्धाकणोऽपि कः ॥ ६५ ॥
अरिष्टकेशिचाणूरानाहुतीकृत्य यः पुरा ।
कंसं पूर्णाहुतिं चक्रे स्वतेजोजातवेदसि ॥ ६६ ॥
आस्तां तावत्स निःशेषद्विषद्दावाग्निवारिदः ।
सोढारः केन वोढारश्चण्डतां युधि पाण्डवाः ॥ ६७ ॥

---

१. कृष्णेन.

तपःसुतशमाम्भोदादुत्थितः कोपपावकः।
दुर्निवापो रिपुस्त्रैणबाष्पपूरशतैरपि ॥ ६८ ॥
भीमः शमितकिर्मीरहिडम्बबककीचकः।
न कस्य समरारम्भपर्वसर्वंकषो भुवि ॥ ६९ ॥
सुशर्मा यस्य दोःकर्म वीक्ष्य दक्षिणगोग्रहे।
तदानीं भवतः किं न प्राभृतीकृतवान्भियम् ॥ ७० ॥
निहत्य हेलया येन सदर्पं वृषकर्परम्।
मनश्च तव मृत्युश्च संकथां कारितौ मिथः ॥ ७१ ॥
विधाय कीचकध्वान्तविध्वंसं येन भास्वता।
निर्ममे पिच्छिलच्छायः सुदेष्णामुखचन्द्रमाः ॥ ७२ ॥
विद्विषामर्जुनच्छायमर्जुनस्य शिलीमुखाः।
मलीमसं वितन्वन्ति कीर्तिकैरविणीवनम् ॥ ७३ ॥
अस्तमस्तमहीध्रेण प्रत्यूष इव पूषणम्।
क्षिप्तमिन्द्रं विपक्षेण यः पदे स्वे न्यवीविशत् ॥ ७४ ॥
भानुमत्यां रुदत्यां यो ज्येष्ठबन्धोर्निदेशतः।
त्वां मृगेन्द्रादिव मृगं गन्धर्वेन्द्रादमोचयत् ॥ ७५ ॥
ह्यस्तने गोग्रहे येन त्वं नागा एव केवलम्।
मोचयांचक्रिरेऽस्त्राणि वस्त्राणि च शरोत्करैः ॥ ७६ ॥
किमाचक्षे रिपुक्षोदविलक्षनियमौ यमौ।
गृह्णीतस्तु नतारातिजीवितं सुनयौ न यौ ॥ ७७ ॥
ज्येष्ठभ्रातुः सरस्वन्त इवाज्ञावेलया धृताः।
ते चत्वारोऽप्यहंकारद्वीपं न प्लावयन्ति ते ॥ ७८ ॥
अर्पयिष्यसि तन्नूनं काश्यपीं शिरसा समम्।
लोभोऽयं लम्भयेत्प्राणसंशयं हि गुरूनपि ॥ ७९ ॥
इत्युक्तवान्स वाग्ब्रह्मप्रौढिमाढ्यंभविष्णुधीः।
स क्रुधा धार्तराष्ट्रेण संरम्भादभ्यधीयत ॥ ८० ॥

दूतत्वाच्च द्विजत्वाच्च त्वमवध्योऽसि भूभुजाम् ।
तेन यद्रोचते तुभ्यं ब्रूहि तद्ब्राह्मणब्रुव ॥ ८१ ॥
वैरिणां तु पुरः कोऽपि यदि स्यात्तस्य तद्ब्रुवम् ।
एवं जल्पत एव द्राक् छिन्नैव रसना भवेत् ॥ ८२ ॥
किं तु चेच्चे विशिष्टत्वमस्ति किंचित्ततो मम ।
सवैकुण्ठान्कुरुक्षेत्रे दर्शयेथाः पृथासुतान् ॥ ८३ ॥
इति व्याहृत्य विस्फूर्जत्कोपाटोपारुणेक्षणः ।
व्यस्राक्षीत्तं पतिः क्षोणेर्ग्राहयित्वा गले बलात् ॥ ८४ ॥
विदुराद्यैस्तदा वीक्ष्य तं तथा गलहस्तितम् ।
समीरजन्मनो मेने संध्यां निर्वाहशालिनीम् ॥ ८५ ॥
वैरिभूधवसंबाधवारकां द्वारकां ततः ।
सोऽभ्येत्य पाण्डवोपेतं पुण्डरीकाक्षमैक्षत ॥ ८६ ॥
स्वस्तिगर्भमुखाब्जेन निविश्याग्रे गदाग्रजम् ।
अभ्यधीयत गान्धारीसुतोदन्तः पुरोधसा ॥ ८७ ॥
देव दोर्गर्विते तस्मिन्साम निर्नाम पश्यति ।
अम्भःकुम्भ इव क्षिप्तो दीप्ते दवहुताशने ॥ ८८ ॥
दीपयेत्प्रत्युत प्रायः साम शौण्डीरिमोद्धतान् ।
अलं ज्वलति सप्तार्चिः सर्पिषा तर्पितः खलु ॥ ८९ ॥
सैष निःशेषभूपालमौलिलालितशासनः ।
तृणाय न श्रियं शातमन्यवीमपि मन्यते ॥ ९० ॥
राजानस्तेन संमानदानैरानन्दितास्तथा ।
चक्रुर्यथोपकुर्वाणाः प्राणानपि न किंचन ॥ ९१ ॥
ह्रियन्ते स तथा तेन भीष्माद्या अपि भक्तितः ।
त(य)था तुल्येऽपि वात्सल्ये तस्यैव जयकाङ्क्षिणः ॥ ९२ ॥
चतुरङ्गचमूक्रान्तविश्वविश्वंभरातलः ।
नाकनायकमप्येष करदीकर्तुमिच्छति ॥ ९३ ॥

चतुर्भिरपि तन्नायमुपायैर्बत साध्यते।
दम्यते क्वापि केनापि किं केसरिकिशोरकः॥ ९४॥
गजेन्द्रसज्जनं वाहवाहनं पत्तिवीक्षणम्।
रथनिर्माणमित्युच्चैस्तत्पुरे समरोद्यमः॥ ९५॥
मया विष्णुर्मया जिष्णुर्मया भीमो मया यमौ।
तपःसूनुर्मयेत्येवं म्रियन्ते तद्भटैर्भटाः॥ ९६॥
कृच्छ्रेणैव ततो नेदंयुगीनभुजताण्डवैः।
पाण्डवैर्दैवपादैश्च यद्यादीयेत मेदिनी॥ ९७॥
इत्याख्याय स्थिते तस्मिन्नग्रण्यामग्रजन्मनाम्।
विकूणितमुखाम्भोजः कैटभारिरभाषत॥ ९८॥
पुरापि ज्ञातमेवैतत्कार्यं दण्डैकगोचरम्।
दूतस्तु प्रहितोऽस्माभिर्लोकनिर्वादभीरुभिः॥ ९९॥
तस्य धीरधुरीणस्य न नाम तदसांप्रतम्।
वीक्षितुं समरोत्सङ्गं रङ्गमुद्यच्छते स यत्॥ १००॥
आत्मनश्च रिपूणां च यद्दृष्ट्वैव तु दोर्बलम्।
अर्थ्यते पृथ्वी सा हि शूराणां महती त्रपा॥ १०१॥
तत्प्रदत्तामहीमेतामस्माकमपि गृह्णताम्।
कामं हसिष्यते राजगोष्ठीषु भुजसौष्ठवम्॥ १०२॥
न नाम निर्जितामन्यैर्लक्ष्मीं काङ्क्षन्ति दोर्भृतः।
स्वयं हि निहतैर्नागैराहारं कुरुते हरिः॥ १०३॥
भीमोऽभ्यधाद्ध्रुवस्तेन रमणीयमनर्पणम्।
अन्यथा हि कथं मे स्यात्सङ्गरोऽयमभङ्गुरः॥ १०४॥
शिरःसरोरुहाकीर्णैर्विरोधिरुधिरासवैः।
हरिष्याम्यद्य मेदिन्याः स्वभारवहनक्लमम्॥ १०५॥
पार्थोऽपि प्रथमानाङ्गवेपथुः कोपतोऽब्रवीत्।
क्षोणेरनर्पणे नूनं भाग्यैर्जागरितं मम॥ १०६॥

निर्वाप्येत रणश्राद्धः कौरवैरेव मे भुजः ।
न सरःकृतसौहित्यस्तृप्यतीभः कराम्भसा ॥ १०७ ॥
आदीयते स्म तैः साकं कृष्णाकेशांशुकैः क्षितिः ।
गृह्णन्तः केवलामेव वयं लज्जामहे न किम् ॥ १०८ ॥
तत्तां प्रत्याहरिष्यामो जीवितैः सह विद्विषाम् ।
तत्कीर्तीः सुचिरोपात्ताः कल्यन्तरपदे पुनः ॥ १०९ ॥
यमावप्यूचतुः कालद्विजिह्वरसनोपमौ ।
संहर्तुं ताम्यतः कामं शात्रवानावयोर्भुजौ ॥ ११० ॥
धर्मजोऽथाब्रवीद्बन्धुवधाय किमु धावति ।
मनो मे किंतु कार्येऽस्मिन्दैवदृष्टे करोमि किम् ॥ १११ ॥
सर्वैः सज्जीक्रियन्तां तत्पताकिन्यः क्षितीश्वरैः ।
धर्मभूः पश्यतु भ्रातृवधपातकमप्यसौ ॥ ११२ ॥
इत्यादेशात्तपःसूनोर्देवस्य च मुरद्विषः ।
प्रस्थानाय नृपैः सेनाः सज्जीकर्तुं प्रचक्रमे ॥ ११३ ॥
अन्येद्युर्धृतराष्ट्रस्य सारथिः संजयाभिधः ।
प्रतीतः प्रतिदूत्याय तपःसुतमुपागमत् ॥ ११४ ॥
सोऽथ सान्त्वमयैर्वाक्यैरभाषत युधिष्ठिरम् ।
देवो वैचित्रवीर्यस्त्वां भाषते भूप मद्गिरा ॥ ११५
त्वं विवेकस्य धर्मस्य नयस्य विनयस्य च ।
एक एवाकरः शङ्खमुक्तादीनामिवार्णवः ॥ ११६ ॥
तत्करौ कुड्मलीकृत्य वत्स किंचित्त्वमुच्यसे ।
कन्या इव नियुज्यन्ते पात्रे हि गुरुभिर्गिरः ॥ ११७ ॥
वाचो मेऽस्मिन्पुनः सर्वा ग्रावणीव शिलीमुखाः ।
कुण्ठीबभूवुरुल्लुण्ठे शाठ्यधाम्नि सुयोधने ॥ ११८ ॥
स्वयमासन्न एवास्य पातः पातकिनस्ततः ।
पित्तज्वरी चिरं हारहूरादिद्विट् किमेधते ॥ ११९ ॥

हारहूरा द्राक्षा.

वंशस्येव खलु प्रांशोरप्यनम्रत्वशालिनः।
बहिःसारस्य दुर्वार एव भङ्गः पदे पदे ॥ १२० ॥
अकीर्तिपटहं विश्वे दास्यसे तत्किमात्मनः।
महात्मानो हि मुञ्चन्ति प्राणानप्ययशस्करान् ॥ १२१ ॥
दीप्रस्यापि विवेकस्य तमःसंपर्कशालिनः।
महिमा मिहिरस्येव बंहीयानपि हीयते ॥ १२२ ॥
विरोधयति लोभेन धर्ममेकोऽपरः पुनः।
लोभं त्यजति धर्मार्थमन्तरं सदसत्सतोः ॥ १२३ ॥
वरं वनं वरं भिक्षा क्षुद्ररं मरणं वरम्।
न तु श्रीर्बन्धुसंघातघातपातकपङ्किला ॥ १२४ ॥
द्वेष्टि बन्धून्धनस्यार्थे बन्धुद्वेषे धनक्षयः।
तस्माद्बन्धुविरुद्धानां न धनं न च बान्धवाः ॥ १२५ ॥
रणस्य च गतिर्दैवी कस्तत्र जयनिश्चयः।
जीयन्ते जातु दोर्वीर्यस्फूर्तिमन्तोऽपि दुर्बलैः ॥ १२६ ॥
शाश्वतिक्यः श्रियः पिक्य इव नावेक्षिताः क्वचित्।
अकीर्तयः पुनः काक्य इवावस्थास्नवश्चिरम् ॥ १२७ ॥
तद्विवेकमनुस्मृत्य कृत्यं मनसिकृत्य च।
हातुमर्हसि धात्रीश विरोधं सह बन्धुभिः ॥ १२८ ॥
इति श्रुत्वा रिपुश्रेणिदुर्जयः संजयोदितम्।
धर्मभूरभिधत्ते स स्मितस्तबकिताधरः ॥ १२९ ॥
आर्य संजय जीवातुर्धर्मस्य यशसोऽपि च।
तातेन न्यायनिर्णिक्तमुक्तमायाति पेशलम् ॥ १३० ॥
शौण्डीराणां तु धर्मोऽयं न खलु क्वापि गीयते।
भुज्यते भूः पुरस्तेषां बान्धवैरपि यद्बलात् ॥ १३१ ॥
अकीर्तिर्भुजविस्फूर्तिमतां बन्धुवधोद्यमः।
भूभोगस्तु प्रसह्यायमकीर्तेरपि मञ्जरी ॥ १३२ ॥

शमः प्रसाधनं पुंसां यावन्नारिपराभवः ।
पराभूतौ पुनः क्रान्तवैरिचक्रपराभवः ॥ १३३ ॥
तन्न मे बान्धवान्हन्तुं काममुत्कण्ठते मनः ।
राज्यमप्यात्मनस्त्यक्तुमेवमेव च नेच्छति ॥ १३४ ॥
त्यजामि चेत्प्रशान्तत्वात्कथंचन महीमहम् ।
अमी त्ववार्यशौण्डीर्यमन्दिरं न सहोदराः ॥ १३५ ॥
तद्विचिन्त्य तदादेश्यं यदेवं सति युज्यते ।
इति मे वृद्धतातस्य नतिपूर्वं निवेदयेः ॥ १३६ ॥
जगाद नन्दनस्तारनिस्वनो मातरिश्वनः ।
क्षोणिप्रत्यर्पणेनापि न तैः संधिं विदध्महे ॥ १३७ ॥
पश्यतां चिरमस्माकमायातोऽयं रणोत्सवः ।
अत्र वीक्षिष्यते वैरिकबन्धशतताण्डवम् ॥ १३८ ॥
ऊरुं दौर्योधनीं भित्त्वा छित्त्वा दौशासनीं भुजाम् ।
भविष्यामि ध्रुवं पारंगमः संगरसागरे ॥ १३९ ॥
विष्णुरप्युज्जगावेतत्त्यजामः समरं नहि ।
तृप्यन्त्यन्यत्र नानासृक्पानश्रद्धाः खगाः क मे ॥ १४० ॥
जल्पतः स्म यमौ संधिश्चेदभूत्तत्कथं द्विषाम् ।
भित्त्वा वक्षःस्थली वीक्षामहे कौटिल्यपाटवम् ॥ १४१ ॥
एवमुदीर्य संग्रामरङ्गशौण्डैः स पाण्डवैः ।
विसृष्टः संजयः स्पृष्टखेदोऽगान्नागसाह्वयम् ॥ १४२ ॥
तत्र वैचित्रवीर्यस्य क्रमावानम्य सारथिः ।
दुर्योधनाद्युपेतस्य व्याजहार गिरं रहः ॥ १४३ ॥
विना विश्वंभरादानं संधानं वः किलेप्सितम् ।
अर्पणेनापि मेदिन्याः संधित्सन्ते न ते पुनः ॥ १४४ ॥
पाञ्चालीचिकुराकृष्टिप्रतीकारकरालिताः ।
यौष्माकीणैः सह प्राणैरादित्सन्ते हि ते महीम् ॥ १४५ ॥

एते नितान्तकान्तारवासनिर्वासितौजसः ।
इत्यमून्मावमंस्थास्त्वं कुरुभूपाल पाण्डवान् ॥ १४६ ॥
संप्रत्यस्ति यदेतेषां पूर्वस्मादधिकं महः ।
कामं घनापदुत्तीर्णः पतिस्तपति रोचिषाम् ॥ १४७ ॥
नात्यनीषज्जयो ज्यायानजय्यावनुजौ पुनः ।
नात्यनीषत्सहो दन्ती हन्त दन्तौ तु दुःसहौ ॥ १४८ ॥
तेजस्विनस्तिरस्कृत्य दुष्करं खलु जीवितम् ।
प्राणन्ति दन्तिनः कण्ठीरवोल्लुण्ठनया कियत् ॥ १४९ ॥
शूरं प्रत्यात्तधारालवैराणां तमसामिव ।
कन्दराः शरणायन्ते केवलं काश्यपीभृताम् ॥ १५० ॥
इयत्यपि गते तेभ्यस्तद्ध्रुवं दातुमर्हथ ।
सर्वस्य चेत्कुटुम्बस्य कल्याणमभिलष्यथ ॥ १५१ ॥
अथामर्षरसोत्कर्षवर्षदश्रूदबिन्दुना ।
बभाषे धार्तराष्ट्रेण भारभङ्गुरितभ्रुवा ॥ १५२ ॥
नूनमेष द्विषद्गृह्यः संजयः समजायत ।
यदेवं पौरुषोत्कर्षाद्द्विषां भीषयतेऽद्य नः ॥ १५३ ॥
जिघत्सोः शत्रुसैन्यानि मत्कौक्षेयकरक्षसः ।
भवन्ति प्रथमग्रास एव पञ्चापि पाण्डवाः ॥ १५४ ॥
क्षोणिराक्षिप्यते केन मद्बाहुकुलिशोदरात् ।
मांसमाकृष्यते केन सिंहदंष्ट्राङ्कुरान्तरात् ॥ १५५ ॥
काहं भ्रूभङ्गसंगीतनर्तितानेकराजकः ।
मत्स्यद्रुपदगोपालमात्रगुप्ताः [1]क्वचिद्द्विषः ॥ १५६ ॥
रणारण्ये ज्वलत्युच्चैर्मत्प्रतापदवानले ।
भटित्रीभवितारस्ते वानेया इव जन्तवः ॥ १५७ ॥
निन्दन्नेव तु नः साक्षात्संजयोऽयं धनंजयः ।
छिद्यते तात दाक्षिण्यान्नास्य जिह्वा दुरात्मनः ॥ १५८ ॥

---

१. 'क च द्विषः' इति युक्तं प्रतिभाति.

गिरं तामन्वगुस्तस्य कर्णदुःशासनादयः ।
ध्वान्तध्वाङ्क्षविपक्षाद्याः प्रदोषस्यानुगामिनः ॥ १५९ ॥
ययौ दुर्योधनः क्रोधादित्यवज्ञाय संजयम् ।
द्विषन्ति श्लेष्मवन्तो हि पथ्यायाप्युष्णपाथसे ॥ १६० ॥
गते तस्मिन्नपस्मारमेदुरे विदुरादिभिः ।
शङ्कातङ्काकुलैर्मेने नेदीयान्कुलविप्लवः ॥ १६१ ॥
अथाक्षमी कुरुक्षेत्रप्रतिप्रस्थानहेतवे ।
महौजाः सज्जयामास गान्धारेयो वरूथिनीम् ॥ १६२ ॥
हस्तिनापुरवास्तव्यः समस्तोऽपि जनस्तदा ।
समग्रकुरुसंहारशङ्काशोकमयोऽभवत् ॥ १६३ ॥
अन्येद्युरुद्यदानन्दमाहूय विदुरं रहः ।
पप्रच्छ कुलकल्याणं धृतराष्ट्रो धराधवः ॥ १६४ ॥
अवादीद्विदुरो राजन्प्रतिभामयचक्षुषा ।
दृष्टः प्रागेव विस्पष्टः सर्वोऽप्यर्थो भवत्यसौ ॥ १६५ ॥
भवानेवाभवन्मूलमस्य वैरमहीरुहः ।
जातमेव दुरात्मानं नात्यजद्यः सुयोधनम् ॥ १६६ ॥
मद्वाचः स्वादवोऽप्यासंस्तदानीं विरसास्त्वयि ।
स्रोतोवार इवावारपारे वैरस्यधामनि ॥ १६७ ॥
छिनत्ति नाङ्गनप्रान्तप्ररूढं यो विषद्रुमम् ।
स एव भाविनं हन्त कुलक्षयमपेक्षते ॥ १६८ ॥
झगित्यम्भोभिरुत्तिष्ठन्नेव निर्मापितोऽनलः ।
केन नाम निरुध्येत निःशेषं सदनं दहन् ॥ १६९ ॥
नोद्वेगहेतवे कस्य दुष्टाविष्टो महानपि ।
भयंकरः पयोदोऽपि ज्वलन्तमशनिं वहन् ॥ १७० ॥
आत्मीयेष्वपथन्यायप्रवृत्तिं येऽधिकुर्वते ।
तेष्वेव हि कुटुम्बेषु जायन्ते न सुखाय ते ॥ १७१ ॥

पातयन्तस्तटीतुङ्गास्तरङ्गा हि तरङ्गिणीः।
कुशेशयकुलैः साकं पङ्किलीकुर्वतेतराम् ॥ १७२ ॥
अङ्गीकुर्वन् कदाचारं न्यायमुल्लुम्पति क्रमात्।
शमीद्रुम इवाभ्यर्णे चूतमूरीकृतानलः ॥ १७३ ॥
अपाकृतनयं मोहान्नधर्मोऽभ्येति भूपतिम्।
न हंसः श्रयते हन्त वीताम्भोजवनं वनम् ॥ १७४ ॥
दुर्नयध्वस्तधर्मस्य श्रियो भङ्गुरसंगमाः।
व्योम्नि पाथोदपीतेन्दौ कौमुदी कियदीक्ष्यते ॥ १७५ ॥
भोग्याः श्रियो न साधूनामधर्मशबलीकृताः।
सेव्याः किं नाम हंसानामापः प्रावृड्जलाविलाः ॥ १७६ ॥
श्रियोऽप्यधर्मसंपृक्ताः कस्य नाम न मृत्यवे।
हारहूरापि किंपाकसंपर्कान्न हिनस्ति किम् ॥ १७७ ॥
नित्यमारब्धधर्मस्य नेदीयस्यस्तु संपदः।
करारोपितदीपस्य न प्रभा हि दवीयसी ॥ १७८ ॥
धर्मकर्मान्तिकीभूय सततं यस्य सिञ्चति।
तस्यावश्यं भवेल्लक्ष्मीवल्लिरुल्लासिपल्लवा ॥ १७९ ॥
नासीरे यस्य धर्मोऽयं संवर्मयति संगरे।
तस्यार्पयति केशेषु समाकृष्य जयश्रियम् ॥ १८० ॥
धर्मकल्पद्रुमस्यैते पल्लवाः क्षितिपश्रियः।
पुष्पाणि वैरिविजयः फलानि सुखसंपदः ॥ १८१ ॥
तदा वैरिपराभूतियामिनी क्षयगामिनी।
जायतेऽसौ यदा धर्मघर्मद्युतिरुदित्वरः ॥ १८२ ॥
अन्तिके यस्य जागर्ति धर्मोऽयं नित्ययामिकः।
प्रभवेयुः कुतः क्रूरास्तस्य व्यसनदस्यवः ॥ १८३ ॥
यस्य धर्मोऽस्ति सत्कर्मसंधिकृत्पारिपार्श्विकः।
स निर्वहणमभ्येति विरोधिवधनाटके ॥ १८४ ॥

स च धर्मो न लुब्धानां सेर्ष्याणामिव सौहृदम् ।
महान्सहानवस्थानविरोधो धर्मलोभयोः ॥ १८५ ॥
नैव लोभपरीरम्भशालिनोर्धर्मसंगमः ।
कुतस्त्यः शौचसंपर्कः सरमासुतसङ्गिनः ॥ १८६ ॥
न्यायशैलपविर्लोभी लोभो धर्मार्कदुर्दिनम् ।
श्रीवल्लिपरशुर्लोभो लोभः कीर्त्यब्जिनीविधुः ॥ १८७ ॥
लोभेन भ्रश्यति न्यायादन्यायी धर्ममुज्झति ।
मुक्तधर्मो गतश्रीः स्यादश्रीकस्य न कीर्तयः ॥ १८८ ॥
मुञ्चन्महान्वृथा लोभमलुब्धो नयमन्दिरम् ।
धर्ममन्विष्यति न्यायी धार्मिकं वृणुते जयः ॥ १८९ ॥
राजंस्तल्लोभमुन्मुच्य धर्ममालोच्य जित्वरम् ।
कीर्तिवल्लिसुधासेकं विवेकमवलम्ब्य च ॥ १९० ॥
आत्मजन्मानमेतस्मान्निवर्तय कदाग्रहात् ।
ग्रासीभूय भजन्मृत्योस्त्रायस्व सकलं कुलम् ॥ १९१ ॥

(युग्मम्)

शुद्धधीर्धृतराष्ट्रोऽथ जगाद विदुरं प्रति ।
त्वां विना वक्ति को नाम तथ्यवाक्पथ्यमीदृशम् ॥ १९२ ॥
इयमापाततिक्तापि गीस्तवायतिसुन्दरा ।
मुखद्वेष्यापि किं नैव गुडूची संनिपातभित् ॥ १९३ ॥
यो बन्धूनामुपेक्षेत कुव्यापारदवानलम् ।
पश्य तस्यापि किं न स्यात्तद्दोषप्लोषवैशसम् ॥ १९४ ॥
मृत्युमूलं ह्यनुच्छिन्द्यात्कालकूटस्य पाटवम् ।
कलङ्कपङ्किलः शङ्के सुधाधामाप्यजायत ॥ १९५ ॥
परं मया दुरात्मायं बोधितोऽपि सहस्रधा ।
पिशाचकीव दुर्दैवाद्बुध्यते न कथंचन ॥ १९६ ॥
द्वावप्यावां तमभ्येत्य बोधयावः पुनस्ततः ।
कथंचिद्यदि नामास्मादपस्मारान्निवर्तते ॥ १९७ ॥

इत्यालोच्याथ तौ गत्वा बद्धप्रणयमूचतुः ।
दुर्निरोधस्फुरत्क्रोधसुदुर्बोधं सुयोधनम् ॥ १९८ ॥
वत्स वात्सल्यसौत्सुक्यमस्मदीयमिदं मनः ।
त्वां प्रति प्रसभं वक्तुं नियुक्तं नौ पुनः पुनः ॥ १९९ ॥
निष्ठां वचःप्रतिष्ठैव प्रापयेत्पुरुषव्रतम् ।
क्षमेव गुणसंसारं राकेव मृगलाञ्छनम् ॥ २०० ॥
वाचि भ्रष्टप्रतिष्ठस्तु हीयते पुरुषव्रतात् ।
पुरुषव्रतशून्यात्मा श्वसन्नपि शवायते ॥ २०१ ॥
शवायमानः क्रमशस्त्यज्यते स्वजनैरपि ।
जायते क्षुद्रजन्तूनामास्पदं स ततः परम् ॥ २०२ ॥
मा कृथास्तद्वचोलोपं पुरुषव्रतहारिणम् ।
असत्यवचसः सत्यं स्यान्नवो न श्रियोऽपि ते ॥ २०३ ॥
यान्त्यस्ताश्चोत्पथायाताः सपुत्रपशुबान्धवम् ।
भवन्तमपि नेष्यन्ते तटग्राममिवापगाः ॥ २०४ ॥
सत्यपूतं तु कौन्तेयमेष्यन्ति नियतं श्रियः ।
मरालानामिव श्रेण्यः सरःसरसिजोज्ज्वलाः ॥ २०५ ॥
सत्यमेव तदीयं ते पुरापि हि महीमदात् ।
को नामापरथा तस्मादिमामाच्छेत्तुमीश्वरः ॥ २०६ ॥
दोर्दण्डान्पाण्डवेयानां संनिधायाधिमानसम् ।
आत्मनः सत्यमत्यन्तमुत्तम्भयितुमर्हसि ॥ २०७ ॥
यद्वा राधेयगाङ्गेयद्रोणादीनां धनुष्मताम् ।
भुजानालोक्य निर्भीको भुवं नार्पयसि ध्रुवम् ॥ २०८ ॥
अमीषामपि गन्धर्वराजगोग्रहविग्रहे ।
प्रत्यक्षीकृतमेवास्ति भुजयोरूर्जितं त्वया ॥ २०९ ॥
निर्देशाद्यद्यजातारेर्नागमिष्यद्धनंजयः ।
त्वां गन्धर्वेन्द्रपारीन्द्रात्कस्ततोऽमोचयिष्यत ॥ २१० ॥

गोग्रहे स्मरसि प्राणनिग्रहे सघृणोऽर्जुनः ।
सानीकस्यापि ते वत्समूर्त्या कीर्तिं हरिष्यति ॥ २११ ॥
प्रेयस्याः सर्वदा यस्य धर्ममर्माविधः क्रियाः ।
धर्माभिसारिणीयाभिर्लक्ष्मीभिर्नास्य संगमः ॥ २१२ ॥
यस्य धर्मोऽयमेकोऽपि सैन्ये संनह्यते मुदा ।
कक्षवत्प्रतिपक्षौघं तस्य संहरतेऽग्निवत् ॥ २१३ ॥
वत्स मत्सरमुत्सृज्य तदर्पय महीमिमाम् ।
धर्मजीवितकीर्तीनां मा स्म भूः क्षयवासरः ॥ २१४ ॥
इत्याकर्ण्य तयोर्वाचमुच्चैरुत्प्रासपांसुरः ।
दोर्दर्पदर्शितावज्ञमभ्यधाद्धृतराष्ट्रभूः ॥ २१५ ॥
तातौ धर्ममपि क्षात्रं न जानीथाः कथं युवाम् ।
काश्यपीं करमारूढां क्षत्रियः क इवार्पयेत् ॥ २१६ ॥
प्रत्युतार्पयतः कामं दोःकीर्तिः कलुषीभवेत् ।
कराक्रान्तकरित्यागे कुण्ठं कण्ठीरवोर्जितम् ॥ २१७ ॥
न्यायोऽपि[1] स खलु न्यायो यस्तेजस्विभिराद्दतः ।
अङ्गीकृतः प्रदीपौघैर्दर्शोऽपि हि महोत्सवः ॥ २१८ ॥
किं च यज्जीयते जातु कातरैरप्यकातरः ।
तद्दैववैभवं किंचिन्न नाम भटिमन्ययः ॥ २१९ ॥
तन्मा भैष्ट अदीपिष्ट विष्टपग्रासलालसः ।
मद्विक्रमकृशानुश्चेत्तद्दग्धा एव पाण्डवाः ॥ २२० ॥
एतैर्जराप्रलापैस्तु मा मा मां भवविक्लवैः ।
पुनः पुनर्मनःक्लान्तिहेतुभिर्व्यथयिष्यथः ॥ २२१ ॥
तस्येत्युक्तिमुपश्रुत्य श्रुतिविश्राणितज्वराम् ।
खेदादुत्थाय वैचित्रवीर्यौ स्वस्थानमीयतुः ॥ २२२ ॥
अथ दायादसंदोहक्रियाशङ्काविरक्तधीः ।
संसारसुखसंभारभङ्गुरो विदुरोऽभवत् ॥ २२३ ॥

1. 'अन्यायोऽपि खलु न्यायः' इति गद्यपाण्डवचरितानुसारेणोचितं प्रतिभाति.

स वैराग्यभराचान्तस्वान्तवृत्तिरचिन्तयत् ।
धिक्संपदः प्रभुत्वं धिक् धिक्क वैषयिकं सुखम् ॥ २२४ ॥
यत्कृते पितरं पुत्रः पिता पुत्रमपि क्वचित् ।
सुहृच्च सुहृदं बन्धुर्बान्धवं च जिघांसति ॥ २२५ ॥
धिक्पापप्रभवाः पापप्रसविन्यः श्रियोऽसताम् ।
जाता हि यादृशस्तादृक्फलं प्रसुवते लताः ॥ २२६ ॥
श्रीमातङ्गीपरीरम्भलम्भिताद्भुतकल्मषाः ।
न धर्ममग्रजन्मानं स्प्रष्टुमभ्यधिकारिणः ॥ २२७ ॥
कथं नु विषयासङ्गपङ्कपङ्किलमूर्तयः ।
सुभगंभावुकीभूय भजेयुर्मुक्तियोषितः ॥ २२८ ॥
एतानधर्मचाण्डालसंश्लेषमलिनान्कुरून् ।
न खलु द्रष्टुमीशिष्ये म्रियमाणान् रणाङ्गणे ॥ २२९ ॥
तत्तदीयमदृष्ट्वैव संहारं समराजिरे ।
मम प्रव्रजितुं संप्रत्युत्कर्षं दधते धियः ॥ २३० ॥
एवमालोचयन्सोऽयमश्रौषीत्कस्यचिन्मुखात् ।
यदुद्याने मुनिर्ज्ञानी विश्वकीर्तिरुपागमत् ॥ २३१ ॥
तत्रोपेत्य ततो हर्षादुन्मिषत्पुलकाङ्कुरः ।
स तं मुनीन्द्रमानम्य तत्पुरस्तादुपाविशत् ॥ २३२ ॥
अथ संसारसंतापनिर्वापणसुधोपमाम् ।
आरेभे भगवान्दत्तशर्माणं धर्मदेशनाम् ॥ २३३ ॥
मनःक्षेत्रे गुरोर्वाक्यजलैरप्लावितात्मनि ।
पुण्यबीजानि किं नाम देहिनां दधतेऽङ्कुरम् ॥ २३४ ॥
कषायदृग्विषाहीन्द्रविषविक्लविते हृदि ।
गुरुवागमृतस्यापि नालंकर्मीणता क्वचित् ॥ २३५ ॥
कषायघनवर्षेण विवेककमलोत्करे ।
नाशितेऽस्यां मनोवाप्यां धर्महंसः कियद्वसेत् ॥ २३६ ॥

कषायमदिरास्वादविपर्यासितचेतसः ।
हहा देहभृतो हन्तुमीहन्ते बान्धवानपि ॥ २३७ ॥
कषायनिम्नगापूरः कषित्वा भाग्यभूरुहम् ।
जन्तून्स्रुतनयद्वीपः प्रक्षिपेद्विपदार्णवे ॥ २३८ ॥
भवेत्पाणिंधमः कामं सनातनपुरीपथः ।
स्वतन्त्रास्तत्र चेन्न स्युः कषायाः परिमोषिणः ॥ २३९ ॥
त एवास्माद्विमुच्यन्ते कषायदवपावकात् ।
ये श्रयन्ति नराः पुण्यपीयूषसरसोऽन्तरम् ॥ २४० ॥
कषायविषकुल्याभिः सिक्तान् संसारकानने ।
प्राणापहान्हहा जीवाः सेवन्ते विषयद्रुमान् ॥ २४१ ॥
तत्त्वयाप्यद्य दायादकषायग्रीष्मतापितः ।
महात्मन् शमपीयूषैरात्मा निर्वाप्यतामयम् ॥ २४२ ॥
मनस्तव परिज्ञाय ज्ञानात्संसारकातरम् ।
आयातोऽस्मि पथो दूरात्तद्विधेहि स्वमीहितम् ॥ २४३ ॥
सर्वसंहारसाक्षेपा राक्षसी भवितव्यता ।
न निवर्तिष्यते सेयमकृत्वा ते कुलक्षयम् ॥ २४४ ॥
उत्थाय विदुरोऽवादीत्ततः कुड्मलिताञ्जलिः ।
स्वामिंस्त्वमेव संसारपारावारान्तरीपभूः ॥ २४५ ॥
त्वां वीक्ष्य विश्वजीवातुं जीमूतमिव नूतनम् ।
त्यक्तदुःखौघघर्मर्तुसंतापं मे मनोऽभवत् ॥ २४६ ॥
विमुक्तिपथपाथेयकल्पमस्वल्पसौख्यदम् ।
तत्स्वपाणिसरोजेन व्रतं मे दातुमर्हसि ॥ २४७ ॥
मा कृथाः प्रतिबन्धं त्वमित्युक्ते मुनिना ततः ।
प्रणम्य प्रीतिपर्यश्रुर्विदुरः पुरमागमत् ॥ २४८ ॥
ज्येष्ठं बान्धवमामन्त्र्य मध्यमं तु विशुद्धधीः ।
निधाय मार्ग्यां तद्वाचा स तं मुनिमगात्पुनः ॥ २४९ ॥

१. अन्धकाराद्यावृत मार्गः.

चकार सर्वसावद्यनिवृत्तिं च तदन्तिके ।
महीमप्रतिबद्धश्च विजहार समीरवत् ॥ २५० ॥
अन्येद्युर्मितसामन्तपरिच्छदविराजितः ।
देवः स कंसविध्वंसी स्वयं हास्तिनमाययौ ॥ २५१ ॥
मृगाङ्कमिव राकायां स्तोकतारकभूषितम् ।
प्रत्युद्ययौ तमत्यल्पपरिवारं कुरूद्वहः ॥ २५२ ॥
मितैरपि हरेः सैन्यैः कुरुसेना महत्यभूत् ।
भृशं वर्द्धयतेऽम्भोधेस्तरङ्गोऽपि तरङ्गिणीम् ॥ २५३ ॥
अथोत्क्षिप्तपताकौघं प्रसूनप्रकराङ्कितम् ।
पुरं संभ्रान्तरम्भोरु कैटभारातिराविशत् ॥ २५४ ॥
ततः सौधे समानीय सूत्रितस्वागतक्रियम् ।
तस्यां संसदि दिव्यायां न्यवीविशदमुं नृपः ॥ २५५ ॥
रत्नसिंहासनज्योतिर्जटालिततनुद्युतिः ।
बभार कैटभारातिः सेन्द्रायुधघनश्रियम् ॥ २५६ ॥
भीष्मदुर्योधनद्रोणकर्णदुःशासनादिभिः ।
वृतः स धृतराष्ट्रः स व्यभादिन्दुरिवोडुभिः ॥ २५७ ॥
अथो जगाद सानन्दं मुकुन्दं कुन्दसुन्दरैः ।
वैचित्रवीर्यः स्नपयन्नुदश्रु दशनांशुभिः ॥ २५८ ॥
धन्यंमन्यं गृहं मेऽभूत्त्वत्संभावनयानया ।
इदानीं तु गिरा श्रोत्रे पवित्रयितुमर्हसि ॥ २५९ ॥
संसदुद्द्योतनिस्तन्द्रसितचन्द्रातपोज्ज्वलम् ।
वदनेन्दुं वहन्नुच्चैर्व्याजहार हरिस्ततः ॥ २६० ॥
वैचित्रवीर्य धात्रीश वचोवैचित्र्यजन्मभूः ।
भवद्भिः प्रहितोऽगच्छद्द्वारकां संजयः पुरा ॥ २६१ ॥
स तदानीमतिस्नेहाकुलप्रलयकातरः ।
संधानविषयं किंचित्तपःसुतमवोचत ॥ २६२ ॥

संधौ सत्यपि कौन्तेय भूपाले बलशालिभिः ।
भ्रातृभिर्भीमबीभत्सुप्रमुखैर्नैव संदधे ॥ २६३ ॥
ततोऽस्माकमनावेद्य विग्रहे जातनिश्चयः ।
द्वारवत्याः समेयाय संजयो गजसाह्वयम् ॥ २६४ ॥
तं समस्तमुदन्तं मे धर्मसूनुरचीकथत् ।
हृदयस्य हि सर्वेषामनाख्येयं न किंचन ॥ २६५ ॥
ततोऽहं कुरुभूपालकुलकल्पान्तभीरुकः ।
अनालोच्यैव कौन्तेयान्दूत्याय स्वयमागमम् ॥ २६६ ॥
यूयं किंचित्तदाप्तत्वं संभावयथ चेन्मयि ।
तन्ममेदं मनाग्वाक्यं मनस्याधातुमर्हथ ॥ २६७ ॥
आप्तवाचोऽपि हि प्रायो दर्पाध्माते जडात्मनि ।
हन्त मज्जन्ति निर्नाम पर्वता इव सागरे ॥ २६८ ॥
प्रत्युत प्रज्वलत्याप्तोपदेशे दोर्मदोद्धतः ।
दीप्यते नितरामग्निस्तैलभूरनलोऽम्बुभिः ॥ (?) २६९ ॥
अन्धत्वं नेत्रसद्भावे बाधिर्यं श्रुतिपाटवे ।
मूकत्वं वाक्प्रवृत्तौ च श्रीरियं महतामपि ॥ २७० ॥
दुर्गेहिनी च पुंसः श्रीर्वेश्मनीव न मानसे ।
दत्ते हितोपदेशानां स्वजनानामिवाश्रयम् ॥ २७१ ॥
लक्ष्मीश्च भुजदर्पश्च द्वयमेतद्दुरत्ययम् ।
ग्रीष्मश्रीश्च दवाग्निश्च दुःसहौ खलु संहतौ ॥ २७२ ॥
सुजनोक्तिः कथंकारमहंकारमयं मनः ।
विशेत्कुलीनकन्येव निवासं विटसंकटम् ॥ २७३ ॥
संवृत्त्य तद्भुजागर्वं लक्ष्मीमदमुदस्य च ।
शृणोति चेत्तदेतर्हि किंचिद्ब्रच्मि सुयोधनम् ॥ २७४ ॥
स्वच्छन्दं वद गोविन्देत्युक्ते कुरुमहीभुजा ।
प्रतीतस्तं प्रति प्राह विहङ्गेश्वरवाहनः ॥ २७५ ॥

. 'अनिलाम्बुभिः' इति भवेत्.

पाण्डवेभ्यो भुवः खण्डमपि त्वं नैव दित्ससि ।
एतां ते तु जिघृक्षन्ति तव प्राणैः सहाखिलाम् ॥ २७६ ॥
पार्थानुन्मथ्य साम्राज्यं त्वमेवाथ करिष्यसि ।
तथापि न खलु श्रेयः काः श्रियः स्वजनैर्विना ॥ २७७ ॥
रणाङ्गणे च ते नूनं विपत्स्यन्ते न केवलाः ।
तवापि गात्रमात्रेण यदि स्यादवशेषतः ॥ २७८ ॥
तदारब्धकुलोच्छेदः कोऽयं शौण्डीरिमा तव ।
किमेतच्च कुलाक्षिप्तप्रभावं बुद्धिवैभवम् ॥ २७९ ॥
यतो द्वेधाप्यसौ वेधा धर्मभूर्धर्मकर्मणि ।
आतङ्ककृद्गदोऽरीणां द्वेधापि पवनोद्भवः ॥ २८० ॥
बीभत्सुरतिबीभत्सकर्मकृद्वैरिदारणे ।
यमौ दोर्बलदुःप्रेक्षविपक्षपटलीयमौ ॥ २८१ ॥
श्रेयस्कारस्तदेतैस्तै संधिरेव पृथासुतैः ।
ईदृशा हि क लभ्यन्ते सहायाः स्वस्य बान्धवाः ॥ २८२ ॥
विसार्य तदपसारं वितर्कोदर्कमात्मनः ।
पञ्चग्रामानिमान्पाण्डुसुतेभ्यो दातुमर्हसि ॥ २८३ ॥
कुशस्थलं वृकस्थलं माकन्दीं वारणावतम् ।
चतुरोऽवरजेभ्योऽमून्कंचिच्चाद्याय पञ्चमम् ॥२८४॥ (युग्मम्)
इयतापि त्वया संधिं ते विधास्यन्ति मद्गिरा ।
सन्तोऽल्पेनापि तुष्यन्ति वीक्षमाणा कुलक्षयम् ॥ २८५ ॥
अन्यथा नीरराशीनामिव प्लावयतां जगत् ।
त्वद्बले क इवास्ते यस्तेषां सेतुर्भविष्यति ॥ २८६ ॥
व्याहृत्येति हृषीकेशे स्थिते दुःशासनाग्रजः ।
ऊचे चम्पाधिपालोकं साचिसंचारिलोचनः ॥ २८७ ॥
एतावदपि गोविन्द मन्यसे नैव किं बहु ।
यद्यप्येष मुच्या(ञ्चा)मि प्राणतः पाण्डुनन्दनान् ॥ २८८ ॥

इदानीमपि यद्येते वार्ता ग्रामस्य दोर्मदात् ।
एकस्यापि करिष्यन्ति न भविष्यन्ति तद्ध्रुवम् ॥ २८९ ॥
स्वभुजौर्जित्यपर्यन्तं तेऽथ काङ्क्षन्ति वीक्षितुम् ।
तदायान्तु कुरुक्षेत्रे क्षिप्रं साकमपि त्वया ॥ २९० ॥
इत्युक्त्वा सह कर्णेन निर्गत्य सदनाद्बहिः ।
संनिश्चित्य हरेर्बन्धमेत्य भूयोऽप्युपाविशत् ॥ २९१ ॥
तं कथंचित्परिज्ञाय सात्यकिर्मन्त्रमेतयोः ।
संज्ञया ज्ञापयामास कंसविध्वंसकारिणः ॥ २९२ ॥
ततस्ताम्रीभवद्भालकपोलनयनोत्पलः ।
सस्वेदपुलकः क्रोधाज्जगादेति गदाग्रजः ॥ २९३ ॥
उपकारिणमप्युच्चैरपकुर्वन्ति दुर्धियः ।
दन्दहीति न होतारं किं हुतोऽपि हुताशनः ॥ २९४ ॥
एतज्जीवातवेऽप्युच्चैर्बहुधा मम धावतः ।
बन्धमिच्छति दुर्मेधास्तत्कोऽयं कुपिते मयि ॥ २९५ ॥
मन्दोऽपि न मृगारातिः शृगालैः परिभूयते ।
ग्रस्यते न ग्रहोद्द्योतैः क्षीणस्यापि विधोर्महः ॥ २९६ ॥
कृपयैव तु नेदानीमेव व्यापादयाम्यमुम् ।
भवन्तु पाण्डवेयानां सावकाशाः क्रुधोऽपि च ॥ २९७ ॥
कुरुक्षेत्रे त्वसौ क्षत्रलक्ष्मगुरोऽपि ढौकताम् ।
सर्वेषामपि तत्रैव ज्ञास्यते भुजवैभवम् ॥ २९८ ॥
एते तु वयमायाता एव संप्रति सत्वरम् ।
ऊर्जस्विभुजवीर्याणामाहवोऽपि महोत्सवः ॥ २९९ ॥
इत्युक्त्वा सहसोत्थाय क्रोधात्ताम्रतनुद्युतिः ।
ज्वलन्निव बृहद्भानुर्निर्ययौ सहसा हरिः ॥ ३०० ॥
तत्प्रकोपाकुलीभूतस्वान्ताः सान्त्वयितुं ततः ।
गाङ्गेयधृतराष्ट्राद्याः पारिषद्यास्तमन्वयुः ॥ ३०१ ॥

ततः करे समालम्ब्य गौरवोत्तरया गिरा ।
ते कामं चकितात्मानो मङ्क्षु केशिनमूचिरे ॥ ३०२ ॥
महात्मानो न कुप्यन्ति खेदिता अपि दुर्मदैः ।
तुषारतरधारो हि तडित्क्षिप्तो हि तोयदः ॥ ३०३ ॥
न ताम्यन्ति महीयांसो दुर्वचोभिर्लघीयसाम् ।
वहते न हरिः खेदं फेरु(र)ण्डरवताण्डवैः ॥ ३०४ ॥
सन्तो विकृतिमेष्यन्ति चेत्परैः परितापिताः ।
काञ्चनं दहनक्लिष्टं तद्गमिष्यति रीति[1]ताम् ॥ ३०५ ॥
तन्मनागपि मा कृष्ण क्रोधं दुर्योधने व्यधाः ।
आपद्यपि भवेयुः किं हिमांशोरग्निवृष्टयः ॥ ३०६ ॥
आसतां पाण्डवास्तावत्त्वयाप्येकाकिना रणे ।
अभियुक्ता क नामैते सन्ति दुर्योधनादयः ॥ ३०७ ॥
पुरः केसरिणः के हि दुर्धरा अपि सिन्धुराः ।
भास्कराय कियत्कालं तिष्ठन्ते तिमिरोर्मयः ॥ ३०८ ॥
त्वया पाणौ कृता पूर्वं जयश्रीः परिभोगभाक् ।
कथं गोविन्द निर्व्रीडैः पाण्डवैः परितोष्यते ॥ ३०९ ॥
विनापि त्वां विजेष्यन्ते कौन्तेयाः समितिद्विषः ।
येषां तौ सहयोद्धारौ धर्मन्यायौ तरस्विनौ ॥ ३१० ॥
पापीयांसस्तु लप्स्यन्ते गान्धारेयाः क्षयं स्वयम् ।
जीवितव्यं कियन्नाम गुर्वादेशविलङ्घिनाम् ॥ ३११ ॥
त्वं तु स्वजनदायादघातपातकसंभवाम् ।
अकीर्तिं मा ग्रहीरेतां महतां हि यशः प्रियम् ॥ ३१२ ॥
तदाहूतोऽपि कौन्तेयैरायासीर्मा स्म संयति ।
त एव हन्त युध्यन्तां येषां वैरं परस्परम् ॥ ३१३ ॥
वयं मान्याश्च कायेऽस्मिन्वर्षीयांस इति त्वया ।
सुकृतात्मनि वृद्धानां प्रणयो हि फलेग्रहिः ॥ ३१४ ॥

1. रीतिर्दग्धस्वर्णादिमलम्.

इत्येषां विनयार्द्राभिर्भारतीभिर्मृदूकृतः ।
कोपप्रशान्तिकान्तश्रीर्जगाद गरुडध्वजः ॥ ३१५ ॥
वर्षीयांसो भृशं यूयं माननीयगिरो मया ।
मां वीक्ष्य विग्रहः किंतु प्रस्तुतः पाण्डवैरपि ॥ ३१६ ॥
तदेषां सांयुगीनानां संयुगोत्सङ्गसङ्गिनाम् ।
भाव्यमेव मया सद्भिः प्रतिपन्नं हि नान्यथा ॥ ३१७ ॥
किंतु संग्राममुत्तीर्णो न ग्रहीष्ये धनुः स्वयम् ।
सारथ्येनैव पार्थस्य सहायो भवितास्म्यहम् ॥ ३१८ ॥
एतावतास्तु यौष्माकवचसामनतिक्रमः ।
अमेयमहिमानो हि मान्या एव भवादृशाः ॥ ३१९ ॥
इत्युक्त्वा स मिलत्पाणिकुड्मलस्तान्निवर्तयन् ।
राधेयं स्वकरे धृत्वा रथमारोपयन्निजम् ॥ ३२० ॥
पाण्डुमालोकितुं गच्छन्हरिर्विदुरवेश्मनि ।
कर्णमभ्यर्णमासीनमभ्यधादिदमादरात् ॥ ३२१ ॥
कर्ण निर्नाम निर्मज्ज त्वया वीरव्रतं धृतम् ।
प्रकाशेन प्रदीपस्य नेत्रकर्मेव रात्रिषु ॥ ३२२ ॥
त्वया दुर्योधनो दुर्योधन इत्यभिधीयते ।
दम्भोलिनैव देवेन्द्रो देवेन्द्र इति गीयते ॥ ३२३ ॥
दधत्यासीदकर्णैव पुनर्वीराननीदृशः ।
बिभ्रती त्वां तु भूः कर्ण सकर्णेयं द्विधाप्यभूत् ॥ ३२४ ॥
त्वय्येवौदार्यगाम्भीर्यशौर्यधैर्यादयो गुणाः ।
वारिधाविव रत्नानि व्योमाङ्गण इव ग्रहाः ॥ ३२५ ॥
सन्त्येव वीराः किंत्वन्यद्वीर वीरव्रतं तव ।
गिरयो गुरवः कामं मेरोस्तु गरिमा परः ॥ ३२६ ॥
किं तु दुर्योधने दुष्टे दुनोति तव संश्रयः ।
माणिक्यस्येव जात्यस्य भूषणे रीतिनिर्मिते ॥ ३२७ ॥

मित्रं करोति को नाम क्रूरकर्माणमीदृशम् ।
वयस्यीयति विश्रम्भघातिनं को हि पन्नगम् ॥ ३२८ ॥
कामं कृतोपकारेऽपि विश्वस्यान्न जडात्मनि ।
किं न सायंत्रिको(?)जातु निमज्जयति नीरधिः ॥ ३२९ ॥
पुमांसमनयक्रान्तं विजहन्त्यात्मजा अपि ।
राहुग्रस्तं विवस्वन्तं मुञ्चन्ति हि मरीचयः ॥ ३३० ॥
अवश्यं निपतन्त्येव पतयालुषु संश्रिताः ।
पतत्येव तरुः कूलंकषाकूले निपातिनि ॥ ३३१ ॥
वर्द्धन्ते तु विवर्द्धिष्णुश्रियमाश्रयतः श्रियः ।
लक्ष्मीर्वलक्षपक्षेन्दुमरीचीनामुदित्वरी ॥ ३३२ ॥
पावयत्यन्तरात्मानं प्रणयः पुण्यशालिभिः ।
तरङ्गयति सौरभ्यं कर्पूरद्रुमसंगमः ॥ ३३३ ॥
विक्रमोऽपि स्फुरत्युच्चैः पुरतः पुण्यतेजसः ।
भास्वतः पुरतः कामं दीप्यते दर्पणद्युतिः ॥ ३३४ ॥
सार्वजन्येन सौजन्यं कीर्तिमावहते पराम् ।
प्राच्येन मरुता मैत्री श्लाघनीया घनस्य यत् ॥ ३३५ ॥
तत्त्वार्हति धर्मात्मजन्मना सह संगमः ।
न पुनर्धार्तराष्ट्रेण मतिमन्पापजन्मना ॥ ३३६ ॥
किं च त्वमपि कौन्तेयः प्रकारेणासि केनचित् ।
ममात्रेष्यत एवासौ रहः कुन्त्या निवेदितः ॥ ३३७ ॥
त्यक्तलब्धस्तु राधायाः कर्ण त्वमसि नन्दनः ।
नहि निर्याति वैडूर्यं बालवायभुवं विना ॥ ३३८ ॥
तद्भवान्सुभटोत्तंस कौन्तेयानां सहोदरः ।
बन्धूनेव ततोऽभ्येतुं साम्प्रतं तव साम्प्रतम् ॥ ३३९ ॥
कृते तेजस्विधौरेयसंगते धर्मसूनुना ।
तदीयबन्धुतामुक्तालतायां नायकायसे ॥ ३४० ॥

---

१. 'सांयात्रिकम्' इति भवेत्.

इत्युदीर्य स्थिते प्रीतिनिर्भरं कैटभद्विषि ।
कर्णः कीर्णसितज्योत्स्नावदातवदनोऽवदत् ॥ ३४१ ॥
सत्यं नीतिलताकन्द गोविन्द त्वं यदभ्यधाः ।
मैत्री काममयुक्तैव सार्थं दुर्योधनेन मे ॥ ३४२ ॥
आलिङ्गति कदाचित्किं हेमन्तं मलयानिलः ।
लज्जते विभवः किं वा दारिद्र्येण समागमम् ॥ ३४३ ॥
परं दुर्योधनेनैव सूतत्वमवचित्य मे ।
भूपतित्वं सितच्छत्रपवित्रमभिसूत्रितम् ॥ ३४४ ॥
मयाप्यमायिना तस्मिन्नाजन्मेदमुरीकृतम् ।
यत्तवैव मम प्राणा नेतव्या यत्र ते रुचिः ॥ ३४५ ॥
मित्रोपकृतिभिर्नित्यमात्मा नीतोऽयमार्द्रताम् ।
तद्विषद्योगधूलीभिः पङ्किलीक्रियते कथम् ॥ ३४६ ॥
गान्धारेयं परित्यज्य पाण्डवेयं श्रयत्यपि ।
विश्रम्भो हन्त सौहार्दे मयि तस्यापि कीदृशः ॥ ३४७ ॥
अकीर्तयस्तु काकोलकोलकोकिलकश्मलाः ।
विश्वेऽपि मयि कर्तारः शाश्वतीं दर्शशर्वरीम् ॥ ३४८ ॥
तन्न्यायविकलस्यापि गान्धारीतनुजन्मनः ।
कार्ये नूनममून्प्राणान्मोक्ष्यामि समराङ्गणे ॥ ३४९ ॥
त्वया कक्षीकृतः कृष्ण धर्मभूर्भोक्ष्यते भुवम् ।
वातेनानुगृहीतो हि पुष्पामोदोऽश्नुते दिशः ॥ ३५० ॥
भविता तु मया त्यक्तो निराशः कौरवो भृशम् ।
वह्नेः कियानवष्टम्भो विमुक्तस्य नभस्वता ॥ ३५१ ॥
अङ्गैर्भूभारभूतैः किं न येषामस्थिसंचयः ।
दधाति युधि मित्रार्थे सैन्यसंमर्दपांसुताम् ॥ ३५२ ॥
मित्रस्नेहेन दग्धोऽयं रूषितो रणरेणुभिः ।
खड्गधाराजलैः स्नातो धन्यस्यात्मा विशुध्यति ॥ ३५३ ॥

तत्र किं च न वाच्योऽहं धर्मभूमैत्रकर्मणि ।
महात्मानो हि सर्वेषां हृदयाकूतकोविदाः ॥ ३५४ ॥
किं तु मे नतिमाख्याय मातुः कुन्त्या निवेदयेः ।
जीवितं न हरिष्यामि चतुर्णां त्वत्तनूरुहाम् ॥ ३५५ ॥
फाल्गुनं पुनराबाल्यादपि केनापि हेतुना ।
मन्मनो विजयाकाङ्क्षि संपराये जिघांसति ॥ ३५६ ॥
तन्मातस्ते भविष्यन्ति पञ्चैव नियतं सुताः ।
सार्जुना वा हते कर्णे सकर्णा वा हतेऽर्जुने ॥ ३५७ ॥
इत्युक्तवन्तमालिङ्ग्य तमभङ्गुरसंगरम् ।
उल्लसद्विस्मयः कर्णे कंसारातिर्न्यवीवृतत् ॥ ३५८ ॥
मन्दिरे विदुरस्याथ मग्नं शमसुधाम्बुधौ ।
अद्राक्षीत्पुण्डरीकाक्षः पाण्डुं ताण्डवितोत्सवम् ॥ ३५९ ॥
पञ्चग्रामार्थनापूर्वं विग्रहान्तमसौ ततः ।
निजागमनवृत्तान्तं पुरः पाण्डोर्न्यवेदयत् ॥ ३६० ॥
प्रकोपं शमपीयूषवार्धेरौर्वानलोपमम् ।
तत्कालं कलयन्पाण्डुर्बभाषे कैटभद्विषम् ॥ ३६१ ॥
तत्कोपप्रलयाम्भोधेर्दूरं कौरवभूधरान् ।
निमज्जयिष्यतः सेतुः शस्त्रसंन्याससंगरः ॥ ३६२ ॥
अतस्तानेव मद्वाचमाचक्षीथाः पृथासुतान् ।
युष्माकं चेन्मया जन्म मा स तद्भूत कातराः ॥ ३६३ ॥
मा भूच्च वः समीकेषु[1] बान्धवस्नेहविप्लवः ।
कार्यं बन्धुष्वपि प्रेम न सर्वस्वविलोपिषु ॥ ३६४ ॥
समा(ना)भीनपि निर्भिन्द्यात्स्वपदाक्रान्तकारिणः ।
निर्नाशयति तिग्मांशुर्यद्व्योमव्यापिनो ग्रहान् ॥ ३६५ ॥
प्राणान्परैर्हृतक्षोणिः क्षत्रियः क्षत्रियः किमु ।
विलूनकेसरो जीवन्केसरी किमु केसरी ॥ ३६६ ॥

---

१. युद्धेषु.

जीवतो यस्य जीवन्ति परिभूयाप्यरातयः ।
तस्मात्पुंसो वरं पांसुर्योऽस्ति वै ग्रसते जलम् ॥ ३६७ ॥
स ग्रावापि परं योऽर्कपादाक्रान्तो ज्वलत्यलम् ।
न पुनः स पुमान्वैरिपरिभूतोऽपि यः क्षमी ॥ ३६८ ॥
तद्वत्साः शममुत्सृज्य स्वमूरीकृत्य तन्महः ।
महीं कीर्त्या समं प्रीत्या हरेत रिपुभिर्हृताम् ॥ ३७९ ॥
किं चान्यत्कृष्ण निष्णाते वैरिखण्डनकर्मसु ।
सहाये त्वयि संग्रामः कौन्तेयैर्नातिदुर्जयः ॥ ३७० ॥
इत्युक्ते पाण्डुना चण्डकोपारुणितचक्षुषा ।
मन्यमानस्तृणं शत्रून्कैटभारातिरभ्यधात् ॥ ३७१ ॥
विरोधिनां जये राजन्संशयस्तव मा स्म भूत् ।
इयत्कालमगोपाय त्वत्तनूजक्षणेक्षणात् ॥ ३७२ ॥
दावानले ज्वलत्युच्चैर्महान्तोऽपि महीरुहः ।
भवन्ति भस्मसात्तूर्णमिषीकाणां तु का कथा ॥ ३७३ ॥
किंतु राजन्मया सार्धं त्वमप्यागतुमर्हसि ।
त्वद्वियोगातुराः कामं दुःखं तिष्ठन्ति ते सुताः ॥ ३७४ ॥
इत्युक्तेऽम्भोजनाभेन भूयः पाण्डुरदोऽवदत् ।
सति त्वयि सुतानां मे न दूरे विजयो हरेः ॥ ३७५ ॥
तद्विध्वस्तरिपुव्रातानुदूढविजयश्रियः ।
भूयः प्राप्तस्वराज्यांस्तान्द्रष्टुमिच्छामि नान्यथा ॥ ३७६ ॥
तद्गच्छ त्वं जवादेत्य निर्जित्य समितिद्विषः ।
स्वबन्धुभ्यः पुनर्देहि निजां साम्राज्यसंपदम् ॥ ३७७ ॥
इत्युक्तवन्तं वैचित्रवीर्यमापृच्छ्य तत्क्षणात् ।
जगाम त्वरितं कोपाद्द्वारकां द्वारकापतिः ॥ ३७८ ॥
तत्रोपेत्य रहः सर्वं हास्तिनीयं जनार्दनः ।
तां कथां कथयामास सबन्धोर्धर्मजन्मनः ॥ ३७९ ॥

पाण्डवेयास्ततः सर्वेऽप्यानन्दमतुलं दधुः ।
नेदीयानिद्धबाहूनामाहवे हि महामहः ॥ ३८० ॥
मुरारेः पुनरादेशात्सज्जीकर्तुमनीकिनीः ।
सैनिकैर्विकसद्बाहुविक्रमैरुपचक्रमे ॥ ३८१ ॥
दन्ताघातकराघातमात्राघातपुरःसरम् ।
कर्म सांग्रामिकं तत्तदध्याप्यन्ते स्म सिन्धुराः ॥ ३८२ ॥
रचयन्ति स्म संचार्य सर्वसान्नाह्यवीथिषु ।
तुरङ्गान्सङ्गरोत्सङ्गयोग्यानश्वंदमोत्तमाः ॥ ३८३ ॥
केषुचिद्धूर्वरूथाक्षयुगचक्रध्वजादिकम् ।
कांश्चन स्यन्दनान्नव्यान्सूत्रयन्ति स्म सूत्रिणः ॥ ३८४ ॥
पित्राख्याजात्यभिज्ञानवृत्यस्त्रप्रश्नपूर्वकम् ।
प्रस्तूयन्ते स्म पत्तिभ्यो दानानि कनकोत्करैः ॥ ३८५ ॥
सामन्तेभ्यः समस्तेभ्यस्त्वरागमनहेतवे ।
राजदौवारिकैरासै राजादेशा विनिर्ययुः ॥ ३८६ ॥
करीरपिचुमन्दादिपल्लवास्वादमेदुरम् ।
खं स्वमौष्ट्रिकमानायि राजकैर्जाङ्गलस्थलात् ॥ ३८७ ॥
गुडप्रक्षरपर्याणोपकार्या कवचादयः ।
राजवेश्मनि निर्मातुमारभ्यन्ते स्म कारुभिः ॥ ३८८ ॥
भारारोपकृते कैश्चिद्दर्पा इव शरीरिणः ।
दम्यन्ते स्म ककुद्मन्तो रेणुगोणिभिरुल्वणाः ॥ ३८९ ॥
पण्यसंग्राहिणः केऽपि केऽप्यन्नक्रयकारिणः ।
वणिक्पुत्रभृतः केऽपि संवहन्ते स्म नैगमाः ॥ ३९० ॥
सौधोपरि सपल्यङ्कदत्तगुप्यद्गुरूत्कराः ।
सज्जन्ति स्म प्रयाणाय वारसारङ्गचक्षुषः ॥ ३९१ ॥
इति सर्वतः पुरनिवासिजनः कटकप्रयाणरभसाकुलितः ।
निजकर्म तत्तदचिरं रचयन्नभवद्भृशं प्रमदपल्लवितः ॥ ३९२ ॥

इति मलधारिश्रीदेवप्रभसूरिविरचिते **पाण्डवचरिते** महाकाव्ये **द्रुपदपुरोहितसंचयविष्णुदूत्यवर्णनो** नामैकादशः सर्गः ॥ ११ ॥

द्वादशः सर्गः ।

अथान्येद्युर्जरासन्धदूतः सोमकसंज्ञकः ।
आगमद्विक्रमद्वीपिधारको द्वारकां पुरीम् ॥ १ ॥
स शालस्खलनालोलतुङ्गकल्लोलशालिनि ।
विश्रान्तचक्षुरश्रान्तं सागरे परिखायिते ॥ २ ॥
ऊर्म्यानीतस्फुटच्छुक्तिमुक्तमुक्ताङ्कवेदिके ।
प्राकारे काञ्चनेऽत्युच्चैर्लोचने चरितार्थयन् ॥ ३ ॥
वेलावननभस्वद्भिरसौ वीतपथश्रमः ।
उल्लसद्विस्मयावेशविवशः प्राविशत्पुरीम् ॥ ४ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)

तां विलोक्य स निःशेषहिरण्मयनिकेतनाम् ।
तृणाय मतिमान्मेने पुरीं पौरन्दरीमपि ॥ ५ ॥
शुशोच विपणौ वीक्ष्य रत्नकूटान्स कोटिशः ।
मुष्टः कष्टमसौ दुष्टैरिति रत्नाकरं मुहुः ॥ ६ ॥
अथ भ्रातृभिरक्षोभ्यप्रमुखैः परिवारितम् ।
पुत्रैर्नेमिमहानेमिसीरिशौरिमुखैरपि ॥ ७ ॥
नमद्भूपालमौलिस्रग्मरन्दसुरभिक्रमम् ।
वारनारीकराम्भोजचारुचालितचामरम् ॥ ८ ॥
रत्नसिंहासनासीनं सुनासीरमिवापरम् ।
सोऽन्तःसदसमद्राक्षीत्समुद्रविजयं नृपम् ॥ ९ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)

जरासन्धस्य भूभानोः प्रताप इव मूर्तिमान् ।
पर्वेव गर्वशीतांशोः सोऽग्रेनृपमुपाविशत् ॥ १० ॥
वाचालमौलिमाणिक्यमुदञ्चितविलोचनः ।
राजानं [सं]जगादेति यादवान्वयकौस्तुभम् ॥ ११ ॥
राजंस्त्वामाह माहात्म्यखर्वितामरपर्वतः ।
कीर्तिक्लृप्त्रिदशाधीशमागधो मगधाधिपः ॥ १२ ॥

दारकौ तव गोक्षीरपानपीनांसकुट्टिमौ ।
असज्जामातरं कंसं जघ्नतुर्निघ्नचेतसौ ॥ १३ ॥
तदागःपवमानेन प्रेङ्खिते ऽसन्मनोवने ।
यदुवंशैकसंहारकारी कोपाग्निरज्वलत् ॥ १४ ॥
सुताया जीवयशसः पतिमृत्यूच्छलच्छुचः ।
लोचनाश्रुपयःपूरैस्तस्मिन्नाज्यघटायितम् ॥ १५ ॥
ततः कालकुमारोऽस्मान्क्रतोद्योगान्व्यजिज्ञपत् ।
संरम्भस्तातपादानां किं सुते सति मय्यपि ॥ १६ ॥
हुंकारेऽपि सति प्राणनिग्रहग्रहिलौजसि ।
स्वयं संरभते हन्तुं हरिः किं हरिणव्रजान् ॥ १७ ॥
ततः प्राप्यास्मदादेशमावेशविवशः क्रुधः ।
स युष्मान्प्रत्यधाविष्ट सिन्धुरानिव केसरी ॥ १८ ॥
ततोऽस्मिन्नभ्यमित्रीणे भिया यूयमनश्यत ।
उन्मीलिते वसन्ते हि कीदृशः शिशिरानिलः ॥ १९ ॥
क्रोधान्धंभावुकोऽधावत्तदप्यनुपदी स वः ।
व्यज्ञप्यत चरैरेत्य ततः कैश्चिद्दिनैरदः ॥ २० ॥
यत्कुमारः पुरो गच्छन्कचित्परिसरे गिरेः ।
शून्यानेकस्थलं शून्यरथेभाश्वी[य]संकुलम् ॥ २१ ॥
निर्मानुषपरीवारं स्कन्धावारमुदैक्षत ।
भीषणाभ्रंलिहज्वालाजटिलांश्च चिताचयान् ॥ २२ ॥
नामग्राहं यदूनां च क्रन्दन्तीं परितोऽपि तान् ।
कांचिद्वर्षीयसीमेकां सोऽद्राक्षीदतिदुःखिताम् ॥ २३ ॥
सोऽथ पप्रच्छ तां भद्रे किमेतदसमञ्जसम् ।
साचचक्षे सबाष्पाक्षी महाभाग निशम्यताम् ॥ २४ ॥
समुद्रविजयोऽमुष्यामस्यामानकदुन्दुभिः ।
रामदामोदरावस्यामेतास्वन्येऽपि यादवाः ॥ २५ ॥

चितासु विविशुः कालकुमारभयभङ्गुराः ।
एतस्यां त्वहमप्यस्मि विविक्षुः कृष्णसोदरा ॥ २६ ॥ (युग्मम्)
कुमारोऽथाब्रवीत्प्रत्यज्ञासिषं पुरतः पितुः ।
विशन्तु यत्र कुत्रापि दुष्टान्कृष्टास्मि तांस्ततः ॥ २७ ॥
तत्कर्षामि द्विषो नूनमपि वैश्वानरोदरात् ।
इति क्रोधेन मूढात्मा स्वमृत्युमविचिन्त्य सः ॥ २८ ॥
देव मा मेति सैन्यानामुच्चैर्वारयतामपि ।
झम्पां कृपाणी दत्ते स्म चितायां रामकृष्णयोः ॥ २९ ॥
क्षणाच्च भस्मसादासीत्ततस्तच्छोकविक्लवैः ।
भीतैश्च देवपादेभ्यः सैनिकैरपि तत्कृतम् ॥ ३० ॥
तदाकर्ण्य क्षणान्नोऽभूदुदूर्मिः शोकसागरः ।
क्रमेण च ययौ शान्ति शत्रवोऽपि मृता इति ॥ ३१ ॥
दत्त्वा पत्युश्च बन्धोश्च युष्माकं च जलाञ्जलिम् ।
सुता जीवयशा लेभे वैरनिर्यातनासुखम् ॥ ३२ ॥
चिराय केचिदादाय रत्नकम्बलकादिकम् ।
वस्तुजातमथाजग्मुर्नैगमा नगरं मम ॥ ३३ ॥
तैर्जीवयशसोऽभ्येत्य रत्नकम्बलकादिकम् ।
दर्शयांचक्रिरे चक्रे मूल्यं तेषां च भूरिशः ॥ ३४ ॥
तेनाथ तैरसंतुष्टैः खेदादिदमुदीर्यत ।
राजपुत्रि पुरा ह्येते द्वारकावासिभिर्जनैः ॥ ३५ ॥
इतोऽष्टगुणमूल्येन याचिता रचिताग्रहम् ।
परमानिन्यिरेऽस्माभिरत्र भूयस्तरेच्छया ॥ ३६ ॥
तन्महीपतिमात्रस्य सैव द्वारवती वरम् ।
नत्वर्धचक्रिणोऽश्रीकमिदं राजगृहं पुरम् ॥ ३७ ॥
तैरित्यावेदितेऽपृच्छद्विस्मयात्तनयापि नः ।
कासौ द्वारवती नाम येयमित्थं विकथ्यते ॥ ३८ ॥

तेऽप्यूचुः श्रूयतां देवि तीरे लवणनीरधेः ।
अस्ति द्वारवती नाम पुरी सुरविनिर्मिता ॥ ३९ ॥
ऊर्मिषु स्खलनादुच्चैरुच्छलत्सु बलाहकाः (कैः) ।
वप्रासीनाः(नैः) सुखं यस्यां गृह्यन्ते सैन्धवीरपः ॥ ४० ॥
यस्यामुत्तुङ्गसौवर्णनिकेतवलभीगतः ।
प्रत्युत द्योतते विद्युदुत्सङ्गस्थ इवाम्बुदः ॥ ४१ ॥
यस्यां हिमकरो हैमवेश्मकान्तिकरम्बितः ।
सत्यमेवेक्ष्यते वह्निमयो रात्रौ वियोगिभिः ॥ ४२ ॥
यस्यां यदुकुमाराणां खुरलीखेदविप्रुषः ।
पिबन्ति मरुतोऽम्भोधिवेलावनविहारिणः ॥ ४३ ॥
रत्नराशिमुपादातुमिवाद्भुततरं चिरम् ।
शङ्के रत्नाकरो यस्याः सेवाहेवाकवानभूत् ॥ ४४ ॥
समुद्रविजयस्तस्यां यवुवंशैकमौक्तिकम् ।
खर्वीकृतसुपर्वेशस्फीतगर्वोऽस्ति भूपतिः ॥ ४५ ॥
तस्यास्त्ववरजो दिव्यमूर्तिरानकदुन्दुभिः ।
यद्गुणाः(णैः) खेचरीवर्गजागरा पर्वशर्वरी ॥ ४६ ॥
तस्याने[क]तनूजस्याप्यासाते तनयावुभौ ।
गोत्रस्य मण्डनं व्योम्नः सूर्याचन्द्रमसाविव ॥ ४७ ॥
तयोराद्यो जगत्येकबली बल इति श्रुतः ।
नित्यशल्यायितं यस्य दोर्दण्डैर्हृदि विद्विषाम् ॥ ४८ ॥
द्वैतीयीकः पुनर्वीरभोगीणभुजवैभवः ।
कृष्ण इत्युष्णधाम्नोऽपि यन्महो महिमापदम् ॥ ४९ ॥
यस्य गोपाङ्गनावारपरीवारविराजिनः ।
कालिन्दीतीरवानीरशाखिनः केलिशाखिनः ॥ ५० ॥
तथा केश्यादिकक्षोदरसैर्यद्विक्रमानलः ।
पटुश्चक्रे यथा तत्तद्वीरग्रासैर्न तृप्यति ॥ ५१ ॥

अंसयोर्यस्य चाणूरं हन्तुं प्रस्थानकाम्यतः ।
स्थासकाश्चक्रिरे गोप्यः कटाक्षमृगनाभिभिः ॥ ५२ ॥
कम्पिताशेषभूमीभृन्नृत्यच्छक्तिप्रियंकरः ।
कंसकल्पान्तमातेने भैरवो यस्य विक्रमः ॥ ५३ ॥
कर्तुं निश्चिन्तमात्मानं समुद्रविजयो नृपः ।
यं चकार चिरं द्वारवतीराज्याधिदैवतम् ॥ ५४ ॥
त एते यादवा यस्यां श्रियं निर्जित्य वज्रिणः ।
विक्रमन्ते न किं सापि श्रुता द्वारवती त(त्व)या ॥ ५५ ॥
इति जीवयशास्तेषां वचः श्रुत्वातिदुःश्रवम् ।
कष्टमद्यापि पापास्ते जीवन्त्येवेत्यखिद्यत ॥ ५६ ॥
रुदन्ती सा ततस्तारमागत्योन्मुक्तकुन्तला ।
आस्थानीमास्थितानां नस्तं वृत्तान्तमचीकथत् ॥ ५७ ॥
जगाद सा पितः क्रूरान्न चेत्तान्संहरिष्यसि ।
तदाहं नियतं तात प्रवेक्ष्याम्याशुशुक्षणिम् ॥ ५८ ॥
इत्येतस्मिन्श्रुते मन्योर्जागर्यामङ्गलध्वनौ ।
सौखशायनिका चास्य चिन्तास्माकमभूदियम् ॥ ५९ ॥
धिक् चरैर्न तदाख्यायि निर्दग्धाः कुकुरा इति ।
अद्यापि ते तु जीवन्ति तत्किं नामेदमद्भुतम् ॥ ६० ॥
यद्वा वर्षीयसी मन्ये तद्भूद्या देवतैव सा ।
संजहार कुमारं नो विप्रलभ्य चितानलैः ॥ ६१ ॥
यद्वा किं तेन तेऽद्यापि दवीयांसो न यादवाः ।
बद्धक्रोधे निदाघे हि कियत्खेलन्ति पल्वलाः ॥ ६२ ॥
परमद्यापि जामातृद्विषौ चेदर्पयिष्यथ ।
तदुदेष्यन्ति कल्याणवल्ल्यो वः कुले चिरम् ॥ ६३ ॥
आख्यातुमिति वो राजन्स्वामिना प्रहितोऽस्म्यहम् ।
तदर्पय कुलक्षेमकृते गोपालबालकौ ॥ ६४ ॥

त्यजन्ति कृतिनः काममल्पीयो बहुहेतवे ।
मुनयो विषयानन्दं महानन्दकृते यथा ॥ ६५ ॥
भास्वानपि समाक्रान्तो हेमन्तेन बलीयसा ।
निजं तेजः परित्यज्य गमयेत्किं न वासरान् ॥ ६६ ॥
एकं क्रमेलकं त्यक्त्वा पामरं-पामरैरपि ।
उष्ट्रकस्य समग्रस्य किं न शान्तिर्वितन्यते ॥ ६७ ॥
दूतवाक्यमिति श्रुत्वा स्वप्रभुः प्राभवोर्जितम् ।
ईषत्कोपकरालास्यः काश्यपीपतिरब्रवीत् ॥ ६८ ॥
रमणीयतमैवेयं वाचोयुक्तिस्तव प्रभोः ।
त्वमप्यहितमस्माकमूचिवानेव किंचन ॥ ६९ ॥
क्षत्रगोत्रप्रसूतानां नैतदञ्चत्यनौचितीम् ।
गृह्यन्ते मित्रवर्गेऽपि यद्दूरमपराधिनः ॥ ७० ॥
परं स यदि सौहार्दाद्याचतेऽस्मानमूनपि ।
दद्म एव तदा सर्वं मादृशानां हि मित्रसात् ॥ ७१ ॥
यत्तु स्वाजन्यमुत्सृज्य बलाद्बलजनार्दनौ ।
याचते भवतः स्वामी तदत्यन्तमसांप्रतम् ॥ ७२ ॥
किं च पापात्मनां कार्यं शासनं भूमिशासनैः ।
भ्रूणघ्नस्तद्वधकंसस्य चक्रे चेत्सबलो हरिः ॥ ७३ ॥
तत्किं न ते प्रभोरेव रमणीयमभूदिदम् ।
अरुणेन तमोध्वंसः श्रेयसे किंनु भास्वतः ॥ ७४ ॥
प्रत्युताधिक्षिपन्गोपदारकाविति ताविमौ ।
जिघांसति च ते नाथो दोर्दण्डबलदुर्मदी ॥ ७५ ॥
तन्नावैति स किं यादृग्विधौ गोपालबालकौ ।
वेत्ति वा शक्तिमग्नेः किं भस्मतामगतस्तरुः ॥ ७६ ॥
स स्वयं दास्यते नूनं जीवितस्य जलाञ्जलिम् ।
दर्दुरेण हि दुर्जीवं खलीकृत्य भुजंगमम् ॥ ७७ ॥

जातौ कंसश्च कालश्च कालस्य भवनातिथी ।
अध्वना येन सोऽद्यापि बलोऽस्ति न खलु क्वचित् ॥ ७८ ॥

सावष्टम्भे भुवः पत्याविल्यादाय वचः स्थिते ।
दूतः स कोपनिष्ठ्यूतवाग्विषः पुनरब्रवीत् ॥ ७९ ॥

राजन्नाजन्म देवस्य जरासन्धस्य शासनम् ।
मूर्ध्नि त्वयैव किं नाम न शेषाकुसुमीकृतम् ॥ ८० ॥

तत्तवाद्यतनः कोऽयमहंकारनवाङ्कुरः ।
पक्षौ पर्यन्तकाले वा कलयन्ति पिपीलिकाः ॥ ८१ ॥

एतयोर्बल मा दृप्य गोपबालकयोर्बलात् ।
तमिस्रबलमाश्रित्य कियन्माद्यन्ति कौशिकाः ॥ ८२ ॥

भिया कालकुमारस्य विमुच्य मथुरां पुरीम् ।
नश्यतां वस्तदा नासीदिदं गोपद्वयं किमु ॥ ८३ ॥

तज्जरासन्धदेवस्य कश्च त्वं कौ च तौ शिशू ।
के चामी यादवाः सर्वे सपौत्रसुतबान्धवाः ॥ ८४ ॥

वनवह्निर्वनोत्सङ्गे दहन्नखिलभूरुहः ।
किंनु कण्टकिनां दाहकृते संरभतेऽधिकम् ॥ ८५ ॥

अक्षौहिणीभिरासन्नदेशाभिरुपजग्मिवान् ।
कौरवेन्द्रोऽपि तं संप्रत्यहितोच्छेदवाञ्छया ॥ ८६ ॥

संप्रत्येष विशेषेण तदिन्द्रेणापि दुःसहः ।
दुस्तरः सर्वदाम्भोधिः किमुत ग्रीष्मसंगमी ॥ ८७ ॥

किं चाङ्गीकृत्य मित्रस्य शात्रवान्पाण्डवानमून् ।
मत्प्रभोर्बत युष्माभिर्व्यलीकान्तरमादधे ॥ ८८ ॥

तद्वो यावन्न सोऽद्यापि व्यलीकं कलयत्यदः ।
गोपद्वयार्पणात्तावद्युज्येतास्य प्रसादनम् ॥ ८९ ॥

तदद्यापि हि बुध्यस्व हितमालोचयात्मनः ।
ककुराणां कुलं मा स्म लम्भयः स्मृतिशेषताम् ॥ ९० ॥

विमुञ्च सत्वरं दुष्टौ राजद्विष्टकृताविमौ।
चिराय मेदुरामोदां मुदं पुष्णन्तु वृष्णयः॥ ९१॥
वाचालं पुरुहूतस्य श्रुत्वा दूतस्य तां गिरम्।
उवाच केशवः कोपरागश्यामारुणेक्षणः॥ ९२॥
रे दूत नूतनं किंचित्तवासत्वमिदं खलु।
वक्तुं को नाम जानाति त्वां विना पथ्यमीदृशम्॥ ९३॥
गोपो गोप इति ब्रूते प्रभुस्ते सत्यमेव माम्।
खलेभ्यो यत्खलु क्षोणेरहं पातास्मि संप्रति॥ ९४॥
किं चार्धभरतेशोऽपि क एष पुरतो मम।
कः कक्षस्तुङ्गकूटोऽपि पुरो देव हविर्भुजः॥ ९५॥
सारता जयजीवातुर्न पुनर्बहुसैन्यता।
उन्मूलयति वातूलस्तूलराशीन्महीयसः॥ ९६॥
किं नाम दृषदष्टङ्को दारयेन्न गरीयसीः।
न छिनत्ति कुठारः किं भूरुहोऽभ्रंलिहानपि॥ ९७॥
(युग्मम्

पक्षपातेन कंसस्य भ्रूणध्वंसविधायिनः।
सोऽपि हन्तव्यपक्षेऽभूदस्माकं दुष्टशासिनाम्॥ ९८॥
कुरूनन्यायिनः पुष्यन्नन्यायी नायकोऽपि ते।
अन्यायं च सहे नाहं ततोऽप्यस्य न जीवितम्॥ ९९॥
प्लावयत्यस्त्रकल्लोलैर्मयि कल्पान्ततोयधौ।
परित्राणक्षमास्तस्य....नोच्चैरपि भूभृतः॥ १००॥
निहन्तुं प्रस्थिता एव कुरून्वर्तामहे वयम्।
सोऽप्येतु समरेऽप्यस्मिन्भवत्वसत्समीहितम्॥ १०१॥
अहितानां तु बाहुल्यं मुदे शौण्डीर्यशालिनाम्।
आधिक्यमेधसां काममुत्सवाय हविर्भुजः॥ १०२॥
मध्यागते तु संग्रामे व्योमन्युत्पातवातवत्।
प्रभुः स भवतो मागान्मेघवद्विशरारुताम्॥ १०३॥

तद्गच्छ कथयेस्तस्य सन्ति चेत्तव बाहवः।
पुत्रजामातृकल्पान्तकोपश्च स्फुरति स्फुटः॥ १०४॥
सांयुगीनो झगित्येव तद्भवेः सह सेनया।
चिरादुपोषितस्यास्तु मत्कृपाणस्य पारणा॥ १०५॥
एवमुद्दीर्य तं दूतं विससर्ज गदाग्रजः।
आहूय तमुदन्तं च कौन्तेयानामचीकथत्॥ १०६॥
तेनाख्यातेऽथ वृत्तान्ते पाण्डवैर्मुमुदेतराम्।
तत्कार्यमपि शौण्डीर्यात्स्वयमेव चिकीर्षुभिः॥ १०७॥
अथ प्रस्थानके लग्ने सर्वग्रहबलोज्ज्वले।
प्रणीतमङ्गलाः कुन्त्या पाण्डवेयाः प्रतस्थिरे॥ १०८॥
अपरेऽप्यवनीपाला विराटद्रुपदादयः।
तानन्वगुर्महोत्साहाः संस्कारा इव धीगुणान्॥ १०९॥
ते समुच्छलदुत्साहलहरीपीवरश्रियः।
समं सेनाभिरभ्येत्य राजद्वारेऽवतस्थिरे॥ ११०॥
देवोऽपि कंसविध्वंसी देवकीकृतमङ्गलः।
प्रतस्थे सज्जितानेकराजकानीकराजितः॥ १११॥
बान्धवैश्च तनूजैश्च वसुदेवबलादिभिः।
युतस्तमनुवव्राज समुद्रविजयो नृपः॥ ११२॥
तत्कालकलितौद्धत्यः कार्मुकादिपरिग्रहात्।
वहन्नुच्चै रसं शान्तं बिभ्राणं वीरभूमिकाम्॥ ११३॥
सवयोभिः सराकारैः कुमारैः परिवारितः।
दधद्दिव्यानलंकारान्मायूरातपवारणान्॥ ११४॥
बालाभिरङ्गसौभाग्यविशेषवलितेक्षणम्।
वीक्षितोऽनुक्षणं नेमिः प्रतस्थे स्यन्दनस्थितः॥ ११५॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)
दध्वने मधुरध्वानैरानकैरभयानकम्।
अवामाः शिशिरास्त्यक्तपांसवो वायवो ववुः॥ ११६॥

नूतनाम्भोदगम्भीरं गर्जन्ति स्म मतङ्गजाः।
उत्तरङ्गास्तुरङ्गाश्च बद्धहर्षं जिहेषिरे॥ ११७॥
अनीकानि तपःसूनोर्देवकीनन्दनस्य च।
मुदितानि मनांसीव तदानीमेकतां ययुः॥ ११८॥
यादवी पाण्डवीया च जाह्नवीयमुने इव।
संभूय चेलतुः सेने गन्तुं संगरसागरम्॥ ११९॥
एकैकापि चमूः काम्या किंतु संचलिते उभे।
शौण्डीरता च नीतिश्च यथा संजातसंगमे॥ १२०॥
उत्खातहेमभूपांशुमांसलीकृतकान्तयः।
प्रयाणपटहाहूता धावन्ति स्म पुराङ्गनाः॥ १२१॥
गवाक्षलक्ष्यवामाक्षीमुखैः कनकवेश्मभिः।
चकाशेऽनेकशीतांशुफलैः कल्पद्रुमैरिव॥ १२२॥
जनैरेकमुखैः सर्वैः प्रति प्रस्थानवर्तिनीम्।
बभूवे सरितामोघैरिव प्रति महानदीम्॥ १२३॥
दृष्ट्वामून्मा स्म भूद्भानोरवज्ञा निजवाजिषु।
इतीव सस्मयः क्लृप्तवितानाः पांशुभिर्ययुः॥ १२४॥
अजैषीत्कुञ्जरश्रेणिमदकल्लोलपङ्किला।
सिक्तं जम्बूरसैर्जाम्बूनदाद्रिं काञ्चनावनिः॥ १२५॥
यावकच्छविकौशेयकिरीटविकटद्युति।
उग्रग्रैवेयकक्काणनिर्वाणानेकनिक्कणम्॥ १२६॥
सुवर्णच्छविना साक्षात्तेजसेव निजप्रभोः।
चीनांशुकेन संशोभिपृष्ठं प्रातिष्ठतौष्ट्रकम्॥ १२७॥
(युग्मम्)
जयमङ्गलतूर्यस्य गम्भीरैर्ध्वनिभिश्चिरात्।
स्मार्यते स्म मुकुन्दस्य सिन्धुभि(नि)र्मथनध्वनिः॥ १२८॥
केतुकन्दलितै रत्नपीवितार्कमरीचिभिः।
रथैः प्रास्थीयतोत्तीर्णैर्विमानैरिव मेदिनीम्॥ १२९॥

अङ्गमात्रेक्षणाकाङ्क्षैः कामिभि(नि)र्मुहुरीक्षिताः ।
याप्ययानैः पटच्छन्ना राजदाराः प्रतस्थिरे ॥ १३० ॥
काषायैः केचिदुष्णीषैः कौसुम्भैरपि केचन ।
कुर्वन्तः सर्वतः संध्यां नूतनां सादिनो ययुः ॥ १३१ ॥
वारस्त्रियोऽप्सरोरूपवैहासिकतनुश्रियः ।
अश्वैर्यान्ति स्म दृक्पातपीतकामुकचेतसः ॥ १३२ ॥
विलोलपल्लवाश्वेल्लुरनिलैरानुकूलिकैः ।
जयश्रीकर्षणप्रेङ्खत्कराग्रा इव केतवः ॥ १३३ ॥
वातोद्धूतेभसिन्दूरपूरपिञ्जरिता दिशः ।
रेजुर्मङ्गलमाधातुं सकौसुम्भांशुका इव ॥ १३४ ॥
गुसं खिङ्गास्तुदन्ति स्म वेसरं तावदारयौ ।
यावदुत्प्लुत्य शुद्धान्तदासीमयमपातयत् ॥ १३५ ॥
प्रयाणमीक्षितुं पादप्रान्तस्थैरट्टमूर्द्धनि ।
पतद्भिरुपरि स्त्रैणैरुदगुः कामिनां मुदः ॥ १३६ ॥
अथ चेलाञ्चलोत्क्षेपपूर्वं पौराङ्गनाजनैः ।
कीर्यमाणौ मुहुर्लाजैर्भूतैः प्रीतिकणैरिव ॥ १३७ ॥
स्थाने स्थाने प्रतीच्छन्तौ पौरमाङ्गलिकान्युभौ ।
अजातारिर्मुरारिश्च जग्मतुः पुरगोपुरम् ॥ १३८ ॥
बलौघः स तदा तत्र विशन्संकटतामगात् ।
पयोधिरिव राकायामुत्कल्लोलः सरिन्मुखे ॥ १३९ ॥
मणीनामनणीयोभिः प्रजापुञ्जैः प्रतोल्यपि ।
बलौघस्यास्य कुर्वाणा रेजे नीराजनामिव ॥ १४० ॥
संक्रान्तमभितोऽनीकं गोपुरे रत्नभित्तिषु ।
बभार त्रिगुणीभावं प्रभावात्प्राभवादिव ॥ १४१ ॥
गोपुरे वारनारीणां प्रतिबिम्बैः करम्बिताः ।
विभान्ति स्म मणिस्तम्भा जीवत्पाञ्चालिका इव ॥ १४२ ॥

---

१. कामुकाः. २. अश्वतरम्. ३. चर्मप्रभेदिन्या.

शनैः शनैः पुरोद्वारान्निष्पपात पताकिनी ।
कवेर्वदनराजीवकुहरादिव भारती ॥ १४३ ॥
उत्तरद्वा(द्धा)स्तिकं हस्तिनखाद्दूरमधोमुखम् ।
सस्मार नर्मदातीर्थपथानां विन्ध्यकानने ॥ १४४ ॥
निर्यद्भिः शुशुभे शौरिबालसौहार्दसंगतैः ।
कालिन्द्या इव कल्लोलैश्छत्रैर्मायूरपत्रकैः ॥ १४५ ॥
प्रग्रहाकर्षणादूर्ध्वं भग्नग्रीवैस्तुरङ्गमैः ।
स्थान····स्थयुगैरेव निर्य्यिरे स्यन्दनाः क्षितिम् ॥ १४६ ॥
हयादुत्तरतो वेगादधःस्कन्धं निपेतुषी ।
ययौ स्रस्तांशुका काचिद्दासी सैन्यस्य हास्यताम् ॥ १४७ ॥
लवलीपूगपुंनागनागवल्लीवनोल्वणम् ।
केतकीकदलीतालीनालिकेरीकरालितम् ॥ १४८ ॥
कल्लोलोत्कुलितानेकरत्नराजिविराजितम् ।
तयाध्यूषे पताकिन्या तीरं लवणनीरधेः ॥ १४९ ॥
मायूरैरातपत्रौघैर्नूतनाम्भोदकान्तिभिः ।
वेलाविपिनपङ्क्तीनां पौनरुक्त्यमसूच्यत ॥ १५० ॥
तुहिनद्युतिसंतान इवाम्भोधिं पितामहम् ।
आगतः शुशुभे राज्ञां सितच्छत्रावलिच्छलात् ॥ १५१ ॥
राशीकृताः स्फुटन्तीभिः पारेऽकूपारमूर्मिभिः ।
प्रैक्ष्यन्त सैनिकैः फेनकल्पा मौक्तिकपङ्क्तयः ॥ १५२ ॥
प्रतिद्विपधिया क्रुद्धानीषादन्तान्निषादिनः ।
धावन्तो रुरुधुः सिन्धुकल्लोलेभ्यः कथंचन ॥ १५३ ॥
ताम्बूलीनां दलैः कांश्चिन्नालिकेरासवैः परान् ।
कक्कोलैलाफलैरन्यानधिकूलमुपाकरोत् ॥ १५४ ॥

---

१. 'हस्तिनखः परिकूटम्' इति हलायुधः । पुरद्वारावतरणार्थं कृतः क्रमनिम्नो मृत्कूट इत्यर्थः. २. दीर्घदन्तगजान्.

उल्लसत्पल्लवेऽप्यास्यं लवङ्गलवलीवने ।
दीयते स्म न दासेरैः करीरस्पृहयालुभिः ॥ १५५ ॥
सांयात्रिकैः कृतं तत्र नानादेश्यमुपायनम् ।
सर्वमप्युपदीचक्रे चक्रभृद्धर्मसूनवे ॥ १५६ ॥
केतकामोदमेदस्वी वीचिसंचारमन्थरः ।
मध्याह्नार्कव्यलीकानि लुम्पति स्मार्णवानिलः ॥ १५७ ॥
धावद्भिरूर्मिभिर्वारिवारणाश्वविराजिभिः ।
साहायकाय सानीकश्चचालेवोर्मिमानपि ॥ १५८ ॥
वारिराशितटारामरामणीयकलम्पटान् ।
आचकर्ष पुरो वीरान् युद्धश्राद्धं मनोबलान् ॥ १५९ ॥
सैन्यैरैक्षि पुरः श्यामः शूरश्रान्तिच्छिदे रणे ।
सहागन्तुं स्थितोऽम्भोद इव रैवतकाचलम् (लः) ॥ १६० ॥
झरन्निर्झरझात्कारमुखरोदारकन्दरैः ।
उल्लसन्मल्लिकाशोकचम्पकाम्रकरम्बितैः ॥ १६१ ॥
उपत्यकावनैस्तस्य भृङ्गसंगीतसंगिभिः ।
विसार्यन्ते स्म सैन्यानां वार्धिवेलावनश्रियः ॥ १६२ ॥
(युग्मम्)

क्षणात्कन्दलितानेकलोककामेऽत्र भूभृति ।
रन्तुं निःसङ्गतामेव नेमिनश्चकमे मनः ॥ १६३ ॥
गण्डशैलातिगैर्नागैः केतुभिः काननातिगैः ।
उत्तरङ्गैस्तरङ्गैश्च कुरङ्गनिकरातिगैः ॥ १६४ ॥
रेणुभिश्चाम्बरोत्सङ्गसङ्गिभिः शिखरातिगैः ।
धराधरो वरूथिन्या संक्रमादतिचक्रमे ॥ १६५ ॥ (युग्मम्)
परक्षेत्राण्यभिक्षुन्दल्लुण्टयन्सरसां श्रियम् ।
उद्धतः सबलव्यूहो दूरं मार्गमलङ्घयत् ॥ १६६ ॥
क्रमाद्वरूथिनी साथ व्यतीत्य महतीं महीम् ।
दशार्णान्प्रवितीर्णारिक्लेशावेशा समाविशत् ॥ १६७ ॥

धर्मसूनोश्च विष्णोश्च दीयन्ते स्म निदेशिभिः।
स्थलानि पृथुलाभोगसुभगानि पृथक् पृथक् ॥ १६८ ॥
सौविदश्रेणिसंरुद्धाः प्रतिसीरापरिष्कृताः।
एतानि परितोऽभूवञ्शुद्धान्तपटमण्डपाः ॥ १६९ ॥
यथास्थानं भुजस्थामनामिताशेषविद्विषाम्।
सामन्तानामजायन्त निवासाः सुन्दरश्रियः॥ १७० ॥
अपराह्णेऽथ पल्यङ्कविश्रान्तिगलितश्रमः।
एष विज्ञापयांचक्रे वेत्रिणा तपसः सुतः ॥ १७१ ॥
मातुः सहोदरो माद्र्या मद्रमण्डलचन्द्रमाः।
शल्यः कल्याणविक्रान्तिर्द्वारि ते देव वर्तते ॥ १७२ ॥
जवात्प्रवेशयेत्युक्त्वा प्रतीहारं महीपतिः।
सानुजः संभ्रमाद्भूमिमभ्यगात्कियतीमपि ॥ १७३ ॥
आयान्तमग्रतो वेत्रिदत्तहस्तावलम्बनम्।
आश्लिष्यति स्म भूमीन्द्रस्तं मद्राणामधीश्वरम् ॥ १७४ ॥
यथौचित्यगतौद्धत्यमनोहारिप्रवृत्तयः।
रचयांचक्रुराचारमपरेऽपि नृपानुजाः ॥ १७५ ॥
प्रीतिपल्लवितानन्दकन्दलो मेदिनीपतिः।
निजासनसमानेऽथ तं न्यवेशयदासने ॥ १७६ ॥
सकुटुम्बस्य तस्याथ नाम गृह्णन्पृथक् पृथक्।
पप्रच्छ कुशलोदन्तमुदञ्चत्प्रमदो नृपः ॥ १७७ ॥
ऊचे मद्रपतिर्भद्रं तस्य राजन् सनातनम्।
स्वस्रीयो यस्य विश्वैकभद्रकारो भवादृशः ॥ १७८ ॥
भगिन्यौ विश्वपाविन्यौ कुन्ती माद्री च यस्य मे।
ययोः सङ्गेन गङ्गापि प्रत्युत स्वं पुपूषति ॥ १७९ ॥
परं किमपि वक्तव्यमस्ति रुन्धे त्रपा तु माम्।
वच्मि किंचित्तथापि त्वां नैव चेद्दुर्मनायसे ॥ १८० ॥

स्वाजन्यप्रणयेन त्वमात्मीयमवगम्य माम् ।
प्रेषयांचकृषे दूतं समित्यामन्त्रणाय मे ॥ १८१ ॥
किंतु दूतागमात्पूर्वमुर्वीचन्द्रः सुयोधनः ।
तैस्तैर्भक्तिक्रियारम्भैरुपरोधं मम व्यधात् ॥ १८२ ॥
उपस्थानं समीकेषु तन्मयास्मै प्रतिश्रुतम् ।
प्रभवाम्यन्यथा कर्तुं न चाहं वाचमात्मनः ॥ १८३ ॥
किं सोऽपि पुरुषो यस्य न गीर्निर्वाहशालिनी ।
किं नाम स मणिर्यस्य नैव शाश्वतिकी प्रभा ॥ १८४ ॥
विमुच्य तदहं राजन्वाहिनीमदवीयसीम् ।
इत्याख्यातुमिहायातस्त्वं प्रमाणमतः परम् ॥ १८५ ॥
अथाजल्पदजातारिः किं नामेदमसांप्रतम् ।
गान्धारेयोऽपि जामेय एव ते ननु मातुल ॥ १८६ ॥
तत्त्वया न त्रपा क्वापि कर्तव्या व्रज सत्वरम् ।
समराय भवद्वृत्तसौष्ठवः स प्रतिष्ठताम् ॥ १८७ ॥
इत्युदीर्य तमौदार्च्यदर्शितस्वागतक्रियः ।
अजातशात्रवो देवः प्रयाणायान्वमन्यत ॥ १८८ ॥
सपादोपग्रहं कुन्तीमानम्य चलितं ततः ।
यमौ तमनुगच्छन्तौ स्वच्छन्दमिदमूचतुः ॥ १८९ ॥
मातुलात्यन्तमौचित्यच्युतमाचरितं त्वया ।
कर्हिचिन्मुह्यति प्रायो विदुषामपि शेमुषी ॥ १९० ॥
माद्री मातापि लोकेषु किंवदन्त्यानया तव ।
शिरस्त्रपाभराभुग्नं कथमुन्नमयिष्यति ॥ १९१ ॥
भीमोद्धतैरमीभिस्ते दुर्यशोभिर्मलीमसम् ।
आवामप्यास्यमार्यस्य दर्शयिष्यावहे कथम् ॥ १९२ ॥
शल्योऽप्याह स हे वत्सौ ब्रूतं यद्युवयोर्मतम् ।
निर्वाहं स्वगिरां कुर्वन्करिष्यामि तदप्यहम् ॥ १९३ ॥

जजल्पतुर्यमौ तर्हि कर्तुमर्हसि मातुल ।
पदे पदे त्वमुत्साहभङ्गं कर्णस्य संगरे ॥ १९४ ॥
गिरं तामुररीकृत्य कृत्यविद्भागिनेययोः ।
स्फुरितामन्दमन्दाक्षो मद्रक्षोणिपतिर्ययौ ॥ १९५ ॥
प्रतस्थेऽथ प्रगे प्रेङ्खत्पटीयःपटहारवा ।
कुरुक्षेत्रं प्रतिक्षत्रव्रातरौद्री वरूथिनी ॥ १९६ ॥
क्रमादुपकुरुक्षेत्रं क्षोणिरेणूत्करैर्दिशः ।
क्षिपन्तीव पिबन्तीव पुञ्जयन्तीव सागमत् ॥ १९७ ॥
प्रसाररुचिरोद्देशे तस्मिन्नुदसरस्वति ।
निवासानाददाते स्म पुण्डरीकाक्षपाण्डवौ ॥ १९८ ॥
भारोत्तारकृतेऽप्युष्ट्रपालकैरुपवेशितम् ।
चुक्रोश परितः क्षिप्तलोलौष्ठमुखमौष्ट्रकम् ॥ १९९ ॥
क्रमयांचक्रिरे स्वैरमश्ववारैः कुतूहलात् ।
विरञ्चिदुहितुः सान्द्रसिकते सैकते हयाः ॥ २०० ॥
निरीक्ष्य मुरजित्केतुं शकुन्तेश्वरमुच्चकैः ।
निजावासभुवः सर्वैः सैनिकैरधिजग्मिरे ॥ २०१ ॥
अन्यस्य वासभूभागमन्ये प्रागागता अपि ।
शाद्वलानोकहव्यूहपरीतमपि नाश्रयन् ॥ २०२ ॥
अहंपूर्विकया सर्वैः सर्वतः पृतनाचरैः ।
श्रिताः सरस्वतीतीरभूरुहः शिशिरश्रियः ॥ २०३ ॥
केचिदालोक्य संप्राप्तमनोज्ञवसतीन्परान् ।
यानभङ्गादपर्यस्ताः सैनिकाः शुशुचुश्चिरम् ॥ २०४ ॥
भूरिलाभस्फुरल्लोभैरहंप्रथमिकागतैः ।
तेनिरे विपणौ वेगान्नैगमैः पटमण्डपाः ॥ २०५ ॥
द्रौहिणीलहरिव्यूहविहारशिशिरीकृतैः ।
पीयमानश्रमस्वेदवारयो मातरिश्वभिः ॥ २०६ ॥

द्रुमच्छायासु निद्राणा विसंस्थुलितवाससः ।
ईश्वराणामपि स्वैरं जनैरैक्ष्यन्त योषितः ॥ २०७ ॥ (युग्मम्)
पीतैरत्यन्तमश्रान्तं रोममार्गविनिर्गतैः ।
यशःक्षीरैरिवारीणां फेनवारिभिरङ्किताः ॥ २०८ ॥
कौमुदीविशदे ब्रह्मनन्दिनीपुलिनोदरे ।
वेल्लयांचक्रिरे वाहाः स्वैरं वल्लभपालकैः ॥ २०९ ॥ (युग्मम्)
विरेजुः कुञ्जराः काममुत्तीर्णकुथकेतनाः ।
समूलमूलिताशेषपादपा इव पर्वताः ॥ २१० ॥
रुध्यन्नासन्नवारिभ्यः सादिभ्यो (?) विस्मृतश्रमः ।
महामात्रेण मत्तेभ्यः (भः) कथंचित्प्रत्यरुध्यत ॥ २११ ॥
काममध्वक्कमात्तसं नवमुक्ताफलोज्ज्वलैः ।
सिञ्चति स्म वपुः कश्चित्करेणुकरशीकरैः ॥ २१२ ॥
निन्यिरे दूरमुद्भिन्नकटान्ताः कटकाद्गजाः ।
कुर्वीत कोविदः को वा नेदीयांसं मदोद्धतम् ॥ २१३ ॥
[1]उपवाह्या न वाह्यत्वं प्रभिन्ना अपि लेभिरे ।
कलङ्कयति निःशङ्कं मदो हि न महीयसः ॥ २१४ ॥
चलन्प्रत्यन्यमातङ्गं कोपतोऽथ शताङ्कुशः ।
सिन्धुरेन्द्रो धुनोति स्म निषिध्यन्तं निषादिनम् ॥ २१५ ॥
हसन्त इव हेषाभिर्हरिदश्वहरीन्हयाः ।
नदीवारिविहारार्थमवतेरुः सरस्वतीम् ॥ २१६ ॥
विस्मृत्य पयसः पानमनारोहादखेदवान् ।
सखेदमनुदुद्राव द्रुतमश्वां हयेश्वरः ॥ २१७ ॥
दन्तक्षोदैः पदाघातैस्तारहेषारवोल्बणाः ।
बलादकलहायन्त नीरतीरे तुरङ्गमाः ॥ २१८ ॥
वारिबिन्दूत्करैर्मुक्तामण्डितास्तरणा इव ।
तुरङ्गपत्तयः सद्यस्तटोत्तीर्णा विरेजिरे ॥ २१९ ॥

---

[1]. राजवाहकहस्तिनो मत्ता अपि वाह्यत्वं न लेभिरे इत्यर्थः.

दूरीकृतजनैर्नागा हस्त्यारोहैरमर्षिणः ।
तीर्थे पृथक्पृथग्दूरं निन्यिरे जलकेलये ॥ २२० ॥
मदाम्बुनिर्झरोद्गारी करीन्द्रो ह्रदिनीह्रदम् ।
कामं विलोडयामास पयोधिमिव मन्दरम् ॥ २२१ ॥
हठाकृष्टमुखाम्भोजं क्षिपन्करमितस्ततः ।
चकार सरितः क्षोभमभीकः करिपुंगवः ॥ २२२ ॥
श्वासोद्धूतैरिव स्थूलमौलिमण्डलमौक्तिकैः ।
सिञ्चति स्म तनुं हस्ती हस्तोदस्ताम्बुशीकरैः ॥ २२३ ॥
तदूर्मिसौहृदायाताः पयोराशेरिवोर्मयः ।
विराजन्ते स्म मज्जन्तः सरिद्वारिणि वारणाः ॥ २२४ ॥
चित्रिता इव········भूयोऽपि सरितोऽन्तरात् ।
सरोजिनीरजःपुञ्जपिञ्जराः कुञ्जरा बभुः ॥ २२५ ॥
समुद्र इव शीतार्तिनिर्गतान्तर्धराधरः ।
गजैस्तीर्त्वा तटोत्तीर्णै राजते स्म नदीह्रदः ॥ २२६ ॥
बभौ स्वायंभुवी सिन्धुर्दन्तावलमदाविला ।
स्वं मालिन्यमपाकर्तुं कालिन्द्येव निषेविता ॥ २२७ ॥
क्रीडदुन्मत्तवानेष दन्तिदानाम्बुपङ्किले ।
कोपतः सरितः कूले पर्यणंसीद्गजाग्रणीः ॥२२८ ॥
पेतुषीं सिन्धुरत्रासादवनीश्वरवल्लभाम् ।
कश्चिदालिङ्गनं सार्धं साधुवादेन लब्धवान् ॥ २२९ ॥
श्रेणीबद्धैस्तुरङ्गेन्द्रैर्लोलबालधिशालिभिः ।
वीजयद्भिरिवाराजिचामरैः स्वप्रभुश्रियम् ॥ २३० ॥
प्रेङ्खत्खुरैः स्फुरत्प्रोथैस्तारं ग्रैवेयकस्वनैः ।
राशीकृताः पुरोवाहैः स्वादयांचक्रिरे यवाः ॥ २३१ ॥
वैरिविक्रान्तिसंतापं ससाङ्गचाः स्वाङ्गसंपदः ।
समुच्छेत्तुमिवातुच्छं क्षरन्तः सप्तधा मदम् ॥ २३२ ॥

निवासान्परितः पाण्डुतनूजवनमालिनोः ।
इभाः शाद्वलसान्द्रेषु द्रुमेष्वालानिता बभुः ॥ २३३ ॥
(युग्मम्)

आलानपादपः पुष्पैरङ्गवल्गनपातिभिः ।
व्यभादिभेश्वरे हर्षात्पुष्पवर्षं किरन्निव ॥ २३४ ॥
आनीय कुम्भयोः कर्णतालयोर्लोलयन्मुहुः ।
प्रस्फोटयन्कटे दन्तकोशान्तः स्थापयन्क्षणम् ॥ २३५ ॥
तैस्तैर्हस्तिपकोद्गीर्णैर्नोदनावचनक्रमैः ।
मन्दादरः करीन्द्रः स तुणुते तृणपूलकम् ॥ २३६ ॥
(युग्मम्)

अनीहैरिव नागेन्द्रैर्विधापिण्डोऽप्युपाददे ।
अमेयमहिमानो हि निःस्पृहा एव सर्वतः ॥ २३७ ॥
स्नातपीताः ककुद्मन्तः पर्यटन्तः सरित्तटे ।
शशाङ्कविशदा रेजुः फेनकूटा इव स्थिराः ॥ २३८ ॥
महीयः शुशुभे शुभ्रैः कूलिनीकूलशाद्वलम् ।
चरद्भिः शाङ्करस्तोमैर्व्योमेव सितचन्द्रितम् ॥ २३९ ॥
अन्यापि वाहिनी नामेत्यसूयाकलुषैरिव ।
जातं कल्लोलिनीकूलमुद्रुजैर्वाहिनीवृषैः ॥ २४० ॥
रिरंसुमनसामेकं (कां) गामनुद्रवतां जवात् ।
नाभून्नेत्रोत्सवः कस्य महोक्षाणां रणः क्षणम् ॥ २४१ ॥
करीरादितरुस्तोमकनीयसमनीयत[1] ।
पीताम्भाः करभश्रेणिर्विशालं जङ्गमस्थलम् ॥ २४२ ॥
करीश्वरकराक्रान्तं दन्तात्तश्रवणाञ्चलः ।
करभोऽरक्षदात्मानं विक्रमो हि फलेग्रहिः ॥ २४३ ॥
मार्गश्रमच्छिदे सेरदब्जिनीखण्डमण्डितम् ।
स्वैरं तरङ्गिणीवारि गाहन्ते स्म चमूचराः ॥ २४४ ॥

---

१. कमनीयमिति भवेत्.

सुश्रुवां नाभयः पायं पायं सारस्वतं पयः।
पाथोधिक्षिप्तमन्थाद्रिदरीकार्यमपूरयत् (न्) ॥ २४५ ॥
तापोच्छित्तिकृते केऽपि सरिद्वारि जगाहिरे।
कामप्यालोक्य मज्जन्तीं पुनस्तापं दधुस्तमाम् ॥ २४६ ॥
केचिदुच्छृङ्खलप्रेमरथाङ्गमिथुनं मिथः।
वीक्षमाणाश्चिरं तस्थुः श्रमं विस्मृत्य सैकते ॥ २४७ ॥
मरालीं काचिदालोक्य प्रेयसश्चाटुकारिणीम्।
स्त्रीत्वं सासूयमेतस्या निन्दति स्म मुहुर्मुहुः ॥ २४८ ॥
इतो भृङ्गाङ्गनागीतैः सारसीरसितैरितः।
आकृष्टश्रुतयस्तत्र तस्थुर्व्यग्रं मृगीदृशः ॥ २४९ ॥
काश्चिदच्छपयःपानैर्मृणालवलयैः पराः।
कर्णोत्तंसोत्पलैरन्या धिनोति स्म वधूर्धुनी ॥ २५० ॥
काश्चित्तात्कालिकस्नानकमनीयतमश्रियः।
वानीरवेश्मसु प्रेयःप्रार्थनामकृतार्थयन् ॥ २५१ ॥
प्रियाचंक्रमणे हंसीप्रयाते चाधिसैकतम्।
वेत्तुं नाभूदलं कश्चिदुपमानोपमेयताम् ॥ २५२ ॥
फलैः पुष्पैरपि ब्रह्मतनयातीरभूरुहाम्।
सैनिकाः पुण्डरीकाक्षं पाण्डवं चोपतस्थिरे ॥ २५३ ॥
खर्जूरनागरङ्गाम्रजम्बूजम्बीरमण्डिते।
सप्तलामालतीमल्लीचम्पकाशोकशालिनि ॥ २५४ ॥
दत्तोन्मादपिकीनादे हारिहारितनिक्वणे।
कलकादम्बनिर्ह्रादे पुष्यत्पुष्पंधयध्वनौ ॥ २५५ ॥
दिनान्ते हरिकौन्तेयौ रोधसि ब्राह्मसैन्धवे।
आकल्पकमनीयाल्पप्रायप्रेयःपरिच्छदौ ॥ २५६ ॥
न्यञ्चितोच्चैःश्रवःकीर्तिमुच्चमारुह्य वाजिनम्।
करम्बितकरौ तैस्तैः फलपुष्पैर्विजह्रतुः ॥ २५७ ॥
(चतुर्भिः कलापकम्।)

तथार्हत्प्रतिमार्चादिक्रियां प्राथमरात्रिकीम् ।
निर्माय निर्मितानन्दौ दिव्यसंगीतभङ्गिभिः ॥ २५८ ॥
नमत्संभ्रान्तसामन्तकिरीटमणिजन्मभिः ।
अंशुभिर्मांसलीभूतपादाम्बुजनखत्विषौ ॥ २५९ ॥
चामीकरमयानेकभूषणाद्भुतकान्तिभिः ।
यादवैः पाण्डवेयैश्च सेवितावौपजानुकैः ॥ २६० ॥
वारसंगतगाणिक्यमाणिक्यकिरणोत्करैः ।
दूरान्नीराजितात्मानौ सेवायातैरिवाग्निभिः ॥ २६१ ॥
उज्जृम्भितप्रभाजालभासुरैर्मणिभूषणैः ।
निपीतदीपकादीप्तिमण्डलैः परिमण्डितौ ॥ २६२ ॥
इदं रम्यमथो वारनारीवक्त्रमिति स्फुटम् ।
आत्तब्रह्मसुतासूतकेलिपङ्केरुहौ करे ॥ २६३ ॥
मनोज्ञमेकमासीनौ वैडूर्यमयमासनम् ।
प्रणयात्तत्तदुद्दिश्य मिथः संकथितौ मुहुः ॥ २६४ ॥
कौन्तेयश्च शकुन्तेन्द्रध्वजश्चाध्वस्तसौहृदौ ।
समं सायंतनास्थानस्थलमातिष्ठतामुभौ ॥ २६५ ॥
क्षणादभ्येत्य कक्षायां वेत्रं निक्षिप्य दक्षिणः ।
नत्वा कुड्मलयन्पाणी वेत्रपाणिरभाषत ॥ २६६ ॥
त्वरितक्रममायातो देव राजग्र(गृ)हात्पुरात् ।
चरः शेखरको नाम देवपादान्दिदृक्षते ॥ २६७ ॥
मुरारातेरथादेशाद्वेत्रभृत्तमवीविशत् ।
सोऽप्यानम्य मिलत्पाणिरुपविश्य व्यजिज्ञपत् ॥ २६८ ॥
देव दूतो जरासन्धभूभुजः सोमकाभिधः ।
द्वारकातस्तदा वेगादगाद्राजगृहं पुरम् ॥ २६९ ॥
भवद्भिर्विहितात्यन्तधर्षणा(णः) सोऽत्यमर्षणः ।
तत्र व्यज्ञापयत्क्रोधभास्वरं मगधेश्वरम् ॥ २७० ॥

देव द्वारवतीं गत्वा समुद्रविजयं नृपम्।
देवादेशेन गोपालबालकौ तावयाचिषम् ॥ २७१ ॥
वर्षीयानप्यवर्षीयोबुद्धिरुद्धरकन्धरः।
प्रभो ताभ्यां तु गोपाभ्यां स माति न जगत्यपि ॥ २७२ ॥
ब्रूते च स्वामिनस्तेऽहमीदृकः किंकरोऽथवा।
यदाक्रम्य कुमारौ मे दुर्मतिर्याचते बलात् ॥ २७३ ॥
अहीश्वरशिरोरत्नं नूनमादातुमीहते।
नरके[1]सरिणोऽप्येष द्रंष्ट्रामाक्रष्टुमिच्छति ॥ २७४ ॥
तौ तु गोपालकौ देव नवतारुण्यपीवरौ।
अहंकाराविवोत्साहाविवामर्षाविवाङ्गिनौ ॥ २७५ ॥
ज्यायानेकोऽपि तत्रोद्यद्दोर्विलासः पिपासति।
कुम्भोद्भव इवाम्भोधीन्सर्वान्युधि विरोधिनः ॥ २७६ ॥
कनीयांस्तु भुजस्तम्भन्यस्तनिस्तुलधामभिः।
चरित्रैश्चित्रिताशेषलोकैर्लोकोत्तरः परः ॥ २७७ ॥
असौ शक्तिं तृणायापि शतमन्योर्न मन्यते।
मानुषीमलकीटानां पार्थिवानां तु का कथा ॥ २७८ ॥
कश्चित्क्वचिज्जरासन्धोऽप्यस्तीत्येवं न वेत्ति सः।
भानुं जानाति न ध्वान्तश्चक्रवालगिरेः परः ॥ २७९ ॥
निहत्य तं तथा कंसमुत्तंसं वीरसंहतेः।
सोऽभवद्दूरमुल्लुण्ठकण्ठीरव इव द्विपम् ॥ २८० ॥
तदूष्मकलितोष्माणोऽभूवन्नन्येऽपि यादवाः।
किं न तिग्मांशुवर्गीणा ग्रावाणोऽप्यग्निवर्षिणः ॥ २८१ ॥
मारुतैरिव दावाग्निः पाण्डवैर्दत्तचण्डिमा।
सांप्रतं सैष निःशेषद्वेषिकक्षं दिधक्षति ॥ २८२ ॥
अवोचच्च स मां किंचिद्यदि दूतत्वमस्ति ते।
जरासन्धं तदाबद्धनिर्बन्धं युधि दर्शयेः ॥ २८३ ॥

---

१. 'नरः' इत्युचित प्रतिभाति.

महानपि स मे कामं न किंचिदिव संगरे ।
स्थवीयानपि दम्भोलेर्भूधरः किल कीदृशः ॥ २८४ ॥
वह्निरिन्धनकूटेषु तपनस्तिमिरोर्मिषु ।
वीरश्च वैरवारेषु स्वाधिकेष्वपि शक्तिमान् ॥ २८५ ॥
जरासन्धशिरःस्कन्धाच्छिन्नमुच्छलितं दिवि ।
मम तस्य च दोष्कर्म रुद्रेण द्रक्ष्यते क्षणम् ॥ २८६ ॥
उन्नम्य समरव्योमन्यसिर्धाराधरो मम ।
निर्वापयिष्यति क्षोणिं जरासन्धभुजोष्मलाम् ॥ २८७ ॥
दूरेऽहमर्जुनस्यापि शराणां तं जिघत्सताम् ।
तैर्भविष्यत्यपोशान(?)मेव कौरवशोणितैः ॥ २८८ ॥
संख्यानं विषयातीतैर्बलौघैर्यदुभूभुजाम् ।
अमूभिः पाण्डवेयस्याक्षौहिणीभिश्च सप्तभिः ॥ २८९ ॥
अयमायात एवास्मि कुरुक्षेत्रक्षितौ क्षणात् ।
तत्राभ्येतु तदीशोऽपि यद्यस्ति भुजवैभवम् ॥ २९० ॥
(युग्मम्)
इत्याकर्ण्योभयाकर्णिकीर्णज्वरभरां गिरम् ।
जरासन्धोऽपि जज्वाल कालानल इवाङ्गवान् ॥ २९१ ॥
ततोऽभ्यधायि गान्धारीपुत्रैरासन्नवर्तिभिः ।
राजन्कोऽयमिभारातेः संरम्भो मृगधूर्तके ॥ २९२ ॥
वयमेनं हनिष्यामः पृष्ठाधिष्ठायिनि त्वयि ।
पृष्ठस्थे किमु घर्मांशौ न घ्नन्ति घृणयस्तमः ॥ २९३ ॥
पाण्डुनन्दनकल्पान्तनाट्यं नाटयतां हि नः ।
वधोऽमुष्य भवन्नेत्रानन्दी नान्दी भविष्यति ॥ २९४ ॥
खण्डयन्पाण्डवानेनं भुजो नः शोषयिष्यति ।
मेरुमुज्झति किं शैलान्मज्जयन्प्रलयार्णवः ॥ २९५ ॥
वारितोऽपि ततस्तैस्तैर्दुर्निमित्तैः क्षुतादिभिः ।
आदिदेश जरासन्धः प्रस्थानाय वरूथिनीम् ॥ २९६ ॥

भरं वोढुमसंभाव्यमन्ये सैन्यस्य तावतः ।
देव तन्नगरोत्सङ्गे चकम्पे काश्यपी मुहुः ॥ २९७ ॥
प्रभोर्भावि विभाव्येव विपदर्णवमज्जनम् ।
दिशः श्याममुखाः कामं जज्ञिरे मलिनाम्बराः ॥ २९८ ॥
सैन्यरेणुभिरश्रान्तं वारयिष्यामहेतमाम् ।
भियेवेति दिवो भानि झम्पामुल्काच्छलाद्दुः ॥ २९९ ॥
प्रसर्पत्त्वत्प्रतापाग्निज्वालाजालैरिवाभितः ।
अदृश्यन्त दिशां दाहाः पुरे तस्य दिवानिशम् ॥ ३०० ॥
प्रस्थास्नोस्त्वदरिव्रातं संहर्तुं समवर्तिनः ।
सैन्यैरुत्तम्भितः शङ्के दिवि केतुर्व्यजृम्भत ॥ ३०१ ॥
प्रस्थितोऽमीभिरुत्पातैर्नैत्यसाविति शङ्कया ।
निर्घाताः परितः क्षोणिवक्षोघाता इवाभवन् ॥ ३०२ ॥
क्रोधावेशादनादृत्य दुर्निमित्तान्यमून्यपि ।
प्रयाणं कुरुभिः सार्धं विदधे मगधेश्वरः ॥ ३०३ ॥
हरिरित्यभिधायास्ते देवत्रस्त इवात्यजत् ।
आरुरुक्षोः क्षणात्तस्य कुञ्जरग्रामणीर्मदम् ॥ ३०४ ॥
तस्य प्रस्थास्यमानस्य वाहिनीवाजिकुञ्जरम् ।
पुरीषप्रसवौ चक्रे स्वस्वचक्रभयादिव ॥ ३०५ ॥
ज्ञाततद्विपदो राज्यलक्ष्म्या वक्ष इव क्षणात् ।
ताडनारम्भ एवोच्चैरस्फुटज्जयदुन्दुभिः ॥ ३०६ ॥
भीष्मद्रोणकृपादीनां कुरुसैन्यमहीयसाम् ।
तदासन् जातखेदानां परस्परमिमा गिरः ॥ ३०७ ॥
एतैर्दुष्टैः स्फुटं रिष्टैः संगरोत्सङ्गमीयुषाम् ।
शौण्डीराणामपि प्रायः प्रत्यावृत्तिर्न जायते ॥ ३०८ ॥
परं द्वैमातुरो राजा सोऽयमौद्धत्यमन्दिरम् ।
अथायत्येकपथ्यानामाप्तवाचामगोचरः ॥ ३०९ ॥

गान्धारेयस्तु धौरेय एव दुर्मेधसामसौ ।
न खल्वर्हति वृद्धानामुपदेशं मनागपि ॥ ३१० ॥
एकस्तावज्जरासन्धो दुर्धर्दुर्योधनोऽपरः ।
सैष ग्रीष्मर्तुसंतापकालकूटसमागमः ॥ ३११ ॥
दावपावकवत्सर्वे निर्दह्य कुलकाननम् ।
नूनमेतौ दुरात्मानौ निर्नाम क्षयमेष्यतः ॥ ३१२ ॥
अथासौ कौरवानीकैरैन्दवैरिव रश्मिभिः ।
चचाल मांसलीभूतो जरासन्धबलोदधिः ॥ ३१३ ॥
प्रागभ्यासा इवात्मानमुदवाहा इवार्णवे ।
भूभुजः कटकं तस्य विशन्ति स्म सहस्रशः ॥ ३१४ ॥
तद्बलाक्रान्तभूभारो द्वारसाहायकार्थिना ।
फणिनोऽन्ये फणीन्द्रेण प्रार्थयांचक्रिरे ध्रुवम् ॥ ३१५ ॥
तत्तुरङ्गखुराघातैर्विव्यथे पृथिवी तया ।
रजोव्याजेन संजज्ञे यथागमनगामिनी ॥ ३१६ ॥
तदा सत्यापयामास स्वां महोबलतां मरुत् ।
अभूद्वीरावतंसस्य यदस्य प्रातिलोमिकः ॥ ३१७ ॥
गच्छन्तं मृत्यवे मित्र त्वमप्येनमुपेक्षसे ।
इतीवादित्यमभ्येत्य शिवाः कामं ववाशिरे ॥ ३१८ ॥
अनीयुषीणां तत्सैन्यशोषिताशेषपाथसाम् ।
वार्धिः शङ्केऽत्र कान्तानां बिभर्ति विरहव्यथाम् ॥ ३१९ ॥
किमेते भूभृतो हन्त पृथक्कटकशालिनः ।
इति क्रोधादिवानीकैराचक्राम स भूधरान् ॥ ३२० ॥
अनूपाञ्जङ्गलीकुर्वञ्जङ्गलानप्यनूपयन् ।
उर्वीमनुर्वीकुर्वाणः सूत्रयन्नगान्नगान् ॥ ३२१ ॥
व्यक्तशक्तिर्जरासन्धः सोऽयमन्यः प्रजापतिः ।
समं कुरुबलैरागान्निकटे कोटरावणे ॥ ३२२ ॥ (युग्मम्)

प्रातरेव कुरुक्षेत्रमयमायास्यति ध्रुवम् ।
वीरा हि प्रियसंग्रामा न नाम चिरकारिणः ॥ ३२३ ॥
इत्याकर्ण्य चरोद्गीर्णां तां कथां प्रतिपन्थिनः ।
हृष्यति स हृषीकेशः पैतृस्वस्रैः(?) सहाखिलैः ॥ ३२४ ॥
प्रियाणां च रिपूणां च सविधे हि समागमे ।
सारङ्गाक्ष्यश्च शूराश्च बिभ्रते परमां मुदम् ॥ ३२५ ॥
दापयामास चाराय मुरारिः पारितोषिकम् ।
नियोज्येषु प्रभोः प्रीतिर्न भवत्यफलेग्रहिः ॥ ३२६ ॥
उद्यन्तोऽथ दिशि प्राच्यां सूर्यसारथिना समम् ।
अश्रूयन्त जनैरूर्जस्विनो निस्वाननिस्वनाः ॥ ३२७ ॥
श्यामायुष्टोमयज्वानो ध्वान्तमेदस्करोदयाः ।
निपीतप्रसरद्भास्वदंशवः पांसवोऽस्फुरन् ॥ ३२८ ॥
जितोच्चैर्मन्दरक्षुब्धक्षुभिताम्भोनिधिध्वनिः ।
आकर्ण्यतोल्लसत्कर्णैः सैन्यकोलाहलो जनैः ॥ ३२९ ॥
अवतेरुस्ततः सार्धं करैः किरणमालिनः ।
दामोदरचमूलोकलोचनाध्वनिकेतवः ॥ ३३० ॥
रोधस्येव सरस्वत्यास्ततः सान्द्रतरद्रुमे ।
दवीयस्येव गोविन्दस्कन्धावारस्य भूतले ॥ ३३१ ॥
अगृह्यन्त जरासन्धसैनिकैर्वीतभीतिभिः ।
निवासा वासवागारगर्वसर्वस्वहारिणः ॥ ३३२ ॥ (युग्मम्)
निवासो मगधेशस्य तैः शशाङ्कसितः सितैः ।
रोचते स तुषाराद्रिरिव प्रत्यन्तपर्वतैः ॥ ३३३ ॥
कर्णादीनां प्रवीराणां शल्यादीनां महीभृताम् ।
जाह्नवीतनयादीनां स्कन्धावारगरीयसाम् ॥ ३३४ ॥
समभूवन्यथास्थानं स्वस्वकेतनशालिनः ।
आवासा हास्तिकाश्वीयरथ्यापादातशोभिनः ॥ ३३५ ॥

रेजे दुर्योधनावासोऽप्युज्ज्वलैस्तैः परिष्कृतः ।
मालतीमुकुलश्वेतैः श्वेतभानुरिव ग्रहैः ॥ ३३६ ॥
हास्तिकाश्वमयी रथ्यामयी पौत्तमयी(?) तथा ।
आसीद्व्यैरनीकैस्तैः कुरुक्षेत्रोपकण्ठभूः ॥ ३३७ ॥
अथ सायंतनास्थानमास्थितो मगधेश्वरः ।
आददे गिरमध्यक्षं सर्वक्षोणीभृतामपि ॥ ३३८ ॥
मम चक्रस्य गोपालं कवलीकुर्वतो रणे ।
उपदेशपदे नूनं ते भविष्यन्ति पाण्डवाः ॥ ३३९ ॥
राजता राजते चन्द्राद्विपरीतैव भूभृताम् ।
प्रणयादाश्रितं यत्ते मित्रमेवोपकुर्वते ॥ ३४० ॥
यस्तु तादृग्विधो नैव स कथं राजशब्दभाक् ।
लभतां च कथंकारं गणनां पुरुषेष्वपि ॥ ३४१ ॥
तद्विधाय ध्रुवं प्रातर्महीखण्डमपाण्डवम् ।
नेष्यामि कुरुराजस्य राज्यं द्वैराज्यशून्यताम् ॥ ३४२ ॥
अथोच्चैः कुड्मलीकृत्य करौ दुर्योधनोऽभ्यधात् ।
श्रोतुमर्हसि राजेन्द्र भारतीं मामिकामिमाम् ॥ ३४३ ॥
त्वयि शौण्डीर्यमाणिक्ये संगराङ्गणसंगिनि ।
आस्तामन्यः स्फुटं सोऽपि वराकः पाकशासनः ॥ ३४४ ॥
शत्रुमात्रेषु ते स्वैरं तेऽप्यलंभूष्णुविक्रमाः ।
ये तावकीनमाहात्म्यदेवतापात्रतां ययुः ॥ ३४५ ॥
तदस्य यशसः पाण्डुसूनुसंहारजन्मनः ।
वीरोत्तंस न मे गन्तुं त्वमर्हस्यंशहारिताम् ॥ ३४६ ॥
तमप्येतैः समं युद्धे हनिष्यामि हरिं यदि ।
तन्निदेश्यकृतत्वेन विशेषयशसे तव ॥ ३४७ ॥
तद्यावदेव कौन्तेयकौरवीयोऽयमाहवः ।
सभ्य एव भवेस्तावन्मयि भूयादनुग्रहः ॥ ३४८ ॥

ओमिति प्रतिपेदाने तां गिरं मगधेश्वरे ।
स्वावासान्सपरीवारो जगाम धृतराष्ट्रभूः ॥ ३४९ ॥
संगमय्य तदैवायं निजानेकमहीयसः ।
गाङ्गेयद्रोणकर्णादीन्सुभटानित्यभाषत ॥ ३५० ॥
समागच्छन्त्वगाधोऽयं प्रातःसंगरसागरः ।
उत्तरीतुमिमं युष्मद्दोर्दण्डा एव सेतवः ॥ ३५१ ॥
अति(नी)षत्करमप्युच्चैः कार्यमीषत्करं भवेत् ।
यत्रैकहृदयोत्साहधारिणः सहकारिणः ॥ ३५२ ॥
कृतसाहायकश्चन्द्रवसन्तमलयानिलैः ।
मुनीनामपि चेतांसि किं न मश्नाति मन्मथः ॥ ३५३ ॥
भवद्दोर्विक्रमैः कामं विजेष्येऽहं विरोधिनः ।
पक्षराजोऽपि यत्पक्षैस्तरत्यम्बरसागरम् ॥ ३५४ ॥
वैरिखड्गाम्बुदुर्वारैर्योष्माकीणैर्भुजोष्मभिः ।
मदीया सततोल्लासमल्लिका कीर्तिमल्लिका ॥ ३५५ ॥
जरासन्धोऽधुनाभ्यर्थ्य प्रार्थितः प्रथमाहवम् ।
स्वयं पाण्डुतनूजानां बद्धश्रद्धालुना मया ॥ ३५६ ॥
तदनुग्रहमाधाय निवेदयितुमर्हथ ।
स्वरूपं मे समग्राणामात्मनीनधनुष्मताम् ॥ ३५७ ॥
कियन्तोऽतिरथाः सम्यक्कियन्तश्च महारथाः ।
कति चार्धरथाः सैन्ये सेनान्यं च करोमि किम् ॥ ३५८ ॥
अथाभाषत भीष्मस्तं राजन्किमिदमुच्यते ।
स्वयं वेत्स्येव यत्सत्यं रहस्यं सर्वधन्विनाम् ॥ ३५९ ॥
राधेयस्तु प्रमादी च कृपालुश्च रणाङ्गणे ।
तेनार्धरथ एवायमिति मे प्रतिभासते ॥ ३६० ॥
वचस्तदिदमाकर्ण्य कर्णाय विषसोदरम् ।
अभिधत्ते स राधेयः कोपकम्प्रोष्ठपल्लवः ॥ ३६१ ॥

गाङ्गेयस्य रणे यावदातिरथ्यं प्रथिष्यते ।
न पाण्डवैः समं तावद्धारयिष्ये धनुर्यदि ॥ ३६२ ॥
इत्युदीर्य भुजावीर्यैर्मन्यमानस्तृणं जगत् ।
कर्णः क्रोधान्धलोऽगच्छदुत्थायास्थानमण्डपात् ॥ ३६३ ॥
गतेऽस्मिन्नसुखायन्तं भीष्मोऽभाषिष्ट भूपतिम् ।
राजन्कोऽयमकाण्डेऽपि मुखे कष्मलिमा तव ॥ ३६४ ॥
प्रधने धृतधन्वाहं यदि कर्णेन किं तदा ।
न चेदुपात्तचापोऽस्मि राधेयेन तदापि किम् ॥ ३६५ ॥
अथाभ्यधायि गान्धारीतनयेन पितामहः ।
चेत्प्रसीदसि मे तात किंचिद्विज्ञापयाम्यहम् ॥ ३६६ ॥
तातमेवेयमध्यास्तां रणभारधुरीणता ।
धराभ्युद्धारधौरेयः को नामान्यः फणीश्वरात् ॥ ३६७ ॥
तां गिरं कौरवेन्द्रस्य प्रत्यश्रौषीत्पितामहः ।
सेनानी त्वेतदेवायमभ्यषिच्यत वामुना ॥ ३६८ ॥
अथ प्रस्थापितो राज्ञा गान्धारीतनुजन्मना ।
सुमेधा मागधोऽभ्येत्य पाण्डुनन्दनमभ्यधात् ॥ ३६९ ॥
राजन्दुर्वारदोर्वीर्यनिर्जितारातिमण्डलः ।
जल्पति त्वामिदं वीरो मद्गिरा कौरवाग्रणीः ॥ ३७० ॥
त्वद्भर्ग्यान्तभुवः कीर्तेः संविभागमितंपचः ।
अहमाद्यं रणारम्भं जरासन्धमयाचिषम् ॥ ३७१ ॥
तत्प्रातस्तात गाङ्गेयमाहवोत्सवदीक्षितम् ।
पुरस्कृत्यावतीर्णं मां द्रक्ष्यसि त्वं रणक्षितौ ॥ ३७२ ॥
तदन्तर्मनसं कोऽपि सत्त्वोत्कर्षोऽस्ति चेत्तव ।
विश्वविश्वंभराभोगवैभवे च यदि स्पृहा ॥ ३७३ ॥
यदि दोर्विक्रमोऽप्यस्ति तव कोऽपि पचेलिमः ।
बन्धवोऽपि रणोपास्तिसौवस्तिकभुजा यदि ॥ ३७४ ॥

तदात्मीयबलैः सार्धं सर्वैरपि हरेर्बलैः।
तिष्ठेथाः पुरतः प्रातराहवे मम बाहवे ॥ ३७५ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्।)

तद्बन्दिनो वचः श्रुत्वा शत्रुशौण्डीरिमोर्जितम्।
दूरमङ्कुरितप्रीतिरभ्यधत्त युधिष्ठिरः ॥ ३७६ ॥
तस्यापि स्वप्रभोरेवं वन्दिराज निवेदयेः।
त्वमप्येतद्वचः कार्षीर्मा विपर्यासपांसुरम् ॥ ३७७ ॥
अहं तु यदि नाभ्येमि त्वत्प्रागेव रणाङ्गणम्।
सूनृतव्रतिनस्तन्मे संपूर्णैवावकीर्णता ॥ ३७८ ॥
व्याहृत्येति हिरण्यौघैरमुं सत्कृत्य मागधम्।
विसृज्य च तपःसूनुर्ययौ कंसान्तकान्तिकम् ॥ ३७९ ॥
निवेद्य बन्दिनोद्गीर्णां कौरवीयां कथामिमाम्।
स्वयं प्रथमसंग्राममच्युतं सोऽप्ययाचत ॥ ३८० ॥
अरिष्टारिरभाषिष्ट पाण्डवेयं ततो हसन्।
मामत्रैकतुलाद्यूते भागिनं न करिष्यसि ॥ ३८१ ॥
नहि साहायकापेक्षी नूनं तस्मिन् रणे जयः।
महः पाण्डुमहीभर्तुर्यत्र देदीप्यतेतमाम् ॥ ३८२ ॥
तथापि सारथीभूय दर्शं दर्शं नवां नवाम्।
कपिध्वजधनुष्मत्तां प्रीणयिष्ये दृशौ मम ॥ ३८३ ॥
धर्मभूतिः प्रतिश्रुत्य तां गिरं मुरविद्विषः।
गत्वा च स्वचमूर्युद्धसंवाहाय समादिशत् ॥ ३८४ ॥
मतिमान्सर्वसंमत्या द्रुपदोर्वीशनन्दनम्।
पताकिनीपतिं चक्रे धृष्टद्युम्नं युधिष्ठिरः ॥ ३८५ ॥
नानावर्णास्तदैवान्तःक्रोधार्चिष्मच्छिखा इव।
स्कन्धावारप्रवीराणां नेत्रपट्टा विनिर्ययुः ॥ ३८६ ॥
रणारम्भोत्सवो वीरकवलाय भटावलेः।
करम्भाकारकाभासो निरपाद्यन्त दाधिकाः ॥ ३८७ ॥

द्रक्ष्यामो भटकण्ठस्था युद्धोत्सवमिति ध्रुवम् ।
विकाससुभगाभोगाः सृज्यन्ते स्म नवाः स्रजः ॥ ३८८ ॥
घृष्यते स्म प्रवीराणामङ्गरागाय चन्दनम् ।
पिष्यन्ते स्म ललामेभ्यो भूयसो मृगनाभयः ॥ ३८९ ॥
बलिपुष्पोपहारादिवस्तुभिर्भटवेश्मसु ।
पुरस्तादस्त्रदेवीनां प्रावर्तत महोत्सवः ॥ ३९० ॥
उपयाचितलक्षाणि देवताभ्यः पृथक्पृथक् ।
प्रतिशुश्रुविरे वीरदारैर्भर्तृजयैषिभिः ॥ ३९१ ॥
तत्पूर्वसंगमप्रेमकल्लोलिन्य इवोच्चकैः ।
प्रेयसो रहसि स्वैरमालिलिङ्गुर्भटाङ्गनाः ॥ ३९२ ॥
वीरसूतिरहं वीरस्नुषा च जगति श्रुता ।
अखण्डवीरपत्नीत्वमिदानीं तु मम क्रियाः ॥ ३९३ ॥
भीताश्च सप्रमोदाश्च त्वय्येव रणरङ्गिणि ।
विश्राम्यन्तु दिशः कामं वैरिणां च प्रभोश्च ते ॥ ३९४ ॥
निजकौक्षेयकक्षुण्णकुम्भिकुम्भस्थलोद्भवैः ।
विदध्यान्मौक्तिकैर्मां च स्वामिन्कीर्तिं च हारिणीम् ॥ ३९५ ॥
कुर्वीथास्त्वं तथा नाथ यथा त्वां पश्यतो रणे ।
भटीजनस्य सर्वस्य स्पृशामि स्पृहणीयताम् ॥ ३९६ ॥
निर्जित्यारीनुपेतस्य प्रथयिष्यामि नाथ ते ।
निबिडालिङ्गनैरेव प्रहारव्रणशोधनम् ॥ ३९७ ॥
इत्यालिङ्ग्य रहः काश्चिदुच्चरत्पुलकाङ्कुराः ।
उपस्थितरणान्प्रातः प्राणनाथान् बभाषिरे ॥ ३९८ ॥
(षड्भिः कुलकम्)
वीरश्रिया पुरस्कृत्य प्रीत्या दृष्टोऽप्सरोगणैः ।
जयलक्ष्म्या समाश्लिष्टो नैव वीक्षिष्यसेऽपि नः ॥ ३९९ ॥
इत्युच्चैः कृतकासूया निर्भरं वल्लभाजनैः ।
रणैषिणः सरस्मेरकपोलैः केचिदूचिरे ॥ ४०० ॥

मया युधि हताः स्वर्गं यास्यन्ति रिपवः स्फुटम् ।
मद्वैरात्तत्र योद्धारस्ततः क्षुण्णाः क्व गामिनः ॥ ४०१ ॥
आत्तासिजर्जरान्स्वर्गभूमिकां ग्राहयन्नरीन् ।
रणरङ्गेऽभिनेष्यामि स्वामिलक्ष्मीस्वयंवरम् ॥ ४०२ ॥
मत्कृपाणप्रहारोत्थैर्मौक्तिकैरिभसंभवैः ।
द्विषो द्रक्ष्यन्ति सत्रासं दिवा तारकितां दिवम् ॥ ४०३ ॥
उन्नतः समरव्योम्नि ममासिर्नूतनाम्बुभृत् ।
सूत्रयिष्यति संतापं केषां नाम न वैरिणाम् ॥ ४०४ ॥
कीर्तिप्रावारमुन्मुच्य बहिर्बाहूष्मतापिताः ।
कृपाणाम्भसि मङ्क्ष्यन्ति मम के नाम नारयः ॥ ४०५ ॥
एकस्मिन्नेव निक्षिप्ता मदीयशरपञ्जरे ।
द्विषः सर्वेऽपि लप्स्यन्ते केलिपारावतोपमाम् ॥ ४०६ ॥
पास्यन्ति मे पिपासार्ता इव वेगेन गामिनः ।
विद्वेषिदन्तिनां दानवारिधारां शिलीमुखाः ॥ ४०७ ॥
आदास्यन्ति ममारातिदन्तिदानानि मार्गणाः ।
कीर्तिं तु मत्प्रभोरेव करिष्यन्ति जगत्त्रये ॥ ४०८ ॥
इत्यादयस्तदानेकाः समीकोत्साहशालिनाम् ।
भटानामभवन्भूयो भूय एव मिथः कथाः ॥ ४०९ ॥
(नवभिः कुलकम्)
अथोन्निद्रजपाजैत्रं तन्यमानो रविर्महः ।
उल्ललास दिशि प्राच्यामानन्दैः सह दोष्मताम् ॥ ४१० ॥
सर्वाञ्जागरयन्सैन्यराजन्यान्सह विक्रमैः ।
वारिजन्मानि दध्वान द्राक्संनाहनिकस्ततः ॥ ४११ ॥
श्रोत्रेणान्तःप्रविष्टैस्तन्नादैरुद्वेलिता इव ।
निर्ययुः पुलकव्याजान्महीशानां बहिर्मुदः ॥ ४१२ ॥
रणराभसिकाः पत्तिस्यन्दनाश्वेभसज्जने ।
राजानोऽधिकृतानुच्चैस्त्वराभाजोऽप्यतत्वरन् ॥ ४१३ ॥

मदाम्बुपङ्किलीभूताः क्वणत्कनकशृङ्खलाः ।
काश्यपीशयनादुच्चैरुदस्थाप्यन्त दन्तिनः ॥ ४१४ ॥
सादिभिर्द्रुतमभ्येत्य रणत्काञ्चनभूषणाः ।
सर्वतोऽप्युदमोच्यन्त वल्लितोऽश्वमतल्लिकाः ॥ ४१५ ॥
मा स्म कातरता काचिद्बन्धुलोकस्य भूदिति ।
दृढशौण्डीरवर्माणोऽप्युर्वीशाः समवर्मयन् ॥ ४१६ ॥
हृदि यस्यैकदेशेऽपि वरूथिन्यो ममुर्द्विषाम् ।
युक्तमेव भटस्याङ्गं ममौ वर्मणि यत्नतः ॥ ४१७ ॥
सहिष्यतेऽरिनाराचान् किमेतदिति केचन ।
परीक्षितुमिवाविध्यन् वर्म रोमाञ्चतोमरैः ॥ ४१८ ॥
अनालोक्य मुखं संयत्याहास्यन्ते द्विपो न नः ।
इति केचिच्छिरस्त्राणं नात्मनः शिरसि न्यधुः ॥ ४१९ ॥
क्षणमात्रान्महामात्रैरिभाः संवर्मिता बभुः ।
भा(सा)नुमन्तो नितम्बान्तलम्बमानाम्बुदा इव ॥ ४२० ॥
वार्धिकल्लोलतत्कालनिर्यदुच्चैःश्रवःश्रियम् ।
बिभ्रत्यः प्रक्षरोपेता रेजिरे वाजिराजयः ॥ ४२१ ॥
रथैर्वरूथिभिर्दिव्यैर्युक्तवाह्लीकवाजिभिः ।
कामं रेजेऽवमन्वानैः पतङ्गस्य पताकिनम् ॥ ४२२ ॥
अरिष्टाय द्विषां धर्मजन्मापि सह बान्धवैः ।
दंशिताङ्गो दुरीक्षोऽभूत्परिवेषीव भानुमान् ॥ ४२३ ॥
पञ्चापि पाण्डवा रेजुर्धृतनानायुधास्तदा ।
कल्पान्त इव पाथोदाः स्फुरितानल्पविद्युतः ॥ ४२४ ॥
पार्थैर्यैरिव साम्भोभिर्निचित्य विविधायुधैः ।
संगरार्णवनौकल्पानारोहन्ते स्म ते रथान् ॥ ४२५ ॥
आरूढकल्पितानेकरथानेकपवाजिनः ।
भूभुजः परितो भेजुस्तानिन्द्रानिव नाकिनः ॥ ४२६ ॥

करश्रेणिभिराग्नेयान्मार्गणानिव धारयन्।
रौचनिक्या रुचा हैमं वारवाणं वहन्निव ॥ ४२७ ॥
तदानीं विनतासूनुनोदिताश्वः पतिर्द्युताम्।
तेषां साहायकायैव दृश्यतामगमत्पुरः ॥ ४२८ ॥ (युग्मम्)
खेलदुच्छृङ्खलद्योतां चण्डरोचिःसहस्रिणीम्।
वीक्षामासुस्तदा सर्वे कौबेरीमपि तां दिशम् ॥ ४२९ ॥
तां दिशं यावदैक्षन्त विस्मयस्मेरचक्षुषः।
दिव्यानि ददृशुस्तावत्ते विमानानि भूरिशः ॥ ४३० ॥
तेभ्योऽवतीर्य दोर्वीर्यपर्यस्तारिभुजौजसः।
मणिचूडसहस्राक्षचन्द्रापीडमहाबलाः ॥ ४३१ ॥
चित्राङ्गदादयोऽन्येऽपि खेचरानीकिनीवृताः।
विद्याधरेश्वराः सर्वे प्रणेमुर्धर्मनन्दनम् ॥ ४३२ ॥ (युग्मम्)
ऊचिरे च पुरा देव त्वया तव सहोदरैः।
जीवितं सुकृतैस्तैस्तैः कामं क्रीतमिदं हि नः ॥ ४३३ ॥
अद्य विद्याधरेभ्यस्तत्कौरवैः सह संगरम्।
विदित्वा भवतो वेगादिहागच्छाम शाधि नः ॥ ४३४ ॥
अथ कोऽयं रणारम्भसंरम्भो भवतः स्वयम्।
इयद्भिः सद्भिरस्माभिः पत्तिभिर्निर्विपत्तिभिः ॥ ४३५ ॥
इत्युदीर्य यथौचित्यं भीमादीनभिवाद्य च।
तुष्टात्मनस्तपःसूनोर्निदेशात्तेऽप्यदंशयन् ॥ ४३६ ॥
हैडम्बेयोऽपि विज्ञाय विद्यया समरोद्यमम्।
आययौ मनसा सर्वान्द्विषो गण्डूषयिष्यता ॥ ४३७ ॥
आनम्य धर्मजं नत्वा क्रमात्पितृपितृव्यकान्।
आदिष्टस्तैः प्रहृष्टास्यैः सोऽपि संनाहमग्रहीत् ॥ ४३८ ॥
सहर्षो हयहेषाभिरूर्जितो गजगर्जितैः।
क्षीबः प्रवीरक्ष्वेडाभिरञ्चितो रथचीत्कृतैः ॥ ४३९ ॥

लुम्पल्लोकश्रुतिश्रेणीर्दारयन्गिरिकन्दराः ।
उद्वेलयन्महाम्भोधीन्कम्पयन्काश्यपीतलम् ॥ ४४० ॥
शब्दाद्वैतमयीं रोदःसंपुटीं घटयन्निव ।
महानादोऽथ दध्वान दुन्दुभिः सांपरायिकः ॥ ४४१ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)

अर्कवन्मकरं धर्मसूतिरास्थितवान्रथम् ।
प्रतस्थेऽरिहिमोच्छित्त्यै रणक्षोणिमनुत्तराम् ॥ ४४२ ॥
स प्रातिपन्थिकस्तस्य प्लावयिष्यन्निवावनिम् ।
धृष्टद्युम्नं पुरस्कृत्य चचाल बलनीरधिः ॥ ४४३ ॥
रथाङ्गपाणिः सारथ्यमाचरन्सव्यसाचिनः ।
ददृशे विस्मयाल्लोकैररुणस्येव भानुमान् ॥ ४४४ ॥
ममोत्पत्तिभुवो व्योम्नः शल्यान्येतान्यतो ध्रुवम् ।
निस्वाननिस्वनस्तस्य शैलशृङ्गाण्यपातयत् ॥ ४४५ ॥
तस्मिन्सैन्यौघसंमर्दे निरुच्छ्वासे महीरजः ।
व्यश्नुते स्म चिरेण द्यामप्युद्धूतमनेकधा ॥ ४४६ ॥
केतवः पवनैः काममनुकूलैस्तरङ्गिताः ।
इतो जय इतो लक्ष्मीरित्याख्यान्त्य(न्त) इवाबभुः ॥ ४४७ ॥
रेणुरान्वीपिकैर्गन्धवाहैरुद्वाहितः पुरः ।
नासीरस्यापि नासीरे द्विषो जेतुमिवाचलत् ॥ ४४८ ॥
भटाः शत्रून्न पश्येयुरेभिरन्धंभविष्णवः ।
इतीवाशमयद्दा(न् दा)नैः क्षोणिरेणून्करेणवः ॥ ४४९ ॥
शूरस्यापि परस्योच्चैःकरक्षेपासहैरिव ।
कामं वीरायुधैर्भास्वत्कराश्लेषात्प्रजज्वले ॥ ४५० ॥
विमानैरनुकामीनैः खेचराणां मणीमयैः ।
चकाशे दूरमाकाशे कुर्वद्भिः कमलाकरान् ॥ ४५१ ॥

. अनुकूलैः.

निवासेषु पदव्यां च रणक्षोणौ च सा चमूः ।
साक(ल्ये)नैव सर्वत्र महावृष्टिरिवाबभौ ॥ ४५२ ॥
अथोपेत्य समिद्भूमौ पाण्डवेयस्य शासनात् ।
आरचय्य महद्व्यू(हाव्यू)हं भूनेतारोऽवतस्थिरे ॥ ४५३ ॥
यदैव च तपःसूनोरनीकं समनह्यत ।
तदैव कौरवस्यापि शङ्खः सांनाहिकोऽध्वनत् ॥ ४५४ ॥
किं नामास्मिन्रणारम्भे भवितेति धिया समम् ।
अथ प्रजागरांचक्रुर्भूभुजो भुजशालिनः ॥ ४५५ ॥
वल्लभादोर्लताश्लेषसुखनिर्मग्नचेतसः ।
केचिद(त्त)ल्पं चिरादौज्झञ्श्रुतशङ्खस्वना अपि ॥ ४५६ ॥
तदानीं विदितात्यन्तविप्रयोगागमा इव ।
स्वच्छन्दं दयितां केचिदालिलिङ्गुः पुनः पुनः ॥ ४५७ ॥
उत्सुकोऽसि खलु स्वर्गे स्त्रीभोगेष्विति भाषिणी ।
प्रेयसी कंचिदुत्थास्नुमाश्लिष्य रुरुधे चिरम् ॥ ४५८ ॥
ताभिस्ताभिः कृतोत्साहै राजदौवारिकोक्तिभिः ।
संवर्मयितुमारेभे ततो विश्वंभराधवैः ॥ ४५९ ॥
नवोढदयितास्येन्दौ केचिन्निर्मितदृष्टयः ।
उदस्तवर्मणोऽप्यग्रे नापश्यन्ननुजीविनः ॥ ४६० ॥
किं भविष्यत्यसौ जाते मम दैवादमङ्गले ।
शोचन्निति प्रियां कश्चिन्न संवर्मणमस्मरत् ॥ ४६१ ॥
किंचिद्व्यक्तजल्पाकबाललालनलालसः ।
दंशनानयनादेशमप्यदान्न निदेशिनाम् ॥ ४६२ ॥
श्रीशुद्धान्तगजाश्वादिचिन्तयाचान्तचेतसः ।
आरोप्यमाणमप्यङ्गे न वर्म विविदुः परे ॥ ४६३ ॥
राजानो रेजिरे नद्धहाटकोत्कटकङ्कटाः ।
वैश्वानरा इवोदग्रज्वालाजालजटालिताः ॥ ४६४ ॥

१. दंशनं कवचम्.

कश्चित्संहननोत्तालबलकोलाहलाकुलः ।
आलानद्रुममुन्मूल्य जगाहे शिबिरं करी ॥ ४६५ ॥
सेनाकलकलोद्भ्रान्तचेतसां सामजन्मनाम् ।
विशुष्यन्ति स्म केषांचिन्मदस्रोतांसि तत्क्षणात् ॥ ४६६ ॥
कथंचिद्ग्राहयांचक्रे श्रुतसांग्रामिकानकः ।
उन्मीलितकटः सद्यः कङ्कटः कोऽपि कुञ्जरः ॥ ४६७ ॥
आदाय सिन्धुरः सादिमात्तैकगुडपक्षकः ।
कश्चिदाकस्मिकक्षोभक्षुण्णचेताः पलायत ॥ ४६८ ॥
आजये सज्जिताः कामं रेजिरे कुञ्जरेश्वराः ।
पत्रलाः परितो नम्रशाखान्ता इव शाखिनः ॥ ४६९ ॥
विनीता अपि तत्कालं कलिताविनयक्रमाः ।
ग्राह्यन्ते स्म बलात्केचित्खलीनमपि वाजिनः ॥ ४७० ॥
कल्पयन्तं तथा पद्भ्यां सादिनं कोऽप्यहन्हयः ।
यथा सोऽभूदलंभूष्णुः सांयुगीने न कर्मणि ॥ ४७१ ॥
संसूत्रिततनुत्राणास्तुरङ्गेन्द्राश्चकासिरे ।
कल्लोला इव कूलिन्याः परीताः पद्मिनीदलैः ॥ ४७२ ॥
संप्रत्यमङ्गलं बाष्पनिपातो मास्म भूदिति ।
ऊर्द्ध्वपक्ष्मपुटप्रान्तं वितन्वत्याः पदक्रमम् ॥ ४७३ ॥
करिष्यति प्रिये सिद्धिसरकं स्खलनात्पदः ।
पपात पाणेः कस्याश्चिद्बलात्कनकभाजनम् ॥ ४७४ ॥
(युग्मम्)

कस्यापि कुर्वतो वीरकवलं गृहकुक्कुरः ।
कृतं करे करम्भस्य भ्रंशयामास भाजनम् ॥ ४७५ ॥
दूर्वादिमङ्गलेषिण्याश्चलन्त्याश्चटुलक्रमम् ।
हारस्तुत्रोट कस्याश्चित्पत्यौ संग्राममगामिनि ॥ ४७६ ॥
उन्मीलति क्षुते नासां विघर्तुं धावतो जवात् ।
प्रिये चलति कस्याश्चित्सस्रंसे वलयं करात् ॥ ४७७ ॥

प्रक्षेप्तुमनसः प्रीत्या दूर्वादि पतिमूर्द्धनि।
अस्खलुस्तदृशोऽन्यस्याः पतति स्म तदन्यतः॥ ४७८॥
परस्याः कुशली युद्धादागच्छेरिति भारती।
आपृच्छ्यमाने कान्तेऽश्रुपूरैर्निन्ये वृथार्थताम्॥ ४७९॥
आपृच्छ्य गच्छतः प्राणनाथस्य वलिताननम्।
कस्याश्चित्कृपणैर्दृष्टिनिपातैर्निगडायितम्॥ ४८०॥
धृतधारालवैरत्वाद्युद्धश्रद्धावशादपि।
दर्पाच्च दुर्निमित्तानि तानि तान्यवहेलयन्॥ ४८१॥
तुलामिव रविर्जेतुं जीमूतानिव पाण्डवान्।
अथारोहन्महाबाहुः स्यन्दनं कुरुनन्दनः॥ ४८२॥ (युग्मम्
सज्जितस्वस्वयानाधिरोहिणः कवचाञ्चिताः।
मूर्तिमन्त इवोत्साहाश्चापवेदा इवाङ्गिनः॥ ४८३॥
द्रोणाचार्यकृपाचार्यप्रमुखाः सामवायिकाः।
कनीयांसश्च दग्धारिवना दुःशासनादयः॥ ४८४॥
शल्यप्राग्ज्योतिषाधीशजयद्रथपुरःसराः।
भूमीभुजश्च तं मुक्तपर्यायं पर्यवीवरन्॥ ४८५॥
(त्रिभिर्विशेषकम्
ग्रहैरिव ग्रहाधीशः स्वयूथैरिव यूथपः।
पुण्डरीक इवाम्भोजैः शोभते स्म स तैर्नृपः॥ ४८६॥
कातरान्विमनीकुर्वञ्शूरान्कण्टकयंस्ततः।
जजृम्भे दुन्दुभिध्वानो दिग्गिकुञ्जोदरंभरिः॥ ४८७॥
आधाय पुरतो भीष्मं भीष्ममिष्वासकर्मणा।
कौरवीयाचलत्सर्वपथीना सा वरूथिनी॥ ४८८॥
केतनानि पराञ्चन्ति पवनैः प्रातिलोमिकैः।
कौन्तेयानीकिनीभीत्या नश्यन्तीव चकासिरे॥ ४८९॥
अस्मद्विरोधिनोऽम्भोदान्बिभर्तीदमिति ध्रुवम्।
पांशुभिर्नभसो लक्ष्मीरक्षुद्यत बलोद्धतैः॥ ४९०॥

कस्याप्यौद्धत्यमन्यस्य वयं न हि सहामहे ।
इतीव दन्तिभिर्दानैर्नीयते स्म शमं रजः ॥ ४९१ ॥
आयुधान्यायुधीयानां पतङ्गकरसंगमात् ।
साक्षान्निरीक्षमाणाग्निदैवतानीव रेजिरे ॥ ४९२ ॥
क्षयार्णव इवोद्वेलः क्षणात्कुक्षिंभरिर्दिशाम् ।
बलौघः सोऽपि संग्रामभूमिसीमानमागमत् ॥ ४९३ ॥
बलैरलम्बुस(ष)प्रष्टै(ष्ठै)ः खेचराणामलंकृता ।
पाण्डवानीकमभ्यस्थात्कृतव्यूहा चमूरसौ ॥ ४९४ ॥
तैस्तैरन्योऽन्यविच्छेदपूरणप्रवणारवैः ।
विरामरहितोद्दामप्रवृत्तनिनदैरिव ॥ ४९५ ॥
मिथः पीतप्रतिध्वानैरन्तर्मग्नान्यपि(नि)स्वनैः ।
प्रणेदेऽथ रणातोद्यैः सैन्ययोरुभयोरपि ॥ ४९६ ॥

(युग्मम् ।)

तर्जयन्त इव क्रोधान्मरुत्प्रेङ्खोलनैर्मिथः ।
अनीकद्वितयस्यापि विराजन्ते स्म केतवः ॥ ४९७ ॥
स्वामिवैरेण वैरायमाणा इव परस्परम् ।
द्वयोरपि वरूथिन्योरम्बरे रेणवोऽमिलन् ॥ ४९८ ॥
पूर्वशौण्डीरदोर्दण्डचण्डिमस्तवपूर्वकम् ।
जनकस्यावदानाङ्कनामोद्गारपुरःसरम् ॥ ४९९ ॥
शश्वत्प्राप्ताद्भुतस्वामिप्रसादस्मरणोत्तरम् ।
प्रस्तुतस्तुतिकर्मभ्यः संगरोत्साहहेतवे ॥ ५०० ॥
उभयोरप्यनीकिन्योः सुभटैः समरोद्यतैः ।
प्रदीयन्ते स्म वन्दिभ्यो भूषणानि यथोचितम् ॥ ५०१ ॥

(त्रिभिर्विशेषकम्)

द्वयेऽपि भर्तुरादेशात्कथंचिद्वेत्रपाणिभिः ।
भ्रियन्ते स्म धनुष्मन्तः प्रथमप्रधनेच्छवः ॥ ५०२ ॥

पीयूषांशुमयं मुखैः कुवलयश्रेणीमयं लोचनै-
र्नानारत्नमयैर्विमाननिवहैः संध्याम्बुदालीमयम् ।
कुर्वद्भिः कुरुपाण्डवेयसमरव्यालोकनव्याकुलै-
र्गान्धर्वामरखेचरैर्वियदलंचक्रे तदानीं क्षणात् ॥ ५०३ ॥

इति मलधारिश्रीदेवप्रभसूरिविरचिते **पाण्डवचरिते** महाकाव्ये **दूतसोमकागमनप्रयाणकबलवर्णनो** नाम द्वादशः सर्गः ॥ १२ ॥

त्रयोदशः सर्गः ।

अथैवं समयं(यः) चक्रे सैनिकैरुभयैरपि ।
नावहारे प्रहर्तव्यं नापशस्त्रे न च स्त्रियाम् ॥ १ ॥
ततः प्रौढरथारूढौ **वृकोदरकिरीटिनौ** ।
धृष्टद्युम्नस्य सेनान्यश्चक्रतुश्चक्ररक्षिताम् ॥ २ ॥
अथ प्रतिपताकिन्या भटानेकैकशः पुरः ।
सूतं पप्रच्छ पक्षीन्द्रकेतनं कपिकेतनः ॥ ३ ॥
ततः प्रत्येकमालोक्य प्रतिपन्थिवरूथिनीम् ।
अभ्यधान्माधवो वाजिकेतुकीर्तनपूर्वकम् ॥ ४ ॥
एष तालध्वजः कालः साक्षादिव रणक्षितौ ।
सेराहतुरगो **गङ्गासूनुः** सर्वंकषो द्विषाम् ॥ ५ ॥
द्रोणः सोऽयमविद्राणकीर्तिः कलशकेतनः ।
शोणसप्तिः समित्सर्वधुरीणधनुरूर्जितः ॥ ६ ॥
इतश्चायं **कृपाचार्यो** ध्वजीकृतकमण्डलुः ।
धनुर्विद्यालताकन्दश्चन्दनाभतुरङ्गमः ॥ ७ ॥
सैष **दुर्योधनो** धन्वी नीलाश्वो नागकेतनः ।
भुञ्जानस्य भुवं यस्य शल्यन्ति त्वद्भुजाः परम् ॥ ८ ॥
दुःशासनोऽयमानायकेतुः पीततुरङ्गमः ।
स्थितं यद्भयतो लीनैर्दानैर्मानैरिवारिभिः ॥ ९ ॥

---

१. पीयूषवर्णाश्वः.

वोल्लाहैश्च हयैः सोऽयं सौबलो गवलध्वजः ।
भुवनेऽप्युत्तमर्णत्वमस्यैव क्रूरिमश्रियाम् ॥ १० ॥
अश्वत्थामायमास्थानं वैरिवारभुवां भियाम् ।
द्रोणसूनुः कियाहाश्वः सिंहलाङ्गूलकेतनः ॥ ११ ॥
शल्यः सैष मनःशल्यमिव निःशेषविद्विषाम् ।
सीताकेतुर्द्विषत्केतुरश्वैर्बन्धूकबन्धुरैः ॥ १२ ॥
विद्विषद्वारदुर्वाररथः सोऽयं जयद्रथः ।
लोहिताश्वो हृतारातिचेतनः कोलकेतनः ॥ १३ ॥
असौ भूरिश्रवाः श्रव्यकीर्तिकालाहलः पुरः ।
पञ्चभद्रहरिः कामानुरूपो यूपकेतनः ॥ १४ ॥
भगदत्तोऽयमात्तारिकीर्तिरारोहकाग्रणीः ।
सुप्रतीकगजारूढः प्रौढस्तम्बेरमध्वजः ॥ १५ ॥
एतेऽन्येऽपि सुशर्माद्या भूभुजो भुजभूषणाः ।
तैस्तैः केतुभिरश्वैश्च निरीक्ष्यन्तेऽभिलक्षिताः ॥ १६ ॥
एतावन्तो जयद्वीपं यास्यतो धर्मजन्मनः ।
अन्तरम्भोधयः सन्ति पोतस्तु धनुरेव ते ॥ १७ ॥
इमामम्भोजनाभस्य निशम्य विमलां गिरम् ।
न्यषीददुज्झितेष्वासो रथक्रोडे कपिध्वजः ॥ १८ ॥
निजगाद च गोविन्दं गुरुसंबन्धिबान्धवान् ।
हन्तुमुत्सहते नैतान्मनागपि मनो मम ॥ १९ ॥
तत्किं राज्यं श्रियस्ताः काः किं च तत्पौरुषं मम ।
बीजानि यानि दायादगुरुबन्धुवधैनसाम् ॥ २० ॥
मत्तनूवीरुधोऽमुष्याः शश्वदावालतामगात् ।
यस्याङ्कः किं शरास्तस्य पतेयुर्मे पितामहे ॥ २१ ॥
अश्वत्थाम्नोऽपि नाम्नायं तथा चापस्य यो ददौ ।
वात्सल्यान्मे यथादत्त तं गुरुं हन्मि किं रणे ॥ २२ ॥

वोल्लाहः पाण्डुकेशरवालधिरश्वविशेषः. २. रक्तवर्णाश्वः.

बान्धवा बान्धवा एव बाढमप्यपकारिणः।
एतेष्वपि मदिष्वासः संदधत्रपते शरान् ॥ २३ ॥
अथोज्जगार कंसारिर्ननु वीरावतंस ते।
कृपानवाङ्कुरः कोऽयं क्षत्रधर्मविलक्षणः ॥ २४ ॥
गुरौ पितरि पुत्रे वा बान्धवे वा धृतायुधे।
वीतशङ्कं प्रहर्तव्य इति च क्षत्रियव्रतम् ॥ २५ ॥
बान्धवा बान्धवास्तावद्यावत्परिभवन्ति न।
पराभवकृतस्तूच्चैः शीर्षच्छेद्या भुजावताम् ॥ २६ ॥
वैश्वानरः करस्पर्शं मृगेन्द्रः श्वापदस्वनम्।
क्षत्रियाश्च रिपुक्षेपं न क्षमन्ते कदाचन ॥ २७ ॥
दायादा अपि हन्तव्या वहन्तो वैरिगृह्यताम्।
तमोगृह्यान्निगृह्णाति ग्रहान्किं न ग्रहाग्रणीः ॥ २८ ॥
भ्रातुर्विश्वैकधानुष्के सत्यपि त्वयि बान्धवे।
यत्कर्षन्ति द्विषो लक्ष्मीं सापि ते महती त्रपा ॥ २९ ॥
तत्कृपां शिथिलीकृत्य चापमादाय पाणिना।
आधिपत्यं भुवो भूयः स्वभ्रातुर्दातुमर्हसि ॥ ३० ॥
किं चामीषामुपेतोऽयमन्तः स्वैरेव कर्मभिः।
त्वं तु केवलमेतस्मिन्हेतुमात्रं भविष्यसि ॥ ३१ ॥
अवश्यमव्यलीकस्य वधः पापाय जायते।
धनुष्मन्तो जिघांसन्ति जिघांसन्तं पुनः परम् ॥ ३२ ॥
तद्गृहाण करे बाणान् चापमारोपय द्रुतम्।
घानिष्यन्तेऽरिभिः पश्य पश्यतस्तव बान्धवाः ॥ ३३ ॥
इत्यादिष्टामुपश्रुत्य विष्टरश्रवसो गिरम्।
समुत्तस्थौ शनैः पार्थः कार्मुकं कलयन्करे ॥ ३४ ॥
उभयोरपि कौन्तेयकौरवानीकयोस्ततः।
धनूंषि धन्विनो घोरनिर्घोषाण्यध्यरोपयन् ॥ ३५ ॥

उत्तरङ्गयशोराशिक्षीरनीरनिधिध्वनीन् ।
ते विडम्बयतो दध्मुर्जलजांश्च निजान्निजान् ॥ ३६ ॥
तन्नादेन तदाचान्त इवास्तमिव लम्भितः ।
प्रासवानिव विश्रान्तिं रणतूर्यरवोऽभवत् ॥ ३७ ॥
अथोत्तीर्य रथात्पद्भ्यामुपेत्य तपसः सुतः ।
भीष्मं कृपं च द्रोणं च कल्याणीभक्तिरानमत् ॥ ३८ ॥
ततो वैजयिकीं तां तामुच्चार्य मुहुराशिषम् ।
तेऽतिप्रह्वमभाषन्त तं लज्जाजिह्मिताननाः ॥ ३९ ॥
वत्स त्वयि न वात्सल्यमस्माकं परिहीयते ।
तथैव भवतोऽद्यापि भक्तिरप्यधिभूयसी ॥ ४० ॥
परं किं कुर्महे वीर कौरवैर्भूरिभक्तिभिः ।
गृहीताः स्मस्तथा नैतान्यथा हन्तुं सहामहे ॥ ४१ ॥
अस्माभिर्जनताहास्यैर्धनेन निधनप्रदः ।
कृतः सुकृतहृद्दैन्यनिकायः कायविक्रयः ॥ ४२ ॥
युधि युष्माकमेवायं जयस्तु नहि संशयः ।
यन्नासीरे महावीरौ न्यायधर्मौ विसर्पतः ॥ ४३ ॥
साक्षाद्विजयमूर्तिं तामादाय गुरुभारतीम् ।
आगत्य पुनरारोहत्स्वं रथं स महारथः ॥ ४४ ॥
समीके मनसा साकं विपक्षे सह चक्षुषा ।
इषूनैष्वासिकाश्चण्डान्कोदण्डेष्वथ संदधुः ॥ ४५ ॥
दिक्कूलंकषनिर्घोषनिर्भराशेषरोदसः ।
ततश्चक्रुरिष्वासानुभयेऽपि धनुर्भृतः ॥ ४६ ॥
नवविस्फूर्तिदोःकीर्तिपटहोऽथ किरीटिनः ।
निपीतेतरविस्फारः स्फारितश्रुतिवैशसः ॥ ४७ ॥
उल्ललास प्रतिस्वानैः कामं तुमुलयन्दिशः ।
गाण्डीवकर्षणक्वाणः प्राणप्रावा(या)णिको द्विषाम्॥४८॥ (युग्मम्)

व्योम्नि व्योमचरस्त्रैणैर्वीक्षितश्चकितेक्षणम्।
जृम्भते स्म ततो वीरदोःप्रियंकरणो रणः॥ ४९॥
पुञ्जयन्त इवाशान्तान्संवृण्वन्त इवाम्ब्ररम्।
चेरुर्नासीरवीरासृग्मात्रभोजनिकाः शराः॥ ५०॥
पत्रिणां पत्रनिर्ह्रादैः शिञ्जिनीनां च शिञ्जितैः।
क्ष्वेडाभिर्दोर्भृतां चाभूत्संभ्रमक्षुभितं जगत्॥ ५१॥
निशातविशिखव्याजाद्भूयस्यो रसना इव।
समं सर्वान्भटानत्तुं प्रेतभर्तुर्जजृम्भिरे॥ ५२॥
अन्योन्यास्फालनोद्भूतस्फुलिङ्गैर्मार्गणा अपि।
कोपादस्त्रमिवाग्नेयमातेनुरितरेतरम्॥ ५३॥
खेचरैः खेचराः खड्गपाणिभिः खड्गपाणयः।
सादिभिः सादिनश्चाधोरणैराधोरणा अपि॥ ५४॥
रथारूढै रथारूढा अप्युच्चैः समगंसत।
द्वन्द्वयुद्धमिति स्वैरं शौण्डीराणामवर्तत॥ ५५॥ (युग्मम्)
मा स्म रश्मीषवोऽस्यापि पतन्योधेष्विति ध्रुवम्।
रेणवोऽतिरयन्भानुं रथप्रधिभिरुत्थिताः॥ ५६॥
बंहीयसि तदा पांशौ रणोत्सवमिवेक्षितुम्।
ललम्बेऽर्णवमभ्यर्णीबभूवुः ककुभोऽखिलाः॥ ५७॥
शराशरिपरित्रासादिव व्योम्नि पलायिताः।
विद्याधरविमानान्तराविशन्नणेरणवः॥ ५८॥
निर्माय नूतनां सिद्धकामुका इव यामिनीम्।
पांसवो दिक्पुरंध्रीणामाकृषन्नम्बराञ्चलम्॥ ५९॥
घनान्नौपम्यबन्धून्नः पङ्कयन्तितमाममी।
इतीव शमयामासुः पांसून्मदजलैर्गजाः॥ ६०॥
कर्णतालच्छलात्तालवृन्तैरिव मतङ्गजाः।
रजः पराजयांचक्रुः संपरायान्तरायकृत्॥ ६१॥

---

१ 'अम्बरम्' इति भवेत्.

दन्तिनामनिलोद्भूता रेजुः सिन्दूररेणवः ।
अन्तःकोपहुताशस्य ज्वाला बहिरिवोत्थिताः ॥ ६२ ॥
धावन्तः सिन्धुराः कामं प्रतिस्तम्बेरमान्प्रति ।
उत्पातपवनोत्क्षिप्ताः शैला इव चकासिरे ॥ ६३ ॥
वाजिनोऽप्याजिधौरेया नवाधोरितबन्धुराः ।
मनांसीवाश्ववाराणामश्वरूपेण रेजिरे ॥ ६४ ॥
रथानां पङ्क्तयः केतुदुकूलैरनिलाकुलैः ।
चेरुराह्वयमानानामिव प्रतिचमूरथान् ॥ ६५ ॥
ऊर्ध्वजमूर्द्धजाः शौर्यात्कोपारुणितचक्षुषः ।
वल्गन्ति स मुहुः कालकिंकरा इव पत्तयः ॥ ६६ ॥
बले द्रौपदिरेकस्मिन्नन्यस्मिञ्जाह्नवीसुतः ।
सुरान्कुमारवद्योधान्योधयामास वैरिभिः ॥ ६७ ॥
ततः शौर्यप्रवालानि वीरव्रतनवाङ्कुराः ।
उत्साहकन्दलोद्भेदाः क्षत्रधर्माग्रसूचयः ॥ ६८ ॥
उत्तरश्चाभिमन्युश्च पाञ्चालाश्च रणाङ्गणम् ।
मुहुर्जगाहिरेऽन्येऽपि कुमारा नवबाहवः ॥ ६९ ॥ (युग्मम्)
पराञ्चश्चक्रिरे वीरशौण्डीरास्ताञ्छिलीमुखैः ।
श्वापदा इव शार्दूलवायुभिर्नासिकंधमैः ॥ ७० ॥
मद्रराजस्य शल्यस्य वैराटेरुत्तरस्य च ।
जज्ञेऽथ समरो घोरः स्यन्दनस्थगजस्थयोः ॥ ७१ ॥
श्रुतिनिर्भेदिनिर्ह्रादानभिद्योतयतो दिवम् ।
अशनीनिव जीमूतौ तौ महेषूनमुञ्चताम् ॥ ७२ ॥
अम्बरेऽप्यमरस्त्रीणां कुतूहलितयोर्दृशोः ।
मानसस्य च भीतस्य तदाभूत्कलहो महान् ॥ ७३ ॥
उत्तरेणातिदुर्वारं शरासारं वितन्वता ।
तिरश्चक्रे क्षणं शल्यस्तोयदेनेव भानुमान् ॥ ७४ ॥

'उद्धूतमूर्द्धजाः' इति युक्तं प्रतिभाति.

जितानेकाहवः शल्यो ह्रादिन्येव गिरिं हरिः ।
वैराटिं नवसंस्फोटसक्तं शक्त्या न्यपातयत् ॥ ७५ ॥
मन्थानगिरिनिर्मथ्यमानार्णवरवोपमः ।
आसीत्कौन्तेयसैन्येषु हाकारतुमुलो रवः ॥ ७६ ॥
अथ प्रथितकर्माणो धर्मसूनुधनुर्धराः ।
शरैः सेनानिभोगीनैः कामं भीष्ममयोधयन् ॥ ७७ ॥
देवव्रतशरव्राताः शत्रुसांतापिकास्ततः ।
दिशः सर्वाः क्षयाम्भोदधारासारा इवागृणन् ॥ ७८ ॥
अथ केषांचिदक्षस्य भङ्गो मानैः सहाभवत् ।
परेषामथ तद्बाहुसौष्ठवैः सह केतवः ॥ ७९ ॥
समं सत्त्वेन केषांचिद्ध्वंसन्ते स्म धनुर्लताः ।
शिञ्जिन्यो जन्यकाङ्क्षाभिः साकं केषांचिदत्रुटन् ॥ ८० ॥
प्राणैः सार्धं पलायन्त युग्याः केषांचन द्रुतम् ।
विक्रमैः सह चक्राणि परेषां खण्डशोऽभवन् ॥ ८१ ॥
छिद्यन्ते स्म सहान्येषां वर्माणि रणकर्मणा ।
सार्धं रोषेण केषांचिदधःसारथयोऽगमन् ॥ ८२ ॥
समं महिम्ना केषांचिदास्यपत्राणि दुद्रुवुः ।
सहान्येषामहंकारैः कूबराः कणशोऽभवन् ॥ ८३ ॥
पार्श्वानि जज्ञिरेऽन्येषां शून्यानि मनसा समम् ।
ओजसा सह केषांचित्सस्रंसे कार्मुकं करात् ॥ ८४ ॥
वल्गन्ति स्म समं कीर्त्या केषामप्यसृगूर्मयः ।
भेजे भुजैः सहान्येषां रथोत्सङ्गेऽस्त्ररिक्तताम् ॥ ८५ ॥
इत्थमुत्थापितानन्यसामान्यशरकर्मणाम् ।
पाण्डवानां चमूश्चक्रे गाङ्गेयेनाकुलाकुला ॥ ८६ ॥
धृष्टद्युम्नोऽपि दोर्द्युम्ननिम्नितारातिविक्रमः ।
कौरवीये बले भूपान्संजहार सहस्रशः ॥ ८७ ॥

शैवलिन्यः कचै रक्तोत्पलिन्यः सुभटाननैः ।
रथस्तोमैस्तरीमत्यो मीनवत्यः कराङ्घ्रिभिः ॥ ८८ ॥
सितच्छत्रैः कुमुद्वत्यो वेतस्वत्यश्च केतुभिः ।
प्रावर्तन्त ततः कूलंकषाः शोणितसिन्धवः ॥ ८९ ॥ (युग्मम्)
उच्छृङ्खलं पतन्तीनामसृग्जलधियोषिताम् ।
प्रहारपतिता मार्गे शैलायन्ते स्म दन्तिनः ॥ ९० ॥
केतुदण्डमयी क्वापि चापदण्डमयी क्वचित् ।
तोत्रदण्डमयी क्वापि छत्रदण्डमयी क्वचित् ॥ ९१ ॥
तुरङ्गाङ्गमयी क्वापि क्वचिद्द्विपवपुर्मयी ।
वीरवर्ममयी क्वापि रणक्षितिरवैक्षत ॥ ९२ ॥ (युग्मम्)
प्रहारपाटवात्कामं नभोऽङ्कमभिधावितैः ।
रक्तैः सक्तैरिवाताम्रो भास्वानस्तमुपाययौ ॥ ९३ ॥
त्यजन्ननायुधं षण्ढं योषितं पूर्वपोषितम् ।
वित्रस्तं कातरं दीनं पराञ्चमभयार्थिनम् ॥ ९४ ॥
व्योमान्तर्व्यापिभिस्तैस्तैः शरासारैररुंतुदैः ।
भीष्मः परःशतान्भूपानादिनान्तादपातयत् ॥ ९५ ॥
(युग्मम्)
ततः स कृपया चापशिञ्जिनीमवरोपयन् ।
सैन्यद्वयेऽपि तत्कालमवहारमकारयत् ॥ ९६ ॥
अथोत्तरवधात्खेदमेदुराः पाण्डुसूनवः ।
धार्तराष्ट्रास्तु सानन्दाः स्वं स्वं शिबिरमन्वगुः ॥ ९७ ॥
विराटदयितां रात्रौ पुत्रशोकार्तिविक्लवाम् ।
सुदेष्णां निर्यदुष्णाश्रु धर्मभूरित्यसान्त्वयत् ॥ ९८ ॥
कल्याणि वीरकान्तासि शुचा कस्तव संस्तवः ।
ननु वत्सेन तेनाद्य वीरसूरसि निर्मिता ॥ ९९ ॥
तस्य पापीयसो मद्रभूभर्तुरुदरादहम् ।
पृषत्कैश्चेन्न कर्षामि तवाङ्गरुहमुत्तरम् ॥ १०० ॥

तदायं समरारम्भो मा स्म भून्मे फलेग्रहिः।
कदाचिदपि मन्येथा मा च मां सत्यसंगरम् ॥१०१॥ (युग्मम्)
एवमाश्वासिता धर्मसूनुना सामुचच्छुचम्।
उदात्तप्रकृतीनां तु शोकः स्तोकतरस्थितिः ॥ १०२ ॥
तथैव विशिखव्रातैर्नृपानीकान्यनेकशः।
भीष्मो निघ्नन्घृणानिघ्नः सप्ताहान्यत्यवाहयत् ॥ १०३ ॥
उदारधीः सदाराय धृतराष्ट्राय संजयः।
नित्यमावेदयांचक्रे निशि सांग्रामिकीः कथाः ॥ १०४ ॥
धर्मात्मजोऽधिवात्सल्यान्निजानां दक्षिणेर्मणाम्।
निर्ममे स्वोर्मिकावार्भिः प्रत्यहं व्रणरोहणम् ॥ १०५ ॥
अष्टमेऽपि तथैवाह्नि युध्यमाने पितामहे।
भृशमारेभिरे योद्धुं पाण्डवानीकभूभुजः ॥ १०६ ॥
निषङ्गे योऽगमत्पाणिस्तत्रैव तमकीलयत्।
यश्चक्रे शरसंधानं चिच्छिदुस्तस्य चाङ्गुलीः ॥ १०७ ॥
ज्यां करो योऽकृषत्तं तु समं कर्णेन विव्यधुः।
चक्षुरैक्षत यल्लक्ष्यमाकर्षंस्तस्य तारकाम् ॥ १०८ ॥
स्थैर्यगर्वं च मूर्च्छाया मनागपि न सेहिरे।
किं पुनर्ब्रूमहे छेदे कार्मुकस्य गुणस्य च ॥ १०९ ॥
एवं कुरुवरूथिन्या धनुर्दण्डैकमण्डलीम्।
कुर्वते स्म निरुच्छ्वासां कौन्तेयबलधन्विनः ॥ ११० ॥
(चतुर्भिः कलापकम्।)

दोर्भृतः सर्वतः केचिदाचिताङ्गाः शिलीमुखैः।
शल्याकुलशरीरस्य श्वाविधो दधिरे तुलाम् ॥ १११ ॥
मज्जत्तलिननाराचमण्डलव्यासमौलयः।
बभुर्युद्धरसोत्तब्धकुन्तला इव केचन ॥ ११२ ॥
बाणव्रणितसर्वाङ्गं कुरूणां तद्बलं बभौ।
उद्बुद्धमिव बन्धूकवनं जङ्गमतां गतम् ॥ ११३ ॥

तदानीं धन्विनां स्वैरमुच्छलद्भिः शरोत्करैः ।
क्षुण्णः प्रेक्षकवन्मन्ये वासरोऽप्यन्तमासदत् ॥ ११४ ॥
हतवत्यपि गाङ्गेये महीपालान्सहस्रशः ।
हताभ्यधिकभूपालाः सानन्दाः पाण्डुनन्दनाः ॥ ११५ ॥
कौरवाः पुनरुद्वेलवैमनस्यमहार्णवाः ।
अवहारे कृते जग्मुः स्कन्धावारं निजं निजम् ॥ ११६ ॥
(युग्मम्)
धार्तराष्ट्रस्ततो रात्रौ गाङ्गायनिमुपागमत् ।
प्रणिपत्योपविश्याग्रे सोपालम्भमदोऽवदत् ॥ ११७ ॥
तात स्पष्टमवष्टम्भात्तव कार्मुककर्मणाम् ।
सर्वपार्थविघातार्थमारम्भोऽयं ममाभवत् ॥ ११८ ॥
को नाम हिममुच्छेत्तुं शूरोऽपि सुरभिं विना ।
कीदृशः काननं दग्धुमग्निरप्यनिलाहते ॥ ११९ ॥
त्वं तु कौन्तेयदाक्षिण्यात्संगरे तद्धनुर्धरैः ।
नित्यमास्माकगीर्वाणान्हन्यमानानुपेक्षसे ॥ १२० ॥
तेभ्योऽसदहितेभ्यश्च दातुं राज्यं तवेप्सितम् ।
तद्व्यापादय मां तात सद्यः स्वेनैव पाणिना ॥ १२१ ॥
इत्यार्तभाषिणं भीष्मः कौरवाधीशमभ्यधात् ।
वत्स तुच्छोचितः कोऽयमुद्गारोऽद्य गिरां तव ॥ १२२ ॥
ज्ञातेयान्मे यदप्येतच्चेतस्तेष्वपि वत्सलम् ।
तथापि त्वयि विक्रीतं जीवितव्यमिदं मया ॥ १२३ ॥
त्वत्प्रयोजन एवेदं व्ययनीयमसंशयम् ।
योद्धव्यमनुरोधं च विमुच्य सह पाण्डवैः ॥ १२४ ॥
परं कपिध्वजो यत्र करे धारयते धनुः ।
जयः सांशयिकस्तस्मिन्नवश्यं समराङ्गणे ॥ १२५ ॥
तथाप्याजन्मतोऽभ्यस्तनिस्तुषैश्चापकर्मभिः ।
तात मातः करिष्यामि निःशौण्डीरां वसुंधराम् ॥ १२६ ॥

एवमुन्मीलितप्रीतिर्जाह्नवीतनुजन्मना।
जगाम निजमावासमुत्थाय कुरुपुङ्गवः॥ १२७॥
नवमेऽह्नि ततः कोपात्कौन्तेयानिकिनीभटान्।
मथ्नाति स्म शरैर्भीष्मः करैर्ध्वान्तानिवांशुमान्॥ १२८॥
करेषु कार्मुकं कर्तुमपि केचिन्न सेहिरे।
शिञ्जिनीमटनिप्रान्तमानेतुं तु कथैव का॥ १२९॥
केचन ध्वजचण्डस्य लीयन्ते स्मान्तरे मुहुः।
विशन्ति स्म वरूथान्तर्नीचकैर्भूय केचन॥ १३०॥
पान्ति स्म केचिदात्मानमन्तराकृत्य सारथिम्।
अकीर्तिमुररीकृत्य मुमुचुः केचिदाहवम्॥ १३१॥
पश्यन्ति स्म तदा पश्चाद्भागानेव पितामहः।
वैरिणां च शराणां च नैव केषांचिदाननम्॥ १३२॥
पार्थाय पार्थिवान्भीष्मो हन्ति स्मैकोऽप्यनेकशः।
नादेयानिव कल्लोलान्कल्लोलः सलिलेशितुः॥ १३३॥
बाणवर्षिणि गाङ्गेये पाण्डवीया धनुर्भृतः।
निर्जीवैर्धन्विभिः सार्धं निर्जीवा एव जज्ञिरे॥ १३४॥
अथ ताम्राम्बुदव्याजाच्छोणितोदाविलां दिवम्।
कुर्वन्नवनिसंहर्षादिवाभूद्दिवसात्ययः॥ १३५॥
विकाशश्रीस्तदा लेभे कौरवैः कैरवैरिव।
प्राप्यते स्म च संकोचः पाण्डवैः पङ्कजैरिव॥ १३६॥
उभे अपि पताकिन्यौ वेत्रिवारितसंगरे।
सायंकाले ततः स्वस्वनिवासानुपजग्मतुः॥ १३७॥
समाहृत्य हृषीकेशमुखान्सांसदिकांस्ततः।
इदमालोचयामास क्षपायां तपसः सुतः॥ १३८॥
जाह्नवीतनयो यावद्धुनोति प्रधने धनुः।
दूरेऽस्तु विजयस्तावज्जीविताशा विनश्वरी॥ १३९॥

संवर्मयति हि ध्वान्तध्वजिन्यां नवनीरदे ।
कः प्रकाशस्तुषारांशोरस्तित्वेऽपि हि संशयः ॥ १४० ॥
तदैदंकालिकं किंचित्कर्तव्यमुपदिश्यताम् ।
संशय्य तिष्ठते यस्माद्युष्मास्वेव मनो मम ॥ १४१ ॥
ततः कंसान्तकोऽवोचन्ननु मन्दाकिनीसुतम् ।
संग्रामेऽद्यतने कामं संहरन्तं धराधवान् ॥ १४२ ॥
स्वयमेव क्रुधा हन्तुं बाहुरुत्सहते स मे ।
किं पुनः शपथैस्तैस्ते रुरोध प्लवगध्वजः ॥ १४३ ॥ (युग्मम्)
इदानीमपि निःशङ्कमनुजानीथ मां यदि ।
करोमि तदिदं भ्रातर्निर्गाङ्गेयमिलातलम् ॥ १४४ ॥
व्याजहाराथ भूनाथो हरे चापकरे त्वयि ।
रणतन्द्रालुरिन्द्रोऽपि गङ्गासूनोस्तु का कथा ॥ १४५ ॥
कीर्तयः किंतु गान्धारीसुतवर्गवधोद्भवाः ।
प्रीतेन भवतास्मभ्यं दक्षिणीचक्रिरे पुरा ॥ १४६ ॥
गाङ्गेयस्याङ्कपल्यङ्कलालितौ बालकावतः ।
वधं विधित्सतः साक्षात्कथं भीमकिरीटिनौ ॥ १४७ ॥
तदावेदय गोविन्द किंचिदौपयिकान्तरम् ।
येन जीयेत विश्वैकरथी भागीरथीसुतः ॥ १४८ ॥
अथाह स हरिस्तर्हि ममेदं श्रूयतां वचः ।
इदमाबालगोपालं तावदस्त्येव विश्रुतम् ॥ १४९ ॥
स्त्रियां पूर्वस्त्रियां दीने भीते षण्ढे निरायुधे ।
यद्भीष्मस्य समीकेषु न पतन्ति पतत्रिणः ॥ १५० ॥
तस्मात्तद्द्रुपदोर्वीशसुतं षण्ढं शिखण्डिनम् ।
पुरस्कृत्योपतिष्ठध्वं समराङ्गणसीमनि ॥ १५१ ॥
ततस्तस्मिन्नमुञ्चन्तं नाराचनिचयान् रणे ।
स हन्यान्निशितैर्बाणैरौपकर्णिककर्षणैः ॥ १५२ ॥

इत्युपायं परिज्ञाय देशितं केशिवैरिणा ।
सर्वे निजं निजं स्थानं ययुरुत्थाय हर्षुलाः ॥ १५३ ॥
अथ प्रातः पुरोधाय तेऽपि चण्डं शिखण्डिनम् ।
संग्रामाग्रमुपागच्छन्गाङ्गेयवधवाञ्छया ॥ १५४ ॥
बभौ भीमकिरीटिभ्यां गताभ्यां चक्ररक्षिताम् ।
शिखण्डी चण्डरश्मीन्दुमध्ये बुध इव स्थितः ॥ १५५ ॥
मिथः सायकसंपातखाट्कारमुखराम्बरम् ।
आत्यन्तिकमभूद्युद्धमुभयोरप्यनीकयोः ॥ १५६ ॥
द्विपानामपनीतास्यावरणानामपि क्षणात् ।
पांसवः स्यन्दनोद्भूता मुखप्रच्छदतां ययुः ॥ १५७ ॥
अन्योऽन्यरदनाघातजातैः कार्शानवैः कणैः ।
अयुध्यन्तान्तरं तेजो वमन्त इव दन्तिनः ॥ १५८ ॥
दन्तिनो दन्तदम्भोलिसंघट्टघटितैर्मिथः ।
प्लुष्यन्ते स्म शिखिज्वालाकलापैरास्यकङ्कटौ ॥ १५९ ॥
केनापि करिणोत्क्षिप्ते रथाग्रे पृथिवीं ययौ ।
रथी ससारथी रथ्या योक्त्रबद्धालम्बिरे ॥ १६० ॥
कुन्तैरूर्द्धमुदस्ताङ्गाः सादिभिः प्रतिसादिनः ।
वंशाग्रगतशैलूषकेलिमाकलयन्मुहुः ॥ १६१ ॥
न वार्मिणैर्न रथ्याभिर्नाश्वीयैर्न च हास्तिकैः ।
रेवापूर इव क्वापि कोऽपि सादी न चस्खले ॥ १६२ ॥
एकैव विविदे मुष्टिः कर्णजाहविगाहिनी ।
भटैः पतद्भिः केषांचिदिषुमोक्षस्तु लक्षशः ॥ १६३ ॥
कस्यापि रथिनः क्रोधाद्धावतोऽनुविरोधिनम् ।
आसीद्गुरुत्तरारक्तनिमग्नैवान्तरार्गला ॥ १६४ ॥
कांश्चिज्जर्जरयन्कांश्चित्समरादपसारयन् ।
कांश्चित्पिंषन्निषुव्रातैर्युध्यते स्म पितामहः ॥ १६५ ॥

न तस्य भेजिरे वैरिश्रेणयः संमुखीनताम् ।
तरूणामापराह्णिक्यश्छाया इव विवस्वतः ॥ १६६ ॥
केचिद्विषंतपैर्भीष्मसायकैराकुलीकृताः ।
क्षिपन्ति स्म परासूनां दन्तिनामन्तरे रथान् ॥ १६७ ॥
अनीकप्रत्यनीकानां कामं विमुखतां गते ।
भीष्मस्य समरेऽतिष्ठदव्यापारः करश्चिरम् ॥ १६८ ॥
राकेन्दुमण्डलं भानुबिम्बस्येवाम्बरे ततः ।
शिखण्डिस्यन्दनो भीष्मरथस्याभूत्पुरो रणे ॥ १६९ ॥
शिखण्डिनमनूद्दण्डं धावन्तो धन्विनः परे ।
वृकोदरकिरीटिभ्यां नाराचैः प्रतिचक्रिरे ॥ १७० ॥
पुरोऽवलोक्य कोदण्डचण्डपाणिं शिखण्डिनम् ।
बभूव रणसंरम्भमन्दो मन्दाकिनीसुतः ॥ १७१ ॥
कोटिशो भटसंभारसंहारविहितश्रमम् ।
धनुर्विक्रमयांचक्रे कृपयेव पितामहः ॥ १७२ ॥
हैमन्तिक इवादित्यो मन्त्रस्तब्ध इवानलः ।
जरीव हरिणारातिर्गाङ्गेयो ददृशे तदा ॥ १७३ ॥
ततः शिखण्डिना कामं भीष्मः स्वैरमताड्यत ।
गजो गम्भीरवेदीव न किंचित्तु विवेद सः ॥ १७४ ॥
एतस्मिन्नन्तरे दृष्ट्वा धृष्टद्युम्नादयोऽपि तम् ।
सर्वे सर्वाभिसारेण शरासारैरताडयन् ॥ १७५ ॥
प्रहारदारुणानेतान्वीक्ष्य गङ्गासुतस्ततः ।
कोपकम्प्राधरश्चापि रोपानारोपयत्पुनः ॥ १७६ ॥
तच्चक्ररक्षिणौ दुर्योधनदुःशासनावपि ।
समं ववृषतुर्वेगाद्बाणैः प्राणैकभिक्षुभिः ॥ १७७ ॥
न दिशो विदिशो नापि नाकाशं न च काश्यपी ।
आलोकि केवलं लोकैः शराद्वैतमयं जगत् ॥ १७८ ॥

सुसंभ्रममथाजल्पत्कपिकेतुं वृषाकपिः ।
कथं वृथा पृथासूनो सैन्यक्षयमुपेक्षसे ॥ १७९ ॥
शिखण्डिना तिरोधानान्मानंयित्वा त्रपामपि ।
तत्कुरु श्रीलतामूलं भीष्ममुन्मूलय स्वयम् ॥ १८० ॥
कथंचिदमुमाहृत्य निदेशं मञ्जुकेशिनः ।
शिखण्डिरथमारोहत्ततः प्लवगकेतनः ॥ १८१ ॥
शिखण्डिवपुषा गुप्तमूर्तिनाथ किरीटिना ।
इष्वासश्चकृषे कर्णप्रान्तविश्रान्तमुष्टिना ॥ १८२ ॥
अनिमेषा अपि दृशः समुन्मेषयतां भृशम् ।
बभूव रसभोत्तालो देवानां तुमुलस्तदा ॥ १८३ ॥
मार्तण्डमण्डलं भूरि वार्षिका इव वारिदाः ।
निरयन्तोऽन्तरा भीष्मरथं दुर्योधनादयः ॥ १८४ ॥
वातूलैरिव दिङ्मूलकेलिकारपराक्रमैः ।
भीमप्रभृतिभिः सद्यो निन्यिरे विशरारुताम् १८५ ॥(यु
पताकापल्लवैर्वायुवेल्लितैः सव्यसाचिनम् ।
नोदयन्निव नाराचमुक्तयेऽभात्तदा रथः ॥ १८६ ॥
सहैव त्रपया भक्त्या स्नेहेन च पितामहे ।
गाण्डीवधन्वना काण्डमण्डली मुमुचे ततः ॥ १८७ ॥
शिखण्डिरचितान्तर्धिमपश्यत्कपिकेतनम् ।
गाङ्गेयो दक्षिणेर्माङ्गस्तदासूतमवोचत ॥ १८८ ॥
कामं मर्माविधो वर्मच्छेदकर्मणि कर्मठाः ।
वेगादच्छिन्नसंतानपातिनः सरलक्रियाः ॥ १८९ ॥
अलक्ष्यगतयो लक्ष्यभेदमेदुरितौजसः ।
कुर्वन्तो विद्युदुद्द्योतलेखां पुङ्खैर्हिरण्मयैः ॥ १९० ॥
सुरा इव सुपर्वाणः सत्फलाः शुभकर्मवत् ।
अवश्यमर्जुनस्यैते विशिखा न शिखण्डिनः ॥ १९१ ॥
(त्रिभिर्विशे

वत्सस्यास्य धनुर्विद्यामद्यानुभवतः स्वयम् ।
जीवतीवान्तरात्मायं मृत्युकोटिगतोऽपि मे ॥ १९२ ॥
अत्रान्तरेऽन्तरिक्षान्तरुल्ललास सरस्वती ।
मा स्म विस्मर गाङ्गेय गिरं गुरुसमीरिताम् ॥ १९३ ॥
अथ दुर्योधनोऽभ्येत्य भीष्मं पप्रच्छ विस्मितः ।
कामेते खेचरास्तात स्मरयन्ति गुरोर्गिरम् ॥ १९४ ॥
अथ गाङ्गायनिः प्राह मातामहगृहे वसन् ।
चारणश्रमणान्बाल्ये मात्रा सममनंसिषम् ॥ १९५ ॥
विशुद्धं साधुधर्मं च श्राद्धधर्मं च मे पुरः ।
व्याकुर्वन्कुरुराजेन्द्र मुनीन्द्रास्ते कृपालवः ॥ १९६ ॥
धर्मस्योपनिषत्तेभ्यो बभूव हृदयंगमा ।
तथा मम यथाकामं कामोऽभून्नार्थकामयोः ॥ १९७ ॥
ततः प्रभृति पश्यामि भूतसंघातमात्मवत् ।
वाचं वाचंयम इव ब्रुवे सत्यपवित्रिताम् ॥ १९८ ॥
परवित्तेषु मे चित्तं सर्वथाभूत्पराङ्मुखम् ।
अजिह्मब्रह्ममनसः सर्वं स्त्रैणं तृणं मम ॥ १९९ ॥
अकार्षं प्रियसंतोषपरिग्रहविनिग्रहम् ।
किं नाम दुष्करं जैनधर्मवासितचेतसाम् ॥ २०० ॥
इत्थंकारमनाचारविमुखो धर्मसंमुखः ।
व्यरंसिषमशेषेभ्योऽप्याश्रवेभ्यः श्रुतैकधीः ॥ २०१ ॥
अर्हत्पूजनरूपास्ति तपःस्वाध्यायसंयमैः ।
दानेन च त्रुटत्कर्मा षट्कर्मास्म्यहमन्वहम् ॥ २०२ ॥
सर्वसङ्गपरित्यागमङ्गीकर्तुमना अपि ।
कलाः पवनवेगेन मातुलेनास्मि शिक्षितः ॥ २०३ ॥
एकदा तु त्रिकालज्ञं मुनिचन्द्राभिधं मुनिम् ।
मातामहेन सहितो गतवानस्मि वन्दितुम् ॥ २०४ ॥

आसाद्यावसरं सद्यः कलयन्पुलकाङ्कुरान् ।
सर्वप्रत्यक्षमद्राक्षं तं गुरुं रचिताञ्जलिः ॥ २०५ ॥
मुनीन्द्र परमानन्दमूलकन्द कदा मम ।
मोहान्धकारसविता भविता सर्वसंयमः ॥ २०६ ॥
सोऽप्याख्यद्भद्र या माता नवचन्द्रोज्ज्वला गुणैः ।
सती सत्यवती नाम भविष्यति यवीयसी ॥ २०७ ॥
तदात्मजानुरोधेन स्थातासि सुचिरं गृहे ।
परार्थ एव हि स्वार्थः प्रथते पृथुचेतसाम् ॥ २०८ ॥
पितुः प्रीत्यर्थमाकालं कलयन्ब्रह्मचारिताम् ।
देवव्रत इति ख्यातिं गृहिधर्मेऽपि लप्स्यसे ॥ २०९ ॥
बंहीयो महिमा भूत्वा क्रमाद्गोत्रपितामहः ।
आर्तस्य धार्तराष्ट्रस्य रणे नानृण्यमीयिवान् ॥ २१० ॥
ममान्तेवासिनो भद्रगुप्ताचार्यस्य संनिधौ ।
अथ श्रद्धालुरुद्धृत्य भावशल्यानि सर्वतः ॥ २११ ॥
तां दशां द्रव्यशल्योत्थां सहमानोऽतिदुःसहाम् ।
वर्षमात्रावशेषायुः प्रयतः प्रव्रजिष्यसि ॥ २१२ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)
विधायाराधनां सम्यक्साम्यनिर्मग्नमानसः ।
उपगन्तासि वर्षान्ते सुखी स्वर्लोकमच्युतम् ॥ २१३ ॥
इत्याख्याय यथाख्यातचरित्रोऽन्यत्र सोऽगमत् ।
अहमप्यन्वभूवं तत्प्रतिपादितमादितः ॥ २१४ ॥
ततोऽमी खेचरा वत्स धर्मसब्रह्मचारिणः ।
दक्षाः सवयसो दीक्षासमयं स्मारयन्ति मे ॥ २१५ ॥
एवमावेदयन्नेव पार्थीयैः परिपूरितः ।
प्रतिरोमशरस्तोमै रोमाञ्चनिचयैरिव ॥ २१६ ॥
कराद्गलितकोदण्डः संमीलितविलोचनः ।
निष्पपात रथक्रोडे मूर्च्छालस्तालकेतनः ॥ २१७ ॥ (युग्मम्)

अवस्थादौस्थ्यमेतस्य मन्ये वीक्षितुमक्षमः ।
विमुक्तवसुसर्वस्वः प्रापद्वीपान्तरं रविः ॥ २१८ ॥
तमस्तोमनिरस्तोऽसौ नक्षत्रोदयशालिनौ ।
कौरव्यश्च प्रदोषश्च द्वावप्यभवतां तदा ॥ २१९ ॥
अवहारस्ततस्तात तातेति परिदेविभिः ।
शोकान्धकारविधुरैश्चक्रे कौरवपाण्डवैः ॥ २२० ॥
उपेत्य पुरतो भद्रगुप्ताचार्यैरलंकृतम् ।
भीष्मो निन्ये विनीतैस्तैरासन्नगिरिकन्दरम् ॥ २२१ ॥
तं वृत्तान्तमुपश्रुत्य धृतराष्ट्रोऽपि संजयात् ।
तद्दत्तबाहुरुद्बाष्पो भीष्मान्तिकमुपाययौ ॥ २२२ ॥
कौरवैः पाण्डवेयैश्च साश्रुनेत्रैः पितामहः ।
तेन तेनोपचारेण पुनः प्राप्यत चेतनाम् ॥ २२३ ॥
सुधारसमयीमेष दृशं न सुमुखेषु च ।
न्यवीविशत्तुषारांशुः कौमुदीं कुमुदेष्विव ॥ २२४ ॥
तेषामुत्फुल्लनेत्राणि तदानीं वदनानि च ।
भेजुरुद्भ्रान्तभृङ्गाणि विकाशं कैरवाणि च ॥ २२५ ॥
मन्दं मन्दध्वनिर्नेतॄनथ प्राह पितामहः ।
वत्सा मे बाधते बाढं निराधारा शिरोधरा ॥ २२६ ॥
ततः सुखनिधानानि हंसतूलमयानि ते ।
उपादायोपधानानि विनयादुपतस्थिरे ॥ २२७ ॥
निषिध्य मूर्द्धकम्पेन तानाहूय पितामहः ।
अर्जुनामर्जुने दृष्टिं न्यस्यति स स्मितानतः ॥ २२८ ॥
विज्ञाततदभिप्रायश्चापमारोप्य फाल्गुनः ।
कङ्कपत्रमयीं तस्य न्यधादधिशिरोधरम् ॥ २२९ ॥
अदृष्टे वैरिभिः पृष्ठे साधु साध्वित्युदीरयन् ।
ज्याकृष्टिकृष्टिना सोऽथ पार्थं पस्पर्श पाणिना ॥ २३० ॥

पितामहं प्रणम्याथ जजल्प तपसःसुतः ।
शल्यानेतानि ते तात मनो दुन्वन्ति नो भृशम् ॥ २३१ ॥
तदादिश यथेमानि नीरन्ध्राण्युद्धराम्यहम् ।
करोमि चोर्मिकावार्भिः सर्वाङ्गव्रणरोहणम् ॥ २३२ ॥
ऊर्मिकायाः पुरो ह्यस्याः स्फूर्तिस्तातेन पाण्डुना ।
कीर्तिता मे मयापीयमीक्षांचक्रे च लक्षशः ॥ २३३ ॥
किं चाकृत्यकरैरेभिः पुत्रैरिव पतत्रिभिः ।
धत्ते पार्थः स्वनामाङ्कैस्त्रपावामनमाननम् ॥ २३४ ॥
ततः प्रसीद सीदन्तं धिनु तात धनंजयम् ।
अनुज्ञामधुना देहि शल्योद्धारविधौ मम ॥ २३५ ॥
अथ धर्मात्मजं भीष्मः सप्रसादमभाषत ।
नैतानि वत्स शल्यानि व्यथयन्ति मनागपि ॥ २३६ ॥
अरुंतुदानि मे सन्ति भावशल्यानि यानि तु ।
सुखमेवोद्धरिष्यन्ति तान्येते गुरवोऽधुना ॥ २३७ ॥
देहमेवेदमात्मेति मतिर्येषां व्यवस्थिता ।
तेषामेव भवेद्देहद्रव्यशल्यैरुपद्रवः ॥ २३८ ॥
ममामूनि पुनर्वत्स भिन्दानानि बहिर्वपुः ।
दुष्कर्ममर्मनिर्भेदे भजन्ते सहकारिताम् ॥ २३९ ॥
विलम्ब्याथ क्षणं भीष्मः पश्यतः कंसविद्विषः ।
श्लिष्यन्निव दृशावादीत्पुरः कौरवपाण्डवान् ॥ २४० ॥
मामप्यन्यमिवोदन्या वत्साः क्लमयतेऽधिकम् ।
ततः पानीयमानीय ममैतां हर्तुमर्हथ ॥ २४१ ॥
इत्याकर्ण्य सकर्णास्ते स्वच्छं सुरभि शीतलम् ।
नीरमानाययामासुर्मूर्तं मन इवात्मनः ॥ २४२ ॥
कृत्वा स्वर्णमये पात्रे पुरस्तैरुपढौकितम् ।
दूरान्निवार्य तद्वारि पुनरूचे पितामहः ॥ २४३ ॥

यत्तिर्यग्भिरनुच्छिष्टमस्पृष्टं च रवेः करैः ।
मच्चेतस्तत्पयः पातुं वहति स्पृहयालुताम् ॥ २४४ ॥
ततस्ते चिन्तयामासुरीदृगम्भोऽतिदुर्लभम् ।
यतस्तन्मानसाच्छोदप्रभृतिष्वप्यसंभवम् ॥ २४५ ॥
इति किंकार्यतामूढान्बाढमालोक्य तांस्तदा ।
भीष्मोऽक्षिपद्दृशं पार्थमुखं पीयूषवर्षिणीम् ॥ २४६ ॥
विज्ञाय तदभिप्रायं सोऽपि शस्त्रास्त्रकोविदः ।
मण्डलीकृत्य कोदण्डं संदधे वारुणं शरः ॥ २४७ ॥
उद्यदानन्दगोविन्ददृष्टिपातपवित्रितः ।
यदैवापातयत्पार्थस्तदैव तमधोमुखम् ॥ २४८ ॥
स्वच्छां तदैव तत्कीर्तिंत्रिस्रोतःस्रोतसः सखीम् ।
सर्वेऽप्यैक्षन्त निर्यान्तीं वारिधारां धरातलात् ॥२४९॥(युग्मम्)
पाण्डवानां कुरूणां च दृष्टिपातैः सितासितैः ।
जाह्नवीयमुनासङ्गभङ्गिमङ्गीचकार सा ॥ २५० ॥
ततस्तत्तोयमादाय किरीटी भीममभ्यगात् ।
सोऽपि नेत्रपुटैः पीत्वा प्रीतः पार्थमभाषत ॥ २५१ ॥
वारीदमानयन्नेव तृष्णां त्वं वत्स मेऽच्छिदः ।
रोचिरुल्लासयन्नेव कोकस्येव शुचिं(चं) रविः ॥ २५२ ॥
तन्निषीद सुखं वत्स ज्यायसो भ्रातुरन्तिके ।
एभिश्च विजयीभूयाः स्वगुणैर्भुवनातिगैः ॥ २५३ ॥
दुर्योधनमथोवाच हितां वाचं पितामहः ।
पार्थावदानतस्तस्य म्लानमुन्नमयन्मुखम् ॥ २५४ ॥
अस्मिन्कुरुकुले जन्म वत्स पुण्यैरवाप्यते ।
अनुत्तरेषु संभूतिर्न सम्यग्दर्शनं विना ॥ २५५ ॥
एतत्कुलोचिता एव विस्फुरन्ति गुणास्त्वयि ।
सुरसिन्धुसरोजानां व्यभिचारि न सौरभम् ॥ २५६ ॥

१. पराक्रमात्.

तथापि वत्स वात्सल्यादिदानीं किंचिदुच्यसे ।
विनयं च नयं चापि गुणावेतौ पुरस्कुरु ॥ २५७ ॥
विनयो विनयार्हेषु कीर्तिमावहते पराम् ।
रामे नम्रस्य सौमित्रेः पश्याद्यापि कियद्यशः ॥ २५८ ॥
क्रमानतिक्रमः कस्य न स्यादुदयहेतवे ।
क्रमेण क्रामतां पश्य ज्योतिषामुदयो ध्रुवः ॥ २५९ ॥
तत्तवार्पयितुं न्याय्यं राज्यं ज्येष्ठयुधिष्ठिरे ।
स्वयं पूर्वमिव स्थातुमिन्द्रप्रस्थे तु युज्यते ॥ २६० ॥
उत्सार्य परतः किंचिज्जनमासन्नवर्तिनम् ।
कौरवेश्वरमेकान्ते गाङ्गेयः पुनरभ्यगात् ॥ २६१ ॥
वत्स षाड्गुण्यचिन्तायामपि संधिस्तवोचितः ।
विग्रहं हि निषिध्यन्ति बुधाः सार्धं बलाधिकैः ॥ २६२ ॥
तेषु तेषु समीकेषु शैशवात्प्रभृति त्वया ।
बहुकृत्वः समालोकि बलं भीमकिरीटिनोः ॥ २६३ ॥
नीतिमान्नतिमानेव संजायेत बलीयसि ।
धावमाने धुनीपूरे नमन्नन्दति वेतसः ॥ २६४ ॥
व्याजेन दर्शितेदानीं पार्थचापकला तव ।
ममोपधानपानेच्छा त्यक्तदेहस्य का पुनः ॥ २६५ ॥
तदद्यापि तपःसूनोः श्रियं प्रत्यर्पय स्वयम् ।
रक्ष रक्ष विशेषज्ञ शेषराजन्यकक्षयम् ॥ २६६ ॥
इत्युक्तस्त्यक्तमर्यादः सुदुर्बोधः सुयोधनः ।
वर्धमानमनःसादः समाधत्त शनैर्वचः ॥ २६७ ॥
अन्तरेण रणं तात पाण्डवेभ्यो ध्रुवं मम ।
मनो नखशिखामात्रामपि धात्रीं न दित्सति ॥ २६८ ॥
उच्छलन्मत्सरोत्सेकपिच्छलामिति भारतीम् ।
श्रुत्वा दौर्योधनीं दूरं दूयते स्म पितामहः ॥ २६९ ॥

अथासौ निश्वसन्नुच्चैर्विभाव्य भवितव्यताम् ।
संभाष्य धृतराष्ट्रादिज्ञातिवर्गं पृथक्पृथक् ॥ २७० ॥
भरतार्धपतिर्भूत्वा हरेः शासनमार्हतम् ।
प्रभावय प्रकारैस्तैस्तैरित्याशास्य केशवम् ॥ २७१ ॥
आलोच्य पापकर्माणि स्वादयन्स(श)मतामृतम् ।
श्रीभद्रगुप्तसूरीणामन्तिके व्रतमाददे ॥ २७२ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)

ज्ञानचक्रेण मिथ्यात्वदण्डनाथमथोन्मथन् ।
भिन्दानः समताशक्त्या रागद्वेषमतङ्गजौ ॥ २७३ ॥
ध्यानकुन्तेन दुर्दान्तानिन्द्रियाश्वानुपद्रवन् ।
क्रोधादियोधसंघातं निघ्नन्बाणैः शमादिभिः ॥ २७४ ॥
श्रद्धासंनद्धसर्वाङ्गो गाङ्गायनिमुनिस्ततः ।
संग्रामयितुमारेभे मोहराजेन निर्भयः ॥ २७५ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)

मुनिमेकैकशो नत्वा तत्त्वैकमनसं ततः ।
सास्राः सर्वे निजावासाञ्जग्मुः पाण्डवकौरवाः ॥ २७६ ॥
प्रम्लानवदनं किंचिच्चिन्तामुकुलितेक्षणम् ।
भारद्वाजस्तदाभ्येत्य कौरवेश्वरमभ्यधात् ॥ २७७ ॥
राजन्का नाम ते सत्त्वनिषण्णस्य विषण्णता ।
चिन्ता च केयमाचान्तस्वान्तशौण्डीर्यडम्बरा ॥ २७८ ॥
शोच्यं किमपि तस्यास्ति शान्तनोस्तनुजन्मनः ।
येनैवमदवीयांसो वीरलोका वितेनिरे ॥ २७९ ॥
न नाम वीरधौरेयमन्यं मन्ये पितामहात् ।
बाह्येष्विवान्तरङ्गेषु विक्रान्तं येन वैरिषु ॥ २८० ॥
रणे तु दक्षिणे सत्यप्यस्मिन्वामधुरीणता ।
ममैवासीत्तदन्तः किं चिन्तया परितप्यसे ॥ २८१ ॥

प्लवङ्गकेतुना राजन्ननध्यासितसंनिधिम् ।
बद्ध्वा धर्मात्मजं नूनमर्पयिष्यामि ते युधि ॥ २८२ ॥
इति द्रोणगिरा चिन्तामुल्लूय मनसः क्षणात् ।
धार्तराष्ट्रोऽवपत्तस्मिन्सद्यः पल्लविनीर्मुदः ॥ २८३ ॥
तदैव सूत्रयामास स द्रोणं पृतनापतिम् ।
दन्तीन्द्रस्यैव दन्तीन्द्रव्यापारेऽलंभविष्णुता ॥ २८४ ॥
प्रातस्तद्विहितव्यूहरचनारञ्जिताशयः ।
आयोधनधुरां दुर्योधनः स्वैरमवातरत् ॥ २८५ ॥
कौन्तेया अपि गाङ्गेयदुर्दशादुर्मनायिताः ।
जयाशासप्रमोदाश्च समीकमुपतस्थिरे ॥ २८६ ॥
अथ व्यावल्गदाश्वीयः सैन्ययोरुभयोरपि ।
उज्जजृम्भे ससंरम्भसिन्धुराधोरणो रणः ॥ २८७ ॥
नीरन्ध्रैरम्बरे पत्रैः सूत्रयन्तोऽब्दडम्बरम् ।
मिथः संघट्टसंभूतैस्तन्वन्तस्तडितोऽग्निभिः ॥ २८८ ॥
अशीतकिरणस्यापि प्रतापमसहिष्णवः ।
द्ध्यानामपि वीराणां प्रेङ्खन्ति स्म शिलीमुखाः ॥ २८९ ॥
(युग्मम्)
शरैः शिरसि लूनेऽपि कयोरप्येकहेलया ।
कबन्धावप्ययुध्येतां तथैव कुपितौ मिथः ॥ २९० ॥
समं निस्त्रिंशनिस्त्रिंशघातोच्छलितसंगते ।
कयोश्चिच्छिरसी व्योम्नि दन्तादन्ति वितेनतुः ॥ २९१ ॥
कश्चिन्मौलौ विलूनेऽपि वैरिणा तरवारिणा ।
सकृपाणे पुनः पाणौ पातिते व्यरमद्रणात् ॥ २९२ ॥
हते प्रसभमात्मीयकबन्धेन विरोधिनि ।
कस्याप्यहसदुत्फुल्लनेत्रमाल्हादतः शिरः ॥ २९३ ॥
केषांचिद्दूरमुद्धूतैः पतितैभनिपातिभिः ।
बभूवे मौलिभिः सभ्यैः क्रीडतामसिवर्मभिः ॥ २९४ ॥

प्रेषिताभिः शरैर्व्योम्नि पतन्तीभिरिभैः पुनः ।
प्रेङ्खयद्भिः करैर्मूर्ध्नि भल्लिकाभिरदीव्यत ॥ २९५ ॥
पर्यणंसीत्करी कश्चित्कस्मिन्नप्युद्भटे भटे ।
अन्येषामीषदारोहोऽभवद्वैरिविषैषिणाम् ॥ २९६ ॥
आत्माधिकां गुरुः पश्यन्धनंजयधनुष्कलाम् ।
आचार्यान्तरसंस्कारं भृशं तस्मिन्नशङ्कत ॥ २९७ ॥
अर्जुनोऽपि गुरोर्वीक्ष्य चापविद्यानवद्यताम् ।
कलारोपमसाकल्यात्काममात्मन्यमन्यत ॥ २९८ ॥
शोणितारुणितैः शस्त्रव्रणौघैरनुचक्रतुः ।
उभे अपि बले वाढं फुल्लाङ्कं मल्लिकाननम् ॥ २९९ ॥
अथ संध्या व्यतीतेऽह्नि कौसुम्भाम्बरधारिणी ।
रिरंसुस्तत्र जेतारं जयलक्ष्मीरिवागमत् ॥ ३०० ॥
अवहारं विधायाथ वरूथिन्यावुभे अपि ।
जग्मतुः शिबिरं स्वंस्वममन्दितमदे मिथः ॥ ३०१ ॥
अथ धर्मजगोप्तारं निशि कौरव्यशासनात् ।
संसप्तकाख्यास्त्रैगर्ता भूभुजोऽभ्येयुरर्जुनम् ॥ ३०२ ॥
व्याहरन्ति स्म ते स्मेरभुजाहंकारकोरकाः ।
त्वमेवं युध्यसे पार्थ किमु सामूहिकोऽन्यवत् ॥ ३०३ ॥
न खल्वपरशौण्डीरडम्बरोड्डामरे रणे ।
तव त्रिजगदुल्लङ्घि व्यज्यते भुजवैभवम् ॥ ३०४ ॥
ततः सर्वंकषोन्मेषप्रदीपशतसंकुले ।
जृम्भते कौस्तुभस्यापि किमहो महिमा क्वचित् ॥ ३०५ ॥
तत्प्रभाते पृथग्भूय कुरुक्षेत्ररणक्षितौ ।
युध्यस्व क्षणमस्माभिरर्जुनः कोऽपि यद्यसि ॥ ३०६ ॥
अथाभाषिष्ट बीभत्सुर्नैतत्किंचिदसांप्रतम् ।
मा भूवन्वः पुनर्वाचो रम्भास्तम्बस्य संनिभाः ॥ ३०७ ॥

मल्लाणाः सुभटप्राणानास्वाद्यातिपिपासिताः।
कुरूनत्तुं क्षमिष्यन्ति पीत्वा वः शोणितासवम् ॥ ३०८ ॥
एकाक्येव तदेतस्मात्क्षेत्रादेष्याम्यहं बहिः।
सर्वे संभूय यूयं तु द्रुतमागच्छत प्रगे ॥ ३०९ ॥
इत्यर्जुनवचःस्फूर्जत्प्रमोदभरमेदुराः।
आगच्छन्निजमावासं ते संसप्तकभूभृतः ॥ ३१० ॥
द्रोणप्रतिश्रुतज्येष्ठबन्धुबन्धनकातरः।
धृष्टद्युम्नं च भीमं च नकुलादींश्च दोर्भृतः ॥ ३११ ॥
तस्य गोपायने कामं नियुज्य स्फुरदूर्जितान्।
जिष्णुः संसप्तकाञ्जेतुं द्वादशेऽथ दिने ययौ ॥३१२॥(युग्मम्
तदैव कौरवीया च पाण्डवीया च वाहिनी।
प्रभिन्नगजतासीमसमीकमवतेरतुः ॥ ३१३ ॥
सद्यः प्रीणयितुं वीरप्रियामिव जयश्रियम्।
अहंपूर्विकया सर्वे युध्यन्ते स्म भुजाभृतः ॥ ३१४ ॥
धृष्टद्युम्नादिवीराणां निराकृत्य शरोत्करान्।
करान्हिमकरादीनामहस्करकरा इव ॥ ३१५ ॥
दिग्मण्डलीमिवानेकदिव्यानेकपमण्डिताम्।
द्रोणबाणास्तृणन्ति स्म पाण्डवेयपताकिनीम् ॥ ३१६ ॥
(युग्मम्
कौन्तेयवाहिनीहेतिव्रातरौद्रो गुरुस्ततः।
कान्तारीयां तरुश्रेणिं दवानल इवाविशत् ॥ ३१७ ॥
सुप्रतीकद्विपारूढो भगदत्तक्षितीश्वरः।
तमन्वविशदादित्यमिवोद्द्योतो भवार्णवे ॥ ३१८ ॥
सेनान्तर्दिद्युते मुञ्चन्विष्वद्रीचः शरान्गुरुः।
विवस्वानिव मध्याह्ने तन्वन्मध्येऽम्बरं करात् ॥ ३१९ ॥
करेणाथ हठात्क्रान्तभगदत्तस्य दन्तिना।
वाहिनी सा नवोढेव काममाकुलतामगात् ॥ ३२० ॥

जीवतोऽप्सरसां दातुमिवाभिगगनाङ्गण(न)म् ।
कानप्यभिमुखान्वीरान्स करेणोदलालयत् ॥ ३२१ ॥
नानाभटशवाकीर्णे तस्य संचरतो रणे ।
कीकसौघकटत्काराः कक्षानादान्निरासिरे ॥ ३२२ ॥
सर्पत्सर्पारिपक्षान्तवातोद्धूतद्रुमोपमाः ।
गर्जितैः परितो नेशुर्धावन्तस्तस्य सैन्धवाः ॥ ३२३ ॥
भजति प्रसभं तस्मिन्भयादिव पलायितैः ।
उड्डीनै रथकव्यानां यातं दूरे ध्वजांशुकैः ॥ ३२४ ॥
तस्मिन्नीरधरध्वानधीरबृंहितशालिनि ।
केषांचित्करिणां चित्र.........मदनिर्झराः ॥ ३२५ ॥
तेनाहतास्तथा केचिच्चीत्कुर्वन्ति स्म दन्तिनः ।
जग्मुस्त्रासाद्ध्रुवं दूरां यथाऽन्येऽवमताङ्कुशाः ॥ ३२६ ॥
तेन केचन दन्ताग्रप्रोतोत्क्षिप्ताः करेणवः ।
रेजुरद्रीन्द्रशृङ्गस्थास्तोयदा इव नूतनाः ॥ ३२७ ॥
द्विषत्कीर्तिश्र(स्र)वन्तीनामादिशैला इवासुना ।
पातयांचक्रिरे केचित्प्रहृत्य द्विरदा रदैः ॥ ३२८ ॥
एवं पाण्डवसैन्यानां तेन दुर्दान्तदन्तिना ।
शुश्राव मृद्यमानानां दूरादाक्रन्दमर्जुनः ॥ ३२९ ॥
हतशेषान्परित्यज्य ततः संसप्तकान्युधि ।
अन्धंभूष्णुः क्रुधा कामं दधावे वानरध्वजः ॥ ३३० ॥
तं ततो निशितैर्बाणैः समातङ्गमतल्लिकाम् ।
साग्रहः प्रतिजग्राह जिष्णुः प्राग्ज्योतिषेश्वरम् ॥ ३३१ ॥
नवोन्मीलन्मदासारपानैकस्पृहयालवः ।
तं महेभमनूच्चेलुः फाल्गुनस्य शिलीमुखाः ॥ ३३२ ॥
निष्पुण्यक इवोत्तुङ्गमर्थं प्रति मनोरथम् ।
भगदत्तोऽपि तं नागमन्वर्जुनमनोदयत् ॥ ३३३ ॥

महातिमिरिवाम्भोधिं महोर्मिमतिभैरवम् ।
तमायान्तमिभं पार्थः क्षुरप्रैर्विदधे द्विधा ॥ ३३४ ॥
दर्शयन्भगदत्तोऽथ महामात्रकलां निजाम् ।
ऊरुभ्यां गाढमाक्रम्य क्रमयामास तं बलात् ॥ ३३५ ॥
तथैव प्रथयन्सैन्यसंमर्दमतिदुर्दमः ।
किरीटिनमनुक्रोधात्ततोऽधावत्स सिन्धुरः ॥ ३३६ ॥
तदा तेनावदानेन सानन्दमनसोऽमुचन् ।
दिवौकसो दिवः पुष्पवर्षं प्राग्ज्योतिषेश्वरे ॥ ३३७ ॥
तत्तस्मिन्नपतत्पश्चाद्भगदत्ते महीपतौ ।
पूर्वमेवेषुवर्षं तु पतति स्म किरीटिनः ॥ ३३८ ॥
ह्रियन्ते स्म क्षणात्प्राणास्तेन प्राग्ज्योतिषेशितुः ।
वारिवर्षेण कासारस्येव राजीवराजयः ॥ ३३९ ॥
हते सकुञ्जरे तस्मिञ्जिष्णुना राजकुञ्जरे ।
कौरवीयबले राज्ञां शृङ्गभङ्ग इवाभवत् ॥ ३४० ॥
दयालव इव प्राणिकदम्बकदने तदा ।
दिक्पुरंध्र्यः प्रणुद्योच्चैर्निन्युरस्तगिरौ रविम् ॥ ३४१ ॥
द्रोणोऽथ पाण्डवानीकाद्व्यावृत्य स्वबलं ययौ ।
सरित्प्रवाहतो वेलाजलौघ इव सागरम् ॥ ३४२ ॥
प्रतिषिद्धे ततो युद्धसंरम्भे वेत्रपाणिभिः ।
वरूथिन्यावुभे स्वे स्वे स्कन्धावारमुपेयतुः ॥ ३४३ ॥
मध्यरात्रे ततः पाण्डुपुत्राणां गूढपूरुषाः ।
अभ्येत्य कौरवानीकं किंवदन्तीमचीकथन् ॥ ३४४ ॥
भगदत्तवधक्रुद्धो भारद्वाजो गुरुः प्रगे ।
चक्रव्यूहं तपःसूनुमादातुं रचयिष्यति ॥ ३४५ ॥
चरवाचमिति श्रुत्वा चक्रव्यूहभिदाविधिम् ।
सर्वैरालोचयांचक्रे(क्रुः) पार्षदैः सह पाण्डवाः ॥ ३४६ ॥

अभिमन्युरथावादीदार्जुनिर्महिमोर्जितः ।
द्वारकायां पुरा तिष्ठन्प्रवासे वः पुरान्निजात् ॥ ३४७ ॥
मुखात्कस्यचिदश्रौषमहं गोविन्दसंसदि ।
प्रवेशं केवलं चक्रव्यूहस्य न तु निर्गमम् ॥ ३४८ ॥ (युग्मम्)
भाषते स ततो भीमस्तत्कृतं शङ्कयाधुना ।
त्रैगर्तविजये प्रातर्गतेऽपि प्लवगध्वजे ॥ ३४९ ॥
चत्वारोऽपि वयं सर्वान्निर्भिद्य प्रसभं भटान् ।
मार्गमासूत्रयिष्यामो निर्गमाय बलादपि ॥ ३५० ॥ (युग्मम्)
इत्यालोच्य ततः सर्वे पाण्डवाः सपरिच्छदाः ।
विश्रमाय रणश्रान्ताः स्थानं जग्मुर्निजं निजम् ॥ ३५१ ॥
प्रातर्जिष्णुस्तपःसूनुमभिमन्युं च रक्षितुम् ।
नियुज्य कामं भीमादीन्संसप्तकजये ययौ ॥ ३५२ ॥
एत्य द्रोणो रणक्षेत्रं धर्मसूतेर्जिघृक्षया ।
चक्रे संसारचक्राभं चक्रव्यूहं दुरुत्तरम् ॥ ३५३ ॥
पाण्डवा अपि निःशेषैरभिमन्युपुरःसरैः ।
सार्धं धनुर्धरैर्युद्धधरित्रीमध्यशेरत ॥ ३५४ ॥
रक्तपाटलविस्फूर्जच्छिलीमुखकुलाकुलः ।
प्रवीरजीवनग्रीष्मः समरः सैन्ययोरभूत् ॥ ३५५ ॥
अभिमन्युं पुरोधाय चत्वारोऽप्यथ पाण्डवाः ।
सौष्ठवेनोदतिष्ठन्त कल्पान्तमिव सागराः ॥ ३५६ ॥
ते यमा इव पञ्चापि द्रोणं निर्जित्य कर्मवत् ।
दुर्भेदं विभिदुश्चक्रव्यूहं संसारचक्रवत् ॥ ३५७ ॥
क्षान्त्यादिभिः फलोदग्रैः कषायानिव संयमी ।
पाण्डवांश्चतुरोऽरौत्सीत्कङ्कपत्रैर्जयद्रथः ॥ ३५८ ॥
समन्युरभिमन्युस्तु निस्तुषोत्साहसाहसः ।
तं व्यूहमविशद्भीष्मं पातालविवरोपमम् ॥ ३५९ ॥

निहन्ति स स एकोऽपि कोटिशः सुभटान्रणे ।
उद्वेलो हि महाम्भोधिः सर्वान्प्लावयते गिरीन् ॥ ३६० ॥
तस्यैकधन्विनो भूपाः शरैर्विव्यथिरेऽधिकम् ।
अकालजलवाहस्य सलिलैरिव शालयः ॥ ३६१ ॥
शल्यकर्णकृपद्रौणिकृतवर्मसुयोधनैः ।
स नासह्यत सस्यौघैस्तीव्रताप इवानलः ॥ ३६२ ॥
तान्विक्षिप्य क्षिणोति स लक्ष्मणप्रभृतीनसौ ।
बहून्कुमारान्दुष्कर्ममहिमेव मनोरथान् ॥ ३६३ ॥
अथैनं दुर्जयं ज्ञात्वा कौरवानीकनायकाः ।
तुल्यमावारिषुः सर्वे कोलं को(कौ)लेयका इव ॥ ३६४ ॥
तमेकमपि तेऽभूवञ्जेतुं विश्वेऽपि नेश्वराः ।
शृगाला इव शार्दूलं तरणिं तारका इव ॥ ३६५ ॥
तस्यादलयदिष्वासमङ्गेशः सारथिं कृपः ।
कृतवर्मा रथं सोऽथ युयुधे खड्गचर्मभृत् ॥ ३६६ ॥
तस्य द्रौणिः क्षणात्कोपहव्यवाहस्य दीव्यतः ।
धूमदण्डनिभं काण्डैर्मण्डलाग्रमखण्डयत् ॥ ३६७ ॥
स्वकीर्तिकमलक्षेत्रतृणस्तम्बोपमांस्ततः ।
चक्रेण राजचक्रस्य मौलीनभ्युद्दधार सः ॥ ३६८ ॥
इत्यनेकायुधैर्युद्धं कुर्वन्कोपात्पिपेष सः ।
गदादम्भोलिना शैलनिभं दौःशासनं रथम् ॥ ३६९ ॥
युध्यमानस्ततस्तेन दुःशासनसुतेन सः ।
प्रजह्रे ह्रियमुत्सृज्य समं सर्वैर्महारथैः ॥ ३७० ॥
इति नानास्त्रसंपातजर्जरीकृतविग्रहः ।
पपात स भुवः पृष्ठे छिन्नमूल इव द्रुमः ॥ ३७१ ॥
मृतमारणदौरात्म्यात्स्वकीर्तिलतया समम् ।
ततो दौःशासनिस्तस्य निस्त्रिंशेनाच्छिनच्छिरः ॥ ३७२ ॥

तत्तदानीं द्वयोः कर्म पश्यतां नाकिनामभूत् ।
मुखेषु साधुवादस्य हानादस्य च संकरः ॥ ३७३ ॥
तदानीं चार्जुनेः शौर्यसंतुष्टः पुष्पवृष्टये ।
पुष्पाणि रविरुच्चेतुमिवास्ताद्रिवनं ययौ ॥ ३७४ ॥
अवहारे प्रतीहारपूरुषैर्विहिते ततः ।
ते उभे अप्यनीकिन्यौ स्वं स्वं शिबिरमीयतुः ॥ ३७५ ॥
त्रैगर्तान्स्वभुजावर्ते कीर्तिशेषानथार्जुनः ।
निर्माय यावदागच्छच्छिबिरं तनयोत्सुकः ॥ ३७६ ॥
तावदैक्षिष्ट तत्सर्वं निमग्नं शोकसागरे ।
मनःकदनमाक्रन्दध्वनिं चान्तःपुरेऽशृणोत् ॥ ३७७ ॥
न चापि क्वचिदश्रौषीद्वीराणां रणसंकथाः ।
भटानां विकटाटोपां वाचमाकर्णयन्न च ॥ ३७८ ॥
न चाश्वानां पुरः कीर्णं ददर्श यवसोत्करम् ।
सिन्धुराणां विधापिण्डप्रदानादि न चैक्षत ॥ ३७९ ॥
शून्यारण्यनिभां लोकसंकुलामपि तां चमूम् ।
वीक्ष्यात्मजन्मनो मृत्युमाशशङ्के कपिध्वजः ॥ ३८० ॥
बलादानन्दमुच्छिद्य संसप्तकवधोद्भवम् ।
तस्यास्तोकः पदं शोकः सूत्रयामास मानसे ॥ ३८१ ॥
प्रविश्य स नृपावासं ततोऽपृच्छत्तपःसुतम् ।
सोऽप्येतस्मै यथावृत्तं युद्धोदन्तं न्यवेदयत् ॥ ३८२ ॥
ततः शुद्धान्तमाविश्य शोकवीचिमलिम्लुचैः ।
सुभद्रां वचनैस्तैस्तैः सान्त्वयित्वा धनंजयः ॥ ३८३ ॥
अवोचदन्तर्वत्नीयमुत्तरास्ति स्नुषा तव ।
तत्सुतो भवितेदानीमावयोर्नयनोत्सवः ॥ ३८४ ॥ (युग्मम्)
प्रत्यश्रौषीच्च चेत्प्रातरादिनान्ताज्जयद्रथम् ।
त्वत्पुत्रमृत्युहेतुं नो हन्मि वह्निं विशामि तत् ॥ ३८५ ॥

अथौर्ध्वदेहिकं सूनोस्ते समाप्य विशश्रमुः ।
शोच्याः किं नाम वीराणां रणार्जितसुरश्रियः ॥ ३८६ ॥
प्रातर्द्रोणोऽथ विज्ञाय तां प्रतिज्ञां किरीटिनः ।
विकीर्णहृदयस्तूर्णमागत्य समरावनौ ॥ ३८७ ॥
प्राणत्राणकृतेऽनेकराजन्यकतिरोहिते ।
सैन्धवं शकटव्यूहसूचीपाशे न्यवेशयत् ॥ ३८८ ॥ (युग्म
पाण्डवा अपि कोदण्डटंकारध्वनिडम्बरैः ।
क्षोभयन्तो विपक्षौघं रणक्षोणिमुपागमन् ॥ ३८९ ॥
अन्योन्यस्खलनाद्दूरमुच्छलन्तो नभस्तले ।
उभयेऽपि शराश्चेलुः प्राक्प्रत्यञ्च इवानिलाः ॥ ३९० ॥
अथ द्रोणस्य जिष्णोश्च विजेतुमनसोरपि ।
व्याप्रियेतां करौ स्नेहान्न बाणेष्वितरेतरम् ॥ ३९१ ॥
द्रोणं प्रदक्षिणीकृत्य ततो व्यूहं विवेश तम् ।
जिष्णुर्विन्ध्याद्रिकान्तारमारण्यक इव द्विपः ॥ ३९२ ॥
सर्वेऽप्युर्वीभृतस्तस्य सायकासारवर्षिणः ।
रयं न सेहिरे कामं वातूलस्येव शाखिनः ॥ ३९३ ॥
सुतशोकाग्निसंतापशमायेव किरीटिनः ।
वैरिणां प्राणवारीणि भृशमाददिरे शरैः ॥ ३९४ ॥
दध्मौ तत्रार्जुनः शङ्खं देवदत्तं यथा यथा ।
जयाशा धर्मजादीनां जागर्ति स्म तथा तथा ॥ ३९५ ॥
अथ स्वबलमालोक्य पार्थबाणैः कदर्थितम् ।
उत्तस्थे कुरुराजेन्दुरुत्पात इव मूर्तिमान् ॥ ३९६ ॥
द्विपयूथाधिपेनेव विपिने गन्धहस्तिना ।
तेन सार्धं चिरं घोरः संगरोऽभूत्किरीटिनः ॥ ३९७ ॥
तं विलङ्घ्य प्लवङ्गेन्द्रकेतुः सेतुविडम्बनम् ।
नदीरय इव स्वैरं प्रतस्थे पुरतो रणे ॥ ३९८ ॥

अवोचत च रे कर्मचण्डाल मलिनाशय ।
दुरात्मन्कुरुभूपालगोत्रहालाहलद्रुम ॥ ६०३ ॥
अधर्मैकमय क्षत्रजातिपूर्णेन्दुलाञ्छन ।
अकीर्तिकन्दलीकन्दमूल दुर्नयशेवधे ॥ ६०४ ॥
द्रौपदीप्रसभाकृष्टिपांसुवृष्टिरजस्वलः ।
स त्वदीयो भुजः कोऽयं ननु संप्रति दर्शय ॥ ६०५ ॥
इत्युदीर्य भुजेनाद्यं वैरप्रसवशाखिनम् ।
दौःशासनं भुजं भीमः समूलमुदमूलयत् ॥ ६०६ ॥
तन्मूलोत्थैरसृग्बिन्दुसंदोहैरङ्गसङ्गिभिः ।
निर्ववौ नितरां भीमो जितलोहितचन्दनैः ॥ ६०७ ॥
रोषभीममुखे भीमे दुःशासनमरुंतुदम् ।
खण्डीकुर्वति दन्तारं प्रतिकारमिव द्विपे ॥ ६०८ ॥
सर्वस्मिन्विद्रुते त्रासात्सैन्ये तत्पांशुवाससा ।
भियेव द्यौरपि छन्नदिनेशवदनाभवत् ॥ ६०९ ॥ (युग्मम्)
दिदीपे नितरां भीमस्तीर्णसंगरसागरः ।
क्लेशाकूपारपारीण इव योगीन्द्रपुंगवः ॥ ६१० ॥
शङ्के नाकिविमानानां मिलितानां कुतूहलात् ।
प्रेरितः पौनरुक्त्ये[न] ययौ व्योमान्तमंशुमान् ॥ ६११ ॥
निषिद्धे रणसंरम्भे ततोऽधिकृतपूरुषैः ।
वरूथिन्यावुभे स्वं स्वं संनिवेशमगच्छताम् ॥ ६१२ ॥
दुःशासनवधाधानसुभगंभावुकागमम् ।
नेत्राभ्यां द्रौपदी भीमं दूरादायान्तमापपौ ॥ ६१३ ॥
भीमोऽप्यभ्येत्य पाञ्चालीमालिङ्ग्य कबरीं स्पृशन् ।
दुःशासनवधोदन्तमानन्देन न्यवेदयत् ॥ ६१४ ॥
सापि विज्ञातनिःशेषवृत्तान्तापि परिच्छदात् ।
शृण्वती वल्लभाद्भूयः कामप्यागादृशां पराम् ॥ ६१५ ॥

राधेयोऽपि विभावर्यां स्कन्धावारमुपेयिवान् ।
धार्तराष्ट्रमभाषिष्ट कनिष्ठवधदुःखितम् ॥ ६१६ ॥
राजन्नर्जुन एवास्ति पाण्डवीये बले शिरः ।
छिन्ने तस्मिन्नशेषं तल्लप्स्यते शवकल्पताम् ॥ ६१७ ॥
प्रथमैवाहुतिः सोऽपि मामके बाणपावके ।
किं पुनः समरे सूतमुखमालोकते जयः ॥ ६१८ ॥
पार्थस्य सर्वकर्मीणः स सारथिरुदारधीः ।
वर्तते मे पुनः कश्चित्सारथिर्न तथाविधः ॥ ६१९ ॥
तन्मे मातलिना तुल्यं शल्यमर्पय सारथिम् ।
हत्वार्जुनं यथा बन्धुशोकमुन्मूलयामि ते ॥ ६२० ॥
ततो मद्रेन्द्रमाहूय गौरवात्कौरवाधिपः ।
सारथ्यमर्थयांचक्रे चम्पेशस्य कृताञ्जलिः ॥ ६२१ ॥
शल्योऽवोचत्किमौचित्यवन्ध्यमित्यभिधीयते ।
क्व राजन्यकुलीनोऽहं सूतसूतिरसौ क्व च ॥ ६२२ ॥
किं नाम न त्रपे काममस्याहं सारथीभवन् ।
काकोले कलहंसस्य दास्यं हास्यं न किं भवेत् ॥ ६२३ ॥
कौरवेन्द्रस्ततोऽवादीदिदं मद्रेश मा वद ।
आतुरे हि सुहृद्वाचामौचिती न विचार्यते ॥ ६२४ ॥
धीराः कार्ये हि मित्राणामकृत्यमपि कुर्वते ।
मित्रकार्यं विचारश्च नैकत्र खलु खेलतः ॥ ६२५ ॥
तत्त्वमिच्छसि यद्यस्मिन्संपराये जयं मम ।
तद्दूरीकुरु कर्णस्य सारथ्यं समराजिरे ॥ ६२६ ॥
इति दाक्षिण्यमत्यन्तमानीतः कुरुभूभुजा ।
स्मृतपूर्वी च माद्रेयो प्रत्यूरीकृतमात्मना ॥ ६२७ ॥
शल्योऽब्रवीत्करिष्येऽहमेतत्तर्हि भवद्वचः ।
किंतु कर्णेन सोढव्यः स्वैरजल्पो रणे मम ॥ ६२८ ॥
(युग्मम्)

गिराथ कुरुनाथस्य वचस्तन्मद्रभूपतेः ।
अङ्गीचक्रेऽङ्गभूपालः कालज्ञा हि मनीषिणः ॥ ६२९ ॥
प्रतिजज्ञे च चेत्प्रातः काश्यपीमकपिध्वजाम् ।
न करोमि तदा नूनं हव्यवाहं विशाम्यहम् ॥ ६३० ॥
अथोदगात्प्रगे भानुस्तिमिरानीकमन्तयन् ।
तत्प्रहारव्रणोद्गीर्णैः शोणितैरिव शोणितः ॥ ६३१ ॥
पुरो विधाय राधेयं ततस्ते शल्यसारथिम् ।
आययुः सज्जितक्रूरवारणं कौरवा रणम् ॥ ६३२ ॥
राजहंसकृतोत्तंसा पुण्डरीकौघमण्डिता ।
समित्सीमां समागच्छत्पाण्डवीयापि वाहिनी ॥ ६३३ ॥
गम्भीरवीरसंरम्भसंभ्रान्तभुवनत्रयः ।
वल्गति स्म ततो बाणधोरणीभीषणो रणः ॥ ६३४ ॥
निष्क्रामन्ति स्म केषांचिदिषवश्च शरासनात् ।
प्राणाश्च प्रतिवीराणां स्पर्धयेव शरीरतः ॥ ६३५ ॥
वितेरुः फलमस्मभ्यं कर्मण्यविहितेऽप्यमी ।
इति प्रीता इवान्येषां शराः किं किं न तेनिरे ॥ ६३६ ॥
दन्तान्दन्तावलेन्द्राणामसिना कश्चिदच्छिनत् ।
असावपि ततश्छिन्ने निन्ये तानेव शस्त्रताम् ॥ ६३७ ॥
वीरप्रहारमूर्च्छालचेतसः पतिता अपि ।
हुंचक्रिरे चिरं शून्यक्षिप्तकौक्षेयकाः परे ॥ ६३८ ॥
क रे पार्थः क रे पार्थ इति जल्पन्तमुच्चकैः ।
सधैर्यमथ राधेयमभ्यधान्मद्रभूपतिः ॥ ६३९ ॥
मूर्ध्नि कर्ण न कर्णौ ते हृदये न विवेकिता ।
नान्तरात्मनि चैतन्यमिति मे मन्यते मतिः ॥ ६४० ॥
यत्प्रतिज्ञामकार्षीस्त्वमात्मनीनेतरामिमाम् ।
यथा दोर्विक्रमैर्मोघन्नद्य वध्यो मयार्जुनः ॥ ६४१ ॥

किं नाम सोऽपि कोऽप्यस्ति येन जीयेत सोऽर्जुनः ।
नरकण्ठीरवे कुण्ठीभवन्ति भुवनान्यपि ॥ ६४२ ॥
यत्त्वमप्याचरः क्रान्तः शरैरेतस्य गोग्रहे ।
अनीषत्करमत्यन्तं तद्वक्तुमपि मादृशैः ॥ ६४३ ॥
त्वां त्रिधाय युधि क्रोधाद्वान्धारेयं बबन्ध यः ।
सोऽप्यस्मिन्विनयाद्धत्ते गन्धर्वेन्द्रोऽतिखर्वताम् ॥ ६४४ ॥
तमद्याह्वयमानस्त्वमर्जुनं किं न लज्जसे ।
विपर्यस्यन्ति नेदीयोमृत्यूनां मतयोऽथवा ॥ ६४५ ॥
अथ प्रादुर्भवत्कोपकम्पश्चम्पेश्वरोऽब्रवीत् ।
मद्राणां म्लेच्छवृत्तीनामनुरूपमिदं वचः ॥ ६४६ ॥
परमेतर्हि ते किंचिदन्तरं दर्शयिष्यते ।
चेत्कुण्डलितकोदण्डः पुरो वीक्षिष्यतेऽर्जुनः ॥ ६४७ ॥
शल्येनाभिदधे शीर्षच्छेदादर्वाक्किरीटिनम् ।
सम्यङ् न ज्ञास्यसे कर्ण पश्य पश्य पुरस्ततः ॥ ६४८ ॥
पार्थः सोऽयं रथारूढः कृष्णसूतः कपिध्वजः ।
अभ्येति निघ्नन्सैन्यानां ध्यानवह्निरिवैनसाम् ॥ ६४९ ॥
इत्याकर्ण्य गिरं कर्णः कीर्तितां मद्रभूभुजा ।
क्रोधधूमायितस्वान्तः क्षणं तूष्णीकतामधात् ॥ ६५० ॥
शरैर्वर्षन्दधावेऽथ राधेयोऽनु धनंजयम् ।
विरोकैरनु भूर्लोकं कल्पान्तद्युतिमानिव ॥ ६५१ ॥
मार्गे स मार्गणैर्वीरान्संजहार सहस्रशः ।
तरङ्गैर्नूतनः प्रावृड्नदीरय इव द्रुमान् ॥ ६५२ ॥
प्रत्यैच्छदुरुमात्सर्यं तमायान्तं तपःसुतः ।
सरिदोघमिवोद्वीचिरापतन्तं महाह्रदः ॥ ६५३ ॥
निर्भरासृग्भरोद्गारकातरीकृतखेचरः ।
आसीत्तयोः शरासारव्याप्तव्योमाङ्गणो रणः ॥ ६५४ ॥

मासान्योऽन्यमिवोत्क्रुद्धौ निरीक्षेतामिति ध्रुवम् ।
शराः शैलीभवन्ति स्म छिन्नास्ताभ्यां मिथोऽन्तरे ॥ ६५५ ॥
मुष्टिरन्योऽन्यनिर्मुक्तैः सायकैरिव कीलितः ।
एक एव तयोर्वीक्षांचक्रे कर्णान्तमागतः ॥ ६५६ ॥
पत्रिभिस्त्वभितोऽप्यस्त्रविद्ययैव विनिर्मितैः ।
गगनं च दिगन्ताश्च तिरयांचक्रिरेतराम् ॥ ६५७ ॥
तयोर्बाणव्रणोद्गीर्णो रेजे रुधिरनिर्भरः ।
निर्यन्नङ्गेष्वपर्याप्तः कोपजन्मेव शोणिमा ॥ ६५८ ॥ (युग्मम्)
युगान्ताशनिदेशीयैः क्रमात्कर्णशिलीमुखैः ।
कामं लोक इवाकारि तपसःसूनुराकुलः ॥ ६५९ ॥
नृणां (न चा)दातुं न संधातुमाक्रष्टुं च न संहृतम् ।
न चाकृष्टं शरं मोक्तुमीश्वरोऽभूद्युधिष्ठिरः ॥ ६६० ॥
केवलं कर्णनिर्मुक्तमार्गणव्रणशोणितैः ।
भीमाग्रजो बभाराङ्गं जितपुष्पितकिंशुकम् ॥ ६६१ ॥
तं कर्णेन तथा मथ्यमानमालोक्य केशवः ।
स्पृष्टक्षेपैरभाषिष्ट वचोभिः कपिकेतनम् ॥ ६६२ ॥
धिक् ते कोदण्डपाण्डित्यं धिक्क दोर्दण्डचण्डताम् ।
धिग् धिक् शौण्डीरमानित्वं धिग् धिक्क पुरुषव्रतम् ॥ ६६३ ॥
अखण्डभुजदण्डस्य पश्यतो यस्य वैरिभिः ।
ज्येष्ठबन्धुः किमप्येवं प्राप्यते प्राणसंशयम् ॥ ६६४ ॥
न्यस्तपूर्वां धनुर्विद्यामात्मनोऽप्यधिकां त्वयि ।
अद्येह सदसि द्रोणो गुरुर्लज्जिष्यते ध्रुवम् ॥ ६६५ ॥
भृशं पञ्चोत्तरे पौत्रशतेऽपि त्वयि वत्सलः ।
अद्य भीष्मस्त्रपामुच्चैर्मुमुक्षुरपि वक्ष्यति ॥ ६६६ ॥
लोके न समरालोकविलीनहृदयस्य ते ।
सारथ्यं प्रथयन्पार्थ हसिष्येऽहमपि स्फुटम् ॥ ६६७ ॥

स्वत्पदे हन्त कुन्ती चेत्कन्यां कांचिदसोष्यत ।
ततस्तस्याः पतिर्नूनमरक्षिष्यत्तपःसुतम् ॥ ६६८ ॥
इत्याद्यम्भोजनाभेन तर्जितो मुहुरर्जुनः ।
धावति स्मानुराधेयममर्ष इव मूर्तिमान् ॥ ६६९ ॥
स धावन्वृषसेनेन राधेयतनुजन्मना ।
क्षणं मार्गद्रुमेणेव सिन्धुरः प्रत्यरुध्यत ॥ ६७० ॥
अभिमन्युवधस्मृत्या तरङ्गितरयोऽर्जुनः ।
तूलशैलमिवाकृच्छ्रात्तं ममन्थ महाबलः ॥ ६७१ ॥
तदीयवधनिर्भिन्नचेतास्त्यक्त्वा तपःसुतम् ।
राधासूनुरधाविष्ट स्पष्टकोपोऽनु फाल्गुनम् ॥ ६७२ ॥
तस्मिन्विस्मापिताशेषविश्वे दोःस्तम्भजृम्भितैः ।
आगच्छति जवाच्छौरिरवोचत्सव्यसाचिनम् ॥ ६७३ ॥
पार्थ नन्वेति राधेयः श्वेताश्वः शल्यसारथिः ।
नागकक्षाध्वजः साक्षादिव वीरो रसः पुरः ॥ ६७४ ॥
आजन्मकार्मुकाभ्यासतारतम्यं द्वयोरपि ।
इदानीं युवयोर्जन्यदक्षयोर्लक्षयिष्यते ॥ ६७५ ॥
मा पुनः सिंहिकासूनुक्रान्तस्येव विवस्वतः ।
कर्णरुद्धस्य तेजस्ते समस्तमपि गात्कचित् ॥ ६७६ ॥
इत्युदीर्य मुकुन्देन वचसा सव्यसाचिनः ।
नोदिताश्वो रथः कर्णरथं प्रत्यचलज्जवात् ॥ ६७७ ॥
संमुखीनौ तदान्योऽन्यं धन्विनौ तौ रुषारुणौ ।
वासरादौ तुषारांशुभास्कराविव रेजतुः ॥ ६७८ ॥
किंकिणीजालवाचालौ विलोलध्वजपल्लवौ ।
आह्वासातामिवान्योऽन्यं रथावपि तयोस्तदा ॥ ६७९ ॥
तावुभावनुरूपारिलाभलम्भितसंमदौ ।
अभूतामुच्चरोमाञ्चत्रुटत्कञ्चुकबन्धनौ ॥ ६८० ॥

संपरायरसोद्रेकादुल्लसन्मौलिकुन्तलः ।
राधेयोऽथाभ्यधात्क्रोधपाटलाक्षः किरीटिनम् ॥ ६८१ ॥
अर्जुन द्रुतमेह्येहि मा स्म मन्थरतां गमः ।
ओजस्वी खलु वीराणां कवीनां च पदक्रमः ॥ ६८२ ॥
प्रवीरानपरान्नित्यं निघ्नतां ते पतत्रिणाम् ।
अभ्यासोऽभूदियत्कालं तत्फलैस्त्वद्य भाविता ॥ ६८३ ॥
त्वामहत्वा जगत्येकवीरंमन्यमनारतम् ।
कषितानेकवीरोऽपि न प्रीयेऽहं निजौजसा ॥ ६८४ ॥
निर्दग्धनिखिलक्षोणीरुहपक्षोऽपि लक्षशः ।
को नाम दहनो हन्त महीधरमनिर्दहन् ॥ ६८५ ॥
तदस्ति तव चेत्किंचिदूर्जितं भुजदण्डयोः ।
तत्कुण्डलय कोदण्डं न त्वेष न भविष्यसि ॥ ६८६ ॥
भारद्वाजं गुरुं किंतु मा स्म तं हन्त लज्जय ।
न्यासीचक्रे मुदा येन कार्मुकोपनिषत्त्वयि ॥ ६८७ ॥
भग्नोर्वीशद्रुमौघस्य वीरकुञ्जरमानिनः ।
शौण्डीर्यदन्तभङ्गाय भवतोऽद्यास्मि भूमिभृत् ॥ ६८८ ॥
मत्प्रतापयुगान्तार्कस्त्वद्बाहुमहिमार्णवम् ।
निपीयाद्य कुलं पाण्डोर्विश्वं निर्दग्धुमीहते ॥ ६८९ ॥
महीतलमिदं पाण्डुसुतानुत्पाट्य कण्टकान् ।
अद्य कौरवकीर्तीनां सुसंचारं करोम्यहम् ॥ ६९० ॥
इत्यहंकारझंकारिगिरमङ्गावनीश्वरम् ।
सौष्ठवोत्तिष्ठदुद्दामरोमाञ्चोऽवोचदर्जुनः ॥ ६९१ ॥
राधेय वीरधौरेयः को विना त्वां जगत्यपि ।
ऋते मिहिरमन्योऽस्ति यदि वा न दिवाकरः ॥ ६९२ ॥
किंतु नात्मगुणः सद्भिरात्मनैव प्रकाश्यते ।
क्रियैव खलु कर्तव्या गुणवैतालिकी जनैः ॥ ६९३ ॥

विषप्रमोष एवोच्चैर्वक्ति गारुत्मतं मणिम् ।
निगदत्युदयं ध्वान्तध्वंस एव विवस्वतः ॥ ६९४ ॥
तत्त्वया मद्व्यथयैव जन्मप्रभृति संभृतम् ।
यज्जगन्नितयामोदि कार्मुकाभ्यासपाटवम् ॥ ६९५ ॥
द्रुतमिष्वासमाकृष्य तदद्य प्रकटीकुरु ।
शौण्डीराणां हि शौण्डीर्यं दोष्णोर्वसति नो गिरि ॥ ६९६ ॥
(युग्मम्)

किंत्ववश्यं वचस्येव पर्याप्तत्वात्पराक्रमः ।
भुजस्तम्भेषु वीराणां स्वल्प एव विजृम्भते ॥ ६९७ ॥
इत्युदीरयति श्रेष्ठं सौष्ठवं सव्यसाचिनि ।
कालपृष्ठे भटश्रेष्ठो राधेयः संदधे शरम् ॥ ६९८ ॥
जृम्भमाणगुणः शश्वद्विश्वकर्णान्तसीमनि ।
कृष्ट्वा चापगुणं कर्णः स्वकर्णाभ्यर्णमानयत् ॥ ६९९ ॥
तदाकर्षभवत्क्रूरक्रेंकारकपटादभूत् ।
साट्टहास इवेष्वासः संगरोत्सवहर्षुलः ॥ ७०० ॥
कलयामास कर्णस्य मुष्टिः कर्णान्तसंगतः ।
विकासविकलोत्तंससरसीरुहविक्र(भ्र)मम् ॥ ७०१ ॥
नीरादिवोर्मयः सिन्धोर्बिम्बादिव रवेः कराः ।
कार्मुकादथ कर्णस्य क्रामन्ति स्म शिलीमुखाः ॥ ७०२ ॥
अश्रान्तसंहिताशेषसंग्रामजयवासने ।
शरासने शनैः पार्थोऽप्यवन्ध्यं संदधे शरम् ॥ ७०३ ॥
जीवितव्याशया सार्धं समग्रकुरुभूभुजाम् ।
आचकर्ष जगज्जिष्णुर्जिष्णुरिष्वासशिञ्जिनीम् ॥ ७०४ ॥
संमुखस्याप्यसौ युद्धे जग्राह गुणमेव मे ।
पृथासूनोः सुवंशोत्थमितीव धनुरानमत् ॥ ७०५ ॥
एतैतत्रिजगल्लोकाः पश्यतार्जुनदोःकलाम् ।
इत्युवाचेव गाण्डीवं स्फारविस्फारकैतवात् ॥ ७०६ ॥

कर्णोत्तंसीभवत्पाणिपाणिजद्युतिकन्दलैः ।
कोदण्डमण्डनं प्रापदिषुरेकोऽप्यनेकताम् ॥ ७०७ ॥
जिष्णोरुन्मुच्य नाराचमूर्ध्वीभूताङ्गुलिः करः ।
विश्वविश्वैकधन्वित्वकीर्तिहस्त इवाबभौ ॥ ७०८ ॥
क्वापि स्थेमान(ल)मन्यस्य न व्यलोकि त्वया विना ।
इतीवास्फालयत्प्रीता प्रकोष्ठं तस्य शिञ्जिनी ॥ ७०९ ॥
स्थेयसीमिव तौ मुष्टिं बिभ्रतावपरामपि ।
अलक्ष्यग्रहसंधानौ चित्रस्थाविव रेजतुः ॥ ७१० ॥
भुवनाद्वैतधन्वित्वकीर्तिकोलाहलैरिव ।
आक्रम्यते स्म दिक्चक्रं शिञ्जिनीशिञ्जितैस्तयोः ॥ ७११ ॥
विभाव्य रणसंरम्भं मा स्म मूर्च्छन्निमाः स्त्रियः ।
इतीव तच्छरव्रातैः परितस्तिरिरे दिशः ॥ ७१२ ॥
कुर्वन्तः प्रतिपक्षेण कृतस्पर्द्धिं गुणं क्षणात् ।
प्रथन्ते स्म मिथः स्पर्द्धागाथका इव तच्छराः ॥ ७१३ ॥
अवदानेषु तन्मूर्ध्नि विमुक्ताः स्वर्वधूगणैः ।
अन्योऽन्यस्य स्रजः काण्डमण्डपेन न सेहिरे ॥ ७१४ ॥
तावुभावप्यशोभेतां शोणिताभ्यक्तविग्रहौ ।
स्फुटानुरागवीरश्रीकटाक्षैश्छुरिता इव ॥ ७१५ ॥
भूयिष्ठभूचरारावदुःसहप्रसरास्ततः ।
तूर्णमौर्णविषुः कर्णमार्गणश्रेणयोऽम्बरम् ॥ ७१६ ॥
न रथ्या न रथो नापि सारथिर्न च केतनः ।
न देहमपि पार्थस्य ददृशे तत्तिरोहितम् ॥ ७१७ ॥
राधेयस्याथ तां बाणधोरणी धूसरीमिव ।
शराः करा इवोष्णांशोर्मुष्णन्ति स्म किरीटिनः ॥ ७१८ ॥
फाल्गुने वल्गति स्वैरं पत्रिपत्रौघशालिनि ।
बभूव च्छिद्रुरच्छायः कामं कर्णमहीरुहः ॥ ७१९ ॥

मन्दीभूतेऽथ कर्णस्य शरशैशिरमारुते ।
बाणदक्षिणवातेन(च) स्फूर्जत्यधिकमार्जुने ॥ ७२० ॥
कौरवाः पुरितः कुन्दा इवासुमनसोऽभवन् ।
विकाशं चागमन्नुच्चैश्चम्पका इव पाण्डवाः ॥ ७२१ ॥(युग्मम्)
अन्धीभूष्णुरथो जिष्णुमार्गणैरङ्गभूपतिः ।
अत्रस्तु(स्नु)रस्त्रमाहेयं महीयांसमजूहवत् ॥ ७२२ ॥
व्यधीयन्त तडिद्दण्डमण्डिताब्दविडम्बिभिः ।
विषज्वा(ला)वचलास्यैर्दन्दशूकैर्दिशस्ततः ॥ ७२३ ॥
बभुर्व्यालच्छलात्सप्तसप्तिसौप्तिकहेतवे ।
संभूयेवागताः सर्वशर्वरीतिमिरोर्मयः ॥ ७२४ ॥ (युग्मम्)
भुजङ्गजलदैः सद्यः पीते तपनतेजसि ।
तत्फणामणयो ज्योतिरिङ्गणा इव रेजिरे ॥ ७२५ ॥
सर्पसंतमसे तस्मिन्द्यावाभूमिपिधायिनि ।
सुभद्राभर्तुरास्येन्दुः शुशुभेऽभिनवोदयः ॥ ७२६ ॥
काद्रवेयैरुपद्रोतुमनोभिरभितोऽर्जुनम् ।
संभ्रमादभ्रमि स्वैरं साक्षादापद्घटैरिव ॥ ७२७ ॥
तान्मुरारातिरालोक्य त्रैलोक्यैकभयंकरान् ।
गाण्डीवधन्विनो बन्धशङ्कातङ्काकुलोऽभवत् ॥ ७२८ ॥
अथाहेयास्त्रसंहारहेतवे तार्क्ष्यदैवतम् ।
कार्मुके सायकं सद्यः संदधे च धनंजयः ॥ ७२९ ॥
जग्मुश्च क्वापि निर्नाम ते भुजङ्गमपुंगवाः ।
दुर्नीतिहतवृत्तीनामसाधूनामिवोदयाः ॥ ७३० ॥
राधेयस्य ततश्चेतः प्रविष्ट इव विष्टपम् ।
उज्झामास तमस्तोमः पाण्डवांश्च भयोदयः ॥ ७३१ ॥
साक्षादिव जये तस्मिन्नस्त्रे विलयमीयुषि ।
घटोत्कचवधादासवत्यां शक्तौ च रिक्तताम् ॥ ७३२ ॥

निश्चिकायात्मनः कायव्ययं कर्णः कपिध्वजात् ।
राज्यभङ्गं कुरूणां च पाण्डवानां च संपदम् ॥ ७३३ ॥
अथ सर्वाभिसारेण शराणामनणूर्जितः ।
मृत्युमेवोररीकृत्य स योद्धुमुपचक्रमे ॥ ७३४ ॥
एकाश्रयमसंदेहजयलक्ष्मीनिरीक्षितः ।
बभूव भीमः समरस्ततः कर्णकिरीटिनोः ॥ ७३५ ॥
व्योम्नि वैमानिकैर्दिक्षु दिग्गजैर्भुवि भूचरैः ।
उच्छलत्तच्छरव्रातभीत्या दूरेण दुद्रुवे ॥ ७३६ ॥
कल्पान्तचलितोदन्वन्नीरनिर्घोषभीषणः ।
भयसंभ्रान्तयोरासीद्वाहिन्योस्तुमुलो महान् ॥ ७३७ ॥
वाह्लीकैः क्वचिदास्फाल्य कोलाहलपलायितैः ।
बभञ्जिरे रथाः सार्कं रथिकानां मनोरथैः ॥ ७३८ ॥
नीचैर्मार्गद्रुशाखाभिः पर्यस्तकुथकेतनाः ।
इभाः प्रणेशुर्झम्पाभिर्नश्यदाधोरणा रणात् ॥ ७३९ ॥
कर्णफाल्गुनयोरश्वान्पुनर्मद्रेशकेशवौ ।
धारयांचक्रतुः सम्यक्सारथ्यकलया बलात् ॥ ७४० ॥
सर्वस्मिन्नप्यनीकेऽथ विद्रुते वीरकुञ्जरौ ।
रेजतुस्तोरणाशक्तावटव्यामिव कुञ्जरौ ॥ ७४१ ॥
अथैवं रणसंरम्भे कर्णस्याचक्रनाभितः ।
मङ्क्षु घर्म इवानीतौ निर्ममज्ज रथः क्षितौ ॥ ७४२ ॥
कलाकल्पेन शल्येन प्रेरिता अपि वाजिनः ।
नेशतेस्म तमुद्धर्तुं विवेकमिव दुर्धियः ॥ ७४३ ॥
श्यामलिम्नाधिवक्रेन्दु वैलक्ष्येणाधिमानसम् ।
मन्दिम्ना चाधिदोर्दण्डं कर्णस्याक्रियतास्पदम् ॥ ७४४ ॥
सोऽथ स्वयमवीतारिरुद्दिधीर्षुर्वरूथिनम् ।
उच्चैरुत्साहमारोहत्तदानीमर्जुनः पुनः ॥ ७४५ ॥

ततः पल्लवितप्राणं बाणधोरणिवर्षिणम्।
कर्णोऽभ्यधत्त बीभत्सुमीषद्दैन्यकिरा गिरा ॥ ७४६ ॥
क्षत्रियक्षिति मक्षत्रमिदमर्जुन मा कृथाः।
न खल्वयुध्यमानेषु प्रहारः सत्यशालिनाम् ॥ ७४७ ॥
क्षात्रं धर्ममिदं वीर यदि त्वमपि लुम्पसि।
तदानीमपरित्राणः कुत्रायमवतिष्ठताम् ॥ ७४८ ॥
तन्मुहूर्तं प्रतीक्षस्व मा मुचः सुतरां शरान्।
उद्धरामि मग्नमहं यावदिमं रथम् ॥ ७४९ ॥
तमेवं कृपणालापमलपन्मद्रभूपतिः।
राधेय न भवान्सूतकुलं ह्रियमलम्भयत् ॥ ७५० ॥
क्षत्रियः क इव प्राणसंदेहेऽपि महीयसि।
वचस्त्वमिव शत्रूणां पुरो दीनमुदीरयेत् ॥ ७५१ ॥
दुर्धीर्दुर्योधनो नूनं येन भीरुशिरोमणौ।
कृता गोमायुदेशीये सिंहसंभावना त्वयि ॥ ७५२ ॥
न कौरव्यः स ते मित्रं मन्ये मानैकमन्दिरम्।
वदस्येवं गिरं दीनां यत्पुरः परिपन्थिनः ॥ ७५३ ॥
इति शल्यगिरा शल्यतुल्यया गलितौजसम्।
स्मितधौताधरोद्देशः केशवः कर्णमब्रवीत् ॥ ७५४ ॥
राधेय धर्मसर्वस्वं त्वां विना बत वेत्ति कः।
शङ्के स्मृतिरहस्यानि स्फायन्ते त्वयि संप्रति ॥ ७५५ ॥
अभिमन्युवधे किंतु विस्मृतान्येव तानि ते।
सर्वैः संभूय युष्माभिर्यदेकः स तदा हतः ॥ ७५६ ॥
यदि वात्मविपद्युच्चैर्धर्मतत्त्वविदः खलाः।
परापदि तु धर्मस्य विसृजन्ति जलाञ्जलिम् ॥ ७५७ ॥
सोत्प्रासमित्युपालभ्य राधेयं गरुडध्वजः।
तद्गिरा मन्थरीभूतभुजमर्जुनमभ्यधात् ॥ ७५८ ॥

अर्जुनार्जुन किं नाम नाराचान्न विमुञ्चसि ।
कृपा कौतस्कुतीयं ते द्विषत्यस्मिन्सुतद्रुहि ॥ ७५९ ॥
भूयो हि रथमारूढः सोऽयमत्यन्तदुर्जयः ।
जीवते केसरी केन कन्दरान्तरसंचरः ॥ ७६० ॥
न चाक्षत्रमिदं किंचित्तव धर्मव्यतिक्रमः ।
विरोधी बलवान्रन्ध्रे हन्तव्यो हि जयैषिभिः ॥ ७६१ ॥
इति विष्णुगिरा जिष्णुः पुनरप्यात्तधन्वनः ।
क्षिप्रमेव क्षुरप्रेण राधेयस्याहरच्छिरः ॥ ७६२ ॥
उन्मीलत्कुण्डलज्योतिर्जटालं तत्समुच्छलत् ।
बभौ चम्पापतेस्तेजः पिण्डीभूतमिवान्तरम् ॥ ७६३ ॥
शिरोऽदीयत मित्राय बन्धुभ्यश्च धरा मया ।
इति कर्णकबन्धेन प्रीत्येव ननृते तदा ॥ ७६४ ॥
उदेति स्माभिकौन्तेयबलमानन्दचन्द्रमाः ।
मीलति स्म च तत्कालं कौरवाम्भोजकाननम् ॥ ७६५ ॥
पिण्डितैः पाण्डवानीकहर्षकोलाहलोर्मिभिः ।
निपीयन्ते स्म कौरव्यसैनिकाक्रन्दकन्दलाः ॥ ७६६ ॥
वियत्युत्पतितं वीक्ष्य तच्चम्पाधिपतेः शिरः ।
राहुत्रस्त इवास्ताद्रिकाननेऽविशदंशुमान् ॥ ७६७ ॥
कर्णस्य शिरसः कर्णकुण्डले भुवि पेतुषः ।
आदत्त मारुतिर्बिम्बे भास्वतो भूगते इव ॥ ७६८ ॥
पूष्णि चास्तं गते कर्णे नितरामन्धकारिताः ।
कौरवाः शिबिरं जग्मुर्मन्दमन्दपदक्रमम् ॥ ७६९ ॥
पाण्डवाः पुनरत्यन्तमुद्द्योतिवदनेन्दवः ।
स्कन्धावारं ययुः स्वैरं संचारचतुराङ्घ्रयः ॥ ७७० ॥
कुण्डलाभ्यां तथैताभ्यामभ्यर्च्य चरणद्वयीम् ।
ते राधेयवधप्रीताः प्रणेमुस्तत्र मातरम् ॥ ७७१ ॥

ते निःसंदेहमात्मीये प्रत्यभिज्ञाय कुण्डले ।
अकस्मान्मुहुरुष्णोष्णाः सा ववर्षाश्रुविप्रुषः ॥ ७७२ ॥
तामवादीदरातारिः कष्टमानन्दपर्वणि ।
मातः केयमकाण्डेऽपि शोकसंकुलता तव ॥ ७७३ ॥
नन्वद्य फाल्गुनागस्त्यग्रस्ते कर्णमहार्णवे ।
जयद्वीपमभूद्देवि त्वत्सुतैरीषदासदम् ॥ ७७४ ॥
तत्त्वयाकस्मिकीभिः किं कष्टाभिर्बाष्पवृष्टिभिः ।
मुखाम्भोजश्रीरास्माकीयं विलुप्यते ॥ ७७५ ॥
अथोवाच सुतान्कुन्ती मन्युना गद्गदाक्षरम् ।
वत्साः किं नाम वोऽद्याहं मन्दभाग्या निवेदये ॥ ७७६ ॥
कर्णो हि पाण्डुदेवस्य तेजसामाद्यकन्दलः ।
सोदरो भवतां बन्धुः सिन्धुरौर्जित्यवारिणः ॥ ७७७ ॥
किंतु हेतोः कुतोऽप्याशु जातमात्रोऽप्यसौ मया ।
कुण्डलाभ्यां किलैताभ्यां सनाथीकृत्य तत्यजे ॥ ७७८ ॥
हेतुर्मातः स को नाम सुतं येनैनमत्यजः ।
इति विस्मेरचेतोभिः पाण्डुजन्मभिरीरिते ॥ ७७९ ॥
स्त्रीस्वभावभुवा कुन्त्यां ह्रिया तूष्णीकताजुषि ।
वृत्तान्तमखिलं कर्णे कथयामास केशवः ॥ ७८० ॥ (युग्मम्)
बन्धूच्छेदस्मरत्खेदाः पाण्डवाः पुनरभ्यधुः ।
आः कृष्ण न त्वमप्येवमियत्कालमचीकथः ॥ ७८१ ॥
कारिताः किं वयं हन्त भ्रातृहत्यामिमां त्वया ।
क्व नाम पातकस्यास्य विशुद्धिर्भविताद्य नः ॥ ७८२ ॥
इत्यार्तहृदयान्बन्धुहत्यया पाण्डुनन्दनान् ।
सभ्रूभङ्गमभाषिष्ट विस्पष्टं विष्टरश्रवाः ॥ ७८३ ॥
वृथा ताम्यथ किं नाम कार्येऽमुष्मिन्नकल्मषे ।
जिघांसन्तं जिघांसीयादिति धर्मो हि दोष्मताम् ॥ ७८४ ॥

किं च यातेन दूत्याय तदानीं हास्तिने मया ।
किंचिदावेद्य वृत्तान्तमेनं कर्णोऽभ्यधीयत ॥ ७८५ ॥
ततः कर्ण तवेदानीं युक्ता सोदर्यसंगतिः ।
सेवितुं न तु युज्यन्ते कुरवस्तद्विरोधिनः ॥ ७८६ ॥
सोऽप्यूचे तं हरे नाहं मोक्तुमर्हामि कौरवम् ।
कर्णः कर्ण इति ख्यातिं येन नीतोऽस्मि सर्वतः ॥ ७८७ ॥
पुरुषेषु न रेखापि साधुभिस्तस्य दीयते ।
यः स्निग्धमदवीयस्यां मित्रमापदि मुञ्चति ॥ ७८८ ॥
पश्य मित्रं मरीचीनामुपरागे विमुञ्चताम् ।
गीयते खलु विद्वद्भिः पुंस्त्वमेव न केवलम् ॥ ७८९ ॥
कौरव्यस्य ततः कार्ये त्याज्याः खलु मयासवः ।
किं पुनः फाल्गुनादन्यं हनिष्यामि न बन्धुषु ॥ ७९० ॥
इति वैरायमाणं तं विनिश्चित्यार्जुने मया ।
वक्तुमिष्टोऽपि युष्मभ्यं नोदन्तोऽयमकथ्यत ॥ ७९१ ॥
ज्ञातेऽस्मिन्नर्जुनो बन्धुस्नेहविक्लवतां गतः ।
यदि कर्णेन हन्येत तद्भवेत्किं हि मङ्गलम् ॥ ७९२ ॥
इत्याकर्ण्य गिरं शार्ङ्गपाणेर्बाष्पायितेक्षणाः ।
पाण्डवाश्चक्रिरे सर्वं राधेयस्यौर्ध्वदेहिकम् ॥ ७९३ ॥
यावत्तिष्ठन्ति ते [सर्वे] स्तोकशोकभरास्तदा ।
तावत्प्रौढप्रभाजालक्षालितक्षणदामलान् ॥ ७९४ ॥
आतपत्रायितस्फारस्फटामण्डलमण्डितान् ।
कांश्चिदालोकयांचक्रुर्दिव्यमूर्तिधरान्पुरः ॥ ७९५ ॥ (युग्मम्)
पञ्चाङ्गचुम्बितक्षोणितलैरानम्य तैस्ततः ।
विज्ञापितस्तपःसूनुः कुड्मलीकृतपाणिभिः ॥ ७९६ ॥
देव दिव्ये पुरा तस्मिन्पन्नगेन्द्रसरोवरे ।
विप्रियं यैर्वितेने वस्ते वयं पवनाशनाः ॥ ७९७ ॥

तदा सहायकं यावत्कर्णयुद्धे किरीटिनः ।
रुषा वारितवान्द्वारमस्माकमुरगप्रभुः ॥ ७९८ ॥
तदद्य कर्तास्माभिः साहाय्यं सितवाजिनः ।
मज्जयद्भिः क्षित्वै चक्रद्वयं कर्णवरूथिनः ॥ ७९९ ॥
हत्वा च सपरीवारं कौरवेन्द्रमसंशयम् ।
यूयं भविष्यथ प्रातः पारीणाः प्रधनाम्बुधेः ॥ ८०० ॥
तदादिश यशैनं वो जयोदन्तसुधारसम् ।
उपायनमु...य पश्यामः पन्नगेश्वरम् ॥ ८०१ ॥
धर्मजोऽपि यथोचित्यं रचितस्वागतक्रियः ।
भीमाद्यैरादराद्दृष्टानापृच्छ्य विससर्ज तान् ॥ ८०२ ॥
इतश्च कौरवः कर्णं कर्णधारं रणार्णवे ।
शोचञ्शिबिरमागत्य पल्यङ्केऽवाङ्मुखोऽपतत् ॥ ८०३ ॥
विलीन इव मूर्च्छाल इव व्यसुरिवाथ सः ।
न ददर्श न शुश्राव न विवेद च किंचन ॥ ८०४ ॥
तस्मिञ्शोकनिपीतेऽभूत्कामं शोकमयी चमूः ।
तमःकवलिते ह्यर्के किं मही न तमोमयी ॥ ८०५ ॥
मुमूर्च्छ क्षणमुच्छ्वासविकलो मुकुलेक्षणः ।
सोरस्ताडं क्षणं मुक्तकण्ठमुच्चै रुरोद च ॥ ८०६ ॥
नामग्राहं च हा कर्ण कर्णेति व्यलपत्क्षणम् ।
क्षणं तस्थौ च तूष्णीकस्तदा दुर्योधनः शुचा ॥ ८०७ ॥
(युग्मम्)

इत्थं नवनवोत्थास्नुशोकोर्मिविवशीकृतम् ।
वेगादागत्य साक्षेपां द्रौणिर्वाणीं तमब्रवीत् ॥ ८०८ ॥
महाराज स निर्व्याजशौण्डीरिमगुणः क्व ते ।
क्व ते सत्त्वं च तद्वीर वज्रविस्फूर्तिजित्वरम् ॥ ८०९ ॥
सोऽवधीरितधात्रीन्द्रगरिमा गरिमा क्व ते ।
क्व ते गाम्भीर्यमम्भोधिगर्वसर्वंकषं च तत् ॥ ८१० ॥

यदेवमबलेव त्वमुच्चकैराचितः शुचा।
मुहुर्मूर्च्छस्यतिक्रन्दस्यत्यन्तं परिदेवसे॥ ८११॥
त्वादृशानपि शोकोऽयमाक्रमिष्यति चेद्बलात्।
चलयिष्यति शैलेन्द्रं बालस्तन्मलयानिलः॥ ८१२॥
महानथ सहायो मे कर्णोऽभूदिति शोचसि।
तव त्रैलोक्यमल्लस्य तदप्येतत्रपाकरम्॥ ८१३॥
यच्चापकर्षणे वामं सहायीकुरुते करम्।
तेनापि त्रपते कामं शूराणां दक्षिणः स्मृ॥ ८१४॥
अद्यापि त्वयि संग्रामसीमानमधितस्थुषि।
रवौ दिवमिव ध्वान्ताः पाण्डवेया न दुर्जयाः॥ ८१५॥
आस्तां तावद्भवान् शल्योऽप्यतुल्यभुजवैभवः।
खण्डने पाण्डुपुत्राणां जन्यमूर्द्धन्यलंतमाम्॥ ८१६॥
प्रक्षाल्य परितः शोकातङ्कपङ्कमिमं ततः।
राजन्मद्रेन्द्रमेवैनं सेनान्यं कर्तुमर्हसि॥ ८१७॥
इति द्रौणेर्गिरा सद्यो रुचेव रविसारथेः।
मुमोच स शुचं किंचिज्जीवलोक इव क्षपाम्॥ ८१८॥
तं च सेनान्यमातेने मद्रचन्द्रं जयेच्छया।
आशा हि दूरं दूर्वेव विलूनापि प्ररोहति॥ ८१९॥
कृतवर्मकृपद्रौणिसौबलादिबलान्वितः।
अग्रे कृत्वा प्रगे शल्यं कौरवो रणमागमत्॥ ८२०॥
उन्मूल्य शल्यमुल्लाघमाधातुं जयमात्मनः।
क्षेत्रक्षोणिमुपागच्छद्धर्मजोऽपि महाभुजः॥ ८२१॥
त्रुटत्सुभटकण्ठास्थिष्ठात्कारमुरजध्वनिः।
कबन्धताण्डवोच्चण्डस्ततोऽभूत्संगरोत्सवः॥ ८२२॥
घ्राणोपदंशमापीय रिपूणां शोणितासवम्।
क्षीवा इव लुठन्ति स्म क्षितौ तत्र पतत्रिणः॥ ८२३॥

गत्वरैरसुभिः क्रीतं कल्पस्थास्नु मया यशः।
इति प्रीत्यैव कस्यापि कबन्धोऽनृत्यदद्भुतम् ॥ ८२४ ॥
उज्जृम्भमाणपुंनागसंतानरसपायिनः।
उल्लसत्पक्षसूत्काराः खेलन्ति स्म शिलीमुखाः ॥ ८२५ ॥
नूतनातपसंपृक्तनिर्झराम्बुविडम्बिभिः।
दुर्वारै रुधिरोद्गारैः केऽपि भान्ति स्म भूभृतः ॥ ८२६ ॥
निरस्तनिखिलारातिकुलोऽथ नकुलो रणे।
तत्कालं [illegible] चक्रे वैरिनागाननेकशः ॥ ८२७ ॥
विशन्तो हृदयं सद्यो नकुलस्य शिलीमुखाः।
विद्विषां मुखपद्मानि मुकुलीचक्रिरे द्रुतम् ॥ ८२८ ॥
नकुलस्य शराः कामं सेहिरे न विरोधिभिः।
सारङ्गवैरिणः पाणिजन्मान इव कुञ्जरैः ॥ ८२९ ॥
तीव्रपातै रिपुव्रातैर्नाकुलैराकुलीकृताम्।
चमूमालोक्य मद्रेशः क्रोधावेशादधावत ॥ ८३० ॥
अत्युद्धुरैः शरैस्तस्य तरङ्गैरिव नीरधेः।
निम्नगेव चमूश्चक्रे पाण्डवीया पराङ्मुखी ॥ ८३१ ॥
क्षुन्दति क्षत्रियव्यूहं ततस्तस्मिन्निरङ्कुशे।
भ्रुकुटीभङ्गभीमास्यो हरिरूचे तपःसुतम् ॥ ८३२ ॥
युधिष्ठिर समीचीनमुच्यसे त्वं युधिष्ठिरः।
यदेवं रिपुणा सैन्यं हन्यमानमुपेक्षसे ॥ ८३३ ॥
पुंसः स्थेमा हि सौस्थित्ये गुणत्वमवलम्बते।
प्रत्यर्थिन्युत्थिते किं तु गुणश्चापाय चापलम् ॥ ८३४ ॥
सिन्धुरेन्द्राः परे यूथं यूथपस्येव पश्यतः।
पिंषन्ति यद्द्विषः सैन्यं नन्वियं ते त्रपा परा ॥ ८३५ ॥
क्रष्टास्मि ते सुतं शल्योदरादिति गिरं निजाम्।
एवं तिष्ठन्सुदेष्णाग्रे कथं सत्यां करिष्यसि ॥ ८३६ ॥

वधोत्सुकोऽपि बीभत्सुस्त्वत्संगरमनुस्मरन् ।
क्षुन्दानेऽपि चमूं शल्ये बाणश्रेणीं न मुञ्चति ॥ ८३७ ॥
झगित्युत्सृजत स्थैर्यमौर्जित्यमुररीकुरु ।
लम्भय प्रसभं शल्यमेनं कीनाशदास्यताम् ॥ ८३८ ॥
इत्यच्युतवचष्टङ्कोल्लिखितात्मा तपःसुतः ।
प्रतिज्ञां मद्रभूभर्तुरामध्याह्नाद्वधे व्यधात् ॥ ८३९ ॥
उत्कल्लोलं ततः शल्यं धर्मभूर्भुजवैभवात् ।
नर्मदायाः परीवाहं कार्तवीर्य इवारुधत् ॥ ८४० ॥
उच्छलद्बाणनिर्माणगीर्वाणनयनस्ततः ।
अभूत्कृतजगड्डिम्बडम्बरः समरस्तयोः ॥ ८४१ ॥
विश्वसंहारिभिः कालीकटाक्षैरिव तत्क्षणात् ।
व्यानशे निशितैर्व्योम तत्कालं च कदम्बकैः ॥ ८४२ ॥
स्तृणोति स्म क्षणं बाणैर्लाघवोल्लाघमुक्तिभिः ।
सरथ्यं सरथं धर्मनन्दनं मद्रभूपतिः ॥ ८४३ ॥
मुमूर्च्छाथ क्रमाच्छिन्दञ्शल्यबाणमयं तमः ।
प्रगेतन इवोद्द्योतो युधिष्ठिरशरोत्करः ॥ ८४४ ॥
शल्यत्राणकृते दूराद्धावन्तोऽन्यधराधवाः ।
भाग्यैरिव विपत्पूगाः फाल्गुनाद्यैर्ममन्थिरे ॥ ८४५ ॥
मध्यंदिनदिनाधीशः पश्यंस्तत्समरोत्सवम् ।
लक्ष्यते स्म तथा व्योम्नि मन्दमन्दमिवोच्चलन् ॥ ८४६ ॥
युध्यमानं ततो यत्नाद्धतं बाणैरजेयताम् ।
निहन्ति स्म तपःसूनुः शक्त्या शल्यममोघया ॥ ८४७ ॥
व्यालदन्तावलेनेव क्रोधादन्धंभविष्णुना ।
मरुद्भुवाप्यभिघ्नन्त भूयांसो युधि कौरवाः ॥ ८४८ ॥
उद्यत्पार्थप्रतापाख्यबालार्केणेव शोणिताः ।
प्रावर्तन्ताभितः कुम्भिद्वयस्य रुधिरापगाः ॥ ८४९ ॥

क्वचित्करैः क्वचित्पादैः क्वचिदङ्गैः क्वचिन्मुखैः।
आकीर्णाङ्का विधेः कर्मशालेव रणभूरभूत् ॥ ८५० ॥
शङ्के तस्यां विशन् रौद्यां सोऽप्यभैषीत्तदान्तकः।
श्वसन्ति स्म चिरं केचिद्यदरातिहता अपि ॥ ८५१ ॥
शस्त्राघातोच्छलन्मूर्च्छानभिषिच्याभितोऽम्बुभिः।
भूयोऽपि प्रगुणीकुर्वन्कांश्चित्समरकेलये ॥ ८५२ ॥
पाययंश्च पयः कांश्चिच्छुष्कताल्वन्पिपासया।
इक्षुदण्डैस्त्यक्ततापान्कांश्चिच्च सूत्रयन् ॥ ८५३ ॥
निर्भर्त्स्याभिमुखीकुर्वन्कांश्चिद्भीत्या पराङ्मुखान्।
तत्र बभ्राम निर्भीकः सर्वतः सुभटीजनः ॥ ८५४ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)

अथाशेषैर्नृपैः सार्धं सबलैः सौबलादिभिः।
उत्तस्थे मांसलस्थामा कौरवाणामधीश्वरः ॥ ८५५ ॥
पाण्डवीयाः क्षणं प्रौढकटका अपि भूभृतः।
संहारमरुतस्येव तस्य वेगं न सेहिरे ॥ ८५६ ॥
आसन्नान्तस्तदा सोऽभूत्पाण्डवैरपि दुःसहः।
तापो ह्यपरनैदाघः सोढुं कैर्नाम शक्यते ॥ ८५७ ॥
तन्वन्नकालकल्पान्तभ्रान्तिं त्रिजगदङ्गिनाम्।
संगरोऽभून्महाघोरः सैन्ययोरुभयोस्ततः ॥ ८५८ ॥
शकुनिः कुरुभूभर्तुः कूटनाटकसूत्रभृत्।
सहदेवमथारौत्सीन्महेभः कलभं यथा ॥ ८५९ ॥
द्युतीशद्युतिसंक्रान्त्या तापितानि च वह्निना।
माद्रेयमभितो रौद्रान्स ववर्ष शिलीमुखान् ॥ ८६० ॥
एधोभिरिव तैरेतैः सायकैः स्वैरपातिभिः।
दिदीपे सहदेवस्य नितरामूर्जितानलः ॥ ८६१ ॥
माद्रेयस्तस्य नाराचैः काण्डश्रेणीरखण्डयत्।
अम्भोधर इवाम्भोधिज्वाला दवहविर्भुजः ॥ ८६२ ॥

समं दोःस्तम्भसंरम्भैः साकं कपटपाटवैः ।
क्षयमीयुः क्षणाद्बाणा गान्धाराणामधीशितुः ॥ ८६३ ॥
दीव्यन्तं समरद्यूते ततः प्राणैः पणीकृतैः ।
माद्रेयोऽक्षैरिव क्षिप्रं क्षुरप्रैर्जयति स्म तम् ॥ ८६४ ॥
क्षुण्णेऽथ शकुनौ साक्षाच्चेतसीव कुरुप्रभुः ।
उच्छ्वसन्नपि भस्त्रेव चैतन्यविकलोऽभवत् ॥ ८६५ ॥
वीक्ष्यानीकमथात्मीयमेयिवद्भिशरारुतम् ।
गान्धारेयो गतस्थामा जगामाकुलतां भृशम् ॥ ८६६ ॥
अथ सैन्यरथोद्धूतैः सोऽन्धकारपटोपमैः ।
तिरोहितवपुः पांशुपूरैः स्वैरमपासरत् ॥ ८६७ ॥
न नाम शुशुभे शेषद्वित्रशौण्डीरमौक्तिकम् ।
तदा मौक्तिकदामेव तदनीकमनायकम् ॥ ८६८ ॥
कृपश्च कृतवर्मा च द्रोणभूश्च त्रयोऽप्यमी ।
धार्तराष्ट्रमपश्यन्तः कोका इव दिवाकरम् ॥ ८६९ ॥
बिभ्रतः कान्दिशीकत्वं विच्छायवदनश्रियः ।
कामं गवेषयामासुर्विषण्णास्तमितस्ततः ॥ ८७० ॥ (युग्मम्)
भ्राम्यन्तो ददृशुस्तेऽथ गान्धारेयपदावलीम् ।
सरो व्याससरो नाम ययुस्तदनुसारतः ॥ ८७१ ॥
अम्भः संस्तभ्य संविष्टं तत्र निश्चित्य कौरवम् ।
भर्तृभक्त्या क्षणं तस्थुस्तस्य ते सरसस्तटे ॥ ८७२ ॥
अथावलोक्य धूलीभिस्तैः कदम्बितमम्बरम् ।
कौरवानुपदी पार्थबलराशिरशङ्कयत ॥ ८७३ ॥
दृष्ट्वा नात्र स्थितं पार्था ज्ञासिषुर्मा स्म कौरवम् ।
इत्यालोच्य तिरोभूवन्क्वापि ते तरुगह्वरे ॥ ८७४ ॥
तस्मिन्सरसि विज्ञाय वनेचरगिरा ततः ।
प्रविष्टं कौरवाधीशमन्वगुः पाण्डुसूनवः ॥ ८७५ ॥

तदेकाक्षौहिणीशेषबलसंभारभासुराः ।
तिष्ठन्ति स्म सुताः पाण्डोश्चिरमावृत्य तत्सरः ॥ ८७६ ॥
तन्नीरस्य ततस्तीरमधिष्ठाय युधिष्ठिरः ।
स्पष्टमामृष्टमर्माणं वाणीमिति समाददे ॥ ८७७ ॥
दुर्योधन मुधा वीरं त्वां स्म मन्यावहे वयम् ।
मृगेन्द्रमतिरस्माकं फेरवे स्फुटमस्फुरत् ॥ ८७८ ॥
निष्कलङ्के कलङ्कोऽभूस्त्वमेवास्मत्कुलेऽखिले ।
त्वयैव के[illegible]तात धृतराष्ट्रमहः कृतम् ॥ ८७९ ॥
घातयित्वा समि[illegible]वं सुहृत्संबन्धिबान्धवान् ।
यदिदानीं निजप्राणत्राणायाम्भसि मज्जसि ॥ ८८० ॥
मग्नस्यापि जले किंतु जीवितव्यं न ते क्वचित् ।
मुहूर्तोऽपि गमी नैतत्सरः शोषयतां हि नः ॥ ८८१ ॥
क्वाद्य ते स भुजादर्पस्तृणीकृतजगत्त्रयः ।
येनावमत्य नः सर्वांस्त्वं महीं भोक्तुमैहथाः ॥ ८८२ ॥
यद्येतावदनात्मज्ञ त्वमासीर्मृत्युकातरः ।
तत्संधित्सून्पुरा किं न गोत्रवृद्धानमानयः ॥ ८८३ ॥
संधिमादधतं किं च पञ्चग्राम्यापि शार्ङ्गिणम् ।
निराकृत्य तदा किं त्वमात्मनीनमसूत्रयः ॥ ८८४ ॥
तत्तेऽद्य स्फुटमायात एव मृत्युर्यथा तथा ।
जीवितं ह्यतिदुर्लम्भमाप्तवाक्यविलङ्घिनाम् ॥ ८८५ ॥
अत्यन्तानुचितां क्षत्रव्रतस्य च कुलस्य च ।
कृष्णाकेशाम्बराकृष्टिं तदा कारयतस्तव ॥ ८८६ ॥
बंहीयो यदभूदंहस्तस्यास्माभिर्बलादपि ।
अद्य प्राणप्रहारेण प्रायश्चित्तं विधास्यते ॥ ८८७ ॥ (युग्मम्)
तन्निर्गत्याम्भसो भूत्वा शौण्डीरश्चेद्विपद्यसे ।
तदात्मभुजयोर्लज्जां कुलस्य च विलुम्पसि ॥ ८८८ ॥

र्यास्यसि न चेत्तर्हि संहितः सव्यसाचिना ।
ादाग्नेयबाणोऽसौ शोषयिष्यत्यदः सरः ॥ ८८९ ॥
को निखिलैर्नोऽस्मद्योद्धृभिर्योद्धुमीशिषे ।
न रोचते तुभ्यं तेन युद्धं विधीमहि ॥ ८९० ॥
स्मिन्नप्यहो तस्मिञ्जितेऽधिप्रधनं त्वया ।
ता एव वयं सर्वे भुञ्जीथाः पृथिवीमिमाम् ॥ ८९१ ॥
त्येति श्रवणक्रोडविषवृष्टिसहोदराम् ।
रतीं तपसः सूनोरमर्षकथिताशयः ॥ ८९२ ॥
ायुद्धं विनिर्णीय समं पवनजन्मना ।
रवो निरगान्नीरादभ्रादिव दिवाकरः ॥ ८९३ ॥ (युग्मम्)
ः परिसरं मत्तमातङ्गेन्द्रमिवारिकाः ।
ण्डवेयास्तमावृत्य रणक्षेत्रमुपानयन् ॥ ८९४ ॥
मकौरव्ययोस्तत्र चरणायुधयोरिव ।
र्गजाद्या दधुर्योद्धुकामयोः पारिषद्यताम् ॥ ८९५ ॥
द्रनीलामलं व्योम व्याप्तं गीर्वाणखेचरैः ।
ाति स्म भूमिलल्लोकप्रतिबिम्बैरिवाङ्कितम् ॥ ८९६ ॥
मातुरीयसैन्यस्य यादवीयबलस्य च ।
ाग्दिदृक्षारसाक्षिप्ताः संगच्छन्ते स्म सैनिकाः ॥ ८९७ ॥
दायुद्धरहस्यैकभाष्यकारभुजोर्जितः ।
लभद्रोऽपि तत्रागाद्विलोकनकुतूहली ॥ ८९८ ॥
गरङ्गाङ्गणे लोकैः परितः परिवेष्टितौ ।
ाङ्ककाराविवास्थातां गान्धारेयवृकोदरौ ॥ ८९९ ॥
ऽपि प्राणाधिको धार्तराष्ट्रो न तु वृकोदरः ।
किंचिच्च बलवान्भीमो न नाम धृतराष्ट्रभूः ॥ ९०० ॥
मन्ये तु मांसलाभ्यासी मारुतिर्न कुरूद्वहः ।
अपरे पुनरभ्यासी कौरवो नैव पावनिः ॥ ९०१ ॥

न्दोऽत्रापराधार्थः.

केचित्तु मन्महे मान्यं मानिनं कौरवं विना।
इयत्यपि गते यस्य सर्वान्वा हन्मि विद्विषः॥ ९०२॥
मृत्युना सह संग्रामे केलिलीलाः करोमि वा।
रिपुभ्यो न पुनर्दीनं वचो वच्मीति गीःक्रमः॥ ९०३॥
अन्ये तु धिग्धियं धिक्क मानितां धिक्क मत्सरम्।
यदुपज्ञमसौ जज्ञे कौरवस्य कुलक्षयः॥ ९०४॥
इत्येतान्बहुशस्ते जल्पाञ्जल्पयन्तः परस्परम्।
योद्धुं कौतुके तस्थुः सुरखेचरमानवाः॥ ९०५॥
(षड्भिः कुलकम्)

कौरव्यमारुती वेगोत्क्षिप्यमानां सहस्रधा।
अथाभ्रमयतां भीमामात्मानं परितो गदाम्॥ ९०६॥
सानुमन्ताविवोत्क्षिप्तौ कल्पान्ते मण्डलानिलैः।
गदाङ्घ्रिपं दधानौ तौ चेरतुश्चित्रमण्डलम्॥ ९०७॥
राजति स्म तयो रङ्गं शौर्यरोमाञ्चकोरकैः।
अन्तर्ज्वलितकोपाग्निनिर्यद्धूमलवैरिव॥ ९०८॥
कदाचित्तौ विनिर्मुक्तक्ष्वेडारावौ प्रसस्रतुः।
पादमाकृष्य च स्वैरं कदाचिदपसस्रतुः॥ ९०९॥
भुजशौण्डीरिमोद्रेकाद्धावमानोऽतिदुःसहम्।
अत्याजयत्कदाप्यन्यः स्वां महीमितरं बलात्॥ ९१०॥
त्रिजगत्कौतुकास्थानं स्थानमाविश्य तौ ततः।
प्रहारोदस्तहस्ताग्रावत्यासन्नीबभूवतुः॥ ९११॥
प्रक्षिप्य पुरतः पादमेकस्मिन्नभिहन्तरि।
क्रुष्टाङ्घ्रिमङ्गनाशेन प्रहारमपरोऽत्यजत्॥ ९१२॥
कदाचिच्चेलतुः प्रेङ्खाक्षरावभ्यासपाटवात्।
तावन्योऽन्यगदाघातं गदयैव ररक्षतुः॥ ९१३॥
तदीयगदयोर्नादैरन्योन्यास्फालनोद्भवैः।
शङ्कन्ते स्म जगत्कोशस्फोटमाकालिकं जनाः॥ ९१४॥

तयोरित्थमतिक्रोधादुद्धतं युध्यमानयोः ।
जयश्रीः सुचिरं तस्थावात्तया वरमालया ॥ ११५ ॥
कौरवोऽथ चिराद्दृष्टिं वञ्चयित्वा कथंचन ।
निबिडं ताडयामास मौलिदेशे मरुत्सुतम् ॥ ११६ ॥
तत्प्रहारव्यथाभारनिर्भरभ्रमितेक्षणः ।
मारुतिः क्षोणिमद्राक्षीद्भ्रमदद्रिवनद्रुमाम् ॥ ११७ ॥
सत्त्वोत्कर्षादथात्मानं संस्थाप्य स कथंचन ।
क्रोधप्रगुणितप्राणः प्रजह्रे हृदि कौरवम् ॥ ११८ ॥
तेन दुःखासिकामात्रमनुभूय सुयोधनः ।
निहन्ति स्म पुनर्मूर्ध्नि कोपाटोपाद्वृकोदरम् ॥ ११९ ॥
तत्पीडाभिरभूदन्धंभविष्णुनयनद्वयः ।
निकामं निःसहीभूतसर्वाङ्गः पवनाङ्गजः ॥ १२० ॥
तथाभूतं तमालोक्य मलीमसमुखद्युतिम् ।
ससंभ्रममभाषिष्ट किरीटी कैटभद्विषम् ॥ १२१ ॥
हन्त गोविन्द गोविन्द किमस्माकमुपस्थितम् ।
उत्तीर्य पाथसां नाथमिदं गोष्पदमज्जनम् ॥ १२२ ॥
जिते भीष्मे जिते द्रोणे सूदिते सूतनन्दने ।
शल्ये निर्मूलिते शल्यराजादिषु हतेषु च ॥ १२३ ॥
पश्यतामेव नः सोऽयं सर्वेषामपि जीवितम् ।
धृष्टेन धार्तराष्ट्रेण मारुतिर्यन्निहन्यते ॥ १२४ ॥ (युग्मम्)
इत्यर्जुनोक्तमाकर्ण्य कंसविध्वंसनोऽवदत् ।
पार्थ भीमेन कौरव्यः सत्यमेवाऽस्ति दुर्जयः ॥ १२५ ॥
अयं हि खुरलीरङ्गे कुर्वाणो गदया श्रमम् ।
नित्यं लोहमयं भीमं भस्मसादकरोत्पुरा ॥ १२६ ॥
तदेतस्य पुरो वैरिकुले कालानलन्नपि ।
शङ्के न खलु बंहीयान्भीमोऽपि भुजसंपदा ॥ १२७ ॥

किंतु चेत्प्रहरत्येनमूरुदेशे वृकोदरः।
तदानीं नातिदुर्लम्भं जयं संभावयामि वः॥ ९२८॥
भ[illegible]तीमित्युपश्रुत्य फाल्गुनो वनमालिनः।
कौरव्यो[illegible]प्रहाराय मारुतिं समकेतयत्॥ ९२९॥
तं संकेतं विदामास कोविदः कौरवाग्रणीः।
रणसंरम्भसंभ्राम्यदम्बको न बकान्तकः॥ ९३०॥
[illegible]मग्रणीरूरुघातं वञ्चयितुं ततः।
मना[illegible]लति सोर्ध्वं मण्डूक इव भूतलात्॥ ९३१॥
पूर्वाङ्ग इव [illegible]र्मुक्तः प्रहारस्तु बकारिणा।
तस्याभाङ्क्षीदुभावूरू न धीर्दैवाद्बलीयसी॥ ९३२॥
उत्फालः शैलशृङ्गान्तात्कण्ठीरव इवावनौ।
भग्नोरुः क्रोधधूमायमानो दुर्योधनोऽपतत्॥ ९३३॥
असावथ व्यथापूरपूरितोऽपि क्रुधा मुहुः।
फणीन्द्रवत्फटाघातान्गदाघातानमुञ्चत॥ ९३४॥
तदवस्थेऽप्यनिर्वाणरणारम्भे च कौरवे।
भीमे च जयिनि प्रीताः पुष्पाणि ववृषुः सुराः॥ ९३५॥
कौरव्यग्रामणीः पीडानिमीलितविलोचनः।
क्षेपं क्षेपं गदां शून्यं क्रमान्निःसहतामगात्॥ ९३६॥
अथाभ्येत्य मुहुर्भीमः पविसब्रह्मचारिणा।
पादेन दलयांचक्रे कोटीरं कुरुभूपतेः॥ ९३७॥
बलभद्रस्तदालोक्य पदा मुकुटपेषणम्।
रोषोन्मेषारुणीभूतसर्वाङ्गद्युतिरभ्यधात्॥ ९३८॥
धिग्धिग्बतेदमक्षत्रं न म्लेच्छेष्वपि वर्तते।
रिपोरपि किरीटो यत्पेतुषः पिष्यते पदा॥ ९३९॥
कदाचिदपि कस्यापि नैवान्यायमहं सहे।
मादृग्विधा हि सर्वेषामनाचारे चिकित्सकाः॥ ९४०॥

ममैतन्मुसलं कोपादन्यायस्यास्य यत्फलम् ।
पञ्चानां पाण्डुपुत्राणां तत्सद्योऽदर्शयिष्यत ॥ ९४१ ॥
नाभविष्यदिदं हन्त यदि ज्ञातेयमन्तरा ।
तथापि मुखमीक्षिष्ये नाहमेषामतः परम् ॥ ९४२ ॥
इति संकर्षणो रोषकलुषः परुषाक्षरम् ।
उदीर्य निजमावासं त्वरितं त्वरितं ययौ ॥ ९४३ ॥
रौहिणेयानुवृत्त्येव कर्मसाक्ष्यपि तत्क्षणात् ।
रोषावेशवशात्ताम्रः क्वापि द्वीपान्तरेऽगमत् ॥ ९४४ ॥
तथैव पतिते कामं वेदनाविमनीकृते ।
कोपादुज्झति कौरव्ये निश्वासान्नासिकंधमान् ॥ ९४५ ॥
मुरारातिरथाकृष्य साकूतः पाण्डुनन्दनान् ।
ज्यायांसं भ्रातरं मान्यमनुनेतुमचालयत् ॥ ९४६ ॥
दक्षौ शिबिररक्षायै धृष्टद्युम्नशिखण्डिनौ ।
आदिश्य सह कृष्णेन पाण्डवेयाः प्रतस्थिरे ॥ ९४७ ॥
आयोधनाध्वजञ्चालैः पाञ्चालैः समलंकृतम् ।
आदाय सैन्यमावासाज्जग्मतुर्द्रुपदात्मजौ ॥ ९४८ ॥
ततो दिङ्मुखकस्तूरीपत्रभङ्ग्य इवोदगुः ।
कौरवेश्वरनिश्वासधूमसान्द्रास्तमश्छटाः ॥ ९४९ ॥
सहस्रगुणितध्वान्ता मूर्च्छाभिः कौरवेशितुः ।
साकं तैस्तैर्मनोदुःखैः प्रससार तमस्विनी ॥ ९५० ॥
अथाभ्येत्य तथासंस्थमूचिरे मन्युगद्गदम् ।
कृतवर्मकृपद्रोणसूनवः कुरुपुङ्गवम् ॥ ९५१ ॥
महाराज त्वमेवासि मानिनामधिदैवतम् ।
ईदृशेऽपि स्थिते येन दैन्यं चक्रे न वैरिषु ॥ ९५२ ॥
वयं तु कर्मचाण्डालाः कृतघ्नैकधुरंधराः ।
शत्रुभिः पश्यतां येषां लम्भितोऽसि दशामिमाम् ॥ ९५३ ॥

किं त्विदानीमधोऽस्माभिः स्थितैर्न्यग्रोधभूरुहः।
वनेऽस्मिन्महती दृष्टा युक्तिः प्रत्यर्थिमन्थने ॥ ९५४ ॥
तत्र हि क्षणदादक्षचक्षुषाऽभ्येत्य तत्क्षणात्।
काकानीकमुलूकेन सर्वं सुप्तमहन्यत ॥ ९५५ ॥
तद्दृष्ट्वा तुष्टचेतोभिरित्यस्माभिरचिन्त्यत।
यदेकोऽप्यखिलान्हन्ति कालमालम्ब्य शात्रवान् ॥ ९५६ ॥
[illegible]भिरपि तन्नूनमिदानीं निशि पाण्डवाः।
रणो[illegible]णि तथा स्वैरस्वपना नातिदुर्जयाः ॥ ९५७ ॥
इत्यालोच्य [illegible]रात्रिसंगरे कृतसंगराः।
भवदादेशमादातुमिहागच्छाम संप्रति ॥ ९५८ ॥
जीवतस्ते बलाच्छित्त्वा पाण्डुपुत्रशिरांसि चेत्।
दर्शयेमहि तत्किंचिदानृण्यं त्वयि नो भवेत् ॥ ९५९ ॥
इत्येतैर्वचनैस्तेषां पीयूषरसवर्षिभिः।
विस्मृत्य वेदनावेगमाकृष्याश्लिष्यति स तान् ॥ ९६० ॥
वक्ति स्म च महावीरा जल्पतेदं पुनः पुनः।
तच्छिरांसि द्विषां छित्त्वा दर्शयिष्यामहे तव ॥ ९६१ ॥
न तत्किमपि युष्मासु यन्न संभाव्यते खलु।
किंचिन्नास्त्येव यच्चिन्तारलस्यापि दवीयसि ॥ ९६२ ॥
तज्जवाद्गच्छत छित्त्वा मौलीन्दर्शयत द्विषाम्।
मदीयैर्न खलु प्राणैः स्थातुमीशिष्यते चिरम् ॥ ९६३ ॥
अश्वत्थामन्गुरोस्तस्य तनयोऽसि त्वमौरसः।
मानसोऽहं पुनस्तेन महज्ज्ञातेयमावयोः ॥ ९६४ ॥
तद्विधृत्य मयि प्रीतिमाविःकृत्याप्यनुग्रहम्।
मूर्ध्नः पाण्डुभुवां कृत्तान्यदि दर्शयसि क्षणात् ॥ ९६५ ॥
प्रस्थितस्य तदेदानीं वर्तनीं पारलौकिकीम्।
ममानन्दमयं दत्तं पाथेयं भवता भवेत् ॥ ९६६ ॥ (युग्मम्)

अजेयोऽसि त्वमेकोऽपि शात्रवाणां शतैरपि ।
कृतवर्मकृपाचार्यसंगतस्तु किमुच्यते ॥ ९६७ ॥
इत्यादि द्रौणिमाभाष्य कृतवर्मकृपान्वितम् ।
वधाय पाण्डुपुत्राणां प्राहिणोद्धृतराष्ट्रभूः ॥ ९६८ ॥
ते त्रयोऽपि ततोऽनेकभटश्रेणिविसंकटम् ।
अह्नाय पाण्डवेयानां स्कन्धावारमुपागमन् ॥ ९६९ ॥
रे कौन्तेयचमूसैन्याः सत्वरं कुरुतायुधम् ।
क्रुद्धो युष्मासु नन्वश्वत्थामनामा यमोऽधुना ॥ ९७० ॥
इति द्रौणिगिरं श्रुत्वा स्फूर्जथुस्फूर्ति[illegible]पहम् ।
चापारोपनिनादं च त्रयाणामपि दोर्भृताम् ॥ ९७१ ॥
द्रवन्निद्रासुखं काममुच्छलत्तुमुलारवम् ।
क्षुभ्यति स्म क्षणात्सर्वे शिबिरं पाण्डुजन्मनाम् ॥ ९७२ ॥
त्रयाणामपि निःशेषं तेषां विशिखपङ्क्तिभिः ।
कल्पान्ताशनिकल्पाभिः पाण्डवानीकमानशे ॥ ९७३ ॥
कोदण्डमधिमौर्वीकं कुर्वाणौ रभसात्ततः ।
धृष्टद्युम्नः शिखण्डी च धावतः स्म महाभुजौ ॥ ९७४ ॥
ततस्ताभ्यां भृशं दुष्टग्रहाभ्यामिव सर्वतः ।
क्रियते स्म कृपादीनां बाणवृष्टेरवग्रहः ॥ ९७५ ॥
पराक्रममयीं कांचिदिष्टिमिष्ट्वा भटाहुतिम् ।
तौ क्षणालम्भितौ शान्तिमश्वत्थामादिभिस्ततः ॥ ९७६ ॥
मूर्द्धानौ तैर्निकृन्तद्भिर्धृष्टद्युम्नशिखण्डिनोः ।
वैरिनिर्यातनं काममकारि द्रोणभीष्मयोः ॥ ९७७ ॥
तयोर्निहतयोर्द्वेषरागयोरिव तैः क्षणात् ।
कर्मानीकमिवानेशत्पार्थीयमखिलं बलम् ॥ ९७८ ॥
पञ्चानां पाण्डवेयानां द्वितीया इव मूर्तयः ।
पाञ्चालीकुक्षिकासारपुण्डरीकास्ततो जवात् ॥ ९७९ ॥

विशिखा इव पञ्चेषोर्जगद्भिरपि दुर्जयाः ।
क्रुद्धाः पञ्चापि पाञ्चाला भजन्ते स्माभ्यमित्रताम् ॥ ९८० ॥
(युग्मम्)

पाण्डवेयश्च यद्रात्रौ द्रौणिप्रभृतयोऽपि ते ।
धावन्ति स्माधिकं क्रोधगरिष्ठभुजसौष्ठवाः ॥ ९८१ ॥
अथाभूदुभयेषामप्यमीषामितरेतरम् ।
विम[illegible]ः पत्रिभिः प्राणप्रयाणप्रवणो रणः ॥ ९८२ ॥
प्रतिप[illegible]ष्यां सम्यग्मन्त्राङ्गैरिव पञ्चभिः ।
कार्ष्णेयैर्न्यक्क्रि[illegible]न्ते स्म द्रौणिमुख्यास्त्रयोऽपि ते ॥ ९८३ ॥
तैरथोजागरूकाभिर्लज्जाभिरतितर्जितैः ।
सारसर्वाभिसारेण प्रहर्तुमुपचक्रमे ॥ ९८४ ॥
पाञ्चालविशिखान्बाणश्रेणिर्द्रौणेरशोषयत् ।
नैदाघस्य रवेरुस्रमण्डलीव जलाशयान् ॥ ९८५ ॥
पञ्चतापालिनीं शश्वद्बिभ्रतामभिधामपि ।
कार्ष्णेया[नां] ततश्चक्रे पञ्चतैव तदाशुगैः ॥ ९८६ ॥
तच्छिरांसि क्षणाच्छित्त्वा पाण्डवेयधियैव तैः ।
अश्वत्थामादिभिः प्रीतैर्निन्यिरे कौरवान्तिकम् ॥ ९८७ ॥
वेदनातिशयान्मूर्च्छन्मूर्च्छामुकुलितेक्षणः ।
तत्र तैर्ददृशे श्वासमात्रशेषः सुयोधनः ॥ ९८८ ॥
सरःसलिलसेकेन प्रत्याहृत्याथ चेतनाम् ।
सानन्दस्य पुरस्तस्य मुञ्चन्ति स्म शिरांसि ते ॥ ९८९ ॥
क्षणाच्चारणिकाष्ठानि ते निर्मथ्य पृथूर्जिताः ।
रचयांचक्रुरुद्द्योतं द्योतिताखिलभूतलम् ॥ ९९० ॥
अभ्यधुश्च धराधीश छिन्नान्पञ्चाप्यमून्पुरः ।
पाण्डवानां क्षणं मौलीनालोक्य भव निर्वृतः ॥ ९९१ ॥
इत्येतया गिरा तेषां मनागुन्मथितव्यथः ।
पूर्वाङ्गत्यक्तभूमिस्तान्सम्यग्मौलीन्व्यलोकयत् ॥ ९९२ ॥

तानुद्वीक्ष्य स वैलक्ष्यश्यामीकृतमुखद्युतिः ।
दीर्घं निश्वस्य भूयोऽपि न्यपात् सहसा भुवि ॥ ९९३ ॥
जल्पति स्म च धिग्मूर्खाः कोऽयं युष्मत्पराक्रमः ।
पाञ्चालाः खलु युष्माभिर्जघ्निरेऽमी स्तनंधयाः ॥ ९९४ ॥
सन्ति दुष्टास्तु ते स्पष्टमखण्डा एव पाण्डवाः ।
क्व वा भाग्यानि मे तानि यैः पश्येयं हतानमून् ॥ ९९५ ॥
इति मन्दं वदन्नेवातुच्छमूर्च्छाभिराकुलः ।
क्रौर्यत्रस्तैरिव प्राणैस्त्यज्यते स्म सुयोधनः ॥ ९९६ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)

ते च किंकार्यतामूढबुद्धयो बद्धभीतयः ।
परित्यज्य यथासंस्थमेव कौरवपुङ्गवम् ॥ ९९७ ॥
अश्वत्थामादयः काममन्योऽन्यस्यापि लज्जिताः ।
विषण्णमनसो जग्मुः क्वापि क्वापि पृथक्पृथक् ॥९९८॥(युग्मम्)
समस्तमथ वृत्तान्तमेनं विज्ञाय कोविदः ।
उपेत्याख्यत्सदारस्य धृतराष्ट्रस्य संजयः ॥ ९९९ ॥
तन्निशम्य श्रुतिक्रोडपविपातविडम्बनम् ।
गान्धारी धृतराष्ट्रश्च सहसैव मुमूर्च्छतुः ॥ १००० ॥
शोकाग्निदह्यमानास्थित्रटत्कार इवोच्चकैः ।
तत्परीवारलोकानामाक्रन्दध्वनिरुद्ययौ ॥ १००१ ॥
तौ मरुद्भिर्निशाशीतैश्चिरादासाद्य चेतनाम् ।
एवं परिदिदेवाते बद्धबाष्पाम्बुपल्वलौ ॥ १००२ ॥
हा वत्स धीरधौरेय हा मानैकनिकेतन ।
हा गुणोर्वीरुहाराम हा यशःक्षीरनीरधे ॥ १००३ ॥
हा कौरवकुलोत्तंस हा गुरुष्वेकवत्सल ।
हा निःसामान्यसौजन्य हा दुराक्रमविक्रम ॥ १००४ ॥
हा कृपाणपयःपूरप्लावितारातिमण्डल ।
हा नताखिलभूपालमौलिमालाञ्चितक्रम ॥ १००५ ॥

हा दुर्योधन कुत्रावां विहाय गतवानसि ।
किं नामाभूद्विरोधिभ्यस्तव पीदनसङ्कलम् ॥ १००६ ॥
बभूव पुरतो यस्य वासवोऽपि कृपास्पदम् ।
दैवादहह तस्यापि का तवेयं दशाभवत् ॥ १००७ ॥
भवन्तं हरता वीर मृत्युनाद्य दुरात्मना ।
आकृष्टा यष्टिरेवेयमन्धयोरावयोः करात् ॥ १००८ ॥
वीर यातेऽद्य विश्वानामेकचन्द्रमसि त्वयि ।
को ...तु निराधाराननुजीवितकौरवान् ॥ १००९ ॥
त्वां विना जगदप्येतदद्य शून्यं बभूव नौ ।
शोकान्धयोर्ध्रुवं ...यं शाश्वती भविता तमी ॥ १०१० ॥
इत्थं विलपतोस्तारं क्रन्दतोर्बहुमूर्च्छतोः ।
निघ्नं निघ्नतोर्वक्षः क्ष्मापृष्ठे लुठतोर्मुहुः ॥ १०११ ॥
हालाहलमयं वह्निमयं मृत्युमयं जगत् ।
तदाभूत्सुतशोकेन गान्धारीधृतराष्ट्रयोः ॥१०१२॥ (युग्मम्)
इतश्च पाण्डवाः क्रुद्धं प्रसाद्य शितिवाससम् ।
.... ॥ १०१३ ॥
तावदुद्वेपथुर्भीत्या वेगादागत्य सात्यकिः ।
पाञ्चालादिवधोदन्तमादितस्तमचीकथत् ॥ १०१४ ॥
तूर्णमाकर्ण्य तं कर्णक्रोडक्रकचकर्कशम् ।
शोचतः पाण्डवान्कामं मुरारातिरवोचत ॥ १०१५ ॥
वीराः किमिव युष्माकमप्यदः स्फुरितं शुचम् ।
काञ्चनस्याप्यसौ किंचिन्मन्ये मालिन्यसंभवः ॥ १०१६ ॥
ज्ञातसंसारतत्त्वाश्चेद्यूयमप्यास्पदं शुचः ।
भविष्यत ततो नूनमादित्योऽपि तमःपदम् ॥ १०१७ ॥
संभाव्य द्रौणिमुख्यानामिदमप्यतिसौप्तिकम् ।
स्वानीकस्यानयं युष्मान्बलफल्गुनयहेतवे ॥ १०१८ ॥

१. 'स्वानीकं प्रति संचेलुः सुप्रसन्नमुखश्रियः' इति भवेदिति गद्यपाण्डवचरिताज्ज्ञायते.

पितृस्वामिवधक्रोधादयं हि द्रोणनन्दनः ।
श्रान्तसुप्तान्ध्रुवं हन्याद्युष्मानेव चमूस्थितान् ॥ १०१९ ॥
तदेतावत्समस्तोऽयमारम्भो विफलीभवेत् ।
पुत्रास्तु सत्सु युष्मासु नातिदुर्लम्भसंभवाः ॥ १०२० ॥
तद्विमुच्य शुचं वेगात्प्रतिष्ठध्वं चमूं प्रति ।
सान्त्वयामो यथा कृष्णां पुत्रभ्रातृवधार्दिताम् ॥ १०२१ ॥
इत्यच्युतगिरा शोकं शिथिलीकृत्य पाण्डवाः ।
स्थानस्थानोद्यदाक्रान्दं निजं शिबिरमागमन् ॥ १०२२ ॥
तत्र भूलुठनव्यग्रामग्रतो लुलितालकाम् ।
क्रन्दन्तीं तारतारं ते ददृशुर्द्रुपदात्मजाम् ॥ १०२३ ॥
हा वत्सा हा महावीरा हा जनन्येकचेतसः ।
क्व नाम यूयं याताः स्थ मन्दभाग्यां विमुच्य माम् ॥ १०२४ ॥
इत्याद्यनेकधाबद्धपरिदेवनविक्लवाम् ।
सान्त्वयामास कंसारिरिति द्रुपदनन्दिनीम् ॥ १०२५ ॥
कल्याणि वीरपत्नीनां न खल्वेष विधिः क्वचित् ।
शोकेन परिभूयन्ते ह्यल्पीयस्यः पुरंध्रयः ॥ १०२६ ॥
प्रनष्टैरात्मजैराजौ लज्जन्ते वीरयोषितः ।
मोदन्ते तु श्रितैर्मृत्युमूर्ध्वीभूतैर्विजित्य वा ॥ १०२७ ॥
बान्धवौ तव तौ धन्यौ धन्यास्ते च तनूद्भवाः ।
कुलैकतिलकैः प्राणान्यैस्त्यजद्भिर्निजात्रणे ॥ १०२८ ॥
दीयते स्म चिरं तुभ्यं न वैधव्यमखण्डितम् ।
चक्रे च कीर्तिरात्मीया लोकालोकावलोकिनी ॥ १०२९ ॥ (युग्मम्)
रक्षिता अपि हि प्राणा यास्यन्त्येव कदाप्यमी ।
ननु कस्मिंश्चिदप्यर्थे यान्ति चेत्तत्फलं महत् ॥ १०३० ॥
बान्धवा अपि हन्यन्तां म्रियन्तां तनया अपि ।
नन्दन्ति दयितानां तु कुशलेन पतिव्रताः ॥ १०३१ ॥

तन्मुञ्च शुचमात्मानं संस्थापय विसंस्थुलम्।
द्रुपदस्य तनूजासि श्रीपाण्डोश्च वधूरसि ॥ १०३२ ॥
इत्याद्यैर्मुरजिद्वाक्यैः पाण्डवेयानुमोदितैः।
मुञ्चति स्म शनैः शोकश्यामिकां द्रुपदात्मजा ॥ १०३२ ॥
अथ प्रभातकल्पायां क्षपायां शौरिपाण्डवाः।
धृतराष्ट्रं सपत्नीकमपशोकयितुं ययुः ॥ १०३४ ॥
तत्राभ्येत्य भृशं मग्नौ शोकनाम्नि महार्णवे।
गान्धारीं धृतराष्ट्रं च नमस्यन्ति स्म पाण्डवाः ॥ १०३५ ॥
भक्तिप्रह्वतरं तेषु नमस्कुर्वत्सु रोषणौ।
पुनः पीनोच्छलच्छोकौ तौ पराञ्चौ बभूवतुः ॥ १०३६ ॥
पाण्डवेष्वथ तत्पादतले लुलितमौलिषु।
वाग्मिनामग्रणीरेवं गदति स्म गदाग्रजः ॥ १०३७ ॥
राजन्नमी न किं पाण्डुसूनवस्तव सूनवः।
न क्वचिद्भक्तिरप्येषां पाण्डुतस्त्वयि हीयते ॥ १०३८ ॥
पूज्यां हृदि पृथातोऽपि गान्धारीं धारयन्त्यमी।
कुरवोऽपि तपःसूनोर्भीमादिभ्योऽपि वल्लभाः ॥ १०३९ ॥
यत्तु दूरमनाख्येयमभूदेतदमङ्गलम्।
तत्र मन्ये दुरात्मायं विधिरेवापराध्यति ॥ १०४० ॥
पञ्चग्राम्याप्यमी पाण्डुसुताः संधित्सवस्तदा।
कौरवेण निरस्ता यद्दैवदौरात्म्यमेव तत् ॥ १०४१ ॥
यन्निराचक्रिरे तेन गिरो युष्मादृशामपि।
हेतुस्तत्रापि जागर्ति केवलं भवितव्यता ॥ १०४२ ॥
किं च बन्धुभिरप्यात्तां पाण्डवेया यथा तथा।
त्यजेयुर्यदि धात्रीं तल्लज्जयेयुर्न ते कुलम् ॥ १०४३ ॥
कुर्वता पुनरन्यायमयौष्माककुलोचितम्।
यदि जानासि तत्कामं कौरवेणासि लज्जितः ॥ १०४४ ॥

सुता अपि सतां द्वेष्याः शत्रुवत्कलितानयाः ।
न्यायिनस्तु परेऽप्युच्चैर्वल्लभा एव पुत्रवत् ॥ १०४५ ॥
अमी तु पाण्डवाः स्फीतनयाश्च तनयाश्च ते ।
तदेतेषु विशेषेण प्रसत्तिं गन्तुमर्हसि ॥ १०४६ ॥
क्रमावनतमूर्द्धानो गान्धार्यां त्वयि चान्वहम् ।
भक्तिं चैते करिष्यन्ति कौरवेभ्योऽधिकां ध्रुवम् ॥ १०४७ ॥
तत्प्रसन्नं मनः कृत्वा विस्मृत्य च रुषं मनाक् ।
उभावपि युवां दत्तं पृष्ठेऽमीषां करं मुदा ॥ १०४८ ॥
सर्वथाप्यस्य विश्वस्य कलय त्वमनित्यताम् ।
पीडयेत्पुत्रशोकोऽपि कं हि नाम विवेकिनम् ॥ १०४९ ॥
इति मन्दीकृतामर्षौ गिरा दामोदरीयया ।
तौ पृष्ठे पाण्डवेयानां कृच्छ्रेण ददतुः करम् ॥ १०५० ॥
दैवस्यैवापराधोऽयं न वो नासत्तनूरुहाम् ।
इत्युत्थाप्य क्रमानम्रानमूनालिङ्गति(तः) स्म तौ ॥ १०५१ ॥
व्याजहाराथ गान्धरी वत्सा मद्बालकाः स्थ चेत् ।
तन्मां संग्रामसीमानमिदानीं नयत द्रुतम् ॥ १०५२ ॥
यथा विप्रोषितासूनां सर्वेषामात्मजन्मनाम् ।
करोमि मन्दभाग्याहमन्त्यमाननदर्शनम् ॥ १०५३ ॥
ततस्तिग्मद्युतौ पूर्वशैलशृङ्गान्तरङ्गिणि ।
समवस्थाप्य तत्रैव धृतराष्ट्रं कथंचन ॥ १०५४ ॥
पाण्डवेयाः स्वयं भक्त्या दत्तहस्तावलम्बनाम् ।
उदश्रुनयनां निन्युर्गान्धारीं समराजिरम् ॥ १०५५ ॥
देवरीभिः समं सर्वराजन्यानां च यौवतैः ।
श्वश्रूमन्वचलद्भानुमती दुर्योधनप्रिया ॥ १०५६ ॥
तामनेकमहावीरकरम्बनिकराङ्किताम् ।
वीक्ष्य युद्धक्षितिं तासां हृदयानि विदुद्रुवुः ॥ १०५७ ॥

तासां युगपदाक्रन्दप्रतिध्वनिभिरुद्धतैः।
क्रन्दन्त्य इव भान्ति स्म दिशस्तच्छोकविक्लवाः॥ १०५८॥
गदाप्रहारभग्नोरं(?) परिच्छदनिवेदितम्।
गान्धारी स्नुषया सार्धं कौरवेश्वरमभ्यगात्॥ १०५९॥
शोणितोक्षितसर्वाङ्गानन्या अपि मृगीदृशः।
उपलक्ष्योपलक्ष्य स्वान्वल्लभानभिशिश्रियुः॥ १०६०॥
पृथक्पृथक्परिभ्रष्टानस्राविलविलोचना।
शरीरावयवान्पत्युः कापि कृच्छ्रादमीलयत्॥ १०६१॥
वक्षःपीठेऽतिसंश्लेषसक्तैः स्वस्तनकुङ्कुमैः।
काप्युपालक्षयत्पत्युः कबन्धं न पुनः शिरः॥ १०६२॥
अन्त्यचुम्बनसंक्रान्तात्कस्तूरीतिलकान्निजान्(त्)।
प्रत्यभ्यजानात्कान्तस्य काप्यास्यं न पुनर्वपुः॥ १०६३॥
काप्यन्तचुम्बनव्याजादभिज्ञानं प्रियानने।
निजौष्ठयावकैः क्लृप्तं नापश्यद्रुधिरैस्तदा॥ १०६४॥
स्वकान्तवदने मौग्ध्यादन्यस्याङ्गे नियोजिते।
चिरं भर्तृविवादोऽभूत्कस्याश्चित्तस्य कान्तया॥ १०६५॥
कापि सर्वाङ्गसंसक्तै रक्तैरव्यक्ततां गतम्।
स्वप्राणेशभ्रमादन्यमप्यालिङ्गत्पुनः पुनः॥ १०६६॥
मानात्काप्यन्तिमाश्लेषे निराकृत्य प्रियं पुरा।
मृतं तु सस्वजे स्वागः शोचन्ती तत्पुनस्तमाम्॥ १०६७॥
भर्तुरादाय मूर्धानं करे कायगवेषिणी।
कापि क्षेत्रक्षितिं सर्वां काली साक्षादिवाभ्रमत्॥ १०६८॥
सापत्न्यार्ता पुरा पत्युः पञ्चतामप्यचिन्तयत्।
तदानीं तु मृते तस्मिन्नशोचत्काचिदुच्चकैः॥ १०६९॥
कान्तमङ्के गतप्राणं चिकीर्षन्त्यो निजे निजे।
तदानीमप्यभूदुच्चैः सपत्न्योः कलहो महान्॥ १०७०॥

प्राप्य पत्युर्मुखं काचिच्चुम्बति स्म पुनः पुनः ।
अपरा वपुरासाद्य परिरेभे मुहुर्मुहुः ॥ १०७१ ॥
अन्यासक्तं पतिं काचित्प्रागप्राप्तोपगूहना ।
तदानीं तु गतस्पन्दं स्वच्छन्दं परिषस्वजे ॥ १०७२ ॥
अङ्कमारोप्य गान्धारी ततो दुर्योधनं सुतम् ।
चक्रन्द तारपूत्कारं सदैन्यमिति भाषिणी ॥ १०७३ ॥
हा वत्स हा महोत्साह हा शौण्डीरशिरोमणे ।
हा वीररसकासार हा कुलाम्बरभास्कर ॥ १०७४ ॥
मदेकहृदयो भूत्वा पूर्वमुर्वीपुरंदर ।
असंस्तुत इवेदानीं नेक्षसे किं दृशापि माम् ॥ १०७५ ॥
पूर्वमाज्ञाप्य भूपालान्तत्तत्कृत्येष्वनारतम् ।
कामं किमपि तूष्णीको वाचंयम इवाधुना ॥ १०७६ ॥
क्षित्यवेक्षणमाकाङ्क्षन्प्राङ्निद्रां न कदाप्यगाः ।
किमेकहेलयेदानीं दीर्घनिद्रां निषेवसे ॥ १०७७ ॥
वत्सलस्यैव ते वत्स कोपः क इव मातरि ।
क्रन्दन्त्यामपि येनोच्चैर्नोत्तरं मयि दीयते ॥ १०७८ ॥
विलपन्त्यामिति स्वैरं गान्धार्यां भानुमत्यपि ।
प्रियाङ्घ्री शिरसि न्यस्य रुदन्तीत्यवदन्मुहुः ॥ १०७९ ॥
हा नाथ हा रिपून्माथ हा मानैकनिकेतन ।
हा सौभाग्यामृताम्भोधे हा रूपग्लपितस्मर ॥ १०८० ॥
हा कल्पपादपौदार्य हा सुधामयवाङ्मय ।
हा विश्वकमलादित्य हा नेत्रतुहिनद्युते ॥ १०८१ ॥
मांसलेऽपि व्यलीके त्वं नासंभाषं मयि व्यधाः ।
निर्व्यलीकामपीदानीं मां न सभाषसे कथम् ॥ १०८२ ॥
मदीयं यदि वा किंचिद्व्यलीकमपि मन्यसे ।
तदाविष्कुरु येन त्वां सद्यः प्रत्याययाम्यहम् ॥ १०८३ ॥

चेत्प्रसन्नमना एव वर्तसे यदि वा मयि ।
तन्निजैर्मां निषिञ्चस्व विलोकनसुधारसैः ॥ १०८४ ॥
मां विहाय पुरा नाथ नैव लीलावनेऽप्यगाः ।
किमद्य परलोकाय प्रस्थितोऽसि मया विना ॥ १०८५ ॥
स्वामिन्विश्वस्य विश्वस्य नित्यमास्थाय नाथताम् ।
प्रयातास्म्यहमप्यद्य त्वां विना नन्वनाथताम् ॥ १०८६ ॥
ममाभूत्त्वद्विमुक्तायाः पूषाप्येष तमोमयः ।
जाताश्चैते दवप्रायाः स्वामिन्प्राभातिकानिलाः ॥ १०८७ ॥
पतत्रिण इव ध्वस्ते कुलायजगतीरुहे ।
किं विपन्ने त्वयीदानीं श्रयीयुरनुजीविनः ॥ १०८८ ॥
भानुमत्यामिति स्फारं क्रन्दन्त्यां करुणैः स्वरैः ।
दुःशल्याप्यथ गान्धारीधृतराष्ट्रतनूद्भवा ॥ १०८९ ॥
दुर्योधनस्वसा प्राणप्रियं समरशायिनम् ।
आसाद्य सिन्धुभूपालं रुदती पर्यदेवत ॥ १०९० ॥ (युग्म
हाभिराम गुणग्राममरालकुलमानस ।
हा सिन्धुवनितानेत्रकैरवाकरचन्द्रमः ॥ १०९१ ॥
न नामास्ति ममानृण्यं प्राणेश प्रणयेऽपि ते ।
मद्बन्धोर्यत्पुनः प्राणान्स्वानदास्तत्र किं ब्रुवे ॥ १०९२ ॥
हा ममास्तमिते तुल्यं पितृश्वशुरयोः कुले ।
मण्डले दर्शयामिन्यां सूर्याचन्द्रमसोरिव ॥ १०९३ ॥
यैर्नाज्ञायि पुरा काचित्कथापि परिपन्थिनाम् ।
त्वां विना ते महावीर किं भविष्यन्ति सिन्धवः ॥ १०९४
मित्रकृत्यमयप्राणे स्वामिन्नस्तं गते त्वयि ।
स्वच्छन्दमद्य मोदन्तां त्वन्मित्राणामरातयः ॥ १०९५ ॥
इतोप्याप्यकरं पत्युरङ्गुलीयोपलक्षितम् ।
इति भूरिश्रवःपत्न्यस्तारं परिदिदेविरे ॥ १०९६ ॥

सैष नः स्तनकार्कश्यसुहृज्जघनबान्धवः ।
नाभीदुर्ललितो नीवीमोक्षकेलिकरः करः ॥ १०९७ ॥
सैष ज्याकर्षणाक्लाम्यदङ्गुलीवलयोज्ज्वलः ।
कृष्टदुष्टारिवामाक्षीशिरःकेशोत्करः करः ॥ १०९८ ॥
सैष नम्रारिभूपालपृष्ठविश्रामनैष्ठिकः ।
समस्तार्थिचमूदत्तहिरण्यनिकरः करः ॥ १०९९ ॥
एकच्छत्रामिमां धात्रीं यस्य स्वैरं वितन्वतः ।
कुर्वन्ति स्म शराः पूर्वं वंशच्छेदं महीभृताम् ॥ ११०० ॥
हा नाथ मथितानेकवीरविक्रमैर्मारिते रणे ।
सोऽपि त्वमधुना पाणिमात्रगात्रो विलोक्यसे ॥ ११०१ ॥
(युग्मम्)
त्वामद्य हरता वीर वेधसा मन्दमेधसा ।
शृङ्गारश्च विलासश्च रतिश्च ह्रियते स्म नः ॥ ११०२ ॥
इत्याद्यन्या अपि प्राप्य प्राणनाथं निजं निजम् ।
विलापतुमुलाः कामं क्रन्दतीर्मृगचक्षुषः ॥ ११०३ ॥
संसारभङ्गुरीभावभावितैरमृतोपमैः ।
तैस्तैः संबोधयांचक्रे वचोभिस्तपसः सुतः ॥११०४॥ (युग्मम्)
अथादेशादजातारेर्भूभुजां प्लवगध्वजः ।
आग्नेयास्त्रेण सर्वेषामग्निसंस्कारमादधे ॥ ११०५ ॥
स्कन्धावारं ततोऽभ्येत्य भ्रातॄणामौर्ध्वदेहिकम् ।
सहैव धृतराष्ट्रेण पाण्डवेया वितेनिरे ॥ ११०६ ॥
ताभिस्ताभिः क्रियाभिश्च शोकमाक्षिप्य तत्क्षणात् ।
वितीर्णविनयादेशं सहायीकृत्य सात्यकिम् ॥ ११०७ ॥
धृतराष्ट्रं समं ताभिः समस्ताभिः पुरंध्रिभिः ।
प्रेषयामास नगरं धर्मसूर्नागसाह्वयम् ॥ ११०८ ॥ (युग्मम्)
अन्वेषणीयाः स्वयमेव तावत्प्रजाः प्रतीक्षैः प्रयतैरजस्रम् ।
यावज्जरासन्धवधं विधाय हरेर्निदेशादहमभ्युपैमि ॥ ११०९ ॥

विज्ञप्तिमेवं चरणप्रणामपूर्वं जयोदन्तपुरःसरं च।
प्रयास्यता सात्यकिना तदानीं तपःसुतः कारयति स्म पाण्डोः ११११०
इत्थं क्रोधाद्विधाय प्रधनभुवि रिपुव्रातकल्पान्तमन्तः
प्रीतिं तां तां वहन्तः पुनरवनिपरीभोगलाभप्रसूताम्।
तुष्टिं पुष्टामरिष्टद्विषति रचयितुं मागधक्षोणिभर्तुः
संहारेणाथ तस्थुः किसलयितमहस्ताण्डवाः पाण्डवेयाः॥ ११११

इति मलधारिश्रीदेवप्रभसूरिविरचिते पाण्डवचरिते महाकाव्ये कौरवयुद्धवर्णनो नाम त्रयोदशः सर्गः॥ १३॥

चतुर्दशः सर्गः।

दुर्योधनवधक्रुद्धमगधेशनिदेशतः।
दूतः समेत्य वाक्पूतः कंसारातिमथाभ्यधात्॥ १॥
समाप्य कौरवान्दृप्यः कृष्ण मा स्म मनागपि।
त्रिखण्डाखण्डलो यावद्विजयी मगधेश्वरः॥ २॥
प्रियं जामातरं कंसं सुहृदं च सुयोधनम्।
अत्युत्सुकोऽयमाक्रष्टुं द्वावप्येतौ तवोदरात्॥ ३॥
किंतु त्वां व्याहरत्येषा पिच्छिला शोणितोर्मिभिः।
अनेकाक्षौहिणीरुण्डैर्भूरियं स्थपुटापि च॥ ४॥
ततस्त्यक्त्वा कुरुक्षेत्रं संपरायक्षमक्षमे।
सनपल्याह्वये ग्रामे संग्रामस्त्वावयोरयम्॥ ५॥
विस्फुरच्छफरीनेत्रा तत्रापि रणसाक्षिणी।
अस्ति ज्योत्स्नाप्रसन्नाम्बुरियमेव सरस्वती॥ ६॥
इत्युक्त्वा विरते दूते सावज्ञं केशवोऽब्रवीत्।
बुभुक्षितानामस्माकमामन्त्रणमिदं वचः॥ ७॥
जज्ञे नाद्यापि मद्बाहोः सौहित्यं कंसकौरवैः।
विधास्यति जरासन्धः पुनस्तदधुना ध्रुवम्॥ ८॥
तत्रैते वयमायाता एव सोऽप्येतु सत्वरम्।
एवमाख्याय तं दूतं विससर्ज जनार्दनः॥ ९॥

दूतोऽभ्येत्य जरासन्धं धराधीशं व्यजिज्ञपत् ।
सर्वो देव तवादेशः केशवाय निवेदितः ॥ १० ॥

ततोऽप्यधत्त भूपालः किंचित्सोमक पृच्छ्यसे ।
ब्रूहि गोपः स किंरूपः किंबलः किंनयोऽपि वा ॥ ११ ॥

वक्तुं प्रचक्रमे सोऽथ यथादृष्टं निगद्यते ।
विदध्यान्मयि देवश्चेन्नाप्रसादस्पृशो दृशः ॥ १२ ॥

वपुष्मदिव शौण्डीर्यमुत्साहो देहवानिव ।
संगताङ्ग इवानङ्गः स गोपो देवरूपतः ॥ १३ ॥

तद्दर्शनादरीणां च नारीणां च पदे पदे ।
आत्मविसारकः कोऽपि वेपथुः प्रथतेतमाम् ॥ १४ ॥

न देवस्य समः कश्चित्सेनया चतुरङ्गया ।
किंतु सूराः सगोत्राश्च सर्वेऽप्यल्पेऽपि तद्बले ॥ १५ ॥

योऽस्य बन्धुः कनिष्ठोऽस्ति समुद्रविजयात्मजः ।
अरिष्टनेमिर्भगवान्सोऽरिष्टं द्विष्टभूभुजाम् ॥ १६ ॥

किं ब्रूमो विक्रमं तस्य स्वकीये लीलयैव यः ।
दोर्दण्डशिखरे धात्रीं छत्रीकर्तुमपि क्षमः ॥ १७ ॥

यस्तु ज्यायांस्तयोर्बन्धुर्बलदेव इति श्रुतः ।
अपूर्वः पूर्वनष्टानां वैरिणां शरणं रणे ॥ १८ ॥

ततो वैरिवरूथिन्यामेतेऽतिरथयस्त्रयः ।
तदीयतनुजन्मानः कोटिशस्तु महारथाः ॥ १९ ॥

कृतज्ञास्तनयाः पाण्डोरुड्डामरतरौजसः ।
प्राणैरपि प्रियं कर्तुं समीहन्तेऽधुना हरेः ॥ २० ॥

तारकैरिव नः सैन्यैः सूर्याचन्द्रमसाविव ।
तेजस्विनौ सहिष्येते कथं भीमार्जुनौ युधि ॥ २१ ॥

उत्पातपवनेनेव रणे कीचकवैरिणा ।
क्षिप्ताः पांशुचयक्षेपं प्रेक्षिताः कैर्न कौरवाः ॥ २२ ॥

आस्माकीनध्वजिन्यां तु त्वमेकोऽतिरथिः परम् ।
येऽप्यन्ये सन्ति राजन्यास्तेऽपि नैव निजास्तव ॥ २३ ॥
सहोदयव्ययाः पत्रपुष्पप्रायास्तरोर्निजाः ।
भृङ्गास्तु बहिरायाताः स्वलोभेनेव सेवकाः ॥ २४ ॥
विष्णोः षाड्गुण्यनैपुण्यं देवो वेद स्वयं पुरा ।
पलायामास यत्कंसं हत्वा जामातरं तव ॥ २५ ॥
तदा हि वाहिनीसिन्धोर्देवस्याभिमुखोऽभवत् ।
विष्णुर्निर्नाम निर्मज्जन्केन रक्ष्येत संयुगे ॥ २६ ॥
त्वां विज्ञाय बलीयांसमात्मानमबलं पुनः ।
विष्णुरात्मपरित्राणं पलायनममन्यत ॥ २७ ॥
पारावारोपकण्ठे च नव्यां द्वारवतीं पुरीम् ।
प्राप्य देवकृतां दैवमज्ञासीदानुकूलिकम् ॥ २८ ॥
इदानीं तु समासाद्य कोटिशः सुभटान् सुतान् ।
बान्धवं नेमिनाथं च सोऽप्यागात्सांयुगीनताम् ॥ २९ ॥
तदस्याधिक्यमसत्तो बलेन च नयेन च ।
भरतार्धशुभोदर्कस्तस्मान्नायमुपक्रमः ॥ ३० ॥
स्वामिन्नस्माद्दुरारम्भाद्विमृश्याशु विरम्यताम् ।
माभूदभूतपूर्वस्ते चिरादाजौ पराजयः ॥ ३१ ॥
निशम्य सोमकस्यैनां गिरं गीतारिविक्रमाम् ।
अभ्यधान्मगधाधीशः क्रोधारुणविलोचनः ॥ ३२ ॥
आः सोमक त्वमप्येवं जिह्वां नालोच्य जल्पसि ।
भरतार्धपतिः काहं क च गोपोऽब्धिकच्छपः ॥ ३३ ॥
किं लज्जितोऽसि नोत्कर्षन्मृगेन्द्रान्मृगधूर्तकम् ।
अयमुन्मूल्य गोपालं कुर्वे निष्कण्टकां महीम् ॥ ३४ ॥
इत्याक्षिप्य तमुत्तालः कालः प्रत्यवनीभुजाम् ।
आदिदेश विशामीशः प्रयाणाय पताकिनीम् ॥ ३५ ॥

अथानीतद्विषद्दैन्यात्सैन्यान्मगधभूपतेः ।
एत्यासचेतसश्चाराः शशंसुः कंसविद्विषम् ॥ ३६ ॥
देव दर्पात्तवारातिः स्फीतबाहुबलैर्बलैः ।
सनपल्लीसमीपस्थामुपतस्थे सरस्वतीम् ॥ ३७ ॥
किंतु धातुर्विपर्यास इव तस्यावसीयते ।
प्रतीपः सांप्रतं येन मान्यानप्यवमन्यते ॥ ३८ ॥
हितमप्यहितं मित्रमप्यमित्रस्तव द्विषः ।
भागधेयविपर्यासात्संप्रति प्रतिभासते ॥ ३९ ॥
सनपल्ल्यां ततो गत्वा देव गृह्णातु कार्मुकम् ।
मगधानामधीशोऽयं यातु जामातुरन्तिकम् ॥ ४० ॥
तदाकर्ण्य मुकुन्दोऽपि कुन्दोज्ज्वलमुखाम्बुजः ।
प्रतिष्ठते स्म देवक्या कृतप्रस्थानमङ्गलः ॥ ४१ ॥
जरासन्धेन योद्धव्यमिदानीं कृष्णवैरिणा ।
इति प्रसृमरोत्साहाः प्रचेलुः पाण्डुसूनवः ॥ ४२ ॥
औदासीन्यादसंपूर्णकौतुकाः कौरवाहवे ।
पुरो बभूवुरौत्सुक्यात्कुमारा मुरविद्विषः ॥ ४३ ॥
उपाजगाम संग्राममहोत्सवसमुत्सुका ।
सनपल्लीवनान्तेषु जनार्दनपताकिनी ॥ ४४ ॥
आकर्ण्य मगधेशेन चक्रव्यूहं प्रकल्पितम् ।
निबिडं गरुडव्यूहं कारयामास केशवः ॥ ४५ ॥
ये पुरा वसुदेवेन वैताढ्ये संचरिष्णुना ।
सहस्रैरुपकाराणां मित्रतामुपनिन्यिरे ॥ ४६ ॥
तेऽथ साहाय्यमाधातुमाहवक्षमबाहवः ।
समुद्रविजयं भूपमुपाजग्मुर्नभश्चराः ॥ ४७ ॥ (युग्मम्)
ते प्रणम्य सुखासीना यदुराजं व्यजिज्ञपन् ।
सन्ति विद्याधराः केचिद्देव त्वदरिपाक्षिकाः ॥ ४८ ॥

संप्रत्यप्रतिमल्लास्ते समस्तध्वजिनीयुताः।
जरासन्धमुपस्थातुं निजस्थानात्प्रतस्थिरे ॥ ४९ ॥
दन्तावलघटाभीष्मैर्भविता मगधेश्वरः।
मिलितैस्तैस्तमःस्तोमस्तोयदैरिव दुर्जयः ॥ ५० ॥
तद्देव वसुदेवस्तान्प्रेष्यतां रोद्धुमुद्धतान्।
पक्षच्छेदो विपक्षस्य नीतेरुपनिषत्परा ॥ ५१ ॥
धृत्वा विज्ञापनामेनां हृदि यादववासवः।
वैताढ्ये विक्रमेणाढ्यं प्रैषीदानकदुन्दुभिम् ॥ ५२ ॥
सुतौ प्रद्युम्नसाम्बौ च समस्तांस्तांश्च खेचरान्।
प्रस्थितेन समं तेन जयाय विससर्ज सः ॥ ५३ ॥
या नितान्तमरातीनामायुधौघविघातिनी।
मेरोर्जन्ममहे बाहौ बद्धपूर्वा सुपर्वभिः ॥ ५४ ॥
सा भुजे वसुदेवस्य प्रस्थितस्य महौषधी।
अबध्यत स्वहस्तेन हृष्टेनारिष्टनेमिना ॥ ५५ ॥ (युग्मम्)
याते विजययात्रायां वेगादानकदुन्दुभौ।
महेन्द्रसारथिर्नेमिमेत्य मातलिरब्रवीत् ॥ ५६ ॥
स्वामिन्नूचेऽहमाहूय मघोना जातु मातले।
बान्धवार्थेऽस्ति युद्धार्थी नेमिर्द्वाविंशतीर्थकृत् ॥ ५७ ॥
दिव्यशस्त्रौघसंपूर्णं भग्नवैरिमनोरथम्।
रथं सवज्रसंनाहं गृहीत्वा त्वं व्रज द्रुतम् ॥ ५८ ॥
तदारोहत्विमं स्वामी गुणमाणिक्यरोहणः।
इति विज्ञापनां तस्य कृतार्थीकृतवान्प्रभुः ॥ ५९ ॥
सभुजास्फोटसुभटौ गर्जदूर्जस्विकुञ्जरौ।
उल्लुतौ योद्धुमन्योन्यं व्यूहौ तावथ चेलतुः ॥ ६० ॥
पीवरा हयहेषाभिरूर्जिता गजगर्जितैः।
नभो बधिरयांचक्रुश्चमूविश्वासनिस्वनाः ॥ ६१ ॥

रणत्तूर्यनिनादेन द्विगुणोत्साहसंपदाम् ।
शूराणां वज्रसंनाहसंधयः शतधा ययुः ॥ ६२ ॥
पाञ्चजन्यो मुकुन्देन देवदत्तः किरीटिना ।
कीर्तिवैतालिकौ शङ्खौ दध्माते मधुरध्वनी ॥ ६३ ॥
उभयव्यूहवर्तिन्योरन्योन्यं स्पर्धमानयोः ।
संग्रामोग्रपताकिन्योः प्रावर्तत भयंकरः ॥ ६४ ॥
सर्वतः परिवीतार्कव्यूहयोरुभयोरपि ।
शरैः प्रसृमरैर्विश्वमेकच्छत्रमजायत ॥ ६५ ॥
मगधेश्वरशौण्डीरैर्गोविन्दस्याग्रसैनिकाः ।
ऊर्जस्विभिरभज्यन्त गजैः प्रतिगजा इव ॥ ६६ ॥
ते पलाय्य स्फुरल्लज्जाः केशवं शरणं ययुः ।
तान्सोऽप्याश्वासयामास त्रिपताकेन पाणिना ॥ ६७ ॥
अथोच्चै रोहिणीसूनुर्निजगाद गदाग्रजम् ।
इतरैरेष दुर्भेदश्चक्रव्यूहश्चिरादपि ॥ ६८ ॥
ततो दक्षिणतो नेमिर्वामतः कपिकेतनः ।
मुखे पुनरनाधृष्टिर्भिन्दन्त्वेनं महौजसः ॥ ६९ ॥
एवमुक्तेन कृष्णेन न्ययुज्यन्त त्रयोऽपि ते ।
प्रावर्तन्त तथा कर्तुमेतेऽपि तपनद्युतः ॥ ७० ॥
अरसन्धिषु नाभौ च सर्वं निर्जित्य राजकम् ।
चक्रव्यूहं द्विधा चक्रुः समं तेऽरिमनोरथैः ॥ ७१ ॥
तेषामनुपदं तत्र सैन्यानि विविशुः क्षणात् ।
पृष्ठतो यूथनाथानां यूथानीव वनान्तरे ॥ ७२ ॥
ऊर्जस्वलभुजोर्जित्यैस्तैर्मागधमहीपतेः ।
बलं विलोडयांचक्रे गजैरिव महासरः ॥ ७३ ॥
समं नेमिजिनेन्द्रेण गजेन्द्रेणेव कुक्कुरः ।
कुरङ्ग इव सिंहेन रुक्मी योद्धुमढौकत ॥ ७४ ॥

विक्रमोपक्रमस्तस्य जिने विफलतां ययौ ।
खद्योतस्येव मार्तण्डमण्डले द्युतिडम्बरः ॥ ७५ ॥
गुरुः कोदण्डटंकारः सलीलं नेमिनिर्मितः ।
रुक्मिणः कर्णमभ्येत्य पलायनमुपादिशत् ॥ ७६ ॥
अपरेऽपि परोलक्षाः क्षोणिपाला बलोद्धताः ।
सममेवोदतिष्ठन्त जिनं योधयितुं मदात् ॥ ७७ ॥
अविधित्सुर्वधं तेषां देवः कारुण्यसागरः ।
दिव्यमापूरयामास शङ्खं विख्यातविक्रमः ॥ ७८ ॥
तेन शङ्खनिनादेन कर्णजाहोपगूहिना ।
द्विषां पाणितलात्पेतुरायुधान्यखिलान्यपि ॥ ७९ ॥
ते समुच्चितशौण्डीर्यव्यापाराः पुरतः प्रभोः ।
निर्निमेषदृशस्तस्थुरालेख्यलिखिता इव ॥ ८० ॥
हिरण्यनाभमुख्यानां पेष्टुं विद्विष्टभूभुजाम् ।
अनाधृष्टिरधाविष्ट करिणामिव केसरी ॥ ८१ ॥
तदा युयुधिरे तेऽपि सर्वे सर्वात्मना तथा ।
भाले रामानुजस्यापि स्वेदः प्रादुरभूद्यथा ॥ ८२ ॥
अश्वीयसंकटे तस्मिन्मिहिरोऽपि महाहवे ।
शरप्रहारभीत्येव पांशुवर्मावृतोऽभवत् ॥ ८३ ॥
छिन्नप्रोच्छलितैर्दूरं चामीकरमयैर्ध्वजैः ।
अजायत तदानीं द्यौरुल्काभिरिव संकुला ॥ ८४ ॥
रुधिरासवसौहित्यमार्गणाः पार्थमार्गणाः ।
कृपणै रिपुभिर्नष्टैर्न नीता कृतकृत्यताम् ॥ ८५ ॥
पार्थस्य खुरलीमात्रमभवत्कौरवाहवः ।
बाहोरिष्टमपूरिष्ट जरासन्धरणः पुनः ॥ ८६ ॥
संधानाकृष्टिविच्छेदविषये तस्य लाघवम् ।
दृष्ट्वा सुमनसो व्योम्नि सत्यं सुमनसोऽभवन् ॥ ८७ ॥

असह्यस्तावदेकोऽपि रिपुभिः कपिकेतनः ।
पौरुषोष्मलदोर्दण्डः किं पुनर्बन्धुभिर्युतः ॥ ८८ ॥
गदया ताडयामास भीमः प्रत्यर्थिपार्थिवान् ।
पक्षोन्निद्रबलानिन्द्रः पविना पर्वतानिव ॥ ८९ ॥
अथोत्थितं (ते) रणव्योमद्युमणौ धर्मनन्दने ।
परैर्ध्वान्तायितं कैश्चित्कैश्चित्तारागणायितम् ॥ ९० ॥
जरासन्धस्य राजन्याञ्जन्ये हिंसन्नहीनिव ।
प्रशस्यदर्शनश्चक्रे नकुलः स्वकुलोचितम् ॥ ९१ ॥
दिदेव सहदेवोऽपि संग्रामफलके तदा ।
रुन्धन् शारानिवारातीन्वश्यैरक्षैरिवेषुभिः ॥ ९२ ॥
इत्थं पाण्डुसुतैश्चण्डभुजदण्डपराक्रमैः ।
लम्भिताः शत्रवः केचिदाशु कीनाशदासताम् ॥ ९३ ॥
केचिच्च निशितैर्बाणैर्गमिता दक्षिणेर्मताम् ।
अवनीशयनीयेषु शोणितार्द्रेषु शायिताः ॥ ९४ ॥
शेषास्तु मुषितोत्साहाः प्रापिताः प्राणसंशयम् ।
हिरण्यनाभं शरणं सेनान्यं समुपाययुः ॥ ९५ ॥
तानवस्थाप्य दुर्वारशौण्डीर्यः स्थैर्यमन्दरः ।
सोऽथ यादवयादांसि ममर्द समराम्बुधौ ॥ ९६ ॥
यदुसेनापरिवृढैः सोढः प्रौढबलैरपि ।
न तस्य समरारम्भः सिंहस्येव मतङ्गजैः ॥ ९७ ॥
केचिन्नेमिजिनाधीशं केऽप्यनाधृष्टिमञ्जसा ।
हिरण्यनाभतो भीताः शरणाय रणाद्ययुः ॥ ९८ ॥
यादवेन्द्रचमूं वीक्ष्य प्रतिपक्षभयाकुलाम् ।
हिरण्यनाभमभ्येत्य धीरं भीमोऽभ्यधाद्वचः ॥ ९९ ॥
जरासन्धचमूनाथ किं मथ्नासि वृथा बलम् ।
मामेहि येन दोर्दण्डकण्डूमपनयामि ते ॥ १०० ॥

इत्याहूतः स भीमेन मैनाक इव वेगतः।
प्राविशत्पक्षरक्षार्थी वेगात्संगरसंगरम् ॥ १०१ ॥
प्रावर्तत तयोः पूर्वं महाबाह्वोः शराशरि।
निष्ठितायुधयोरासीन्मुष्टीमुष्टि ततः परम् ॥ १०२ ॥
जरासन्धस्य सेनान्यं भीमस्तामनयद्दशाम्।
लम्भितौ हरिरामाभ्यां यां प्राक्चाणूरमौष्टिकौ ॥ १०३ ॥
पुरा दुःशासनेनापि नह्यसह्यन्त हन्त याः।
कथं हिरण्यनाभोर्णनाभो मुष्टीः सहेत ताः ॥ १०४ ॥
मागधक्ष्मापतेस्तस्मिन्पतिते पृतनापतौ।
अनीककानन दग्धं यादवैस्तद्दवैरिव ॥ १०५ ॥
यादवध्वजिनीशानां स्वदोर्दर्पस्पृशामपि।
पौरुषोत्कर्षसानन्दाः पेतुर्भीमे दृशस्तदा ॥ १०६ ॥
किमस्ति क्वचिदन्योऽपि कोऽपि भीमोपमो भटः।
इति चालोकितुं भानुः प्रापद्द्वीपान्तरं तदा ॥ १०७ ॥
विहाय समरारम्भमुभयोरप्यनीकयोः।
स्वाम्यादेशेन भूपालाः प्रदोषे शिबिरं ययुः ॥ १०८ ॥
एकच्छत्रं मुदामासीत्स्कन्धावारे मुरद्विषः।
जरासन्धस्य तु शुचामहो विलसितं विधेः ॥ १०९ ॥
अनाधृष्टिसमाख्यातबाहुपौरुषसंपदः।
प्रीतेनाभिसभं राज्ञा समालिङ्ग्यन्त पाण्डवाः ॥ ११० ॥
हते हिरण्यनाभेऽथ प्रभ्रश्यद्धैर्यवैभवः।
शुशोच मगधाधीशः सहायाः खलु दुर्लभाः ॥ १११ ॥
ततः प्रातः पुनः प्राप्तधीरिमा मगधेश्वरः।
शिशुपालमहीपालं सेनानीत्वेऽभ्यषिञ्चत ॥ ११२ ॥
स्वयमन्यात्तसंनाहः संयुगोत्साहदुःसहः।
उदूढशस्त्रमारूढः स्यन्दनं साम्परायिकम् ॥ ११३ ॥

अद्य स्यादजरासन्धमकृष्णं वा महीतलम् ।
इत्थं संधानुसंधानग्रहिलीकृतमानसः ॥ ११४ ॥
कीनाशावाससंवासप्रतिभूभिः पदे पदे ।
यमदूतैरिवोल्लुण्ठैर्दुर्निमित्तैरुरीकृतः ॥ ११५ ॥
क रे कृष्णः क रे कृष्ण इत्युच्चैर्व्याहरन्मुहुः ।
उद्धतो मगधस्वामी वेगात्संयुगमाययौ ॥ ११६ ॥
(चतुर्भिः कलापकम्)

विरचय्य पुनश्चक्रव्यूहमव्याहतोर्जितः ।
बभञ्ज यादवोद्यानं मदान्धश्चेदिपद्विपः ॥ ११७ ॥
ततो यादवसेनानीर्मृद्नंश्चेदिपतेश्चमूम् ।
विदधद्धनुराकृष्टिमनाधृष्टिरधावत ॥ ११८ ॥
नृपा दशसहस्राणि ये चेदिपसमीपगाः ।
रुरोधताननाधृष्टिः कुञ्जरानिव केसरी ॥ ११९ ॥
तद्वधव्यग्रमालोक्य यदुराजचमूपतिम् ।
उत्तालः शिशुपालस्तु तत्रागाद्यत्र केशवः ॥ १२० ॥
अभ्यधाच्च तमित्युच्चैः कृष्ण निष्णोऽसि संयुगे ।
तत्किंचिदायुधं धत्स्व यत्ते त्राणाय जायते ॥ १२१ ॥
हसन्नुवाच गोविन्दो माद्री माता तवेदृशी ।
दुःसहा अपि सोढास्मि कामं वाग्विषविप्रुषः ॥ १२२ ॥
अपराधशतेनापि न क्रोधं देवि ते सुते ।
कर्तास्मीति मया यस्मात्प्रतिपन्नं पितृस्वसुः ॥ १२३ ॥
परःशतापराधं त्वामिदानीं तु समापयन् ।
मनागपि भविष्यामि नोपालभ्यः पितृस्वसुः ॥ १२४ ॥
इति कृष्णे वदत्येवं निस्त्रपश्चेदिपस्तदा ।
वितताार शरैरेव प्रत्युत्तरमनुत्तरैः ॥ १२५ ॥

तस्य बाणावलीं छित्त्वा विश(स)च्छेदं जनार्दनः।
चिच्छेद धनुषो जीवां जीवातुमिव तेजसाम् ॥ १२६ ॥
उपादाय परं चापमसौ यावदयुध्यत।
तावत्कृष्णोऽस्य राज्यश्रीनिकेतं केतुमच्छिदत् ॥ १२७ ॥
ममन्थ सारथिं रथ्यान्रथं चैतस्य केशवः।
बलिना स्पर्धमानस्य न्यक्कारो हि पदे पदे ॥ १२८ ॥
असिखेटकहस्तेन भूयस्तेनोत्थितं रणे।
कंसविध्वंसनोऽप्येनं नन्दकेनाभ्यपद्यत ॥ १२९ ॥
अभूत्कुतूहलोत्थास्तुदिविषत्परिषत्तयोः।
परस्परदृढाघातभग्नप्रहरणो रणः ॥ १३० ॥
हरिं जघान निःशङ्कमानसो दमघोषजः।
तं पुनर्ज्ञातसंबन्धबद्धापेक्षमधोक्षजः ॥ १३१ ॥
तमथारिष्टमथनो निष्पिष्टमुकुटं व्यधात्।
आचकाङ्क्ष शिरश्छेत्तुं तस्य चेदिपतेः पुनः ॥ १३२ ॥
शिरच्छेद्योऽयमित्यात्तनिश्चयश्चैद्यमच्युतः।
खङ्गदूतमुखाच्चक्रे कंसस्य परिचारकम् ॥ १३३ ॥
शिशुपालवधालोककल्लोलितरुषा ततः।
अगस्ती(स्त्या)यितुमारेभे युद्धाब्धौ प्रतिविष्णुना ॥ १३४ ॥
संनद्धः संमुखीभूय भूयः क्षितिपसंकुलाम्।
दृष्ट्वा यदुचमूं सोऽथ दूतं पप्रच्छ सोमकम् ॥ १३५ ॥
दूत्येन गतवानेतानुर्वीशान्दृष्टपूर्व्यसि।
नामग्राहममूंस्तन्मे सर्वानाख्यातुमर्हसि ॥ १३६ ॥
अथाख्यत्सोमकः स्वामिन्सैन्यनाभो नृपः पुरः।
समुद्रविजयः स्वर्णवर्णाश्वोऽयं हरिध्वजः ॥ १३७ ॥
अस्य सूनुर्जगन्मान्यो निःसीमभुजविक्रमः।
अयं तु शुकवर्णाश्वोऽरिष्टनेमिर्वृषध्वजः ॥ १३८ ॥

सेनाग्रे धवलैरश्वैः कृष्णोऽयं गरुडध्वजः ।
नवीन इव जीमूतो बलाकाभिरलंकृतः ॥ १३९ ॥
अस्य दक्षिणपक्षस्थोऽरिष्टवर्णैस्तुरङ्गमैः ।
रामस्तालध्वजः सोऽयं हिमवानिव जङ्गमः ॥ १४० ॥
नीलाश्वेन रथेनैष पाण्डुसूनुर्युधिष्ठिरः ।
धनंजयः पुनरयं रथेन श्वेतवाजिना ॥ १४१ ॥
नीलोत्पलदलाभाश्वरथस्त्वेष वृकोदरः ।
कृष्णाश्वेन रथेनायमनाधृष्टिर्गजध्वजः ॥ १४२ ॥
अयं च शबलैरश्वैरक्रूरः कदलीध्वजः ।
महानेमिकुमारोऽयं कुमुदाभैस्तुरङ्गमैः ॥ १४३ ॥
उग्रसेनः पुनरयं शुकतुण्डप्रभैर्हयैः ।
एष तित्तिरकल्माषैः सात्यकिस्तु तुरङ्गमैः ॥ १४४ ॥
जराकुमार कनकपृष्ठाश्वोऽयं मृगध्वजः ।
मेरुः कपिलरक्ताश्वः शिशुमारध्वजस्त्वसौ ॥ १४५ ॥
काम्बोजैर्वाजिभिश्चायं सिंहलः श्लक्ष्णरोमसूः ।
पद्माभैर्वाजिभिश्चैव राजा पद्मरथः पुरः ॥ १४६ ॥
पञ्चपुण्ड्रैर्हयैरेष कुम्भकेतुर्विदूरथः ।
पाराप(व)तसमाश्वोऽयं सारणः पुष्करध्वजः ॥ १४७ ॥
बहवो यदवोऽन्येपि नानारथहयध्वजाः ।
सन्त्येते न तु शक्यन्ते सर्वेऽप्याख्यातुमाख्यया ॥ १४८ ॥
तदाकर्ण्य जरासन्धः प्रवृद्धोत्साहसाहसः ।
मन्यमानस्तृणायैतानमृद्नाद्यादवीं चमूम् ॥ १४९ ॥
बभार भारतेर्घैशङ्केशितं यादवं बलम् ।
मत्तमातङ्गनिर्लूननलिनीवनविभ्रमम् ॥ १५० ॥
हतस्तम्बेरमस्तोममस्तंनीततुरङ्गमम् ।
भग्नस्यन्दनसंदोहदुरासदपदक्रमम् ॥ १५१ ॥

प्रहारप्रोषितप्राणसुभटस्थपुटक्षिति ।
नव्यनिर्यदसृक्कुल्यासिक्तमागधसंमदम् ॥ १५२ ॥
पराजयनितान्तार्तकुशार्तवसुधाधिपम् ।
मानमर्दनसंपन्नसमरावेशकेशवम् ॥ १५३ ॥
नृत्यत्कबन्धनिध्यानतद्ध्यानत्रिदशाङ्गनम् ।
अरिष्टनेमिरैक्षिष्ट स्वसैन्यं सान्द्रया दृशा ॥ १५४ ॥
(चतुर्भिः कलापकम्)
व्याजहार कुमारं तं प्राञ्जलिर्मातलिस्ततः ।
पश्य देव त्वमेवासि संयुगेऽस्मिन्न गंजितः ॥ १५५ ॥
इदं निर्मथितं नाथ सैन्यं ते परिपन्थिना ।
तदेवं देव किं युक्तं निजं पक्षमुपेक्षितुम् ॥ १५६ ॥
भवेद्यद्यपि सावद्यं कर्मेदं निर्ममस्य ते ।
रथं तथापि वृत्रारेः किंचिदेनं कृतार्थय ॥ १५७ ॥
इति मातलिविज्ञप्तः कुमारोऽप्यकुतोभयः ।
आखण्डलकराकल्पमधिज्यं धन्व निर्ममे ॥ १५८ ॥
कृत्तिद्विषदहंकारटंकारस्तस्य धन्वनः ।
व्यानशे रोदसी कालमहिषध्वनिभीषणः ॥ १५९ ॥
शङ्खं चापूरयन्नेमिर्दिक्कुक्षिंभरिनिस्वनम् ।
यच्छन्मूर्छालतां सोऽभूद्दैत्यानामपि दुःसहः ॥ १६० ॥
लक्षं विपक्षक्षितिपा योद्धारस्तत्र येऽभवन् ।
स्तम्भितास्तेऽभितस्तेन ध्वनिना धन्वशङ्खयोः ॥ १६१ ॥
अथाह मातलिर्नेमिं विस्मितः सस्मितस्तदा ।
लीलयैव त्वया देव जिग्ये वैरिचमूरियम् ॥ १६२ ॥
एनं पुनर्जरासन्धं मदान्धं स्वभुजौजसा ।
यादवक्षोदनिक्षोभक्षमोऽपि किमुपेक्षसे ॥ १६३ ॥
ततो बिभेद वाङ्मुद्रां समुद्रविजयाङ्गजः ।
असौ राजन्यरोधोऽपि नोचितः सूत मादृशाम् ॥ १६४ ॥

किंतु बन्धूपरोधेन नीतोऽस्मि रणधुर्यताम् ।
किं नामैता न बाधन्ते दुर्धरा मोहवीचयः ॥ १६५ ॥
किं चायं शाश्वतो भावः सदा सर्वत्र निश्चितः ।
संयुगे यन्निहन्तव्या विष्णुभिः प्रतिविष्णवः ॥ १६६ ॥
अचिरेणैव सोऽप्यर्थो भविता पश्यतस्तव ।
इति नेमिर्ब्रुवन्नेवं स्वां संस्थापितवांश्चमूम् ॥ १६७ ॥
ततस्तथेरयांचक्रे शक्रसारथिना रथः ।
यथा शरिवरूथिन्यां पुरः सर्वैरवैक्ष्यत ॥ १६८ ॥
अथालोक्य जरासन्धो यवनादिसुतक्षयम् ।
विकटभ्रुकुटीबन्धः कैटभारातिमभ्यगात् ॥ १६९ ॥
दृप्तैरेकोनसप्तत्या जरासन्धसुतैरथ ।
पितुरग्रेसरैर्भूत्वा रुध्यते स्म जनार्दनः ॥ १७० ॥
शोणदृष्टिपुटैरष्टाविंशत्या तु हलायुधः ।
संग्रामयितुमारेभे सरभः सिंहकैरिव ॥ १७१ ॥
सावहेलमुदस्तेन हलेन मुसलेन च ।
अमून्मशकनिष्पेषं निष्पिपेषाग्रजो हरेः ॥ १७२ ॥
तद्वधोच्छलितक्रोधप्रबोधो मगधेश्वरः ।
निर्दयो गदया रामं ताडयामास वक्षसि ॥ १७३ ॥
तत्प्रहारव्यथादौस्थ्यादसृक्कल्लोलमाकुलः ।
भृशं ववाम रामोऽपि हाहारावं च वाहिनी ॥ १७४ ॥
प्रजिहीर्षुं पुना रामे निस्त्रिंशं मागधं नृपम् ।
चण्डगाण्डीवपाण्डित्यात्स्खलयामास फाल्गुनः ॥ १७५ ॥
अर्जुनस्य शितैर्बाणैर्बाधितो मागधस्तदा ।
तदेकोपक्रमज्ञासीत्कौरवारामसंक्षयम् ॥ १७६ ॥
गदाप्रहारवैधुर्यं पश्यन्रामस्य केशवः ।
सर्वांस्तानन्तयांचक्रे तनूजान्मगधेशितुः ॥ १७७ ॥

तन्निशुम्भनसंभूतप्रभूताक्षेपदुःसहम् ।
माधवं मगधाधीशः समेत्य सविधेऽभ्यधात् ॥ १७८ ॥
रे गोपाल ध्रुवं कालः कृतक्रोधोदयोऽधुना ।
आकर्षति जरासन्धः कंसमुख्यांस्तवोदरात् ॥ १७९ ॥
समादत्स्व किमप्यस्त्रमात्मत्राणैककारणम् ।
अनायुधमसंनाहं नाहमाहन्मि जातुचित् ॥ १८० ॥
दृष्टभर्तृवधा दृष्ट्वा वधं तद्वधकस्य ते ।
सुता जीवयशा मेस्तु प्रतिज्ञापारदृश्वरी ॥ १८१ ॥
विब्रुवन्तमिति क्रोधाद्विरोधिनमनेकधा ।
मनागप्यकृतक्षोभस्तं जगाद जनार्दनः ॥ १८२ ॥
राजन्यदात्थ तत्तथ्यं सत्यैव दुहितुस्तव ।
प्रतिज्ञा भविता किंतु ज्वलद्वह्निप्रवेशनात् ॥ १८३ ॥
इति तं व्याहरन्नेव प्रेरितः शकुनैः शुभैः ।
हरिः सरभसोऽभ्येत्य प्रतिजग्राह मार्गणैः ॥ १८४ ॥
जरासन्धो धनुर्दण्डादथ प्रसृमरैः शरैः ।
भयं यदूनां विदधे पिदधे चार्कमण्डलम् ॥ १८५ ॥
चित्रांस्तान्पत्रिणः शत्रोर्मूर्तानिव मनोरथान् ।
निरुद्धरोदसीरन्ध्रान्खण्डयामास केशवः ॥ १८६ ॥
रामरावणसंग्रामदृश्वनां स्वर्निवासिनाम् ।
अजायत तयोर्युद्धे तादृगेव रसः पुनः ॥ १८७ ॥
शस्त्रं यद्यज्जरासन्धो मोक्तुमैक्षदधोक्षजे ।
मार्गणैस्तत्तदप्राप्तमोक्षं चिच्छेद स क्षणात् ॥ १८८ ॥
अपूर्वसंयुगालोककौतुकाकुलमानसैः ।
खेचरै रचयांचक्रे कलः कलकलो दिवि ॥ १८९ ॥
मुरारेः प्रतिपक्षास्त्रैरस्त्राणि मगधेशितुः ।
विधीयन्ते स्म वन्ध्यानि ध्वान्तानीव रवेः करैः ॥ १९० ॥

केतुच्छेदशरच्छेदजीवच्छेदैर्विलक्ष्यताम् ।
नीतः पीतद्विषच्चक्रं चक्रं सस्मार मागधः ॥ १९१ ॥
देवताधिष्ठितं तस्य क्रोधारुणदृशस्तदा ।
कराम्भोजमलंचक्रे तदप्यागत्य वेगतः ॥ १९२ ॥
रे गोप न भवस्येष इति जल्पन्मुहुर्मुहुः ।
चक्रं चिक्षेप साक्षेपमसोढुं मगधाधिपः ॥ १९३ ॥
तच्च स्वच्छन्दमागच्छत्समुद्रविजयादिभिः ।
यादवैर्ददृशे व्योम्नि हाहारवपुरःसरम् ॥ १९४ ॥
इतस्ततः परिभ्रेमुः संभ्रमेण नभश्चराः ।
स्वर्गौकसोऽपि तन्मार्गाद्विमानान्यपनिन्यिरे ॥ १९५ ॥
तदस्त्रैस्ताडयामास चक्रमर्धपथे हरिः ।
मुहुर्मुसलसीराभ्यां सीरपाणिश्च निश्चलः ॥ १९६ ॥
रुष्टोऽत्यन्तमनाधृष्टिः परिघेण जघान तम् ।
शस्त्रैः समस्तैर्निस्तन्द्रः समुद्रविजयः पुनः ॥ १९७ ॥
शक्तिं च तत्प्रहाणाय प्राहिणोद्धर्मनन्दनः ।
गदां पुनर्जगज्जैत्रीमादरेण वृकोदरः ॥ १९८ ॥
रुरोध कौरवजयोर्जस्वलैरर्जुनः शरैः ।
कुन्तेनारिक्तुतान्तेन प्रयत्नान्नकुलः पुनः ॥ १९९ ॥
संरोद्धुं सहदेवोऽस्त्रैस्तच्चक्रमुपचक्रमे ।
सर्वात्मनापि विक्रान्तं पञ्चभिस्तत्र पाण्डवैः ॥ २०० ॥
अन्येऽपि यादवाः सर्वे विविधैरायुधैर्निजैः ।
युगपत्तदपाचक्रुश्चक्रमुद्दामविक्रमाः ॥ २०१ ॥
केनापि(प्य)स्खलितं भूरि स्फुलिङ्गोद्गारि तत्तदा ।
मार्तण्डमण्डलनिभं नभस्यायाति वेगतः ॥ २०२ ॥
ततो मनसि मन्वाना जातं विश्वमकेशवम् ।
यादवाः समजायन्त सबाष्पश्यामलाननाः ॥ २०३ ॥

जरासन्धपताकिन्यां किंचित्सानन्दचेतसि ।
अहो किमद्य भावीति सोत्प्रेक्षे प्रेक्षके जने ॥ २०४ ॥
समुद्रविजयादीनां दीनान्तःकरणस्पृशाम् ।
पश्यतामेव तुम्बेन जवादाहत्य वक्षसि ॥ २०५ ॥
उपसर्गेऽपि तादृक्षे निःशोभमनसो हरेः ।
अन्तेवासी च पादान्तं तच्चक्रं समशिश्रियत् ॥ २०६ ॥
(त्रिभिर्विशेष

सानन्दे यादवानीके प्रत्यनीके विषादिनि ।
हेलयैव हरिः किंचिन्नीचैर्भूय तदाददे ॥ २०७ ॥
दम्भोलिनेव जम्भारिः प्रभामण्डलशालिना ।
पाणिप्रणयिना तेन केशवः शुशुभेतमाम् ॥ २०८ ॥
अम्भोजमिव तच्चक्रमुपादाय प्रतोलयन् ।
निगर्वः कंसविध्वंसी मगधाधिपमभ्यधात् ॥ २०९ ॥
भो भूपालशिरोरत्न न यत्नः संयुगाय ते ।
सांप्रतं साम्प्रतं येन दैवं नैवानुकूलिकम् ॥ २१० ॥
आत्मीयमप्यनात्मीयं शस्त्रं स्यात्कथमन्यथा ।
तद्गच्छ मागधान्स्वेच्छं विलसस्व(त्वं) ममाज्ञया ॥ २११ ॥
नष्टं न किंचिदद्यापि मेदिनीश विमृश्यताम् ।
श्रुतं किं न त्वया जीवन्नरो भद्राणि पश्यति ॥ २१२ ॥
इत्युक्तः सोऽपि साटोपं कैटभारिमभाषत ।
अरे गोपाल वाचाल सुतरामसि संप्रति ॥ २१३ ॥
संप्राप्तेनामुना मन्ये लोहखण्डेन माद्यसि ।
अमेयः सारमेयस्य गर्वोऽस्थिशकलादपि ॥ २१४ ॥
इति संतक्ष्य तीक्ष्णेन वचसा सहसा हरिम् ।
स शरैस्ताडयामास व्योमेवाब्दैस्तपात्यये ॥ २१५ ॥
स्वचक्रेणैव नेतव्याः प्राणान्तं प्रतिविष्णवः ।
इत्यागमरहस्यानि नान्यथेति विचिन्तयन् ॥ २१६ ॥

शिर्षच्छेद्यस्य तस्याशु शिरश्चिच्छेद केशवः ।
प्रसृत्वरप्रभाचक्रं चक्रं चिक्षेप लीलया ॥ २१७ ॥
तेन ज्वालाजटालेन सकिरीटं सकुण्डलम् ।
एत्य प्रसभमम्भोजच्छेदं चिच्छेद तच्छिरः ॥ २१८ ॥
निर्व्यूढस्वामिकार्यत्वादाढ्यंभावुकतेजसा ।
चक्रेण तेनालंचक्रे पुनरेव हरेः करः ॥ २१९ ॥
जगच्चेतश्चमत्कारिकंसारिबलदृश्वनाम् ।
आनन्दनिर्यदश्रूणां प्रसस्रुः स्वर्गिणां गिरः ॥ २२० ॥
नवमो नवमस्फूर्तिर्विस्फुरत्कीर्तिसौरभः ।
स एष द्विषदुच्छेदच्छेकोऽजनि जनार्दनः ॥ २२१ ॥
कंसध्वंसः पुरीन्यासो जरासंधवधोऽप्ययम् ।
जन्मतोऽपि किमेतस्य चरित्रं यन्न चित्रकृत् ॥ २२२ ॥
इत्यन्योन्यकृतालापास्त्रिविष्टपसदस्तदा ।
गोविन्दे निजमानन्दं विवव्रुः पुष्पवर्षतः ॥ २२३ ॥
भूर्भुवःस्वस्त्रयीलोके शंसद्भिः केशवोदयम् ।
ते मुदा दुन्दुभिध्वानैः शब्दाद्वैतं वितेनिरे ॥ २२४ ॥
अथ लक्षमपि क्षोणेरधिपाश्चावरोधतः ।
अरिष्टनेमिना मुक्ताः सिंहेन हरिणा इव ॥ २२५ ॥
ते तदोत्सादितोत्साहमुच्छन्नास्त्रपरिग्रहम् ।
आत्मानं वीक्ष्य दधिरे त्रपामलिनमानसम् ॥ २२६ ॥
जरासन्धवधं ज्ञात्वा नृपाः प्राञ्जलयस्तदा ।
विज्ञा विज्ञापयामासुः समुद्रविजयात्मजम् ॥ २२७ ॥
वैकुण्ठे कुण्ठशौण्डीर्या मा भूवन् रिपवः कथम् ।
विपक्षकक्षदावाग्निर्यस्य त्वमसि बान्धवः ॥ २२८ ॥
राजन्यमृत्यौ जन्येऽस्मिन्न जीविष्याम किं वयम् ।
कृपया त्रिजगत्रातरेवमत्रास्यथा न चेत् ॥ २२९ ॥

किंतु श्रीभ्रमरीकुन्दान्मुकुन्दात्रातुमर्हसि ।
अन्यथा कुपिते तस्मिन्नस्माकं क्व नु जीवितम् ॥ २३० ॥
तथेत्येषां प्रतिश्रुत्य प्रार्थनां पृथिवीभुजाम् ।
उपतस्थे समेतस्तैर्नेमिः कंसनिषूदनम् ॥ २३१ ॥
संमुखं प्रसरन्तीव श्लिष्यन्तीव मुहुस्तदा ।
संभाष्यन्त इवान्योन्यमेतयोर्मिलिता दृशः ॥ २३२ ॥
स्यातां राकामृगाङ्कौ चेत्संमुखीनावुभौ दिवि ।
तदा तदास्ययोर्नूनमुपमासंभवो भवेत् ॥ २३३ ॥
उभौ तापिच्छगुच्छाभौ श्रीवत्साङ्कावुभावपि ।
तावन्योन्यं कृताश्लेषौ सत्यमेकत्वमापतुः ॥ २३४ ॥
प्रावर्तत ततः स्वैरमवार्यभुजवीर्ययोः ।
संग्रामसंकथास्तास्तास्तयोः शात्रवजैत्रयोः ॥ २३५ ॥
आसाद्यावसरं तेषां लक्षस्यापि क्षमाभृताम् ।
नेमिः प्रसाद्य गोविन्दं पृष्ठे हस्तमदापयत् ॥ २३६ ॥
अत्रान्तरे महामात्या जरासन्धतनूद्भवम् ।
सहदेवं नये निष्णाः कृष्णस्याङ्के निचिक्षिपुः ॥ २३७ ॥
माधवस्तं विधत्ते स्म मगधेषु पुनर्नृपम् ।
प्रणिपातावसानो हि कोपो विपुलचेतसाम् ॥ २३८ ॥
तेन तेनोग्रसंग्रामकर्मणा दक्षिणेर्मणाम् ।
सुभटानामनाधृष्टिश्चक्रे व्रणचिकित्सितम् ॥ २३९ ॥
संपराये परासूनां समुद्रविजयाज्ञया ।
स करोति स्म संस्कारमाग्नेयास्त्रेण कालवित् ॥ २४० ॥
विसृज्य सहदेवाद्यान्पार्थिवानथ केशवः ।
कुलवृद्धाभिरारब्धशिवं शिबिरमभ्यगात् ॥ २४१ ॥
समुद्रविजयः पुत्रैः पौत्रैश्च परिवारितः ।
अनुयातः पथि प्राप कामप्यनुपमां श्रियम् ॥ २४२ ॥

अमन्यत गरीयोभिर्लघीयोभिश्च यादवैः ।
प्रभुत्वोत्कर्षविश्रान्तिर्बलकेशवनेमिषु ॥ २४३ ॥
यथास्वं मातरस्तेषां मङ्गलानि वितेनिरे ।
द्विषज्जयोऽवदानं हि क्षत्रियाणामनुत्तरम् ॥ २४४ ॥
ययौ नेमिमनुज्ञाप्य मुदितो मातलिर्दिवम् ।
आख्यच्च तच्चरित्राणि शक्राय पुलकं वहन् ॥ २४५ ॥
आस्थानीमास्थितेऽन्येद्युः समुद्रविजये नृपे ।
उच्चैस्तूर्यरवं सर्वे शुश्रुवुर्दिवि यादवाः ॥ २४६ ॥
परोलक्षाणि चाद्राक्षुरुत्पक्ष्माणः क्षणेन ते ।
स्थगितार्कविमानानि विमानानि नभोऽङ्गणे ॥ २४७ ॥
समं प्रद्युम्नसाम्बाभ्यामथोत्तीर्य विमानतः ।
वसुदेवः प्रणौति स समुद्रविजयक्रमौ ॥ २४८ ॥
बलदेवादयः सर्वे वसुदेवमनंसिषुः ।
वृद्धान्प्रद्युम्नसाम्बौच ववन्दाते यथाक्रमम् ॥ २४९ ॥
यथास्थानं यथानाम प्रद्युम्नेन निवेदिताः ।
समुद्रविजयं नत्वा प्रणेमुः खेचरा हरिम् ॥ २५० ॥
व्यजिज्ञपंश्च ते पित्रा शौर्यरूपादिभिर्गुणैः ।
जिग्ये जगत्त्रयं येन पुरस्तात्तस्य के वयम् ॥ २५१ ॥
तवाज्ञा स्रग्विणो मूर्ध्नि विद्धि नस्तदतः परम् ।
नवमो(?)हि हृषीकेशस्तन्नः शाधि यदृच्छया ॥ २५२॥
इत्युदित्वा नवादित्यप्रभं ते कैटभद्विषम् ।
अपास्तकौस्तुभमदै रत्नपुञ्जैरपूजयन् ॥ २५३ ॥
सोऽपि संमानयांचक्रे वचसा क्रिययापि तान् ।
उदात्तचेतसां क्वापि न ह्यौचित्यव्यतिक्रमः ॥ २५४ ॥
संपरायप्रमीतानां स्ववीराणां नरायणः ।
क्रियाभिज्ञः क्रियास्तास्ता विदधावौर्ध्वदेहिकीः ॥ २५५ ॥

निवापं सहदेवोऽपि व्यधत्त विधिवत्पुनः ।
अन्येऽपि प्रेतकार्याणि स्वस्वसंबन्धिनां व्यधुः ॥ २५६ ॥
सापि जीवयशाः साक्षाद्वीक्ष्याखिलकुलक्षयम् ।
पितुः पत्युश्च युगपन्निर्लज्जादाज्जलाञ्जलिम् ॥ २५७ ॥
कूर्दित्वा यादवैस्तत्र स्वानन्दो यत्प्रदर्शितः ।
कृष्णोपज्ञं ततोऽन्वर्थमानन्दपुरमित्यभूत् ॥ २५८ ॥
भारतस्य हरिस्त्रीणि खण्डान्याखण्डलोपमः ।
प्रतस्थेऽथ वशीकर्तुं केशवानां क्रमो ह्ययम् ॥ २५९ ॥
कांश्चिदुत्थापयन्कांश्चिदुत्खातप्रतिरोपितान् ।
कुर्वन्नुर्वीपतीनुर्वीं साधयामास माधवः ॥ २६० ॥
हरिः प्राप प्रदेशं तं वसुधासाधनक्रमात् ।
शिला कोटिशिलानाम यत्रास्ति गिरिसोदरा ॥ २६१ ॥
उच्चत्वविस्तरायामैर्विदुर्यामेकयोजनाम् ।
यया च वासुदेवस्य बलं बाह्वोः परीक्ष्यते ॥ २६२ ॥ (युग्मम्)
पश्यतां सर्वभूपानां भूतलाच्चतुरङ्गुलीम् ।
मुकुन्दः कन्दुकोत्क्षेपमुच्चिक्षेप क्षणेन ताम् ॥ २६३ ॥
ततो जयजयध्वानपूर्वं गीर्वाणखेचराः ।
प्रहृष्टाः सुमनोवृष्टिं कृष्णोपरि विचिक्षिपुः ॥ २६४ ॥
अखण्डितोदयं षड्भिर्मासैरासूत्र्य दिग्जयम् ।
अखिलैः सह भूपालैर्वलति स्म बलानुजः ॥ २६५ ॥
अथ क्रमेण वर्धिष्णुभरतार्धमहार्धिभिः ।
सोऽविशद्द्वारकां द्वारद्वारप्रारब्धमङ्गलाम् ॥ २६६ ॥
ततो राज्याभिषेकाय विष्णोरुष्णांशुतेजसः ।
तीर्थानां मागधादीनां जलान्यानिन्यिरे सुरैः ॥ २६७ ॥
समुद्रविजयो राजा स्वयमानकदुन्दुभिः ।
बलभद्रस्तपःसूनुर्भीमसेनार्जुनौ यमौ ॥ २६८ ॥

अनाधृष्टिमुखाश्चान्ये कुमाराः स्वजना अपि ।
राजानोऽपि सहायातास्ते सहस्राणि षोडश ॥ २६९ ॥
अर्धभारतवास्तव्यास्त्रिविष्टपसदस्तथा ।
सर्वे व्योमचरास्ते च वसुदेववशंवदाः ॥ २७० ॥
हिरण्मयै रत्नमयैस्तथाम्भःपूरितोदरैः ।
कलशैर्मुखविन्यस्तोदारमन्दारपल्लवैः ॥ २७१ ॥
आनन्दाश्रुसमारब्धवारिधाराद्विरुक्तयः ।
वैकुण्ठमुच्चपीठस्थमभ्यषिञ्चन्नमी क्रमात् ॥ २७२ ॥
(पञ्चभिः कुलकम्)

मातरोऽस्य शिवादेवी रोहिणीदेवकीमुखाः ।
सुवासिन्यश्च कुन्त्याद्या मङ्गलानि मुहुर्जगुः ॥ २७३ ॥
हयाः कैश्चिद्गजाः कैश्चित्कैश्चिन्माणिक्यराशयः ।
कन्याः कैश्चित्तदा भूपैरुपदीचक्रिरे हरेः ॥ २७४ ॥
कृतप्रतिपुरं तस्मिन्नभिषेकमहोत्सवे ।
सत्कृत्य व्यसृजद्विष्णुर्नृपान्भूचरखेचरान् ॥ २७५ ॥
युधिष्ठिरप्रतिष्ठार्थं नृपैः कतिपयैर्वृतः ।
अन्येद्युः सोऽचलत्साश्वहस्तिको हस्तिनापुरम् ॥ २७६ ॥
रामो नेमिरनाधृष्टिः पाण्डवेयानुरोधतः ।
प्रद्युम्नाद्याः कुमारश्च सह तेन प्रतस्थिरे ॥ २७७ ॥
मैत्रीं मञ्जरयद्भिश्च मित्रैश्चित्राङ्गदादिभिः ।
चेले व्योमचरैः कैश्चित्तदा साकं किरीटिना ॥ २७८ ॥
कुन्त्या सह शिवादेवी रोहिणी देवकी तथा ।
सौजन्यमनुरुन्धत्यश्चेलुः सस्नेहचेतसः ॥ २७९ ॥
यास्यामः कथमानृण्यं विष्णोर्वयमहो इति ।
संकथाः पाण्डवेयानां पथि पप्रथिरे मिथः ॥ २८० ॥
प्रागेत्य केशवादेशात्पुत्रोत्कण्ठाकृशीयसः ।
पाण्डवागमनं पाण्डोरावेद्यत नभश्चरैः ॥ २८१ ॥

प्रत्युद्ययौ तदाकर्ण्य सपौरः पाण्डुरात्मजान्।
तेषामालोक्य च स्फीतिं पुपोष पुलकोत्करम्॥ २८२॥
उपेयुषी समं पत्या सुतानुद्वीक्ष्य तत्क्षणात्।
माद्री हर्षाश्रुवर्षेण प्रावृषं नूतनां व्यधात्॥ २८३॥
विहाय वाहनान्याशु विकासिवदनाम्बुजाः।
व्यक्तानन्दमवन्दन्त पितरौ पाण्डवा अपि॥ २८४॥
उन्निद्रप्रणया माद्री गाढाश्लेषपुरःसरम्।
पद्मोत्फुल्लदृशः कुन्त्याः पाणिभ्यामग्रहीत्क्रमौ॥ २८५॥
सरोमाञ्चा च पाञ्चाली पञ्चाङ्गीचुम्बितावनिः।
क्रमात्पाण्डोश्च माद्याश्च प्रणेमे चरणाम्बुजम्॥ २८६॥
अन्यैरपि यथौचित्यप्रणीते प्रणतिक्रमे।
पीयूषमयमानन्दमयं तेषामभूज्जगत्॥ २८७॥
आमुक्तमौक्तिकोच्चूलाः स्वर्विमानजितस्ततः।
जगत्या इव रोमाञ्चा मञ्चा निर्ममिरे पुरे॥ २८८॥
प्रतिवेश्म व्यरच्यन्त चेलोत्क्षेपपुरःसरम्।
साक्षादिव मुदो मुक्ताः स्वस्तिकास्तोरणानि च॥ २८९॥
प्रतिरथ्यमदीयन्त पिष्टातकपरागिणः।
मूर्ता इव मनोरङ्गा विकटाः कुङ्कुमच्छटाः॥ २९०॥
असूत्र्यत भ्रमद्भृङ्गीसंगीतसुभगोदयः।
कुसुमप्रकरो जानुदघ्नो घण्टापथक्षितौ॥ २९१॥
संबन्धोरप्यजातारेः प्रवेशाय प्रसाधनम्।
पाण्डुः प्रमोदनीरन्ध्रः सैरंध्रीभिरकारयत्॥ २९२॥
यशःसंभारसौरभ्यसुरभेर्धर्मजन्मनः।
चन्दनाद्यङ्गरागोऽङ्गे पुपोष पुनरुक्तताम्॥ २९३॥
सदैवापरदुष्प्रापगुणालंकारधारिणः।
तस्याभूवन्नलंकाराः पित्रोर्नेत्रोत्सवः परम्॥ २९४॥

गाङ्गोर्मिनिर्मले तस्य वसानस्याच्छवाससी ।
लवणोत्तारणं चक्रे रोमाङ्कुरपृथुः पृथा ॥ २९५ ॥
सोऽथ तत्कालमुन्मीलद्दानमैरावणोपमम् ।
महेन्द्र इव गर्जन्तमारोहज्जयकुञ्जरम् ॥ २९६ ॥
तेन साकं पुरः पाण्डुः पार्श्वतः केशवादयः ।
भीमाद्या बान्धवाः पृष्ठे गजारूढाः प्रतस्थिरे ॥ २९७ ॥
श्वेतच्छत्रापदेशेन सेव्यमानो नृपश्रिया ।
चारुवाराङ्गनावर्गैः सलीलोद्ध(द्धू)तचामरः ॥ २९८ ॥
चिरायोपचितोत्कण्ठाः श्लिष्यन्निव वदन्निव ।
दृशा पीयूषवर्षिण्यानुगृह्णन्नभितः प्रजाः ॥ २९९ ॥
उद्गच्छदुच्चरोमाञ्चमञ्चलोत्तारणोत्तरम् ।
प्रजानां लाजनिक्षेपं प्रतिगृह्णन्समन्ततः ॥ ३०० ॥
प्रमोदोत्फुल्लनेत्राणां नागराणां पदे पदे ।
अनुरागगिरस्तास्ताः शृण्वन्नाशीःपुरःसराः ॥ ३०१ ॥
परित्यक्तान्यकृत्याभिः प्रेङ्खोलत्प्रीतिवीचिभिः ।
गवाक्षप्रहिताक्षीभिर्मृगाक्षीभिर्निरीक्षितः ॥ ३०२ ॥
चत्वरे चत्वरे सोऽथ मञ्चे मञ्चे गृहे गृहे ।
गृह्णन्माङ्गलिकान्युच्चैः प्राविशन्नागसाह्वयम् ॥ ३०३ ॥
(षड्भिः कुलकम्)

तस्याध्यासितसौधस्य दधिदूर्वाक्षतादिभिः ।
प्रसृतोल्लोलकल्लोलं कुन्ती मङ्गलमादधे ॥ ३०४ ॥
श्रिया नूतनया राजन्राजसिंहासने पुनः ।
स तदा स्थापयांचक्रे पाण्डुना विष्णुनापि वा ॥ ३०५ ॥
उपदायामुपेतानामिभानां बृंहितैर्मुहुः ।
तदा मङ्गलतूर्याणां निनादो मेदुरीकृतः ॥ ३०६ ॥
कुङ्कुमस्थासके रत्नकल्पैश्चाश्चीयसंकटे ।
उपदा वाजिनस्तस्याजिरे व्यानञ्जिरे तदा ॥ ३०७ ॥

महीपालकिरीटोऽसौ किरीटं कैटभारिणा ।
पारावारार्पितै रत्नैः पर्युप्तं पर्यधाप्यत ॥ ३०८ ॥
अजातारेस्ततो जाते क्षितिपानामुपायने ।
अतिप्रीतिपराः पौरा मङ्गलानि वितेनिरे ॥ ३०९ ॥
उपेत्योपेत्य वृन्देन पौरपण्याङ्गनागणः ।
संगीतं सूत्रयामास तू(तौ)र्यत्रिकविचक्षणः ॥ ३१० ॥
जाते स्वामिन्यजातारौ प्रजाः पूर्णोपयाचिताः ।
पुरमुज्जागरं चक्रुर्देवेभ्यस्तूर्यजागरैः ॥ ३११ ॥
वीक्ष्य धर्मात्मजो गाढं नागराननुरागिणः ।
अश्लाघत पृथां तादृक्पुत्रप्रसविनीं हरिः ॥ ३१२ ॥
व्यधत्त धर्मसूर्नित्यं कुन्त्याः पाण्डोश्च यादृशीम् ।
वितेने तादृशीं भक्तिं गान्धारीधृतराष्ट्रयोः ॥ ३१३ ॥
पञ्चमूर्तिकमात्मानं स पश्यन्नतिवत्सलः ।
चक्रेऽर्धचक्रिणोऽध्यक्षं बन्धून्सर्वाधिकारिणः ॥ ३१४ ॥
आपृच्छ्यमानमन्येद्युर्गमनाय जनार्दनम् ।
सभायामञ्जलिं बद्ध्वा धर्मजन्मा व्यजिज्ञपत् ॥ ३१५ ॥
दामोदर तवैवेदमनुभावविजृम्भितम् ।
भूयोऽभवन्यदेता मे हस्तिनापुरसंपदः ॥ ३१६ ॥
स्मरस्येतद्विराटेषु गूढवासकदर्थितान् ।
आदराद्वारकां नीत्वा तथास्मान्सत्करिष्यसि ॥ ३१७ ॥
किं चास्मिंश्चण्डशौण्डीरे किं जयेयं रणाजिरे ।
सुमेधाः सहयुद्धा चेन्न त्वमेकमना भवेः ॥ ३१८ ॥
राज्यलक्ष्मीस्तवैवेयमिमे प्राणास्तथैव च ।
किमन्यदस्ति येन त्वां विष्णो सत्कुर्महे वयम् ॥ ३१९ ॥
तथापि पृथुचित्तेन निर्निमित्तोपकारिणा ।
पदातिलवसंख्यायामयं चिन्त्यो जनस्त्वया ॥ ३२० ॥

इति विज्ञेन विज्ञाप्य विष्णवे पाण्डुजन्मना ।
स्वर्णरत्नगजाश्वादिसर्वस्वमुपदीकृतम् ॥ ३२१ ॥
त्वयेदानीं ममैवेदं सर्वं वस्तु समर्पितम् ।
निर्बन्धं तदलंकृत्वा विजयेथाश्चिरं भुवि ॥ ३२२ ॥
इति संबोध्य कौन्तेयं तेनार्चितपरिच्छदः ।
वैकुण्ठोऽचलदुत्कण्ठावर्ती द्वारवतीं प्रति ॥ ३२३ ॥ (युग्मम्)
धर्मजस्तमनुव्रज्य पुरं कृच्छ्रान्न्यवर्तत ।
पृथासूनुकथानिष्णः कृष्णोऽपि स्वपुरीं ययौ ॥ ३२४ ॥
समभ्यर्च्य यथौचित्यं तेऽपि चित्राङ्गदादयः ।
प्रीतैः पाण्डुसुतैः सर्वे विसृज्यन्ते स्म खेचराः ॥ ३२५ ॥
कौन्तेयोऽथ पुरे सर्वव्यसनानि न्यवारयत् ।
एकस्याप्यपराधे हि ज्ञातिरुच्छिद्यते ध्रुवम् ॥ ३२६ ॥
अमारि पटहैश्चापि धर्ममुन्निद्रमादधे ।
कृपा हि सर्वजीवेषु परं धर्मस्य जीवितम् ॥ ३२७ ॥
स भोजनाय दीनानामनादीनवमानसः ।
नानाभोज्यविचित्राणि सत्रागाराण्यकारयत् ॥ ३२८ ॥
यात्रां स सूत्रयामास समस्तजिनवेश्मसु ।
सर्वद्वारमुदारा हि यतन्ते सुकृतार्जने ॥ ३२९ ॥
तत्रस्थ एव नाशिक्ये स श्रीचन्द्रप्रभप्रभोः ।
अचीकरत्सदाचारपूतः पूजामहोत्सवम् ॥ ३३० ॥
इति सुचरितैस्तैस्तैः सिक्त्वा सुधा इव बान्धवैः
परमुपचयं पाण्डोः सूनुर्निनाय नयद्रुमम् ।
स च निरुपमानन्दस्यन्दि क्षणात्सुषुवेतमा-
मखिलनृपतिश्लाघ्यं पुण्यं यशश्च फलद्वयम् ॥ ३३१ ॥

॥ मलधारिश्रीदेवप्रभसूरिविरचिते **पाण्डवचरिते** महाकाव्ये **जरासंधवध-वर्णनो** नाम चतुर्दशः सर्गः ॥ १४ ॥

पञ्चदशः सर्गः ।

दीक्षाप्रपन्नमन्येद्युरुद्यद्भक्ति पितामहम् ।
नन्तुं यियासुरादिक्षत्स पौरान्बान्धवान्नृपः ॥ १ ॥
ते तदैव समारूढाः प्रौढेषु तुरगादिषु ।
कृताकल्पा नृपद्वारमभ्युपेत्यावतस्थिरे ॥ २ ॥
अगण्यदेवमण्यादिवरेण्यावर्तवाजिनम् ।
वाजिनं पञ्चकल्याणमारुरोह महीपतिः ॥ ३ ॥
मुनिर्यत्रास्ति गाङ्गेयः प्रतस्थे तत्र पार्थिवः ।
ऋक्षेशमिव ऋक्षाणां गणो लोकस्तमन्वगात् ॥ ४ ॥
मुनिवन्दारुगीर्वाणविमानैः स्थगिते रवौ ।
राजन्यानां पथि व्यर्थैर्जातमातपवारणैः ॥ ५ ॥
सपौरस्तं भुवो भर्ता देशमादेशवान्क्रमात् ।
भीष्मालंकृतशैलान्ते स्वसैन्यं संन्यवेशयत् ॥ ६ ॥
ततश्चरणचारेण गच्छन्नरपतिः पुरः ।
शयानं शरशय्यायामात्मध्यानपरायणम् ॥ ७ ॥
गीतार्थैर्मुनिभिर्ग्लानपरिचर्याविचक्षणैः ।
संवाह्यमानं सर्वाङ्गं करैः कमलकोमलैः ॥ ८ ॥
आचार्यभद्रगुप्तेन दीयमानानुशासनम् ।
दहतो देहिनो भेदनिश्चयैकाग्रचेतसम् ॥ ९ ॥
देहदक्षिणभागस्थं भवभङ्गैकमुद्गरम् ।
धारयन्तं मनोहारि रजोहरणमन्तिके ॥ १० ॥
अहंपूर्विकयोपेतैरमरैरथ खेचरैः ।
बद्धमानाधिकश्रद्धैराबद्धपरिमण्डलम् ॥ ११ ॥
नराणां खेचराणां च स्त्रीभिः स्ववासिनामपि ।
प्रारब्धरासकोत्तालतालवाचालसंनिधिम् ॥ १२ ॥
आनन्दमग्नं नासाग्रन्यस्तनिश्चललोचनम् ।
गाङ्गेयमुनिमद्राक्षीच्चारित्रमिव मूर्तिमत् ॥ १३ ॥
(सप्तभिः कुलकम्)

पितामहं तथा प्रेक्ष्य पाण्डवानां दृशस्तदा।
आसन्नानन्दशोकाभ्यां शीतलोष्णजलाविलाः ॥ १४ ॥
किरीटं पादुके छत्रं कृपाणं चमराणि च।
दूरादुर्वीपतिर्मुञ्चन्पञ्चधाभिगमं व्यधात् ॥ १५ ॥
अष्टमीन्दुनिभे कुर्वल्ललाटे करकुड्मलम्।
ययौ नैषेधिकीपूर्वमुर्वीशस्तदवग्रहम् ॥ १६ ॥
तत्र कृत्वोत्तरासङ्गं निःसङ्गैकशिरोमणेः।
स त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य पादयोरपतन्मुनेः ॥ १७ ॥
प्रत्येकं तस्य वात्सल्यं स्मरन्तस्तत्तदद्भुतम्।
नप्तारोऽन्येऽपि चत्वारश्चरणौ मूर्द्धनि न्यधुः ॥ १८ ॥
तेऽजस्रमश्रुधाराभिः क्रमावस्नपयन्मुनेः।
भेजिरे विरजीभावं भक्तिप्रह्वाः स्वयं पुनः ॥ १९ ॥
धर्मलाभमयीस्तेषामाशिषोऽदान्मुनिः शनैः।
तेऽप्युपेत्य प्रमोदेन न्यषीदंस्तन्मुखाग्रतः ॥ २० ॥
मुनिराकृष्य नासाग्रात्तेषु चिक्षेप चक्षुषी।
महान्तो हि परार्थाय स्वार्थेषु शिथिलादराः ॥ २१ ॥
आजन्मचापसंपर्ककर्कशं मुनिपुंगवः।
पाणिं व्यापारयामास तेषां पृष्ठे पुनः पुनः ॥ २२ ॥
सुधासब्रह्मचारिण्या गाङ्गायनिमुनेर्दृशा।
सिक्तस्त्यक्तमनस्तापः पार्थिवस्तं व्यजिज्ञपत् ॥ २३ ॥
प्रभो प्रभूतसंभूतपापपङ्केन पङ्किलः।
निर्मलोऽस्तु ममात्मायं त्वदुपास्तिसुधाम्बुधौ ॥ २४ ॥
विवेकाख्यं निधिं तात तृष्णामुष्णान्ममाखिलम्।
राज्याय बान्धवध्वंसमकार्षं कथमन्यथा ॥ २५ ॥
ज्ञातिसंज्ञपनोपज्ञकल्मषैकमलीमसाः।
व्याकोशकोशहस्त्यश्वबन्धुरा अपि धिक् श्रियः ॥ २६ ॥

इन्दुकुन्दद्युतिं कीर्तिं धर्मं च द्वयमप्यदः।
दुःखाकृत्योदयन्ते याः संपदस्ता न संपदः॥ २७॥
अहह ज्येष्ठयोः पित्रोर्गान्धारीधृतराष्ट्रयोः।
अदायि यन्मया दुःखं तत्तु वाचामगोचरम्॥ २८॥
तत्पथप्रस्थितस्तातः सांप्रतं पारलौकिके।
प्रसीदान्त्योपदेशेन केनाप्यथ गृहाण माम्॥ २९॥
येनास्मि नरकक्रोडवासप्रतिभुवोऽधुना।
मुच्येयं बान्धवध्वंसनिदानात्खलु पाप्मनः॥ ३०॥
पुराप्यदायि यो मह्यं राजधर्मोचितस्त्वया।
उपदेशः स हृद्यस्ति वास्तव्योऽद्यापि तद्यथा॥ ३१॥
सर्वैर्नृपगुणैर्युक्ताः सुवृत्ताः प्राज्यवंशजाः।
भूमेर्भूषणतां यान्ति हारा इव नरेश्वराः॥ ३२॥
पार्थिवानामलंकारः प्रजानामेव पालनम्।
किरीटकटकोष्णीषैर्भूष्यन्ते केवलं नटाः॥ ३३॥
विशेषज्ञः कृतज्ञश्च गुरौ देवे च भक्तिमान्।
अप्रतार्यश्च धूर्तानां भुवं भुङ्क्तेऽब्धिमेखलाम्॥ ३४॥
सेवागुरौ तदादिष्टे ग्रहः पुरुषसंग्रहः।
शौर्यं धर्मश्च पञ्चामी राज्यलक्ष्मीलताम्बुदाः॥ ३५॥
आपन्नस्यार्तिहरणं शरणागतरक्षणम्।
तथ्यं प्रजानुरागश्च श्रीतरीनां गरा अमी॥ ३६॥
दानेन क्षमया शक्त्या गणं राजानुपालयेत्।
गणकोपः क्षयो राज्ञां विजयो गणसंग्रहः॥ ३७॥
शपन्ते कृपणाक्रन्दच्छद्मना क्षितिपं श्रियः।
आददीत ततो लोकपीडयार्थं न पार्थिवः॥ ३८॥
आशां न विफलां कुर्यान्नृपः कल्पद्रुमोऽर्थिनाम्।
आशापाशसमं नास्ति हृदयाकर्षणं नृणाम्॥ ३९॥

भोगान्न च न च त्यागान्न चाधेर्न च रोगतः ।
प्रजासंतापशापात्तु क्षीयन्ते क्षितिपश्रियः ॥ ४० ॥
क्ष्माभुजां क्षिप्यते लक्ष्मीर्धूर्तैर्मधुरवादिभिः ।
अतिप्रवर्धितैर्भृत्यैर्वल्लभैश्च निरङ्कुशैः ॥ ४१ ॥
समग्रविषयग्रामसर्वस्वस्वादलालसैः ।
इन्द्रियैरिव कायस्थैः कायस्थैः क्षपिता नृपाः ॥ ४२ ॥
चण्डदण्डमगोसारं क्षितिपं नेच्छति क्षितिः ।
निष्कलं कलहक्रूरं लुब्धं पतिमिवाङ्गनाः ॥ ४३ ॥
प्रागित्युपादिशः सम्यग्यथा मे हृदयंगमम् ।
अधुनापि प्रभो पथ्यं तथोपदिश किंचन ॥ ४४ ॥
इति विज्ञापनां राज्ञो निशम्य मुनिपुंगवः ।
दृशौ व्यापारयंस्तस्मिन्सानन्दे मन्दमभ्यधात् ॥ ४५ ॥
पुरा राज्योचितं तेऽर्थं पुरुषार्थमचीकथम् ।
पुष्टोऽर्थः पार्थिवानां हि सर्वोपक्रमसिद्धये ॥ ४६ ॥
ऋषीणां त्विदमाख्यातुं राजन्नञ्चति नौचितीम् ।
ततो धर्मं च मोक्षं च समाचक्षे तवाधुना ॥ ४७ ॥
दानं शीलं तपो भावश्चेति धर्मश्चतुर्विधः ।
चतुर्णामपि वर्णानां जायते यः शिवंकरः ॥ ४८ ॥
स्वर्गापवर्गयोर्बीजं तत्र दानं भवेत्त्रिधा ।
गृहस्थैरपि मार्गस्थैर्भवाब्धिर्येन तीर्यते ॥ ४९ ॥
प्राणिनां प्रीणनं मृत्योर्भीतानामभयेन यत् ।
कर्मनिर्मूलनं सर्वज्येष्ठं दानं तदादिमम् ॥ ५० ॥
जन्तुं धिनोति नोदात्तैर्दत्ता रत्नावलिस्तथा ।
सर्वतोऽप्यभयं तुभ्यमिति वर्णावलिर्यथा ॥ ५१ ॥
आगमादिसमीचीनग्रन्थतत्त्वार्थसिद्धिषु ।
कुर्वतां साधुसाहाय्यं ज्ञानदानमुदाहृतम् ॥ ५२ ॥

धन्यैर्ज्ञानप्रदीपेन निस्तुषज्योतिषाधिकम्।
अन्तरङ्गं तमस्काण्डमशेषमपि खण्ड्यते॥ ५३॥
वस्तुना येन दत्तेन साधोः सिध्यति संयमः।
तृतीयं तदुपष्टम्भदानमाम्नातमर्हता॥ ५४॥
प्रीत्युदञ्चितरोमाञ्चः कर्मक्षयकृते क्षमी।
वस्तुकल्पं सुपात्राय ददीत विगतस्पृहः॥ ५५॥
काले दानं सुपात्रेभ्यः सद्गुरूणां समागमः।
भवाब्धौ बोधिलाभश्च भाग्यलभ्यमिदं त्रयम्॥ ५६॥
चित्तं वित्तं च पात्रं च त्रयमेकत्र संगतम्।
दुर्लभं लभ्यते येन जन्म तस्य फलेग्रहि॥ ५७॥
लक्ष्मीः सौभाग्यमारोग्यमाज्ञैश्वर्यं गुणोन्नतिः।
आदेयता च कौन्तेय दानकल्पद्रुपल्लवाः॥ ५८॥
देशतः सर्वतो वापि विरतिः शीलमुच्यते।
यतः संसारपारीणाः स्त्रियोऽप्यासन्ननेकशः॥ ५९॥
दानमातन्यते पापपीवरैरपि पामरैः।
न तु पालयितुं शीलं शक्यते येन केनचित्॥ ६०॥
बाह्यमुक्तं तपः षोढा षोढा चाभ्यन्तरं बुधैः।
कर्ममर्मच्छिदा कर्मच्छेकमेकं यदुच्यते॥ ६१॥
इहापि स्यान्महीयस्यै तपोऽभीष्टार्थसिद्धये।
स्वयमेव त्वया दृष्टो दृष्टान्तोऽत्र जयद्रथः॥ ६२॥
द्रौपदीहरणे ह्येष तदा प्राप्य पराभवम्।
दुष्टः कष्टं तपस्तेपे युष्मद्वधविधित्सया॥ ६३॥
तुष्टाव तपसा तेन काचिदभ्येत्य देवता।
वरं वत्स वृणीष्वेति निजगाद जयद्रथम्॥ ६४॥
सोऽथ मे दुस्तपस्यास्य यद्यस्ति तपसः फलम्।
ततो बन्धाय पाण्डूनां स्यामित्येतामयाचत॥ ६५॥

साप्यवोचदवाच्यैव वाचोयुक्तिरियं त्वया ।
संविधातुं वधं वत्स नैषामाखण्डलोऽप्यलम् ॥ ६६ ॥

आयुश्चरमदेहानामेषां हि निरुपक्रमम् ।
यदेते व्रतमादाय तीर्थं सेत्स्यन्ति नेमिनः ॥ ६७ ॥

तदेतेषां वधे मा स्म कृथा मिथ्यामनोरथान् ।
केवलं दुष्करस्यैतद्भावि ते तपसः फलम् ॥ ६८ ॥

यद्भवान्पाण्डवानेतान्कुरुव्यूहे विविक्षतः ।
दिनमेकं रणच्छेको लीलया स्खलयिष्यति ॥ ६९ ॥

इति तस्मै समाख्याय देवता सा तिरोदधे ।
कृतं युष्मासु तेनापि यत्किंचिद्वेत्सि तत्स्वयम् ॥ ७० ॥

तदेतत्तव कौन्तेय तपोमाहात्म्यमीरितम् ।
भावोऽधुना सर्वधर्मधुर्यस्तुर्यो निशम्यताम् ॥ ७१ ॥

सर्वदैवातिदुर्लम्भो भावः सिद्धरसोपमः ।
दानादयोऽपि जायन्ते येन कल्याणमूर्तयः ॥ ७२ ॥

एतस्मादेव कौन्तेय सच्चारित्रपचेलिमात् ।
मोक्षोऽपि कर्मनिर्मोक्षलक्षणस्तत्क्षणाद्भवेत् ॥ ७३ ॥

चारित्रावाप्तिसंपन्नतत्त्वज्ञानेन ते मया ।
नवै [illegible] वुत्तमावेतौ धर्ममोक्षावुदाहृतौ ॥ ७४ ॥

एतौ [illegible] विधिवन्नित्यमुपासीथास्त्वमप्यमूः ।
निर्मम[illegible]ारम्भपाप्मनो येन मुच्यसे ॥ ७५ ॥

इति नोन [illegible]न्यगाजिंवन[illegible]देशनाम् ।
तत्याज सर्वमाक[illegible]र्तं राजा[illegible] ॥ [illegible]२ ॥

मुहुर्लुलोठ भूपीठे वक्षोऽभीक्ष्णमताडयत् ।
चक्रन्द पुनरुक्तं च साथ नेमिवियोगिनी ॥ २८३ ॥

इत्थं विसंस्थुलास्तास्ताः प्राणेशविरहोचिताः ।
सर्वतः कुर्वतीं चेष्टाः सख्यस्तामेवमभ्यधुः ॥ २८४ ॥

सखि प्रक्षीणदाक्षिण्ये नीरसेऽस्मिन्नलौकिके ।

सस्तम्भं सहरोमाञ्चं सस्वेदं सहवेपथु ।
नव्यनव्योल्लसद्भावं विभरामास सा वपुः ॥ २०८ ॥
क्षणादथ वितीर्णौष्ठवैवर्ण्याः क्लमितस्रजः ।
प्रसरन्ति स्म निश्वासा राजीमत्या मुखाम्बुजात् ॥ २०९ ॥
तमाकस्मिकमुत्पातं विलोक्यात्यन्तमाकुलाः ।
श्यामीभवन्मुखाः सख्यः पप्रच्छुस्तां समुत्सुकाः ॥ २१० ॥
हहा सखि किमेतत्ते दुर्निमित्तमुपस्थितम् ।
निषसाद विषादोऽयं यदानन्दपदे तव ॥ २११ ॥
सा जल्पति स्म सख्यः किं निर्भाग्या कथयामि वः ।
स्पन्दते दक्षिणं चक्षूरूरुः स्फुरति दक्षिणः ॥ २१२ ॥
सख्योऽवोचन्वचस्ते धिक्सखि शान्तममङ्गलम् ।
सर्वतोऽपि करिष्यन्ति कुशलं कुलदेवताः ॥ २१३ ॥
मुञ्चान्यदभिषिञ्च स्वं स्वभर्तुर्दर्शनामृतैः ।
संतापस्य तवास्य स्तादिदमेव महौषधम् ॥ २१४ ॥
इति प्रह्वीकृता यावत्सखीभिः सा विलोक्यते ।
लोकारब्धस्तवस्तावद्भरो द्रुग्मार्गमभ्ययगात् ॥ २१५ ॥

सूक्ष्मबादर[illegible]
प्राणातिपातमाजन्मकृतं निन्दाम्यहं त्रिधा ॥
हास्यलोभभयक्रोधैः पीडाकारि परस्य यत् ।
अजल्पिषं मृषा किंचित्तत्सर्वं व्युत्सृजाम्य ॥ ६२ ॥
अल्पमल्पेतरं वा यत्परकीयं मया ।
दुष्टः कष्टं तपस्तेपे युष्मद्वधविधित्सया ॥ ६३ ॥
तुष्टाव तपसा तेन काचिदभ्येत्य देवता ।
वरं वत्स वृणीष्वेति निजगाद जयद्रथम् ॥ ६४ ॥
सोऽथ मे दुस्तपस्यास्य यद्यस्ति तपसः फलम् ।
ततो बन्धाय पाण्डूनां स्यामित्येतामयाचत ॥ ६५ ॥

मन्ये दातुं दुःखमिदं त्वयैव ।
वरं नेमिं कृताहं भोगसंमुखी ॥ २७

प्रागप्येतन्मया ज्ञातं नायं मे भविता वरः ।
आरोहति कटुस्तुम्बी किमु कल्पमहीरुहम् ॥ २७४

आत्मैकशरणं स्वामिन्ममाहत्यात्यजः कथम् ।
जहाति जातु नाङ्कस्थं शशमप्याहतं शशी ॥ २७५

भूर्भुवः स्वस्त्रयेऽप्येकस्त्वमाशाकल्पपादपः ।
मां तु प्रत्यन्यथाकारं कथंकारमभूः प्रभो ॥ २७६

अरण्यमालतीपुष्पत्पुष्पसब्रह्मचारिभिः ।
नाथ त्वया विमुक्तायाः किमेभिर्मम भूषणैः ॥ २७७

स्वामिन्मनोहरेणापि हारेण किमनेन मे ।
कन्दर्पकलहे येन कण्ठे पाशायितं न ते ॥ २७८

इमे रत्नमये स्वामिन्कुण्डले मे विडम्बना ।
न ये रहसि सोल्लुण्ठे लुलिते त्वत्कपोलयोः ॥ २७९

एषा संप्रति दुःखाय मे खला मेखला खलु ।
नैव या रहसि स्पृष्टा पाणिना प्रणयात्त्वया ॥ २८० ॥

एतौ बहुद्युती बाह्वोर्मम रत्नाङ्गदौ गदौ ।
निर्ममज्जतुराश्लेषे न यौ ते कण्ठकन्दले ॥ २८१ ॥

इति नेमिं प्रति प्रेम्णा व्याहरन्ती मुहुर्मुहुः ।
तत्याज सर्वमाकल्पजातं राजीमती तदा ॥ २८२ ॥

मुहुर्लुलोठ भूपीठे वक्षोऽभीक्ष्णमताडयत् ।
चक्रन्द पुनरुक्तं च साथ नेमिवियोगिनी ॥ २८३ ॥

इत्थं विसंस्थुलास्तास्ताः प्राणेशविरहोचिताः ।
सर्वतः कुर्वतीं चेष्टाः सख्यस्तामेवमभ्यधुः ॥ २८४ ॥

सखि प्रक्षीणदाक्षिण्ये नीरसेऽस्मिन्नलौकिके ।
प्रदत्तदेहसंदेहः स्नेहः कोऽयं वरे तव ॥ २८५ ॥

ततो विश्वप्रभुर्घातं निर्मातुं घातिकर्मणाम् ।
विजहार महीहारः पुरीग्रामाकुलामिलाम् ॥ ३१२ ॥
द्वारवत्यामथायाताः पाण्डवाः सह शार्ङ्गिणा ।
गतं नाज्ञासिषुः कालमानन्दैकवशंवदाः ॥ ३१३ ॥
विहृत्य नेमिनाथोऽपि चतुष्पञ्चाशतं दिनान्(?) ।
उपाजगाम तत्रैव सहस्राम्रवणे पुनः ॥ ३१४ ॥
तत्राष्टमतपःस्थस्य वेतसद्रुतले प्रभोः ।
आश्विने दर्शपूर्वाह्ने चित्रास्वजनि केवलम् ॥ ३१५ ॥
सद्यः सुरेश्वरास्तस्मिन्नुपेत्यासनकम्पतः ।
चक्रुः समवसरणं वप्रैस्त्रिभिरलंकृतम् ॥ ३१६ ॥
प्राग्द्वारेण प्रविश्याथ विंशधन्वशतोच्छ्रयम् ।
तत्र प्रदक्षिणीकृत्य विधिवच्चैत्यपादपम् ॥ ३१७ ॥
तीर्थंकरः सोऽथ नमस्तीर्थायेत्युक्तिपूर्वकम् ।
प्राचि सिंहासने प्राचीसंमुखः समुपाविशत् ॥ ३१८ ॥
(युग्मम्)
त्रिषु सिंहासनेष्वन्येष्वन्यत्रापि दिशां त्रये ।
अमरा व्यन्तरास्ते तु प्रतिरूपाणि चक्रिरे ॥ ३१९ ॥
ततश्चतुर्विधा देवा देव्यश्च स्वामिसंमुखाः ।
उपाविशन्यथाभूमि कुड्मलीकृतपाणयः ॥ ३२० ॥
तदा रैवतकोद्यानपालकाश्चक्रपाणये ।
प्रभोर्ज्ञानोत्सवोदन्तं वेगादेत्य न्यवेदयन् ॥ ३२१ ॥
कोटीर्द्वादश रूप्यस्य सार्धास्तेभ्यो ददौ हरिः ।
उपवाह्येभमारुह्य भक्त्युत्तालश्चचाल च ॥ ३२२ ॥
समं पित्रा पितृव्यैश्च मातृभ्रातृसुतैस्तथा ।
पृथक्स्तम्बेरमारूढैरन्वितः पाण्डवैरपि ॥ ३२३ ॥
समग्रेणावरोधेन पौरलोकैश्च संयुतः ।
द्वारवत्याः पतिः प्राप ज्ञानोत्सवमुवं विभोः ॥ ३२४ ॥

वन्दारुः प्रभुपादाब्जं राजीमत्यपि तां महीम् ।
श्रद्धालुर्मालतीगन्धं भृङ्गीवागात्समुत्सुका ॥ ३२५ ॥
गजादुत्तीर्य साम्राज्यलक्षणानि विमुच्य च ।
प्रविवेशोत्तरद्वारां हरिः प्रभुसभां मुदा ॥ ३२६ ॥
स त्रिः प्रदक्षिणापूर्वं नम्रो नाथमवन्दत ।
अनुशक्रं न्यषीदच्च यथास्थानं परेऽपि च ॥ ३२७ ॥
अथोद्धर्तुमना जन्तून्भवकूपोदरात्प्रभुः ।
देशनां रज्जुदेशीयामाततान कृपार्णवः ॥ ३२८ ॥
आयुर्वायुचलाम्भोजपत्रमित्राम्बुसोदरम् ।
शैलशैवलिनीवेगगर्वसर्वंकषाः श्रियः ॥ ३२९ ॥
यौवनं सर्वसत्त्वानां धृतसंध्याभ्रविभ्रमम् ।
वितीर्णदुस्तरक्लेशोपगमाः प्रियसंगमाः ॥ ३३० ॥
वपुर्वपुष्मतां प्रायो विपदेकनिकेतनम् ।
पुत्रमित्रकलत्राद्याः प्रदत्तविविधाधयः ॥ ३३१ ॥
संसारस्तदसौ सारवस्तुशून्यो न संशयः ।
सारं तु ज्ञानसम्यक्त्वचारित्राण्येव केवलम् ॥ ३३२ ॥
जीवाजीवादितत्त्वानां सम्यग्ज्ञानाद्विचक्षणः ।
हित्वा हेयमुपादेयमुपादाय विमुच्यते ॥ ३३३ ॥
सुलभाः प्राणिनां प्रायस्त्रिदशाधिपसंपदः ।
शेवधिः सिद्धिसौख्यानां सम्यक्त्वं त्वतिदुर्लभम् ॥ ३३४ ॥
भूयिष्ठे कर्मणि क्षीणे कैश्चिच्चारित्रमाप्यते ।
सुखैकहेतोर्यस्याग्रे चिन्तारत्नं न किंचन ॥ ३३५ ॥
भवदावानलज्वालानिर्वापणनवाम्बुदः ।
विवेकिनो मनःकेकिमुदे स्यात्सर्वसंयमः ॥ ३३६ ॥
निशम्य देशनामेनामेनोघ्नीं स्वामिनो मुखात् ।
उत्थाय प्रार्थयांचक्रे वरदत्तनृपो व्रतम् ॥ ३३७ ॥

अथ तं दीक्षयामास करुणाम्भोनिधिः प्रभुः।
अनुप्रव्रजितास्तं च द्वे सहस्रे नरेश्वराः॥ ३३८॥
वरदत्तादिकांस्तेषु महोत्सवपुरःसरम्।
अस्थापयत्प्रभुः प्राज्ञानेकादश गणेश्वरान्॥ ३३९॥
जिनेन्द्रत्रिपदीं श्रुत्वा ध्रौव्योत्पादव्ययात्मिकाम्।
तेऽतिप्रसृमरप्रज्ञा द्वादशाङ्गान्यसूत्रयन्॥ ३४०॥
भूरिकन्यान्वितां राजपुत्रीं प्रव्राज्य यक्षिणीम्।
व्यधत्त विधिवद्धर्मचक्रवर्ती प्रवर्तिनीम्॥ ३४१॥
स्वाम्येकदत्तनयनां व्रतबद्धमनोरथाम्।
वीक्ष्य राजीमतीं दक्षः प्रभुः पप्रच्छ केशवः॥ ३४२॥
प्रभो प्रीतिरतिस्फीता कस्य जागर्ति न त्वयि।
राजीमत्यास्तु काप्येषा किंतु वाङ्मनसातिगा॥ ३४३॥
आत्मन्यनन्यसामान्यं राजीमत्यास्ततोऽखिलम्।
भवाष्टकभवं प्रेम व्याजहार जिनेश्वरः॥ ३४४॥
तस्याः प्रभुर्ददद्दीक्षामकरोत्प्रेम निष्क्रयम्।
महात्मस्वनुरागोऽपि भवत्येव शुभायतिः॥ ३४५॥
दशार्हैरुग्रसेनाद्यैर्नरेशैः केशवेन च।
प्रद्युम्नाद्यैः कुमारैश्च श्राद्धधर्मोऽभ्यपद्यत॥ ३४६॥
रोहिणीदेवकीभामारुक्मिणीप्रमुखाः स्त्रियः।
श्रावकत्वं विवेकिन्यः प्रभोः पार्श्वे प्रपेदिरे॥ ३४७॥
एवं सभायामाद्यायां सङ्घः श्लाघ्यः प्रभोरभूत्।
चतुर्विधश्चतसृणां प्रतिरोधक्षमो दिशाम्॥ ३४८॥
नत्वा नाथं जगामाथ दिवं दिविषदां पतिः।
हरिश्च पाण्डवैः सार्धं सबन्धुं द्वारकां पुरीम्॥ ३४९॥
प्रावृषं शरदं चापि व्यतीत्य भगवानपि।
भव्याब्जखण्डमार्तण्डो विजहार वसुंधराम्॥ ३५०॥

अथ कथमपि तेऽपि प्रीतिमापृच्छ्य कृष्णं
त्रिभुवनगुरुवाचां सौरभं भावयन्तः ।
त्वरिततरमवापुश्चारुक्लृप्तोपचारां
मुदितमुदितपौराः स्वां पुरीं पाण्डवेयाः ॥ ३५१ ॥

इति मलधारिश्रीदेवप्रभसूरिविरचिते **पाण्डवचरिते** महाकाव्ये श्रीनेमिविवाहोपक्रमव्रतकेवलज्ञानवर्णनो नाम षोडशः सर्गः॥ १६ ॥

सप्तदशः सर्गः ।

हस्तिनापुरसाम्राज्यसरोजवनखेलिनः ।
दिनानि निन्युर्भूयांसि राजहंसाः पृथासुताः ॥ १ ॥
सम्यगाराधितन्यायचिन्तारत्नोपनीतयोः ।
नैवार्थकामयोरर्थे प्रयत्नस्तैर्व्यधीयत ॥ २ ॥
धर्मेषु बहुधा कल्पपादपादिव जित्वरे ।
ते स्मरन्तः प्रभोर्वाचमयतन्त निरन्तरम् ॥ ३ ॥
तथा नित्यं नयाम्भोभिस्तेऽसिञ्चन्धर्मशाखिनम् ।
यथैतदभवत्सर्वं सच्छायमवनीतलम् ॥ ४ ॥
ते तैस्तैर्विधिभिर्धर्मशालिक्षेत्रमवर्धयन् ।
कामार्थाभ्यां पुनस्तस्मिन्नन्तस्तामरसायितम् ॥ ५ ॥
अन्वहं च विचिन्वन्तो नव्या नव्याः प्रभावनाः ।
सर्वतोऽथार्हतं धर्ममेकच्छत्रमसूत्रयन् ॥ ६ ॥
समीहांचक्रिरे ते च जगदानन्दिनः प्रभोः ।
नेमेरागमनं प्रीताः पयोदस्येव केकिनः ॥ ७ ॥
विज्ञाय तन्मनोवृत्तिमन्येद्युर्भगवानपि ।
क्रमेण विहरन्सर्वामुर्वीं तत्पुरमागमत् ॥ ८ ॥
बाह्योद्यानभुवं वायुकुमाराः प्रीतचेतसः ।
तदानीमात्मना सार्धमसृजन्नेकयोजनम् ॥ ९ ॥
पुण्यानि पुण्यबीजानि वप्तुकामा इवात्मनि ।
तां मुदा सिषिचुर्मेघकुमारा गन्धवारिभिः ॥ १० ॥

क्षिपन्तः कर्मणा बन्धमात्मनो व्यन्तरामराः।
बबन्धुरखिलं रत्नशिलाभिस्तन्महीतलम् ॥ ११ ॥
तस्मिंश्चतुर्दिशं रत्नद्युतिविद्योतिताम्बराम्।
ते चतुस्तोरणीं चक्रुर्ध्वजच्छत्रैरलंकृताम् ॥ १२ ॥
प्रांशुज्योतिःशिखाकीर्णं कपिशीर्षककैतवात्।
तस्मिन्नभ्यन्तरे रत्नवप्रं वैमानिका व्यधुः ॥ १३ ॥
मध्यमं मधुरं नानामाणिक्यकपिशीर्षकैः।
प्राकारं ज्योतिषामाशास्तन्वते स हिरण्मयम् ॥ १४ ॥
पिण्डिताभिरिव ज्योत्स्नावीचिभिः परिनिर्मितम्।
कालधौतं बहिःशालं वितेनुर्भुवनाधिपाः ॥ १५ ॥
माणिक्यशालभञ्जीभिर्भूषिताभिः समन्ततः।
चत्वारि गोपुराण्यासन्प्रतिप्राकारमुच्चकैः ॥ १६ ॥
बहिर्वप्रचतुर्द्वाराः पुरस्ताद्विकचाम्बुजाः।
चतस्रो दीर्घिकाः काम्या विचक्रुर्व्यन्तरामराः ॥ १७ ॥
मध्यवप्रान्तरे पूर्वोत्तरस्यां दिशि सुन्दरम्।
देवच्छेदं वितेनुस्ते विश्रामाय जिनेशितुः ॥ १८ ॥
मध्ये माणिक्यवप्रं ते चैत्यद्रुमविराजितम्।
रत्नसिंहासनं रत्नपीठे प्राङ्मुखमादधुः ॥ १९ ॥
त एव स्वामिनो विश्वत्रयसाम्राज्यबन्दिनीम्।
तस्योपरिष्टादातेनुरातपत्रत्रयीं सिताम् ॥ २० ॥
समण्डलमिवायातं रविमात्मपुपूषया।
तत्पुरस्ताद्विचक्रुस्ते धर्मचक्रमधिद्युति ॥ २१ ॥
जगदद्वैततां नेतुराख्यातुमिव सर्वतः।
ते माणिक्यमयं तस्य पुरो धर्मध्वजं व्यधुः ॥ २२ ॥
देशनोर्व्यां ततस्तस्यामधोनिक्षिप्तबन्धनाम्।
पुष्पवृष्टिं किरन्ति स जानुदघ्नीं दिवौकसः ॥ २३ ॥

पदानि नवसु न्यस्यन्सुवर्णजलजन्मसु ।
एत्य प्रदक्षिणीकृत्य चैत्रधात्रीरुहं च तम् ॥ २४ ॥
तीर्थाय नम इत्युच्चैरुच्चार्य भुवनप्रभुः ।
तस्मिन्सिंहासने दिव्ये श्रीमान्नेमिरुपाविशत् ॥ २५ ॥ (युग्मम्)
मार्तण्डमण्डलज्योतिस्तिरस्कारोद्यतद्युति ।
अनुमौलि क्षणादाविरासीद्भामण्डलं विभोः ॥ २६ ॥
अन्तर्नगरमभ्येत्य झगित्युद्यानपालकः ।
प्रभोरागमनं धर्मसूनवेऽथ व्यजिज्ञपत् ॥ २७ ॥
तस्मै च सपदि प्रीतमानसस्तपसः सुतः ।
द्वादशार्धयुता लक्षाः कलधौतस्य दत्तवान् ॥ २८ ॥
गजस्थैरथ भीमाद्यैर्बान्धवैः परिवारितः ।
सेवामिलितसामन्तबलजातेरलंकृतः ॥ २९ ॥
सैन्धवोद्धूतधूलीभिर्ध्यामलीकृतभास्करः ।
प्रेङ्खद्भिः करिसिन्दूरैर्दत्तसंध्याभ्रविभ्रमः ॥ ३० ॥
पितृवर्गं पुरस्कृत्य दिव्यमारुह्य कुञ्जरम् ।
नमस्कर्तुं जगन्नाथं तत्कालमचलन्नृपः ॥ ३१ ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ।
आनकामन्त्रितैः पौरलोकैरालोकितो मुदा ।
स्वामिनो देशनावेश्म मेदिनीपतिरासदत् ॥ ३२ ॥
चामरादीनि संत्यज्य राज्यचिह्नानि दूरतः ।
विस्मयस्मेरितस्तस्मिन्नाविवेश विशांपतिः ॥ ३३ ॥
सुरासुरनरव्रातचातकश्रेणिसेवितम् ।
निःशेषमुपकुर्वाणं भुवनं देशनामृतैः ॥ ३४ ॥
भवघर्मर्तुसंतापनिर्वापणसुधाम्बुदम् ।
पश्यति स्म तपःसूनुः स्वामिनं मुदितं पुरः ॥ ३५ ॥
त्रिश्च प्रदक्षिणीकृत्य प्रीतिपर्यश्रुलोचनः ।
मीलिताञ्जलिरारेभे स्तोतुमेवं महीपतिः ॥ ३६ ॥

जय दुस्तरसंसारप्रान्तरप्रान्तपादप ।
जयान्तरतमःस्तोमनिस्तक्षणनभोमणे ॥ ३७ ॥
समस्तत्रिजगत्संपत्संपादनपटीयसी ।
नृणां त्वच्चरणाम्भोजभक्तिः कल्पलतायते ॥ ३८ ॥
त्वत्पादपादपच्छायां क्लान्तिच्छिदमुपेयुषाम् ।
आधिव्याधिभवस्तापः प्रलयं याति जन्मिनाम् ॥ ३९ ॥
भवदावानलज्वालाप्रतप्तस्य मम प्रभो ।
भवन्मूर्तिः सुधावर्तिर्दिष्ट्या दृष्टिपथं गता ॥ ४० ॥
त्वन्नाममन्त्रमश्रान्तं स्मरेयुर्जन्मिनो यदि ।
संभोगः संपदां सद्यः स्वादुः प्रादुर्भवेत्ततः ॥ ४१ ॥
त्वत्पदाम्भोरुहद्वन्द्वसेवाहेवाकशालिनीम् ।
जगन्नाथ मनोवृत्तिं नित्यमीहे निजामहम् ॥ ४२ ॥
त्वन्मूर्तिर्यदि जागर्ति रोगार्तिहरणक्षमा ।
मम चित्ते जगन्नाथ प्रार्थये किमतः परम् ॥ ४३ ॥
कार्यं मे प्रभुभिर्लब्धे त्वयि नेतरि नेतरैः ।
कल्पाङ्घ्रिपं परित्यज्य कः करीरं समाश्रयेत् ॥ ४४ ॥
तव क्रमरजोराजिर्येषां भालमभूषयत् ।
नरेन्द्राहीन्द्रदेवेन्द्रश्रियस्तेषां वशंवदाः ॥ ४५ ॥
एवं नाम निरीहत्वमुरीचक्रे त्वया विभो ।
यद्वा पराञ्चितं चेतः शिवानुत्सरणेऽपि ते ॥ ४६ ॥
युक्तं यन्नाभवत्किंचित्समुद्रविजयोऽपि ते ।
गाम्भीर्यमुन्नतत्वं च यस्य विश्वातिवर्तिनी ॥ ४७ ॥
स्वामिन् राजीमतीत्यागाज्ज्ञात्वापि स्त्रीपराङ्मुखम् ।
यत्त्वां काङ्क्षति मोक्षश्रीस्तत्ते सौभाग्यसौरभम् ॥ ४८ ॥
यद्वाहं तव को नाम सामस्त्येन गुणस्तुतौ ।
विश्वातिक्रान्त एवासि ब्रवीमि किमतः परम् ॥ ४९ ॥

भवारण्यश्रमिक्लान्तविश्वविश्रामपादपाः ।
सन्तु मे भवतः पादाः कल्याणफलदायिनः ॥ ५० ॥
इत्यभिष्टुत्य साष्टाङ्गमानन्दाश्रुकणान्किरन् ।
श्रीमन्नेमिजिनाधीशं नमति स्म युधिष्ठिरः ॥ ५१ ॥
कदम्बमुकुलस्थूलरोमाञ्चकलितस्ततः ।
पितृबन्धुजनैः सार्धं सोऽनुशक्रमुपाविशत् ॥ ५२ ॥
अहो किमप्यपारेयं संसाराख्या महाटवी ।
अनन्तेनापि कालेन लङ्घन्ते यां न जन्तवः ॥ ५३ ॥
अथ संसारसंतापनवकादम्बिनीं विभुः ।
आरेभे त्रिजगद्दत्तशर्मणां धर्मदेशनाम् ॥ ५४ ॥
पूर्णायामपसिद्धान्तक्षारनीरैरनेकशः ।
एक एव सुधाकूपस्तस्यामस्ति यदागमः ॥ ५५ ॥
कथंचन कणेहत्य तस्मिन्पिबति यः पयः ।
स एव यदि नामास्याः पारे शिवपुरं व्रजेत् ॥ ५६ ॥
स तु सम्यक्त्वसंज्ञस्य गिरेरतिदवीयसः ।
वर्तते क्वापि दुष्प्रापे गह्वरे वासनाह्वये ॥ ५७ ॥
प्रमादालस्यमान्द्यादिवल्लिव्यूहतिरोहितः ।
वीक्ष्यते न महाकूपो मन्दभाग्यैः कदाप्यसौ ॥ ५८ ॥
केचिदाप्तोपदेशेन प्राप्य तं पुण्यशालिनः ।
तदीयरसमाकण्ठं स्वादयन्ति सुधोपमम् ॥ ५९ ॥
तन्निर्गतेन सद्ध्याननाम्ना सरलवर्त्मना ।
कालेनाल्पीयसा मुक्तिपुरीमासादयन्ति ते ॥ ६० ॥
किं चाज्ञानादिवृत्तान्तं तत्राटव्यां विसंकटम् ।
अतिनेदीय एवास्ति मिथ्यात्वाख्यं महासरः ॥ ६१ ॥
ककुप्कूलंकषैस्तैस्तैरज्ञानसलिलोर्मिभिः ।
ह्रियन्ते सर्वदा तेन केषां नाम न दृष्टयः ॥ ६२ ॥

तत्पर्यन्तेषु संच्छायं विषयद्रुमकाननम्।
अशेषजगदाकर्षि तत्किमप्यस्ति दुस्तपम्॥ ६३॥
मूढबुद्धिर्यदासाद्य सर्वेन्द्रियमनोरमम्।
मुक्तिपूःपथपान्थोऽपि न पुरो गन्तुमीहते॥ ६४॥
विकस्वरतरं तत्र कामिनीनलिनीवनम्।
यत्पुनर्वर्तते तस्य किं नाम ब्रूमहे वयम्॥ ६५॥
ये तु कामादयस्तत्र खेलन्ति जलपत्रिणः।
ते हरन्ति झगित्येव कस्य नाम न मानसम्॥ ६६॥
ततोऽस्मिन्सरसि स्नात्वा निपीय च भृशं पयः।
मूढास्तान्विषयाख्यान्ये श्रयन्ते तीरभूरुहः॥ ६७॥
तेष्वसाध्यतमः सर्वमान्त्रिकैर्निरवग्रहः।
प्रेमनामा महाभूतस्तानाविशति तत्क्षणात्॥ ६८॥
तेनाविष्टास्ततस्तेऽमी विमुञ्चन्ति त्रपाङ्कुशम्।
विद्विषन्ति हितेभ्योऽपि गुरूनप्यवमन्वते॥ ६९॥
असंबद्धानि जल्पन्ति दीनतां परिचिन्वते।
तस्यामटव्यां सर्वस्यां भ्रमन्ति च निरन्तरम्॥ ७०॥
भ्राम्यतां च सदा तेन कषायपरिमोषिणः।
हरन्ति धर्मसर्वस्वं निःशङ्कं प्रहरन्ति च॥ ७१॥
रागकेसरिणा द्वेषकरिणा च पदे पदे।
कदर्थ्यन्ते तदा किंचिद्यथा वाचामगोचरम्॥ ७२॥
एवमस्यां महाटव्यां संचरन्तो निरङ्कुशम्।
सा काचिदापन्नास्त्येव यां लभन्ते न तेऽङ्गिनः॥ ७३॥
ततः संत्यज्य दूरेण तन्मिथ्यात्वमहासरः।
तत्सदागमकूपस्य पयः पिबत हे जनाः॥ ७४॥
येन गच्छत निर्बाधसौख्यसंभारभासुरम्।
शश्वदुज्जागरज्योतिर्मयीं शिवपुरीं जवात्॥ ७५॥

इत्याकर्ण्य सुधासिन्धुं भगवद्देशनागिरम्।
प्रत्यबुध्यन्त के नाम न प्रत्यासन्नमुक्तयः॥ ७६॥
स्त्रियो बभूवुर्याः काश्चित्समरे मृतभर्तृकाः।
ताः सर्वाः प्रभुपादान्ते व्रतमाददिरे मुदा॥ ७७॥
गान्धारीधृतराष्ट्रौ तु स्वामिवाग्ब्रह्मभावितौ।
ससम्यक्त्वामगृह्णीतां श्रावकद्वादशव्रतीम्॥ ७८॥
अन्येऽपि देशविरतिं केचिज्जगृहिरे क्षणात्।
केचिच्च सर्वविरतिं स्वामिनश्चरणान्तिके॥ ७९॥
व्यसाक्षीद्देशनास्थानीं समयेऽथ जगत्पतिः।
शक्रधर्मसुताद्याश्च स्वं स्वं स्थानं ययुर्जनाः॥ ८०॥
जगदम्भोजखण्डैकचण्डरश्मिस्ततो विभुः।
व्यहार्षीदन्यतो हर्षात्स्वर्गिवर्गैरनुद्रुतः॥ ८१॥
प्रभोर्वचनपीयूषरसनिर्यासवर्षिणः।
आनन्दैकमयान्निन्युर्वासरान्पाण्डुसूनवः॥ ८२॥
संपदामादिकन्दं च धर्मं नित्यमसूत्रयत्।
तस्यापि बीजभूतं च न्यायमश्रान्तमाश्रयत्॥ ८३॥
ते धर्मार्थाविरोधेन मिथः प्रणयिचेतसा।
पाञ्चालसुतया सार्धं काममप्यकृतार्थयन्॥ ८४॥
अन्येद्युर्जगदालोककौतुकी नारदो मुनिः।
द्रौपदीमन्दिरेऽभ्यागादकस्मात्पवनाध्वना॥ ८५॥
तया चाविरतस्यास्य न चक्रे काचिदर्हणा।
तेनास्यामयमत्यन्तममर्षादित्यचिन्तयत्॥ ८६॥
क्षेप्तव्येयं मयावश्यं गम्भीरे दुःखसागरे।
चिन्तयित्वेति पक्षीव तत्क्षणादुत्पपात सः॥ ८७॥
प्रासादवलभौ सार्धमन्यदा धर्मसूनुना।
सुखनिद्रायितां कश्चिज्जहार द्रुपदात्मजाम्॥ ८८॥

प्रातरालोक्य पल्यङ्कं पाञ्चालीशून्यमात्मनः ।
संभ्रान्तो भूपतिः साकं सर्वैरप्यनुजन्मभिः ॥ ८९ ॥
आर्तैर्गवेषयामास वल्लभां तामितस्ततः ।
न पुनः क्वचिदद्राक्षुर्भूतले तेऽखिलेऽपि ताम् ॥ ९० ॥
ततस्तत्कालमुन्मीलद्दुःखसंभारनिर्भराः ।
पाण्डवाः प्रेषयन्ति स्म कुन्तीं कंसद्विषोऽन्तिकम् ॥ ९१ ॥
गत्वा च द्वारकां कुन्त्या तत्रोदन्ते निवेदिते ।
कंचित्कालं हरिस्तस्थौ किंकर्तव्यविमूढधीः ॥ ९२ ॥
नारदोऽन्येद्युरायातः सत्कृत्य मुरविद्विषा ।
पृष्टः प्रवृत्तिमित्याख्यत्पाञ्चालतनुजन्मनः ॥ ९३ ॥
द्वीपेऽस्ति धातकीखण्डेऽपरकङ्केति पूर्वरा ।
तत्पतिः पद्मनाभोऽस्ति वासपद्म इव श्रियः ॥ ९४ ॥
तदीयसदने सौरे पाञ्चालीसदृशाकृतिम् ।
मृगाक्षीं कांचिदद्राक्षमित्याख्यायोत्पपात सः ॥ ९५ ॥
नूनं कर्मेदमस्यैव सापि द्रुपदभूर्ध्रुवम् ।
इति निश्चित्य कंसारिः पितृष्वस्रे न्यवदेयत् ॥ ९६ ॥
संदिदेश तथा पाण्डुसूनुभ्यश्च यथा जवात् ।
युष्माभिरभ्युपेतव्यं तीरे प्राग्लवणोदधेः ॥ ९७ ॥
इत्युदीर्य विसृष्टेयं विष्णुना हास्तिनं ययौ ।
समस्तं पाण्डवेभ्यश्च तं वृत्तान्तमचीकथत् (?) ॥ ९८ ॥
तेऽथ प्रियावियोगार्ताः पौरस्त्योदधिरोधसि ।
प्राग्गृहीतनिवासेन संगच्छन्ते स्म शौरिणा ॥ ९९ ॥
अथ सुस्थितमाराद्धुमधीशं लवणोदधेः ।
प्रयतात्मा तपोऽकार्षीदरिष्टारातिरष्टमम् ॥ १०० ॥
ततोऽभ्येत्याभ्यधाद्विष्णुं सुस्थितो रचिताञ्जलिः ।
कर्तव्याय मुरारे मां किं कुर्वाणमथादिश ॥ १०१ ॥

व्याजहार हरिर्भद्र केनचिद्द्रौपदीकृता ।
तदीया धातकीखण्डे किंवदन्तीव विद्यते ॥ १०२ ॥
तत्तथा किंचिदाधेहि सा प्रत्याह्रियते यथा ।
इत्याकर्ण्य हरेर्वाचमुवाच लवणाधिपः ॥ १०३ ॥
सानीकमहितं हत्वा क्षिप्त्वा च मकराकरे ।
तां देव धातकीखण्डादुपानीय तवार्पये ॥ १०४ ॥
मम स्वप्रेष्यदेशस्य यद्यादेशं प्रयच्छसि ।
स्वयं तु कोऽयमारम्भः कार्येऽमुष्मिन् लघीयसि ॥ १०५ ॥
(युग्मम्)

ततोऽब्रवीन्मुराराति: सर्वं त्वय्युपपद्यते ।
किं त्वेवं विहितं कार्यमस्माकमयशस्करम् ॥ १०६ ॥
ततो नः सरितां नाथमतिक्रम्य यथा रथाः ।
यान्ति षट्धातकीखण्डे तथा त्वं कर्तुमर्हसि ॥ १०७ ॥
तथैवेति कृते तेन पञ्च पाण्डुतनूरुहाम् ।
षष्ठश्च स्यन्दनः सौरेरुत्तेरुर्लवणार्णवम् ॥ १०८ ॥
ततस्ते धातकीखण्डे मरकङ्कापुरीं ययुः ।
बाह्योद्याने च सर्वर्तुकेलिवेश्मन्यवातरन् ॥ १०९ ॥
तत्र कोपभराच्चत्तदनुशिष्य मुरारिणा ।
दारुकः प्रेषयांचक्रे पद्मनाभनृपान्तिकम् ॥ ११० ॥
तस्यास्थानस्थितस्यैत्य दारुको दारुणाकृतिः ।
पादपीठपदाक्रम्य ददौ कुन्तेन पत्रकम् ॥ १११ ॥
अवादीच्च मदाचान्तस्वान्तभूपालपांसनः ।
ब्रूते त्वां मुरजिज्जम्बूद्वीपस्य भरतार्धभुक् ॥ ११२ ॥
रे त्वया पाण्डवेयानां मद्बन्धूनां प्रियां पुरा ।
द्रौपदीं हरता किं न चिन्तितं मे भुजोर्जितम् ॥ ११३ ॥
तत्त्वाद्य ध्रुवं दैवमभवत्प्रातिलोमिकम् ।
दोर्मदस्तव यद्यस्ति कोऽपि तत्संमुखीभव ॥ ११४ ॥

अहं तु त्वत्पुरीबाह्यकानने सह पाण्डवैः।
षड्भिरेव रथैरेत्य स्थितोऽस्मि रणकेलये ॥ ११५ ॥
दारुकस्येति गां श्रुत्वा पाटयित्वा जवेन तत्।
पद्मः सद्म प्रकोपस्य दूरं चिक्षेप पत्रकम् ॥ ११६ ॥
ऊचे च रे मुकुन्दोऽसौ जम्बूद्वीपे भयंकरः।
इह तूर्जस्विनः कीदृग् ज्ञानी कोऽपि पुरा मम ॥ ११७ ॥
तद्भजायात एवाहमेषोऽनुपदमेव ते।
सज्जीकुरु समीकाय तं जवात्सह पाण्डवैः ॥ ११८ ॥
परं यदि रणे नैतान्सर्वानप्येकहेलया।
ग्रासीकुर्वे तदा दूत पद्मनाभोऽसि न ध्रुवम् ॥ ११९ ॥
इत्यस्य गिरमागत्य दारुको मुरविद्विषः।
आख्याति स ततः सोऽपि सपार्थः समवर्मयत् ॥ १२० ॥
पद्मनाभोऽथ ककुभः पूरयन्पृतनोर्मिभिः।
नगर्या निरगाद्योद्धुकामः केशवपाण्डवैः ॥ १२१ ॥
पाण्डवान्पुण्डरीकाक्षस्तस्मिन्नभ्यागतेऽभ्यधात्।
योत्स्यध्वे यूयमेतेन युध्येऽहं वा विरोधिना ॥ १२२ ॥
अथोचुः पाण्डवाः कोऽयमस्मिन्नपि तवोद्यमः।
वडवाहव्यवाहस्य कः संरम्भो हि पल्वले ॥ १२३ ॥
तद्विष्णो वयमेवैनं योधयिष्यामहे बलात्।
अयं वा भवितेदानीं वयं वा जयभाजनम् ॥ १२४ ॥
इत्युदीर्य सुताः पाण्डोरभ्यमित्रीणतां दधुः।
तथैवास्थान्मुरारिस्तु संगरालोककौतुकी ॥ १२५ ॥
पद्मनाभपताकिन्या साकं कुन्तीतनूरुहाम्।
अथाभूद्भुवनाभोगडामरः समरश्चिरम् ॥ १२६ ॥
ततः पराञ्चिते किंचिदनीके पाण्डुजन्मभिः।
भूपतिः स्वयमुत्तस्थे भूरिस्थामा महाभटैः ॥ १२७ ॥

पाण्डवेयास्ततस्तेन तथा बाणैर्बभञ्जिरे ।
यथा समरमुत्सृज्य मुरारिं शरणं ययुः ॥ १२८ ॥
व्याहरंश्च हरे नैनं विजेतुं वयमीश्महे ।
त्वमेव नूनमेतस्मै स्थास्यसे समराङ्गणे ॥ १२९ ॥
ऊचेऽथ सस्मितः शौरिर्द्विषा यूयं जितास्तदा ।
यदायं वा वयं वाथ जेतारोऽद्येत्यवोचत ॥ १३० ॥
इदानीं तु विलोकध्वं मदीयं रणकौतुकम् ।
जेष्याम्येनं रणे जेष्ये नानेन कथमप्यहम् ॥ १३१ ॥
इत्युदित्वा मुरारातिरुच्चण्डैर्ध्वनिडम्बरैः ।
क्षोभितानेकराजन्यं पाञ्चजन्यमपूरयत् ॥ १३२ ॥
बलत्रिभागः पद्मस्य तदीयध्वनिनानशत् ।
पञ्चाहेनासितेनेन्दोर्बिम्बाभोगत्रिभागवत् ॥ १३३ ॥
शार्ङ्गी शार्ङ्गमथारोप्य कोपादास्फालयद्दृढम् ।
तन्नादेनापि तत्सैन्यत्रिभागस्तद्वदत्रुटत् ॥ १३४ ॥
प्रणश्याथ पुरीं पद्मः शेषसैन्यावृतोऽविशत् ।
दृढलोहार्गलाः सर्वाः प्रतोलीश्चाप्यधापयत् ॥ १३५ ॥
उत्तीर्याथ रथाद्विष्णुर्व्योमान्तर्व्यापि भैरवम् ।
व्यात्ताननं हसद्दंष्ट्रं नारसिंहं वपुर्व्यधात् ॥ १३६ ॥
अथोन्मर्यादयन्नद्रीन्कम्पयन्काश्यपीमपि ।
चालयन्नचलान्विष्णुर्वितेने पाददर्दुरान् ॥ १३७ ॥
प्राकाराग्राणि तैः पेतुर्दुद्रुवुर्गोपुराणि च ।
ध्वंसन्ते स च वेश्मानि सस्रंसे चाद्रिमण्डली ॥ १३८ ॥
निम्नेषु केऽप्यलीयन्त निपेतुः केऽपि मूर्च्छिताः ।
आलिलिङ्गुस्तरूंन्केऽपि जनाः केऽप्यप्सु चाविशन् ॥ १३९ ॥
क्षम्यतामिदमागो मे देवि दौरात्म्यवेश्मनः ।
मूर्तकीनाशदेशीयान्मां रक्षासादधोक्षजात् ॥ १४० ॥

इत्याद्युदीरयन्दीनं भिया तरलतारकः ।
पद्मनाभोऽथ पाञ्चालीपादपङ्केरुहेऽपतत् ॥ १४१ ॥ (युग्मम्)
साप्यूचे चेद्वधूवेषमाधायाग्रे विधाय माम् ।
शार्ङ्गिणं शरणं यासि तदा जीवसि नान्यथा ॥ १४२ ॥
तयेत्युक्तस्तथा चक्रे पद्मनाभो भयातुरः ।
प्राणत्राणाय नीचा हि नास्ति तद्यन्न कुर्वते ॥ १४३ ॥
नृसिंहवपुरुत्सृज्य प्रसन्नस्तं जनार्दनः ।
मा भैषीरिति संभाष्य पप्रच्छ प्राक्तनीं कथाम् ॥ १४४ ॥
पद्मनाभोऽब्रवीद्देव नारदो मुनिपुंगवः ।
सहसैव कदाचिन्मामागादन्तःपुरःस्थितम् ॥ १४५ ॥
तथाभ्यर्च्य यथौचित्यमप्रच्छि स मुनिर्मया ।
यदीदृश्यः क्वचिद्दृष्टाः स्त्रियो मत्प्रेयसीसमाः ॥ १४६ ॥
मामथोचे स किं कूपमण्डूक इव भाषसे ।
पाञ्चाल्याः पुरतो राजन्कीदृश्यस्तव वल्लभाः ॥ १४७ ॥
भूयोऽपि विस्मयस्मेरमानसोऽहं तमभ्यधाम् ।
पाञ्चाली भगवन्केयं यत्त्वयैवं प्रशस्यते ॥ १४८ ॥
अथाह स मुनिर्जम्बूद्वीपभारतभूषणम् ।
हस्तिनापुरमप्यस्ति पुरं स्वर्गपुरोपमम् ॥ १४९ ॥
पाण्डवाश्चण्डदोर्दण्डास्तद्धिन्वन्ति यशोधनाः ।
आदिकन्दो मुकुन्दोऽभूद्यत्साम्राज्यमहीरुहः ॥ १५० ॥
गङ्गा हिरण्यगर्भस्य रूपलावण्यसंपदाम् ।
पाञ्चाली नाम पञ्चानां तेषामेकैव वल्लभा ॥ १५१ ॥
व्याहृत्येति क्षणादन्तरिक्षमुत्पतिते मुनौ ।
पाञ्चालीगुणटंकारैरहमुज्जागरस्मरः ॥ १५२ ॥
पूर्वसंगतिकं मित्रं देवं भवनवासिनम् ।
संस्मृत्य प्रार्थयामास कृष्णाहरणहेतवे ॥ १५३ ॥ (युग्मम्)

सोऽब्रवीदथ पाञ्चाली सतीसीमन्तमौक्तिकम् ।
कथंचिदीहते नान्यं वचः कुर्वे तथापि ते ॥ १५४ ॥
इत्युक्त्वा मेऽनुरोधेन मन्दिरोपरिशायिनीम् ।
दत्त्वा प्रस्वापिनीं विद्यां द्रौपदीं सोऽहरत्सुरः ॥ १५५ ॥
तेनानीयार्पिता मह्यं पाञ्चाली बुबुधे ततः ।
अपश्यन्ती निजं वेश्म संभ्रमं चाभजत्परम् ॥ १५६ ॥
ततोऽहं तां तथाभूतामभ्यधां मा न (नु)सुन्दरि ।
किंचित्कार्षीर्मनःक्षोभं किं करोमि पुरस्तव ॥ १५८ ॥
द्वीपेऽस्मिन्धातकीखण्डे जम्बूद्वीपादहारयम् ।
नृपः पद्माभिधोऽहं त्वां तन्मां मन्यस्व वल्लभम् ॥ १५८ ॥
ततः किंचिद्विचिन्त्येयमूचे मां चेन्न मामकः ।
कश्चिदेष्यति मासान्तः करिष्ये ते वचस्तदा ॥ १५९ ॥
सागरान्तरितो जम्बूद्वीपतः क इहैष्यति ।
इत्यालोच्य मयाप्यस्या वचस्तदुररीकृतम् ॥ १६० ॥
भवन्तो भवनातीतमहिमैकास्पदं पुनः ।
व्यतीतार्णवमप्येन(त्पृ)ष्ठतोऽस्याः समागमन् ॥ १६१ ॥
इत्याख्याय कथां कृष्णविसृष्टः सोऽविशत्पुरीम् ।
कृष्णोऽपि च बले कृष्णां कृत्वा कौन्तेयसात्ततः ॥ १६२ ॥
तदा च तत्र चम्पायामारामे पूर्णभद्रके ।
मुनिसुव्रततीर्थेशः समेत्य समवासरत् ॥ १६३ ॥
रणारम्भभवं कृष्णपाञ्चजन्यस्य निस्वनम् ।
श्रुत्वाप्रच्छत्सभासीनस्तं हरिः कपिलाभिधः ॥ १६४ ॥
भगवन्भुवनाभोगभिदारम्भभयंकरः ।
मत्समानस्य कस्यैष शङ्खनादो विजृम्भितः ॥ १६५ ॥
तीर्थकृत्कपिलेनेति पृष्टे विस्पष्टविस्मयम् ।
पद्मनाभमहीपालकथां सर्वामचीकथत् ॥ १६६ ॥

अत्रायातस्य कृष्णस्य स्वागतं कर्तुमिच्छति ।
मनो मे कपिलेनेति प्रोक्ते भूयो विभुर्जगौ ॥ १६७ ॥
कदापि न भवत्येतद्भविष्यति बभूव वा ।
संगच्छेते जिनौ चक्रभृतौ शौरी च यन्मिथः ॥ १६८ ॥
वीक्षिष्यसे तथाप्यस्य त्वं पताकां पताकिनः ।
इत्याकर्ण्य विभोर्वाचं सोऽनुकृष्णमधावत ॥ १६९ ॥
आससाद क्षणादेव लवणोदन्वतस्तटम् ।
अपश्यच्च स कृष्णस्य स्यन्दनप्रतिपद्धतिम् ॥ १७० ॥
पञ्चवर्णरुचीन्संध्यारागैरिव विनिर्मितान् ।
मध्येजलधि चैक्षिष्ट तदीयरथकेतनान् ॥ १७१ ॥
ततो मदीयमादाय स्वागतं गन्तुमर्हसि ।
इति व्यक्ताक्षरं दध्मौ कपिलो वारिजं निजम् ॥ १७२ ॥
स्वागतं लब्धमस्माभिः प्रणयेनामुना तव ।
इति विस्पष्टवर्णं स्वं शङ्खं कृष्णोऽप्यपूरयत् ॥ १७३ ॥
तन्निनादमुपश्रुत्य कपिलोऽथ न्यवर्तत ।
जगामामरकङ्कां च दत्तातङ्कां मुरारिणा ॥ १७४ ॥
कुर्वाणेनैनमन्यायं प्रतापस्य मम त्वया ।
चक्रे म्लानिरियं दुष्ट तिष्ठ मा तत्पुरो मम ॥ १७५ ॥
इत्युक्त्वा पद्मभूपालं कोपेन निरवासयत् ।
कपिलः स्थापयामास तत्पदे च तदात्मजम् ॥ १७६ ॥
गच्छन्नन्तःसमुद्रं च रथोत्सङ्गे निषेदुषीम् ।
प्रेयसीमिति सप्रेम व्याजहार युधिष्ठिरः ॥ १७७ ॥
प्रणीतप्रार्थने देवि तस्मिन्भूपालपांसने ।
किं विचिन्त्य तदा मासोऽवधित्वेन त्वयार्थितः ॥ १७८ ॥
साभ्यधादेव चेन्मासमध्ये नैष्यन्ति मत्प्रियाः ।
तदानशनमादाय मरिष्यामीत्यचिन्तयम् ॥ १७९ ॥

कृष्णोऽथाभ्यागमत्पारेपारावारं यथागतम् ।
वल्लभालाभकल्लोलिचेतोभिः सह पाण्डवैः ॥ १८० ॥
सुस्थितं लवणाधीशं यावदामन्त्रये क्षणम् ।
तावन्मन्दाकिनीं यूयमेतामुत्तरताग्रतः ॥ १८१ ॥
इत्यादेशेन कंसारेर्नावमासाद्य कांचन ।
उत्तेरुः पाण्डवा गङ्गां पृथुं द्वाषष्टियोजिनीम् ॥१८२ ॥ (युग्मम्)
बलानुजन्मनो बाहुबलं वीक्षिष्यतेऽधुना ।
इत्यालोच्य न ते नावं प्राहिण्वन्वनमालिने ॥ १८३ ॥
ततः सुस्थितमापृच्छ्य न्यस्य वामे भुजे रथम् ।
दोष्णानेन हरिर्गङ्गां तरीतुमुपचक्रमे ॥ १८४ ॥
कृच्छ्राद्गच्छन्प्रवाहान्तः श्रान्तः शौरिरचिन्तयत् ।
श्लाघ्यास्ते खलु कौन्तेयास्तीर्णेयं यैः सुरापगा ॥ १८५ ॥
अथास्मिन्नतिखिन्नेऽन्तर्विचक्रे देवतास्थलम् ।
मुहूर्तं तत्र विश्रम्य पारेगङ्गं ययौ हरिः ॥ १८६ ॥
तत्रापृच्छन्सुतान्पाण्डोः केशवो ननु जाह्नवीम् ।
भवन्तः कथमुत्तीर्णास्तेऽपि नावेत्यचीकथन् ॥ १८७ ॥
किं नौर्न प्रेषिता मह्यमित्युक्तेऽथ मुरारिणा ।
वीक्षितुं तव दोःसारमित्याख्यान्ति स्म पाण्डवाः ॥ १८८ ॥
ततः कोपारुणीभूतचक्षुर्दामोदरोऽभ्यधात् ।
कंसकेशिजरासन्धचाणूरादिवधे पुरा ॥ १८९ ॥
संप्रत्येव जये पद्मनाभस्य च महीभुजः ।
नेक्षितं मम दोःसारं यद्दक्षध्वेऽधुनैव यत् ॥ १९० ॥
इत्युदीर्य मुरारातिर्लोहदण्डेन कोपतः ।
स्यन्दनान्पाण्डवेयानां लोष्टचूरमचूरयत् ॥ १९१ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)
जगाद च यदि क्षोणीं मदीयामधिवत्स्यथ ।
सपुत्रबान्धवानीका तदानीं न भविष्यथ ॥ १९२ ॥

सक्रोधमभिधायेति कंसारिर्द्वारकां ययौ।
श्यामीभूतमुखाम्भोजाः पाण्डवा अपि हास्तिनम् ॥ १९३ ॥
ते तत्राभ्येत्य तां वार्तां मातापित्रोर्न्यवेदयन्।
सुखदुःखैकविश्रामः पितरौ हि तनूरुहाम् ॥ १९४ ॥
अथ पाण्डुर्विमृश्यान्तेऽनुरोधविधिवत्स(त्त)या।
द्वारकायां पुरि प्रैषीत्कुन्तीं कंसान्तकान्तिकम् ॥ १९५ ॥
ततः कुन्ती गजारूढा द्वारकोद्यानमीयुषी।
प्रभोः समवसरणे वीक्ष्य पञ्च्यां तदाविशत् ॥ १९६ ॥
नत्वा नाथं निषेदुष्यामेतस्यां देवकी तदा।
अप्राक्षीदाययुर्ये ह्यः प्रभो मद्धाम्नि साधवः ॥ १९७ ॥
अन्योऽन्यमतिसारूप्यादभेदभ्रमकारिणः।
मम प्रीतिकराः के ते कथं च सदृशा हरेः ॥ १९८ ॥(युग्मम्)
आख्याति स ततः स्वामी पुरे भद्रेऽस्ति भद्रिले।
सुलसानलसा धर्मे नागस्य श्रेष्ठिनः प्रिया ॥ १९९ ॥
तस्यै प्रददिरे भक्तितोषिणा नैगमैषिणा।
कृष्णाग्रजाः षडप्येते पुत्रास्त्वत्कुक्षिकौस्तुभाः ॥ २०० ॥
तस्या मृतान्यपत्यानि तस्यार्प्यन्त पुनस्तव।
गत्वा तत्र मयाप्येते दीक्षिता मोक्षगामिनः ॥ २०१ ॥
अतोऽमी सदृशा विष्णोस्त्वद्दृशोरमृताञ्जनम्।
आनन्दकन्दलीहेतुरीदृशं ह्यौरसं महः ॥ २०२ ॥
श्रुत्वेति देवकी स्नेहलहरीप्रस्नुतस्तनी।
ववन्दे सह कृष्णाद्यैस्तान्प्रीतिपुलकाङ्कितैः ॥ २०३ ॥
स्वामिनाथ विसृष्टायां देशनायां जनार्दनः।
कुन्तीं पितृस्वसारं स्वां मुदितः स्वगृहेऽनयत् ॥ २०४ ॥
परेद्यवि समं कुन्त्या पुनरासेदिवान्सदः।
स्वां लक्ष्मीं वीक्ष्य तादृक्षामन्वयुक्त प्रभुं हरिः ॥ २०५ ॥

अस्याः स्फीतश्रियः पुर्याः क्षयो भावी किमन्यतः ।
ममापि मृत्युरन्यस्मात्किं स्वामिन्निति कथ्यताम् ॥ २०६ ॥
आमिति प्रभुणा प्रोक्ते कस्मादिति जगौ हरिः ।
अथाचख्यौ जिनः पुर्यां मुनेर्द्वीपायनात्क्षयः ॥ २०७ ॥
अस्माज्जराकुमाराच्च स्निग्धाद्बन्धोर्वधस्तव ।
यदुवंशक्षये विद्धि मद्यमाद्यं हि कारणम् ॥ २०८ ॥
इत्याकर्ण्य विभोर्वाचमाचान्तहृदयो भिया ।
सर्वपर्षज्जनो जज्ञे वैमनस्यमलीमसः ॥ २०९ ॥
धिगेनं यदसौ पात्रं भावी बन्धुवधैनसाम् ।
इत्येककालमालोकि तदालोकैर्जरात्मजः ॥ २१० ॥
भ्रातुर्घाताय मा भूवमित्यसौ धन्व सेषुधि ।
बिभ्रद्ययावरण्यानीं द्वारकां च हरिः पुनः ॥ २११ ॥
तत्रैव यादवस्नेहात्परिव्राज्य व्रती वसन् ।
द्वीपायनोऽपि शुश्राव जनेभ्यस्तद्वचः प्रभोः ॥ २१२ ॥
ततः षष्ठतपः कुर्वन्ब्रह्मचारी शुचिः शमी ।
पूर्वाह्णपातकाद्भीतः कान्तारं सोऽप्यशिश्रियत् ॥ २१३ ॥
पुरीदाहकुलोच्छेदनिदानमथ केशवः ।
नवीनं सीधुसंधानं प्रत्यषेधज्जनप्रियः ॥ २१४ ॥
प्राक्तनं तु कदम्बाद्रेः कदम्बाह्वे वने हरिः ।
कादम्बरीगुहाभ्यर्णे मद्यमत्याजयज्जनैः ॥ २१५ ॥
भूरिभूमीरुहाकीर्णे तत्र तैस्त्यक्तया तया ।
आकर्णान्तमपूर्यन्त शिलाकुण्डानि शुण्डया ॥ २१६ ॥
तदानीं चाभ्यधाद्बन्धुः सिद्धार्थः सारथिर्बलम् ।
अनुज्ञातस्त्वया दीक्षां जिघृक्षामि जिनान्तिके ॥ २१७ ॥
बलोऽप्यूचे सहायं त्वां विस्रष्टुं नाहमुत्सहे ।
एतेन पणबन्धेन विदधे तु तवेप्सितम् ॥ २१८ ॥

यदि देव प्रदत्ताप्तप्रौढिव्यामूढमानसम् ।
दिवं यातः कदाप्येत्य स्नेहान्मां बोधयिष्यसि ॥ २१९ ॥
तथेत्युक्त्वा व्यधात्स्वार्थं सिद्धार्थस्तदनुज्ञया ।
चरंश्चारित्रमन्यत्र ययौ च स्वामिना समम् ॥ २२० ॥
चिरादवसरं प्राप्य कुन्ती कृष्णमथावदत् ।
पाण्डवाः क्वासतां वत्स त्वया निर्विषयीकृताः ॥ २२१ ॥
तवैवेयमशेषापि भरतार्धवसुंधरा ।
तत्प्रसीद स्वबन्धूनां किमपि स्थानमादिश ॥ २२२ ॥
केशवोऽप्यब्रवीन्नव्यां दक्षिणाम्भोधिरोधसि ।
निर्माय पाण्डुमथुरां तत्र तिष्ठन्तु पाण्डवाः ॥ २२३ ॥
अथैत्य हास्तिनं कुन्ती सुतानां-तदचीकथत् ।
आगत्य पाण्डुविषये तत्तथा तेऽपि चक्रिरे ॥ २२४ ॥
अभिमन्यूत्तरापुत्रं सुभद्रापौत्रमच्युतः ।
हस्तिनापुरभूपालं परीक्षितमतिष्ठिपत् ॥ २२५ ॥
अथ तां द्वारकावार्ता परावर्तयतां हृदि ।
पार्थानां पाण्डुमथुराराज्येष्वासीन्न निर्वृतिः ॥ २२६ ॥
ध्यायन्तः सर्ववस्तूनां ते केवलमनित्यताम् ।
दीनोद्धारदयादीनि धर्मकर्माणि चक्रिरे ॥ २२७ ॥
पाण्डुः कुन्ती च संसारमसारं दधतौ हृदि ।
तदा सस्मरतुः कामं भगवन्तौ(न्तं) व्रतार्थिनौ ॥ २२८ ॥
नाथोऽपि समवासार्षीत्तत्रैत्य ज्ञाततन्मनाः ।
भगवांश्च विवस्वांश्च परोपकृतिकर्मठौ ॥ २२९ ॥
धर्मजन्माथ सोत्कण्ठं मातापितृपुरःसरः ।
गत्वानमज्जगन्नाथमाहितोन्माथमापदाम् ॥ २३० ॥
प्रभोः सुधामुचं श्रुत्वा वाचं संविग्नमानसौ ।
प्रणम्य पाण्डुः कुन्ती च परिव्रज्यामयाचताम् ॥ २३१ ॥

सदैव समयज्ञानामात्मजानामनुज्ञया ।
तयोरिष्टमपूरिष्ट समीपेऽरिष्टनेमिनः ॥ २३२ ॥
तावथासादितस्वामिप्रसादमुदिताशयौ ।
व्रताचारमधीयानौ समं तेन विजह्रतुः ॥ २३३ ॥
प्रभोः पित्रोश्च विरहे पाण्डवैरुन्मनायितम् ।
नक्तंदिवं तदादिष्टे धर्मे तु सुमनायितम् ॥ २३४ ॥
निर्माय तत्र तैश्चैत्यं स्वाम्युक्तं वा व्यनोद्यत ।
मातापित्रोर्वियोगस्तु क्लमयामास तन्मनः ॥ २३५ ॥
कृष्णा विज्ञा विशेषेण शुश्रूषामास तांस्तदा ।
प्रीतिपात्रं कलत्रं हि सर्वक्लेशापहं नृणाम् ॥ २३६ ॥
ते पञ्चेषुजिगीषायां विस्फुरत्पौरुषा अपि ।
ततस्तदेकविषयान्विषयाननुमेनिरे ॥ २३७ ॥
पर्यायेणाथ भुञ्जाना सह तैर्दयितैः सुखम् ।
गर्भं बभार पाञ्चाली निधानमिव मेदिनी ॥ २३८ ॥
अन्यतेजस्विमाहात्म्यग्रासोज्जागरतेजसम् ।
प्रातः प्राचीव मार्तण्डं सा क्रमात्सुषुवे सुतम् ॥ २३९ ॥
जगदानन्दने तस्मिन्नन्दने **धर्मनन्दनः** ।
जाते दानं ददौ किंचिच्छोधयामास चारकान् ॥ २४० ॥
नामास्य पाण्डवैः **पाण्डुसेन** इत्युज्ज्वलौजसः ।
दीनानाथजनोद्धारपुरःसरमसूच्यत ॥ २४१ ॥
पाण्डुसेनोऽथ सेनानीरिव बाल्येऽपि विक्रमी ।
विज्ञः प्रज्ञावतामग्र्यो जग्राह सकलाः कलाः ॥ २४२ ॥
जगच्चेतश्चमत्कारिगुणगृह्यैः स पाण्डवैः ।
अद्भुतप्राभवप्राज्ये यौवराज्ये न्ययुज्यत ॥ २४३ ॥
सर्वतः कुर्वतां तेषां तां तामर्हत्प्रभावनाम् ।
कल्याणोदर्कराज्यानां ययौ कालः कियानपि ॥ २४४ ॥

मषीश्याममुखो जातु कराग्रोपात्तकौस्तुभः ।
युधिष्ठिरं जरासूनुरुपतस्थे सदःस्थितम् ॥ २४५ ॥
कृतसंमानमासीनं वीक्ष्य हस्तेऽस्य कौस्तुभम् ।
अदभ्रं संभ्रमं बिभ्रत्तं पप्रच्छ तपःसुतः ॥ २४६ ॥
एतदत्याहितं किं तु भ्रातरावेदय द्रुतम् ।
प्रभोश्चिरंतनीं वाचं स्मरन्नस्मि भियातुरः ॥ २४७ ॥
सत्यैव स्वामिनो वाणीत्युक्तेऽनेन विषादवान् ।
पुनः कुन्तीसुतोऽवादीद्यथावृत्तं तदादिश ॥ २४८ ॥
सोऽप्युवाच शृणु भ्रातर्यातोऽरण्यमहं तदा ।
व्याधवृत्तिश्चिरं स्थित्वा जातु बाणं मृगेऽक्षिपम् ॥ २४९ ॥
अथादित्सुः शरं गच्छन्नहमन्तरितो द्रुमैः ।
अहो कोऽयमनागस्कं सुखसुप्तमनालपन् ॥ २५० ॥
बाणेनाङ्घ्रितले बाढं निर्घृणो निजघान माम् ।
मया तु जातु नाज्ञातनामगोत्रो हतः परः ॥ २५१ ॥
वेगादेष तदाख्यातु नामगोत्रे निजे मम ।
येनाहमपि नाराचं तं प्रति प्रतिसंदधे ॥ २५२ ॥
श्रुत्वेति कस्यचिद्वाचं धीरोदात्तां महात्मनः ।
नैणोऽयमिति निश्चिन्वन्खेदमासादयं परम् ॥ २५३ ॥
(चतुर्भिः कलापकम्)

दशमस्य दशार्हस्य सूनुरानकदुन्दुभेः ।
नाम्ना जराकुमारोऽस्मि जरादेव्यास्तनूद्भवः ॥ २५४ ॥
निर्मानुषे वसाम्यत्र वने केनापि हेतुना ।
कोऽसि त्वं पुनरित्युच्चैर्दूरस्थितमवादिषम् ॥ २५५ ॥
ततः सोऽवददेह्येहि ज्यायोभ्रातरहं हरिः ।
स एवास्ति प्रयत्नस्ते विफलः सकलोऽभवत् ॥ २५६ ॥
तं दृष्ट्वा वाणिजेनेव दत्तं शुल्कमिदं त्वया ।
इति शृण्वन्नवन्नस्तस्य समीपं प्राप साकुलः ॥ २५७ ॥

कृष्णमालोक्य चामूर्च्छमपृच्छं चात्तचेतनः ।
कथमेतदभूद्वा ते तदा द्वैपायने वनम्(ने) ॥ २५८ ॥
अचीकथत्ततः कृष्णः प्रभुवाक्यादनन्तरम् ।
पौरैः समुज्झिते मद्ये षण्मासाः प्रययुः सुखम् ॥ २५९ ॥
आयाते मासि वैशाखे कदम्बवनपालकः ।
सभायामायतिप्रेक्षी मामुपेत्य व्यजिज्ञपत् ॥ २६० ॥
तत्र त्यक्तं तदा देव द्रुमपुष्पाधिवासितम् ।
उपागतेन सुस्वादु मद्यं तत्पीतपूर्विणा ॥ २६१ ॥
केनापि सुहृदा साम्बः प्राभृतीकृत्य पायितः ।
कुमारैः सह दुर्दान्तैर्गृह्णंस्तद्वनमाययौ ॥ २६२ ॥
ते तत्रापानमाबध्य तां सुरां स्वैरमापपुः ।
क्षणेन क्षीबतां प्राप्य विचेलुश्च यदृच्छया ॥ २६३ ॥
तत्रैकान्ते तपस्यन्तमन्तकं पापकर्मणाम् ।
द्वैपायनपरिव्राजं ते निध्याय दधुः क्रुधम् ॥ २६४ ॥
हन्यतामधुना चायं दुरात्मा मुनिपांसनः ।
व्यापादितः कथं नाम दग्धुमीशिष्यते पुरीम् ॥ २६५ ॥
इति साम्बगिरा लेष्टुचपेटायष्टिमुष्टिभिः ।
हत्वा हत्वा मृतप्रायं तं व्यधुर्भवदात्मजाः ॥ २६६ ॥
मृतोऽयमिति मूर्च्छालं तं त्यक्त्वा गृहमाययुः ।
मूर्च्छाविरामे सामर्षं तं च वीक्ष्येहमागमम् ॥ २६७ ॥
इत्याख्याय स्थिते तस्मिन्ननर्थो मास्मभूदितः ।
इत्यागच्छं सरामोऽहं सान्त्वनाय मुनेर्वनम् ॥ २६८ ॥
कोपाटोपकडाराक्षमद्राक्षं तत्र तं मुनिम् ।
करौ च कुड्मलीकृत्य सप्रश्रयमवादिषम् ॥ २६९ ॥
दुस्तपं ते तपः क्वेदं मुने क्रोपः क्व चेदृशः ।
कथमेकत्र संवासस्तेजस्तिमिरयोरयम् ॥ २७० ॥

मुहुः सिक्तं शमाम्भोभिः फलितं मुक्तिसंपदा।
तपोबीजमखण्डं ते क्रोधवह्निर्दहत्ययम्॥ २७१॥
अज्ञानैर्मद्यपानाद्यैर्डिम्भरूपैर्महामुने
अपराद्धमिदं यत्ते तदद्य क्षन्तुमर्हसि॥ २७२॥
अथावादीन्मुनिर्विष्णो पर्याप्तं तव सान्त्वनैः।
अधुनैव क्रुधा येन निदानं विदधे मया॥ २७३॥
द्वारकाया यदूनां च क्षयाय स्यामतो हरे।
सर्वस्य प्रलयो भावी लोकस्यास्य युवां विना॥ २७४॥
पुनः प्रसादनायास्य साभिलाषं विलोक्य माम्।
न्यषेधल्लाङ्गली विष्णो कृतमेतस्य सान्त्वनैः॥ २७५॥
वक्राङ्घ्रिनासिकाहस्ताः स्थूलोष्ठोदरनासिकाः।
हीनाङ्गविषमाक्षाश्च शान्तिं यान्ति न जातुचित्॥ २७६॥
ततः प्रेङ्खन्मनःखेदे मयि हर्म्यमुपेयुषि।
द्वैपायननिदानार्थः सर्वोऽपि पुरि पप्रथे॥ २७७॥
स्वभावतो ममादेशादुपदेशादपि प्रभोः।
बभूव धर्मकर्मैकसज्जो द्वारवतीजनः॥ २७८॥
तदा कृपालुः कालज्ञः समेत्य भगवानपि।
पितरौ स्वौ कुमारांश्च प्रद्युम्नादीनदीक्षयत्॥ २७९॥
रुक्मिणीप्रमुखाः स्वामी मदीया महिषीरपि।
प्राव्राजयदनेकं च द्वारकालोकमाकुलम्॥ २८०॥
वत्सरे द्वादशेऽवश्यंभाविनं द्वारकाक्षयम्।
पृष्टः पुनर्ममादिश्य विजह्रे प्रभुरन्यतः॥ २८१॥
शश्वच्चतुर्थषष्ठादितपोनिष्ठैकचेतसः।
जनस्यैकादशाब्दानि निर्विघ्नं व्यतिचक्रमुः॥ २८२॥
ततश्च द्वादशे वर्षे व्यतीयुषि कियत्यपि।
जितोऽस्मत्तपसा नष्टो द्वैपायनमुनिर्ध्रुवम्॥ २८३॥

एवं निश्चित्य पूर्लोकः प्रमादं मदिरादिकम् ।
निस्तन्द्रः पुनराददे दुर्लङ्घ्या भवितव्यता ॥ २८४ ॥(युग्मम्)
अथोत्पातमहीकम्पनिर्घातोल्कादयोऽभवन् ।
ग्रहेभ्यो निर्ययौ धूमः कृशानुश्च विवस्वतः ॥ २८५ ॥
ननृतुश्चित्ररूपाणि जहसुः शालभञ्जिकाः ।
अकाले राहुणा ग्रासः सूर्याचन्द्रमसोरभूत् ॥ २८६ ॥
अकल्याणफलाः स्वप्ना जनैर्ददृशिरे निशि ।
अनशन्कापि रत्नानि चक्रादीनि ममापि च ॥ २८७ ॥
ततः संवर्तको वातः प्रावर्तत समन्ततः ।
स निचिक्षेप पर्यन्तदूरादुन्मूल्य पादपान् ॥ २८८ ॥
अन्तर्धा सप्ततिः षष्टिर्बहिश्च कुलकोटयः ।
अपिण्ड्यन्त भयान्नष्टा अप्युपानीय केनचित् ॥ २८९ ॥
मयि पश्यति रामे च वह्निमहाय कश्चन ।
दारुणो दारुपूर्णायां द्वारकायामदीपयत् ॥ २९० ॥
अहं शोकान्धकारेण धूमस्तोमेन चाम्बरम् ।
युगपत्परितः प्रासव्यासेन व्यानशेतमाम् ॥ २९१ ॥
अभ्रंलिहाभिर्ज्वालाभिर्धूमोऽथ निरधूयत ।
मम शोकान्धकारस्तु कामं वृद्धिमनीयत ॥ २९२ ॥
अथाहं वसुदेवं च देवकीं चाथ रोहिणीम् ।
आरोप्य रथमाक्रष्टुं प्रवृत्तः सहसारिणा ॥ २९३ ॥
नाश्वैर्न वृषभैः किंचिद्रथं क्रष्टुमशक्यत ।
आवां युगार्पितस्कन्धौ ततोऽभूव धुरंधरौ ॥ २९४ ॥
अभञ्जि द्रुतमक्षाभ्यां सद्योऽभाजि युगेन च ।
रथः कथंचिदावाभ्यां निन्ये तदपि गोपुरम् ॥ २९५ ॥
अथ क्षणाददीयेतां कपाटौ तत्र केनचित् ।
रामेणाङ्घ्रिप्रहारेण व्यघट्येतां च वेगतः ॥ २९६ ॥

महीमग्नो रथः किंचिदस्मत्कृष्टोऽपि नाचलत् ।
क्लीबः पित्रोरपि त्राणे व्यषीदं पौरुषे ततः ॥ २९७ ॥
विषादिनं तदानीं मां देवः कश्चिद्दिवि स्थितः ।
उच्चैरुवाच भोः कृष्ण कृतं तव परिश्रमैः ॥ २९८ ॥
यस्मादस्मि स एवाहं द्वीपायनवरः सुरः ।
उत्पन्नोऽग्निकुमारेषु स्मृत्वा वैरं करोम्यदः ॥ २९९ ॥
किंत्वेकादशवर्षाणि परमोत्कर्षचञ्चुना ।
जनानामप्रमादेन नावकाशो ममाभवत् ॥ ३०० ॥
तदहो दहनेनैव मन्निदानभुवामुना ।
असावानेष्यते मृत्युं मातापितृजनस्तव ॥ ३०१ ॥
यदभावि न तद्भावि भावि चेन्न तदन्यथा ।
तद्गच्छत पुराख्यातं मास्म विस्मरतं मम ॥ ३०२ ॥
इति श्रुत्वापि तद्वाचमाकर्षन्तौ रथं पुनः ।
भृशमावामभाषन्त पितरः स्नेहकातराः ॥ ३०३ ॥
वत्सौ वात्सल्यमस्मासु स्वोचितं चक्रथुर्युवाम् ।
अवश्यं भाविनो भावाः किंतु स्युर्महतामपि ॥ ३०४ ॥
ततोऽस्तु वां शिवः पन्था विजयेथां चिरं युवाम् ।
अस्माभिः पुनरत्रैव नेमिः शरणमाश्रितः ॥ ३०५ ॥
यद्बद्धं मनसास्माभिर्वचसा यच्च भाषितम् ।
कृतं यच्चापि कायेन तन्मे मिथ्यास्तु दुष्कृतम् ॥ ३०६ ॥
क्षमयामोऽखिलान्सर्वान्सर्वे क्षाम्यन्तु तेऽपि नः ।
मैत्री सर्वेषु भूतेषु वैरमस्ति न केनचित् ॥ ३०७ ॥
अशनादिकमाहारं प्रत्याख्यामश्चतुर्विधम् ।
अर्हदादींश्च पञ्चापि स्मरामः परमेष्ठिनः ॥ ३०८ ॥
वयं कस्यापि नेदानीमस्मदीयो न कश्चन ।
इत्युन्मदिष्णुनिर्वेदमात्मानमनुशास्महे ॥ ३०९ ॥

इत्याहारपरीहारतत्परैः पितृभिः पुनः ।
विसृष्टौ वलितग्रीवौ व्रजावः स्म कथंचन ॥ ३१० ॥
तदैव देवापसदस्तानधाक्षीत्क्षणेन सः ।
तेऽपि त्रिदिवमासेदुर्ध्रुवं तद्ध्यानढौकिताः ॥ ३११ ॥
जरासन्धवधाख्यानसदुपाध्याय पश्यति ।
नाथे त्वय्यप्यसह्येन दाहं दह्यामहेऽग्निना ॥ ३१२ ॥
इत्थमुत्थास्नुभिर्दीनैः प्रलापैः पुरवासिनाम् ।
दीर्णकर्णः सरामोऽहं जीर्णाराममुपागमम् ॥ ३१३ ॥ (युग्मम्)
भवन्तीं भस्मसाद्वीक्ष्य द्वारकां रङ्कवत्पुरः ।
तत्र स्थितं विषण्णात्मा संकर्षणमवादिषम् ॥ ३१४ ॥
आर्य पुर्याः क सा लक्ष्मीः क च दाहो महानयम् ।
क शौण्डीर्यमवार्यं तत्कचेयं क्लीबता मम ॥ ३१५ ॥
आर्य किंकार्यतामूढः प्रौढापत्पतितस्ततः ।
किं करोमि क गच्छामि राजचक्रे विरोधिनि ॥ ३१६ ॥
सीरपाणिरथाभाणीत्कृष्ण मा खेदमाकृथाः ।
प्रभुव्याख्यातमश्रौषीः किं न संसारनाटकम् ॥ ३१७ ॥
अत्र कर्मपरीणामः सूत्रधारो निरर्गलः ।
प्राणिनो नाट्यपात्राणि नानानेपथ्यधारिणः ॥ ३१८ ॥
स खलूच्छृङ्खलोत्साहः स्वमतार्पितभूमिकः ।
हर्षशोकादिभिर्भावैरिवार्तैर्नर्तयत्यमून् ॥ ३१९ ॥
भवनाट्ये ततोऽनेन सूत्रधारेण सूत्रिता ।
संस्था सर्वापि पात्राणां तद्विष्णो मा स्म खिद्यथाः ॥ ३२० ॥
गन्तव्यं पुनरावाभ्यां पाण्डवेयान्तिकेऽधुना ।
ते स्मरन्त्युपकारं नो नापकारं तु जातुचित् ॥ ३२१ ॥
अपकारेऽपि सौजन्यं सुजनो न विमुञ्चति ।
जहाति दह्यमानोऽपि घनसारो न सौरभम् ॥ ३२२ ॥

ततः प्रचलितावावां पाण्डवानां पुरीं प्रति ।
हस्तिकल्पपुरोद्यानमागमाव श्रमार्दितौ ॥ ३२३ ॥
क्षुत्क्षामं वीक्ष्य मां रामो भोजनानयनेच्छया ।
वेगात्तस्य पुरस्यान्तः प्रस्थितोऽभिदधे मया ॥ ३२४ ॥
अच्छदन्ताभिधानोऽत्र धृतराष्ट्रात्मजो नृपः ।
स च पाण्डवगृह्येण मया वैरायते भृशम् ॥ ३२५ ॥
अनार्योऽयं किमप्यार्य चेद्वैरोचितमाचरेत् ।
विदधीथास्ततः क्ष्वेडामापतेयमहं यथा ॥ ३२६ ॥
तत्प्रतिश्रुत्य रामेऽथ पुरीमध्यमुपेयुषि ।
मम क्षणान्तरे क्ष्वेडा कर्णमूलमुपागमत् ॥ ३२७ ॥
ततः क्रोधकरालोऽहमत्युत्तालमधाविषम् ।
पिहितां च पदाहत्य प्रतोलीमुदघाटयम् ॥ ३२८ ॥
भिन्दन्तमच्छदन्तस्य चतुरङ्गां वरूथिनीम् ।
अद्राक्षं कुञ्जरालानस्तम्भपाणिं च सीरिणम् ॥ ३२९ ॥
पुरीपरिघमादाय धार्तराष्ट्रमवादिषम् ।
दुरात्मन्नागमं सोऽहं कौरवान्तकरो हरिः ॥ ३३० ॥
ततः परिघमालोक्य प्रणतो मृत्युकातरः ।
बद्धाञ्जलिरजल्पन्मां स सुयोधनबान्धवः ॥ ३३१ ॥
किमाक्रम्य कुरङ्गाणां दुःस्थावस्थोऽपि केसरी ।
देव स्वसेवकस्यास्य तदागः क्षम्यतामिदम् ॥ ३३२ ॥
तं मुक्त्वाथ प्रसादेन पुनस्तद्वनमागमम् ।
नानामनोहराहारपाणिना सीरिणा समम् ॥ ३३३ ॥
रामस्तत्र मयाप्रच्छि लब्धं भोज्यमिदं कथम् ।
आयातोऽसि कथं चास्य दृक्पथे परिपन्थिनः ॥ ३३४ ॥
रामेणाख्यायि गोविन्द कन्दुकाद्भोज्यमद्भुतम् ।
सुवर्णकटकक्रीतमानयन्तमिदं पथि ॥ ३३५ ॥

कथंचिद् ज्ञातवृत्तान्तः कृतान्त इव भीषणः ।
सैन्योदन्वानरौत्सीन्मामच्छदन्तो न्यधादपि ॥३३६॥ (युग्मम्)
कुत्राहो रोहिणीसूनो यासि पाण्डवबान्धव ।
गृहाणायुधमाधेहि पुनरायोधने मनः ॥ ३३७ ॥
विमुच्य भोज्यपात्राणि ततः क्ष्वेडायितोद्धतः ।
स्तम्भेन दलयन्वैरिबलं दृष्टस्त्वयाप्यहम् ॥ ३३८ ॥
अथावां विहिताहारौ ततः प्रचलितौ क्रमात् ।
उपागावदुरापाम्बु कौशाम्बं नाम काननम् ॥ ३३९ ॥
पुंनागपादपस्यास्य छायामायातवानहम् ।
तृषार्दितः पयःपानं श्रान्तो राममयाचिषम् ॥ ३४० ॥
सोपद्रवे वनेऽमुष्मिन्कृष्ण मा भूः प्रमद्वरः ।
आगतो द्रुतमेषोऽहमिति व्याहृत्य मां मुहुः ॥ ३४१ ॥
विनियुज्य च साहाय्ये ममेह वनदेवताः ।
इतो जगाम रामोऽथ निर्विलम्बमवेक्षितुम् ॥ ३४२ ॥(युग्मम्)
अहं तु प्रावृतक्षौमेणाङ्घ्रिमारोप्य जानुनि ।
अस्वपं श्रमसुप्रापनिद्रोऽत्रैव तरोस्तले ॥ ३४३ ॥
ततो विद्धोऽस्मि कस्माच्चिद्धमात्पादतले त्वया ।
इयं तव जरासूनो कथिता मूलतः कथा ॥ ३४४ ॥
श्रुत्वा विष्णुमुखादेवं द्वारकादाहवैशसम् ।
इत्यशोचं चिरं दुःखाद्दैवोपालम्भपूर्वकम् ॥ ३४५ ॥
रे दुर्विधेय वैधेय विधे विविधकौतुकाम् ।
एवंविधां विधायैतामधाक्षीरधुना कथम् ॥ ३४६ ॥
दग्धौ हन्त हुताशेन हा मातापितरौ मम ।
मामकीनाः क्व ते नाम बन्धवः स्नेहबन्धुराः ॥ ३४७ ॥
जितवासवसाम्राज्यं राज्यं हारि हरेः क्व तत् ।
क्व चास्येत्थमवस्थानं तले सिकतिले तरोः ॥ ३४८ ॥

हा तत्राप्यस्य कुत्रेदं मया बाणेन ताडनम् ।
धिङ् मां हन्त सुखासुप्तभ्रातृहत्यामलीमसम् ॥ ३४९ ॥
शोचन्तमिति मामूचे वात्सल्यादुत्सुको हरिः ।
अलमेभिर्विलापैस्ते भव कार्यकरोऽधुना ॥ ३५० ॥
इत ऊर्ध्वं मुहूर्तेन मृत्युर्भावी मम ध्रुवम् ।
तदिदानीं स्मरिष्यामि श्रीनेमिपदपङ्कजम् ॥ ३५१ ॥
तत्त्वं कौस्तुभमादाय जवेन व्रज पाण्डवान् ।
अन्यथा मन्थितावश्यमायातस्त्वां बलो बली ॥ ३५२ ॥
कियन्तमपि पन्थानं यायाः पश्चान्मुखैः पदैः ।
यथा संकर्षणो रोषान्न स्यादनुपदी तव ॥ ३५३ ॥
मर्माविधमथोद्धृत्य हरेरङ्घ्रितलाच्छरम् ।
कौस्तुभं च करे कृत्वा धर्मजन्मन्निहागमम् ॥ ३५४ ॥
इत्याकर्ण्य जरासूनोर्मुखाद्द्वारवतीकथाम् ।
प्रापुः परमसौजन्याः शुचं पञ्चापि पाण्डवाः ॥ ३५५ ॥
चित्तवृत्तिकृतावासं सम्यग्दर्शनमन्त्रिणा ।
यदि श्रावकधर्माभ्यामात्मजाभ्यां च राजितम् ॥ ३५६ ॥
चारित्रराजमासन्नासीनसंतोषसेवकम् ।
हत्वा शोकं विवेकोऽथ पाण्डवानामदर्शयत् ॥ ३५७ ॥
तत्र वीक्षितमात्रेऽपि तेऽन्वभूवन्परं सुखम् ।
विदांचक्रुश्च परमं तमेवात्मोपकारिणम् ॥ ३५८ ॥
अकालं सत्कृतास्तेषामत्यन्तमपकारिणः ।
प्रत्येकं प्रत्यभाषन्त मोहराजादयस्तदा ॥ ३५९ ॥
निर्वेदाख्यः सखाभ्येत्य सद्बोधसहितस्ततः ।
मोहादीनां पृथक्पार्थान्दोषजातमजिज्ञपत् ॥ ३६० ॥
अथ ते पाण्डुजन्मानश्चेतसोऽन्तरचिन्तयन् ।
अहितोऽपि हितो नूनं मोहो नः प्रत्यभादयम् ॥ ३६१ ॥

एतस्य ज्येष्ठपुत्रेण रागकेसरिणा श्रियः ।
असारा अपि नः साररूपत्वेन प्रदर्शिताः ॥ ३६२ ॥
नाम्ना द्वेषगजेन्द्रेण सुतेनास्य कनीयसा ।
वन्धुष्वपि वधारम्भमकार्यं कारिता वयम् ॥ ३६३ ॥
अन्योऽप्येतस्य संतानस्तामवाप सुखश्रियम् ।
सर्वदाभवदस्माकं कषायविषयादिकः ॥ ३६४ ॥
तस्मादेनं तिरस्कृत्य कुर्मो नेतारमात्मनः ।
तं चारित्रक्षमाधीशं साक्षीकृत्य जगत्प्रभुम् ॥ ३६५ ॥
किंतु न ज्ञायते देशो यं पुनीतेऽधुना प्रभुः ।
यद्वा जनान्मुमुक्षून्नः स्वयं सोऽनुग्रहीष्यति ॥ ३६६ ॥

साधीयोऽध्यवसायसंततिमयीमारूढवन्तो दृढं
निश्रेणिं स्पृहणीयवोधपटिमस्पष्टीभवद्दृष्टयः ।
तैस्तैरुत्कलिकाशतैः कवचितं चेतो वहन्तस्तदा
पन्थानं किल पाण्डवा जिनपतेरालोकयांचक्रिरे ॥ ३६७ ॥

इति मलधारिश्रीदेवप्रभसूरिविरचिते पाण्डवचरिते महाकाव्ये
द्रौपदीप्रत्याहरणद्वारकादाहकृष्णावसानवर्णनो नाम सप्तदशः सर्गः ॥१७॥

अष्टादशः सर्गः ।

अथ नेमिजिनादेशाद्देशनाक्षीरसागरः ।
धर्मघोषमुनिः पाण्डुमथुरोद्यानमाययौ ॥ १ ॥
समागमं मुनेस्तस्य विदित्वोद्यानपालकात् ।
सहानुजैरजातारिर्मुदितो वन्दितुं ययौ ॥ २ ॥
अथाध्यासीनमुन्मीलदानन्दाश्रूदबिन्दुभिः ।
सुरासुरनराधीशमण्डलैर्मण्डितं सदः ॥ ३ ॥
निविष्टममरैः सृष्टे विकचे काञ्चनाम्बुजे ।
कर्तुं विश्वत्रयीं धर्ममयीमन्यं प्रजापतिम् ॥ ४ ॥

पञ्चशत्या महामात्यमुनीनां परिवारितम् ।
धर्मं साक्षादिवोदग्रैस्तपोदानादिभिर्वृतम् ॥ ५ ॥
रूपस्य तपसोऽप्येकमाश्रयं श्रेयसां निधिम् ।
अद्राक्षीत्प्रीतिफुल्लाक्षस्तं मुनिं मेदिनीपतिः ॥ ६ ॥
(चतुर्भिः कलापकम्)
भक्तिनिर्भरमानम्य तं ततो मुनिपुङ्गवम् ।
जराङ्गजन्मना सार्धं न्यविक्षत पतिः क्षितेः ॥ ७ ॥
मुनीन्द्रः सोऽथ पीयूषस्यन्दसोदरया गिरा ।
वैराग्यैकमयीं धर्मदेशनामुपचक्रमे ॥ ८ ॥
हा धिक्साक्षादसारत्वं संसारस्य विदन्नपि ।
मद्यान्मद्यपवत्तस्मान्नायं निर्विद्यते जनः ॥ ९ ॥
सुखाद्वैतमयाः कामं येऽप्यनुत्तरनाकिनः ।
तेषामपि यतो हन्त पर्यन्तविरसाः श्रियः ॥ १० ॥
कर्मस्तोमभुजिष्याणां मनुष्याणां तु का कथा ।
येषामायुः श्रियः सौख्यं योषिद्भ्रूभङ्गभङ्गुरम् ॥ ११ ॥
संपद्भिर्दोर्विलासैश्च येऽप्यहंकारिणोऽधिकम् ।
तेऽपि ह्यन्यस्य दृश्यन्ते भ्रूलतायत्तवृत्तयः ॥ १२ ॥
येऽपि दोर्विक्रमाक्रान्तभूचक्राश्चक्रवर्तिनः ।
जातुचित्तेऽपि वीक्ष्यन्ते हन्त दीनां दशां गताः ॥ १३ ॥
दुःखैकान्तमयं संपत्तारतम्यमयं च तत् ।
धीराः संत्यज्य संसारमुत्तिष्ठन्ते विमुक्तये ॥ १४ ॥
इति संवेगिनीं वाचमुच्चार्य विरते मुनौ ।
पाणिकुड्मलमामील्य जगाद जगतीपतिः ॥ १५ ॥
भवानेव प्रभो वेद कामं संसारमीदृशम् ।
गिरः प्रक्रमते वक्तुमीदृशीर्नेह्यनीदृशः ॥ १६ ॥
निश्चित्यानुभवैस्तैस्तैर्भवस्यानभिरामताम् ।
अस्माभिरपि वैराग्यात्प्रविव्रजिषुमानसैः ॥ १७ ॥

श्रीनेमिस्वामिनो ध्यातश्चिरादागमनोत्सवः ।
नूनं तेनापि विज्ञाय प्रेषितोऽसीह नः कृते ॥ १८ ॥ (युग्मम्)
तद्भवानपि नः साक्षात्तस्य मूर्तिर्जगत्पते ।
संसारसागरादस्मादुद्धरास्मांस्ततः प्रभो ॥ १९ ॥
किंत्वर्थोऽतीन्द्रियज्ञानशेवधीनां भवादृशाम् ।
न कोऽपि क्षेत्रकालाभ्यां दवीयानप्यगोचरः ॥ २० ॥
तद्वनेऽभूद्यथा मृत्युः शयालोर्वनमालिनः ।
जराङ्गजन्मनानेन तथा नः कथिताः स्वयम् ॥ २१ ॥
तत्कृते जलमाहर्तुं गतो भूतो हली तदा ।
तत्कथां श्रोतुमिच्छामः स्वामिन्नाख्यातुमर्हसि ॥ २२ ॥
अथेत्यव्याहतज्ञानो व्याजहार मुनीश्वरः ।
बलः सलिलमादाय केशवान्तिकमाययौ ॥ २३ ॥
जल्पति स च तं भ्रातरुत्तिष्ठोत्तिष्ठ सत्वरम् ।
स्फीतमस्तीदमानीतमम्भः सुरभि शीतलम् ॥ २४ ॥
तत्प्रक्षाल्य क्षणादास्यं कणेहत्य निपीय च ।
दूरकान्तारसंचारभूतिः श्रान्तिर्विनीयताम् ॥ २५ ॥
अव्याहरति कंसारौ सीरभृत्पुनरब्रवीत् ।
किमु रुष्टोऽस्यरिष्टारे कालक्षेपान्मनागपि ॥ २६ ॥
एष तेऽसांप्रतं रोषः सांप्रतं तु प्रसीद मे ।
देशे दवीयसि प्रासिर्वारिणोऽत्रापराध्यति ॥ २७ ॥
तथाप्यसिन्नजल्पाके सीरपाणिरचिन्तयत् ।
शयानोऽस्ति पथि श्रान्तः शेतां नामैष तन्मनाक् ॥ २८ ॥
इत्यालोच्य स्थितः कृष्णं परितः कृष्णमक्षिकाः ।
भ्रमन्तीर्वीक्ष्य संभ्रान्तः सोऽपि निन्येऽवगुण्ठनम् ॥ २९ ॥
ततोऽपश्यदपेतासुं कंसविध्वंसनं हली ।
शोणितैश्चोल्बणं भल्लिव्रणं चरणपल्लवे ॥ ३० ॥

कोपाटोपात्ततः सिंहनादमुच्चैश्चकार सः ।
येनारण्यमृगास्त्रेसुः कम्पते स च काश्यपी ॥ ३१ ॥
जगाद च मदाध्मातः पातकी ननु कोऽस्ति भोः ।
निद्राणमतुलप्राणं योऽवधीन्मम बान्धवम् ॥ ३२ ॥
सुप्तमत्तप्रमत्तेषु बालस्त्रीमुनिगोष्वपि ।
क्रूरकर्मैकचाण्डालोऽप्यभिज्ञः प्रहरेत कः ॥ ३३ ॥
दोर्दर्पोऽप्यस्ति चेत्कश्चित्तत्स्वमाविःकरोतु सः ।
भुजोष्मज्वरिणां बाहुः सर्वेषामेष भेषजम् ॥ ३४ ॥
इत्याद्यनेकशः कोपाद्गिरमुद्गीर्य लाङ्गली ।
तारं पूत्कारमुन्मुच्य मूर्छितः क्ष्मातलेऽपतत् ॥ ३५ ॥
क्षणाच्चैतन्यमासाद्य शीतैः कान्तारमारुतैः ।
रोदयञ्श्वापदान्काममाक्रन्दैर्विललाप सः ॥ ३६ ॥
हा विश्वेष्वेकशौण्डीर हा रिपुष्वेकरोषण ।
हा गुणिष्वेकधौरेय मा गुरुष्वेकवत्सल ॥ ३७ ॥
हा कंसध्वंस घोरांस हा कालानलनीरद ।
हा निःसन्धजरासन्ध हा रणक्रूरविक्रम ॥ ३८ ॥
हा लक्ष्मीकेलिपल्यङ्क हा निःशङ्कशिरोमणे ।
हा यशःकैरवाराम हा रामनयनोत्सव ॥ ३९ ॥
शस्त्राघातैर्द्विषां तैस्तैः श्रमोऽप्यासीन्न ते पुरा ।
संप्रत्यङ्घ्रिव्रणादस्मान्मृत्युः श्रद्धीयतां कथम् ॥ ४० ॥
तदुत्तिष्ठ द्रुतं भानुरारोहत्यन्तरम्बरम् ।
न खल्वत्यातपेऽल्पीयोऽप्यग्रतो गन्तुमीश्वहे ॥ ४१ ॥
चरणव्रणपीडाभिर्न चेच्चलितुमीशिषे ।
तदारोह मम स्कन्धं बन्धो किमसि मोहितः ॥ ४२ ॥
किमिति क्रन्दतोऽप्येवं वितरस्युत्तरं न मे ।
इमे हि श्रवसी पातुमुत्सुके ते वचोऽमृतम् ॥ ४३ ॥

रोषं मयि पुराकार्षीः सागस्यपि न जातुचित् ।
इदानीं तु विनाप्यागः केयं ते दीर्घरोपिता ॥ ४४ ॥
हा दैव यद्ययं नेतुं चिन्तितोऽभूद्दशामिमाम् ।
तत्त्वया किं कृतो विश्वमौलिलालितशासनः ॥ ४५ ॥
यद्वा ज्ञातं नितान्तं यं विडम्बयितुमीहसे ।
तस्य कन्दलयस्येवमतीव महतीः श्रियः ॥ ४६ ॥
एतैर्वा किमुपालम्भैर्भ्रातर्यावः पुरः क्वचित् ।
दैवाय प्रभविष्यावस्तत्रामुष्मै दुरात्मने ॥ ४७ ॥
निद्रासुखासिकालो वा गन्तुमुत्सहसे न चेत् ।
भ्रातस्तदद्य तिष्ठावः सच्छायेऽत्रैव कानने ॥ ४८ ॥
इत्यादि प्रलपन्नुच्चावचेन वचसा मुहुः ।
सीरभृत्तं दिनं तां च यामिनीमत्यवाहयत् ॥ ४९ ॥
प्रगे च वचनैस्तैस्तैरनुतिष्ठन्तमच्युतम् ।
जीवद्बुध्या निजस्कन्धमध्यारोप्य बलोऽचलत् ॥ ५० ॥
स्कन्धन्यस्तहरिर्बन्धुस्नेहव्यामोहितो हली ।
भ्राम्यति स्म सरिच्छैलकाननानि दिवानिशम् ॥ ५१ ॥
पुष्पैर्वन्यद्रुमाणां च नित्यमानर्च शार्ङ्गिणम् ।
एवं रामोऽतिचक्राम षण्मासान्पर्यटन् वने ॥ ५२ ॥
प्राप प्रावृडथाशान्तान्नीलयन्ती बलाहकैः ।
नूतनैरङ्कुरोद्गारैर्मेदिनीमण्डलं पुनः ॥ ५३ ॥
अथ ग्रावमयं शैलादुत्तीर्णं हेलया हली ।
स्यन्दनं कंचिदद्राक्षीत्समभूभागभङ्गुरम् ॥ ५४ ॥
संजयः सँजजल्पेऽथ सारथिः सीरपाणिना ।
रथेऽस्मिन्कणशो भग्ने कस्ते मूढ मुधा श्रमः ॥ ५५ ॥
सारथिस्तमथोवाच संगरेषु सहस्रशः ॥
निर्व्यूढोऽप्यधुना पादप्रहारेणापि यो मृतः ॥ ५६ ॥

सोऽयं चेद्विश्वजीवातू जीविता तव बान्धवः ।
खण्डशस्तद्गतोऽप्येष प्रगुणीभविता रथः ॥ ५७ ॥
क मे बन्धुर्मृतोऽस्तीति कामं सासूयमानसः ।
तं मुहुः कुटिलं पश्यन्नचालील्लाङ्गली पुरः ॥ ५८ ॥
रोपयन्तं निरूप्याथ शिलायां नलिनीं कचित् ।
सारम्भमभ्यधात्कंचिदुच्चैः शब्दं हसन्हली ॥ ५९ ॥
व्यामूढात्मन्किमेतस्मिन्नत्यन्तकठिनेऽश्मनि ।
सहस्रैरपि यत्नानां प्ररोहति सरोजिनी ॥ ६० ॥
सोऽप्यवादीत्तवायं चेत्प्राणिष्यति सहोदरः ।
पाषाणे तत्खरेऽप्यस्मिन्प्ररोक्ष्यत्यरविन्दिनी ॥ ६१ ॥
इत्येतस्यापि भारत्यामवज्ञाविवशाशयः ।
व्यक्तोत्प्रासस्मितस्मेरश्चचाल मुसली पुरः ॥ ६२ ॥
ततो दावाग्निनिर्दग्धं सिञ्चन्तमवनीरुहम् ।
कंचिदारामिकं रामः पश्यति स व्रजन्पुरः ॥ ६३ ॥
तं चाभ्यधाद्धिगेतां ते हन्त दुर्व्यवसायिताम् ।
मुञ्चन्ति जातुचिद्दग्धभूरुहोऽपि किमङ्कुरान् ॥ ६४ ॥
स जगाद यदि स्कन्धशवो वार्तयिता त्वया ।
शाद्वलीभविता भूयस्तदायमपि पादपः ॥ ६५ ॥
तामश्रुत्वेव तद्वाचमुच्चचाल हली पुरः ।
दूर्वाश्च गोशवास्येषु क्षिपन्तं कंचिदैक्षत ॥ ६६ ॥
तमप्यभिदधे गावः कथमेताः परासवः ।
दूर्वाः कवलयिष्यन्ति गताः कङ्कालशेषताम् ॥ ६७ ॥
तेनाप्यूचे बलः पद्भ्यां गन्ता चेदेष संस्थितः ।
चरितारस्तदा गावोऽप्यमूर्दूर्वाङ्कुरानिमान् ॥ ६८ ॥
रामोऽथाचिन्तयत्सत्यं किं मृतोऽयं ममानुजः ।
वदन्ति यदमी सर्वेऽप्येकरूपमिदं वचः ॥ ६९ ॥

यावदित्यासचैतन्यः किंचिच्चलति लाङ्गली ।
तावदुद्योतिताशान्तः कश्चिदस्थात् पुरः सरः ॥ ७० ॥
सोऽब्रवीत्सीरिणं सोऽहं सिद्धार्थः सारथिस्तव ।
प्रभावात्तपसस्तस्य देवभूयमुपागमम् ॥ ७१ ॥
स्मरस्येतत्परिव्रज्याकाले मामर्थयिष्यसे ।
यन्मामभ्युद्धरेर्जातु पतन्तं व्यसनार्णवे ॥ ७२ ॥
तत्त्वामिदानीमालोक्य मोहनिद्राविसंस्थुलम् ।
प्रबोधयितुमभ्यागां तां तवाभ्यर्थनां स्मरन् ॥ ७३ ॥
श्रीनेमिना पुरा मृत्युर्मुराराতेर्जरासुतात् ।
यदूचे तत्तथैवाभूदन्यथा नार्हतां गिरः ॥ ७४ ॥
एतान्यश्मरथादीनि वैकृतानि कियन्त्यपि ।
भ्रातर्मोहव्यपोहाय दर्शितानि मयैव ते ॥ ७५ ॥
विमुच्य तमिमं मोहं संदोहं दुःखसंपदाम् ।
आत्मनीनं महत्किंचित्कर्म निर्मीयतां त्वया ॥ ७६ ॥
बन्धवः खल्ववाप्यन्ते जीवैर्जन्मनि जन्मनि ।
किं तु ते मोहसैन्यैककेतवो भवहेतवः ॥ ७७ ॥
जीवाः सर्वे हहा बन्धुसंहतिस्नेहमोहिताः ।
दुःखप्लोषक्षमे कर्मण्युत्सहन्ते न जातुचित् ॥ ७८ ॥
बन्धुस्नेहोऽन्तरम्भोधिरेष्यतीनां सुखश्रियाम् ।
दुःखश्रेण्याश्च विश्रामधाम तद्विधुनीहि तम् ॥ ७९ ॥
इति सिद्धार्थदेवोक्तां गिरमाकर्ण्य लाङ्गली ।
जल्पति स त्वया बन्धो साधु साध्वस्मि बोधितः ॥ ८० ॥
किं तु मे कथय भ्रातर्भ्रातुरस्य मुरद्विषः ।
मृत्युनात्यन्तदुःखार्तः प्रवर्ते क्वात्मनो हिते ॥ ८१ ॥
देवोऽभ्यधान्ननु भ्रातस्त्रिलोकीकल्पपादपः ।
अस्त्येव भगवान्नेमिर्दुःखार्तानामरुंतुदः ॥ ८२ ॥

श्रेयःपीयूषवर्षैकप्रावृषं तत्पदान्तिके।
दीक्षामादाय शाश्वत्यामुद्यच्छस्व सुखश्रियम् ॥ ८३ ॥
तथेति प्रतिपेदानस्तद्गिरं सीरभृत्ततः।
तत्समेतो मुरारातेरग्निकर्मादि निर्ममे ॥ ८४ ॥
ततोऽसौ यावदत्यन्तं संयमोत्सुकमानसम्।
लाङ्गली तावदद्राक्षीद्विद्याधरमृषिं पुरः ॥ ८५ ॥
प्रत्युद्गम्य प्रणम्याथ रोहिणीतनयः क्षणात्।
पप्रच्छ स्वागतं हर्षबद्धोत्कर्षं महामुनिम् ॥ ८६ ॥
मुनिरप्यभ्यधाद्भद्र विश्वभद्रकरः प्रभुः।
श्रीमन्नेमिर्द्रुतं ज्ञातत्वन्मनाः प्रजिघाय माम् ॥ ८७ ॥
तत्कुरुष्व मनोऽभीष्टं पुष्टये पुण्यसंपदाम्।
कालोऽयमेव दुष्कर्मश्रेणिमर्मच्छिदे तव ॥ ८८ ॥
इत्युत्साहाग्रमानीतो नभश्चरमुनेर्गिरा।
प्रपेदे सर्वसावद्यविरतिं सीरभृत्क्षणात् ॥ ८९ ॥
जवाद्यतिरहस्यानां जज्ञे विज्ञश्च तत्क्षणात्।
भूयान्न खलु संस्कारो जात्यरत्नैरपेक्ष्यते ॥ ९० ॥
सांप्रतं च तपःकर्म कुर्वन्षष्ठाष्टमादिकम्।
तुल्यान्तःकरणाकारो लोष्टेऽप्यष्टापदेऽपि वा ॥ ९१ ॥
शमाद्वैतसुधाकुण्डस्नानशौण्डमनाः सदा।
तानप्यतिहि मन्वानो नाकिनः क्लेशपाकिनः ॥ ९२ ॥
वैरङ्गिकः शरीरेऽपि जीवितव्येऽप्यरागवान्।
अरिष्वपि निरातङ्को निःशङ्को विपिनेष्वपि ॥ ९३ ॥
धर्मामृतमयैः शान्तैस्तैस्तैर्वचनवीचिभिः।
तत्र तत्र जनांस्तांस्तानुपकुर्वन्नखर्वधीः ॥ ९४ ॥
अरण्यनगरग्रामकर्बटेषु समीरवत्।
स्वैरमप्रतिबद्धात्मा विहरस्येककुण्डलः ॥ ९५ ॥
(पञ्चभिः कुलक

तत्सपर्याभिरश्रान्तं कृतार्थंमन्यमानसः ।
सिद्धार्थदेवश्छायेव तस्याभ्यर्णचरोऽभवत् ॥ ९६ ॥
एकतो भगवान्नेमिरन्यतश्च स धीरधीः ।
मेदिनीमुपकुर्वाते सूर्याचन्द्रमसाविव ॥ ९७ ॥
तत्तयोर्बन्धवो मार्गमाश्रित्याशु तदाश्रितम् ।
निरीहमनसो यूयमप्येवं कर्तुमर्हथ ॥ ९८ ॥
एकैव सन्मणीनां हि लोकालंकारणं गतिः ।
ध्वान्तध्वंसादृते कृत्यं प्रदीपानां च नापरम् ॥ ९९ ॥
द्विषः क्षिप्ताः कृतं राज्यं भुक्तमप्रतिमं सुखम् ।
किंचिद्वस्तु न संसारे यदद्याप्यवशिष्यते ॥ १०० ॥
केवलं तत्सुखाद्वैतं मुक्तेर्भोक्तव्यमस्ति वः ।
तद्दातरि व्रते तस्मात्कालक्षेपो नहि क्षमः ॥ १०१ ॥
इत्युच्चैर्विहितोत्साहा धर्मघोषगुरोर्गिरा ।
संसारं झगिति त्यक्तुमैषिषुः पाण्डुसूनवः ॥ १०२ ॥
ते ततःसहसोत्थाय तमानम्य मुनीश्वरम् ।
उत्तरङ्गितसंवेगाः प्राविशन्नगरीं पुनः ॥ १०३ ॥
ते मुहूर्ते शुभे कृष्णप्रीतेरानृण्यमिच्छवः ।
चक्रुर्जराङ्गजन्मानं स्वराज्यस्याधिदैवतम् ॥ १०४ ॥
ते रुद्धान्यवरोद्धव्यैः कारागाराण्यशोधयन् ।
आत्मानं पुनराकीर्णं दुष्कर्मपरमाणुभिः ॥ १०५ ॥
दीनानां ते हिरण्याद्यैर्दौर्गत्यमुदमूलयन् ।
आत्मनस्तु बृहन्मूलं संसारविषशाखिनम् ॥ १०६ ॥
जीर्णभ्रष्टानि ते विश्वे चैत्यान्युदद्धुरर्हताम् ।
गम्भीरात्पुनरात्मानं दुर्गत्याख्यान्धकूपतः ॥ १०७ ॥
अमेयानि वमन्ति स्म सप्तक्षेत्र्यां धनानि ते ।
मुक्तिर्येषामशेषाणामेकमेवाभवत्फलम् ॥ १०८ ॥

किमन्यत्ते तथावर्षन्सर्वतः कनकोत्करैः ।
लुम्पन्ति स्म यथा नामाप्युत्तमर्णाधमर्णयोः ॥ १०९ ॥
कुञ्जरेन्द्रानथारूढाः सुरसिन्धुरबान्धवान् ।
तदात्वोचितमाणिक्यमौक्तिकाकल्पशालिनः ॥ ११० ॥
उद्धूतचामरैः साक्षादप्सरोनिकरैरिव ।
वृताः शृङ्गारसंभारसारैर्वाराङ्गनागणैः ॥ १११ ॥
सपौरैः सपरीवारैः सामन्तामात्यमन्त्रिभिः ।
अन्वीयमाना सखुरैरिव सामानिकामरैः ॥ ११२ ॥
लोकपाला इवाध्यक्षाः पञ्चाप्युद्दामदीप्तयः ।
कराग्रप्रेङ्खितै रत्नैः प्रीणयन्तोऽर्थिमण्डलम् ॥ ११३ ॥
तन्मार्गानुगमप्रौढतृष्णया कृष्णयान्विताः ।
ऊरीकर्तुं परिव्रज्यां प्रचेलुः पाण्डुसूनवः ॥ ११४ ॥
(पञ्चभिः कुलकम्

स नेत्राश्रुकणान् लाजकणान्पौरमृगीदृशाम् ।
पाण्डवेयाः प्रतीच्छन्तो बाह्योद्यानमुपाययुः ॥ ११५ ॥
तत्रोत्तीर्यगजेन्द्रेभ्यो राजचिन्हान्यपास्य ते ।
सपत्नीकाः प्रभुं धर्मघोषाख्यमुपतस्थिरे ॥ ११६ ॥
विज्ञा व्यज्ञापयन्नेनं ते निपत्य पदाम्बुजे ।
शिरो नः पावय स्वामिन्दीक्षादानात्स्वपाणिना ॥ ११७ ॥
भूत्वा भगवतो नेमेस्ततः सप्रतिहस्तकः ।
दक्षिणो दीक्षयामास मुनिः सप्रेयसीनमून् ॥ ११८ ॥
तदङ्गेषु तदा हर्षान्निर्गच्छत्पुलकच्छलात् ।
दृश्यन्ते स्म प्रणश्यन्ति कल्माषाणीव सर्वतः ॥ ११९ ॥
तेषां भावारघट्टोऽन्तर्वहति स्म तदा तथा ।
सिक्ताः पुण्यद्रुमाः कामं यथानन्दाश्रुकुल्यया ॥ १२० ॥
द्रौपद्यात्तव्रता तेषां पञ्चानामनुगा बभौ ।
महाव्रतानां मूर्तानामिव मूर्तिमती क्रिया ॥ १२१ ॥

तान्प्रणम्य ततः सर्वः पौरामात्यादिकोजनः ।
मन्दं मन्दं प्रयाति स्म श्रेयःसंभारनिर्भरः ॥ १२२ ॥
तेऽप्यभ्यासे गुरोस्तं तमभ्यस्यन्तः क्रियाक्रमम् ।
निरीहाः स्वशरीरेऽपि व्यहरन्नन्यतोऽन्यतः ॥ १२३ ॥
अथोन्मीलन्मनोभावपरिचारकलालिताः ।
नित्यं प्रथमपीयूषपानपीयूषशालिनः ॥ १२४ ॥
वाचमिन्द्रियखिङ्गानामश्रृण्वन्तो मनागपि ।
त्यजन्तो दूरतः काममालस्यादीनसूयकान् ॥ १२५ ॥
आननेन्दुमपश्यन्तो जातु निद्रामृगीदृशः ।
क्रमेण द्वादशाङ्ग्यान्ते समभूवन्नधीतिनः ॥ १२६ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)

इत्यासश्रुतसंस्कारा दधुर्गीतार्थताममी ।
रसेऽथ संस्कृता लोहधातवो हेमतामिव ॥ १२७ ॥
याज्ञसेन्यप्युपासीना प्रवर्तिन्याः पदाम्बुजम् ।
तपोज्ञानविवेकानां परां कोटिमशिश्रियत् ॥ १२८ ॥
ततः कदाप्यनुज्ञाप्य धर्मघोषमुनीश्वरम् ।
ते पृथग्विहरन्ति स्म हरन्तो विश्वकल्मषम् ॥ १२९ ॥
तप्यन्ते स्म तपस्तेऽभिग्रहोदग्रं पृथक्पृथक् ।
येन स्वं पवितुं शङ्के साप्यैच्छन्मुक्तिकामिनी ॥ १३० ॥
संभाव्य सुभटं शत्रुजित्वरं निजमात्मजम् ।
मोहदुर्विषहोत्साहः श्रीमान्धर्मः किमप्यभूत् ॥ १३१ ॥
धर्मसूतेः सदा शान्तिहिमानीमहिमोदयः ।
जगत्यपि महामोहग्रीष्मारम्भं वृथाकरोत् ॥ १३२ ॥
धावन्तो विद्विषः स्वान्तःपुरमादातुमन्तरा ।
के नामज्जंस्तपःसूनोः प्रशान्तिपरिखाम्भसि ॥ १३३ ॥
भीमस्याभूद्यथा सत्त्वं दुर्लङ्घमरिभिः पुरा ।
संप्रत्यपि तथैवासीदान्तरैः परिपन्थिभिः ॥ १३४ ॥

यथा यथारिषड्वर्गनिग्रहेऽभूदरुंतुदः।
तथा तथा दधौ चित्रं भीमः कायमभीषणम्॥ १३५॥
भीमोऽन्तर्विद्विषः क्षान्तिगदयादलयत्तथा।
यथा नामापि नाश्रौषीदेष तेषां पुनः क्वचित्॥ १३६॥
अर्जुनस्य मुनेर्जीयात्तपो गाण्डीवताण्डवम्।
येन जैनगवीवर्गः सूत्रितो निरुपद्रवः॥ १३७॥
विधाय समताराधावेधं प्रशमपत्रिणा।
पार्थः पाणौ करोति स्म परमानन्दसंपदम्॥ १३८॥
ध्यानवैश्वानरः पार्थमुनेरजनि कोऽप्यसौ।
यस्य क्रोधाग्निरेवाभूदिन्धनं प्रज्वलिष्यतः॥ १३९॥
नकुलस्य तपोऽम्भोधेर्निर्गतं यच्छमामृतम्।
प्रीयन्ते स्म सुरास्तेन तत्किं नामात्र कौतुकम्॥ १४०॥
मन्ये मुनिषु सर्वेषु सहदेवोऽधिदैवतम्।
तपस्तरणिना यस्य ज्ञानेन्दुरुपजीवितः॥ १४१॥
जीयते स्म पुरा पाण्डुसूनुभिर्द्विषतां शतम्।
तत्तदा जेतुमीषेऽष्टाचत्वारिंशं तु कर्मणाम्॥ १४२॥
ततो भीममुनिर्भीममित्यभिग्रहमग्रहीत्।
कुन्ताग्रदत्तमेवोञ्छमादास्ये नान्यथा पुनः॥ १४३॥
तस्य पुण्यात्मनः सोऽपि मासैः षड्भिरपूर्यत।
न किंचिदतिदुर्लम्भं सत्त्वनिर्णिक्तचेतसाम्॥ १४४॥
प्रतिस्थानं प्रतिग्रामं प्रत्यध्व प्रतिकाननम्।
जनं धर्ममयैस्तैस्तैर्वचोभिरुपकुर्वताम्॥ १४५॥
एवं तेषां तपस्तत्तन्महाभिग्रहदुस्तरम्।
कुर्वतां खर्वतां नित्यं नयतां कर्मसंहतिम्॥ १४६॥
स्वदेहेऽपि निरीहाणामविरामविहारिणाम्।
हायनान्यतिभूयांसि व्यतीयुः पाण्डुजन्मनाम्॥ १४७॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)

अथ नित्यविहारेण विहरन्तोऽवनीतले ।
कदाचिदपि ते जग्मुस्तुङ्गं शैलान्तिकक्षितिम् ॥ १४८ ॥
धर्मघोषगुरुं तस्य शैलस्योपत्यकावने ।
ते जनादागतं श्रुत्वा वन्दितुं मुदिता ययुः ॥ १४९ ॥
अद्राक्षुश्च गुरुं द्राक्षापाकपेशलया गिरा ।
दिशन्तं विशदं धर्मं तिर्यङ्मर्त्यदिवौकसाम् ॥ १५० ॥
दूरादालोक्य तान्सोऽपि गुरुः प्रीतितरङ्गितः ।
प्रत्युद्याति स्म विस्मेरः संभ्रमादुज्झितासनः ॥ १५१ ॥
आनन्दाश्रुकणाकीर्णपक्ष्माणो रोमहर्षिणः ।
ते पदाम्भोरुहक्षिप्तमौलयस्तं ववन्दिरे ॥ १५२ ॥
तानुत्थाप्य करे धृत्वा प्रीतिगद्गदया गिरा ।
विकस्वरकपोलाक्षः पप्रच्छ स्वागतं गुरुः ॥ १५३ ॥
पुनरासनमासीने गुरौ तेऽभ्यर्णभूतले ।
वन्दिताः परिषद्देवनृतिर्यग्भिरुपाविशन् ॥ १५४ ॥
पुण्यार्जनकृते सर्वसदस्यानां विशेषतः ।
तत्तपःप्रौढिमुद्दिश्य वितेने देशनां विभुः ॥ १५५ ॥
देशनान्तेऽखिलश्रेयःसंभारात्मंभरिर्जनः ।
प्रणम्य तं विभुं तांश्च ययौ स्थानं निजं निजम् ॥ १५६ ॥
विस्मेरमनसोऽत्यन्तमथैते गुरुमभ्यधुः ।
करिष्यन्ते पराः सर्वाः वार्ताः पश्चादपि प्रभो ॥ १५७ ॥
कथ्यतां तावदेतन्नो यदारण्याः शरीरिणः ।
क्रूरा अप्यत्र दृश्यन्ते शमसंवेगशालिनः ॥ १५८ ॥
तद्यौष्माकागमस्यैवानुभावोऽयं किमद्भुतः ।
किं चात्र किंचिदप्यस्य जृम्भते कारणान्तरम् ॥ १५९ ॥
ततोऽभाषिष्ट भगवान्पुरग्रामादिषु क्रमात् ।
विहरन्नप्यगात्पूर्वं शैलेऽस्मिन्सुशली मुनिः ॥ १६० ॥

उपास्यमानः सिद्धार्थदेवेनाद्भुतभक्तिना।
मासक्षपणमातेने सानुन्यस्य स धीरधीः॥ १६१॥
पर्यन्ते तपसोऽमुष्य स पाराणकहेतवे।
पुरे कस्मिंश्चिदासन्ने विवेश वशितेन्द्रियः॥ १६२॥
विशन्स्वरूपलावण्यपुण्यमूर्तिः कयाप्यसौ।
कूपकण्ठस्थया दृष्टः समीपस्थार्पिताभेया॥ १६३॥
रूपाक्षिप्ता गले बद्ध्वा रज्जुं कुम्भधियाऽथ सा।
कूपे प्रक्षेप्तुमारेभे तं बालं वलितानना॥ १६४॥
तद्विलोक्य मुनिर्वेगादागत्य प्रतिबोध्य ताम्।
निन्दन्व्यामोहिनीरूपसंपदं स्वां न्यवर्तत॥ १६५॥
जग्राहाभिग्रहं चेति वने काष्ठादिहारिभिः।
दत्तेनान्नादिनावश्यं पारयिष्यामि नान्यथा॥ १६६॥
ततः प्रभृति तेनैव विधिना कृतपारणः।
तप्यमानस्तपोऽत्युग्रं सोऽथ तत्रैव कानने॥ १६७॥
तमनैदंयुगीनाङ्गाभोगमुद्दामतेजसम्।
ते विलोक्य तपस्यन्तं तृणकाष्ठादिहारिणः॥ १६८॥
गत्वा स्वस्वनरेन्द्रेभ्यः शशंसुरतिविस्मिताः।
अधृष्यश्रीर्वने कश्चित्तपस्यति पुमानिति॥ १६९॥ (युग्मम्)
भीतान्तःकरणास्तेऽपि भूभुजस्तुच्छचेतसः।
स्वतुल्यकलिताशेषजगतोऽन्तरचिन्तयन्॥ १७०॥
नूनमन्यूनमाहात्म्यतपःपल्लवितोर्जितः।
कोऽप्यसावस्मदीयानि राज्यान्याच्छेत्तुमिच्छति॥ १७१॥
तत्संप्रत्येव तं हन्म इत्यालोच्य महीभुजः।
सर्वे सर्वाभिसारेण तं जगित्यभ्यषेणयन्॥ १७२॥
ततः पादातिकाश्वीयरथ्यहास्तिकशालिनः।
अभ्येत्यास्मिन्वने यावत्ते रामं परितः स्थिताः॥ १७३॥

तावत्सिद्धार्थदेवेन नित्यं रामोपसेविना ।
सिंहाः फालक्रियोत्ताला विकीर्यन्ते स्म कोटिशः ॥ १७४ ॥
तैश्च वित्रासिताशेषसैनिकास्तेऽवनीभुजः ।
तत्क्षणक्षुभितस्वान्ता न्यवर्तन्त प्रणम्य तम् ॥ १७५ ॥
तदा प्रभृति निःसीमशमैकनिरतेरपि ।
रामस्य भुवने नाम नृसिंह इव पप्रथे ॥ १७६ ॥
पश्यतोऽथ शमं तस्य शीतांशुपरिभाविनम् ।
लक्षयन्तोऽपरिक्षामां भूतग्रामे दयार्द्रताम् ॥ १७७ ॥
विन्दानाः समपिण्याकहिरण्यां च निरीहताम् ।
शृण्वानाश्च गिरं धर्ममयीममृतजित्वरीम् ॥ १७८ ॥
क्रूरा अप्युज्झितक्रौर्याः शमैकमयचेतसः ।
सर्वेऽप्यत्र वने वन्याः प्रत्यबुध्यन्त जन्तवः ॥ १७९ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)

सम्यक्त्वं जगृहुः केचित्ते देशविरतिं परे ।
अन्ये च भद्रकीभूय पापकर्माणि तत्यजुः ॥ १८० ॥
चक्रिरेऽनशनं केचित्कायोत्सर्गं व्यधुः परे ।
शिष्या इवान्ये रामर्षेरासन्नासन्नसेविनः ॥ १८१ ॥
कश्चित्तु प्राग्भवप्रीतिभावाज्जातिस्मरो मृगः ।
कल्याणभक्तिरश्रान्तमुपासामास तं मुनिम् ॥ १८२ ॥
भ्रान्त्वा भ्रान्त्वा च सोऽजस्रं सार्थमावासितं वने ।
गृहीतान्नांश्च काष्ठादिहारकानगवेषयत् ॥ १८३ ॥
यदा नैक्षिष्ट तान् क्वापि तदैवागत्य सत्वरम् ।
संकेतैः प्रणिपाताद्यैः स रामर्षिमजिज्ञपत् ॥ १८४ ॥
पारयित्वा ततो ध्यानं रामस्तस्यानुरोधतः ।
तद्दर्शितपथो भैक्ष्यं सार्थादिभ्योऽग्रहीत्तदा ॥ १८५ ॥
हर्म्याद्यर्माणि साराणि काष्ठान्याहर्तुमन्यदा ।
रथकारास्तदाभ्येयुर्भूयांसः काननोदरम् ॥ १८६ ॥

भ्राम्यन्नेणः स तान्वीक्ष्य मांसक्षपणपारणम्।
विधातुमनसो राममुनयेऽज्ञापय द्रुतम् ॥ १८७ ॥
तेनाग्रगामिना सोऽपि निराकाङ्क्षमना मुनिः।
ईर्ष्याचतुरचक्षुस्तानुत्ससर्प वनच्छिदः ॥ १८८ ॥
छेदं छेदं वनं सारान् तेऽपि मध्यंदिने तदा।
नानारसवतीपाकाः समगच्छन्त मुक्तये ॥ १८९ ॥
धर्मं साक्षादिवायान्तं दूरादालोक्य तं मुनिम्।
सानन्दो रथकाराणामग्रणीरित्यचिन्तयत् ॥ १९० ॥
धवादिशाखिनामेव स्थानेऽस्मिन्विपिने कथम्।
कल्पद्रवोऽपि दृश्यन्ते भाग्यं नस्तदहो महत् ॥ १९१ ॥
ऐहिकश्रीफलाः कामं तेऽपि कल्पद्रवोऽथवा।
एते तु मुनयः स्वर्गापवर्गकमलाफलाः ॥ १९२ ॥
तदद्य खलु धन्योऽस्मि तुल्यमद्यैव जन्म मे।
जातं सफलमद्यैव वनागमनमप्यदः ॥ १९३ ॥
इत्यादि चिन्तयन्नन्तरुन्मीलत्पुलकाङ्कुरः।
अभ्युच्छ्राय स भून्यस्तमौलिस्तं मुनिमानमत् ॥ १९४ ॥
प्रासुकैरेषणीयैश्च तैस्तैरानन्दितेन्द्रियैः।
पीनप्रीतिः सपानान्नैरुपतस्थे बलं मुनिम् ॥ १९५ ॥
तन्मनोवृत्तिमालोक्य श्रद्धातिशयबन्धुराम्।
रौहिणेयमुनिश्चित्ते चिन्तयामासिवानिति ॥ १९६ ॥
अहो महात्मनोऽमुष्य भावः कोऽप्येष निस्तुषः।
एवमानन्दवैक्लव्यमिदानीं यद्दधात्यसौ ॥ १९७ ॥
तनोति कृतिनां भाग्यं भावस्तात्कालिकोऽपि यत्।
मूलादुन्मूल्यते तेषां तेनैव भवभूरुहः ॥ १९८ ॥
तन्महात्मायमारूढस्तस्मिन्भावेऽथ संप्रति।
यस्मिन्करप्रदेयानि मन्ये मुक्तिसुखान्यपि ॥ १९९ ॥

ततोऽङ्गाधारमात्रीयप्रान्ताहारेच्छुरप्यहम् ।
न भावस्खलनं किंचित्करिष्येऽस्य विवेकिनः ॥ २०० ॥
ततो राममुनिर्भैक्ष्यमादातुमुपचक्रमे ।
दातुं च रथकृद्वर्गग्रामणीर्मुदिताशयः ॥ २०१ ॥
तावुभावपि संवीक्ष्य दातृपात्रशिरोमणी ।
सकुरङ्गोऽपि संवेगभावनामित्यभावयत् ॥ २०२ ॥
अहो धन्योऽयमेवाद्य ग्रामणीर्विपिनच्छिदाम् ।
यस्य प्रादुरभूत्पुण्यप्राग्भारोऽयमचिन्तितः ॥ २०३ ॥
मुनिभ्यो दत्तमीदृग्भ्योऽन्यदापि शिवसंपदे ।
किं पुनस्तद्यदेतस्मिन्मासक्षपणपारणे ॥ २०४ ॥
अहं तु न तपः किंचित्कर्तुमल्पमपि क्षमः ।
छिद्यन्ते कर्मणां मर्मग्रन्थयो येन तत्क्षणात् ॥ २०५ ॥
न चैतादृग्विधं किंचिद्दानं दातुमपीश्वरः ।
हा हतोऽहमिदं जन्म धिङ्मे तिर्यक्त्वपांसुरम् ॥ २०६ ॥
इत्यमीषां परां कोटिमीयुषां भावसंपदः ।
उपरिष्टात्पपातार्द्धच्छिन्नो वात्याहतस्तरुः ॥ २०७ ॥
तन्निपाताभिघातेन ते त्रयोऽपि गतासवः ।
कल्पे ब्रह्माभिधेऽभूवन्नमरास्तुल्यसंपदः ॥ २०८ ॥
तिर्यङ्नरामरानित्थं प्रतिस्थानं प्रबोधयन् ।
बभार व्रतपर्यायं सीरभृद्वत्सरान् शतम् ॥ २०९ ॥
तत्प्रभृत्यनुभावेन मुनेर्लाङ्गललक्ष्मणः ।
इदं शान्ताखिलक्रूरश्वापदं समभूद्वनम् ॥ २१० ॥
इत्याकर्ण्य कथां तस्य धर्मघोषमुनेर्मुखात् ।
विषादकलुषात्मानः पाण्डवेया बभाषिरे ॥ २११ ॥
ईदृगद्वैतचारित्रपवित्रात्मा बलो मुनिः ।
हा धिगस्माभिरत्यन्तं भाग्यवन्ध्यैर्न वन्दितः ॥ २१२ ॥

श्रोत्रपात्रीकृता यस्य वार्तापीयमनुत्तरा।
निषिञ्चत्यन्तरात्मानमश्रान्तममृतैरिव ॥ २१३ ॥
विश्वभद्रंकरः स स्याद्यदि साक्षादवेक्षितः।
श्रेयःसंवलितानन्दमयं नस्तज्जगद्भवेत् ॥ २१४ ॥ (युग्मम्)
तन्नैवाभूदभाग्यैर्नस्तावत्संप्रति तु प्रभोः।
श्रीनेमिस्वामिपादारविन्दं वन्दामहे यदि ॥ २१५ ॥
तद्भवत्येव नः सर्वपाप्मभ्यः सलिलाञ्जलिः।
बिभर्ति कृतकृत्यत्वं व्रतग्रहणमप्यदः ॥ २१६ ॥ (युग्मम्)
किंतु त्रिजगदम्भोजस्मेरणद्युमणिः प्रभुः।
क्काधुना विहरत्येवं विद्मः किमपि नो वयम् ॥ २१७ ॥
इत्युक्ते सूनुभिः पाण्डोर्धर्मघोषमुनीश्वरः।
जनालोकमहेनाह्वा साक्षात्कृतजगज्जगौ ॥ २१८ ॥
आर्यानार्येषु देशेषु मध्यदेशादिषु क्रमात्।
विहृत्य ह्रीमदाद्येषु भूधरेष्वप्यनेकशः ॥ २१९ ॥
मार्तण्ड इव राजीवखण्डान्निशि निमीलितान्।
मोहव्यामोहितांस्तांस्तान्प्राणिनः प्रतिबोध्य च ॥ २२० ॥
ज्ञात्वा नेदीयसीमात्मनिर्वृतिं भुवनप्रभुः।
गिरिं रैवतकं नाम नन्वलंकुरुतेऽधुना ॥ २२१ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)

इत्यस्य गिरमाकर्ण्य विक्लवोत्सुकचेतसः।
स्वामिसंगमसोत्कण्ठा जजल्पुः पाण्डुसूनवः ॥ २२२ ॥
ननु त्वरितमद्यैव तर्हि प्रस्थीयतां प्रभो।
दर्श्यतां नः पुरोभूय पादास्तस्य जगत्पतेः ॥ २२३ ॥
मा स्म निर्भाग्यधौरेयाः पुरस्तादेव तं विभुम्।
निर्वाणपदवीं प्राप्तं····वन्दिष्यामहे वयम् ॥ २२४ ॥
पुरस्कृत्येति तं वेगान्मुनिं रैवतकं प्रति।
श्रीमन्नेमिजिनं नन्तुं पाण्डवेयाः प्रतस्थिरे ॥ २२५ ॥

अविश्रान्तं व्रजन्तस्ते दर्शनोत्कण्ठिताः प्रभोः ।
हस्तिकल्पं पुरं जग्मुर्मासक्षपणपारणे ॥ २२६ ॥
नगरेऽस्मिन्विशन्तस्ते धर्मघोषमुनीश्वरम् ।
व्यज्ञापयन्निति प्रीत्या निपत्याङ्घ्रिसरोरुहे ॥ २२७ ॥
प्रभो रैवतकोऽमुष्मात्पुराद्द्वादशयोजनी ।
प्रगेतनप्रयाणेन तत्र प्रायो गमिष्यते ॥ २२८ ॥
तद्दृष्टे विटपाधीशे पारणाविधिरस्तु नः ।
इत्यभिग्रहमातेनुस्ते तरङ्गितसंमदाः ॥ २२९ ॥
प्रविश्याथ पुरे तस्मिन्नुज्जयन्तगिरेर्यथा ।
जनानागच्छतो वीक्ष्य श्यामीभूतास्यपङ्कजान् ॥ २३० ॥
क्षणं यावदमी तस्थुः किंचिच्चकितचेतसः ।
चारणः श्रमणः कश्चित्तावदागाद्विहायसा ॥ २३१ ॥
परिम्लानमुखो धर्मघोषाय विहितानतिः ।
प्रणम्य पाण्डवैः पृष्टः स व्याचष्टेति शिष्टधीः ॥ २३२ ॥
सन्नकर्मारिरासन्नं ज्ञात्वा निर्वाणमात्मनः ।
भगवान्समवासार्षीदेत्य रैवतकाचले ॥ २३३ ॥
रूप्यकाञ्चनमाणिक्यमयं वप्रत्रयाङ्कितम् ।
नानामणिप्रभाजालं केलिभिर्लुसगोपुरम् ॥ २३४ ॥
सर्वतो रत्नभित्त्यन्तःसंक्रान्तप्रतिमाच्छलात् ।
एकाशोकमपि व्याप्तमशोकविपिनैरिव ॥ २३५ ॥
आनन्दानामुपादानं निदानं पुण्यसंपदाम् ।
सुरा विरचयांचक्रुर्देशनागारमन्तिमम् ॥ २३६ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)
विकुर्वन्ति स्म गीर्वाणाः ककुप्सु चतसृष्वपि ।
तस्यान्तर्भूरिमाणिक्यभासुरां चतुरासनीम् ॥ २३७ ॥
ततोऽस्मिन्नुल्लसद्धर्मध्वजमञ्जरिताङ्गणे ।
राकाहिमकराकार····जैत्रत्रयोल्बणे ॥ २३८ ॥

यथास्थानं समासीनसुरासुरनरेश्वरे ।
सिंहासनमलंकृत्य कृत्यवित्पूर्वदिङ्मुखम् ॥ २३९ ॥
मोक्षं प्रति प्रतिष्ठासुर्विश्वानुग्रहकाम्यया ।
चिरं चकार भगवानन्तिमां धर्मदेशनाम् ॥ २४० ॥
प्रतिबुद्धास्तया केचिद्व्रतमाददिरे क्षणात् ।
श्रावकत्वं परे भेजुरन्ये भद्रकतां पुनः ॥ २४१ ॥
ततः परीतः साधूनां षट्त्रिंशैः पञ्चभिः शतैः ।
पादपोपगमं चक्रे मासिकानशनं विभुः ॥ २४२ ॥
ततः शुचिसिताष्टम्यां चित्रायां चित्रिताशयैः ।
संगतः परितः शक्रप्रमुखैस्त्रिजगज्जनैः ॥ २४३ ॥
साधुभिः सहितः शुद्धशैलेशीध्यानबन्धुरः ।
आशु लम्भितवान्सर्वं कर्मजातं निरंशताम् ॥ २४४ ॥
साग्रमब्दसहस्रायुर्जगदेकदिवाकरः ।
निर्व्याबाधसुखं स्वामी निर्वाणपदवीं ययौ ॥ २४५ ॥
ततः कुमाराः प्रद्युम्नसाम्बाद्याः सत्त्वशालिनः ।
रथनेम्यादयः स्वामिभ्रातरश्च तरस्विनः ॥ २४६ ॥
कृष्णस्याष्टौ महिष्यश्च तथैव मुनयोऽपरे ।
साध्व्यश्च राजीमत्याद्या भूयस्यः शिवमासदन् ॥ २४७ ॥
प्रभोर्माता शिवादेवी समुद्रविजयः पिता ।
सहैव सर्वैर्दाशार्हैर्देवभूयमुपाययुः ॥ २४८ ॥ (युग्मम्)
कुबेरः शिबिकां शक्रशासनाद्व्याकरोत्क्षणात् ।
हरिर्विधिवदभ्यर्च्य न्यधात्तस्यां वपुः प्रभोः ॥ २४९ ॥
गोशीर्षचन्दनाद्यैश्च काष्ठै रत्नशिलातले ।
वितेनुर्दिशि नैर्ऋत्यां त्रिविष्टपसदश्चिताम् ॥ २५० ॥
उत्पाद्य शिबिकां तत्र नीत्वा तस्यां विभोर्वपुः ।
स्वयं तस्याग्निसंस्कारं वासवोऽकारयत्सुरैः ॥ २५१ ॥

निर्वापिते चिताग्नौ च मेघैः क्षीरोदवारिभिः ।
देवैर्भूपैर्जनैश्चान्यैरस्थ्यादि जगृहे प्रभोः ॥ २५२ ॥
तस्मिंश्च वह्निसंस्कारपूतरत्नशिलातले ।
सूत्रमासूत्रयामास श्रीनेमिजिनमन्दिरम् ॥ २५३ ॥
आनम्यानम्य तत्रस्थां स्वामिनः प्रतिमां ततः ।
साश्रुः सुरनरेशादिः स्वं स्वं स्थानं ययौ जनः ॥ २५४ ॥
विद्याधरमुनेर्वाचमित्युपश्रुत्य दुःश्रवाम् ।
दशां दुःखमयीं कांचित्पाण्डवेयाः प्रपेदिरे ॥ २५५ ॥
जल्पन्ति स्म च भाग्यं नः सर्वथा प्रातिलोमिकम् ।
यन्न सीरभृता नापि स्वामिना संगमोऽभवत् ॥ २५६ ॥
त एव जगति स्तुत्यास्ते त्रिलोकीविशेषकाः ।
धन्या माता तदीयैव तज्जन्मैव फलेग्रहि ॥ २५७ ॥
येषां दीक्षोत्सवः स्वामिपाणिना पावितोऽभवत् ।
अविश्रान्तं पिबन्ति स्म स्वामिवागमृतं च ये ॥ २५८ ॥

(युग्मम्)

धन्येष्वपि हि धन्यास्ते ते च श्लाघ्यतमाः सताम् ।
स्वामिनैव समं येषां निर्वाणमहिमाप्यभूत् ॥ २५९ ॥
इयतापि कृतार्थत्वं यद्व्रतं समपादि नः ।
चेत्तु प्रसुरपीक्ष्येत तत्स्यात्तस्यापि मञ्जरी ॥ २६० ॥
प्रभोर्वागमृतैश्चेन्न सिच्येतायं तपस्तरुः ।
ततो वाङ्मनसातीतं किमप्येष फलं ध्रुवम् ॥ २६१ ॥
किं पुनर्भाग्यशून्यानां फलन्ति न मनोरथाः ।
न जातु स्याद्दरिद्रस्य कल्पद्रुमसमागमः ॥ २६२ ॥
तत्तावज्जगृहेऽस्माभिर्दुस्तरोऽयमभिग्रहः ।
यद्व्रतं पारयिष्याम दृष्टे स्वामिनि नान्यथा ॥ २६३ ॥

तत्तमेव पुरस्कृत्य प्रत्यासन्ने नगोत्तमे ।
आरुह्य विमलाख्येऽस्मिन्कुर्महे निजमीप्सितम् ॥ २६४ ॥
अत्र हि क्षीणनिःशेषकर्मसंततयः पुरा ।
मुनयः पुण्डरीकाद्याः कोटिशः प्रययुः शिवम् ॥ २६५ ॥
तदयं सर्वतीर्थेषु महत्तीर्थं गिरीश्वरः ।
अस्माकमप्यभीष्टार्थसिद्धये भविताधुना ॥ २६६ ॥
इत्यालोच्य तमद्रीन्द्रमारोहन्पाण्डवाः क्षणात् ।
दुःसाध्येऽपि न साध्येऽर्थे मन्दायन्ते महाशयाः ॥ २६७ ॥
गिरेः शिरसि ते तस्य विधायाराधनाविधिम् ।
धर्मघोषगुरोः पार्श्वे चक्रिरेऽनशनक्रियाम् ॥ २६८ ॥

अथेक्षमाणा भृशमात्मतुल्यान् जगत्यशेषानपि देहभाजः ।
साम्यामृताम्भोनिधिमज्जनैकप्रशान्तमन्तःकरणं वहन्तः ॥ २६९ ॥
मतिं सितध्यानसमाधिबन्धप्रबन्धमैत्रीमधुरां दधानाः ।
निश्रेणिकल्पां शिवमन्दिरस्य श्रेणिं श्रयन्तः क्षपकाभिधानाम् ॥ २७० ॥
सर्वक्रियाकौशलशालिचेतसां निर्यास्यमाणा गुरुणैव तेन ते ।
आसादयामासुरसादितौजसः क्रमात्त्रिलोकीकृतकेलिकेवलम् ॥ २७१ ॥

धर्मं विशुद्धमुपदिश्य ततः सदैव
मर्त्यासुरे सदसि योगजुषो मुहूर्तम् ।
पाण्डोः सुताः क्षणमयोगिगुणास्पदे ते
विश्रम्य मुक्तिपदमक्षयसौख्यमीयुः ॥ २७२ ॥

तत्पदागमनकाम्यविक्रमा निर्मलानशनकर्मपाविनी ।
नन्दिनी द्रुपदभूभुजोऽपि सा ब्रह्मलोकमतुलश्रियं ययौ ॥ २७३ ॥

हुताशे संस्कारं त्रिदशतरुदारुप्रणयिभि-
स्तदङ्गानां तत्तद्विधिमधुरमाधाय विबुधाः ।
जगत्काम्ये तस्मिन्गिरिशिरसि निर्वाणमहिमा-
महं चक्रुर्नृत्यत्सुरयुवतिसंगीतकमयम् ॥ २७४ ॥

इत्येतत्किल पाण्डवेयचरितं पर्याप्तमेतस्य तु
ब्रूमः किं महिमानमन्वहमपि व्यातन्महेऽस्मै नमः ।
यस्यैकक्रमलङ्घितान्यचरितारण्यापि विद्वद्गवी
..........श्राम्यतीव पादपतपरार्श्वीमानमालम्ब्रिते ॥ २७५ ॥

एतस्य स्तुतये कुतूहलतया जिह्वान्तयोगासना-
न्यध्यास्ते कविमण्डलस्य नियतं देवी गिरामीश्वरी ।
कुण्ठीयन्ति कनीयसापि कवितुं येऽन्ये प्रबन्धान्मुहुः
तेऽप्यस्मिन् किमपि प्रगल्भवचसो वाचस्पतीयन्ति यत् ॥२७६॥

एतस्मिन् व्यवहारकौशलमिह व्युत्पत्तयः प्रश्रय-
प्रायेषु प्रसभं गुणेषु दधते वैदग्ध्यमस्माद्गिरः ।
अस्मिन् संवननं प्रपञ्चपटिमा कीर्तेरुदात्तक्रम-
त्रैलोक्याभयदानपीनमहिमा धर्मोऽप्यमुष्मिन् परः ॥ २७७ ॥

एकस्यापि महात्मनोऽस्ति चरितं यस्मिंस्तदप्यास्पदं
कल्याणस्य न कस्य यत्पुनरलंचक्रुस्त एतेऽद्भुताः ।
श्रीनेमिर्मुशली हरिप्रतिहरी पाण्डोः सुताः कौरवा
भीष्मः कर्णकृपादयश्च बहवस्तस्यास्य किं ब्रूमहे ॥ २७८ ॥

किंत्वस्मिन्नियमस्ति दोषकणिका वक्ता यदस्मादृशः
सन्तः सच्चरितामृतैकरसिकास्तस्यामनास्थापराः ।
सौरभ्यस्पृहयावतंसपदवीं पङ्केरुहं लम्भयन्
पङ्कोत्पत्तिकलङ्कमस्य मतिमान् को नाम मीमांसते ॥ २७९ ॥

षष्ठाङ्गोपनिषत्त्रिषष्टिचरिताद्यालोक्य कौतूहला-
देव(त)त्कन्दलयाचकार चरितं पाण्डोः सुतानामहम् ।
तत्राज्ञानतमस्तिरस्कृतिवशादुत्सूत्रमुत्सूत्रयं
यत्किंचित्किल मय्यनुग्रहधिया शोध्यं तदेतद्बुधैः ॥ २८० ॥

---

१. 'भासूत्रयं' भवेत्.

यावत्संसारतापव्यतिकरभिदुरा वाग् जिनानां मुनीन्द्र-
प्रज्ञाकान्तावगाढा विधुरयति सुधादीर्घिकादर्पमुद्राम् ।
तावन्निर्निद्रकार्तस्वरकमलकलां पुष्पदश्रान्तमस्यां
विश्वं विद्वद्भिरेफार्पितमहिममहाकाव्यमेतद्धिनोतु ॥ २८१ ॥

इति मलधारिश्रीदेवप्रभसूरिविरचिते पाण्डवचरिते महाकाव्ये बलदेवस्वर्गगम-
श्रीनेमिनाथपाण्डवनिर्वाणवर्णनो नामाष्टादशः सर्गः ॥

